R
2116

III 1931: 2218

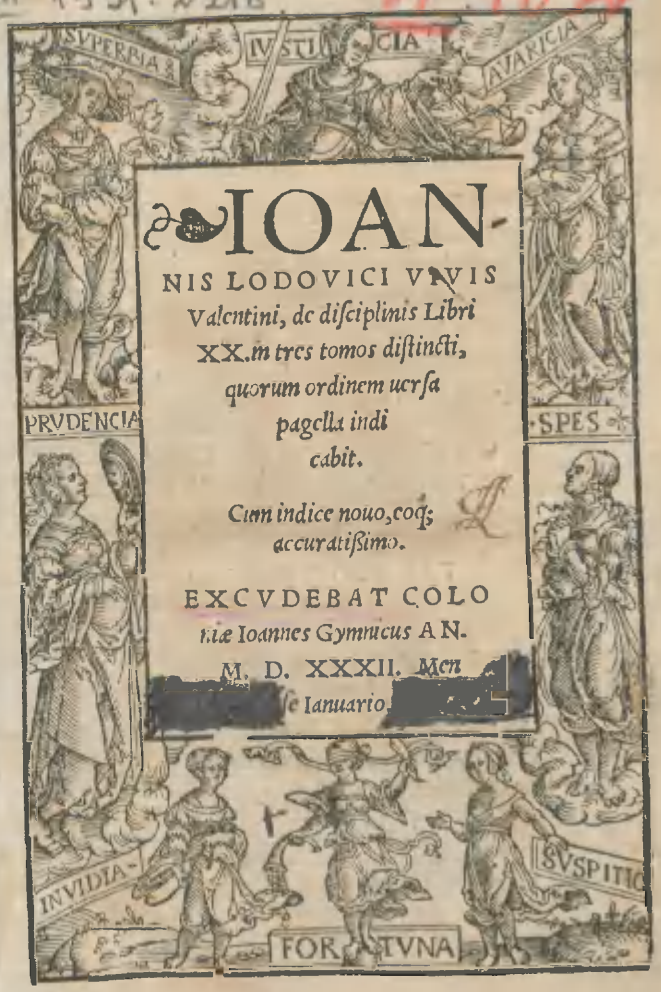

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini, de disciplinis Libri XX. in tres tomos distincti, quorum ordinem uersa pagella indicabit.

Cum indice nouo, coq; accuratißimo.

EXCVDEBAT COLONIÆ Ioannes Gymnicus AN. M. D. XXXII. Mense Ianuario.

TOMO PRIMO CONTINEN
tur ſeptē Libri de corru
ptis artibus.

Primo Libro de corruptis artibus in uniuerſum.
Secundo de corrupta Grammatica.
Tertio de corrupta Dialectica.
Quarto de corrupta Rhetorica.
Quinto de corrupta Philoſophia naturæ.
Sexto de corrupta Philoſophia morum.
Septimo de corrupto Iure Ciuili.

SECVNDO TOMO LIBRI DE
Tradendis Diſciplinis, ſiue de Doctrina
Chriſtiana quinque.

TERTIO TOMO DE AR
tibus Libri octo.

De Prima Philoſophia Libri tres.
De Explanatione eſſentiarum unus.
De Cenſura ueri duo.
De Inſtrumento probabilitatis unus.
De Deſputatione unus.

IOAN

Bibliotheca Universitatis T...nsis ...s) 1931: 218
4-RA H327
1 16062139

IOANNES

LODOVICVS VIVES IOANNI
Tertio Luſitanię & Algarbiorum regi
inclyto, Domino Guineæ & cæ-
tera S. D.

MAIORVM PRAECLARA FACI
nora ut nobilitatem poſteris ſuis adferunt,
ita etiam neceſſitatem ingentem, ne ab illis
degenerent. Nec aliud uidentur eſſe quām
notæ quędam generoſi ſeminĩ, ut ſciant o-
mnes, quid ab illis debeāt expectare, ac qua
ſi repoſcere ſuo iure: quod in mutis animantibus & ſtir-
pibus uidemus paſtores atq; agricolas facere, ut uel oues uel
arbores egregias inſigniant: fœtumq; earum pro certo ha
beant peculiaris cuiuſdā & excellentis præter cæteros uirtu
tis futuros. Equidem quum in tuorum maiorum res geſtas
intueor, quæ omnes in te unum ſunt collatæ atq; impoſitę,
magno atque acerrimo iudicio, diligenti uigilantia, & cu-
ra opus tibi fore uideo, ut illas non ſuſtineas modo, ſed ꝙd
ab ſpecimine tuæ uirtutis paſſim requiritur, auctiores ad
poſteros tuos & ſplendidiores tranſmittas. Auſi ſunt pro-
genitores tui Luſitania egreſſi, noua maria, nouas terras, Geſta Luſi
noua atque incognita ſydera ſcrutari primum litus Atlan tanorum.
tici maris deiectis inde Agarenis occuparunt. Euecti lon-
gius ultra uiam ſolis penetrarunt ad orbem nobis aduer-
ſum, permenſi mare notionale ſub Aethiopia: hinc ad ma-
re rubrum, adq; fauces Perſici ſinus munierunt ſibi arces.
Tranſgreſſiq; ſupra oſtium Indi fluminis, in feraciſſima &
beatiſſima Indiæ totius ora ius ſibi & ditionē quęſiuerunt.
Oſtenderūt nobis uias cœli ac pelagi nunq; antea ne fando
quidē auditas: populos nationesq; ut ritu ac barbarie ad-
mirabiles, ita etiā ĩis opibus, quas tātopere affectus noſtri
ſuſpiciūt: planē generi humano ſuus eſt orbis patefact⁹: ut
ueterum peregrinationes, quas fama in cœlum euehit, ne-
mo ſit adeo ignarus rerum, qui cum his conſeat comparan
das, ſiue magnitudine uiarum, ſiue difficultate itinerum, ſi

ue prolatione rerum inauditarum, quę tam uehementer fa
cie, consuetudine, more à nostris abhorrerent. Sed hæc o-
mnia longe antecellit propagata longe & late pietas no-
stra tanta cum gloria Christiani nominis, tanta cum utili
tate eorum, quos subegistis, ut meliore sint illi conditione,
quia uicti à uobis, quàm uos, quia illos uicistis. nam uobis
quid aliud his uictoriis partum est, quàm ut in quærendo,
ita in conseruando studium, & labor, & difficultas nego-
tij. Grande propositum est Christianis principibus exem-
plar, quod æmulentur, hæc demum esse induenda arma:
huiusmodi quærendas uictorias in quibus uictores sibi uin
cant & Deo, uicti perpetuo se esse superatos lætantur: quan
doquidem ex uictoria sui tam ampla ad eos ipsos emolu-
menta reuertuntur: & in illa Asia uel Africa non de agello
quopiã uel ciuitatula ingenti uirium apparatu & mole di-
micare, sed de latissimis prouincijs & regnis: ut maxima or
bis totius pars præmiũ esset fortunæ belli. Maioribus qui-
dem tuis qui hæc tanta ex tam paruis initijs fecerunt, gra-
tulandum est iam amplissimam tot laborum & tam inde-
fessæ uirtutis mercedem consecutis: tibi uero prima huiusce
cursus spatia ineunti non tam est gratulandum, quàm co-
hortandus es, ut quod restat, alacriter decurras, eisdémque
uestigijs ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi,
quorum intra domesticos parietes habes exemplum. Con
seruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi
parauerunt, diligentia, industria, mansuetudine, magnani
mitate, magnificentia, constantia, fide: ut quemadmodum
nos ad uirtutem te progenitorum tuorum excitamus, ita
minores tuos posteri ad te admirandum erigant, & exhor-
tentur: quod futurum speramus de quibusdam tuis actis,
quæ iam ista ætate uelut experimentum tui ædidisti, quum
aliarum rerum quę dignę sunt uiro principe, tum uero san
ctæ ac incorruptæ iustitiæ, & quum opus est, seueræ quoq;,
& inflexibilis: qua perfecisti, ut non iam quod multis in lo
cis solet fieri, hominibus seruiant leges, & iura: sed ut legi-
bus & æquitati homines obtemperent, ac seruiant, quo sint
liberrimi. Hic ipse ingenij tui gustus, ne tu tibi admodum
placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna dein-
ceps & pulcherrima opera tãquam debitum à te repetent,
molesti

molesti appellatores futuri, nisi in tempore, quæ debes, re-
præsentes: fauor etiam iste tuus erga literatos, & literas,
quemadmodum in sapientiam & cultũ ingenij sis affectus,
testatur. Neq; uero nuda est istæc beneuolentia, & sterilis,
quemadmodum apud pleroscq; principum, qui satis abun-
dèq; sese rentur fecisse, si laudent, aut se bene cupere fateantur. Adiungis benignitatem, atque adeo pro regijs opibus magnificentiam. Testis est Lutetia atq; aliæ Academiæ, in quibus tot scholasticorũ agmina de tuo aluntur. Nimirũ fa ues tui similib⁹, faues futuris tibi magno usui. Iustissima de causa iactatũ est illud per Hispaniã, nullũ esse patrem familiãs Emanuele parente tuo prudentiorẽ: qui neminẽ in familia sua uacare officio uoluit, filiosq; suos torpere otio nõ est passus: omnes, q̃d principes decebat, & rei militari assue fecit & studijs literarũ. Tum intelligis quãta sit inter principes & eruditos homines munerũ consensio: ut nõ sint duo hominũ genera, quę amica inter se magis & coniuncta esse conueniat: ut alterũ ab altero fulciat, & quasi mutuũ inter se auxiliũ præbeat. Sunt utriq; ciuitatibus & populis à Deo tributi, ut bene illis cõsulant eruditi præceptis, principes edi ctis & iussu, ambo exẽplo sui. Eruditio quiete indiget, quã præstat regia potestas: hæc uero cõsilio ad mole tantarũ re rum tractandã, q̃d præstat docti prudẽtia ex disciplinis col lecta: ut appareat si alterutris alteri desint, exequi eos mu nus suum ac tueri nõ posse. Talis tui et eorũ, q̃s enutris, erit cõsociatio officiorũ: ut tu illorũ peritiã, illi tuã potẽtiã ad iuuent, & sustẽtent: q̃d erit liberalitatis tuæ pretiũ amplissi mũ. Nã q̃s audias alios rectius, aut quorũ uel accuratiorib⁹, uel fidelioribus uteris cõsilijs q̃ illorũ, qui beneficio tuo ta les euaserũt, ut adesse tibi maximis de rebus deliberãti me rito possent. Hæc tua summa adeo & singularis in literas et literatos uoluntas adduxit me, ut libros, q̃s nuper de Disci plinis conscripserã nũcupare tibi nõ dubitarẽ, hoc est de re bus, quas tibi multo esse gratissimas oẽs scim⁹: ut si placere opus tractatione non possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Mense Iulio. ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS
LODOVICI VIVIS VALENtini in libros de Disciplinis
PRAEFATIO.
(*)

COGITANTI MIHI NIHIL ESse in uita uel pulchrius uel præstabilius cultu ingeniorum, quæ disciplinæ nominãtur, qui nos à ferarum ritu & more separat, humanitati restituit, & ad Deũ extollit ipsum, uisum est de illis, quantum ipse quidem assequerer, literis mandare: idq; alia, nisi fallor ratione, quàm plerique maiorum nostrorum fecere: primum ita aperte ac dilucide, ut percipi facile, ac teneri possent, quę dicerem. Tum ad naturam rerum, quoad præstare potui, congruenter: ut libeat ingenio cum delectatione aliqua illas cognoscere. Fructus quoque redeat ad discentes amplior: nam usui accommodaui illas, quo ad hujusmodi studia generosa inuitarentur ingenia: nitorem præterea sermonis addidi aliquem: & quòd non expediret res pulcherrimas sordide ac spurce uestiri, & ut studiosi elegantiarum literarum non perpetuo in uocum, & sermonis cognitione adhærescerent: quod hactenus fere accidit, tædio nimirum infrugiferæ ac horridæ molestiæ, quæ in percipiendis artibus diutissime erat deuoranda. Itaque uenietur paulatim ad utilitatem doctarum linguarum, quas ideo tanta diligentia paramus, uel quia disciplinas continẽt, uel quia sunt illis contimendis idoneæ. Conatus sum etiam artes ab impijs scrupulis repurgare, atque à gentilitijs tenebris ad lucem traducere pietatis nostræ: ut quod olim ueteres illos scriptores fefellit, non id factum humani ingenij uitio, sicut nonnulli arbitrantur, sed illorum ostendam. Idcoq; rationes attuli petitas ex natura, non è diuinis oraculis: ne ex Philosophia in Theologiam transilirem. Quod si quadamtenus patefecero, profecto laboris mei fructũ capiam uberrimum. Nam quid excogitari utilius potest, q̃ homines à tenebris ad eius lucis intuitum

tuitum transferre, quã intueri adeo refert omniũ, ut sine illa perpetuo futuri simus miserrimi: & si qui maligne se illã suspicabantur uidere, planius & apertius conspiciant, atq; illo modo, quo se clarissime putẽt cernere. Nec inter prima studia gentilitijs erroribus imbuti, mox religionẽ illis contaminemus: sed ab exordio statim rectis sanisq; persuasionibus assuescamus, quæ paulatim nobiscum adolescant. Verum q̃ antiquoꝝ hominum in tradendis artibus cõfirmata esset autoritas, ne illa uel præcipienti mihi officeret, uel studiosis, qui sese libenter ac facile duci alicui receptæ fidei committunt, declarandum mihi fuit, quibus in rebus lapsos esse illos censerem: sic rectius commodiusq; existimaui posse me de artibus disserere. In quo opere multa fuerũt mihi contra priscos autores disputanda, non omnes quidẽ, nam id infinitum atq; inutile fuisset, sed receptos solum & diutino consensu approbatos. Hic meipsum, si qua est fides, suscepti huius mei sæpenumero puduit, & cõfidentiam ipse meam damno, qui scriptoribus æuo consecratis audeã repugnare. Aristoteli in primis, cuius ego in humanis artib⁹ ingenium, industriã, diligentiam, iudiciũ, unice præter cęteros & admiror, & suspicio. Sed rogo, ne quis me idcirco uel ingratitudinis, uel temeritatis dãner. Nam & habendã ego illis maximã gratiã semper duxi, q̃ q̃d studio & solertia potuerunt excolpere, non inuiderunt nobis suis posteris: & si quo lapsi sunt loco, ignoscendũ humanæ infirmitati in culpa cõmuni. Porrò de scriptis magnoꝝ autorum extimare multo est literis cõducibilius, q̃ autoritate sola acquiescere, & fide semper aliena accipere omnia: absint modo iudicandi & pronuntiandi pestes, liuor, acerbitas, præcipitatio, impudentia, & dicacitas scurrilis. Neq; em effœta est iam uel exhausta natura, ut nihil prioribus annis simile pariat: eadem est semper sui similis: nec raro tanq̃ collectis uiribus pollentior, ac potẽtior: qualẽ nunc esse credi par est robore adiutam & confirmatã, q̃d sensim per tot secula accreuit. Quãtum em ad disciplinas percipiẽdas oẽs aditũ nobis inuenta superioꝝ seculoꝝ aperiãt, & experiẽtia tam diuturna sit appareat posse nos, si modo applicaremus eodẽ animũ, melius in uniuersum pronũtiare de rebus uitę ac naturę, q̃ Aristotelẽ, Platonẽ, aut quenq̃ antiq̃rũ. uidelicet post

tam longam maximarum & abditarum rerum obseruationem, quę nouæ illis ac recentes admirationem magis pariebant sui, quàm cognitionem adferebant. Quid Aristoteles ipse, an non superiorum omnium placita conuellere est ausus? nobis examinare saltē ac censere nefas erit? præsertim cū, ut Seneca sapienter dicit, qui ante nos ista mouerūt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictū est. Neque uero ipse æquari me antiquis illis postulo, sed rationes eorum comparari cum meis: ut tantum mihi habeatur fidei, quantum ratio mea euicerit. ubi paria fuerint argumentorum momenta, impudentiæ foret recusare, quominus prisci illi mihi & cuiuis recentiorum scriptorum anteponantur, id est, tam longo experimento comprobati nouis & incognitis adhuc. Equidem ut de me uno loquar, nolim quenquam se mihi addicere: nec autor unquam sectæ, nec suasor ero, etiam si in mea uerba iurandum sit. Si quid uobis ô amici recte uidebor admonere, tuemini illud, quia uerum, non quia meum: id & uobis & in cōmune studijs omnibus conducet. Nam pro me digladiari nec proderit mihi, & oberit uobis ob dissensiones & partes: ueritatis sectatores ubicunq; eam esse putabitis, ab illa state: me uero seu uiuentem adhuc, seu fato iam defunctū relinquite meo iudici, cui uni conscientia mea satisfactura est. Nec dubito, quin ipse sim in his quæ attuli, sæpenumero falsus, uidelicet qui lapsos esse illos contendo, cum quibus ego nec ingenio, nec studio, neq; usu & cognitione rerum ulla ex parte sum comparandus. Sed quemadmodum Aristoteles pro inuentis à se reposcebat gratiā, ueniam uero pro omissis: ita ego uoluntatem meam oro, consulatis boni: erratis autē in nouo duntaxat inuēto faciles benigniq; ignoscatis. Nulla ars simul & inuenta est, & absoluta. Siquis hæc mea & expolire dignabitur rudia, et explere defecta, fortasse efficiet id, quod cum fructu aliquo iuuet cognosci.

PRAEFATIONIS FINIS.

INDEX

INDEX RE-

RVM QVAE IN HISCE XX. IOANNIS Lodouici Viuis libris continentur locupletissimus.

Ab actione 524 & 580
ab effectis 525
abenrois 171
ab eo in quo est 586
ab inhærentibus 524. & 579
abrahamus quomodo adinuestigationē dei peruenit 233
absoluta 533
abstractio mathematica 183
absurda dogmata originē ab Homero traxerunt 13
academia in quauis prouincia statuenda 248
academia quid 253
academia sensibus fidem male abrogauit 574
à causis 524
accidentalia 419
accidentia 415
accursius 53. &. 210
acron 313
acta conciliorum 364
actio 443 & 501
actio ingenij 261
actio naturalis 485
actius Sannasarius 313
actus 417
adagia Erasmi 307
ad diffiniendum quid principio sumendum 521
addita 527
ad æquitatis cognitionem & interpretationem quibus opus 212
à diffinitione 578
administrationi rcip. quibus opus 373
admonitioni feroces se præbent 16. & 17
adolescere 487
ad probabilitatis inuestigationem quos enarrabit doct. 324
ad quæsita per quid, accidentis responsum adiung. 105
ad quæ utilis disciplina primę philosophiæ 408
ad quale substantiam reddunt 105
ad rem 590
ad res rusticas qui legen. 319
adriani Pontificis mos 393
aduersæ 533
ad uiuum omnia resecant 130
adulteria impunita alibi 102
ædificia 221
æditio 397
æditionis correctio 398
ægesippus 363
ægnatius 314
ælianus 361
ælius Donatus 313
ælius Spartianus 363
æquitas 202
æquiualentia 549
æquiuoca 534
aër 435 & 466

æsopi fabulæ 303
æternitas 460
affecta ualetudo 346
affectus 10 & 520
affirmatio 518
à fine 584
à genere 523 & 577
agens 444
agentia naturalia non directe corrumpunt 492
agere ex præstantia 507
agython de Tartaris 364
alabadensis Apollonius 10 & 338
albertus Crantus 364
albertus Grotus 344
alexander Seuerus in rebus dubijs historiæ gnaros consulebat 336
algorismus 338
alienum 490
alij alijs credunt omnia 27
alij aliorum inuenta obscurarunt 24
alimenta 220 & 486
aliud uel diuersum 515
altercationes in iure & 379
ambiguis sententijs quare usus Aristoteles 22
ambiguum 535
ambitio 18
ambrosius 309
ambrosius de officijs & 371
amigdalus 522
ammianus Marcellinus 363
amor 524
amor nos deo deuincit 500
ampliationes & restrictiones 126
analogia 434 & 520 & 535
analogum 535
andreas Alciatus 311
angeli 423 & 521
angina 522
animæ quinq; functiones 609
animi 423
animus 520
anni uarij 88
an pars hominis homo 470
an quatuor elementa sint in unoquoq; misto 437
ante rem 527 & 594
ἀντίτυπον 594
anticipationes 184 & 572
antigerio 520
antinomiæ 210
ἀνταπερίσασις 435 & 508
antiquissimi artis rhetoricæ præceptores 135
antistrephon 556
antonius Florentiæ archiepiscopus 366
à partibus 523
à passione 524
apollinaris 318
apollini tributum, Nosce te 187
appellatio 547
appianus Alexandrinus 362
à priuatione in habitum regressus 483
à propinquis pueri ingenium explorandum 258
à proprio 577
apuleius 309

à quibus autoribus abstinendum 291
à quibus & quemadmodum discamus 230
à quibus non discendum 234
arabes 171
arabica interpretatio commentatoris qualis 172
aratus 312 & 313 & 319
archimedes Siculus 185
archimedis opera 341
arcus tensio 493
à rei appellatione 601
argumenta iurisconsultorum 215
argumentatio 111 & 551
argumentationis tractatio. 612
argumentorum inueniendorum tractationem rhetores occupauerunt 114
argumentum 111 & 574
argumentũ ab æquiuoco 601
argumentum ab amphibologia Ibidem
argumentũ idem ex uarijs locis depromi potest 602 & 603
aristotelem gentiles pro impio habent 190
in Aristotele sunt multa dogmata parum solida 33
aristoteles arte maximus 52
aristoteles aliter mundum fieri non posse putat 477
aristoteles contraria interdũ sentit 27 & 162
aristoteles de mundo 318
aristoteles in alienas linguas quomodo transfusus 23 & 57 & 198
aristoteles in moralibus 190
aristoteles medicinæ operam cur dedit 210
aristoteles omnes carpsit 25
aristoteles quomodo studere consueuit 46
aristoteles solus in schola 165
aristoteles uafer in definiendo 169
aristoteles de utilitate dialecticæ sententia 96
aristotelis enarratores 108
aristotelis libri ad quem hæreditate peruenerunt 24
de Aristotelis libris 99 & 316
aristotelis nasus cereus 58
aristotelis obscuritas 22 & 57
aristotelis uolumina cur intelligi non potuerunt 170 & 197
arithmetica 239 & 241 & 337 & 338
arma 222
arrianus 361
ars 1. & 226. & 228. & 441
ars grammatica 275
ars naturæ æmulatio 442
ars tradenda æqui & boni. 375
artes ad usum, non inanem delectationculam referendæ 242
artes in alienissimis locis habitare censentur 13
artes maleficij reliquas afflatu suo uitiarunt 11
artes quõ distinguuntur 230
artibus liberalibus quot olim impendebantur anni 49
artis finis 228

artium aut cognitionis nomẽ falsæ impostura non merentur 227
artium differentiæ 228
artium diuisio 4 & 237
ascensus 554
asconius Pedianus 315
aspectus naturæ 239
assensuum differentiæ 572
assentatio doctorum 384
astra alij obseruant, alij contemnunt 181
astra an multum uirium in hæc corpora habeant 181 & 184
astrologia 184
astronomia 337 & 339
athenæ præferuida ciuit. 135
athenæus 306 & 365
athenis uetiti oratores affectus mouere 148
ἄτομοι 512
a toto 523
attributa 527 & 591
auaritia 18
auditiua 182 & 339
augustini Retractationes 17 & 394
augustinus 309
aures uariæ 147
auriũ iudiciũ sæculis muta. 148
ausonius 311
autores causarũ naturæ 344
autores de Philosophia morum 369
autores historię 359
autores imperite enarrati & intellecti 55
autores linguæ Græcæ 306
autores mathematicorũ 340
autores medicinæ 348
autores mixti 306
autores Oeconomicæ 378
autoritas quomodo censetur 596
autoritas quomodo eleuatur 598
autoritas sacrarum literarum 270
autorum differentiæ 291
autorum nomina 295

Balbi 284
balsamum 525
baptista Mantuanus 299
barbara 559
barbaries multiplex 79
barboco 560
baroco 561
basilius de ethnicis poëtis lege 311
bendis 311
batalarij 60
beatitudinis tria genera Aristoteles facit 191
beatitudo 190
beatus Rhenanus de rebus Germanicis 364
beda presbiter de Anglis 364
bellum quo argumento quidam iustum esse dicunt 37
bembus 311
beneuolentia 201
berosus Babylonius 360
bibliothecarum clades 19
bionis Philosophi dictum 16
blæsi 284
blondus 363
bocardo 561

boëthus 310 & 340
bombarda 525
bona omnia 497
bonitas 501
bonorum tria genera Aristoteles facit 191
bonum quid sit cuiq; 497
bucolica Virgilij 299
budæi annotationes & assis 307
budæus 311
cæca est arrogantia 12
cæcilius Plinius an audiendus dum ait, Oratoris non magis esse loqui q̃ tacere 142
cælij antiquæ lectiones 307
καιρός 462
cæsar quotidiano sermoni utilissimus 298 & 332
calculationes 175
calepinus ex quibus dictionarium suum congessit 302
calor 435
calor omnia uiuificat 492
camestres 561
campanus 310
capitolinus 363
caput in altercatione omni quod sit 619
carminum lex à Catullo lata 83
carolus Bouillus de perspectiua 340
castigatio 288
casus 442
casus in artem interdum uertitur 442
casus in iure 216
casus in quibus sit 525
κατάληψις 572
categoriæ 99
categoricæ enũtiationes 536
κατηγορίαι 536
cato antiquarius 302
cato oratorem quomodo definiuit 139
catullus 312
causa condendi mundi 421
causæ 444 & 581
causæ uoluntatis Dei 402
causalis 549
causarum cognitio 456
causarũ differentię 583
causarum diuisio 430
causa sine qua non 584
κενεσμένως quæ dicantur 601
cclarent 559
cenotaphium 215
censorinus de die natali 344
censorinus de musica 340
cesare 562
chrysippus 263
ciceroniani 68 & 155
ciceronis imitatio 338
ciceronis stilum quomodo imitantur 157
cicero quæ in dialecticam conferit 97
cicero cur pauciſſimos uersus in oratione citat 147
circunstantiæ 216
citandi benigne per quos promiscimus 393
citatio legum 214
claudianus 312
cleanthes Stoicus 7
coaceruatio 556
codices mendosi 35

codices puriores ac integriores 36.&95.&185
cœli Aristot. seculo quot 478
cœna in honoris gradu non facienda 251
cogitatio cuiusdam Gotthorũ regis de Roma instauranda, alioq; nomine appellan. 19
cognitio 501
cognitio quæ 227
cognitio rerum naturæ 316
coitus 520
collatæ 533
collatio studiorum 287
collectiones septendecim in tres ordines distribuunt 562
collectiuæ enuntiationes 540
columella 302
comici 299
commendatio eruditionis. 289
commentarij Græce linguæ Budæi 306
commentator 171
commoditas 223
communicatio sui 501
comparata 592
comparatio 555
composita enuntiatio 538 &. 540
composita uox 535
conatus 476.&.484
concio 525
concio eloquẽtiæ nutrix. 149
concionatores huius temporis 151
concordia doctorum 390
concretum 533
concurrentes 252
conditionalis 548
conditiones bonæ legis 376
conficta 411
confusio artium 52
confusiones nominum in poëtis 87
congregationes multipli. 134
coniugata 578
consequutiones quales faciant 121
consignificatiua 532
contemnendo parua amissa sunt magna 50
contigua 468
continua Ibidem.
contra arrogantiam doctorum 381
contradicentes, hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei 168
contradictio 541
contra naturam 445
contra negantes de uerbis se esse solicitos 20.&.21.&.50
contraria 482
contrarietas 542
contra ueritatem non dicendum, nec pro materia infami 328
conuiuium 601
cornelius Nepos 362
cornelius Tacitus 301 &.332. &. 362
cornucopiæ Perotti 302
correctio 287
correctio declamationis 329
corruptum 490
κριτικὴ 315
crocodilinæ 570.&.571
crocodilus 525
cud-

cudbertus Tũstalus de arithmetica 341
cupiditas ueri inueniendi 6
curtosa delectatio scrutãdi. 233
cyprianus 309
Dæmon 504
dæmones 423
damnandi ne sint scriptores quod aliquoties lapsi fuerunt 26. &. 27
damnantes quæ non recordantur se legisse 67
darapti 560
dares Phrygius & Dictis Cretensis 360
darij 559
datisi 560
de academia 255
de arte 295
de causis naturæ 344
decem rerum genera 99
de censendo 391
declamatio 319
declamationes Quintiliani
alienæ ab ipsius præcep. 150
declamatio quid 520
de cœlis qui enarrabuntur 318
de compositis enuntiationibus 547
decori sæpe obliuiscuntur poëtæ 85
de docendo 389
de exercentibus medicinam 350
defatigatio 484
de forma & forma acceptionis terminorum 121
degeneratio 490 & 502
de gloria 385
de imitatione 330
de indiuisibilibus 459
de ingenio 260
de instantia 613
de laudando 395
delectatio in habitu 446
de libris 241
de loco academiæ 247
delphinus 524
demonstratio 102
demosthenes 306
Δίλογ 111
de poëtis 292
deprehensa 410
de prima philosophia 320
de ratione linguarum 327
de rebus spiritalibus 343
de reflexis & insolubilib⁹ 569.
de republica qui olim scripserunt 373 & 374
descensus 554
de scribendis operibus 396
descriptio naturæ 318
de singulis literis singulos libros qui scripserint 70
de spiritibus, seu mentibus 420
de transferendo 285 & 303
de uersu in soluta oratione 144
de uita & moribus eruditi 380
deum esse 401
deus 402
deus an agat necessario 479
deus an operatur infinite 479
deus corpus non habet 420
deus immobilis 473
deus infinitus 476
deus

deus neurospastes 472
dexteritas 26 & 52
diæta 240
diæticus Ibidem
dialecti 274
dialectica 95 & 315
dialectica Lauren. Vallæ 133
dialectica metaphysicę propago 98
dicendi genus Aristotelis 23
dicendi ratio non spernenda 325
dictionarium 296
dictum 537
differentia 105 & 513 & 514
differentiæ 68
differentiam & proprium non accipere magis & minus 107
diffinire quanti sit uiri 528
diffinitio 516 & 520
diffinitiones mistæ 527
dilemma 556 & 617
diligentia grammaticorũ 66
diminutum 469
diodorus Siculus 89 & 360
diogenes Laërtius de philosophorũ uitis 344 & 361 & 362
dion Cassius Cocceius 363
dionysius Halicarnassæus ibi.
dioscorides 319 & 408
directe concludere 558
disamis 561
discendi ratio 234
discentes 250
disciplinæ omnes connexionẽ habent inter se 52
diserti 284
disiunctiua 548
disputantes de miraculis & ijs quæ naturã omnẽ exced. 176
disputare discendi finem esse populus putat 39
disputatio exterior 618
disputatio quid 609
disputationes 38 &.286.&. 322.&.391
disputationes de uitijs 371
disputationes in Gram. 78
disputationes in medici. 348
disputatiões in moralib. 199
disput.publicæ rarę erũt 250
distinguere inter uerba quæ urbana quæ rustica recentiores nondum potuerunt 74
distributio rerũ in locos 522
diuersa 591
diuersæ 533
diuina 446
diuina in scholis pueris proponuntur 116
diuinatio 184
diuini uates unde poëtę nominantur 82
diuisa enuntiatio 538
diuisio 516
diuisio moralis philoso. 368
diuisio rerum 409
docere habitum est abiectum 64
doctores quidam prædam suam spectant, non discipuli institutionem 256
docto uiro cogitandum frequenter de migratione ex hoc æuo. 386
doctus uir ad capessendam rempub. non se ingeret 384

domi

dogma de consequenti 569
domi an foris docẽdi pueri. 253
donatus Accioalus de Carolo magno 364
dotes medici 347
draco Athenienſis 202
druydę Galliæ sacerdotes 3
duces decepti 25
duces scientiarum 18
ducum & præceptorum multitudo 29
duo necessaria ad action. 475
duo uitia ab eruditione repellenda 249
dux uitæ mens 400
Δυναστεία 445
Effecta 585 effectio 417
effectio est substantia 418
effectiones cœlestes 439
effectiones ignęæ Ibidem
effectus actionum 486
eginhards de Carolo ma. 364
electio professorum 252
elenchi 108
in Elenchis multæ captiões in Latinũ uersæ gratiã pdide. 111
elocutio 143 eloqui 159
emendatio 397
enarratio autorum 279
ἐνδιαχόμενον 101
energia 292 & 417
enthymema 554 & 568
enumeratio 614
enumerationes 536
enuntiatio singularis 539
enuntiatio uera 542
ens 411 ἔνσαρκος 612
ἐπαγωγή 543 & 555
epicherema 554
epicuri placita pietatẽ læd. 233
epistolę ciceronis ad Atticum 298 & 530
epitheta in Homero 305
epulæ 177 eques 527
erasmus 302 & 311. 313. 332.
erasmus de Ciceronianis 155
errata medici impune fiũt. 179
error hoïs in se cognoscẽd. 507
erubescunt iureconsulti fine
lege loqui 214
eruditio 525
eruditio propter quæstũ 46
eruditio quot rebꝰ constet. 382
ἐρώτημα 573
esdras Iudææ gentis scriba 3 & 360
esse 411
esse non recipit magis aut minus 425
essentia 508
essentialis 240 & 345
ἐπιφοιτήσις 468
ἐπιφορμῆς Ibidem
ethica 187 & 240
ethicorũ uolumina Aristo. 369
etyma quõ Cic. uocauit 601
etymologia 520
euangelium Christi 362
euclides 340
euentus 234 & 585
euripidis 313
eusebius Cæsariẽ. 363 & 365
eutropius 363
Ex adhærentibus 525
excellentiæ in Deo 500
excellentia speciei 503
excogitata 410
exegetice 74

exemplar 449
exemplum 554.&592.&613
exemplum diffinitionis inquirendæ ex Rodolpho 521
exercitatio 325 & 491
exercitatio ad uires cõfert. 493
exercitatio artis 229
exercitatio legum 380
exercitationes corporis 323
exercitia artis medicę trifaria 349
ἕξις 446 & 483
exitus disciplinæ 231
ex linguarũ cognitione malũ nõ exiguum artibus natũ 21
experientia 226
experimẽta 177 & 353 & 355
exponibilia 126
ex primo gustu quidã iudic. 38
extra naturam 445
Facies 413
facilia ac dilucida inuol. 192
falsæ Aristotelis opiniones nõ ad lucẽ naturę sũt sumptę. 169
fapello 560 fapesmo ibidẽ.
faustus Victor 361
felapton 561
felicitas Aristotelica contraria pietati nostræ 192
feneſtella de magistratibus & sacerdotijs Rom. urbis 361
ferio 559 ferisco 561
ferison Ibidem.
ferrum in comœdia non potest nominari 86
festino 562
festiuum Philippi Alexandri patris dictum 178
fides 520 fines 230
fines Dei ad nos referunt. 454
finis 451 & 496
finis à cupiditate nascit 451
finis bonorum 224
finis hominis 231 & 603
finis studiorum 383
finitio 519
fiscus principis 205
flauius Blondus 363
flauius Vopiscus ibidem.
flosculi ex autorib⁹ selecti. 49
forma 413 & 417
fortitudo 193
franciscus Patricius de republica 374
frãciscus Petrarcha. 310. &. 312
franciscus Philelphus 310
franciscus Picus 311
franciscus Syluius 313
frigus 436
furari habetur alibi festiuum 202
Gaguinus de rebus Francorum 364
galenus 52 & 311
gellius 306 & 300
generatio 501
generationes & corruptiones unde 432
genesis 360
gennadius 364
gentilium opera lecta quibus nihil nocuerunt, & quibus nocuerunt 244
genus 105 & 511
geometria 239
& 241 & 337 & 339
geometria habet tria principiorum genera 183
georgij Vallæ mathemati. 341
georgius Trapezuntius 310
gloria 195
gloriæ cupiditas medicinæ se admiscuit 179
gloriæ cupiditate ad superuacanea eruenda acti sunt 164
glossas fieri in iure Iustinianus uetuit 212
gradatio 555 & 565 & 616
gradus honorum 60 & 250
græca historia fabulosissima 360
græca lingua 273
græci Aristotelis interpretes 316
græci cur mendaces in historia 88
græcitatis studium 302
græcitatis studium Quintilia. iubet Latinis literis præponi 276
græcorum ingenia qui moribus uitiarit 11
grammatica 65 & 240
grammaticę dignitas 71
grammaticam cur quidam cõtemnunt 70
grammatici nomen prisci cõplures affectarunt 72
grammatici officium 66
grãmaticorũ crisis amissa. 34
grãmaticorũ uaria eruditio. 72
grammaticos uocari sc probro ducunt 74
gramaticus quid profitcat. 71
γραμματικὴ 65
γραμματικὸς ibidem.
grande nefas rati recentiores à maiorum placitis deflectere 28 & 29
grapaldus de domo 302
graues autores è scholis electi 43 & 164
gregorius 311
Habitus 446
hadrianus Cardinalis 301
hæresis an in uocum an in rerum studio fit 76 & 77
hæresis crimen 31
hebræa lingua 274
hermolaus 310 & 314
herodianus historicus. 305. 363
herodotus 89. & 361
hesiodi genealogia 313
hesychius 306
hic immensitatis 466
hieronymi locus enarratus absurde 56
hieronymus 309
hieronymus de scriptoribus ecclesiasticis 364
hieronymus quibusdam Græce scripsit, cum Erasmus in Latinum transtulit 37
hieronymus Vidas 313
hispanorum prouerbium 265
historia 86 & 355
historia imago ueritatis 90
historia magistra uitę Ibidẽ.
historia naturæ 240
histor. oĩbus artib⁹ utilis. 357
historia tripartita 364
historiæ delectatio 355
hodie 469
homeri uirtutes 304
homeri uitia Ibidem.
homerus ex Platonis repub.

cur pulsus 292
home quō opus suū ędidit. 305
hominibus q̄ Deo credere malumus. 188. hō. 524 & 525
hō per loca argumentor. 603
hō princeps sublunariū 405
homo rerū indigus in hanc lucem prodit 1
honor ademptus artib. 63
honor alit artes 8
honor magis est in honoranti bus q̄ honorato 108 & 463
honores artiū ineuntibus pecunia imposita. 61 horat. 312
horribilis sophista 130
humanum iudicium 401
hypothetice enuntiatiōes 122
. Iacobus faber 316 & 340
idem. 515
ignem habent quę alunt 439
igni quis locus assignet 435
ignorare aliquid nefas nō ducet Grammat. 278 & 108
imitantur, nec sciunt quid sit imitari 154 & 158
immensitas 465
immodici in his quæ nunquā contingunt 176
immortalitas 501
imperitia cum arrogantia & impudentia 57
impossibile 447
imprudentes quidam ad mendacia prolabuntur 89
in alio esse 462
in alio quæ sunt uel fuerunt argumentū de eo adferūt 589
in assignando subiecto & prędicato quid spectandū 110. 111
inchoata 439 indagata 410
indefinita euuntiatio 110
indicatiui nomina 536
indiuiduum 512
inductio 555 & 615
ineptos mercaturę aut ciuilib. munijs ad scholas mittūt 266
infinib. nō tendit in infini. 455
infinitæ enuntiationes 540
infinitum 459
ingenia præclara & solida ab schola cur refugerunt 59
ingeniū fiscella cruditiōis. 10
ingenium quibus instrumentis inuenit artes 7
ingeniū sequet cōgruentia 331
inhærens 514
inhærentium interitus 495
inhærentium motus 482
inhærentium ortus 494
in historia qui legendi 301
in historię cognitiōe circa frīuola nō cōuenit distineri 358
in infinitum in causis rectā nō discenditur 451
in Latinis uerbis qui duces sequendi 301
in patria meliore sunt omnia conditione 258
in, pro potentia 483
inquisita 410
in sacris literis & Aristotele cur plurima detorta 56
insolubilia 128 & 570
instantia 227
instrumentū ueri querendi 7
instrumentū 448. 475. 584
integrū 469 intelligētia. 501
intercalaris 522
interiora per externas actiones aut passiōes se ꝓferūt. 441
interpretatio 520
interpretes 313
interpretes legis 378
inuenire an sit rhetorices 142
inuentio medij 567
inuentio probabilitatis 241
inuentores 11 & 226
in uerbo quæ 538
inuidia magistrorum 15
Ioan. Boccatius 301 & 310
ioannes Cantuariensis de per spectiua 340
ioan. Chrysostomus 311
ioannes Dullardus 73
ioan. Hantuillensis 312
ioannes Picus 311
ioannes Pierius 314
ioan. Ruellius de arte ueteri naria 348
ioannes Sacribusti 318
ioan. Stofflerinus 340
ioannes Tritemius 365
iodocus Clichtoueus 340
iordanes Castalio de rebus Gotthicis 364
iosephus 361 & 363
iotacismus 284
iouianus Pontanus 302
& 310 & 312
iracundus 524
ira fortitudinem accendi. 194
ironia pro dissensione est. 573
isidorus Hispalensis 307
isocrates 306 & 333
isocrates numeros cur in orationem inuexit 148
ἰσχνόλογα 214
ἰσχνοφωνεῖ Ibidem.
iucunditas orationis detinet lectorem 93
iudicia 271 & 610
iudiciali genere nihil indigemus 328
iudicium 237 & 353 & 355
iulius Frontinus 363
iulius Higinius 319
iul. Obsequēs de prodigijs. 362
iulius Pollux 306
iureconsulti Pannoniæ 218
iurisconsulti 375
iurisconsulti ueteres 208
iurisperitissimi & imprudentissimi simul multi 233
iurisprudentia 213
ius ciuile 524
iustinus 309 & 361
iustitia 134 & 201
iuuenalis 312
iuuencus 312
Labdacismus 284
labor 484
lacædemonij seruos ebrios cur liberis suis offerebant 371
lactantius 310
lætam Catastrophen Comici amoribus addunt 85
lampridius 363
landinus 313
λαρυγγίζειν 284
latinæ linguę autores 296
latini dialectici per oia Aristotelis uestigijs institerunt 108
latini non tantā habēt partiei piorū copiā quantā Greci. 119
laurētius Valla 67 & 301. 310
lectio autorum 298

lectores 46 & 367
legenda aurea 92
leges 202 & 222 & 374
leges dici faciles ægerrime ferunt iurisconsulti 208
leges diffinitionis 528
leges diuisionis 517
leges in quod repertæ 205
leges paucæ & faciles 207
leges Romanæ 379
leges sanctientium quę prima cura erit 206
legi indices uel elenchi 213
leo Albert. de architecton. 341
leonardus Aretinus 365
leonardus Brunus 310 & 363
lex 578
lex contradictoriarum 550
lex contrariarum Ibidem.
libanius 311
liberales artes quæ & quot 4
libri legũ ἀρχέτυποι 212. 380
libri Macabęorum 361
libri suppositi 35
licentiati 60
licentiati iuris 61
linea 183 & 458 & 473
lingua doctorum 273
lingua Latina 272
linguarum casus & obscuratio medicinæ cladẽ attulit. 170
linguarũ ignoratio 19 & 210
linguas contemnentium animos quid urat 77
linguas uocant hæreseos seminarium 75
literæ 3
literæ sermonis uicem obtinent 238
literati 71 literator 65
literatura Ibidem.
liuius 301 & 332 & 361
loca & tempora 298
loci 576
loco attributa 464
locus 463 & 587
locus ab essentia 577
locus spiritalium 465
logica noua 114
logica uetus Ibidem.
λογικὸν ζῷον, cur uocatus homo 265 λόγος Ibidem
longolius 157 & 158 & 302
lucanus 300 & 362
lucianus 306
I. Florus de Romana historia 262
L. Lucullus ingens imperator ex rebus legendis factus 356
ludus in quacũ ciuitate constituendus 259
lumen naturale 165
lusus 290
lutherus 76
lycurgus de adulteriis nihil cauit 217
Macrobius 306 & 307
magis & minus 426
magister 248
magistri affectus 268
magistri nonnulli in familiã se dant locupletum 62
magistrorum eruditio 308
magnanimitas 194
magnificentia Ibidem.
magno conatu magnas nugas agere 484
mala ex disputationibus 41
mancinellus 313
manilij astronomicon 312. 319
μαγθάνειν 111
m. Tullius 309
margita philosophica 340
maria Siculus de rebus Arragonensibus 364
martialis 312
martianus annotauit, Ciceronem in deligendis pedibus nõ satis consentire 147
martianus quomodo differentiam finiat 107
marullus 313
materia 228 & 416. 428
materia argumentorum quõ tractatur 611
materia cœlorum 414
materia copiosa disputandi in medicinam inuecta 180
materia & actio 263
materia ingenij 262
materia non perit 431
materia rhetorices 138
materiæ artiũ differentiæ. 229
materiæ paratio 486
materies 411
mathematica 182
mathematicarum artium studium 337
mathematicæ disciplinæ integriores permansere. 184 & 185
maximę locis assignatæ à Boẽtho 113
maximorum autorum orationes ex uersibus aut magna illorũ parte conflatæ 146
media 452
medicina 177 & 220. 240. 345
medicina quæstuosa 178
medici ad ægrum ingressus qualis 351
medici iuuenes 181
medicorum liuor Ibidem.
medium in motu 481
melanchthon 311
memoratiua 141
memoria 28 & 141 & 282
memoria duabus constat partibus 282
memoria ingenij signum 265
memoriæ ueteris cognitionẽ inutilem esse sibi persuadent quidam 356
memoriã patrum & auorum per quos cœptum fit reuocari in Italia studium linguarum 151
mendacium 599 & 600
mente & manibus reliqua animalia anteimus 237
mentiendi licentia in res sacras irrepsit 92
μεριμνᾶν 236
meta 131
metaphora 520 & 535
in metaphysicam impetus factus 114
metaphysicum ingenium quę dicant habere 170
meteororum libri quomodo tractentur 170
methodice 74
michaël Ritius 365
μικρολόγοι 248
mistæ enuntiationes 539
mistum 490

mistum naturale 419
modi significandi 78
mœnia 228
moles 413
monstra quæstionum 115
mores ad ingenium 264
morum præcepta in media
rhetorica 138
mos Caroli Viruli 342
moses 233
motus 472
motus cœli cur circularis. 474
multa arte nostra fiunt meliora q̃ sunt à natura producta 478
multi à receptis cur non possunt discedere 31
multi tota uita nihil aliud sunt quàm dialectici 129
mundũ non fuisse æternũ. 429
mundus 601
mundus aliquando conditus 427 & 477
musica 239 & 337 & 339
musica mutata 186
musica uitiata 185
musicus 241 mutatio. 515
mutationes ingeniorum 262
Natare discebant pueri 5
natura 239 & 426
natura communis 115
natura hoi quę dederit 165
natura in rebus pictatis praeraq; nos docet 169
natu. instrumẽtis indiget. 432
naturam aliam confinxerunt. 170
natura rerum infinite uaria. 166
naturale 444
naturalis magia 233
naturaliter quę iudicant. 401
nauclerus 360
necessarium 447 & 542
necessitas 161
negantes 531
negatio 538
negationis usus 125
neglectus canonum 69
negligentia 46
negotium 216
ne loquantur celeriter pueri 285
nemo reiectus ab honoris gradu qui numerarit 61
nestor 302
nicolaus Beraldus 313
nihil causa sui ipsius 457
nobilis sepulchri inscriptio 182
nobilitas 527
nominum distinctio 514
non imitandus unus 330
norma excellentiarum 503
nostra & patrum memoria quæ in naturæ cognitione quæsita 164
noua & somniata rerum natura 54
numeris deuincta magis recordamur 79
nunc æternitatis 460
Obex 612
obiectio 612
obiectum 537
obligationes 128 & 316
obscuritas ueterum 21
obseruatio fabularum 68
occa-

occasio 461
oculo ingenio similis 260.264
odium Grammaticę 71
œconomia 240
œconomica 372
officia 371
oĩa sunt Deo naturalia 449
oĩa ubiq; satis apte dici quidã arbitrantur 56
ὁμιομερῆ 468 ὁμοιομερὴς Ibidẽ
oppianus de piscibus 319
opiniones errorum 42
opiter 527 optimum 455
oracula uetere de schola 390
oratio homini similis 144
orationes 536
orationis cultũ qui affectarint 574
oratores 135 (74
oratoria ars quando prorsum sublata 150
de oratoria Ciceronis ὕλη 139
ordo credibilium 574
ordo præceptorum 269
ordo rerũ 504 ordo studiũ 277
ordo tradẽdæ medicinæ 348
ὀρεανα 292 orichalcũ 525
oris uitia 284 ὄρος 519
ὀρθοέπεια 289
ottho Phrysingensis 365
otium uitandum 236
ouidius 312 οὐσία 416
Palæphatus 311
palladius 302 parasitus 527
par fides omnibus tribuẽ 37
parrhasius 313
pars 467.577
partes et factiones in omni disciplinæ genere 30
partes temporis 460
participium non semper idem quod uerbum reddit 120
particulares argumentatiões
particularis enuntiatio (532 & 540
parua logicalia 124
passio 443 & 580
paterculus Velleius 362
patriã duplicẽ facit Cicero 582
patri cura erit de filij moribus
pauci ad honoris gradus (254 admittendi 250
paulinus 312
paulus Aemilius 364
paulus Cortesius quàm imitã
di uiam ostendat 156
paulus Orosius 360.363
paulus Varnefridus 363
pauper 527 pausanias 361
peculiares gẽtiũ historię 364
pecuniæ auiditas 60
peccatũ causa qua desciuit homo à Deo 405
perfectio 224
perfectiones Dei 498
perfectum 496 & 507
περιήγμενικὸς 101
περιεργασεις 216 persius 300
perspectiua 182 & 337
petrus Crinitus 307 & 363
petrus Crescentias 319
petrus Marsus 313
petrus Martyr de nauigationibus Oceani 365
petrus Textor 307
phantastica 410 & 494
pharmaca 438
philippus Beroaldus 313
philo 360

philologi 306 & 308
philologia 240 & 276 & 308
philosophia morum 367
philosophi Athenis inuisi 63
philosophi est de æquitate tractare 374
philosophorum imperitia & superbia 163
philostratus 311 & 360 & 363
phurnutus 81
pietas 225 & 232 & 353
pietas artium regula 212
pietati nulla ex se materies cõtraria 232
pietatis fundamẽta statim initio tradenda 266
pindarus 305
pius Põtifex de rebus Bohemicis placita 131 (cis 364
πλατυασμός 284
platina de Romanis Pontificibus 364
plato 311 & 333 & 345
platonis Academia 247 & 262
platonis edictũ Academiæ frõti inscriptum 182
platõis opinio, recordari nos non addiscere 572
plautus 298
plinij Cęcilij epistolæ 297. 332
plinij Secundi diligentia 46
plinius 311 & 319
plutarchi uitæ 361 & 362
plutarchus 91 & 333
plutarchus de poetarũ lectione 293 & 311
podagra 522
poesis 79 & 239
poẽsis theatrica 84
poeta 541
poeta uera canet 83
poetæ 311
poetæ loquẽdi figuris cur abusi 87
poetarũ fabulas ad naturalem interpretationem trahunt 81
polidorus Vergilius de inuentoribus rerum 365
politica 240
politianꝰ 302 & 310 et 312 & 314
polybius 362 (& 316
polyhistor 240
pompei lex 148 & 149
põponiꝰ Lętꝰ 310 & 361 & 363
pomponius Mela 318
pontanus de bello Neopolitano 365
populũ magnum erroris magistrũ Socrates uocabat 187
porphyrion 313
possibile 448 & 542 & 545
possidonij Stoici artium partitio 4
posteriora analityca 102
posthumus 527
post rem 527 & 595
præcepta 1
præceptor qualis 324
predicamenta permista & cõfusa 100
prædicamẽta Porphyrij 104
prædicari in quid 105
prędicatũ 537 prędiudicia 596
præmiũ uirtutis 195 & 196
præsens 460
præstantia 497
præteritis imperfectis in narrationibus cur utamur 548

præter naturam 445
precarium 183
primæ intentiones 514
prima in disciplinis exercitatio 6
prima inuentio 1
prima philosophia 240
prima ꝑparatio materiæ 433
prima reꝝ diuisio 409
primꝰ ingressus pueri in scholam 252
principes non tenentur legibus 203
principibus cœlũ datum 204
principi ꝺd libet licet 203
priora analytica 102
priuantes 533
priuatio 414 & 482
priuilegium 378
probabile 575 & 611
probabiliora 611
probationes per cõtrarij proposition em 594
proclus 340
procopius & Agathias 363
professor 251
professores aut magistri q faciendi Ibidem
professoꝝ mores corrupti 59
προλήψεις 227
pronuntiare 141
pronuntiatio 329
propertius 312
proportio 520
propositio non potest ostendere seipsam 128
proprium 107 & 513 & 514
propsecta 411 prosper 312
protagoræ Abderitæ sententia 409
prudens 240
prudentia 142 & 222 & 240 & 353
prudentia diuinatio 354
prudentia duplex 354
prudentius 299
φίλλοι 284
φυσιόμωμα 569 & 570
ptolemæi astronomia 343
ptolemæi picturæ 319
pudor discendi 16
pueri affectus 268
puerilis educatio 377
pueri magistri 62
pueri naturaliter simij 254
puerꝝ unusquisque librum habebit chartæ uacuum 281
puer quomodo audiet 281
pugnæ enuntiationum 541
pulchrum 194
puncta in tempore 474
punctum 183 & 184 & 458
purbachius 318 & 340
purum 490
pyrus syluestris 522
πῦσμα 573
pythagoras arithmetica acumen ingenij explorabat 264
pythagoras cur non scripsit 1
Quæ ab aliis capiuntur 526
quæ artes Christiani 236
quæ cognoscuné triplicia 165
quæ contra naturam 448
quæ ex historia tenenda 358
quæ habẽt utilia gentilium libri 244

quæ habent mala Ibidem
quæ ingenia inepta literis 267
quæ in scriptore quoq; considerāda potissimum 36
quæ rem capiunt 525
quæ sit argumentorum ratio 617
quæstio 573
quæstio de libris gentiliū 243
quæstiones ridiculæ 115
quæ uerba uitanda 284
qualis magister 321
qualitas quomodo uocetur à quibusdam 105
qualitates secundæ 436
quantitas 457
quantitas duplex 282
quantitas enuntiationum 110
quatuor elementa 433
quatuor prima inhærētia 434
querela de historia ecclesię 366
qui autores in quaque uirtute præcipui 332
quidā exactissima omnia in unoquoque requirūt 38
qui discipulo seorsum legendi 300
quies 472 & 493
qui in arte autores 308
qui libri ex Aristotelis libris desumpti 170
quintiliani errores 112
quintilianus 309
quintilianus philosophos furti arcessit 138
quintus Curtius 309.361
quod pro argumento sumitur 596
quomodo alij utunt locis 695
quomodo ferenda inuidia 399
quomodo imitandum 334
quomodo ingenium proferet se 264
quomodo leges docendæ 379
quomodo res ueniunt ad essentiam 424
q̄modo tradēda rhetorica 326
quomodo uersabitur inter homines eruditus 388
quos consulet solum 302
quos discipulus leget in Græcis 306
quos Græcos cōsulet solū Ibidē
quot sunt angeli 424
Raphaël Volaterranus 307 & 319 & 340 & 365
ratio dux legis 378
ratio inueniendi argumenta cuius sit 143
ratio inueniendi argumenta 323
rationalis 549
rationem euidentem in omnibus quidam postulāt 15 & 163 & 317
rationum fides 26
ratio syllogismorū 556
ratiunculæ collectæ, quibus discipuli in singulis causarum generibus uterentur 142
reales 183 (stæ 113
recentiores dialectici sophistæ
recentiores historiam quomodo scribant 92 & 92
recreationes 289
rectum mensura sui et obliqui
reductio 563 (497
reductio enthymematis 567
reductionum ratio 563
reflexa probatio 617
regula contradictionum 542
regula de ambiguo 535
regula de cōtradictorijs 551
regula de enūtiationibus in futuro & præterito 545
regulæ de uero tres 543 & 544
regulæ uniuersales 407
relata ad aliud 526
relatiua 549 & 593 & 615
relaxationes studiorum 49
rehgio 214 & 232 res 412
respecta 411 respublica 372
rhegino 363
rhetorica 238 & 240
rhetorica ad Herennium 327
rhetorica quid sit 139
rhetorice gemina 137
rhetoricen qui homines expetiuerunt 136
rhetorices origo 135
rhetorices partes quinq; 141
rigor 124
rodericus Toletanus de rebus Hispanicis 364
romani filios suos ad senē aliquem mittebant 254
rubricæ 214
rugerus *Suicerus* 275
Sabellicus 311 & 313 & 360
sacerdos uilior profano existi
sadoletus 311 (matur 64
salluſtius 301 & 332 & 362
sapientia 501
saxo Grammaticus 364
saxum an aliquid ignis habeat 439
scribendi exercitatio 285
scriptores omnes cēsenē equales 37
scriptores rerum Græcarū ex culice elephantum Indicum fecerunt 90
scriptorum culpatio quomodo excusanda 599
scripturo quid faciendum 396
scrutatio 240
secta recentium 32
secta ueterum Ibidem
sectæ 164 & 224
seculum felix 389
secundæ intentiones 534
sedulius 312
semina omnium disciplinarū indita sunt animæ nostræ 227
seneca 309 & 333 & 344
senecæ qd ab Agrippa exprobratum 64
senecæ sententia 381
seneca Tragicus 299
senium 494 sensatum 412
sensibilia 410
sensum aliqui per omnia secuti 162
sensuū ianuis ad cognitionē rerum ingredimur 409
sermo 134 & 222 & 238 & 271
sermone spurco usi olim quidam 71 & 79
sermonis inopia cur laborem⁹ quotidie 67
seruius Honoratus 313
sextus Aurelius 363
siculi 135
signa 594 & 595
significare 530
significare aliquid & aliquo mo-

modo 531
significare idē & diuersum 532
significatiua Ibidem
similis forma 551
similiter cadentia & desinentia 84
similitudo 592
similitudo accidentalis 514
similitudo quorundam inepta reiicitur 30
simplex 471
simplex uox 535
simultates inter literatores 17
singulare 513
singulares enūtiationes 539
Socrates 187
socrates nihil se scire professus 381
socrates quatenus Geometriæ operam impendendam censebat 338
socraticæ interrogationes 316
& 333
solertia 441
solinus Plinij simiolus 319
& 365
solon de paricidijs legem non tulit 217
sophista 130
& 620
sophista respondens 621
sophistę iactantes se argumentis posse uertere candida in nigrum 133
sophistica 233
sophistica an utilis alijs artibus 132
sophocles 313
sorita 556 & 617
species 413
& 511
species quomodo distinguuntur 506
spiritalitas 240
statius 312
status 488
stellæ quid in mūdo agāt 478
stilus triplex 143
stoici intra iudicandi fines dialecticam concludunt 97
strabo 319
& 365
strosæ duo 313
studiorum fructus 387
studiorum fructus pecunia nō est æstimandus 383
studium ab oratione auspicandum Ibidem
subalterna oppositio 111
subcontrariæ non sunt oppositæ Ibidem
subiectum 537
subiectum inhærentis 495
substantia 415
substantia & accidens an distincta 415
substantiæ nomen nisi perraro infinitari non potest 508
subtilitas 261
suetonius 332
& 362
suicetica 317
suidas 306
& 365
superbia 10 & 223
superbia non obstinata tātum sed & præceps 17
superficies 458

superiores 531
suppilare uocant imitari 154
suppositio confusa 544
suppositum 512
supra naturam 445
sydonius Apollinaris 154
sylla dictator libros Aristotelis emit 24
syllius Italicus 312
syllogismi in singularibus 564
syllogismi multiplices 565
syllogismorum uis in quo sita est 557
syllogismus 556
συμβιβικόται 415
syncretismus 508
synesius 311
syntaxis à Græcis parum accurate conscripta 303
Temeritas 453
temperantia acris 418
temporis cuique assignati brevitas 236
temporis diuisio 461
temporis & loci differētię 501
tempore certo detinebuntur in quaque disciplina 250
tempus 459 & 588
& 517
tenebræ ingeniorum 9
tenebræ in nobis, non in rebus 406
terentij fabellæ 298
termini crescendi ac minuendi 488
termini syllogismorum 558
de terminis quomodo præcipiant 117
terminus connotatiuus 118
termin⁹ naturæ & nostri 424
tertullianus 309
themistij de scriptis Aristotelis emit 24
theodorus Gaza 310
& 332
theologus 241
theonomus Ibidē
theophrasti sententia 381
theophrastus de stirpibus 319
thessalus ἰατρονίκην se uocauit 178
thomæ Linacri Grammatica 300
thomas Aquinas 369
thomas Morus 313
thucydides 361
τὸ ὄν 412
topica 104
tormenta 600
tortellius 302
totum 469
& 577
tragici 299
transcendētia sex faciunt 116
transitus in gradatione obscurus 616
τραυλοί 284
trebellius Pollio 363
tres artes de sermone 65
tria causarum genera 140
triarij 522
tria tempora 544
tribonianus consueuit leges pretio uēdere 210
triplex mensura in tēpore 461
triplex stilus 143
trogus 361
tuburcinari 520

turpinus de Carolo Mag. 364
tybullus 312
Vacuum 421 & 466
ualerius Flaccus 312
ualerius Maximus 300 & 362
ualerius Probus 313 & 396
uanum 456
uarietas ingenior̃ infinita 166
uarietas rer̃ ex uiribus 415
uarronis de lingua Latina li-
uegetatio 522 (bri 302
ueras causas declamabant ue-
teres 150
uerba adiectiua 120
uerba adiectiua uolunt resol-
ui in substantiua 119
uerba alijs rebus accõmodan-
tur, non sibi 570
ueri cognitio paruifacta 45
ueritas 609
ueritas nullius propria 398
uernaculã pueror̃ linguã co-
gnoscet præceptor 279
ueror̃ sunt nobis naturaliter
ingenitæ formationes 168
uescus 240 uestes 220
ueteres tãtummodo persequẽ
tes 34
uici 221 uictus 290
uipera 520 & 523 uir bon⁹ 140
uires 440 & 475
uergilij Aeneis 300
uergilius quomodo Homerũ
imitetur 158
uiriles 264 uirtus 193
uirtutes in oratione unde spe-
ctentur 143
uis 412 & 501
uis sciendi & intelligẽdi in uer
bis est 408
uita 501
uitæ quorundam sigillatim e-
ditæ 365
uitanda rria genera captionũ
in sophista 621
uitia duor̃ gener̃ 370
uitium in naturæ scrutatio-
ne 164
uitruuius 302 & 341
ulpianus quibus uerbis pro
fessionẽ iuris sit cõplexus 212
una lingua 271
unaquæq; ars alia quauis adiu
uatur, nec protinus pars est il-
lius 137
unde nascit nomen loci 606
unde nata est rer̃ distinctio 505
unde tanta poetar̃ autoritas
uniuersale 509 (294
uniuersalis enuntiatio 539
umta 468 uniuoca 534
unum 471
unus mundus 472
uocabula in philosophia
prima 322
uocum collatio 555
uolcatius Gallicus 363
uoluntariũ 445 uoluptas 225
uox significãs 531
usus linguar̃ ad uitã 308
utopia Thomæ Mori 374
ὕλη 413 ὑπόστασις 415 & 512
Zenobia regina historiæ peri
ta 358
zeno cui dialecticen, et cui rhe
toricen comparauit 96 & 136

FINIS.

IOANNIS
LVDOVICI VIVIS DE CAV-
sis corruptarum artium Liber Primus,
qui est de artibus in
uniuersum.

ANIMANTES OMNES NATV
rę benignitate, ac magisterio satis esse ad
tuendã uitam instructas uidemus. Quip
pe integumẽnta corporum naturæ mu-
nere accipiunt, & cibo uescuntur para-
to, & ubiq; obuio. Homo uero prodit in
lucem hãc multarum rerum indigus, ut
appareat crimine aliquo detracta illi es-
se naturæ beneficia, nullis reliquorum animantium dene-
gata. Non habet quo se à ui frigoris, ab æstu, ab imbre tue-
tur, nisi quęsita multo labore: nec ei alimenta terra fundit
nisi rogata, imò coacta longa & molesta cura. Illa tamẽ in
re, indulgenter homo est à principe, et autore suo habitus,
ꝙ cum ipse necessitates sibi sua culpa tam uarias accersie-
rit, Deus tamen instrumentũ ei reliquit ad eas quoquo mo
do propulsandas, ingenĩ acumẽ uiuax & sua sponte actuo
sum. Hinc sunt nata inuenta hominũ omnia utilia, noxia,
proba, improba.

Prima rerum inuẽtio necessitatibus succurrit. hæc enim ingenia mirifice exacuit ad ea excudenda, quis obsessor adeo grauis arceatur, ne quà expugnare ualeat, quod ab eo tanta diligentia diu noctuque oppugnatur. Initio sibi quisq; pro re nata cõsilium captabat, ut rebus oppressis afflictisq; subueniret. Tum si quid relaxamenti cõcederetur, usu & meditatione excogitabat, quod proficeret in posterum: hæc ab eodem uno per uaria experimẽta collecta, uel collata cum alienis præcepta efficiebant, quæ etiã alios in rę simili iuuarent: multa uero simul coniuncta, quæ ad unũ aliquem similésue uitæ usus spectarent, uocarunt artem. Hæc iam olim sunt à maximis uiris scite animaduersa, Aristotele philosopho in libris primę philosophiæ, Virgilio & Manilio uatibus, quorum hic inquit: Prima inuentio. Præcepta. Ars.

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenq;
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo.

Et idem:

Per uarios usus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis commoditatibus quas Iuppiter hominum generi ademisset, uidelicet umbram quãdam assecutæ dicti illius, execrabilis terra opere tuo, ut alia quædam ueræ pietatis, coactos esse homines canit pulso uetere no operi incumbere: Genesis;

Tum uariæ, inquit, uenere artes.
Labor omnia uincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Et post:

Vt uarias usus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum uidemus in uita contingere, ut homines perfuncti domesticis & necessariis negotijs applicẽt animum ad aliquid altius ac liberalius cognoscendum, ita artibus, quæ præsenti atq; urgenti necessitati opem ferrent rite inuentis ac cõstitutis, uisum est humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere. Nescit animi nostri uigor quiescere, opere, ut inquit ille, pascitur. Tum Mathematice & Philosophia naturalis quæsita, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tametsi uitæ magnopere prosunt, tamen non illis necessitatibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastinatio, & alia quę operibus rusticis exercẽtur: neu uellenda lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda, quis fine uita ne diem quidem unum posset propagari. Et quo quæque artes altiores res, minusq; præsenti, & diurno corporis usui necessarias spectabant, hoc præstantiores habebantur, eorumq; professores digniores sapientiæ nomine: uidelicet hominũ consensu, id declarante, excellentiora esse quæcunq; ad animũ pertinerent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam informatione in humanis pectoribus inædificatum expressumq;. Et corpus quidem pecudis more præsentibus acquiescit, oblitum præterita, securũ futuri. Animus uero utpote diuinus, recordatur transacta, & ea in usum futurorum reuocat. Vnde uetus sentẽtia, prouidẽtiam memoriæ filiam esse atq; usus: magnus rerum actarum thesaurus est memoria, quæ quod fluxa in plerisq; & infir- Memoria.

infirma esset, uisum est adiuuari eam reminiscentia, ut quibusdam uelut signis rediret in recordationem eorum, quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines animantium, quibus Aethiopes uulgo utebantur, & post eos Aegyptij. Sed hi tantum in sacris atq; arcanis rebus, quæ idcirco sunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum crebra mẽtio apud ueteres. Mira res est, quisquis ille fuit tanti autor inuenti, qua tuor & uiginti notulis plus minus potuisse tantam humanarum uocum sonorumq; uarietatem cõprehendere. Sunt qui inuẽtionem hanc perstrinxerint, ut ille in Phædro Platonis, qui Theuto Aegyptio de repertis literis gloriãti, tanquam memoriæ adiumento responderit, illum non memoriam adiuuisse, sed reminiscentiam. Et Pythagoræ Samio, hanc ferunt fuisse causam cur non scriberet, ꝺd diceret nolle se scribendis sensis animi sui discipulos defidiæ assuefacere, quippe qui monimentis literarum confisi, minus memoriæ excolendæ studerent. Eadem propemodũ fuit Druydarum Galliæ Sacerdotũ mens: idcirco multa illa uersuum millia, quibus sacra, & ceremoniæ eorum continẽtur, aliq; alijs uelut per manus tradebant sine scriptione ulla. Sed certe necessariæ sunt literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis est enim illa per manus traditio, quod is, qui accipit, uel non satis accurate auscultauit, uel obliuiscitur, aut quod negligẽter recoluit, aut morbi alicuius, aut certe ætatis ipsius iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: interdum quoq; moritur, antequã tradat accepta. Pythagoræ ipsius, ut uidemus quàm pauca extant? & hæc ope literatũ exempra noxæ æui: nec illa aurea, ut uocant, uerba legeremus, nisi Philolaus aliquid ausus esset cõtra magistri præcepta, cõdiscipulis fremẽtibus, & uehementer reclamantibus. Druydarum nihil est reliqui. Esdras quoq; scriba gentis Iudææ, quum cerneret populum suum toties capi, ac sedes mutare, tum cædibus & exilijs absumi, statuit quæ de lege domini inter ipsos uelut successionibus, atq; hæreditatibus tradebantur, literis consignare atq; mandare. Hisce literis artes omnes, & necessitates, & sapientiæ, tum res gestæ, & oĩa antiquitatis memoria ceu thesauro quodam conseruantur, ne unquam intercidant. Sed de artibus corporis, alius erit mihi dicendi locus. Nunc de ijs artibus, quæ inquisitione Literæ.

mentis constant, erit sermo: quæ fuerint apud ueteres, quæ admodum adultæ uiguerint, quemadmodum postea marcuerunt, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sententiam uero de artibus meam, hoc opere non aperiam, tantum qua ratione, quibus causis corruptas esse existimē, indicasse contentus. Nam adiiciam huic operi Christo propitio, libros alios, quibus persequar qd ipse de artibus, deq; disciplinis, de scholis, de institutoribus sentiā.

Artium diuisio.

Galenus medicus hac utitur sectione artium, ut alias dicat contemptibiles uilesq;, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειροβιωτικὰς uocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc condonandum amori professionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam: Addit Rhetoricam, Musicam, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticam, Legum prudentiam. Nec repugnat, si quis uelit huic numero adscribere eas, quas fingimus pinginusq;. Quod hæ tametsi citra manuum operam non obeantur, tamen non uidentur egere robore illo & lacertis iuuenilibus. Seneca uero nō adducitur ut in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis q̄ statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aeque luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt sententia Senece exercitationes rei militaris. Venationem quoque à liberalibus Sallustius excludit. Possidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, ut alias uulgares & sordidas nominaret, quæ manu constarent, & essent ad instruendam uitam occupatæ, expertes decori atq; honesti: Alias ludicras, quæ ad uoluptatem tenderent oculorum atq; aurium. Pueriles sunt. & aliquid habentes liberalibus similes, quas παιδιὰς Græci uocant, quæ non perducunt animum ad uirtutem, sed expediūt. Liberales uero, imò, ut inquit, solę libere sunt, quibus est curę uirtus. Recenta opinio est, septem esse liberales artes: Tres de sermone, Grammaticam, Dialecticā, quæ eadem est Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Astronomiam, quas mathematicas nuncupant Græci, ceu quis dicat disciplinales. Has ingenuas

Liberales artes quæ & quot.

genuas cognominarunt, quasi has solas ingenui discerent, ac exercerent. Nemo enim fere in liberis ciuitatibus ingenuus manuariis artibus operam accommodabat: Sed puer huisce erat artibus deditus, iuuenis uero militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotiis, administrāda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamētis, quæ sola censebāt illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia, fac periculum in literis, fac in palęstra, in musicis, quæ liberum scire æquum est. Illæ enim artes maximæ existimabantur ingenuis hominibus ad uitæ cultum, & ad rempublicam gerendam cōgruere, ut sermo esset emendatus & purus: tum ratio differendi cum facundia esset in promptu, quis in foro, quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremo ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximo in pretio fuit. Romani non perinde eam coluerunt, homines magis militares & rusticanæ simplicitatis. Discebant quoq; pueri simul cum literis natare: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitum penitus iacti est solitum, neq; literas eum nosse, neq; natare: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermissas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa utilem: nisi has sub ambitu Geometriæ concluserunt: aut quod Architectura manus exerceret, quamuis rara omnino ars, & quam paucissimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodam in loco testatur. Porrò nemo miretur nullā esse de morali philosophia mentionem, tam q̄ illorum iudicio quęrēda pecunia primum est, & protinus ad censum, de moribus ultima fiet quæstio: quam q̄d, ut recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hę quę liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimēta nostra, non opera. In nostris scholis hęc quoq;, fundamenta sunt trium ædificiorum Medicinę, Theologiæ, & Peritiæ Iuris, quas supremas artes disciplinasq; nominamus, & usui quotidiano cumprimis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus quæ multum Theologię adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrū & prophanum. Tum cognitionem naturæ rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atque hæc uelut collegiis

Natare discebāt pueri.

sunt distincta, ut unum esset septem illarum liberalium artium, quibus annumeratur Philosophia, quae est de moribus, quę & de natura: alterum Medicinae, tertium Ciuilis Iuris, quartum Pontificij, quintum & supremum Theologię. In his militiae quaedam, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorum gradus.

Prima in disciplinis exercitatio.

Harum omnium artiũ materia, uires, utilitates in natura sunt ab opifice Deo positae ac constitutae. Sed ad eas humanum ingenium aegre penetrat à luce ac uiribus destitutum: quod si non stimulis quibusdam urgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primũ necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem uerius ad uigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen ueniret, ne unq; euigilaret postea. Nec solum in sua quisq; necessitate solicitus sategit eorũ, quae essent opus, uerum auxilium implorauit eorũ, à quibus se aliquid subsidij consequi posse speraret. Inuitati sunt complures quos multitudo plurimum ualere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis praemijs, ut artibus in commune necessarijs darent operã: laboris praemia fuerunt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptij sacerdotes multam in mathematicis posuerunt operam, ꝙ ueheme-ter Geometria Aegyptus tota indigeret, cõfusis per annos agrorum limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractandas atq; excolendas artes magnitudo rei, & opus unũ excellentia mentis nostrę longe dignissimum cupiditas ueri inueniẽdi, qua nihil est praeclarius, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quae ut euitarẽt, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium usum, Aristoteles perhibet grauis imprimis autor. Admiratio huius tanti operis ingentes illos animos ad studium & inquisitionem causarum compulit. Hinc si quid se putarent nouum & alijs inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquam parta uictoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura et labore: quam illi delectationẽ opibus, dignitatibus & alijs omnibus uitę commodis praeponebãt. Ergo expedierunt se uaria hominum ingenia, ut in uerum hoc quasi defodiendum ac eruendũ prorsum incumberent: alia

alia spe praemij inducta, alia ut fruerentur ijs oblectamentis, quae ex spectatione theatri huius naturae maxime capiuntur, uariae subinde ac diuturnae. Praestantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc uenerũt, quod cum se tanta pectoris luce illo uigore mentis praeditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere cẽsuerunt, quàm ut rem pulcherrimam scrutarentur ac comInstrumẽta ueri quą rendi.
plecterẽtur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce qua dam uelut duce uiae, qua insisterent ad quaerendũ, tum quae rendi dexteritate & industria, postremo diligentia atq; studio, quibus uires omnes explicabantur ingenij atq; animi. Lux erat uis mentis & acumen, quo prospicerent quo eundum esset, & qua: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, ut ex facilioribꝰ quid facto in difficilioribus esset opus colligerent: diligentia erat, ut promouerent, & proprius accederẽt, quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt haec ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi uigilia quaedam, nam contrarium, remissio est & somnus: cura, sedulitas, labor. In Ingenium
uentor artium et disciplinarum omnium est ingenium acu quibus in-
mine & solertia praeditum ac instructum, sed diligentia at- strumẽtis
que usu uehementer adiuuatur: nam per diligentiã & pro- inuenit ar-
cedit longius, & plura ei se aperiunt, quae prius erant abdi- tes.
ta & occulta, non aliter quàm nauigantibus: ita et acies mẽtis expolitur atq; exacuit, & dexteritas ac solertia fit promptior: Quemadmodũ de Cleanthe Stoico memoriae est proditum, qui hebetudinem ingenij ad studium & uigilãtiam tanquam ad cotem acuebat. Acre ingenium & usui aptum naturae sunt munera: diligentia uel necessitate urgetur, uel delectatione allicit, uel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quãuis in hoc quoque tacita inest delectatio, postquam assecutus es causam tantae rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniae. Postremo perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo ut in quibusq; gentibus haec uiguerunt, ita ibi artes uel inuentae sunt, uel auctae excultaq;. Graecia parens fuit disciplinarum omnium, ingenijs foecũda acutis, subtilibus, uiuidis. In Aegypto permagnus mathematicarũ usus, quas praemijs & honore affi-

bat

ciebat necessitas. Acutissime illud in hominum moribus ac natura deprehēdit, qui dixit honore ali artes. Excellere eñ quisq; cupit, & honore affici: quare, ut id consequatur, ei se tradit studio, quod in pretio esse uidet. Ita fit, quàm recte, nō disputo: nec solum in magnis ciuitatibus ac populis, sed in quocunq; cœtu, in quacunq; consuetudine & familiaritate hominum, uirorum, fœminarum, senū, iuuenum. Sic eloquētia maxime in liberis ciuitatibus floruit, uelut Athenis & Romæ, quòd is certissimus esset gradus ad maximos honores, ac potētiam. In Academijs publicis pleriq; alliciūtur illis honorum nominibus, tum ijs quę magno æstimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iurisconsultorum: apud Nitiobriges, quem nunc montē Pessulanum uocant, medicorum. Et sub principibus, ut quisq; est arte aliqua delectat⁹, ita ea in eius regno tractata est et exculta: Sub Alexandro militabant plurimi: Sub Augusto nemo nō cudebat carmen: Neronis tempore multi per urbem cantores, histriones, phonasci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obseruatores ueterum scriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perstrepebant cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multū exercuerunt ad suū quæstum: & hoc magis hisce inflammabantur rebus ad cognoscendi cupiditatem, quo spes ostenderetur amplior perueniēdi quò intendissent: ut Chaldæi & Aegyptij, qui propter locorum opportunitates, quod planicies in illis locis essent, & cœlum serenū, cognitioni se astrorum dediderūt. Ex ijs ergo initijs ortæ sunt artes, his fulcimentis sustentatæ, his alimentis auctæ ac cōfirmatę. Non quòd ars ulla uel ad absolutionem aliquam sit perducta, uel ita exersa ac expolita, ut nihil haberet admistum inutile ac reiciendum. Non eæ sunt humani ingenij uires, clausi mole hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectum atq; absolutū, cui non desint plurima ad cumulum perfectionis, & quasi ad fastigiū illud naturæ cuiusq; rei. Nec potest quicq; à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat uitij, tanquam ex contagio. Nunquam ergo uel perfectæ fuerunt artes uel puræ, ne in sua quidem origine: ea est superbissimi animi cæcitas atq; imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum usu ac studio adiutorū erectæ sunt, atq; ex paruis admodum initijs ad magnitudinem quandam perductę: ut non fuit perinde difficile augere inuēta, atq; omnino inuenire: tum correcta multa quæ parum recte fuerant in origine obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata quę obscure. Hæc omnia quasi brachiorum ui aliquo usque progressa tanquam aduerso flumine, ubi primum cœperūt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non absre Virgilius exclamat:

Honor alit artes.

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro sublapsa referri.

Nec mihi solū quomodo ceciderint, ac corruptæ sint uideo dicendum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantiū manus detortę sint ac deprauatę. Sic enim apertius corruptelæ omnes patefient, non tantum recentiorum hominum sed ueterum quoq;, quibus tamen artium exordia debemus: non quod autor sim cuiquam, ut ingratus sit illis, quibus acceptum ferimus ingeniorum cultum, & humanitatem omnem: uerum agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio nō habebimus gratias, & quidem semper, etiam cum illorum indicabimus peccata: nam quod falsi, quod lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus, quantum quidem fuerit uirium nostrarum. Quanto ij, qui sunt in artib⁹ uersati, & ingenio, ac dexteritate plus ualuerūt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tanto artes ex eox manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contra acies illa mentis retusa, & tanquam lux quędam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes afflixerunt omnes, ut uel magnitudini detraherent, uel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuentione contigerunt, limo & cœno fontem inficerent, ut nunquam puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primum naturali quadam hebetudine, atq; obscuritate, uel in uniuersum ad omnia, uel ad eam ipsam rem atq; artem, ad quam se applicat. Nemo expendit uires ingenij sui, quid possit ferre, quid recusset: unusquisq; satis sibi fidit: nec est ullus tam infelicis ingenij, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd uoluntate, ita ad ea se adjungit ac tradit, quibus tam

Tenebræ ingenioꝝ quæ.

est aptus, quàm uulpes aratro. Nec mirum est amorem suî in unoquoq; esse cęcum, uulgus patrum non acutius cernit in uitijs in indole filiorum, nihil sibi non spondent de sua sobole, si non iudicio, certe desiderio ac uoto: ut proximus est spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingenijs illorum alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculatos in admittendis discipulis, qualem fuisse Alabadensem illum Apollonium dicêdi magistrum, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quòd cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nõ posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebatq;, & ad quam quenq; artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atque hortari solebat. Verum ille unus ex omni memoria. Cæteros, qui quidem mercede docent, pretij cupiditas exoculat, sine delectu ullo recipiunt ad se discipulos, & quo frequẽtius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæpretia: non solum oblatos auide amplectuntur, sed quærunt, ambiunt, pelliciunt, trahunt ad se quoscunq; possunt quacũq; ratione, ac uia. satis esse existimantes si sint homines, modo habeant quod numerent. Et ubi inualuit ambitio, si contemnitur pretium, certe numerus quæritur ob uanam nominis opinionem, quòd celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quæ compressæ & uelut coactæ talibus fuerint ingenijs, necesse est eadem facie & natura prodeant, qua sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, uitiosa. Neq; enim aliter eruditio ab ingenio unde manat uel formã accipit, q̃ ca seus à fiscella. uel naturã resipit ac uinũ ẽ dolio, uel utre. qua re necesse est ut male tradant, quæ male acceperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, luccm offuscant animi, & dispicientiã ueri perturbant, non secus ac densæ nebulæ ante oculos offusæ. Supremam & celsissimam illam mentis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam: hæc est eminendi atq; excellendi cupiditas, ut uideatur habere quæ nullus alius, aut quæ pauci, nempe altissima ac præstãtissima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ apte ac feliciter essent in mediocribus rebus uel ex natura sua, uel ex institutione uersata, supra uires se erexerunt, ut ea crederentur scire ac tenere, quę omnes iudicarent esse celsissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poetas atq; historicos, aut qui hisce tãtum in rebus esset exercitus, uoluit pro philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset. Alij quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinãdi ac maleficij artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissime patebat regnum Sathanæ, sed etiam inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatũ illum exarmauit: scilicet quòd non minus & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac uoluptatũ cupiditas in nos dominantur, quàm in Gentiles: atque utinam non magis. Harum artium studium ultiauit tanquam afflatu quodã uicinas quasdam artes. & illas, quarum ope utendũ esset in illis maleficijs: nempe diuinatrix astrologia certiorẽ illam & castam astronomiam: Physiognomia de uenturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac uerior de signis constitutionis corporis, & animi. Magica dæmonum ueneno quodam infecit scientiam naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atq; artibus præcipua est penes inuẽtores gloria, multi quoq; noui placiti uoluerunt esse autores, miserrimum ducẽtes alienis demum uestigijs insistere. In literas inuenta sua miserunt, ut ubiq; legerentur, ut ducerẽtur non tuum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirifice Græcorum ingenia uexauit. Vnde in historia tot mẽdacia, quum arbitrarent occupata esse à prioribus uera, & sibi scribendi materiam præreptam, seq; nullo in pretio futuros, si eadem recensẽrẽt cognita iam, & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliores forẽt in uulgus, fortiter sunt de Aegyptijs, de Assyrijs, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mentiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil ueriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus lõgissime recedere. Sodalem habui Lutetię, qui se citiũ quàm ut nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerũt qui uellent uideri nihil omnino ignorare

Alabadensis Apollonius.

Ingenium fiscella erudi tionis.

Affectus.

Superbia.

Inuẽtores

rare,ut illi in Græcia Gorgias,& Protagoras,Hippias,Prodichus,Eutydem⁹, Dionysiodorus,& alij,qui in cœtu ac frequentia hominum,quæstionem quacunq; de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere,tanquam non modo scirent omnia, sed ad manum: & in numerato haberent.At illos tanti instituti promissores magistros optime tum loquendi, tum etiam sentiendi, Socrates,qui nihil sciret,in leuissimis sæpe rebus paucissimis & facillimis quęstionibus irretitos,deridendos suoipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines uitium hoc constitisset, & non alias quoq; inuasisset nationes, ut grande existimetur dedecus cunctari, tempus poscere. Cæca est arrogantia,& quocunq; intendit per confidentiã, atq; impudẽtiam temere grassat: ergo nihil dubitat quiduis subito intrepide asseuerare,etiam de arcanis rebus, & maxime reconditis.In superbia hac alij magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, uel prauæ naturæ uitio, uel quod quum id uident esse spectatoribus persuasum,ipsi iudicio illorum de se acquiescunt.Alij non tam scire se arbitrantur (neq; enim se non norunt) quàm id alijs creditũ esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant,quũ contendere supersedent,quò se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauissime Seneca,puto,inquit,Multos ad sapientiã potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse.Posteriores quacũq; uia & ratione queunt ostẽtare opes suas, augere in maius ac melius,fucum denicq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conscientiæ testimonio tribuere.Quę ipsi sciunt,omnium prima & potissima uolũt credi. Quæ alij infima,abiecta,sæpe etiam euitanda,atq; auersanda:nullus est cuiusquam artis adeo mediocris aut humilis quoque ac uilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat,aut nõ certe existimari petat, ac contendat: illudq; adeo moribus est receptum, ut efferre quenq; artem suam,et laudibus cœlo æquare,etiam alijs omnibus anteponere licere,ac pium esse arbitretur: Grammaticus se unũ putat sapere,desipere reliquos:Philosophus reliquos miseratur ut pecudes: Iurisconsultus alios omnes deridet: Theologus despicit:nõ quod se cęteras artes ignorare dicant, aut præ se ferant: imo nihil cunctantur confir-

Cæca est arrogãtia.

mare sua illa una disciplina reliquas uniuersas præstantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tradiderũt. L. Crassus apud Ciceronem omne disciplinarũ atq; artium genus,cognitione iuris cõtineri assueuerat, & quidem, si diis placet, libello XII. tabularum. Hoc idem nostri iurisconsulti habẽt persuasissimum. Grammaticus totam philosophiam, quàm late se diffundit, historicorum & poëtarum libris contineri autumat, quos quum habeat in manibus, nihil sit, quod Aristotele aut Platone indigeat: uidelicet hoc est superbiæ ingenium, quantum ualeat sibi arrogare, atque ad eum se modum componere, ut nulla uideatur re carere, quæ quidẽ pulchra esse, ac magni facienda uideatur. Quam artem rite percipiẽt ac tradent, qui eam alienissimis in locis habitare censent, & illine esse petendam,ubi uix illius sit uestigium ullum inueniret? Idcirco uideas falsissima atq; absurdissima in omnibus artibus asseuerari ab ijs, qui illas uiolenter exprimunt ab autoribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agẽtes attigerunt, nõ ad exactam illam censuram, sed ad eam,ad quam opus suum aptabant. Noui qui etiam scriptis libris affirmaret terram esse maiorem sole, & in nocte umbra terræ totũ cœlum obscurari, quod Virgilius dixerit:

Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi ueterum non illum ut ingenio sum Poëtam legerent, sed ut philosophum doctissimum ac grauissimum.Iurisconsulti,si quid sit à suis proditum in historia,certius putant quàm si à Tito Liuio: ut de XII tabulis quod eburneæ fuerint, quia id Pomponius dixerit: idem in quacunq; alia disciplina.Iam quę non poterant ullo modo ostentare, ea tenuisse se aliquando aiunt,sed uel oblitos tanquam puerilia,& se indigna:uel abiecisse tanquam periculosa et noxia,et è numero artium expellẽda,etiam si sint ex ijs artibus, quas illi amplissime suæ professionis titulo cõprehendunt. Rogatur Philosophus, aut Theologus,aut Medicus,aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammaticam, poëticam, rhetoricam: exibilat eum, qui id quærat magno uultus fastidio, sæpe etiam cachino,& ad pueros remittit. Teneat linguas Latinam & Græcam,seminariũ uocat hæ-

cat hæresum, tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita operæ oblitum. Quid Rhetoricam? ridet moto capite de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quædam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturum se, adsit modo pecunia. Cæterum de proportionibus uidisse quędam perfunctorie in commētariis ad tertium physicorum Aristotelis. In Astronomia partē sphęræ Ioannis à sacro busco aliquā do audiuit adolescens in schola. Musicam cantores scire in templis. Cedo quid de perspectiua, & Cosmographia? nec nomina audiuit unquam, curiosa, inquit, sunt hæc, & periculi plena, nefas est attingere: At moralem philosophiam certe scies, aliquot dicta ex Ethicis Aristotelis ad œconomicam respondet se non alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo nosti uir maxime, & de eruditione admirande? omnia, sed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximę autoritatis, qui essent morum, et totius eruditionis censura, ac uelut norma quædam. Tantum autoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum non est, si eas confregit. Delicati sunt flosculi, leni ac dulci fauoris aura proferunt se ac uigent: insectatione ac uituperatione ilico tanquam fascino aliquo contrahuntur, ac marcescunt. Detestabilis superbiæ rabies: non solum ipsi fraudarunt se utilitate doctrinę, sed aliis quoq; fide autoritatis suę præcluserunt uiam ad bonam mentem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta existimatione amitterent. Pronuntiarunt temere de singulis nō animaduersis, & sepe omnino incognitis. damnarunt alia maxime probanda, commendarūt alia noxia, & ingeniis ac uitę obfutura. Et censuissent ipsi hoc idem haud dubie multo rectius, si animo potuissent moderari, & non maximum essent dedecus interpretati, uel cunctantius res tantas expendere, uel uideri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas disciplinas, quas sodales damnarent, uel leuissime degustasset, is non accedebat aliorum sententiæ. Sæpe qui quæ nescirent, damnarant, ingressi primos illarum artium aditus, mutata subito opinione, ac sententia damnata approbauerunt. Quo apparet non de suis artibus sententiam illos dicere, sed de existimatione sui. Et quemadmodū circulatores nodos quosdam facies aliter tamen & inoluuunt

uunt & euoluunt, quàm in communi usu cōsueuimus, quo res uideatur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidā quæ facilia, quæ prompta, aperta, dilucida sunt in disciplinis, quas norunt, inuoluunt, & intricant, ne res scilicet uel uilescat facilitate, uel etiam fiat uulgaris, multis spe successus ad eam capessendā inuitatis. Sic Iurisperiti artem suam, quæ & natura facilis est, & quam esse facilem è re est generis humani, quibuscunque rebus potuerunt, intricarunt, & exasperarunt, ut ardua uideretur esse ac lamosa, nec cuilibet penetrabilis. Philosophi quidā metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucide potuissent dicere: alii scrupulos, ubi nulli sunt, quærunt, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo uideantur altius rimari, & subtilius omnia examinare. Nec solum ignaris inuiderunt suam peritiā, sed ejusdē artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederētur illi scire, quæ planè sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, ut est id facile etiam in rebus liquidissimis, ut si scientiæ opinionē aliis detraxissent, id totum in se deriuaretur, quod aliis decederet. Verum non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorum quæ dicuntur rationem in omnibus euidentem postulant, contemnentes si non adferatur, quod impij in rebus pietatis faciunt. Quæ si uero id ubiq; præstari possit, aut ulla sit res, quæ controuersa non queat reddi nimium inquirendo, non ueritatis uitio, sed nostrorum ingeniorum: sicut lux alia uidebitur, quàm sit, si nimium oculorum aciem in eam intenderis, nō lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinentur. Illud perridiculum, quod quidam falsas suas opiniones nulla ratione munitas ac fultas, satis se cōstabiliisse rentur, si uerisimiles in contrarium rationes utcunq; dissoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem esse inimicè domum destruere, & construere tuam. Sed illud mirandum maxime, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionē inuiderint, ne illi gloriam suam æquarēt. Vt de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates polliceba tur communicatum se sua cādide, & sine inuidia. Alexāder dei uillanus in præfatione operis sui significat fuisse Maximianum quendam, cuius nugas ueteres socijs nolebāt pandere

Facilia se dilucida inuoluunt.

Inuidia magistrorum.

dere charis: sic ẽm scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescentibus suis inuidissent. Maximos profectus hæc superbia impediuit, dum alij ab alijs nolũt discere, uel quia se docere potius credunt posse, quàm debere discere: uel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateãtur, aut alij credant. Quibus de causis et rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimentum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos uolebant fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapiẽtię genere. Puduit à paribus, multo magis ab inferioribꝰ, & uulgo hominum, à quo tamen quę ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de causa conqueritur, quæ essent τὰ ἀγνωλλαγμένα ignota aut incerta esse ingenijs facta. Quanto nunc magis ipse idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alij ignorantur, q̃d turpe atq; erubescendum ducimus ab agricola, uel fabro aliquid percontari. Quod si quem id non pudeat, et omnia sciendi studio posthabeat, eum profecto alij subsannabunt, & explodent. Quocirca iampridem nihil à doctis hominibus scribitur de ijs, quæ quotidie noua inuenit uita: & melius tenemus usum illorum temporum ab hinc annos plus mille, quum ueteres illi scriberent, quorum diligentia nihil non annotatum prꝫteribat, quàm usum memoriæ auorum aut patrum. Si ea superbus erubescit doceri, quę erant uel à doctis, uel à plebe audiẽda, qualia oportet exire, quæ is de rebus huiusmodi pariat, q̃ praua, manca, confusa, perturbata, quàm monstrosa, ut magis legentium mentes perturbẽt ac confundant, quàm instituant & illustrent. At saltem bona spes est, dicet aliquis, mutaturum eum sententiam, & deprehenso errore, redituꝝ in uiam, admissurum meliora, & traditurum. Admonitioni cuicunq; ferocem se superbus præbet, & contra bene monentem cõsurgit, ut rabiosus canis: uel quia inferri sibi aliunde lucem posse non putat, uel quia si illata credatur, ignominiam esse censet: contradici sibi, iniuriæ loco deputat. Quem ergo errorem ipse utcunq; mutaret absse deprehensum, si alius indicet magis infigitur, & pertinacius quicquid semel animo collibitum est, defendit, ne discedere à sententia existimetur. Quod si ipse errorem

Pudor discendi.

rorem suum quandoq; deprehendit, ita corrigit, ut maiorem habeat rationem existimationis suæ, quàm ueritatis: non omnino se prius falsum, nec prorsum esse in alia opinione: bene se antea sensisse, nunc melius, & terſius. Præterea uideatur fuisse in ingenio, cuius unius laudẽ ambit, sed in opportunitate ad bene statuendum. Vnus Aurelius Augustinus, uir tantus retractationum libros reliquit, simpliciter ac bona fide, quem nullus est ad hoc tempus imitatus. uidelicet mãsueto uiri ingenio, & modice de se ipse sentiẽs. Isti nostri fastu, & superbia turgidi, muerti ac corrupti malunt, quod non ignorant uerum esse, quàm uideri erraſſe, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tãto admonitionẽ ferunt acerbius, si quę dixerint, literis cõsignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam superbiam esse, est etiam præceps, ut quicquid in mẽtem ueniat, fortissime asseueret. Fortasſis minus esset iacturæ, si ea pertinaciter tuerentur, quæ prius multũ, & diu perpensa atq; examinata adferrent: nihil tale, imò quando solus honor spectatur tanquam scopus, quẽ se adepturos scribendo arbitrantur, statim ad scribendum se accingunt adolescẽtes rudes, atq; inexpertes eorum quæ tractant, ut non immerito hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Scribimus indocti, doctiq; poemata passim, inquit ille,

Et alius:

Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Augustini Retractationes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, nascantur uenena Christianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidię, cõuitia, suspiciones sinistræ, conflictationes hominum mente corruptorum, interdum quoq; pugnæ, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquam deponuntur, nisi cum anima: ut citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades redeant, quàm ipsi moderati philosophi post simultates de literis susceptas. Quid aliud testificãtur hæc, nisi nos in philosophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu studere, non amore bonitatis, aut ueri cognoscendi. Interram offensos atque iritatos animos, quomodo expurgari

Simultates inter literatores.

 potest

poteſt uerum, ut liquidum exiſtat, quod à ſola mẽti im no ſtrarum luce perpurgatur, quę lux maximis eſt perturba-tionũ nebulis oppreſſa, atq; offuſcata. Minor fortaſſe eſt Auaritia. in quibuſdam, ſed tamen mentium nebula, pecunię, opum, dignitatis, uoluptatum cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam peſtis diſciplinas inuaſit. Nam ut multi humanitatis artes ſunt tanquam honorum inſtrumẽtum ſecuti, ita non pauci illas propter ea, quæ modo recenſui, expetierunt. Vulgo in eam opinionem eſt iam uentum, ut eruditio uelut diurna quædam ſit opera, cui ad ueſperam Ambitio. honor aut utilitas ueluti laboris merces neceſſario ſint parata. Sic perſuaſa eſt ſtulta multitudo non alium in fructũ quæri literas, non in alium quærendas eſſe, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularem quandam de ſapientię nomine uenerationem. Hic per manus error traditur. Patres ſi-liorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, neceſſarij, nutrices, nutricij, pædagogi infigunt, ut quum in eam ætatem uentum eſt, in qua rerum acceſſit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad ſcholas à patre puer deducitur, hac ipſe puer ingredit, quę pariter cum ætate adoleſcit. Ergo ea ſola diſcit, quæ ad finẽ hũc perducant, ſæpe noxia, & legibus uetita, qualis eſt magia & incantatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod ſi homines tenues, ac famelici ex iis artibus alimẽta inſtituerint ſumere, quibus non ſatis ualent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid ſemel ſuſceperint, ne indoctiores habeantur ſi melius dicenti ceſſerint, animo præſertim ſtimulante male de imperitia ſibi conſcio. Tum ſimulant alioꝝ contemptum & eos mordẽt, ac perſtringunt acriter, quos ſuo queſtui officere ſuſpicantur: compellunt artes ſeruire, & ad uoluntatem eorum torquẽt, qui dare poſſunt. Videas quoſdam qui opulenti prius liberi ac modeſti erant in ſentiendo, ac iudicando, poſtea in egeſtatem delapſi, & aſſentatores ſunt facti diuitum, & immodeſti, aſperi, rabioſi in eos omnes, à quibus noceri aliqua ſibi ſuſpicẽtur. Multum etiam extrinſecus eſt illatum tenebraꝝ in animos ab ipſis Duces ſciẽ autoribus, quibus in hac uia, & inquiſitione tanquam ducitiarum. bus uſi ſumus: ſiue q̃ eos non intelleximus bene admonentes, ſiue quòd inuiderũt nobis ductum ſuum, ſiue quòd ipſi

falſi

falſi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quemadmodum eſt in ſacris luſtorijs proditũ, in permiſtione illa & confuſione linguarum, quæ facta eſt in Aſſyria rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec accipi, quum mutuo non intelligerent: ita ignoratis magnorum ſcriptorum linguis, quid nobis præciperent, quâ eundum, & quò ſuaderent, non intelleximus: ueterum autorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimenta ingeniorum ſuorum conſignaſſent, ac poſteris tradidiſſent, ademit prorſum nobis ignoratio harum linguarum, Linguarũ quæ tanta bellorũ continuatione prope exoleuerũt, quum ignoratio. gentes illæ quæ Septentrionem incolunt, in Italiam ſeſe & totum Occidẽtem effuderunt, Gothi, Alani, Vandali, Sueui, Turuli, Hunni, Langobardi, et poſtremi omniũ ab Oriẽte, Agareni. Nam cum bellum literas ſimul cum bonis artibus, ac pictate opprimit, q̃ inter bellicos furores non eſt uirtuti nec honos ullus, nec locus. Pellitur è medio ſapientia, ui geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingenij cultu alienæ, primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, conflagrarunt illis incẽdijs urbes, & regna, & ſcelerato illo atq; impio igne magnorum quoq; ingeniorum opera exuſta ſunt, quibus autores male præſagi, uitam atq; immortalitatem fuerant polliciti. Victores enim, ut de gallo eſt in fabulis, margaritum quod non intelligebant, contempſerunt. Simul irriſæ ſunt ab eis linguæ, ac ſtudia omnia, nec ſolũ eis detractum eſt pretium, ſed contumelia addita, ſeu q̃ nollent quenque in uictis plus ſapere, quàm uictorem: & ut quiſq; eſſet doctiſſimus, ita craſſis illis hominib⁹ imprimis erat ſuſpectus tanquam uafer, & ad fraudes ac dolos maxime appoſitus: ſeu q̃ emolliri per hæc uirtũ uirtutem opinarẽtur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant laudem, gloriam, decus: ex bello uno uerum, germanumque etiam ſempiternum oriri rati. Græca lingua diuulſa ab Occidente, Græcia imperio & commercio exceſſit Italia, Gallia, Hiſpania, Germania. Hoſtes uero imperij Romani nec linguam quoq; Romanam potuerunt ferre, quam & ipſi tum ignorarent, tum etiam odiſſent. Cogitaſſe ferunt regem quendam Gothorum ut Romam diutam inſtaura-

ret, & nominaret Gotthicam. Qui seruiebāt, & quidem dominis superbissimis ac crudelissimis, eum sermonem admirabantur, in quo se exercuerunt, quo uti apud dominos possent. Ita sermoni uere Latino ac pure, successit mistus quidam ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca uel amissis, uel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, ut eadem quoq; nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occultatæ significationes singulorum uerborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nesciebant, uolebant uideri eos scriptores, & quidem luculente intelligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi uero aliud sint libri quàm uoces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sententiam, non alius. An librum de philosophia Hispane scriptū probe intelliget Italus sermonis nostri ignarus, quamlibet uicinæ sint hæ duæ linguæ? Leges duodecim tabularum probe capiebat populus ille, qui tum uiuebat, quum ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? non hic doctior, quàm uulgus illud rude? multo. Sed uoces quædam ita ex usu abierāt, ut significatus intercidissent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alij queruntur ignoratione Græcitatis multa esse à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de Septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis ueterum? Isti ipsi qui negant se de uerbis esse solicitos, quot locis hallucinantur ignoratione uerborum? quoties est eis hariolādum, quàm multum se torquent. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de uerbibus non curat Iurisconsultus? De quibus ergo rebus mouēt tam multas quæstiones, nisi de uerbis legis? quæ si intellexissent, non ita passim deprauassent leges stultissimis sensiculis. Dicat exempli gratia iurisconsultus centesimis calēdis dari utiliter stipulamur, non intelligas tu quid sit usura centesima, ego intelligam, an non melius sensum ego iurisconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellecturum quibus de rebus ageret. Sed quum uerba sola usurpentur, necesse est uerborum significatus, ac sensus optime teneat, qui exacte dicit intelligere se, de quo disseratur. Fortassis

tassis non tam id esset necessariū in Geometria, Arimethica, Musica, Pictura, quia lineolis & notis quibusdam utuntur, oculos in rem præsentem ducunt: In alijs fieri nequit, quo minus uerba intelligi sit necesse. Quocirca quum uerba magnorum scriptorum non intelligerentur, nec percipi sensa potuerūt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eorum dictis sensa attributa, non quæ quisq; ex uerbis colligeret, sed quæ pro libito cōminisceretur. Reuertūtur tam longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascuntur uerius. Et tanto ex bono non exiguum cœpit malum artibus nasci, unde tota erat salus sperāda. Quòd homines utriusq; linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad legendos artium ac rerum scriptores accedūt, Platonem puta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut uetus instrumentum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnunq; uident interpretes, qui multum in illis artibus operæ posuerunt, quoniā ipsi peccatum deprehēdunt linguæ ope, ac beneficio, ilico se peritiores esse in illis artibus opinant, quàm illi ipsi fuerint post tantam & tam diuturnam exercitationem: ergo illos cōtemnunt præ se, & uix primis gustatis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolāt, rem se facturos rati utiliorem, quàm illi ueteres artis professores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidē sunt linguæ ad artes omnes, quo niam illis sunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes: hostia, non ædes. Inuiderunt nobis ueteres beneficium suæ institutionis, dum ea quæ inuenissent non aperte ac simpliciter nobis communicarunt: sed tot inuolucris cōtecta, ut facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, q̄ ex eorum libris. Scite Socrates Heracliti Ephesij librum Delio urinatore dixit indigere. Sunt in quibus facile deprehendas obscuritati ueniam, ꝙ ea nō ex scriptore nascatur, sed ex rebus: ut in Pythagoricis & Platonicis numeris, quibus constare illis placet hominis animam. Alij arcere uoluerunt profanum uulgus à cognitione rerum, quas traderēt, contaminaturum non intellecturū. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quam prætexere uidetur Plato in epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: ut quum

Obscuritas ueterū.

Heraclitus disputat de rerꝫ natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos uersantur, deniqꝫ de his, quas nos scire, nec ullum erat periculum, & uehementer hominum generi conducebat. Sed de aliis minus fortasse fuerit ꝙ de Aristotele quærendū: Reliquorum em̄, ut quę scripserunt parū sunt apposite dicta ad discendū, ac percipiendū ætas paulatim deleuit scripta, uix ut uel ipsa nomina existant autorꝫ. Ruditer em̄, impolite, & cōfuse, sua cōgesserant, artis penitus expertes. Aristoteles uero quæcunqꝫ suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac differēdo in artis formā ac faciem redegit, ut nec poeticam quidē omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos nō peruenerunt: quo nomine haud facile quis dixerit, quantū ei studia & disciplinæ omnes, quātum studiosi ipsi debeant. Sparsa em̄ collegit, congesta digessit, cōfusa distinxit, obscuris attulit lumen, oīa ita reddidit concinna & apta, ut percipi facile ac teneri queant magno cum fructu eorꝫ, qui artiū fructum aliquē sequuntur. Fuit uir ille mea quidē sententia ingenij acumine, iudicio, dexteritate, prudentia, diligētia, atqꝫ studio omniū cuiuscunqꝫ ætatis scriptorꝫ facile præstantissimus, edoctus diuinissime à magistro nō dicendi modo, sed etiā sapiendi Græciæ totius principe. Quantā hic potuisset adferre utilitatē omnibus disciplinis, quantā lucem, si quæ uel ab aliis acceperat, uel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucide uoluisset prodere. Sed tum ipse obscurauit cōsulto sua, tum fortuitæ aliæ obscuritates accesserunt, quæ aquā fontis huius in fistulas perturbatā mitterent. Primū ut scripta omnes qui ante ipsum fuissent carperet, callido, & uafro uir ingenio, tālionē ueritus, sententijs est usus ambiguis, & in utrunqꝫ latus flexibilibus, ne quis etiā existeret, qui ipsi dicta laceraret: ita cauit sibi semper uia, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, ut quicquid dixisse uideretur, integrum esset ei qui illum tuendū suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: ut etiam in reddendis causis natus, ubi paulo erat apertius loquendum, operis titulo admerit reprehensionis ansam, inscripto opere problemata, ut iudicium uideretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodā loco furori similē

Aristoteles obscuritas.

Ambiguis sententijs quare usus Aristoteles.

mile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturū. Idem ipse Aristoteles ad Alexandrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in uulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solum obscuritas fuit in rebus sensorꝫ, sed etiam in uerbis: affectauit enim quoddam dicendi genus pressum, & astrictum, Attico etiam breuius & contractius, ut interdum non tam eloqui uidearur, quam res indicare: tum quòd id usum est aptissimum ad occultādas sententias animi: tum quòd in tradendis artibus non existima uit multis uerbis onerandum esse discipulum, ita ut plerunque non tam sint eius uerba intelligenda, quām nutus interpretandi. Et hic tam in sua illa naturali lingua obscurus, & reconditus, in alienas linguas est ad philosophię atque artium omnium cognitionem trāsfusus, in Latinam, Arabicam, Chaldæam, non ab aliquo & linguę ex qua uerteret, & in quam uerteret peritissimo, qui sententias commode annumeraret non uerba, sed uel à pueris, uel à superstitiosis, uel ab imperitis, qui uerbum uerbo reddiderunt: tum phrases, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimę atqꝫ aptissimę ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, ut ne mo esset qui linguā suam patriā sic inuolutā ac peruersam agnoscerer aut intelligeret: tum multa non assecuti propter suo transtulerc, ut non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis: et clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligentia dicti cuiusqꝫ Aristotelis excitantur, non de illius essent sed interpretis sensu. Neque uero ab illis ineptissimis ad transferendū uersus, sed ab eruditis etiā quales olim fuit Boethius priore seculo, & patrū memoria Hermolaus Barbarus, Argyropylus, Trapezuntius, & paulo antea Leonardus Taceo de Gaza propter libros animalium, qui sunt explicationes. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, nō potuit uires illas suę linguæ cōseruare, ut plerunqꝫ non quiuerit ad nos pertrahi uerbum aliquod, aut dicēdi ratio & phrasis, in qua situm esset unuersum robur sentētię. Quo fit ut meliꝰ uel à mediocri inter Græce docto in lingua illa sua intelligat, ꝙ à Latinissimo in Latina. Ad cōsultam illā obscuritatē accessit alia for-

Dicendi genus Aristotelis.

tuita, ꝙ Aristotelis libri cum tota Theophrasti bibliotheca, sicut Strabo, Plutarchus & Diogenes perhibent, ad Neleum quendam Scepsium hereditate peruenit, hominem literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, exesis codicibus locis aliquot, & confusis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tirannione adhibuit grãmaticum, qui uolumina in ordinem redigeret: hic, ut parest, in multis secutus est iudicium suum, interdum nõ assequutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, uenit in controuersiam, essent ne Aristotelis, ut de prædicamentis, de quibus Boëthus disputat. De Analyticis quadraginta uolumina scribit Ioãnes Philoponus reperta esse in uetustis bibliothecis: ex stilo & differendi acumine hæc quatuor Aristoteli esse adiudicata, quæ nunc sunt in manibus. Quis posset bene sequi ducem tam obscure admonentem. Nec solum inuiderunt nobis lucem suam, sed etiam alienam, uel non admonendo ubi possent iuuare, & quasi perferendo ad nos uoces, quas priores duces ediderãt: sed quę quum ad nos peruenissent, nimis iam essent tenues atq; exiles, uel obruendo, umbris atq; obscuritate dissimularunt multa aliorum inuenta, ut sua in illorum locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros atq; explicatiora tradere. Nam non aliter q̃ qui uoces è proximo audiunt, promptius eas intelligunt, q̃ qui procul ita proximi inuentoribus, aut alioqui scriptoribus quibuscunq; melius capiunt, quæ dicunt: siue ꝙ res illa ætate sunt cognitæ, & uerba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sẽtẽtiæ. siue ꝙ concipiendi & explicandi ratio ferè sua est cuiq; ætati, & iis omnibus qui in ea uiuunt, communis: quotusquisq;, ut de aliis taceã, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, præsertim ad Atticum? equidẽ haud scio an omnino ullus, quas omnes belle intelligeremus, si eas Asconius aliquis esset interpretatus, aut quispiã q̃ illius homo eruditus. Sic philosophorũ doctrinas, & placita discipuli, aut certe illoꝝ ætatibus uicini dilucida ad nos transmisissent: si uoluissent, sed multo aliter animum induxerũt: nam fuere qui silentio præterirent, quod utiq; usum est modestissimum præ eo, quod aliꝫ fecerunt, qui perstrinxerunt, carpserunt,

Alĩ aliorꝫ inuẽta obscurarunt.

pserunt, inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica, Peripatetici, Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita sectę in uicem momorderunt, ac dilacerarunt, inter quas contentiões & pugnas de gloriola, periit lectori fructus magnoꝝ inuentorum, quæ potuissent cum utilitate posterorum relinquere, si nõ maluissent ea frangere q̃ inflectere: nam forassis leniter detorquendo ad ueritatem deduxissent. Sed illorum monimenta tempus cõsumpsit edax rerum. Aristoteles noster utinam in gloria expetenda fuisset paulo moderatior, quæ illi haud dubie cõtigisset amplissima: qui inuentorum diligentia, & acumine priores omnes longe antecedebat, potuisset nobis relinquere multa à priscis sapientiæ studiosis acute ac prudenter excogitata. Sed ille ut indefesso illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scripserant, euoluerat, legerat, excusserat: ita neminem pretiuit, quem non carperet, ratus tantum in se deriuaturum gloriæ, quantum aliis omnibus ademisset, tanquam sublimior esset cæteris, acutiusq; ac longius prospiceret. Carpit quidem plerunq; merito, in quo ingentem meretur laudẽ, ꝙ falsas aliorum opinationes tanquam periculosa loca indicarit. Sed nonnunquam affectate, interdum non citra calumniam, in quo eum multi incesserunt. Nam ueteres cum uiderent rerum uocabula, quæ in promiscuo essent usu, parum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisitione eruissent, uel ipsi sua sibi finxerunt uerba, uel in communibus usi sunt longissimis ac reconditissimis allusionibus ac metaphoris: nonnunq; id consulto faciebant quẽad modum dixi, ut cognitione rerum maximarum indignos prohiberent. Aristoteles ad eorum sententiam in alienissimam opinionem detorquendam uulgari est abusus significatione, ut eos consensu populi premeret, & quasi publico præiudicio condemnaret: ut de Ideis, & motu animæ contra Platonem, de unitate entium contra Parmenidem. Ea res non solum ueras antiquorum sentẽtias nobis ademit, quæ fortassis tractura fuisset tolerabilis, uerũ quod est grauius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquẽdum quæ sentiret, reputantem scilicet quod est in mimo: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Quid quod priores, quibus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt sæpenumero

Aristoteles omnes carpsit.

Duces decepti.

numero falsi, ut falli nos quoq; qui sequeremur, fuerit necesse. Primum non pauci eorum fuerunt ingenio haud satis acuto ad inspiciendas res tot inuolucris contectas: alij res nouas, & quasi tum primum nascentes contemplari potuerunt magis quàm censere: ita ut in plerisq; iudicandi facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in spectaculo magno, raro, admirabili, usu uenit, ut antea subducat, q̃ spectatores potuerint assequi, & statuere quid rei fuerit,

Rationis fides. aut cuiusmodi. Adde quòd rationes quædam, & argumenta, quæ sequebantur aliis mediocria, & utcunq; probabilia ad persuasionem rerum maximarum atq; abstrusarum sufficerunt: aliis indigna sunt uisa, à quibus mouerentur, ut alij plus ualuerint ingenio, & instructiores fuerunt à dialectica uel naturę uel artis, atq; studij beneficio accepta, neque enim dici potest, quos errores in se admiserint ueteres philosophi ducti leuissimis argumentis, quòd ratione atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit uoluptatem esse summum bonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia, quę passim sunt obuia ijs, qui antiquorum legunt placita. Acutum

Dexteritas. ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicij in colligendo, non aliud est quàm sagax quidam canis, sed uenationi parũ assuetus, qui hac & illac temere ingreditur, & feram quà minimè oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidè non magis, quàm si quis maximo labore uel fontes inuenerit uulgo necessarios, uel metalla multa eruerit, non tamè repurgarit. Nõ possunt multa simul proferri & expoliri: nõ potest unum aliquod diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus uita: non humani ingenij uis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui uel in senectute datum est, ut ueras de rebus habeat opiniones. Quod si tam sera ætas ad aliquid est rectus sapiendum expectanda, fœtus hi senibus iam nascũtur patribus, ut educare eos atq; instituere non queant. Ego quum Aristotele tam multa in lucem protulisse uideo, nonnulla uero parum excultа atque expurgata, non aliter eum admiror quàm diligẽtem aliquem auri atque argenti effossorem, qui massas ingentes magna ui brachiorum eruerit ẽ uenis terræ. Ignosco au-

sco autem quòd homo unus nõ omnia tam multa, tam uaria, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit, ac repurgarit: non potest obire unus, quæ uix centum præstiterint. Multo minus miror Aristotelem contraria interdum sentire: ut de uidendi ratione, qui in libris de anima intrò nos dicat admittere, in problematis foras mittere. De commistione prædicamentorum mista esse in categorijs fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tãta uarietate rerum aliquid esse usum uno tempore, quod non alio? Quis est cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlysses apud Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum sole. Cicero se in diem ait uiuere, & quicquid aliquo tempore animũ probabilitate percussierit, id affirmare. Itaque ne gat secum oportere agi tabulis obsignatis. Dominus noster autor nostrorum animorum non solum in dies mutari nos dicit, sed etiam in horas: nonne, inquit duodecim horę sunt in die? Quę sunt à me dicta ne quis putet uel me male de Aristotelis ingenio & doctrina sentire propter lapsus aliquot: quum labi sit ferè proprium mortalitatis nostræ, uel autorem esse cuiquam ut tantæ magnitudini inuentorum, tantæ utilitati ac beneficio artium ac disciplinarum omnium, sit ingratus, propter aliqua minus accurate ab illo, ut puto, expensa, aut fortassè à nobis ipsis: quod idem uelim existimari esse à me dictum de quocunque magnę notæ scriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum satis erant instructi, piguit in fulgorem ueritatis intente aspicere, eos qui docebantur aspexisse sunt secuti. Inde errores priorum traditi ad posteros & confirmati, dum tantis de rebus magis lunt alijs posteriores credere, quàm ipsi iudicare. Quod uitium non solum est in nuperrimis, sed in antiquis etiam, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso: hæc enim est non exigua causa, cur interdum acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus uidelicet uariorum opiniones: nam quæ usu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, ut nefas existimetur ab eis discedere: autoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: ut multi in præceptis artium perhibendis, non in ipsam ueritatis faciem diu exerint obtutum, sed usui se tanquam optimo

Alij aliis credunt omnia.

duci

duci et peritissimo magistro commiserint: etiam in ijs, quorum usus non est dominus: eum si explicuissent, & in canones redegissent, bellissime se perfunctos opinabantur præcipiendi munere. qđ Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & Poetica. Quas artes non uidetur mihi tantus artifex ad examen illud iudicij & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed usu, & recepta consuetudine adductũ illam exposuisse pro formulis artis. In eodem poeticæ argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sane, & mire Virgilianũ de poetica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilij uirtutes percensuisse, ac declarasse, easq; pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exẽplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltem in re tanta & tam præclara cogitare uoluit, quod ipse idem se in perquirẽda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione feciſſe testatur: ut non eam qualis aliquando in eloquentissimo fuisset homine quæreret, sed qualem esse oporteret, quæ fortassis in nullo unquam mortalium fuisset: ut non in alicuius hominis intueretur eloquẽtiam, dum de illa scriberet, sed in specimen perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod si hoc faciendum censuit in eloquẽtia, & uerbis quæ ab usu peti solent, quanto erat magis elaborandum in legibus, & republica, quæ usu deprauari solent, nõ adiuuari. Ea credulitas receptorum, quum in priscis illis fuerit, quantam in recentioribus esse oportet, qui sibijpsi diffisi grande sunt rati nefas à maiorum placitis deflectere uel latum unguem. Itaq; quum non minus naturæ benignitas mente illos, ingenio, iudicio donasset, ipsi tamen amiserũt iudicãdi de uirtibus ductor: facultatẽ, partim à rebus ipsis sublatã, partim ab ipsis eisdẽ iniqua sui dãnatione abiectã cerrima desperatione sui, quũ quantũ possent ac ualerent, nunq; periculũ fecissent. Itaq; uideas Theologos oẽs scholę Thomam, Scotum, Ochamũ, Holcotum, Gregoriũ, Arimi nensem, Petrum Haliacensem, & alios, quum quid de lumine naturæ quærunt Aristotelis adducentes placita pro culmine, ad quod peruenire potest homo naturę luce adiutus:

quasi

quasi altius nullum ingenium nulla in re possit ascẽdere q̃ quod ille peruenit. Ad hæc tot sese nobis obtulerunt duces, tot sunt nos ut sequeremur se unos adhortati, & alios ut omnes uitaremus tanquam in perniciem ducturos, & quidem probabili pro sua parte ratione ostẽsa. Vt proficiscentis animus inter tot Mercurios ac uiarum indices tam uarios, atq; inter se discordes constitutus hæserit, cui pareret potissimum ignarus: & inter tot uoces in diuersa trahentium qui iudicare uel nescit, uel non uult, sequitur aut suauissimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati suæ finem promittit se ducturam: uel quæ est ingenio suo conuenientissima. Infinita est scribentium turba, ingens, immensus librorum numerus: nescio cui me applicem, cui adiungam: præsertim quum nemo se audeat arbitrum offerre tantę controuersiæ, ut legendos à non legendis iudicio & sententia sua secernat, quin huic maxima sit inuidia, & pene publicum odium subeundum: neq; enim est ullus tam malus liber, qui alicui non placeat tacita quadam congruẽtia ingeniorum, ac cogitationum. Quumq; tot esset notis ad distinctionem opus, nos tamen ira illorum uestigijs adhærere atq; insistere decreuimus, ut nefas existimemus ab illis uel pilum unum deflectere, siue damnatione nostrorum ingeniorum, siue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, ut nos, quorũ est proprium falli & fallere: primique illi inuentores uelut rudes modo quasdam massas atq; informes, sicut dicebam, tradiderint posteris suis expurgandas, & formãdas. Quid q illi qui in nos paterna fuerint beneuolentia, & charitate, noluissent nos ita despondere animos, ut nihil supra se quæreremus. Et qui ex illis fuerunt boni uiri, haud dubie manum quoq; illis porrexerunt, quos altius uidebant ascensuros, quãm quò ipsi peruenissent: hoc enim iudicabant è re esse generis humani, ut indies artibus, disciplinis, uirtute, ac probitate proficeret. Nos uero homines esse nosipsos arbitramur, aut etiam minus, illos plus quàm homines, heroes scilicet aut semideos. Nõ quin illi multa & magna nobis præstiterint, sed & nos non parum nostris minoribus possemus præstare, si anniteremur, aut plus etiam q̃ illi, adiuti illorum inuentis, adhibito nostro iudicio. Falsa est enim atq; inepta

illa

Ducum & præceptorum multitudo.

illa quorundam similitudo, quam multi tanquam acutissimam, atque appositissimam excipiunt, nos ad priores collatos esse, ut nanos in humeris gigantum: non est ita, neq; nos sumus nani, nec illi homines gigantes, sed omnes eiusdem staturę, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modo in nobis, quod in illis, studium, attentio animi, uigilantia, & amor ueri: quæ si absint, iam non nani sumus, nec in gigantum humeris sedemus, sed homines iustæ magnitudinis humi prostrati. Ergo diffisi nobis, & clausis oculis nos alicui commisimus, quem belle atq; acute cernere crederemus, non optimo duci quem elegimus, sed primo ad quem nos applicauit sors. Id cupiunt ductores praui, gloriæ suæ magis auidi quàm ueritatis, ut res in studia & sectas scindatur, ut quod impetrare nō possunt bonis artibus, extorqueāt dissensione ac uelut ciuili bello. Nullum est tam incorruptum disciplinæ genus, in quo non sint partes ac factiones, etiam in ipsa Theologia, ubi minime congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt, & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisq; constantissime defendit sua, nec est ulla adeo absurda atq; infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac imperitum doctorem, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tum patri faciendum, quàm suscipere uota pro institutione sui filij. Venit eō adolescēs nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis: recipit assentitur, afficitur priusquam possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptore ingenti asseueratione uultus, supercilij, sententiæ, uidet recipi omnia magno consensu atque admiratione à condiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit tanquam certissima & indubitata, tanquam illa quæ prima principia nominant. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de cōstitutione corporum, deniq; de rebus incompertissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: ut si quis uel ambigat, non secus putent contra hunc non esse disputandum, quàm si negauerit unumquenq; esse, aut nō esse. Non solum ita se his addicit, & mancipat, ut ea modo censeat esse uerissima, sed ut alia cuiuscūq; modi habeat suspecta: adeo iudicio se spoliat præcipuo,

cipuo, non solum in tractandis artibus bono, sed in tota uita facultate inquirendę ueritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint nec audierint, ignari sint ne aliqua suis uel meliora, uel peiora, ut qui non credunt aliam esse Dialecticam, aliam Theologiam, q̄ cui ipsi sunt dediti: q̄d mihi Lutetiæ, & alijs plerisq; meis cōdiscipulis cōrigisse memini. Qui uero legunt quæ aliena sunt à suis, alij decursa iam ætate nequeunt discere, & pudet quę iuuenes didicere senes perdenda fateri, ut inquit Poeta: alij quum sint peritus in iure ac mācipio cōtrariæ opinionis, tanq̄ uana, absona, stulta respuunt, atq; aspernant. Sin scriptoris nomē autoritatem tuet, omnia ad sua dogmata detorquent, ut sua uideatur dicere, etiā quum diuersissima loquat, & tanq̄ in ciuili discordia, utraq; pars traxit quæcunq; quacunq; potest ratione ad fauorem sectæ, ad hædendū aduersarium. In quo ardentissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac in parte graviores non sumus. Quæcunq; à receptis discrepant, explosa, exibilata sunt, uelut insaniæ & furoris plena, nec cognita, nec audita, tātum ex suspicione quod cum suis non consentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis dissident, scholastico theologo sunt hæretica, quod crimen Hæresis crimen. ita uulgatum est, ut rebus quoq; leuissimis impingat, quū sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerent Thomæ addictus de Scotico, hic uicissim de illo, nisi quòd scholæ assuefactio, in qua personant uariæ scholasticorū sententiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animū uidetur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi, planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ, refugunt tanquam uenena, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingenio rum, & semper in eisdem iam ab initio lapsis, & corruptis, longissime rem à recta uia abduxit, quum ipsi monitis melioribus ingressus omnes præclusissent. Ach quanto se fructa disciplinarū fraudant, ꝙ semper alijs credunt, nunq̄ ad se ipsi reuertuntur, nec se uocant in consiliū, ut examinent

cuiusmo-

Secta recẽtium.

cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et eorum qui se ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in seruitutem tradidere, alij ita sunt recentes, ut ueteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi si eos adirẽt, partim quod exactiora omnia apud nouos esse credant, partim quod occupatis incredibili nouoꝝ longitudine nunq̃ ad priores illos caput uacet attollere. Alij nouitatem omnẽ aspernati ita ueteribus adhærent, ut si neoterica attingant, metus sit ne contaminẽtur. Verum permultum refert quos ueteres, q̃s nouos esse arbitrere. Si illi qui artes disciplinasq; & inuenerunt, & auxerũt sunt antiqui, noui uero qui uel corruperũt artes, uel corrũpentibus accommodarunt suas manus, plane uel umbilicos illoꝝ antiquorum malim, q̃ uerbosissima recẽtium monimenta. Sin tu ad fastos redis, & uirtutẽ æstimas annis, quemadmodũ ille dicit, ut quanto sit quisq; uetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarij homines prioribus illis longe anteponunt. Hi quoq; non exigua sane eruditioni suæ incrementa detrahũt, & iudicium debilitant ac frangunt. Primum ita addicti & mancipati sunt ueteribus, ut quicquid non putent uetus esse, cõtinuo damnent inauditum, incognitum, etiam si maxime sit uetus, modo recens credant, ut recentia, si existiment esse uetera, adorent: neq; enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui uersiculos hominis uiuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere obsiti, ac iam fere exesi tineis, aperto capite ueneratus sit, tanquam Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomẽ erat prepositũ gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinæ. At inquiunt progressæ sunt aliquousq; artes, inde deciderũt, eos qui in fastigio artium scripserunt, solos terimus manibus. Quî possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putent attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscis illis hominibus ingenium fuisse, multum usum, ac diligentiam circa res eruendas, & tradendas illustriores posteris. Sed male de natura censet, quicunq; uno illam aut altero par-

Secta uetẽrum.

ro parru effoream esse arbitratur. Cur se non putẽt aliquid excussuros, tantitanturq; quum nulla sit tam facilis atque humilis ars, in qua non infinita occulant, quæ possint multa ingenia dutissime exercere. Et recẽtiores haud sane pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpe etiam uerius: quod illi uarietate rerum distracti, aliquas parum exacte curarunt cognoscere, usus docuit aliter esse, quod Hipocrati, Aristoteli, Plinio, & alijs eius notæ usu uenit. Videre est in Aristotele, ut de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimum loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidẽ certa, sed sæpe parum solida & catholica: ut quũ dicit, si est aliqua propria animę operatio siue phantasia, contingit eam separari à corpore, si non est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per uitream fenestram lumen aspicere, potest è cubiculo exire: Si nõ potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint cõtraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, uel centũ cuneolis infarctis ut fulciantur, inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certe contradictioni sunt exposita, quę ingenia torquet, nõ instituit. Et certe q̃d est mirabilius, ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, ut Parmenidem, & Melissum, ex sua sectione prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd cuiquam absurdum uideatur, priscos illos parum interdum firma pronuntiata uniuersalia adferre. Vniuersale enim pronuntiatum ex multis singularibus oportet nasci bene obseruatis. An uero mirandum est, si quæ erant tam uaria in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quę temporibus, ipsi uniuersaliter affirmando noua & tum primum ab eis animaduersa sint falsitur quod Aristoteles dicit in primo de animalibus, cui crura sint gracilia & brachia esse gracilia, cuius cõtrarium uidemus in hac belgica, in qua homines multi uix habẽt suras, brachia tamen succi plena, & bene habita. Quæ de Ira lia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt alijs locis ac regionibus, nec ipsis etiam eisdem in quibus scripserunt, ui delicet uel ratione uitæ mutata, uel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuij normam ædificat? Quis ex præscripto Galeni

cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo traduntur seculo, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis, ut de habitatione sub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in stirpibus, in animantibus, in frugibus. Perfica poma scribit Plinius, quæ Romæ nascerentur esse noxia, nunc sunt in deliciis: ubi sunt oues illæ bethicæ tinctæ, ut Martialis inquit, colore natiuo? Ita istis, qui uetera modo persequuntur, usu uenit, ut quo seculo & inter quos uiuāt homines ignorēt, adeo in priscis familiariter uersantur, ut domi, quod dicitur & inter suos peregrini sint. Ignorant mores atq; eruditionem suorum temporum, & oderunt. Quanquam idem isti antiquarij sua uellent esse in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantopere dominantur, ut etiam gētes ac nationes spectent? nō probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quasi ingenia poma sint, aut uina, quæ solo & regionibus censeri solent. Vbiq; bona nascuntur ingenia, excolantur modo, alibi fortassis frequentiora, sed ubiq; nonnulla. Verum isti ne suis quidem terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat nō tam eos iudicare, quàm inuidere: putāt maledicendo & cōtemptus specie assecuturos se, ut illis, quos despexerint, anteponantur. Sed non idem est maledicere & uincere, despicere, & antecellere: non modo qui incorruptæ æstimāt, intelligūt quorsum calumnia pertineat, sed qui eodem quoq; morbi genere tentantur, non æque aliorum malæ causę fuent, ut suæ malæ: uidelicet q̄ superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, ut in suis: quin potius uitia quę in se non cernit, acutissimè in alijs intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorum uestigijs nos quoq; pedes nostros figamus, ut pueri faciūt per lusum. Qui tamen sint hi maiores nostri, aut quæ illorum uoces ignoramus. Primum amissa est grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim cū grammatici magna & late patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter uersati, nō dicta solum, uerū etiam integros libros, ut est apud Quintilianum, censebāt, esseut ne cuius inscriberent autoris: aut si eius nō essent, ex phrasi & filo orationis, ex disserendi ratione cui assignandi essent,

Grammaticorum crisis amissa.

sent, iudicabant. Nunc uero quia & grammatici se in tenebras quasdam pistrini abdiderunt, & grammaticam professores maiorum artium contubernio suo expulerūt, tanquam cornices columbam, ut est in fabula: idcirco nō modo dicta, & sensa inepta ac stulta, sed sordidissima quoq;, & abiectissima opera genti ac familiæ clarissimorum autorum supponunt: adscripta sunt Aristoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Augustino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipsis nunq; ne per quietem quidem in mente uenerāt, indigna non solum tantis ingenijs atq; illa eruditione, sed etiam eorum seruis, si quos Scythas habuerunt, aut Seres. Fere qui ad conciliandam libro autoritatem, nomen magni autoris adscriberent: alij, quum multi olim libri anonymi æderentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alij, si tituli nomen nō agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quemcunq; esset usum transferre: fuere descriptores, qui q̄d nomen primum menti occurreret, id præponerēt pro titulo. Horum omnium exempla sunt non pauca in ijs autoribus q̄s modo nominaui: & hęc omnia sine discrimine recepta, & autoritas eis ac fides non minor, quàm ueris illis & germanis præbita. Iam uero & codices ad nos uenerunt mendosissimi, ut quæ illorum fuerit mens, quæ sententia de rebus, non liqueat. Aliàs corrupti sunt codices casu aliquo, ut ferūt sacros libros, qui a Septuaginta uersi sunt in Græcū, pugione fuisse perfossos, ut quædā uerba legi nullo modo potuerint. Et libri Aristotelis, ac Theophrasti, ut dudū dixi, tineis, & blattis exesi reperti sunt: & erant quidē illa tum autographa, ex quibus alij codices dimanabant. In alijs situ & puluere quędā sunt obscurata, in alijs literæ uetustate exoleuerunt. Sed enimuero in describentibus maxima hæsit culpa: fuerunt semper librarij homines ferè imperiti, qui libris transscribēdis tenuitatem suam sustentarēt: non raro etiā mulieres & scrę uirgines, qui si uel minimū cogitationem alio diuertissent, mendū inducebant unum atq; alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebantur, qui ex codice illo excribebantur uelut ab exemplari, quod nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est mendum, quod non in mille codicibus

Libri suppositi.

Codices mendosi.

insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebãt omnia, ut compositio esset literarum et uerborum contextus, coniecturis inuestigandus. Quæ uero semel mendæ irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, uelut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset dilucidus, & uel pueris perspicuus. In aliis scriptoribus non solum librarij errata persequebantur semidocti, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; deprauarunt rectos sensus, & pro errato uno, quod conabantur expungere, aspergebant quatuor. Videmus ut quisq; ueterum scriptorum his quingentis annis in studiosorum manibus uersatus est, ita ad nos uenisse corruptissimum, ut Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in uetustis bibliothecis situ & puluere latuerunt obsessi, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm ubi uiguerunt studia: quòd ut illos non attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur insciti am, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quod indocti homines magis in Latinis uersarentur, quàm Græcis. At uero, qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod cõminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sensum purum putum. Vnde miræ in enarrationibus scriptorum ineptiæ & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ moles somniorũ ac umbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quamlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec audiit eos quos se dicunt habere duces, quid dicant, aut quomodo? & quum multos habeant, quos quibus anteponi oporteat, ne sciunt, & qua de causa, ut qui se ueteres profitentur sequi, nec qui sint ueteres norint, nec qua quisq; autoritate & fide. Nam primum insciũ temporum & rerum gestarum, nõ considerant quæ sunt in quoq; scriptore potissimum considerãda, quibus temporibus uixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectæ, qua autoritate, quomodo scripserit, qua dicendi

cendi sit usus ratione, qua lingua, sentiat omnia quæ scribit, ita esse, an uarias inducat personas, & qua potissimum significet mentem animi sui, quo loco dicat, quo tempore, apud quos ioco an serio. nam sunt hæc omnia spectãda, ut eliciatur, quæ sit cuiusq; mens. Isti uero nihil animaduerterunt horum. Scriptores omnes uel æquales censent, uel etiã posteriores fecerunt priores, ut Boethum Hieronymo, Hieronymum Aristotele, Iureconsultos pandectarum Cicerone ac Aristotele. Quicquid à Terentio, aut alijs comicis uel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone & ab alijs, qui dialogos scripserunt literis est mandatum, eam putauerũt esse autoris sententiam quacunq; inducta persona: nec saltem admoniti sunt non ea Iob sentire, quæ loquebantur socij, nec Solomonem aut Dauidem, quæ persona stultorum ac impiorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in foro dicit, tempori seruiens ac causæ, ut quæ in officijs & cæteris libris philosophicis, ubi ueritas non ad populares sensus atq; affectiones, sed ad exactum rationis iudicium elimatur. Iocans multa dicit Socrates, ὑρωνικῶς: in sophistas: omnia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur, id iudicant ab autore affirmari, quod frequentissime in Aristotele faciunt. Quas dominus noster ad faciem mentis suæ explicationem parabolas usurpat, isti pro lege uitæ accipiunt, sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Nouit qui diceret de bello an sit iustum disputari non oportere, quod dominus in Euãgelio bellum approbarit. Quærenti quo loco responderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copijs possit rem gerere. Item in illa de forti armato custodiẽte atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romane, ad Ephesios Hebraice. Ioannes Euangelium suum Hebraice. Hieronymus Græce, & uersus est ab Erasmo. Matthæus Latine, & si quis tentet corrigere, id uero nihil fit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus sancti: quàm tragicis uerbis puerilia parem tribuerunt fidem omnibus. Dicat unusquilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincentius, uel Antonius, uel qui confinxit gesta Romanorum moralizata, tãtum apud istos nactus est fidei, quantum Liuius aut Suetonius: dicat de Cosmogra-

Scriptores omnes censent æquales.

Par fides omnibus tribuitur.

phia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quārum Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putāt referre. alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impressum: hoc locupletissimum erat testimoniū. De moribus, de probitate, de religione locuturi, tam graues autores esse Gentiles rentur, q̄ Christianos. Paria sunt quæ Cicero aut quę Hieronymus uel Chrysostom⁹ dixerit. Examinaturi dictū hominis Peripatetici, sententiā hominis Stoici adterūt: aut de Stoico, Epicureì, nō ut rationes cōferant sed ut placita. Ibi sudor & anhelitus in redigēdis ad concordiā discordissimis. Demētes non intelligūt eum, qui tam multos & tam diuersos sequaſ, nullum sequi? Non desunt qui uelint de ꝝs qui sequēdi sint iudicare, sed omnia ex primo gustu: ut si in limine in unum aliq̄d praue dictū offenderint, reiicāt protinus & aspernent propter illud oīa: aut si quod bene dictū uiderint, oīa illius causa amplectātur, & tenant, nō aliter q̄ pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, oīa in illa scutella putāt futura talia: sin insuaue, oīa insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex uno aliquo irritatur uel cupiditas ad oīa, uel odiū atq; auersio. Quidā adeo sunt in alios scueri, seu sęui pori⁹, ut oīa in unoquoq; requirant exactissima, ne patiant aliquando Homerū dormitare, ut est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac docte scriptū de philosophia, pie de religione ac sobrie, historiolā, si qua forte admista est, expendunt, uoculas & syllabas ad examē reuocant. Non tuetur librum ampla rerū cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit negligētior, totū protinus opus reiiciunt, & religio est attingere, ne contaminētur. In quo & de sē ipsi pessime merentur, qui uberrimo se fraudant doctrinæ fructu, & de artibus, quas prę iudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritiæ parte. Disputationes quoq; non leuiter exocularunt iudicium: fuerunt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaret uigor ille animi sæpe torpēs, & alacriores essent ad studia, uel ut uincerēt, uel ne uincerent, tum ut alti⁹ infigerentur, quæ à magistris accepissent. Inter uiros aut natu grādiores fuit quædā opinionū ac rationū collatio, nō ad uictoriam intenta, sed ad enucleandum uerum. Nomen ipsum testatur dici disputationes, ꝙ per eas ueritas ceu putaretur ac purgaretur. Postea uero q̄ ab auditoribus profecta est laus & pretium ad eum qui optime uideretur sensisse, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua uel honoris, uel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuasit: ut tanq̄ in pugna sola spectaretur uictoria. non elucidatio ueritatis: ut & ipsi quicquid semel dixissent strenue tuerētur, & aduersarū prosternerent, ac conculcarēt. Humilibus & sordidis ingeniis, quiq; deiecto capite hęc sola intuerentur, leuia & momentanea, parum est usum magnum pretium ab studiis probitas, aut ueri intelligentia: quę duo illi ꝙ nō satis acute cernerent, nec quantæ essent æstimationis assequebantur præsentē mercedem quæsierūt pecunię, uel auræ popularis. Ideo quo maius esset operę pretiū, populū ad sua certamina admiserunt, tanq̄ spectatores fabulę in theatrum productæ: tum quod fieri ad concessum par erat, philosophus deposita illa ram grauì & uenerāda persona, histricam induit, ut commodius saltaret: factus est populus spectator, arbiter, iudex, & quod non fecit aulœdus in scena, fecit philosophus in schola, ut tibias non sibi & musis aptaret, quod monet uetus magister, sed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæstus. Nihil opus fuit uera & solida doctrina non intellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiectus. Ergo indagandi ueri una & simplex uia est relicta, faciendi fuci aperiæ sexcentæ, qua cuisque ut commodum sibi esset grassaretur, præsertim quum nihil sit tam deforme, quin amatorem inueniat. Nec solum in hanc opinionem populus cucurrit finem discendi esse disputare, ut militiæ conflictum, uerum publicus consensus permultos ueteranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui ingenio & iudicio non plus ualent quām plebs infima: ut superuacaneum esse ac stultum censeant, si quis ad mentē, & mores, & quietum illud inquirēdi genus philosophiam reuocet, nullum esse aliam studiorum fructum, quām præsenti animo non cedere aduersario, intrepide eum uel aggredi, uel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima,

Disputationes.

Disputa-

& omnium præstantissima consultum fuit statim assuefacere puerum, & cum perpetuo exercere, altercandi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nondū potest. Idem in grāmatica, in poetis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus apertissimis, simplicissimis, primisq; Nihil est tam liquidū, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua uelut uento excita to non perturbent. Inertissimę datur torpedini, nihil inuenire, etiam fulgore solis, quod obscures in rebus explicatissimis, quod inuolutas, in durissimis, ac inflexibilibus, q̄d plices & replices. Dicas uel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica. Si non ex dialectica, at ex phyficis, qui motus sit scribere: ex metaphysicis, substans an inhærens. Atqui pueri isti nūc audiunt prima dialecticæ rudimenta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuefaciendi, nunquam tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, ne quādo uideātur cessisse. Nec una disputatio uno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pransi altercantur, sub cœnam altercātur, cœnati altercātur. Agunt hęc, ut discant, an ut concoquant? Domi altercantur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in uaporario, templo, urbe, agro, in publico, in priuato, omni loco, omni tempore altercantur: non toties sub lenone rixantur meretriculæ, aut sub lanista dimicant gladiatores appetente munere, quoties isti sub magistro philosophię. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus, bellax, hac uelut pugnæ specie mirifice delectatur. Ita ut sint imperitissimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hanc spectaculi huius uoluptatem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam utuntur agili, ac ueloci, & quasi punctim feriunt, quo citius hostem suum conficiant: nec perpetua oratione agre diuntur aduersarium, nec longiorem eius sermonem possunt pati. Si quid paulo pluribus uerbis dicat sui explicādi gratia, clamant ilico ad rē, ad rē, categorice respōdeto. In quo ostendunt, quàm inquietis sint animis, ac leuibus, qui ferre

ferre uerba aliquot non possunt. Qui ferrent quatuor, aut quinq; horas perpetuas dicentem, interdū septem, ut olim in Grecia, & Romæ. In quo facile quiuis cognoscat patientiam, & grauitatem illorum hominum, & nostrorum leuitatem. Quanta nascitur hinc corruptela & moribus, & disciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam obfirmatis? Clamores primum ad rauim, hinc improbitas, iannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & uterq; alterū tentat prosternere: consumptis uerbis uenitur ad pugnos, ad ueram luctam ex ficta & simulata. Quinetiam quę contingunt in palæstra, illic non desunt, colaphi, alapæ, consputio, calces, morsus, etiam quæ iam supra leges palæstræ, fustes, ferrum, fauci multi, nonnunquam occisi. Est ne hæc exercitatio sapientiæ? est hęc professio uenerandæ disciplinę? egregiā illinc, quæ parit, maledicia, inuectiuę mutuæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogātia, tanquam meruento bello, & uicti pudor atq; inuidentia. Victor non se imperitum aliquem, & iniuocosum uicisse reputat, sed cū ectam scholam: reliquos omnes tanquam é curru quodam triumphi despicit, uel maximos illos artium parentes, atq; educatores si reuiuiscant, non ausuros secum congredi arbitretur, aut indubie uictum iri, si congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm uera essent, quæ asseuerarent, sed quàm ipsi ea possent retinere ac tueri, quæcunq; semel suscepissent: aut si qua premerētur, possent elabi quacunq; peruicacia, improbe pernegādo, & cæce posternēdo omnia, quæ obstent, etiamsi rationis lux ultro se in illorum oculos ingerat: ita ut pro solutione fortissimorum argumentorū, & quæ adigerent eos ad res absurdissimas, satis haberent respondere, admitto, nam sequitur ex conclusione mea: unde est illud: ego nego, proba tu, defendam consequenter. Nam qui consequenter, ut ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & cōcessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius uniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisq; quemcunque errorem susceperit sine contradictione sui ipsius. Ceu uero difficile hoc sit factu ex eorū arte obligatoria permissis omnibus quæ consequuntur, qualiacunq; sint, sublatis quæ ad-

Mala ex disputationi bus.

uersantur uel liquidissimo ueris atq; indubitatis. At uero qui error est in disputatione ita defensus, ut nō tum potuerit conuelli propugnatori tanquam fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primum ex errore fit controuersia, ex cōtrouersia opinio. Et q; unusquisq; suis tauet immodice, odit contraria, fit acerrimus propugnator opinionis suę, impugnator alienę. Vnde extiterunt initia sectarum, quæ pertinacissime sunt & à sectatoribus propugnatæ, & ab inimicis oppugnatæ: Quia ut nos uelut per rimulam quādam uerum procul positum aspicimus magis, quām discernimus: si & oppugnator ut suam opinionem tueatur, & oppugnator ut alienam opinionem expugnet, omnes ingenij uires intendant ad rimulam hanc oblimandam, existimantes in hoc uerti magnū decus, sed uterq; ingeniosus credatur aduersus ueritatem, facile est intelligere, quāto rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur uerum. Totics, tandiu altercari, oīa reuocare in dubium, & ad stultas quasdam subtilitates, ac minutias, hoc uero non est ueritatem purgari, sed primum interteri, hinc deteri, postremo interire. nō putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpendi acti sanguinem quoque eliciunt: & hęc quidem non pro uero, sed contra uerum, ut susceptum illis esse dicas bellum in ueritatem: nam pro ea dicere, cuiusłibet esse arbitrantur, contra uerum autem ingeniosissimi ac peritissimi, quod non magni est ingenij, sed praui, quid autem proficient dementes: ueritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorū ingeniorum. ingenia cum ingenijs confligunturs, & inter se certant puluerem ac tenebras mutuo offundere. Quid non inuenient homines contra homines, si in hoc penitus, & semper incumbant, si nihil relinquant intentatum, dum imponant, & fallant, præsertim quum uitio nostrorum oculorum quædam aliter multo uidentur, quām sunt: & ut Aristoteles ait, falsa quædam maiorem habent similitudinem ueri, quām uera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ posite ob aciem nostræ mentis, illam ad ueri lucem non sinunt penetrare. Quimque minus multo potest dare operam, ut an tenebræ ac præstigiæ sint dijudicet intēta & occupata, uel dum alium

Opiniones errorum.

alium ferit, uel dum se tuetur: non uacat in se redire, & lucem ingenij ac iudicij offusis nebulis quicte admouere, plus nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem armandis, atque exarmandis: semper in agitatione uoluuntur ac motu, nunquam sinunt aquam fieri liquidam, quam sunt bibituri. Quo fit ut moderata quadam collatione studiorum enitescat ueritas, tanquam attritu: nimium autem altercando amittatur, ut Publius Mimographus dicit, tanto sapientius poēta in scena, quām philosophus in schola. Age uero, quemadmodum se parant huic pugnæ primum graues omnes autores, & qui parum essent altercationes adituri ex schola eiecerunt, earū senes, & imbellem multitudinem è castris, aut urbe obsessa, Platonem dico, Ciceronem, Senecā, Plinium, Hieronymū, Ambrosium: retenti sunt modo, qui tela cōflictationculis illis possent suggerere, Aristoteles, Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum decerpserunt, & quidē praue intellecta ac detorta, quæ in aciem uenirent non eruditā illam, & dignam inquisitione magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatricem, quam quiuis facile obeat sine libris, sine cognitione rerum. Imō hæc inutilia sunt isti pugnæ, cui satis sit unumquenq; cogitasse, ac se munisse, quemadmodum absurdissimum inuentum possit retinere, ueritati autem pedicam & cauillum obijcere. Quocirca nemo istorum libros Augustini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentione, ac studio ad res cura & cognitione dignas: non libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristotelis problemata, aut de animalibus, politica, œconomica, non eiusdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt nomen, quod hæc magnum studium, uariam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudicium requireret. mathematicas quoque artes deseruerunt penitus, quo niam radio & puluere contentæ: non didicerunt histrioni cam: quod si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa uerba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt uocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triangulum, quadrangulum, circulū, centrum, hæc quoq; ad clamores ac rixas pertracta, si quando hoc mentio in libris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam

Graues autores ex scholis eiecti.

cogita-

cogitationem postulãt, uerecunde sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quam Gallus Aesopi scalpebat fimum, ut aliquid quod ederet inueniret: sic isti ut telum aliquod uel acciperent iam paratum atq; expositum, uel sibi concinnarent, hasta & ferro illic repertis, cætera omnia suspensis legerit animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandũ esset, quum loquendum, & quidẽ promptissime, nam illis nihil turpius quam tacere, aut cunctari, & loquendum iis esset qui eo uenerãt ab omni lectione, ab omni cognitione inopes, ac deserti: Quid fuit reliquum, ni si excogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rẽq; naturam, quam ut impudenter asserrent, disputationis ardor initio suasit: hinc quum uiderent se defendere consequenter posse, tanquam uera receperunt: res em & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos, qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquã formulas totius ueritatis, talia, ut nulla sit plerunq; ueritas certior, quam quæ ad eiusmodi canones minime congruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in iis omnibus, in quibus multum & diu regnauit disputatio: & tamen ad has regulas censeri ueritatem uolunt, ad quas quum ueniat illa inuita & repugnans, seu uerius nunquam ueniat, mirum non est largissimam altercationibus materiam suppetere, dum ea uia instituitur ad inueniẽdum uerum, quã nunquam peruenias. Ita nihil tam uidetur certum & statutum, & ueritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à uero appareat. unde contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem uos disputando uicturos. Ne iuretis ipsi, ego id pro uobis deierabo, & quidem persancte: nam quas artes uos modo exomniastis, quas nugas, & quidẽ ex illius, ut putatis, dogmatibus, ipse si reuiuisceret, non intelligeret, ac ne suos quidem libros, ut uos explicatis: nec solum hoc Aristoteli contingeret, sed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chrysippi, aut Carneadis, prudentẽ grauem senem si ad lusiones suas & cauilla pueri pertrahant, haud ægre uincent. Et si ciuitatem legibus atq; institutis ciuis alicuius bene constitutam ac ordinatã peruertas, is si redeat qui illam instituerat, nimirum

nimirum peregrinus erit in sua republica. Si uestra ista est Dialectica, Dialecticam Aristoteles ignorauit. Si philosophia, philosophiam. Si ius ciuile, rudis est iuris Vlpianus. Si medicina, nescivit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem scit Latine, si Latine locutus est Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus autor rerum Romanarum, si uera sunt gesta Romanorum moralizata. Quæ spes est mutaturos istos suas glandes bonis frugibus, si illas cuiuis illigini anteponũt. Vos quidem Aristotelẽ uinceretis, si uestra somniata dogmata admitterẽtur, sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia & natura, uel uetulæ uobis sucum facerent, & istam uestram inuictam loquacitatem constringerent, ac cogerent obmutescere. Quanquã hæc non tam senes iactant, quam iuuenes præferuidi, et pugnaces, qui ut homines militares ingentem se ex bellicis facinoribus & multis uictoriis gloriam relaturos cõfidunt. Nam senes errorem suum taciti agnoscunt, sed partim piget confiteri, quia seram esse pœnitentiam credunt, quum nulla sit sera ad discendum ætas, ut Augustinus inquit. Fatum est enim q̃ nesciant, flagitium, q̃ nolint scire: partim pudet, q̃ præcepta gloria spoliari iniquo animo capiant, atque hoc interdum impedimento est quo minus iuuẽtutem suam admoneant, ut quæ ipsis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de disputationibus finem dicẽdi facio, adiciam illud quod ostendit, quam isti homines eruditionem & cognitionem ueri parui fecerint, quam se penitus conflictuã dediderunt, & eã quibuscunq; potuerunt rebus aluere, etiã inter illa ipsa inepta, absurda, stulta dogmata, si quod esset unde copiosum aliquod & fertile oriri posset disputationi seminarium, tametsi falsum esse existimarent, inferebant nihilo minus in scholam, & statuebant tanquam positum & fixum, ne materia deesset rixandi: uidelicet q̃ ex illo q̃d uerum esse non dubitarent pauciora existerent, quam ex falso argumẽta. Exempli gratia. Secta illa scholastica, quę à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium se appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ii qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuisibilibus affirmant, & tamen illi ipsi disputaturi, uel in logicis de incipit, & definit, uel in physicis de motu, & tempore opinionẽ

Scoti

Scoti tanq̃ ueram subiiciunt, ut fit dimicatio diuturnior. Sed quamuis illi altercãdi nec finem nec modum ullum nouerunt, nobis tamen aliquis est faciendus finis, & transeundum ad reliquas corrumpendi artium causas, rametsi non minor suppetit nobis materia insectandi rixas illas, quam illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non uidet quanta & moribus, & iudicijs, ac proinde disciplinis quoq; inter

Negligentia.

hasce pugnas plaga est inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc est quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ sunt in nostris pectoribus densatæ, & quasi per desidiam squallor & rubigo menti obductus. Olim uereres, qui se ad studium ueritatis ac sapientiæ cõtulissent, omne perire tempus sunt rati, quod literis, ad cognitioni non impenderetur. Nota est Plinij Secundi diligentia quam Cæcilius fororis eius filius, in literas retulit: & idem ipse in Præfatione naturalis historiæ satis indicat de somno se, & rebus ualetudini necessarijs detrahere solitum, quod impederet studijs: nimirum quod tum demum se uiuere censeret, dum illa cõmentaretur, ususq; est Marci Varronis testimonio, quod uita esset uigilia. Aristotelem quoq; scribunt ita studere consueuisse, ut globum æneum teneret in manu subiectis peluibus, in quos decideret si dormitasset, & excitaretur sonitu. Longũ erit si exordiar historiam diligentiæ antiquę, si peregrinationes literarũq; gratia, si amplissima patrimonia, opes, dignitates studijs posthabitas: facilia sunt cognitu, si quis philosophorũ acta uelit inspicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperij occupationibus lectores, quos Græca uoce ἀναγνώστας

Lectores.

nominabant, qui epulantibus, qui dormitantibus, lauantibus, deambulãtibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominũ animis, uel quia non liberet operam dare, uel quia non liceret: non libuit propter socordiam, aut desidiam, quod graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere suo uergens, nullis ad diligentiam stimulis pungeretur: uel quod non putarent opus esse in publicum sua diligentia, quum crederent satis multos in eam rem incubuisse, atque incumbere, & ueritatem quantum in commune sufficeret productam esse. Nec ipsi se arbitrati sunt indigere, quod satis cognitione rerum uiderentur in-

tur instructi ad uitam: honorem autẽ uel opes, aut tenues, aut profecto contemnendas ex literis atque ingenio promerire, aut illis ita abundarent ipsi, ut ex literis non haberẽt quærendas: postremo eas non tanti facerent, ut propterea laborem studioq; susciperent scribendi uel expoliendi, quę inuenissent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poẽta: ut Horatius eum taxat, et Galba: multiq; oratorum de quibus in Bruto M. Tullius Fuere qui desperarent se tam multa posse legere, quot erant legenda ei, qui mediocrem in studijs operam uellet ponere. Pars diffidit se intellecturos aliquot ingenij sui uitio, & si hi rari: sed plerique conscientia imperitiæ earum rerum, quę essent ad intelligentiam necessariæ, ut puta linguarum, aut philosophiæ, aut ueræ alicuius eruditionis ac solidæ, quibus non tam diligentia deerat, quàm facultas. Quæritur iusti. Cæsar tot millia uersuum esse in libris ueterum Iurisconsultorum, quos etiam maiores altero tanto minuisse cognoscere, piguit illos legere, piget etiam centones illoq; in Pandectis rite scrutari: non piget scrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iasones, quos qui uideat, exclamet protinus illud è satyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores uersus, quàm non dico sex & triginta integri iuris scriptores, tot enim sunt in Pandectis eorum nomina, sed etiam sexcenti tales. Qui à Liuio abhorret, ut diffuso, non dubitat se credere pelago Vincẽtij historialis. Vallam qui nõ legit, leget Catholicum. Nuper causabatur quidam uitæ breuitatem, quæ nõ sufficeret euoluẽdis Hieronymis, Augustinis, Ambrosijs, Chrysostomis, & is tamen ad umbilicos percurrerat non paucos ex ijs, qui summas aut commentarios in sententias Theologicas conscripserunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non sufficerent quamlibet longe. Aristotelem grauamur inspicere nõ Paulum Venetum, aut Auerroem, bone Christe quantam molestiam: uidetur mihi istis cõtingere quod nostri homines prouerbio dicunt, farinam spargere, cinerem colligere. Vt diuites male profusi denarium pauperi datum defient, scurræ mille numos datos gloriantur: Sic isti in rebus bonis præparci sunt temporis: in malis largi & liberales. Non sunt uisæ illis obscuræ tricæ, & exomniationes

recen-

recentium in omni disciplina, in Dialectica, in Physicis, iure ciuili, medicina, Theologia, quoniam illis assueuerunt, ut uitiosi oculi tenebris: quibus sunt eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucide erant ab antiquis prodita, quoniã insuera: ita malunt ea qualiacunq; ex interpretibus sui simillibus, hoc est, ex cœnosis lacunis haurire, quàm ex ipso puro fonte. At quod grauissimum est, negligentia hæc indies crescit, nam & indies magis assuescunt commentis recentium, minus uetereς curant agnoscere, quos omnino uelient perditos, nisi cõseruaret eos maiestas nominis, & reuerentia uetustatis, nunquam tamen nec uidẽtur nec audiuntur, tantum sententiolæ quædam illorum sunt uulgares, quas passim iactant & ubiq; inculcant quantumcunq; sint iis de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cum eo intellectu & intrepretamẽto, ad quod torsit illa, qui ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant esse certius ac exploratius. Et istis quidem non libet, aliis non licet, non est commodum, non uacat, & longe diuersis rebus sunt intenti atq; occupati: ut qui uel parandis opibus dediti, aut uenandis uoluptatibus, aut mala potentiæ atq; opum ambitione inflammãtur, ea in illorum animis cura studium literarum blandũ & mansuetum facile expellit, imò has esse

Eruditio propter quæ sum. nugas arbitratur, præ suis uoluptatibus ac pecunia. Sunt qui eruditionem suscipiunt, tanquam facultatem quãdam numi aut honoris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum animo finem intenti, id solum de studijs desumunt, per quæ breuissime, quò intendunt, perueniant. Nam qui propter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis est agnoscere, qui qua uia ad honorem aut opes perueniant penũ nihil habent, perueniant modo. Quo fit ut illa consectentur sola, quæ ad destinatum animo finem compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea sinunt ualere: atq; adeo, ut quisquilias reiiciunt, & purgamenta. Sic medici quas practicas nominant solas legunt, illi quidem qui quæstus gratia student. Iuris studiosi rubricas, formulas, & actiones, & constitutiones litium, reliqua siue philosophiæ arcana, siue ex iure pulchra quidem illa, uera, solida, & cogni-

& cognitu dignissima, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi quod præsentem adfert mercedem, in quam solam inconniuentes habent oculos. Quippe non secus philosophia & labor studijs impensus grauis istis molestusq; est, atq; agricolæ fossio uel aratio, ueredario cursus, sutori suere, textori texere. Seruile est enim mercenarium quodcunq;, angitq; animum properantem ad præmium: & sicuti Horatius inquit, spe finis dura ferentem. Ita nullum est eis tẽpus breue, ut animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, reciſi fuerunt ad quinq;: & hoc nimis longum, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt utcunq; feruiturem hanc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, macerant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncãt. Qui illorum animus apertissime sese subinde profert. In illis enim quas uocãt relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiam effundunt, etiam grandiores natu, nam de pueris minus mirandum. Quo gaudio ex scholis tanquam ex caueis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? ut uidentur serui ex compedibus soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulũ. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, ut credas nihil eos in scholis discere aliud, quàm malefacere. An non satis clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis uel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, ut solius ualetudinis habere rationem uideantur, rei uehementer studioso labori necessariæ. Quocirca moderatissimis se ad studia, uel deambulationibus, uel lusionibus reficiunt, ac reparãt. Verũ illi nec quærunt nisi mercedi aptissima, & eam consecuti finem labori imponunt: nam quorsum attinet amplio defatigare, & ulterius progredi, ubi ad metam peruenieris. Itaq; undecunq; malunt raptim defungi rerũ summis, quàm rationibus detineri, & causis cuiusq; cognoscendis, quod demum uere est scire. Inuenti sunt in omni studiorum genere, qui desidiæ consulerent, collectis Flosculi

ex autoribus collecti.

ex lectione ueterum quibusdam ceu floſculis, ne priſcos illos poſteri haberent perlegendos, homines plus ſatis nugis occupati & diſtenti, & hi fugitantes laboris præſertim molestiſſimi, quod ſcilicet ægre illos intelligerent: centones eiuſmodi pro ſolidis magni nominis autoribus complexi ſunt. Ita nunc Hieronymus, Auguſtinus, Chryſoſtomus, et priſci illi ac primi religionis noſtræ ſcriptores non ex ſuiſi pſorum monimentis cognoſcuntur, ſed ex collectaneis ſententiarum Petri Lombardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapſodiis eius notæ. Nacti ſunt & medici ſuos decerptores floſculorum, ex libris Galeni, Hippocratis, Auicennæ: conſuit centones iuriſconſultorũ Tribonianus. Detruncatus eſt Lutetiæ Ariſtoteles & traditus uix dimidiatus, ne ſic quidẽ breuiaria hæc lectores inueniunt longum exiſtimatur ea percurrere, ſit ſatis indices aut rubricas inſpexiſſe. Qui poſſunt autorum ſenſus percipi deſerti, & deſtituti ſuis uelut fulcimentis, nempe iis quæ antecedunt, quæq; ſubſequuntur? utraq; enim maximam lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non iſtud paſſim uſu uenit, ut quod per ſe parum intelligitur, ex collatione priorum ac poſteriorum fiat manifeſtum. Et iſti floſculis, & ſummariis, &, ut uocant, margaritis contenti, feſtinantes ad finem animo optatum ea tanquam ſuperuacanea contemnunt, unde nõ modo uera eruditio, ſed nec illa ipſa conſtare poteſt ficta & adumbrata, quam ipſi affectant. Nam quum ex paruis naſcantur & cõponantur magna, neceſſe eſt ut paruis ſuoipſorum iudicio contemnendis aditum quoq; ſibi obſtruxerint rerum maximarum. Primum nihil fuerunt ſoliciti quemadmodum ſcriberent, quum tantum intereſſet probus dicerent an probus: cædo, an cedo: hominis an ominis: Chriſte, an Criſte. Atqui Meſſala Coruinꝰ & C. Cæſar tanto ingenio, eruditione, opibus, dignitate uiri, non duxerunt ſe indignum de ſingulis literarum præcipere. Si enim literæ ſunt uocum elementa, quibus artes omnes ac diſciplinæ conſtant, quo modo non compoſita negliguntur, ſi ſimplicia cõtemnantur: an tu pharmacum ullum recte confeceris, cuius uel herbas uel radices conculces prius, ac conſpurces? Iam & uerba diſſimulabant ſe curare, quum maxime laborarent facun-

Contẽnendo parua ſunt amiſſa magna.

diſſimè dicere. Sed quia non ſuccedebat, uolebant aliis perſuadere non ſequutos ſe, quod aſſequi non quiuiſſent. Ergo nomina omnia uetera eorum, quibus poſtea mutatæ ſunt appellationes funditus pene amiſimus, herbarum, ſtirpium, animantium, urbium, regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro ſaxis, urbes pro fluuiis, homines pro nauibus uſurpamus. Interciderunt quod proximum fuit, phraſes, & loquendi formulæ, tum hiſtoria, mores populorum ac gentium, & tota cognitio uetuſtatis. Negabant ſua intereſſe, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæſar Pompeium, an contra Cæſarem Pompeius. Sit in Aſſyria Babylon, an in Meſopotamia. Hiſpania ſit ne ad Occidentem, an ad meridiem. Scolopendra herba ne ſit, an auis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc ſi dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra uitæ duces, & profeſſi ſe ingeniis lumen adferre, quis non indignetur? quocirca priſci homines, qui orbes illos diſciplinarum confecerunt, uideas quicquid libris ſuis admiſcent, adeo eſſe purum atque exactum, ut unum illud ſtuduiſſe ac egiſſe ſemper dicas in uita. Differit Cicero, Seneca, Ariſtoteles, Plato, Hieronymus, Ambroſius, Galenus, Vlpianus, Scæuola, aut illorum aliquis de rebus morum, attingit obiter hiſtoriam, fabulam, deſcriptionem regionis, naturam herbæ, animantis ingenium, ac mores tam accurate, tam uere ac propè quàm qui illis de rebus profitentur ſe tradere. Scribit noſtrorum hominum quiſpiam de philoſophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiſcet hiſtoriam ineptiſſimè narratam & falſo, negat hoc eſſe ſuum inſtitutum: attingit aliquid de Coſmographia inſcite, negat eſſe ſuum inſtitutum: loquitur de ui uerbi imperite, negat eſſe ſuum inſtitutum: de arbore, de animante indocte, negat eſſe ſuum inſtitutum. Quod eſt ergo tandem tuum inſtitutum? nihil ſtatuiſſe recte dicere? Quam eſſe putamus eiuſce rei cauſam, niſi quod ueteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: iſti nec inſpiciunt, & fruſtra inſpicerent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quaſi manu ducit, quæ in iſtis nulla eſt

prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum acute illi apud se cogitabant, nullam esse artem aut peritiam adeo ab alia remotam & disiunctam, quæ non illi lucem sæpe aliquã adferat: ideo disciplinas omnes ut uirtutes, communionem inter se quandam & nexum habere docuerunt, quod non ab uno autore, aut uno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alij permulti, unde natus est ille, ut Cicero inquit, cõcentus doctrinarum omnium, & cõsensus: & ut Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco uerbo ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Defuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, ut temere sine arte, sine sagacitate quacunq; se uia aliqua ostẽ disset, illac insisterent ad inuestigationem ueritatis: non penetrarunt ex affectis ad causas primas, non ex compositis ad elementa & mitia, non ex singulis collegerunt uniuersum, non ex uniuerso præcepcrunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corriuarunt. In quibus reliqs omnes nõ secus antecelluit Aristoteles, quam sydera uniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamensis si non esset tam redundans, nempe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirerent: ut Aristoteles, quemadmodũ etiam alij in rhetoricis, & poematis sparse, & temere profuderunt, quæ inuenissent, nõ aliquo fine proposito, media alia ex alijs nascẽtia tanquam in schalis gradus suffulcierunt: nõ ex re atq; uniuersitate naturæ ad præsens institutum atque opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæsita est eis præsens utilitas, nõ ut finem tenerent artis, sed ut suum. Hæc antiqui: recentiores uero qua tandem dexteritate tractabunt artes, quum nesciant quæ cuiusq; artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quo spectet, in quem usum discat. Modo artes ex similitudine coniungunt & faciunt unam ex duabus diuersissimis. Rhetoricam uocarũt Grammaticam, quod utraq; esset de loquendo. Poetam dicunt Rhetorem, Rhetorem poetam, ob concinnam & modulatam orationem, Dialecticen de locis argumentorum Rhetoricen appellãt, quia Rhetorica quoq; inuen-

Dexteritas.

Aristoteles arte maximus.

Galenus.

Confusio artium.

inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artificibus distinxerit. Si quis bene loquatur Latine, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grammatica est quicquid loquatur, & de quacunq; re. Differant duo de re eadem philosophica, Latine unus, alter uitiose ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica, quæ uero imperitus philosophia. Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in Nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomẽ obstaret, tametsi hic etiã nescio quid mussant. Quod si Ioannes Picus Apologiam suam corrupto illo non scripsisset sermone, haud quaquam haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est iurisconsultus uel quum interpretatur, q̃, id est, et: ait, id est, dixit: seu id est, aut. Diligẽs & accuratus historicus, uel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellam cõminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administrãda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicquid dialectic⁹, est dialectica. Quicquid tractat iurisconsultus, peritia iuris, etiam si de uocabulis inquirat, & in medio Grammatici iure ac possessione uersetur. Quicquid physicus, physica, etiam de punctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei, quicquid carpentarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnam. Et hæc uulgus rudes si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapientiæ luminibus, quis non indignissime accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant. Non desunt, qui nec similitudinem ullam sequãtur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grammaticam uocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro alijs in loquẽdo usurpare, quod m pueris ridemus utique, amplectimur, osculamur, in illis senibus reliquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, non aliter ac si uelint ipsi ad pueriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tã praue & à magistris suis artes acceperunt, & in animis suis

excolunt, quomodo sunt eas nisi prauissime quoq; traditu ri. Si ex olido utre in olidum utrem uinum transuasetur, quale tandem proferetur ex hoc secundo: non solum corruptas eas disciplinas atq; eruditione necesse est illos tradere, sed multo iam corruptiores quàm acceperant: nam ipsi male atq; imperite uersando in peius deformarunt, & res semel à uia in auium delapsa, quo longius progreditur, eo magis à recto aberrat, et lõgius ab eo discedit, quó erat eundum. Iam ut libros non attingebant, qs nec intellexissent, illos dico ueterũ, unde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliquid dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdã formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione ueterum, aut omnino libris ullis, quando facilius & expeditius uidetur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodum tueri posses: quod si perfecisses breui tempore, labore exiguo autor prodibas noui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam uerbis in te trãsinouebas, ut inquit ille. Et quemadmodũ autori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contẽdebat, quæ alter extruxisset quumq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniarunt, quæ esset ad ludendum, ad altercandũ, ad rixandum aptissima, & ad pullatam coronam accommodatior, quę illa admiraretur, quæ nullo modo caperet, & acumen illorum suspiceret, qui ea quæ nusquam essent tam acute essent intuiti. Ipsi uero nouæ & confictæ rerum naturæ assueti, quum ad hanc nostrã transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirantur, quasi in syluis & solitudine educati, in urbem tunc primum adducẽtur. At quum se aliquando ad lectionem ingnorum autorum traducunt, uehementissime demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sententias autorum uolunt censeri, quæ quum uideant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt ueterum, rati se exacte loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsi autoritate nominis, tum magnitudine eorum quæ illic scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed uincit in multis inueterata consuetudo, & autores aiunt ad bonum

Noua, & so mniata re rũ natura.

bonum sensum loqui, se uero ad perfectam quandam rationem & regulam, id est, ad rigorem, sic enim suum frigus uocãt appositissimè. Age uero, quomodo autores ipsos uel intelligunt uel enarrant. Primum nihil pensi habent, quis sit autor, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua usus scribendi ratione. Epicureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia denique ad ea, quæ sola norunt. Magnos autores nolunt quicquam habere commune cum populo, quasi uero non illi sermonem à populo acceperint, sed ipsis domi nasceretur. Quo remotius ab omni communi sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putant acutius se dixisse, & propius ad illius mentem accessisse. Quicquid esset ex communi intelligentia, tanquam indignum scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerum natura, ac quid sibi esset commune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, alteram illam suam doctorum. Ad examen quod sibi ipsi confinxerant reuocarunt syllabas, literas, literarum apices. Vnusquisque uolunt ad ingenij sui modum alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, non animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem unam semel bene dixisse, alia reperere infigendi & inculcandi gratia, quia sic expedit argumento; alia ut magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenij atque interdum redundantis. Contrà laxus & fusus multa uult dici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo: ita ieiunus in copia Ciceronis tanquam in undis iactatur. Copiosus in Aristotele parsimonia, tanquam in angustijs premitur: quum Cicero plerisq; locis ornatum spectarit fusus & plenus, Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus uerborum. Quæ autem uel exempli causa, uel similitudinis, uel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab autore ex alijs disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, prærerit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se: alij qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, ut præstitisset tacuisse. Nam quum sibi doctissime uidentur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomen est regionis: struthio-

Autores imperite enarrati, & intellecti.

camelus nomen est animantis: colloquintis nomen est fructus: Cyrus nomen est uiri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alij qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio cam pum in quem excurrant, unius uerbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, præter rem infinita: alie nissimis locis infarciũt, quæcunq; est collibitum: nimirũq; quum finem & usum artium ignorent, omnia ubique satis apte & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obiter Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geometriam eodem effundunt, dico eam quam norunt, quæ est à Geometria alienissima: Loquitur de Helena, totũ bellum Troianum ab ouo gemino, sed nouum penitus, & uel ipsi Homero aut etiam Vlyssi inauditũ. In sacris literis fit Orietis mentio, non autumant alienum de toto ortu & occasu signorum differere, de solis cursu, de lunæ uicibus: ut postquam perorauerint, possit tanta loquacitate tortus auditor queri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bellaq; Iam qui nihil uideretur falsum dixisse etiam si nihil congruens cum sensu autoris, satis se bene putabat suo munere perfunctum, uidelicet Aristotelica fretus regula, omne uerum omni uero consonat: atqui hæc parum inter se cohærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouet in zodiaco: non conferebãt priora cũ sequentibus, sed detrita sententiã sumebant exponendã, nec expendebãt an satis recte diceret, si is esset sensus. Hieronymꝰ Platonis peregrinationes recensens in epistola ad Paulinum inter cætera scribit captus à piratis & uenũdatus tyranno crudelissimo paruit, sed quia philosophus maior erat ne se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mẽte, id est, fortiorem sum psit animum: nec considerarunt posset ne Latine dici maiore se fuit mente. & tamen acutum se quiddam credebat inuenisse Brito, aut si quis fuit alius inuẽtor. Sodalis quidam noster Lutetiæ quoties disputaret tot soloecismis, tot barbarismis ut intelligi à nemine posset, supposita inquiebat congruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt detorta hac de causa quod sententiolam aliquis decerptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore interpretur, nec prioribus nec posteriobus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne uidisset quidẽ unquam. Suscepit Israel puerum

puerum suum, uolunt eum qui susceperit puerum esse Israelem, quasi in eum possit competere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero comprehendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recãtare, aut ab eo discedere tanquam à uoto quod dicunt solenni. Subiectoq; absurdissimo aliquo sensiculo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ędificij, quę hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortassis non adeo nocuisset imperitia, ni fuisset cum arrogantia & impudentia cõiuncta: nam cessissent indocti melioribus, aut uerecunde utiq; tradidissent, quæ sentiebant. At uero arrogantia audaciam & impudentiam confirmaunt. Ita nihil dubitarunt, ut quęque in mentem ueniebant, ea continuo ingenti cum supercilio asseuerare: deformosissima portenta sunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poetas, in Oratores: & ea erat siue cõfidentia, siue socordia, nunquam ut crederent futurum ullum qui ea refelleret, quia refelli in præsens non poterant. Qualia uero sint quæ in reconditis & non omnibus notis rebus pro ueris asseuerant, ex istis promptioribus & nulli non obuijs licet coniecturam sumere: in expositionibus uocum, in historijs, in ijs quæ etiam pueris sunt nota, magno supercilio, magna totius uultus affectatione ac fastidio falsissima confirmant: pessimum cæcitatis genus est nescire se esse cæcum: clamant & indignantur, & iniuriam sibi testificantur fieri si quis ad sanitatem tẽtet reducere, quod est phræneticorum proprium. Sed ut Aristotelis obscuritas multum nocuit artibus, sic horum in Aristotelem interpretationes artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Aristotelem exponere, & hæc ipsa difficultas temeritatem atq; impudentiam exacuebat, ut tanto magis auderet quisq; pro interpretamento adferre, quicquid in mentem ueniisset, quo minus refelli ac confutari posset inter tantas tenebras. Et quemadmodum uulgo dicunt, perturbatus amnis quæstui erat piscantibus. Dixi quanta est eius & ex sententijs, ex uerbis, ex tota dictione in Græca quoq; lingua obscuritas: cui alia accessit fortuitaq;. Versus est male ab imperitis, qui dum in Latinũ transferunt, nec Latinum fecerunt, nec reliquerunt Græcum: & ut difficile est interpretari

Imperitia cum arrogantia & impudentia.

Obscuritas Aristotelis.

pretari quæ non capias, nec à doctis quidem potuit recte uerti. & multis in locis non satis quid ille sibi uellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac plane passim scatet historijs, fabulis, allusionibus ad Homerum, Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Hesiodum, omnes denique Poëtas, oratores, historicos, ad prouerbia, & sententias uulgo receptas. Quid poterant in his dicere homines omnium ignari, præterquam eorum quæ ipsi sibi finxerunt: necesse erat eos, qđ in alijs fecerant, hic quoq; comminisci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipsi abusi sunt ad suum commodum, ut minus deprehēdi possent, quæ praue cōtorsissent: unde magnus accessit unicuiq; scholæ ac sectæ fauor, tanq; ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quo nunq; se Aristoteles uēturum potuit suspicari. Vt iam etiam uulgo inter eos non omnino, ut solent, inscite Aristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quo uelit, flectat pro libito. Nam cum eo tempore sublatis linguis clausa cognitione uetustatis, extincta luce omni, qua declarandi essent autores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & unicuiq; liceret in eo quicquid uideretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscuritate licentiam ad quodcunq; animo esset collibitum uel affirmandum uel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, ut dixi, distinxerunt, & euulgarunt, tum Alexandex primus Aristotelis interpres, Themistius, Boethus, Ioannes grammaticus & alij multa se in Aristotele non assequi uerecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diutissime in illius philosophi libris cū magna diligentia atq; studio uersati. Isti uero nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter assecuerant cum esse illius sensum, qui illis primus in mentem uenerit, imo uero in buccam: nunsquam cunctatur, nusquam hærēt, omnia sunt illis sole clariora: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc nō minus q̄ alios detorserunt ad suas illas formulas: tantoq; hīc accuratius quanto exactius in omnibus existimabat scripsisse. Quapropter obscuritatis artibus, remotis à sensu cōmuni, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine ullo penitus emolumento ac fructu ad uitam, præclara inge-

Aristoteles nasus cereus.

ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studijs uacatura, ab schola refugerūt. Nam ubi paulum modo ad illas se literas artesq; applicuissent, ceu specimine quodam & exemplo capto, resilierunt protinus non à peritia, quam illa ingenia unice expetebant, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: uidebant em sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem sumi laborē, ubi nihil speraretur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarū artium ad detortissimas ac deprauatissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserunt ualere, & earum possessione cesserūt ingenijs cum artibus cōgruentibus, ut similes haberent labra lactucas. Itaq; uacuam & derelictam possessionē artium obscuri homines & abiecta ingenia occupauerūt, delata illuc tanquam ex naufragio ad scopulum & subsidiū necessitatum ac rei familiaris. nonnulli quod laudem aliquam & gloriolam quandam hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quū populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas utilitates, quæ ab illis in commune nascerentur, adempta utilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suum detraxit, quē nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est ut ignorati fines artium quo spectarent, quò tenderent, ignoratus usus, ignorata utendi ratio ac uia effecerint, ne iam artes eam utilitatem in publicum aut priuatum præstarent, ob quam & inuentæ fuerant & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorem quærendum finem tantis instrumētis indignum, quū præstantius esset, quo quærerent, quam quod quærerent: non potuerunt animos discentium aut docentium ad humanitatem & uirtutem excolere atque informare. Quocirca non solum artes, sed professoꝝ quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re & insectatio illoꝝ, qui aduersabātur philosophię, & querela eorum, qui faueret. Rhetores, Poëtę, Comici, & Satyrici philosophos mordēt & lacerāt, quod homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administros sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiam duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperātia, erāt ad uoluptates

Professoꝝ mores corrupti.

ptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebant & patiebãtur unius numi gratia: de ueritate, nũquam uerum dicebãt: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius. homines, inquit Paccauius, ignaua opera: philosophica sentẽtia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides et Lucianus Sophistæ, & Timon, qui Syllos composuit, dentem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram unam in illorum maledictis cõsumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atq; uberrima: prætereo ueteres Poetas Atticos. Philosophię studium professi meliores uiri, quãm uulgus philosophorum, ut Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in totum uituperari philosophiam, disciplinam sanctam, & amplissimum DEI munus. Nec querelæ huiusmodi priscis sunt seculis cõsumptę, ad nos usq; redundarunt: Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitentur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam usui, nec se meliores uiros, q̃ illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causã, nempe illa ipsa, quæ quibuscunq; sese rebus admisceat, magnam & præsentem pernitiem adfert rebus publicis, priuatis, sacris, profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore numero lautior esset docentis conditio, nullus est ingeniorum habitus delectus, admissi omnes promiscue: & qui cum fructu aliquo uersaretur in literis, & qui uel operam luderet & impensam, uel magno esset suo atq; aliorum malo literis abusurus: nec solum tales in cœtus sunt scholarum recepti, ut essent discipuli, uerum etiam in numerum eorum qui alios essent docturi. Excogitati sunt in publicis academijs quidã uelut honorum gradus, non malo utiq; sententia mea consilio. Nam ut Romæ sub Cæsaribus non licebat cuiuis de iure respondere, sed cui hoc esset a Principe concessum, ita rectoribus scholarum usum est arcere a professione artium imperitos. Eos uero quos ad hoc magno adhibito iudicio & seuero examine dignos censuissent, gradu aliquo honoris insignirẽt batalarios dixerunt, uocabulo uetere lingua gallica usurpato in tyrocinio militiæ de ijs, qui iam prę lio interfuissent, ideo lõge alio quãm uulgo creditur, etymo: sed non hoc agimus: hinc licẽtiatos quasi facta copia quandocunq; uelint magistros fieri, postremo magistros & doctores.

Pecuniæ auiditas.

Gradus honorę.

Batalarij.

Licentiati.

ctores. Verũ quod scholæ nonnunq; opus esset pecunia ad sumptus ineuitabiles uelut alendis ministris publicis, gymnasio conseruando, tot to tecto, imposita est summa pecuniæ ijs, qui honores inirent: à primo modica, quæq; necessarijs impenderet usibus. Expetijt eum dignitatis locũ ingnus aliquis, & q̃d eruditione atq; ingenio præstare nõ poterat, tentauit ijs, per q̃s ageretur, corrũpendis: alius adorsus est illos gratia, alius promissis, alius præsenti pecunia: ubi semel sancti prius atq; incorrupti homines lucri dulcedinem gustauerunt, Is sensus reliqs omnes semel extinxit: certas statuerunt summas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarũ pars scholæ & ministris eius cederet, pars magistris & rectoribus scholarũ: nec prouiderunt quantã literis, artibus, disciplinis, orbi toti, qui ab ijs regitur, ac disponitur, cladẽ & ruinã adferrent, promiscue quibuslibet admittẽdis: sed potentior fuit respectus exigui cõmodi, q̃ tanti publici in uniuersam hominũ gentem. Igitur quæ tuosa res cœpit esse scholarũ regimen, & emptum est non secus ac mercimoniũ promercale, ut reuẽderet, qui erat mercatus: quęritũ est pretio, ambitu, & ne quid deesset dedecori ac indignitati, armis quoq;. Qui erat adeptus agebat propter q̃d quæsierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata est ei, qui numeraret. Sed ut sciretur quanti ordinarie emeret dignitas, statuta est certa summa pecuniæ, qua minorẽ nefas est accipere, de maiore fas est liceri: definitũ etiam tẽpus, & assignati qui examinarent. Nominent mihi uel unum ijs ducentis annis reiectũ, qui uersatus præscripto tẽpore in scholis, certam illam pecuniã dependerit, quacunq; ætate, conditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis non credit, inspiciat tot per Galliã cerdones, fartores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores ijs grassatores, latrones q̃ artiũ uel magistros, uel batalarios: nec desunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi nõ inuenit, ROMAE quærat. De licẽtiatis iuris nihil scilicet possum dicere: sed hoc fortassis risu magis dignum, quærunt ubiq; lites, quas nutricent, pueriliter cauillãdo, & homines in odio illo detinẽt, molesti & clientibus, & aduersarijs, & iudicibus. Illud dolendũ magis, q̃ annis omnibus tot batalarij, licẽtiati, magistri mediocræ artis ex Academijs in uicos

Nemo reie ct° qui numerat.

Nota.

& atq;

atq; urbes, tanq; carnificum manus emittuntur. Isti ergo quando nihil in scholis egerunt aliud, q; macerando se expectare finem stati temporis, ut honoribus donarent, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & si erudi tioni non queant, certe nomine se autoritatem suam tuitu ros cõfidunt. Quum uero ex schola exeunt insignes nomine, magnæ ad populum autoritatis, ac uenerationis, quid aliud possunt docere, q; quæ negligenter & imperite didicerunt? Ab his ignorãtia per Europam omnẽ uelut seminat, ac propagat. Videas in eis pueros iam magistros, qui pædagogo adhuc indigeant, & qs Aristoteles tanq; inidoneos auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc tum alias omnes non præstant quidẽ, profitentur tamen. Quid aliud oportet hos facere tam immaturo honore onustos, & pressos, q; disciplinarũ labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæterisq; uitiis repletos intolerabiles fieri, quũ magistri nominentur earum artium, quarũ uix prima rudimenta posuerunt. An putamus insolentiores quosq; esse iis, qui quum sapientiã nullam habeant, pro sapientibus tamen ad turbã sese uenditant: nihil est mediũ: sapiẽtia optimos facit, simulatio sapientiæ pessimos: propterea q̃d quæ tenere bonis artibus nequeunt, fraude & flagitiis tuentur. Sunt ex magistris nonnulli, qui uel nulla penitus peritia, uel minore audacia non applicãt se ad exercitiũ disciplinarum: in familiam se locupletũ dant hominum, nec nomen tamen deponunt, & indigna honore illo ministeria obeũt, adulantur, assentantur ut serui dñis: quod etiam peritiores faciunt ad diuites scribentes, quũ illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas cõcertationes & pugnas nullus fuit locus uel historiæ cognoscendæ, uel præceptis morum, uel eloquentiæ, uel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquiliis molesti & rixosi corruptũ ad negotia siue priuata siue publica iudicium traducũt. Quocirca nemo semel operam illorum expertus magnis denuo rebus adhibet: in cœtu hominum supercilioſi, in conuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consiliis importunè cauillatores, omnia tentãt carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in

colloquio

colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quẽ admodum de philosophis sui tẽporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret uulgus hominum, q; illi totius sapientiæ consulti. Semota utilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec ullis prodessent artes, nec suisipsis professoribus, uel ad bene uiuendum essent utiles, uel ad bene sentiendũ. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur uniuersi, quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeo philosophia, etiam tum, quum maxime in illa ciuitate studiũ illud floreret: h[illegible] Populus etiam Romanus. Indignabatur enim eos, quos rerum & sapientiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibus omnino imperitis. Et erat quodcunq; uitium in illis notabilius, qui formationem morum, & sciẽtiam omnium uirtutum promitterẽt. Itaq; Athenis & Romæ, quisquis uituperare uoluit uel philosophos, uel ipsam philosophiam, secundo admodum populo est usus. Neq; nunc uero repugnantem haberet multitudinem, quanq; populus noster multo se habuit q̃ ille priscus moderatius: nam quum huius ætatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, q; illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut cõpositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc nõ parum uenerationis iis, qui artes profiterẽtur, etsi nullam præstarẽt. Nescio an ea fit causa quod Atheniẽsis & Romanus Populus quæ à philosophis dicerent, intelligebat, ideo facilius poterat de illorũ ingenio, ac eruditione censere: nostet non intelligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt excultæ, quæ essent in pretio, ut oratoria propter forum & curiã, & ius ciuile ad constitutiones formularum, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebant esse in populo, uel negligebant prorsus, uel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebãt, quam erant discendæ. MARCVS ANTONIVS orator apud CICERONEM hoc probabiliorem orationem suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunq;

Honor ademptus artibus.

putare-

Docere habitū est abiectum.

putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus uolebant uideri docere: id munus ad seruos est delegatum, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatum liberis quidem, cæterum non multo meliore conditione q̄ erant libertini, de qua indignitate merito queritur Seneca: Ante Blandū inquit rhetorē, qui eques Romanus Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina continebat, & minime probabili more turpe erat docere, quod honestū erat discere. Quo factū est ut literas scire indignū sit habitū uiris principibus: docere uero sordidum prorsum & abiectū. Agrippina Neronis mater Senecę uiro integerrimo professoriā linguā tanq̄ probrum obiecit, & quæ nō obiiciebat adulteris adulteria, nō uiti crudelitatē, senatori auaritiā, iudici rapacitatē & sordes, uiro innocētissimo & optimo q̄ alios meliores redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostrā usq; ætatē peruenit, ut potiorē ac præstantiorē esse uulgus existimet discipulū magistro: uel cerdo aut rhedarius præceptorē filij sui iuuenē bono loco natum, q̄ præceptor sit, peiorē filio suo censet. Idē iudiciū impie est ad res sacras, & sanctissimas translatū: ut sacerdotē uiliorē existiment profano, tantū nescio quid exhibent honoris propter receptū morem. Quid dicemus esse causę, an quod natura mercenarius oīs sordet: an q̄d ita suasit peccatum in nobis regnās, & peccati autor & altor diabolus, ut pro uilissimis habeamus quæ sint optima: desidere, nihil nec scire nec; agere, nihil à bestia differre, pulcherrimū sit & præstantissimū. Quocirca excellentia ingenia, quæ se cōtemptui uident futura, si doceāt, munus tam fructuosum, tam dignū illo acumine, illa ingenij luce, illo iudicio, ac pertitia refugiūt, & auersant: deserūt scholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mētes ad optima, aut pessima informant: tradūt has cōtaminādas, & cōspurcandas tardissimis ingenijs, rudissimis, prauis, seruilibus, quæ uel nihil cunctant spe tenuissimi præmij in scholas se rapq̄ in pistrinū detrudere: uel auide scholas arripiunt tanq̄ gloriolæ alicuius messem. Atqui huiusmodi ingenia docent uel pessima, quia non norunt alia, uel corrupta ab animo ad pecuniam, uel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOAN-

IOANNIS

LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Secundus qui est de GRAMMATICA.

QVAE PROXIMO SVNT A NOBIS libro dicta, semina sunt uniuersarū artium corruptarum, nam illa cunctas pariter læserūt, tanquam fatum non in unam aut alteram eruditionis aut literarū partem, sed in cūctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc sigillatim de unaquaq; differendum est. Veterum scriptorum consensio tres artes de sermone posuit, Grammaticā, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatū & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatē. Vt in Grammatica sit illud quod ipsi uolunt docere: In Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his postmodum uidero. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in Latinam uocem, aptam quidem illam, sed non perinde receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas uocū esse uersata, ut quucq; apte & scriberetur & pronūtiaretur: his q; finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματιστὴς à Græcis dicebatur, à nobis, Varrone autore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματιστικὴν uocat uerbo apud Græcos, q; equidē meminerim, rarissimo, sed usurpauit illorum in fingendo licentiam. Visum est paulo altius puerum ducere, ut quæ in lingua, quam disceret, scripta essent, intelligeret. Expositi sunt ei Poetæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quq; uoluerunt Grammatici esse munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc est magis quàm artis. Sed fuit hoc illorum prudentissimū consilium. Nam quum linguæ arbitrium sit penes populū dominum sermonis sui, mutatur subinde sermo, usqueadeo, ut centesimo quoq; anno prope iam sit omnino alius, nec

Tres artes de sermone.

Grammatica.

qui tunc uiuunt, eorum linguam intelligant, qui ante centum annos fuere. Ergo ne intelligẽtia ueterum scriptorum penitus interiret, prouisum est ut essent professores, ad qs ea cura spectaret, tenere uerborum omnium uires ac significationes, & esse uelut thesauri illius custodes, atque ærarij tribunos. Ius sermonis, sicut Horatius inquit, populi est. Recte ne, ac uere quicquid sit dictum, uel singularum artium, uel iudicij ac prudentiæ. At quid quicq; significet, quem sensum reddat, hoc demum grammatici: qui si locus incidat in Virgilio,

Et uia secta per ambas,
Obliquus qua se signorum uerterat ordo,

Explicet quid ibi Poeta senserit, & satisfecerit suo muneri. Vlterior inquisitio recte ne dixerit, hoc iã astronomi erit. Quod si idem ipse grammaticus non leuiter omni genere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius explicabit quos enarrandos susceperit: non id exigit ars grãmatica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent, & iuuãt.

Grammatici officiũ.

Ergo grammatici officium est os pueri, & manum formare, hinc intelligentiam, ut ad cæteras artes remittatur maximis adiumẽtis fultus eorum scriptorum, quos sub grammatico uiderit. Artem hãc locupletauit, atq; illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus perdidit minima.

Diligentia grammaticorum.

Quidam inuentis ex analogia artis formulis, in eas uelut inciles uastissimum usus flumen derivare tentarunt, quum ex usu obseruata, & nata sit grammatice, sicut dialectica, si cut rhetorica, non ex ijs usus. Ergo sermonem ad miserum formularum præscriptum redactum non solum debilitarunt, ac fregerunt, sed corruperũt etiam multis uitijs, quũ aliter loquerẽtur, q̃ oporteret, bene ad canones, non bene ad consuetudinem, quæ est domina & magistra sermonis. Ira uideas permultos exactissimos præceptores artis fœdis in oratione mendis ac flagitijs, dum artem sequuntur, quæ totum usum non potuit comprehendere: propterea quod & uarius est, nec analogiam sequitur: itaq; nequiuerunt ritè omnia annotari. Adde quod passim mutat arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nunc, quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullum, sed ab autoribus sumendum est ius uerborũ: Sunt qui quoties aliquid

aliquid non recordantur se legisse, damnant ilico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eijciunt. Alij ita sunt uni aut alteri scriptorum addicti, ut quod nõ apud eos sit, etiam si millies apud alios, uelut parum Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex uno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec grammaticus legit omnia, & sæpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & ut legerit, non attentus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit, & ut fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tantæ rerum ac uerborum uarietati una sufficit, quæ & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert omnia. Denicq; nihil est in homine fluxius, atq; infirmius: ergo plus tertia parte bonorum uocabulorum ex ærario linguæ Latinę reiecimus, tanq̃ adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperiores in dies simus, dum unusquisq; quo diligentior uideatur ærarij præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si dijs placet) nõ uerba modo, sed sententias multorum uerborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Petrum diligo, aut rem mihi gratam uos tres feceritis: nusquam em̃ hæc sine apud autores Latinæ linguæ. Sed neque scriptores omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quędam uel uerba uel loquendi formulæ apud aliquẽ unum tãtum leguntur, qui si periisset, nos illa, quæ sunt germane Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaq; in ijs quæ dicenda sunt noua, ut ex ipsis ueteribus & receptissimis oportet analogiam non parum ualere, de qua destinatus est mihi alijs libris locus. Iam autores ut dem eos, qui ætate Ciceronis uixerunt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit nõ malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitus, & alij, qui post uixerunt usque ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis uehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in alijs omnibus, ut de censendis uocabulis, & quicqnd non recordatur se legisse damnando ceu minus probo, tum de uniuersalibus

Laurẽtius Valla.

formulis ex uno loco, aut altero obſeruato. Fortaſſis hæc tam immodica religio ipſius erat tempore perneceſſaria. Nam quum omnia peſſum iuiſſent in negligẽtiam, acri ali qua & exacta erant cura reuocanda: ſed eam rem, quũ iam nihil uideretur neceſſarium, auxit inſequentium grammaticorum ſuperſtitio, partim ut ipſis quoq; benemeritis de Latina lingua cognomen attingeret, partim miro ardore inſectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non eſſe uerbum aliquod aut dictum, quum in eo Quintilianus & Cicero ſint falſi, duo totius Latinę linguæ & lumina & columina? Ille quum negat Romane dici germanus frater, Cicero pĩſſimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari ſe uerentur, ſi quid aliter Latine dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam ſuperſtitione ſtulta. Primum quomodo loquent de iis, quę apud Ciceronẽ nulla ſunt, de ſtructura, de ſutrina, de textrina, de agro colendo, niſi fortè omnia ſint mutuaturi ex paucis illius uerbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epiſtolis: neceſſe erit eos obmuteſcere in reliquis, ne quid dicãt parum Ciceroniane, uidelicet ſatius erit tacere quàm male loqui. Quid in Poemate, quid in hiſtoria facient, quę ille non ſcripſit. Quid quod quędam dixit, quę eadem nec minus acute, nec minꝰ feſtiue, nec minus, uel ad declarandum, uel ad perſuadendum apte ab aliis dicuntur. Imò ſunt apud eum nonnulla, quæ ſi aſtrictius, & preſſius cogerentur, haberent plus neruorum, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam ſignificatus uocum, & differentias, Græce Ammonij, & interpretum Poetarum, Latine Nonij, Gellij, Donati, Acronis, Seruij, ut interdum de induſtria uideantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno autorum conſenſu liceat deprehendere: ut non aliter rectius utare, quàm ſi contrà, atque iſti monſtrauerint. Aiunt diſtare, quę ſunt Synonyma aut aliter differunt, quàm ipſi præſcribunt. At uero obſeruatio, & cura hiſtoriarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas inepras, & ſcitu indignas uentum eſt, confundit ingenia, iudicium, & alia magis neceſſaria obtundit, & memoriã occupat, ne ſit locus melioribus. Tum dulcedine illa nominis diligentiæ cuehuntur longius. Et tanta cura huiuſmo-

De Ciceronianis.

Differẽtię.

Obſeruatio fabularum.

huiuſmodi rimantur, ac perquirunt, ut uideatur in eo agi imperij totius ſalus. tanta gloria, ſi quis quid eruerit, tanta ignominia ſi ignorarit, ut coniuraſſe contra rempubli-cam exiſtimetur: hunc rixæ, & maledicta & conuitia atrociſſima. Iſtis impẽditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu aliis uacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & caſſæ cuiuſdam ſunt ſolicitudinis. Audiãt de ea re Quintilianum: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam poteſt, atqui pleni ſunt huiuſmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Dydimo quoq;, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut quum hiſtoriæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, illius proferret liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in fabuloſis uſq; ad ridicula quædam, etiam pudenda: unde improbiſſimo cuiq; pleraq; fingendi licẽtia eſt, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tuto: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non poſſunt: nam in notioribus frequẽtiſſime deprehenduntur à curioſis, ex quo mihi inter uirtutes grammatici habebitur aliqua neſcire. Hactenus Quintilianus. Iam uero ſunt qui omnino formulas negligunt: nam quum cõſuetudo ſit magiſtra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus eſt canonibus & præceptis, ex quibus non raro uidemus multa in ſermone uitia contrahi. Nec mihi ſanè nimia illa præceptorum obſeruatio, ut expoſui, placet. et ſi populum haberemus uel Latine loquentem, uel Græce, mallem cum eo annum unum ad linguam illam percipiendam uerſari, q̃ ſub eruditiſſimis ludimagiſtris annos decem. Nunc uero quum ciuitatem nullam habeamus uel Græcę linguę, uel Latinæ, uel Hebraicæ, quorum tãdem uſu diſcemus linguas has? Ex autoribus inquiunt: quum ergo non ſuccurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendũ erit, atq; etiam obmuteſcendum, aut ſolœciſmis fœdanda oratio, quod iis uidemus accidere, qui formulas in totum reſpuunt, ut modo Cicerones ſint, modo ſolœciſtæ. Quid q̃ iſti etiam normas quaſdam ſibi ex uſu colligunt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc eſt ars. An non præſtat collecta à maximis & doctiſſimis uiris accipere labore exi-

Neglectus canonum.

guo, quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare? & quæ tu sigillatim consectaris, habere generatim annotata magna cura & iudicio. Profecto mediocris artis cognitio, & pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & proiectis sæpenumero adiumento est, quum à memoria nihil suppeditatur lectum, quod sit ei, quod eloqui conantur, simile. Quid quod nec analogiæ normas singulorum uerborum, & compositionis negligebant. etiam eo tempore, quum à populo peti poterat usus certissimus magister sermonis, ut Quintiliani tempore, etiam Tullij, & usus praue loquentium plerunq; analogia refellebatur. In scriptoribus quoque nonnulla deprauata corriguntur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc à me planius fusiusq; explicabuntur in libris de ratione linguarum. Nunc solas artium corruptelas demonstramus. At uero ueterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptū adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, quàm professores læsit: magis nocuit illud, quòd nonnulli, qui uiriles admodum uiros existimari se cupiunt, grammaticam contemnunt, & pueris tradi sit solita. Ceu uero non & optima conueniat ætate illa exhiberi, quis fundamenta & tenues origines despiciat, sine quibus res maximæ non constant? Non dubitandum est quin utilitatem artis acutissimè Romani proceres perspexerunt, de quibus hæc sunt in libro Suetonij Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stylonem qui uixit Sylla dictatore cura grammaticę artis increuit, ut ne clarissimi quidē uiri abstinuerint, quo minus & ipsi aliquid de ea scriberēt, utq; temporibus quibusdam super uiginti celebres scholæ fuisse in urbe tradantur, pretia, mercedesq; grammaticorum ingentes: & hæc quidem ea ætate, qua uidebantur ad eum sermonem quem suxerant cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod posset aliquando proiectis utilitatem aliquam adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæsar dictator, & Coruinus Messala nō solum oratorum sui sui, sed ciuitatis quoque principes singulos libros conscripsere. Ergo illi minima consectando ingentem peritiæ ois aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus, ac penitus dissipauimus, minima non modo negligendo, sed etiam

etiam contemptu prosequendo, atque odio. Nam quidam Odiū grammaticæ. ætate hac oderunt magis hanc disciplinam, quia ignotam sibi, quàm contemnunt tanquam uilem aut se indignam. Sed ne odisse existimentur, contemptum aut negligētiam præ se ostendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præstantiorum occupati, re q; huc est paulatim deducta, ut grammatici nomen iam obiiciatur pro conuitio. Ego uero, ut de hoc quoque loquar, non uideo quid sit, uel in nomine, uel in professione, uel in dignitate grāmaticorum despicabile, & contemnendum: quæ omnia isti, quibus grammaticus maledicti loco est, ignorant, sed nos paucis explicabimus. Primum grammaticus literatus est: atq; hoc nomen honestissimum, quo literis præditus ornatusque denotatur. Literatos inquit Suetonius ex autoritate Cornelij Nepotis uulgo appellari, qui aliquid diligenter, & acute, scienterque possint aut dicere, aut scribere. Quanta est in istis inscientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent gratiam: si quis grammaticos, injuriarum dicam scriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiunt, regularis aspernarentur. Diaconos dici uolunt, ministros se dici contumeliam clamarent. Ignoscendum quidem est inscitiæ linguarum, indocta tamen arrogantia castiganda. Porrò quid grammaticus profitetur? non solum literarum & uocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, sed intelligentiam uerborum & sermonis totius, cognitionem antiquitatis, historiarum, fabularum, carminum: denique ueterum omnium scriptorum interpretationem. Quid potest hoc maius uel amplius in studijs dici? Qua de causa illis, ut iam dignitatem attingam, permissum est de scriptoribus cuiusque generis iudicium, quo, sicut Quintilianus refert, ita sunt seuere usi ueteres grammatici, ut non uersus modo censoria quadam uirgula notare, & libros qui falso uiderentur inscripti tanquam subditiuos submouere familia permiserunt sibi, sed autores ipsos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt ARISTOPHANES, non autor ueteris comœdiæ, sed grāmaticus Bizātius genere, & Zeno

Grammaticæ dignitas.

Literati.

dotus, & Aristarchus, qui cognominatus est censor autorum, & alii permulti. Cui tandem uel philosophorum, uel eorum qui maximis titulis amplissimas disciplinas, quas& nemo non suspicit & professi sunt, & præstiterunt tantum est permissum? nedum istis fumosis, qui contemnendo oia uideri uolunt omnium callentissimi. Ergo grammaticorũ nomen prisci affectarunt complures. Nec ætate nostra defuerunt doctissimi, qui ornari se appellatione eiusmodi arbitrati sunt, inter qs Angelus Politianus, & Hispanus nostrer Antonius Nebrissensis, qui pro uaria, & late patẽti eruditione, quũ esset diligẽter in omni scriptorum genere uersatus, potuisset q̃dcunq; nomen usurpare, non solũ cum bona professorum eiusce artis uenia, sed cum magna etiam lętitia, quod non parum gloriæ professioni suæ accessurum ex huiusmodi hominis splendore, & nominis celebritate existimassent: nihil tamen dici & haberi maluit q̃ grammaticus. Nec Pius Pontifex urbis Romę nomen eiusmodi abhorruit. At nihil scilicet præstiterunt grammatici in omni genere doctrinarum? Ioannes Philoponus illustres ac celebratos scripsit in Aristotelem commẽtarios: huius nomen nec scholæ ignorant, Ioannes grammaticus nominatur, Erotianus grãmaticos enumerat, qui accuratos doctosq; in Hippocratem libros composuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Aristocles, & Aristeas Rhodii Dydimus ac Antigonus Alexandrini. Vtinã aliquid tale præstitissent uniuersi isti grammaticæ contemptores. Quod si grammatici horum tempor hæc uel non faciunt, uel non possunt, culpa est hominum, nõ artis, uel professionis. Profecto nimiũ fauemus nobis. Pulchra uolumus tantum credi, & haberi quæ possidemus, cætera uilia, & aspernanda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohonestaret, esset ex præcipuis & maxime necessariis artibus. Argumẽto est, q̃ non quæuis grammatica à nobis improbat. Quis enim istorum grammaticæ osorum non cædit suum puerum, si dicat ego sequor tibi: at permittit dicere ego sequor abs te: quia illud scit Latinum non esse, hoc nescit. Eodem modo Latinam liguam contemnunt: at qui clamores q̃ in uulgares linguas quædam de Latino uertebantur: non id in totum probo, sed tãtum malitiam istorum retego: nam quia

Grammaticor uaria erudition.

quia hanc non habemus, ne hac parte existimemur manci, nec uelle quidem nos habere simulamus. Olim ita sunt uitioso sermone usi quidam ac spurco, ut eum uideantur consulto affectasse, tametsi non multo poterant tersius loqui, sed quædam certe minus sordide potuissent dicere. Nam simul ignorari coperunt linguæ, continuo quod intellectũ non erit desiit in pretio esse, & post paulum ignominiæ ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & nescire & ab aliis doceri: pigebat tamen in curam se & laborem dare: quocirca operam ea in re noluerunt ponere, quæ cum desuetudine facta esset obscura & perdifficilis: tum nihil utilitatis allatura uideretur præsenti exercitamento artium, imõ uero cum probro, & derisu omnium disceretur. Nam quãdo de linguis desperauerant, tum auditores suos, ad omnia quæ traderentur sequaces, tum populum minime repugnatem in eam opinionem adduxerunt, ut cultu illo, atq; ornatu sermonis magnæ atq; excellentes artes tradi non posse haberent persuasum, quicquid sic diceretur esse grammaticã, quicquid suo illo more fœde ac sordide, id demum esse ex disciplinis altissimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingessit: quanto eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quasi uero non sit Latinus, & Græcus sermo multo quam ipsorum balbissima barbaries facundior, & copiosior, & non maximi uiri de artibus omnibus quanto quãm nunc accuratius, & rectius purissimo scripserint sermone? Sed haud dubie noua prodigia quidditatio, realitas, idẽtificatio, quiditatiue, ecceitas, & similia uetere elegantia explicari nequeunt: nõ capit res tam immundas pannus cãdidissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebantur: nam illæ artes, quas ipsi somniarant, ut à rerum natura, sic etiam ab omni usu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, nouus sermo. Ergo si quid ex ueteribus disputationũ gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones uel armandas, uel exarmandas intento, non uacabat quicquam de sermonis usu annotare: tum quod uiderent non facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, ut ingeniosi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamentis abscesserant, secretorum studiorum fructu

atq; oblectamentis contenti, diligentissime cultum oratio nis affectarũt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ri cardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusa nus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, & id genus alii, non tamen plus assecuti uitio seculi: quippe adeo sunt pro cedente tempore obcurata omnia, ut iam quum uel maxi me cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris seque rentur. Ita putantes ligonem sumere, arripiebant penicil lum, & cistam pro arca: ut nec hi recentiores qui à Lauren tio Valla ad hanc ætatem fuerũt, quum summa sint in re uocanda Latina lingua usi diligentia, nondum tamen di stinguere potuerint uerba, quæ urbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quæ peregrina, quæ per locum detor ra. Neq; urbanus est sermo, quicquid in Bucolicis Virgilii: de quibus est illud, nostri sic rure loquuntur. Nec quę apud Theocritum, qui magis etiam q̃ Virgilius pastoricam ru ditatem in loquẽdo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus induxit, dicta, ut senatores loquebantur. Rursus cau sa multa inuersa. Sed tantæ in linguas & tam dẽsę incubue runt tenebræ, ut deprehendi ista nondũ potuerint. Ad hæc quomodo potuit uel ab ipsis artis professoribus sedulo, & pro dignitate grammatica tractari, quum illi quoque ipsi probro ducerent grammaticos uocari se. An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectar tur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro. Amissis uoca bulorum ueris ac genuinis significatibus, tum etiam ratio ne coniunctionum, atq; idiomatis linguæ, necesse fuit pri mum iudicium funditus tolli: illud dico iudicium à gram maticis usurpari, & eis omnium sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen grammaticam amissimus: metho dicen uero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Dio mede, & reliquis ueteribus inuaserunt: qui quum de sermo ne Latino præciperent, eas ipsas præceptiones barbare tra debant, ut Alexander Gallus: & quia expositionem uoca bulorum qualemcunque, aliquam certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Festo, Varroni, Marcello, & huius notæ successerũt Hugutio, Pa pias, Catholicũ, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Gal landia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quis patriam,

patriam, barbariam, non Latinam linguam. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro uirili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis uellet proprius accedere metu contagii. Aiunt lin guas errorum esse quoddam uelut seminarium. Primum nõ puto eos id sentire de linguis omnibus: nam & ipsi ridẽ, qui hęc dicunt, tametsi spurcam, obscœnam, distortam, bal bam, uitiosissimam, linguam tamen habent aliquã, fontes totius sapiẽtiæ & mundi oracula. At linguæ excultæ aiunt atq; elegantes. At ipsi admirantur, ac suspiciunt concionatorem in patria sua lingua facundum & exercitatum. Lati na, inquiunt, & Græca, quid meruerũt miseræ: sed hoc qui constat, quum ipsi uideri uelint Latine loqui se, & quidem accuratius Latina intelligere, q̃ illi, quos ipsi uocãt lingua rum professores, ut Hieronymũ, Ambrosium, Hilariũ, Au gustinum, & ueteres iurisconsultos, qui omnes Latinissimẽ scripserunt. Quid ergo si intelligas linguas, non potes esse hæreticus: eris, si loquare: ceu uero in sermone sita sit hære sis, & non in intelligentia: an ideo fons erit culpandus, si li quidior fluat & purior. Deinde cur potius uera & exacta Latina hæreses adferet, q̃ corrupta & neglectaq; quasi non omnes pene hæreses ex prauo sanctarum literarum intelle ctu nascant: quod necesse est iis contingere, qui linguas eas ignorant, quibus scripturæ sunt proditæ. Mirum ni Basi lius, & Gregorius Nazianzenus & Chrysostomus, quanto Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores existimen tur: tum Hieronymus hæreticus sit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos scriptores plures euoluit, accuratius excussit, quam eorum qui post eum quisquã: nempe homo summa industria præditus, indefatigabili studio & longa uita usus. Vigilantius uero, Iouinianus, Ruffinus catholi ci, qui minus Græce ac Latine, quam ille nouerant, & quos Hieronymus uelut linguarum imperitos infectatur, ran quam errores ex ignorantia hauserint: & re uera ita erat: nam ut de aliis taceam, Vigilantius si sciuisset qui uocaren tur Hebraice fratres, & uim illarum uocũ nouisset primo genitus & anteq̃, non illa aduersus puritatem sacræ uirgi nis deblateraisset. At docti sunt Græci ac Latini sermois Lu theriani, & Lutherus ipse q̃s Põtifex Roman⁹, & Academia rum

Linguas uocant hæ reticos se minariũ.

rum consensus damnauit. Auditis dialecticorum acumen? Quid, num non etiam Lutherus dialecticus, & sophista, & Theologus scholasticus, & quidem magis q̃ Latinus? nam Græce nihil penitus nouerat, quum ad scribendum accessit, Latine parum admodum: & quæ tuenda susceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus est, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid uir malus habet, protinus malum est? nec unde uenenum quidem sumit: nam uiperæ & serpentes eisdem herbis uictitant, quibus oues: eæ tamen in bonum, & salutarem succum conuertunt escam: illæ in uirus malum & mortiferum. Panis salubris est sano, ægro noxius. An aliunde hæreses suas cœperunt hæretici, quam ex dictis mysticorum librorum, sed quæ inscitia & arrogãtia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam opinionem detorquere, quam mentem suam illis accommodare? Cur quum damnati sunt Vicleuus, & Ioannes Hus, nõ etiam damnarunt sophisticam, cuius illi erant callentissimi? uidelicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani sunt Pomeranus, & Lambertus, an non magis Latini rex Angliæ, Roffensis, Ruseus, Latomus, Clichtoueus. & in eadem Germania Mosellanus, Ioannes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherum Erasmus & Longolius scripserunt, & cõtra Erasmum Lutherus. An non his Lutherani omnes in oratione concedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quam dulce ab amaro. Viuit ne quisquã hodie utriusq; linguæ callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonitalum, Morum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philosophos, tot theologos linguarum peritos, quis omnibus atrocissima fit iniuria, si cognitio puriorum linguarum seminariũ hæreseon existimetur. Quid illi ipsi, qui linguas insectantur, q̃ ia tarent eas passim, quam ostentarent, si uel intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & non solum eleganter uolunt dicere: sed si uocabulũ unum sunt nacti paulo tersius, illud tanquam gemmam in pileo, in digito ubiq; monstrant atq; ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiscunt, quia non habent, damnant. Si haberent, uehementer de eo gloriarentur. Cedo uero, est in studio uocum hæresis, an studio rerum: utrum est in uoce hæ-

ce hæresis, an in re? Stultum est in uoce dicere: est ergo in sensu & re. Atqui res & sensa nõ sunt linguæ. Dicet aliquis, est in ijs sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorum autorum Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant hæreseos, peius faciãt qui Aristotelem, qui Porphyrium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, q̃ qui Ciceronẽ, Liuium, Quintilianũ, Virgilium. & ciusmodi. Quæso unde paratior erorrũ materia, utrum ex disputatione de anima Aristotelis, Aberrois, Alexandri Aphrodisiei, an ex uniuersis poẽtis, & oratoribus? ne quid dicam, quam est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis uero nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci, quorum omnium scripta, & sententias, quo modo possunt, conantur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum libri nulli sunt, & si qui sunt, eos studiosi linguarum magis Theologis legendos cõcedunt, q̃ ipsi attingunt: mauult enim Latino aut Græco sermoni deditus, quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodũ seruari, quam quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi proceres artium & disciplinarũ omnium, philosophiæ Platonem & Aristotelem: medicinæ Hippocratem, & Galenũ. Iuris illos ueteres pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theologiæ, Cyprianum, Basilium, Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Hilariũ. Atqui omnes hi sine linguarũ ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnant linguas? quur ijs, quibus bene eos oportet cupere, tantum bonum inuident? Si quando aliquem ex ijs scriptoribus, quos modo nominaui, legunt, quod fit raro, & sero. Sed quum fit tamen, tum deprehendunt quãta luce ad intelligentiam autorum careant, qui à linguis sunt destituti ac inopes. Profecto oportet eos esse prauissimos & impios, qui quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patiantur frui. Enimuero non tam ego de illis male sentio, quam libet sint imperiti, & ex eis nonnulli stupidi, ut credã hæc ipsos non affequi. Sed hoc eorum animos urit acriter, & uident aduentu linguarum non parum dignitati, & gloriæ eorum detrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carẽt. Ideo linguas rem inuisam sibi conant cum hæresibus coniungere,

iungere, re omnibus meritissimo inuisa, quum natura et res sint disiunctissimæ, quod uel pueri ipsi non ignorant. Nec ipsi sane Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tum hæc ipsa, quæ de linguis latrant, si uulgari aliquo sermone dicerent, exploderentur à populo, & eiscerentur: quia tamen facie aliqua Latini sermonis balbutiunt, non feruntur modo, sed etiam adorantur à multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quàm mera mysteria. Iam uero mirum si altercationes & rixæ hanc studiorum partem quietam reliquerunt: minime gentium. Sed quæstiunculæ illæ ueræ grammaticę de cognitione antiquitatum, de fabula, de historiola, de loco alicuius scriptoris, de uoce, de proprietate sermonis, de ratione carminis, parum sunt uisæ apræ ad suppeditãdam altercationi contentiosam materiam. Nam si quæras quis confecerit primum Punicum bellum, aut quò primum appulerit Aeneas post tempestates, aut quid sit uitilitigator apud Plinium & Catonem: si recte ille responderit, ad aliam quæstionem est tibi transeundum, sin secus adducta boni scriptoris sententia & autoritate corrigendus. At isti in eadem quæstione uolunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud differendi argumentum transire turpe, tanq; torpidi & rudis sit ingenij non inuenire quod in eodem calleris: statim conclamãt, ad rem, imò uero in rem, & præter rem. Ergo ex alijs artibus pertracta sunt in grammaticam prolixioris rixæ, & incitamenta & fomenta: quod nõ facile modo fuit factu philosophis, & Theologis, qui occurrerunt ludos literarios, ut ex suis cõcertationibus aliquid in prima hæc rudimẽta deriuarent, sed etiam necessarium ijs, qui alia omnia præter rixosa hæc, nescirent. Ex dialecticis sumpserunt diffinitionum & diuisionum rationes, argumentationes, maiorem, minorem, conclusionem, consequentias. Vnde sunt quæstiones super Donatum, & glosa notabilis cum argumentis, & manulis, & alia iucundiora dictu, quàm lectu. Tum ex metaphysicis realitates, formalitates, entitates, de modo significandi uocum: de quo scripserunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boethi, tam illius, quàm cui titulus est de scholarium disciplina: qua re nullam ego in uniuersa artium omnium corruptela ineptiorem

Disputationes in grammatica.

Modi significãdi.

priorem aut stultam magis excogitatam unquam esse arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc masculinum sit, illud neutrum, hoc uerbum actiuum, illud deponens. Ceu uero non idem nomen apud Græcos masculinum sit, apud Latinos femininum aut neutrum. Idem uerbum Græcis actiuum, Latinis deponẽs aut neutrum: & diuersæ uoces eiusdem significatus in eadem lingua genera, & inflexiones habeant diuersas, & alia pene infinita. Scilicet necessarie erãt amœnæ aliquæ digressiones assecutis penitus, quicquid de grammatica arte, & Latino sermone poterãt discì: ingenia bonorum autorum lectione defessa reparãda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua prope tota interisset, uiderentq; plausibile, & uenerandum, magnique ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrẽda barbarie, & solœcismis orationem conspurcare, unusquisq; ad exprimendum quod uolebat, uerbum de sermone uernaculo mutuabatur, alijs quòd decorum crederetur, si quam pessime Latine loqueretur: alijs quòd expeditius: interdũ quoque quòd melioré quidem uoce non carebat quidẽ, sed non esset intellecta. Itaq; malebant aliqui iuxta uetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nata est hinc barbaries non una, sicut una erat Latina lingua, uerum sua cuiq; nationi & genti. Aliam ex suo uernaculo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliã Germanus, aliam Britannus, nec hi mutuo intelligebant. Cognitioni grammatices adiũcta est poëtarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poesis oratio est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rythmus, & concẽtus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse delinimentum hoc, ut si quid uellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affigi memoriæ, hoc lenocinio delectationis facile consequerentur: Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta, atque alligata magis recordamur. Itaque primis & uetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gentiles deorum responsa carminibus sunt ædita, quorum oporteret quàm diutissime recordari. Quocirca condi-

Barbaries multiplex.

Poesis.

condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minime est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc aspersserunt res leues, ac noxias, & tanquã melle uenenum intinxerunt. Primi illi gentilium poetæ Amphion, Orpheus, Linus, Museus, Thamyras, & eos sequuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perditorum hominum, regulorum, pastorum, deniq; illorum omniũ, quibus rudis uetustas uel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat uni Deo immortali debitos. Hinc eorum peregrinationes, nuptias, coniuuia, uenationes, nauigationes, quę omnia quum narrant, mireris uel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus usqueadeo leuiculis cogitare, uel auditorum lectorumue quos longę adeo fabulæ de re nihili tędiũ non cęperit. Huccine cantus illi musici erant quæsiti? ut homines libenter audirent cornatos nescio quos, aut uenatos aprum, quem prima ferierit puella uenatrix, aut Herculẽ duos occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cornam struxerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro diis habet, colitq; narrãt eorum bella, paricidia, adulteria, expulsiones parentum, fraudes, impietates, scelera capitalia & nefanda. At de quibus hæc? nempe de ijs quos imitari nos quatenus liceat, fas iusq; sit, ita ut nullum in ciuitate admitti uel flagitium possit, uel malum facinus, cuius non homines deum aliquem habeant autorem, & exemplum quo non modo se tueantur, uerum etiam ad illud inciteñtur atq; inflammẽtur. an non in theatro gentilium, & quibus erat deum atq; hominum pater Iupiter, audet histrio persona adolescentis magno cum plausu dicere: Deum sese in hominẽ conuertisse, atq; per alienas tegulas uenisse clanculum, per impluuium fucum factũ mulieri. At quẽ deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc nõ facerem? ego uero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lælius aliquis, aut Galba, aut Graechus, aut quisquam illius æui orator furgat, dicat colorem aliquẽ pro suo deoge-

rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non poesin ex illa ciuitate exegit quam cõdebat hominum bonorum, sed eiusmodi poemata & poetas. Quid, de deorũ prouidentia, de præmijs bonorum, de malorum supplicijs ea dicunt quæ exposita sint irrisioni omnium. Lucianus Sophista ex placitis Epicurææ suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit: nihil facit magnũ: uel uetula quæuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Trahunt quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam naturalem, ut Stoici. Alij ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historię possent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quò ipsi pertinere nunquã sunt suspicati: non aliter quàm quod Donatus grammaticus facit in explicatione consilium Terentij. Sunt scilicet hæc poetarum figmenta sensus spiritus diuini, qui unus capit omnes quotquot uenire uni uersis hominibus in mentem possunt. Landinus adeo Virgilij Poesin ad mores, & naturæ causas trahit, ut nõ solum absolutum eum philosophum, uerum etiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoq; sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis, Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam aperte ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatam. Si quis inquit fabulis poeticis non habens fidem ad cõuenientem sensum uelit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidam ueterum philosophorum prudentissime ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, ut freta ad uulgum tanta autoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quàm nostri, qui ea, quibus nidẽt multum à pleriscq; tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud alior sum, et altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Desinendum iam à dijs ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de dijs? nefas est meliores homines facere quàm deos. Bella & fæuitias deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & uersutias cecinerãt. Tales effinxerint nouunes maxima laude dignos, qua-

les deos

les deos summos: acutissimè istuc quidem. Quæ nam enim inueniri poterat laus amplior, q̃ esse dijs immortalibus longe simillimum? Ego uero homuncio id non facerem? ego uero id feci ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis ultiones, bella, & exẽpla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mẽdacior. Admirantur potentiam, regnum, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt prædicti. Quid illi qui uel suos, uel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atq; adolescentiæ animos consauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narrationes, q̃ flamma stupis proxima: ipsæ per se attrahunt, atq; incendunt, de quibus Menander sentit, cuius uersiculum Paulus Apostolus ore suo consecrauit: Corrumpunt mores probos collocutiones improbæ. Atqui omnia de libidine, de scuitie, de inani gloria, de fraudibus nõ dicta sunt ruditer, atq; impolite, sed exculta, exornata, ut etiam absq; omni rei ipsius illectamẽto uerba ipsa per se arriderent, atq; abblandirentur. Quid uero in illis rebus, quas ultro malitia nostra expetit? quas audire, quas uidere gestit, quas omnibus sensibus usurpare, ad quas toto impetu ferè? Res sine uerbis inuitassent, & attraxissent: uerba sine rebus ad se pellexissent: dulci ueneno dulce additum est condimentum. In quo gemina accepta est calamitas, & q̃ abiecerunt occasionem tantæ utilitatum, si illis numerorũ suauitate, atq; elegantia orationis res optimas audientium mentibus instituissent commendare, & q̃ teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pessimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodiæ, ut melius humanis animis mala cõmendentur? Istis canendis affecuti sunt poetæ, ut diuini uates nominarẽtur, ut sancti, ut pij, ut audeat dicere Ouidius,

Est deus in nobis, agitante calescimus illo.
Sedibus æthereis spiritus ille uenit.
Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Quæso te Publi Naso quando? quum doces quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & trãstulit ad deos hominum

minum ineptias, leuitates, malitiam, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Eratosthenes, qui poesin anile nugamẽtum nuncupabat. Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi in eam opinionem homines adduxit, ut iam nõ existimetur poema, nisi de uanis canat: Ita in poesin tanquam in sentinam quandam uitia omnia confluxerunt, ac receptа sunt. Lex carminum hæc est à Catullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior.

Nam castum esse decet pium poetam
Ipsum, uersiculos nihil necesse est.
Qui tum denique habent salem, & leporem,
Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi uero castus esse poeta possit, quum in libidinẽ est immersus, de libidine cogitat, libidinẽ meditatur, scribit, cantillat. Plato in Phædone poetam ait oportere fingere, si fit futurus poeta: idem Plutarchus. Aristoteles etiã de rebus magnis & seriis scriptorem, non poetam nominari perhibet: sed aliud quiddam, ut Empedoclem. Est ne maius quid dam quàm de Deo canere? atqui poetarum est hymnos cõponere. Cur orationis suauitate uel nugas cõdiderit poeta, uel res malas, magnas autẽ & præstantes non poterit quas uolet memoriæ q̃ diutissimè mandari? Iam uero cur uera non canet poeta ut falsa? An non satius est dulcedinem ueritati quàm mendacio inesse? Canit Virgilius res commentitias de Aenea, canit res ueras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic q̃ alibi poeta. An nõ in Georgicis poeta, & quidem melior, q̃ in Bucolicis. At uero quoties in illo opere ad fabellã digreditur, statim adest Seruius, qui summoneat nos Virgilium nõ oblituisci se esse poetã, hoc est nugatorẽ. Quàm uera Lucanꝰ canat, scriptũ est de illo distichon:

Sunt quidam qui me credunt non esse poetam,
Sed qui me uendit bibliopola putat.

Quasi uero materia distinguatur ab alijs poeta, & non oratione. Quod si omnino poeta is demũ est, qui mendacia uersu cõcelebrat, ualeat poesis. Quid mihi mendacijs, & uitijs, ad quæ feror præcliuis, etiam suauitate & blanditijs carminis instillas, ut medullis uel non sentienti affigatur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cantus dulcedine deceptum

interficiant? male profecto isti merentur de arte poetica, quam tantis laudibus in cœlum tollũt, si unicum illi opus tribuunt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam uerborum, quæ per recentiores contigit. Nam ut crassi illi uictores, qui se, ut tempestas quædam à Septentrione in Occidentem effuderunt, non magis harmoniã, & concentum illum Græci, ac Romani metri capiebant, quàm asinus lyram, aut Midas Apollinis melodiã, ut est in fabulis, ad permulcendas asininas illas aures omisso rythmo, & proportione longorum, ac breuium, similiter cadentibus, & desinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum censuras, & orationem numeris solutam. Nam discrimen omne breuium, & longarum syllabarum prorsum amiserant, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facile dijudicabat. Hinc uulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: trãslatum hoc est ad Latinum sermonem, & diuersi excogitati concentus, ut fines similiter desinerent, ut media cum finibus, ut media inter se, fines inter se, quorum singulis sunt sua nomina, caudati, leonini, & alia quę satius erit non commemorari. Sed belle in sua barbarie luserunt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actum, ut nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes ulla foret reliqua.

Poesis theatrica.

Venit in scenam poesis populo ad spectãdum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginem quãdam uitæ. ut merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentem, & picturam poema tacens, ita magister est populi, & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars ab insectatione flagitiorum, & scelerum transijt ad obsequium prauæ affectionis, ut quemcunq; odisset poeta, in eum linguæ ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atq; insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potentia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxiũ carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in uulgũ plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerentur cunctis referta pueroꝝ, puellarum, mulierum, tubicinum, opificum hominum, & ru-

dium, mirum quàm uitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophen lætam adderent amoribus, & impudicitię: Nã si quãdo addidissent tristes exitus, deterruissent ab his actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapientior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinã tragicomœdiam. Nam progressui amorum, & illis gaudijs uoluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, lenonum, casus, & neces uiolentas. Neq; uero ignorarũt olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Capriuos suam fabulam sic commendat:

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.
Non pertractate facta est, Neq; item ut cæterę,
Nec spurcidi insunt uersus immemorabiles.
Hic neq; periurus leno est, nec meretrix mala,
Neq; miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se uenditare, & ab illo captabãt plausum. Poeta quum primum animum ad scribendum appulit,

Id sibi negotij credidit solum dari
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudine opum ac imperij in omne delitiarum ac uoluptatũ genus profusus, & projectus: nec aliud ingẽti fauore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atq; instituto obsecũdarent. Recentiores in linguis uernaculis multo mea quidem sententia, excellunt ueteres in argumento deligendo. Nullæ fere exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quemadmodum ẽdem recentiores arte superantur à priscis poetis, tametsi nec illi ubique fuerunt artis obseruantes, Aristophanem dico. Plautũ. Ennium, &, qui omnes dicitur arte uicisse, Terentium. Nam decori sæpe obliuiscuntur. Sic agunt fabulas, ut uideantur agere, quod est indecorum: nam fabula nõ refert scipsam, sed rem gestam, aut quæ gesta fingitur, ut rem pictura, nõ se. Sume tibi uerbenas ex ara, inquit, Dauus apud Terentium. at res Athenis acta exprimebatur, non in scena: neq;

enim in scena pepererat Glycerium, ut eius infantulus in-
uoluẽdus esset uerbenis aræ Apollinis, aut Bacchi, quę duæ
in scena erigebantur, ut Donatus exponit. Nonne tu dixti
mihi esse inimicitias inter eos ait Simo. Atqui scenę ita erãt
occupatæ, ut nullus existat locus in quo id potuerit Dauus
dicere Simoni. In Mostellaria Plauti nominatur de impro
uiso quidam, cuius nomen paulo antea dicebat se ignora-
re, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At
ut scias nũc de hinc Latine iam loquar: quum res fingatur
Athenis contigisse: nec seruasset decorum, si dixisset, Græce
loquar, sed sic: lingua qua tu me intelligas, atque hic iuue-
nis. Tum in media actione, inducit dicentem agi fabulam.
Donatus illo Terentij loco, utinam inuenirẽ unde me præ
cipitem darem, ait: Non posse ferrum nominari in comœ-
dia, ne transeat in tragœdiã. Quod si uerum est, non semel
ex socco in cothurnũ transcendit Plautus. Nam in Pseudo
lo ferrum nominatur. & in Cistellaria adolescens quidam
uult sibi manum adferre gladio armatam. Sed fortassis dic-
tum illud Donati est ex nimis illius subtilitatibus.

Historia. Historia sequitur, in qua diffinienda parum ei iustos limi
tes circundederũt. Alij enim sequuti etymon historiam dic
tam uolunt ab ἱστορᾶν, id est uidere, quasi uiderit quis quæ
scribat. Alij, ut Cicero, historiam finiũt esse gestam rem ab
ætatis nostræ memoria remotam. Quæ duæ expositiones
inter se pugnant, ita ut quæ Liuius de bellis Punicis scribit
non sint prioribus historia: quæ uero de sua ætate non fig
Ciceroni. Ceu uero non queat historicus res persequi, qui-
bus ipse interfuerit. Quid quod ipse Cicero, quum de histo
ria scribenda deliberaret, primo de legibus sic disputat. Q
quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego cen
ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legan
tur quidem, ipse autem ætatis suæ memoriam depostic,
ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. A. Ego uero hui
potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria
atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Cneĩ
Pompeij laudes illustrabit, incurret etiã in illum memora
bilem annũ suum, quem ab isto malo prædicari, quàm, ut
aiũt de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid sit historia
quanto uerius ac dilucidius in libro secundo de oratore, ui
delicet

delicet opere maioris eruditionis, ac iudicij. Historia est, in
quit, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magi-
stra uitę, nuntia uetustatis: nam ꝙ ab ἱστορᾶν deducitur, hoc
ualet, ut historia res sit uisa, atque spectata, quasi quis dicat
gesta. Quum cõtra fabula fit quam nemo uiderit, quemad
modum Lucianus ait Ctesiam quendã Guidiũ de rebus In
dicis scripsisse ea, quæ nec ipse uiderit, nec de alio narrante
audierit. Ergo quum testis sit temporum, & lux ueritatis,
prima eius deprauatio fuit admisceri rebus gestis menda-
cia. Initio à poetis, qui quòd solam captarent audientium
uoluptatem, & aurium quandã titillationem, ea sola conse
ctati sunt, quæ delectarent: quod quum efficere se interdũ
germana rerum ueritate nõ confiderent, & ueris miscue-
runt falsa, & ipsa eadem uera alio detorserunt, ubi plus pu
tarent habitura uel gratię uel admirationis. Abusi sunt ad
eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegoriis, amphi-
bologiis, similitudinibus rerum, aut nominum: ut hominẽ
cui esset nomen tauro, taurum bouem esse proderent: na-
uem cui aries insigne, arietem: Vellus fuluum, uel aurea sco
be inspersum, aureum: excelsum montem cœlum: partem
sublimem terræ, superos: deuexam, inferos. Si quis suo pe-
riculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortẽ
oppetisse: sphæram astrologiæ dixerunt cælum: montes te
retes columnas quibus fulciretur cœlum: longam hastam
cœlum tangere: grandem clypeum turrim. Fuerunt poetæ
scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis homini-
bus elegantissima, ut illo seculo, oratione: tenebãt ingenio
sos, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus,
& confirmatus effecit, ut tam occulta ueritas, & tot inuolu
cris operta, retegi iam & proferri à sequentibus non pos-
set. Phurnutus, & alij non pauci tentarunt ueritatem ceu
nucleum ex posticis nucibus elicere, sed parum feliciter, &
mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominũ:
multi eũdem uocati sunt nomine ut Hercules, Ioues, Sa
turni, Apollines, Iunones. & à poetis similitudine morum,
aut formę aptata nomina: ut quemadmodũ Romæ multis
principibus indita sunt sordidorũ hoim propter similitudi
nẽ nomina, ut patri Põpeij Magni Menogenis coqui: Cor
nelio Scipioni Serapiõis. Lẽtulo spintheris. Sic poetę reges

uocarunt Ioues, ut Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes uirgines Mineruas. Quo factum est, ut quæ alius gessisset, alĩ attribuerentur: sicut omnia Herculum gesta, qui sex esse produntur, uni Herculi Thebano: omnia Iouis, qui fuerunt Ciceroni tres, Iouis Cretensi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio temporum per notas quasdam insignes: ante Olympiades oĩa prodita sunt perturbata & obscura, quòd nulla fuit temporum ratio atq; annotatio communibus quibusdam signis tãquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit autor imprimis ddigens & doctus: alĩ enim Aegyptĩs regibus signabant cuum, alĩ Atticis, alĩ Sicyonĩs: ita ut quid quoq; tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm priscæ mensurarum & ponderum rationes propter tantam uaricatem ægre ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentes quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solum in positione ætatum, sed in numero etiam annorum usq; ad derisus est in mẽdaciis progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: ubi centum, alĩ ducenta millia, ut in annis Aegyptĩs, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebãtur. Annum hi habebãt menstruũ, illi bimestrem, hi trimestrem, illi quadrimestrẽ, semestrẽ, decem mensium, duodecim mensium: alĩs unaquæq; sydereis conuersio erat annus, ut nobis solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam suam extollendi, præsertim ad exteras nationes, ut uanissima commenta non dubitarint impudentissime asseuerare. Ita q̃ Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis historiam Græcam mendaciorum damnant. Commune est illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiendo quàm Aegyptii uentosa regio, ut inquit Hadrianus, & ad omnẽ impulsum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiẽdum in historia pellexerunt. Primum idem ille patriæ amor, quam putarunt se uehementer celebraturos si magnitudine mendaciorum extollerent, & se de illa optime mereri. Præter hæc in Græcia ingens fuit excellẽtium ingeniorum copia, tum dicendi facultas prompta & abundans: quæ si se intra ueritatis limites cohibuisset, non ualuisset seipsam ferre tantis uiribus

Græci cur mendaces in historia

uiribus luctantem secum & erumpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nancisci, ipsi finxerũt sibi inusitatam, raram, immensam, admirabilem, stupendã, in qua se uis illa ingenĩ ac orationis facile exerceret. Sic etiam iudicabãt se magis lectori placituros, quàm illos qui nudam essent & simplicem ueritatem persecuti: præsertim quod uiderent superiores occupasse laudem ueræ narrationis, se si eadem dicerent fore contemptui, nec lectorem inuenturos. Quid q̃ uidebant illa grandia, & tragica, & fabulosa magis otioso lectori arridere, magnamq; sibi parasse gloriam qui illa scripsissent, ut Homerum, Hesiodum, Musæum, Orpheũ, & alios priscos poetas. Iam quominus possent redargui non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, quandoquidem facile possent domi à multis confutari, longe petierunt historiam in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptias, res Chaldæas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quem uerius mẽdaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum uocant nonnulli, parentem historiæ: & Diodorus Siculus quem nescio cur Plinius dicat dessisse primum apud Græcos nugari, quum nihil sit eo nugacius. An defendit eum titulus, quod libros suos non illecebrosa alicua nuncupatione inuidiosos fecerit, ut priores, sed bibliothecæ historiam inscripserit. Alĩ ad mendacia prolabuntur imprudentes: q̃ ueritatem rei nõ petunt unde oportet: sed colligunt ex ijs, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res geruntur sunt scriptæ, in quibus certiorem amicus amicum reddit non de his quæ sunt gesta, sed quæ ipse audierit: quale est quod Cicero scribit ad Atticum in Britannia nec scrupulum quidẽ esse auri, id scilicet fama uulgarat primo Cæsaris ad eam traiectu. In laudationibus uel uiuentium uel mortuorum multa affingũtur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Liuius ostẽdit nonnunq̃ quosdam historicos secutos funebres orationes falsa quædã pro ueris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphijs: Quanquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiã falsa, & ad plebem transitiones,

quum homines humiliores in alienũ eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addunt inter uirtutes historiæ esse illam magistram uitæ: atqui non raro de leuibus rebus scribitur, in quib⁹ nihil sit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de uenatione aliqua. Sæpe de rebus noxijs, ut de amoribus, ad quorum uel solam commemorationem humanus animus inflammatur non aliter audiendo, q̃ uidendo: Item de ultione eius, qui læsit prior: quod ut libentissimè facimus, etenim uersiculo quodi Græco fertur esse dulcissimum, ita etiam cum uoluptate quadam audimus & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei ultro delabatur, quam audit tãtopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum uenerunt haud alia de causa, q̃ extimulati gloria eorum, qui aliquãdo uicere. Miltiadis tropæa Themistoclẽ exuscitabant. Achillis nomen Alexandrum accẽdit. Alexander Cęsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar uarijs prælijs C. XCII. M. hominũ fine belliis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantã, ut sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluantur diaboli, plures occident: laudabitur uero Iulius Cęsar, q̃ tot hominum millia neci dederit quum ne uni quidem potuerit uitam dare. Non est ausus computare sanguinem ciuilẽ. At si quis acute inspiciat, quid aliud sunt omnia inter homines bella, q̃ ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus est Indus Romano, q̃ Romanus Romano: non raro etiam maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ auctor & magister Christus. Additur historiã esse imaginem ueritatis. Imago ea est absolutissima, quæ rem neq; maiorem reddit, nec minorem, non ut umbræ in ortu & occasu solis longissimę, in meridie prope nullę. Quidam & sua laudibus in maius auxerũt, & aliena inimica insectatione quãtum ipsis licuit depresserunt: quorum neutrum est historici, sed singula suæ magnitudini ac naturæ relinquere. Inuenias apud scriptores rerum Græcarum ex culice, q̃d aiunt, factum elephantum Indicum: proponunt nobis tanquam egregium & clarissimum aliquem ducem, qui semel tantũ

sit cum

sit cum hostibus congressus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem te lecturum speres Alexandro, aut Cæsare, aut Pompeio præstantiorem: prodit aliquis Iphicrates Athenienſis, aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: non hos uitupero, sed tot laudibus dico impares: quod Sallustius perstringit, dicens: Atheniensium res gestas sua quidem sententia satis amplas fuisse ac magnificas, uerum aliquanto minores, quàm fama feruntur: sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarũ orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quãtum uerbis potuere extollere præclara ingenia. Ea uero Græcorum iactantia rerum suarum magis aucta est & impudentius, postquam magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obscurare, & quasi officere luminibus. Tum Græci ne Romanis substructionibus sua ædificia opprimerentur, *cœperunt & ipsi altius tecta sua erigere*, & granditate uerborum, & quum rebus deficiebantur, mendacijs quoque. Scripsit Plutarchus ingens quoddam opus de uitris illustrium Græcorum, & Romanorum per collationem, & alterum breuius de similitudine rerum Græcarum & Romanarum, quod inscripsit paralella. In priore quàm inique comparationes? Producit Romanus Marcum Catonem uel Claudium Marcellum: opponit Græcus Aristidem, aut Pelopidam. Producit Romanus BRVTIVM, producit Græcus DIONEM: Mirmilliones cum Thracibus comparantur. At in collatione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec infacundi, ut in pari magnitudine similes ostendat, uel dissimiles. Quàm tralut breue corium dentibus, ut sutor. Iam in Paralellis loca quæ susceperat replenda, quando de re ipsa non potest, de suo implet, ne quid turpiter hians & inane uel lectorem offendat, uel minorem faciat existimationem rerum Græcarum. Hæc quidem ueteres. At uero recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc adiumentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si narrant prisca, ut Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & fine fronte, fine pudore, mendacia fortiter asseuerata de ijs, quę

Plutarchus.

prorsum

prorsum ignorabant. Cuiusmodi sunt crebra in historicis libris linguarum uulgarium. Sed in eis quoq; quæ Latinæ existimantur, qualis est liber de uitis philosophorum, qualis de gestis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendaciis? ceu uero moralizationem, quam quærebat, non potuisset inuenire in ueris Romanorũ gestis. Sed fortassis hæc, quamuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale est in res sacras hanc quoq; licentiam mentiendi irrepsisse, seu potius aperte esse mendacium: ut quæ traduntur de lepra Constantini, & balneo sanguinis puerilis, de lepra Vespasiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Christi, & diuæ uirginis: clamamus & latramus ad minora, conniuemus ad hęc, quæ si in manus impiorum hominum ueniant, sanctissimã & grauissimam nostram pietatem ridiculam illis, & exibilandam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tradendis sumus religiosiores. Scribunt Galli Gallica, Itali Italica, Hispani Hispanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alij in gratiam gentis cuiuspiam: putat rerum autor id sibi tãtum munus fuscepisse, ut quantũ possit, gentem illam euchat: nõ oculum ad ueritatem adhibit, sed ad decus illius nationis: hoc ratus esse historiam scribere, si quid gens illa præclarũ egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: si quid turpiter, aut ignominiose, tegere, eleuare, extenuare, defendere, excusare. Stulti non intelligunt hoc non esse historiam scribere, sed causam illius gentis agere, quod patroni est, non historici. Nec in actis sanctorum scribendis maior est ueritatis custodia, in quibus omnia oportebat esse exacta, & absoluta, unusquisq; eorũ acta scribebat, ut in quenq; erat affectus: ira ut animus historiam dictaret, nõ ueritas. Quàm indigna est diuis & hominibus Christianis illa sanctorum historia, quæ legenda aurea nominatur, quam nescio cur aureã appellent, quum scripta sit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici potest? illo libro? ô quàm pudẽdum est nobis Christianis, non esse præstantissimos nostrorum diuorũ actus, uerius & accuratius memoriæ mandatos, siue ad cognitionem, siue ad imitationem tantæ uirtutis, quum de suis ducibus, de philosophis, & sapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani autores perscripserint. Sed sunt aliqui paulo

Legenda aurea.

paulo digniores historici nomine, ut Frosardº Gallus, aut Monstreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hispanus. At isti omittũt sæpe præcipua, & quæ ad exempla, quę ad rerum usum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuissimis: ut in caritate annonę quanti Abbas quidã triticum uendiderit, aut quomodo prouentus monasterij auxerit: ut in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiserit, aut in pedes descenderit, aut in equum ascẽderit celeriter: quemadmodum Lucianus insectatur hisioricum quendam ui temporis, qui in narratione conflictus ad Europum Syriæ, relicto prælio longam fabulã exorditur de Masaccha quodam Mauro milite, qui præ siti aberrauerit, & incederit in quosdã agricolas, à quibus prandio est exceptus, quorum unus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil possis illinc haurire: non concionẽs admiscent, quas iuuet legere, non sententiã suam acute interponunt, non prudenter admonẽt. Sunt in illis, quos modo nominaui, quidam dialogisini & sermones, & admonitiones loquacissimæ, & frigidissimæ: ut miter esse tam patientem ullum stomachum, qui illa possit deuorare, duntaxat quod res insulsæ, nullo condimento concinnãtur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicij, non eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidẽ haud ignoro satis esse historiæ, si sit uera, quæ ut reliqua habeat omnia, si ueritatem nõ habet, obtinere ne mentem suum non potest. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorem, ut res illas gestas uelit cognoscere, neq; id semel. Cui lectio una sufficit uel Liuij, uel Taciti, uel Thucydidis? Quis nõ autores illos sæpius sumit in manus, sæpius perlegit? At nostri in illo suo Latino sermone, stilo sunt sordidissimo, ac spurcissimo, seu nullo potius: neque enim est stilus incondita illa barbarismorum & solœcismorum cõgeries. Si uernaculis scribunt linguis, unus est totius orationis color fuscus, & dilutus, unus habitus, sine sale, sine ulla gratia & cultu, tenere ut lectorem dimidium horæ uix possit. Idcirco nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui uero relegant, non inueniunt, ut satius ducant libros legere aperte mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinium, ut Amadisum, & Florisandum Hispanos, Lancilotum,

eilorum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis conficti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicq; conferat, nec ad bene uel sentiendum de rebus, uel uiuendum, tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationem uoluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingeniis ab otio, atque indulgentia quadam sui: non aliter quàm delicati quidam stomachi, & quibus plurimum est indultum saccareis modo, & melleis quibusdam condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOAN-

IOANNIS
LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Tertius, qui est de DIALECTICA corrupta.

NVNC DE DIALECTICA DISSERamus. Nam ea est, cui statim à grammatica puer committitur: de qua mihi fusius est, & cum cura disputandum. Quoniam, ut est à plerisque sordide contrectata, seu conculcata uerius, multum contraxit squalloris, ac sordium, quam tamen conueniebat longe esse purissimam, atque integerrimam: nempe aditum, atq; instrumentum aliorum studiorum, & artium: ex qua deprauata non parum aliæ quoq;, ut philosophia, medica ars, & Theologia sunt contaminatæ. In has em artes plurimum quisq; ex illa puerili institutione transfert. Itaq; contigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nam qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendosiores ad nos uenerũt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, situ & puluere operti. Danda est ergo maior opera, & accuratior, quo repurgetur exactius, præsertim instrumentum cæterarum. Nec solum noui eius professores, sed ueteres quoque in locandis finibus, in assignando eius officio, sunt falsi. Nam Dialectica inter initia sua, & cõtinuo in ipsis originibus res delicata, & tenera ab imperite tractantibus iniuriam accepit: quo magis nescio culpandi sint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, an danda his uenia, quum de acumine, iudicio, diligentia, usu rerum, ac peritia magna conspiratione de se desperantes ueteribus concesserint, tanquam efforta iam natura, nec ulla meliore in posterum ingeniorum, aut studiorum spe. Sed de antiquis prius loquar: Postea de recentioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & causas corruptelæ more ac instituto meo: atq; ex his ea, quæ sunt omnibus cõfessa: nam opiniones sunt, præsertim apud Neotericos,

tericos, infinitę, & quas nemo uel percensere ualeat. Ergo duas reliquas artes posuerũt de sermone, Dialecticam, quã artem differendi uocat Cicero, Aristoteles logicam: & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & breuibus quasi punctulis colligat. hæc uero dilatet, & accommodet causis, iudiciali, deliberatiuæ, demonstratiuæ. Id circo Zeno Dialecticam manui dicebat esse similem contractæ in pugnum, Rhetoricen uero eidem manui expansę in palmam: ut in hoc uelut sermonis ædificio grammatica cædat ligna, & lapides. Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica usq; ad uerborum coniunctionem progrediatur. Dialectica usq; ad argumentationem: Rhetorica usq; ad sermonem, & quod exactius est, orationem. Aristoteles in libro Topicorum primo de utilitate artis, quam tradit, uidelicet de Dialectica differens, sic inquit: Illud uero iam sequitur, ut ad quot, & quæ præsens sit utile institutum ostendamus. Est enim ad tria, ad exercitationes, ad congressus, & ad cognitionẽ philosophiæ. Quod exercitamentis, per se res indicat: quippe facultatem nacti, facile, quodcunq; in manus detur, tractabimus. Ad congressus uero: nam eorum, quibus cum agimus in promptu habentes sententias, non ex alienis cum illis disseremus, sed ex familiaribus ipsorum opinionibus reprehendentes, quæ parum uidebuntur nobis recte dixisse. Ad notitiam porro philosophiæ: nam qui possunt in utrumlibet dubitare, iis neutiquam fuerit difficile, quid in quaq; re uerum sit perspicere, quid falsum. Cõducit etiam ad originis initiorum uniuscuiusq; disciplinæ. Quippe ex cuiusq; artis primis inijs impossibile est de ijs ipsis aliquid dicere, uidelicet quum illa sint omnium prima. Atqui ex cuiusq; probabilibus necessum est de quoq; inuestigare. Hoc uero propriũ, & maxime peculiare est dialecticæ: quippe quum inquisitiua sit uiam, & rationem habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hæc Aristoteles, bona, ut puto, fide à me uersus, quę sunt ei ex Platonis sentẽtia desumpta, ut iustior sit excusatio culpæ cum tanto uiro coniunctę, si ignoscendum sit eiusmodi ducem, & præceptorem secuto. Principio si ita est, iam non solum est de sermone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde uidetur Aristoteles sentire dialecticam non habere modo ucrisimiliũ instrumentum, sed copiam domi eorum quandam, & uelut thesaurum: quod quis non uidet nullius artis, aut facultatis esse, & si cuiusquam est, id potius altiori cuidam, quę metaphysice uocetur esse deferendum. Nec illud sane responsum procederet habere eam instrumentum probabiliũ per locos argumentorum: nam quid ex illis disputabit dialecticus de pronuntiato hoc: nota est quæ partes habet nullas. Cicero explicatius quidẽ, sed nescio an plura in artem hãc, quàm Aristoteles, conficiat. Nam in Bruto ad hũc modum ait de Seruio Sulpitio loquens. Sic enim Brute existimo Iuris Ciuilis magnum usum, & apud Scæuolam, & apud multos fuisse artem in hoc uno, quod nũquam effecisset ipsius Iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare diffiniendo, obscurã explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera, & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quæ non essent consequentia. Dialecticam mihi uideris dicere. Ita plane. Hactenus Cicero. In quo id, quod dialecticæ erat præcipuum tradere instrumentũ inueniendi, omisit, credo Stoicos sequutus, qui intra iudicandi fines dialecticam concludunt, & eam finiunt scientiam ueri, & falsi, & neutrius: at hoc secuti diffinire, diuidere, obscuram rem explanare, omnis sunt artis, nõ alicuius unius. An em dialecticus dicet uerum ne an falsum sit, melius ciuitatem ab uno regi, quàm à multis. Vel hoc. angulũ obtusum equalem duobus esse, recto & acuto. Sed nec instrumentum habet dialectica, &, ut Cicero uocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quę mihi dicat, an uerum sit, duos angulos acutos conficere unum rectum, præter geometriam? Neq; uero Cicero hoc nõ uidet, sed, ut est solutus ac liber, & probabilia tãquam aues consectatur, nusquam cõsistit. In Academicis enim quæstionibus sic loquitur: Dialectica inuentam esse dicitis ueri, & falsi quasi disceptatricẽ & iudicem. Cuius ueri & falsi, & in qua re? In Geometria ne quid sit uerum aut falsum dialecticus iudicabit? An in literis, an in musicis? At ea nõ nouit. In philosophia igit sol quãtus sit: quid ad illum? quod sit summũ bonũ, quid habet, ut quod

iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ cõiunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambiguè dictum sit, quid sequatur quanque rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi, aut dividendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum uersetur. Ideo rectè illi, qui, sicut Boethus inquit, censuerunt non esse hanc partem philosophiæ, sed uelut ferramentum, ac supellectilem aliarum artium: nec illud Petrus Hispanus indoctè dissimiliter ac solet: Dialectica est ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicunt, sed sicut ministra: ideo addit: ad omnium methodorum principia uiam habens, quod est ab Aristotele desumptũ in Topicis. Quocirca Plato quum nihil uellet dialecticæ ex ijs, quæ iam attributa, & quasi usu, & diutina possessione uindicata fuerant, detrahere: uideretq; illa, quæ posui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam, & uelut propaginẽ metaphysicæ. Nec Aristoteles dissimulauit, metaphysicæ esse, quæ ad Logicam transferrentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias, & quasi fundamẽtum artis ex prima est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ propè dignitate locus assignatus, ut ad eam ilico à grãmatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principijs aliarum artium atq; disciplinarum, cæterà præterquam uerborum, aut ad summum historiarum, & carminum planè rudis: atq; utinam horum istorum nõ prorsum inscius. Hinc uidemus tam multa in artem hãc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium scitu dignarũ experti. Sed antequam ad hæc uenio, pergam de priscis artis autoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Aristotelem merito posuerim. Nam Platonis etsi magna sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina, & dialecticæ tota ratio, atque exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptum tamen nullum ferè disertis extat uerbis, præter litigiosa quædam in Eutydemo: multò minus Zenonis, Eleatis & Parmenidis: ad quos refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, ut & rhetoricam. Cæterum, quod licea[t] cum

cum bona uenia dicere, præterquam quod more suo obscurè, & prolixè, etiam parum aptè ad usum uel inueniendi argumenta, uel iudicandi argumentationes. Nemo est enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa uniuersa Aristotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in aliqua ad differendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredientibus uoluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum, quæ Quintilianus transfert elementa, Capella prædicationes: cuius cognitio ac tractatio, ut dixi, altioris est facultatis, nempe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuuenem nihil posse de aliarũ artium principijs dicere, aut inuenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus, quæ ὧν ὅρις μετὰ τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipsa eisdem penè uerbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua distributione siue ipse autor illius fuerit, siue quis alius Pythagoricus, aut Megarensis, quid secutus sit, equidem non facile dixerim. Neque enim ordinem essentiæ ipsarum rerum, quem nemo percipere, & tenere potest, quum sint rerum essentiæ, uel ipso Aristotele teste, obscurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in studijs philosophiæ ponunt, ambigitur, quæ uera sint inhærentia à substantijs illis, quibus adhærent, non mente, & cogitatione, sed re uera distincta, tametsi non sede, aut loco, quę contrà. Sensuum uero, & cognitionis nostræ ordinem, nõ est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhærentia, & alia essent disiuncta, quæ connexuit: alia copulasset, quę disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent, aut diuersos, tam internos quàm externos. At uero in natura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum agere & pati: postrema omnium compositæ: nec simul sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ est, sed artis, ut habitus. Adde quod sicut *ipse idem* Aristoteles in prima philosophia sapienter dicit, mens nostra non aliter se ad naturæ manifestissima habet, quàm noctuæ oculus ad lumẽ solis. Nec numerat quæstionum de prima substantia respexit, quũ multa quę-

De Aristotelis libris logicis.

Categoriæ.

rantur, quæ nō sunt hic cōnumerata. Vt si quis roget, quo modo sit Socrates sublatus, ueneno inquiunt. cum quo disputat, cum Prothagora. Iam heri & hodie de prima substantia non dicūtur: tempus uero de illis dicitur, ut genus de speciebus, & in ea diuiditur ut partes. Quid quod quæstiones confunduntur: Et in cōfesso est alia & ex his, & præter hæc potuisse dari genera, tum aliqua posse alīs concludi, & comprehendi. Nam permista & confusa esse sua prædicamenta Aristotcles non dissimulauit, quum aliqua ex his quæ essent πρός τι in qualitate posuisset, & positionem, ἐν ἕξις πρός τι: qui si categorias tantum collegit magis quàm digessit, & ostēdit magis quàm numerauit, tolerabile est esse confusas: quod & nos fecimus in his, quæ indicatione tantum egent, ut in ĩs ipsis, & argumentorum locis. Et habēt genera hæc tantam difficultatem, ut non solum adolescentulo in manus posita, & rudi, sed etiā grādiusculo, & maiore rerum cognitione instructo negotium faceſſant: ut nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egressus quotidiana illa, quæ crebro audit, nisi mutum, & sæpe pertractarit: quod idem ipse autor fatetur in calce capitis περὶ πρός τι: imò uero nescīet, nisi unumquodq; norit diffinire, quod est infinitum. Sæpe etiam affligrantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, uel suspiciunculà, traditis ab eo omnibus tam implicate, ut opus sit passim multis ad singula interpretatiunculis, imò interdum quoq; diuinatiunculis, tanquam cuneolis, & commissuris, recissuris, & reconcinnationibus, quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod nō eò quò institueris, pertrahas: ut si quis quærat, quorum hæc sint prędicamentorum, gloria, fama, effectus, iusiurandum, ætas, testimonium, cuiusmodi liber? substantiæ ne? quum constet formā an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm arbor? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non sunt, neq; enim est paternitas filiationis paternitas. Atqui si sit patris paternitas: sic erunt omnia ex genere qualitatis πρός τι: quanquam satis multa ponat, ut sciētiam, uirtutem, uitium, adducens non inconuenire genus & speciem esse diuersarum categoriarum, quum id tamē distertis uerbis neget in quarto Topicorum. Scio posse ad hæc respōderi. Quid enim in contra-

trarium adfertur tam apertum, ac dilucidum, cui responderi non possit, præsertim à contentioso? Sed illud ab inquisitore ueritatis est tacite spectandū, quàm apte, q̄ congruenter, q̄ bene. Iam hæc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter unam aut alteram ordinationem prædicamentalem, reliquę prope sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatem & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partiū. nam hæc in hisce elementis non explicantur. Succedit Categorīs liber περὶ ἑρμηνείας, id est, de interpretatione, quod ut nomen ipsum sonat, magna ex parte grāmatici est potius, q̄ dialectici officij. nam cuius est dicere, quid nomē sit, quid uerbum, quid pronuntiatum, quid uniuersale, quid singulare, nisi grammatici? Quod si ars grammatica tradita iam ante Aristotelē fuisset, supersedisset profecto philosophus acutissimus illūs de rebus in dialectica præcipere. Sed quia uidebat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de ĩs mētionem fecisset, non iudicauit esse prætermittēda. Pronuntiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionem: uidelicet de significantia illarum uocū, ἀναγκαῖον, ἀδύνατον, ἐνδεχόμενον: quarum uoce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non contingere: quum fit potius, quod solet fieri, quod usu uenit, quod est probabile, q̄d in nobis, in nostra facultate est situm: quod uerbo eius ostenditur αὐτεξούσιον. In hisce autem modalibus, seu affectis uel res spectatur: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enūtiationes reddunt, q̄d Boethus subsignificat ut Socrates celeriter currit, bene, malè. Tum uerba, usu uenit, solet, congruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus, haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambiguum esse potest, quid modi uel aientes significent, uel negantes, quæ quibus respondeant, & cum quibus recurrant aut non recurrant. Sin in pronuntiata ipsa est intuitus, ut eas modales nominaret, quæ tēperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi competeret, ut necessario. q. necessaria enuntiatio, impossibile impossibilis: nō uidetur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi non

περὶ ἑρμηνείας.

essent alij. Eius enim sunt facultatis, & officij, uerum, falsum, scitum, opinatum, quæ Ioannes Buridanus, & alij quidam scholastici in modos referūt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi forte Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certe in his nō plus erat quod esset ex dialectica petendum, quàm in alijs, quibus aduerbia inseruntur. Adduntur uoluimini περὶ ἑρμηνείας duo libri priorum analyticorum, utiles quidem illi, & magni, atq; excellentis ingenij. Sed utilitas hæc obruta est primū multis superuacaneis adiectis, ut de modalibus, quæ ad rem non magis faciunt, quàm cætera aduerbia. Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, uniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, & nunquam, necessario quàm semper, possibile quàm aliquando. Tum de reductionibus syllogismorum, de his, quæ uera ex falsis nascūtur, quod est cuiuis ita promptum, ut uix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum uersatos negasse id posse fieri. Omnia uero tanta subtilitate discecat, ut laboriosius sit instrumentum intelligere, quàm usum: ita pulcherrimum organum, et superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile utentibus reddidit. Sequuntur posteriora analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum. Sed quorsum hæc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia: non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio uero non uidetur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia. Demonstratio uero in certis, & indubitatis uersetur, ut magis id uideatur primæ philosophiæ, quàm dialecticæ. Quæ uero de demonstratione, præterquàm quod sunt inuoluta & mirè intricata, nulli sunt usui. Demonstrationem uult esse ex primis, & necessarijs, ex proximis, ex causis. Cedo respicis nos, & captum nostrum, an rerum naturam? Themistius Euphrade Hermolao interprete ficit. Nec demonstratio ad naturam se ingenij nostri submittit, sed rectam tenet ad ueritatem uiam, nec quid ipsi possumus attendit, sed in solam rei naturam incumbit, illam uestigat, illam explo-

Priora analytica.

Posteriora analytica.

Demonstratio.

explorat, etiam si nobis ignota, inconspectáque sit. Id si ita est, quid mihi tua ista longa, & accurata de demonstratione confert dissertio? neque enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo. Nos sumus homines, id est, ingenijs errori obnoxijs, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui scio ego quæ sint prima, quæ sine medio, quæ tu uocas ἄμεσα, quæ necessaria naturæ? Quæ sint mihi talia uix scio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifestissima, ut tu ipse fateris, caligamus. Inanis est ergo tota de demonstratione traditio, & sine usu. Sed nec omnino uideris oculos in naturā conie cisse, nam immediatas propositiones ad nos refers, in quibus nihil sit opus quenquam edoceri. Quod si homines doces, non erit tibi una, & perpetua demonstratio: alijs enim alia sunt immediata, & prima: alij uerisimilibus tantum capiuntur: alij nec euidentissimis, & de quibus sensus testificantur satis fidunt, ut Academici: Alij omnia credunt sensibus, ut Epicurei: Alijs sufficit autoritas dicentis: Alij res sensibus expositas requirunt. Erit ergo demonstratio quasi Lesbia norma, quæ se ædificio accommodat, non sibi ædificium. Iam necessaria requiris, id est, quæ impossibile est aliter habere: istuc uero quando erit notum? quum omnia uniuersalia ex singularibus sint nobis collecta, quæ singularia quum sint infinita, persequi omnia non potuimus: at si unum deest indiuiduum, non constat uniuersale. Et uniuersalia longo usu comprobata, erant nobis in cœlo, in elementis, quæ uel tempora, uel loci prodiderunt non posse in uniuersum affirmari. Iam causas requiris: & hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum sint causæ, qui effectus nescimus. Quid agis, ludis ne nos, haud aliter demonstrationem constare uis, nisi ex tam raris, tam procul petendis, tam penè impossibilibus, facis perinde ut qui ad morbum grauissimum, & deploratum medicinam promittunt cōfectam ex tribus aut quatuor simplicibus, quorū unum est in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartum in nido Phœnicis ex cineribus prioris nascentis. Quæso te, profer demonstrationē unam, uerbi causa, tanq; ad alias exemplum, quę constet ex ueris,

primis, immediatis, notioribus, prioribus, causisq; conclusionis. erit ne uero illa, quæ est in ore totius scholæ? omne animal rationale est risibile, omnis homo est animal rationale, ergo & risibilis. Non tam homo est per hunc syllogismum risibilis, quàm ipsa demonstratio ridicula: ceu uero in propositione insint illa magnifica, uera, necessaria, immediata, notiora, priora, causæ conclusionis. Cedo uero, quid hic agunt causæ? an non etiam effectus demonstrant eas, & quidem certius, atq; efficacius utiq; nobis. num non alia etiam demonstrant in duabus illis quæstionibus, sit ne, & quid sit: quas duas solum cur posuerit, nescio, quum sint aliæ de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiã, ut de omnibus categoriis. Post utrasq; analytica sequuntur octo libri de locis argumentorũ, quæ Topica. dicuntur, τοπικά. locos uocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: neq; eñ hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaca, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longum, uarium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen differit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad usum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure questus est Rodolphus Agricola. Neq; enim ex operis illius satis iusti lectione quamlibet diligenti, & sedula, facultatem se ullus sentiet nactum unius argumenti inueniẽdi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentiæ, quæ propria, quæ accidentia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ. & quod liceat cum bona tanti uiri gratia dicere, nonnunquam etiam subineptæ, sed infrugiferè prolixum. Neq; eñ quærit unquam aliquis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alieniſſima, ut de eligẽdo, & fugiendo: in quo uidetur philosophus syluam quãdam ad communes locos congessisse, ut suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed ad inueniendi rationem parum commode. Ex his libris Topicorũ Prædicamẽta Porphyrij. sumpsit Porphyrius quę de quinq; uocibus cõposuit, opus, ut mea utriq; sententia, utilissimũ, ita longe ab utilitate traditum. Prætereo τωυόλογίαν, & molestiam orationis. de re loquar. Primum in eo locum obtinẽt quæstiones, quarum nec numerus est ullus, nec ordo certus. Alij alia quærunt, alij

alij prius, alij posterius, prout est cuiusq; ingenium, & mentis intelligentia: nos enim respiciunt, & nostrum captum, non naturam. Iam unde sumuntur quęstiones hę. quid est, quale est, & ea, quæ hisce respondentur, nonne ex uulgo? quod Aristoteles fatetur primo Topicorum. Atqui ad multa quæsita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: ut quid uides? hominem album armatum, patrem tuum: ut apud Poetam:

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui.

Et in Propheta: Quid uides Amos? trullam cementarij. Et ad quale ποῖον Græci subsũtiam sæpe reddunt: Latini ὅτῳ, ut qualis res est homo? animal ratione præditum. nam & qualitatem compositum naturale uocant quidam, ut Cicero in Academicis: sicut Stoici ποιότητα: Iam uero quid dicunt esse prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quæcunq; conuenit eũ, qui interrogatus est, quid est aliquid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectum necesse est euoluisse totam philosophiam, quæ est de natura. Neque enim Aristoteles ipse in libris Topicis tot uerbis tam alte, tam anxiẽ repetitis, explicare ualuit, quid genus esset, quid species, quæ dicantur per quid. & accides, ac propriũ, quæ per quale. De Genere locuturus Porphyrius patrem, Genus. & patriam dicit esse genus. in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue summo est, inquit ille. Et genus qui ducis Olympo, quod & ipse ostendit Porphyrius suo exemplo. Siue à parente, inquit, siue à patria. Sic enim Orestem à Tantulo dicimus habere genus: Hylum ab Hercule. Rursus Pindarum genere Thebanum esse. Platonem uero Atheniensem. Est enim patria principium cuiusq; generationis, ut pater. Nõ dixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari. Differentiam Porphyrius finit, qua abun Differẽtia dat species supra genus, quasi non & abundet risibili homo supra animal, quemadmodũ & rationali. Quod si dicatur non eatenus esse speciẽ supra genus, responsioni huic aqua hærebit, quod aiunt, petetur principium, & uitiosissima erit diffinitio, nempe perplexa. & id quod accuratius esset explicandum, & declarandum, pro luce inferretur minus etiam obscuri: quum enim ex accessione differentiæ ad genus constituatur species, quomodo tu in diffinitione differentiæ

rentiæ de specie meminisˉti, tanquam iam nota & explicata? Cedo, quas differẽtias adfers: miram earum penuriam dicit esse Aristoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationale est hominis differentia: uix aliam proferunt simplicem, nec ea ipsa est hominis ex sententia philosophorum, nam & angeli sunt rationales, quos illi uocãt deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod si in adiectiuo illo rationale animal pro substantiuo intelligas, potius erit iusta diffinitio quàm differẽtia. Sed rationale dicunt differentiam, capacem disciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæso bipes, & quadrupes, & uolatile, & aquatile, quæ ab Aristotele & Porphyrio, pro differentijs ponunt, implent rationem illam differentiarum, quæ essentiam dicant, & formæ rationem, & diffinitionis essentialibus sint aptæ, quum accidens designent. Quod si hæ sint differentiæ, quid Aristoteles differentiarum inopiam defletˉ? Quomodo hæc congruunt cum hoc Porphyrij dicto: Interius autem perscrutantes, non quodlibet eorum, quæ sub eodem genere sunt diuidentium esse differentiam, sed quod ad esse conducit, & quod quid erat esse, & eius rei partes. Ergo bipes, aut uolatile, non sunt differentiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis ullam assignet differentiam, tam arctis limitibus conclusam. Nõ immerito Aristoteles ait nos differentiarum uexari paupertate, si differentiæ omnes ad tam exactam censuram ęstimantur. Quis uero scit an mortale ad esse hominis conducat: quasi uero non possint homines esse immortales, ex Dei munere, ut anima, corporeũ uero & incorporeum non formam attingunt, sed materiam, quæ pro differentijs ponunt in ordinatione. Quid q̃ Quintilian⁹ mortale & immortale species dicit esse animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philosophiæ formulas dicent esse tornatum: quale illud est Ciceronis, & Ciceronem secutoꝝ Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanũ. & Troianum species esse hominis, quum nõ sint hominis, sed nationis: neq; eũ ad essentiam hominis pertinent, sed ad accidens. & de suis indiuiduis nõ in quid prædicãtur, sed in cuias. Nam quod dicitur humanum genus, & de genere hominũ alios Romanos esse, alios Troianos, gemus eo

nus eo loci pro gente sumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo: ut genus uini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hæc oĩa ita sunt perplexè, & obscurè diffinita, ut mirum non sit labi in eis magnos uiros, & contraria inter se dicere. Bipedem Aristoteles differentiam facit, & Aristotelẽ sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: est sufficiens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco. differentia est sufficiens quęstioni discretio, ut si quæratur inter hominem leonemq; quid intersit, respondeatur quòd homo mitis, leo ferus sit: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris alijs distinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius, & schola reficeret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicũt? Porphyrius propriũ in quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, q̃d soli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Quomodo potest proprium uocari, quod sit alij commune, non secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrũ, calidum frigidum: idq; Aristoteles uetat fieri: nam bipes non proprium est homini, sed generale, & amplius. Nec q̃d aliquo tẽpore, ineſt soli, nisi etiam propriũ dicas esse hominis bipedẽ esse, quũ solus sedet domi, cũ cane, & equo, aut à dextris esse, q̃d Aristoteles admittit, q̃ nihil uideo absurdius. Adde q̃ ineptũ est tertiæ ratiõis proprij exemplũ Porphyrij, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini accidit, semper accidit, nempe in senectute canescere neq; eũ Porphyrius canescere pro exẽplo dedit, & explicuit in senectute, sed totũ hoc est pro exẽplo datũ, canescere in senectute. Græce eũ sic legit: κ, ὁ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ὁ ὐ γήρᾳ πολιᾶσθαι. Sed de uerbis ne simus nimiũ soliciti, cõiuncamus ad hęc minuta. Aiũt differẽtiã, & propriũ non accipere magis & minus. Ego uero nõ uideo cur unus homo nõ sit altero & disciplinę capacior, & ad nauigandũ aptior, aut ad artẽ medicã. Nã si essentia capacitatis aut facultatis ad disciplinas, ad nauigandũ consideret, nihil magis recipit aut minꝰ tã eũ alba est hęc charta, q̃ ille gypsus in essentia rei albę. Et hęc adeo obscura, inuoluta, difficilia, tradun-

Proprium

traduntur pueris paulo ante è ludo triuiali egressis, quæ non intelligunt grandes natu in Philosophia detriti ac pene cõsumpti. Postremus est liber de sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxiè in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumẽti hæc est clausula: Reliquum erit uestrum omnium, uel eorum, ad quos hæc peruenerint, ut uenia ijs detur, quæ uidebuntur ad institutionem prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc uero est mea sententia æquissimum. Nam nulla ars simul & inuẽta est, & absoluta, nec ille tam multa potuit unus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex ijs, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdum tamen satis sibi fecerat familiaria, censere ac æstimare ut posset. quod omnibus contingit inuẽtoribus. Nec dubito, quin idem mihi in ijs, quæ ipse pario. Itaque de Aristotele nõ dicam plura, quem ego ueneror, uti par est, & ab eo uerecunde dissentio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistius, Simplicius, Pſellus, Philoponus, & alij, multum habẽt uerborum, sententiarum non aliud, quàm ipse Aristoteles. Latini nostri prisci illi Apuleius, Capella, Augustinus, Boethus dialecticam suam deprauarũt, & uim attulerũt Romano sermoni, quod illum in ijs, quæ ad linguæ proprietatem spectarent, præceptis Græcitatis obtemperare coëgerunt inuitum, ac repugnãtem. Quę cum sunt ex ratione linguæ, ea in unaquaq; lingua sunt sua libera, & popularis potestatis: ut nec princeps quidem quicquam habeat in ea iuris, quamlibet in alia potens ac ſeuus: nec qui donare homines ciuitate potest, uerba potest. At Latini dialectici per omnia Aristotelis uestigijs institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: ut quæ ille de uerbis, de nominibus, de enuntiationibus, non malè Græce tradiderat, nostri ad Latinum sermonem malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de nomine, & uerbo infinito, de enuntiatione infinita, seu incerta, & alijs: quæ ex grãmatica, & loquendi usu censenda sunt, nõ ex formula dialecticę, & quidem, si dijs placet, Græcanicæ. Neq; enim substantiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro: ut apud Ciceronẽ in primo Academicarũ: Nec uero aut ꝗd efficeret aliquid, aut

Elenchi.

Aristotelis enarratores.

aut quod efficeretur posse esse non corpus. Quod uersum est ad uerbum de Græco Zenonis. Græcis enim facilius erat uti infinitis, quibus illud intelligeretur ἄρ', ἢ οὐ. πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄρ' ἄνθρωπος. Latine uero quis sic loquitur, nõ homo disputat, ut intelligi uelit, aliquid disputat, quod nõ est homo: uel non Socrates uenenum bibit, id est, quod nõ est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ non est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisset melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, non Pompeius fuit: an aliquis, aut ut ipsi uolunt aliquid quod non est Archimedes, quod non est Pompeius? ut apud Quintilianum. Raro inuenies iudicialem, in cuius non parte aliquid eorum, quæ supra diximus, reperiatur. an in eo quod non, est pars, sicut apud eundũ: hoc feciſti, non hoc feci. Et Portius Latro: nulli non oculi senatorum te statim consignarunt ingredientem & alia innumera. Latini enim circumloquũtur, quod non est hoc, aut illud. Cicero conuersione illa per finita, & infinita extrema: de qua est apud Aristotelem in libro περὶ ἑρμηνείας: ut omnis homo est animal, nullum non animal est homo, Sic utitur in rhetoricis. Si constitutio & ipsa pars constitutionis quelibet intentionis depulsio est, quę intentionis depulsio nõ est, ea nec cõstitutio est, nec pars cõstitutionis. Quare illa apud Aristotelem πᾶς οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ λίκα, sic erant uertenda: Quicquid non est homo, est iusti. nec Græci nomina hæc infinita obseruant, ac nec ipse idem præceptor Aristoteles ut in quarto Topicorũ: οὐ τῆς ἡδονῆς μὴ ἀγαθὸν ἡ λύπη, si qua uoluptas non est bona. Quid quod ubi hærere possit negatio, ex usu censendum est, non ex canone. Vt Martialis:

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur uerbum, non infinitatur illa uox totũ. Apud Ouidium:

Etsi nullus erit pulsus, tamen excute nullum.

Quid illud est ex formula? an non potius ex intelligentia communi, & consuetudine illum ipsum qui uidebitur inesse, aut eum quem finxeris. Nam infinitari uerbum adiectiuum, illud penitus est non solum in Latino sermone, sed

etiam

etiam in Græco alienissimum, & intelligentiæ repugnans: ut apud Ciceronẽ: Quum ingressus iter sit pedibus in equũ omnino ascendere non uult. Quis sit sensus, uult aliquid, quod non est ascendere. Non minus peccatũ est in quantitatibus, ut uocant, enuntiationum. Aliquis concionatur, et quidam concionatur, particulares sunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur particularis est, quàm hæc, Socrates concionatur, si qui audit, Socratem non norit. nam dicenti quidam concionatur, subiectum singulare est: audienti uero, si Socratem non agnoscat, non minus est uerbum illud Socrates confusum, et uniuersale hominis, quam illud quidam. Iam hęc omnia, omnis homo est animal, animal est omnis homo: omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur, aliquis non concionatur, non aliquis concionatur, uulgaris sunt consuetudinis, penes quam est istorum omnium lex, & arbitrium. Tertius hic solus nescit omnia: intelligi potest, uel nõ omnia ab eo sciri, uel nihil. Cur nõ bono uiro stipem dedisti? aliàs hoc est, non esse datam bono, aliàs esse datam ei, qui bonus non sit. Cicero pro Sestio: Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarij, beneficia spe promissa, prædam, lætitiam paucorum, luctum omnium: hic omnium quasi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Aristoteles sensus, oppositiones, leges uniuersalium, & particularium posuit. Quæ uero essent uniuersales, hoc est, quibus uerbis, & signis, qua constitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet sciebat de illis nõ posse in uniuersum præcipi, quę essent usus uarij, & mutabilis. Idcirco etsi dixit, qualia soleret uocare usus uniuersalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen uniuersalibus regulis definiuit. In indefinita magis est adhuc peccatum, quæ pro intelligentia fit, uel uniuersalis, uel indefinita, uel singularis. Romani hanc urbem condiderit. Romanus homo hæc scripsit: nõ omnes, sed aliqui, aut aliquis. Ecce tibi equus, quidam, certus: beata uita uirtute constat: omnis beata uita, uides ad omnia genera transire, idcirco infinitam seu incertam uocari, quod ambiguæ sit naturæ, & mutabilis. Iam in assignando subiecto, & prædicato, rem spectant nõ uerba: ut quum dico Socrates est albus, uel Socrates est homo, semper Socrates

trates sit subiectum quocunque uertatur, quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iustus uel homo. Sed non considerant spectanda etiam esse nomina, & uoces. ut quum dico homo est animal, aliquod animal est homo, non omne animal est homo. Videndum enim nõ quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare: nam dicit in conuersione ex subiecto fieri prædicatum, & contrà. Item in conclusione indirecta: ut aliquod animal est homo. In Baralipton: omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthus subalternam oppositionem constituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrarij inter se homo & Socrates. Nec subcontrarię sunt oppositę, non magis quàm si quis dicat: Socrates disputat, Plato nõ disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorũ sunt assensi, aliqui non sunt assensi. Aristoteles ait oppositionem esse affirmationem, & negationem eiusdem de eodẽ, & non æquiuocè. Qui dicunt aliquis etiam aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat seruatam esse in aliis locis dialecticæ. In Elenchis multæ captiones, quæ in uerborum ambiguitate sitæ sunt, ac constitutæ, in Latinum uersæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non est mutata: ut discentes sunt scientes, μανθάνειν enim illis est intelligere utentem scientia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt: λύσιν expediens est, & necessarium: cuiusmodi sæpe mala sunt necessaria. Quod ais esse, hoc tu es, propter infinitiuum, qui apud Atticos nominatiuo iungitur, καὶ ἄρα ὁ σὺ φησὶ εἶναι τοῦτο σὺ φὴς εἶναι: & putas est silentia dicere, propter Græcum accusatiuum σιγῶντα, qui est singularis masculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad coniunctam orationem & confectionem est uentum, in qua sunt duo, argumentum, quod est inuentum probabile, & argumentatio, quæ est confectio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medæam esse matrem est argumentũ, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio est. Cicero & Quintilianus & eos deinceps secuti confunduntur hæc. Nam Cicero locũ facit in Topicis à cõsequenti-

quentibus, antecedentibus,& repugnãtibus,quum hæ sint rationes argumentationum hypotheticarum, non argumentorum unius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam cõficere, quod idem Cicero ostendit exemplis suis: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argẽtum, legata igitur: & sic de aliis, quæ ipse uocat semper loca dialectica: nisi forte aliam esse rhetoricam inuentionem putet, aliam dialecticam: quum sit una tantum, eaq; magis dialectici iuris quàm rhetorici. An dialectico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudicando, errore Stoicorum adductus, de quo sum in principio locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus, item Boethus, cui, ut Agricola cẽset, minor est tribuenda uenia, qui accuratius hæc susceptit tractanda, quàm magnis illis uiris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuersa ab istis studiorum ratio tuetur. Quintilianus uero inter syllogismũ & epicherema hoc esse, inquit, discrimen, q̃ syllogismus constet necessariis, epicherema probabilibus: atqui hoc non est discrimen argumentationis, sed materię. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex consequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentum facit à dissimili: ceu uero dissimile aliquid probaret: nam qui dicit:

Non tamen ille, fatum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo ualet. Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere. Tum causa seu origine, ille non fecit, ergo si tu feceris, ab illo degenerabis, nec uerum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondũ uicto fuit clemens, tu ergo debes esse in hoste iam uicto. Sicut in facto Fabii apud Liuium uerbis M. Camilli: Vos in patuultis Vrbem deserere, ille nec sacra deseruit obsessus. Cicero locum ponit à differentia, quem Quintilianus dissimilitudinis dixit. Non si uxori uir legauit omne argentum q̃d suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argentum, an in tabulis debeatur: hoc uero nihil probat, tantũ quod antea probatum erat dissicit, & dissoluit. nõ hæc est collectio, sed dissipatio collectionis. Nam quod alius cõfecit legarum esse,

esse, hic per differentiam desiit. Sin uero hic idem persuadere uelit non esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentum. Sed Ciceroni non tam faciẽda est harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipse tum primum prope inuentor excudit nobis partem dialecticæ utilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele congestum Cicero ad utilitatem ingentem aptauit. Boethus in tradendis differentijs Topicis, quod opus ex Cicerone, & Aristotele, & Themistio concinnauit, uno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas. Aristoteles enim, in secundo Topicorum de coniugatis tractans, inquit: Manifestum est q̃ si ostenderit quis de coniugatorum aliquo bono uel laudabili, & alia erunt ostensa esse talia. Vt si ex laudabilibus est iustitia. & iustum, & iustus, & iuste. Item de contrarijs loquens: Cuius generatio, inquit, bona, & ipsum bonum: & uice uersa. Item de corruptione, & generantibus, & corrumpentibus, ex ijs quæ à philosopho erant exempli causa dicta, Boethus maximas collegit singulis locorum: quod aliud non fuit, quàm infinitam possessionem locorum contrahere in magnas angustias: & latissimè patentem usum effecit, ut nullus penè esset. Quis enim uti possit locis ad illas maximas redactis? quasi uero non aliter usus sit locorum, nisi per illas: hæc omnia argumenta, ut exemplũ aliquod adferam, sunt à causa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ & non decet, quia filius Q. Fabii. Opus seruandum, quia magni autoris: & non seruandũ, quia hostis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed uenio iam ad amicos meos recentes, ut ipsi uocant, sophistas, in quos tanquam in nauis sentinam omnia huius artis uitia conflu xerũt, & Aristotelis & priorum, & longe plura, & fœtidio ra, quæ ipsi de suo adiecerunt. Itaq; quæ in antiquis reprobaui ea supersedebo hic recensere: tantum ea confectabor, quæ sunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradẽdam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci sermonis, ignarus earum rerum, atq; artium, quæ his duabus linguis sunt proditæ. Primum omnium quorsum pertinet dialectica ignorat, quæ sua, quæ aliena. Itaq; & sua alijs cesserunt, &

Recentes dialectici

ipſi inuaſerunt aliena. Nam totam eam partem, quæ eſt de argumentis inueniendis, occuparũt rhetores dialectico nõ inuito. Primum quod quum Ariſtotelem partis huius uel inuentorem, ut inquit Cicero, uel certè præcipuum præceptorem uiderent illa adeo obſcurè ẽdidiſſe, ut uerti in uſum aliquem non queant, Ciceronem uero accommodaſſe operi, & eius traditionem Boethum eſſe amplexatũ audito Ciceronis nomine, tanq; aliena nota inſpecta, uerecundi homines manum continuerunt. Videbãt etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationẽ. Tum etiã libenter ceſſerunt poſſeſſione ſumptuoſa, ad quam tuendã magnis eſſet diuitijs opus: legenda, tenenda, cognoſcenda multa, ſine quibus inuentio tueri ſe & nomẽ ſuum nequit. nam quid de piſce, de lapide, de republica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidẽ unq; antea audierat, & adeo peritiæ huius uſum amiſerunt, ut quod eſt inuentionis argumenti ad iudiciũ argumentationis transferãt. Nam quẽ admodum argumentatio bene cenſetur per figuras, & modos ſyllogiſmorum, ita ipſi dicunt per locum à genere, per locum à cauſis, per locum à coniugatis, à maiori: quaſi in hoc ſint parati loci, ut cenſuræ ſint argumentationum, & non indices argumẽtorum: ipſi eam retinuere ſolam quæ eſt de inuentione, more ſpinoſorum Stoicorum, ad quam nec linguæ opes, nec multa rerum ſupellex magnopere uidetur eis neceſſaria, ſed tãtum garrula quædã imperitia, & loquacitas inuicta: & pro illa uetere diuiſione Logicã eſſe aliã de inuentione, aliã de iudicio, nouã ipſi diuiſionem adduxerũt, eſſe logicam ueterem, & logicam nouam. Cur ita nominetur, non magis ſcias dicere, quàm cur digeſtum nouum, & digeſtum uetus: Logicam appellant uetere, in qua de ſimplicibus agitur terminis, uel pronuntiatis, prædicabilia, categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouã priora, poſteriora, Topica. Tum huic addunt ſeptimum tractatum, quem recentes adiecerunt pomœrio ueterum imperio longius prolato. Ipſi tanquam uento quodam tranſuerſi acti in metaphyſica impetum fecerunt: non illinc modice repetunt, quæ uidebãtur ad logicam pertinere, ut Ariſtoteles fecerat, ſed penitus ſe, & pueros ſuos immerguntin arcana illa naturæ, quæ cõſtare, & intelligi nullo penitus modo

modo poſſunt, niſi guſtatis his exterioribus: nam ordo noſtræ cognitionis hinc eſt ad illa, nec cõ penetrari à nobis poteſt, niſi per hęc, quę ſunt foris. Ad incognita enim itur per cognita, & ad mẽtis iudicium per ſenſuum functiones. Iſti contrà rudem puerum, & à grammatico recentem ſtatim prædicabilibus, & prædicamẽtis, & ſex principijs proluũt: ut olim Germani pueros ſuos recens natos rapido & gelido fiumine. Sunt qui perpetuo ibi detinent, ut qui maximè ſunt reales, quaſi uero ad nugandum in illis commentis inuenta ſit dialectica, & non ad rectè diſſerendum. Ibi naſcuntur mira monſtra quæſtionum, de natura communi, qua miror non interdum eos terreri in ſomnijs, aut de illa in tenebris audere uerba facere, adeo res eſt monſtroſa. Antiſthenes, ut puto, primus uniuerſalia quædam finxit in rerum natura à ſingularibus ſeiũcta. Plato Ideas poſuit. Porphyrius quum hæc aliena eſſe à ſuo inſtituto uideret, conſulto ſe uitaturum hanc, & ſimiles quæſtiones eſſe præfatus: iſti non abſtinent, quanquam ipſa & abſurditate ſua & argumentis nominalium iam cõ eſt deducta, ut ſi apertius uelint utrique eloqui, appareat eos idem ſentire. Hinc de compoſitione generis, & differentię, ad conſtitutionem ſpeciei. Quomodo ſudatur cum uelint genus eſſe pro materia, differentiam pro forma: ideo ponunt compoſitionem phyſicã, & metaphyſicã, ut hęc conflata ſit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ. & alia, quę ſi quis legat uir cordatus, & opinionibus antea, partibuſque non infectus, facile exclamet, ô nugas accuratas! ô eruditionem imperitã! Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari uel ſoleat, uel debet in prima philoſophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Ariſtoteles, ſed leuiter. Gilbertus Porrectanus longius mouit ſex principijs conſcriptis. Albertus Grotus & demceps alij, nauem in altum deduxerunt, ut nullæ iam terræ appareant, cœlum undique & undique pontus. Prætereo quæſtiones illas ridiculas, utrum res ponãtur in prædicamento, an nomina? quum diſertis uerbis Ariſtoteles de uocibus loquatur: quaſi uero res poſſint prædicari, aut nomina prædicentur, niſi res aliquas ſignificent. An Deus collocetur in prædicamẽto, timet ſcilicet pij homines, ne infinitus finito concludatur

tur loco. Tum ascendunt supra prædicamenta, & faciun
sex transcendentia ex Sophista Platonis male intellecto
ens, res, unum, bonum, uerum, aliquid. Sic possent addi se
centa, existens, idem, utile. Vero, & bono quis utitur, pro
transcendentibus: non nego quin aliquo in sensu omni re
conueniant, ut uerum ad essentiam pertineat, bonum ad
nem: Illud intellectus, hoc uoluntatis, sed utrunq; in Deo
nam nos fallimur ferè, & in iudicando, & in eligendo: ne
minus esset transcendens utile aut commodum, quàm bo
num eadem ratione. Nec naturalia paffi sunt quieta esse,
bros Aristotelis de anima in posteriora effuderunt. Ad di
uina transgressi puero in schola ludenti ac nuganti de syl
logismis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & peri
culosam. Ibi tam cõfidenter distribuunt, singularizãt, par
ticularizant, complete, inconplete, quàm si de pomo alic
quo esset sermo: & dum uolunt rem humana ingenia sup
rantem in pueriles formulas redigere, in multa incidun
absurda, & impia, quæ tamen consuetudo inter illos effecit
leuia: ut tres esse deos, tres essentias diuinas, filium esse pa
trem & non esse patrem, & alia, quæ aures abhorrent audi
re. Loquuntur ipsi de rebus offensiuis piarum aurium, quę
p: sunt esse magis. Sed his quia soliti audire nõ offenduntur, iis demũ permouentur, quibus nõ assueuere. Et quum
nihil sit apud ipsos abiectius, aut despicatius grãmatici no
mine, ipsi plura disserunt, quæ penè sunt ex triuiali schola,
q̃ ipsi grammatici. Sed omnia absurdissime conuersis uoca
bulorum significatibus, quò illis collibitũ est, ut nihil relin
querint integrum, facile hoc sibi uindicãtes, quum corru
pta grãmatica & lingua tanq; sensu amisso, nemo esset, qui
iniuriam sentiret, aut doleret, aut per iniuriã occupara re
peteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur,
an non literarũ sunt ludi? ostendi de nomine, de uerbo, de
negatione, affirmatione, de signis, de quãtitatibus pronun
tiatorum: in quibus nuperrimi dialectici nõ contenti cor
ruptela significationũ, quam à maioribus acceperãt, quam
doquidem illa iam uulgata, & protrita uidebantur, ipsi no
uam penitus linguam inuexerunt: cuiusiibet hominis qui
libet asinus, & asinus præter a b asinus, & asinus possibiliter
nõ sunt. alter alius homo est ipsemet: cuiusiibet alterius ho
minis

minis alius asinus est ens. Quis hæc ulla in lingua intelligat? adiectis literis quãdoquidem uerba deerant, & ad me
ius diuinandum. In terminis, quos primos obiiciunt pue
ris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de
significatione, de complexione, de incomplexione, de com
muni, & proprio, quę sunt puerilis in Grammatica institu
ti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles
uocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἄκρα, & Boe
tius eodem sensu nomina & uerba quæ in simplici propo
sitione prędicãtur: ut in eo quod est Socrates disputat, So
crates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum no
titiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex qui
bus conficiuntur enuntiationes dialecticę, integra pronun
tiata, & longas orationes faciunt terminos. & Homeri to
tam quàm lõga est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem &
Odyssæam. Si quis inter utranque adscribat ϗ κϱάζ, uocem
omnem uolunt significare se, & suum prolatorem, & pro
latori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, &
pennam, & manum, & Latinam literam, & Romanos, &
Carmentam inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus
cenopolii sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam
hedera coronabãtur poetæ: ueteres item ac ruinosos parie
tes, qui hedera solẽt uestiri: & festina lente significabit Au
gustum Cęsarem, quod is dicto illo soleret delectari: & lau
rus populum Carthaginensem, quod de illo triumphans
Africanus lauro est coronatus. tum locus omnis eum, quẽ
aliquando in eo loco uel uidimus, uel audiuimus fuisse: &
alia ridicula absque numero. Non est hoc significare, sed
admonere, et alicui aliud ex alio uenire in mentem. Nec mi
nus illa ioculatria: si ex eodem atramẽto, quo scribitur hæc
uox homo, scribatur illa buf, an buf significabit? Nam isti
non contenti rebus naturalibus, ad ea quæ supra naturam
sunt, imò contra naturam, se extollunt, etiam inter pue
ros: ut atramẽtum poni in duobus locis: omnes terminos
creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales
minoribus hinc uel illuc terminatis in qualibet parte: diui
di hoc corpus in duas partes, rursum coniungi, sed contra
rijs copulis quàm antea: uel in partibus paribus Socratem
esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitũ,

& alia ciusmodi. Quasi ullus sit horum usus in dialectica & communi usu, nec illorũ quidem quæ nunq̃ contingũt antecedens esse Romæ, cõsequens Lutetiæ: uel antecedens proferri nunc, consequens cras. Quorsum hæc? Si adsit peritiam necessariam in his animi gratia, tanq̃ tesseris ludere rent, fortassis essent ferendi, sed homines imperitos rectis ueris, solidis & seriis, huc se conferre quis ferat? huc ne est instrumentum seriarum disciplinarum plusq̃ puerles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut iubet præcipere, q̃ grammaticus, aut certè populus, quem nes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Iam in rerum nis connotatiuis album significat rem et alborem: certè magis q̃ homo animam uel animal, uel rationale: neq̃ quod aliquid sit in alterius diffinitione, ab eo significa & de hoc termini genere, dant regulã. Quãdo terminus mis pro aliqua re, & definit ſumi pro illa, si nõ est propter defectũ rei, hoc est, propter defectũ cõnotationis. Quid go risibile, qd ratiõale? At inquiẽt nõ recurrit formula: oportebat eã recurrere, quæ traderet pueris, ne falleretum quod ad cognitionem connotatiuorũ parabatur. esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli imponi alia. Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Sortes dupliciter accipi pro illo homine, aut pro hoc comsito uocatus Socrates, hoc mutari posse, illud nõ posse dicat de uocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine minibus. Et tamen ex iis quæ sunt illic, de termino complexo, & incomplexo diffiniũt, quod est imperitũ: nam nostra compositas uoces simpliciter sæpe intelligit, & simplices compositè: ut audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem solum nonnunquam intelligit, incertaquum Achillem audit, de terrore, & Troianis & sententia uenis cogitat. Quid quod quæ uox est in una lingua simplex, in altera est composita, ut Latinè paterfamilias Græcè οἰκοδεσπότης. Latinè tribunus militũ, Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem lingua: ut idem sunt dictator, & magister populi: Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Arminensis nullam categoricam pronuntiationem comp

Terminus connotatiuus.

tam uult esse in mente. Vtique non facile dictu est, quid cogitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, & complexè, adeo est liber, etsi hic ad hunc modum intelligit, ille multò secus, ut præcipi hac de re ex mente & intelligentia nullo modo possit. Ex istis conficiunt dialecticas enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo ordine, ut non sit periculosius hunc uniuersi ordinem perturbare. Subiectum necesse est esse prius prædicato: omnis homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturbata omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllogismus: omne animal est corporeum, animal est homo ois, ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam predicatur in assumptione, quàm in propositione subijcitur. Animal omnis homo est, ergo omnis non est pars prædicati, animal est omnis homo pars est, uerificari ut de nullo possit: neque enim inuenietur de quo uerè dicatur, hoc est omnis homo. Quæ ego quid communi usu & scriptoribus Latinæ linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confutabuntur. Is enim in libro Perihermenias istis pronuntiatis utitur, est iustus homo, non est iustus homo: an non ibi iustus de homine prædicat, atqui hoc ipse dicit disertis uerbis, ut in hac eiusdem, est homo: Quid homo prædicat ne? Iam ubi ait ualet omnis homo, non ualet omnis homo, est ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelẽ quem tantum habẽt in ore, nec ullum bonum, & magnum autorem legunt, uel intelligunt: nec est opus autoribus, aut libris ad ea, quę agunt. Verba omnia adiectiua uolũt resolui in substantiuum uerbum, & participium: ut, ambulat, est ambulans, alioqui non esse satis perfectam, & satis explicatam enuntiationem. Aristoteles, inquit, idem esse si quis dicat, Socrates disputat, & Socrates est disputans: an quia nihil sensu distant, protinus quicquid est in una prædicatũ, erit etiam in altera? neque enim hæc differunt, homo disputat, & animal rationale disputat: non tamen idem est subiectum. Quid quod ad resoluendum non tantam habemus participiorum copiam, quantam Græci, qui habent participia præteriti, & aoristorum in uoce actiua, & præsentis, ac futurorum in passiua. ut hęc difficile possit à Latinis explicari, Socrates diligit, aut laudat, à Gręcis facillime.

Quid quod non ſemper idem reddit participium quod uerbum præſertim in iſis uerbis, quæ non præſentem actionem, ſed conſuetudinem ſignificant. Longæ ſunt diuerſa, pingit, & eſt pingens: amat, docet, & eſt amans, eſt docens, quæ de dormiente bene dicantur in uerbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non item in participio, quod præſentem actionem notat. Adde quod multæ ſunt propriæ locutiones per uerbum, quæ non ſunt per participium, ut Socrates confidit, & eſt confidens: rubet, & eſt rubens: pallet, & eſt pallens: pluit, & eſt pluens: licet, eſt licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipſos ſophiſtas parũ conuenit. Aliis dicentibus uerba adiectiua eſſe incomplexa, cuius eſt ſententiæ Petrus Mantuanus, in qua uidetur Ariſtotelem & Boerhum habere autores, aliis aſſerentibus ea eſſe complexa, nec dici uerba dialectica. Sed ea diſputatio & cõtroueꝛſia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & ſermonem, & intelligentiã omnium lædit, quòd prædicatum uolunt aſtringere ſubiectum in his, ac ejuſmodi: homo eſt pictus, homo eſt mortuus, in quibus de analogo prædicatur ſignificatio ignobilior: ut hæc ſit uera propoſitio, quod abſit, omnis homo eſt mortuus, & hæc, omnis homo eſt pictus. forteſſe illis qui ſedebant in ſpecu Platonis omnis homo erat umbra, nobis non item, niſi forte idem iſti, qui hæc ſomniant. Quid quum ſubiectũ reſtringit prædicatum, ut in hac, Socrates albus: ut hæc ſit uera, tantum Socrates eſt albus: nam uolunt eſſe ſenſum, ſolus Socrates eſt Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteris magno applauſu exceperunt, tanq̃ illic Socrates ſubſtantiuum ſit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod ſi ita ſit, nulla harum non erit uera, tantum Socrates eſt philoſophus, ſolus Socrates eſt Athenienſis, ſolus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ ſunt hæ uere: Socrates uidet omne aſtrum, quum unum tãtum uidet. Socrates poſſidet omnem aſinum, qui unum habet. Si ſic lubet explicare, dicam & hanc eſſe ueram, homo eſt aſinus: nam ſic interpretabor, homo eſt aſini poſſeſſor. Reſpondebunt mihi nõnem ſic uti illo pronuntiato. At oſtendant ipſi quis ad eſt modum utatur illo ſuo præter ipſos? Sed de hoc poſt paulum.

lulum, nunc pergam alias addere. Nec in minores angustias deducta ſunt illa de forma, & forma acceptionis terminorum. A ueteribus perplexe ſunt prodita, ſicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem conſequentiæ formalis tres expoſitores Sermoneta, Ferabrich, & Thienenſis nequiuerunt ſatis declarare. Recentiores formam ſic conſtituunt, ut ſit eadem qualitas enuntiatorum, eadem quantitas ſynonymitas terminorum, ſimilis acceptio terminorum, ut nullus ſit iam ſyllogiſmus bonus de forma, nulla oppoſitio, nulla concluſio, niſi in angustias ſermonis illorum, & in illas loquendi abſurditates redacta. Cicero ſic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum eſt, omnis ſapiens iis bonis animi gaudet, omnes ergo ſapientes beati. Inſtari enim poteſt ſic: omne gaudere bonis animi beatum eſt, omnis ſtultus ſuauibus bonis animi gaudet, ſuauibus poſito pro iis. Neq; hic eſſet bonus: omnis homo legit, Socrates eſt unus ex hominibus, ergo legit: nam in aſſumptione hæc eſt inſtantia, bucephalus eſt aſinus hominis. Et Quintilianus libro ſecundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, nõ ergo eſt ars. Inſtatur: omnis homo habet equum aliquem, Socrates non habet equum album, non ergo homo. In omni re ſunt nimij: interdum uolunt referri omnia ad animum, & modum concipiendi, cogitatione interdum in nudis uocibus ſiſtunt ſine intelligentia. Spectandum eſt in uerbis communiter quid mens ſoleat communiter intelligere. Iam quales conſequutiones faciunt: homo eſt aſinus, ergo baculus ſtat in angulo. Socrates ambulat, ergo deus eſt bonus: ad impoſſibile ſequitur quodlibet, ſicut neceſſarium ad quodlibet: quaſi uero non ratio connexionis potiſſimum ſpectari debeat, ut in diſiunctis, ego curro uel deus eſt. In modalibus alias faciunt de ſenſu compoſito, alias de ſenſu diuiſo: nõ tam improbo rem, quàm eorum in uerbis definitionem: ut quum in medio eſt modus eſſe de ſenſu diuiſo: Socrates neceſſario currit: quum initio uel fine, de ſenſu compoſito: Socratem currere eſt neceſſe. Ariſtoteles has duas ponit eodem loco, & ſenſu: quod eſt eſſe quum eſt, & quod non eſt non eſſe, quum non eſt, neceſſum eſt: & hanc, omne quod eſt neceſſario eſt quum eſt: nã τὸ ἀναγκαῖον

De formã, & forma acceptionis terminorum.

in priore illa postponitur, in posteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorum hanc uocat amphibolã: ὁ δύνασθαι πατεῖν βαδίζειν posse sedentẽ ambulare, & ait posse esse sensus diuisi, & compositi. Quid quod fecerunt alias modales, nempe uerum, falsum, scitum, tum opinatum: ut Buridanus & alij: in quibus etiam de sensu diuiso, & composito: quod quomodo possit fieri nulla mens capit, ut Socratem scitum est disputare. Coniunctæ categoricæ, quas hypotheticas uulgo nominant, quum sint innumeræ, nempe quot coniunctiones, quot etiam aduerbiorum, non pauca reduxerũt antiqui inter eos ad tres species. Alij pauciores plures addiderunt. Paulus Venetus, quem Dullardus, & nulgo eorum scholæ in hoc, sicut in multis alijs, sequitur, hanc fecit distinctionem, ut quæ coniunctiones coniungunt enuntiationes per se intelligibiles, hoc est de indicatiuo, efficiant hypotheticas: Quæ uero de alijs modis, non item. Ideo has coniunctiones licet, quamuis, etsi, quanquã, non facere hypotheticas. Quia recte dicitur, licet Socrates currat, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec latine, licet Socrates currit. An non hæc sunt ad risum mouendum aptissima? Primum has, & similes, si asinus uolaret, asinus haberet alas, nõ negant esse hypotheticas. Deinde quid prohibet, quo minus bene & latine dicatur, licet Socrates currit, etsi, quanquam Socrates currit. Isti sunt qui in formulam redigunt latinum sermonem, cuius umbram nunquam uiderunt: sicut Mantuanus, qui ait ab hypothetica temporali ad quamlibet sui partem ualere consequentiam, ut à coniunctiua: ut hæc sit bona cõclusio: Tu moueris, quum curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aestas est quum sol est in Cancro, ergo æstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de condicionato extremo, ut uocant: Socrates si est homo currit. Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, ut hæc sit uera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quę sunt profecto aptiora ad ludendũ, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum alijs infinita: nam quis posset percensere omnia, non facilius quàm harenas Lybię: tum potissimum in ijs, quę uocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignoratione excogitata: de quo pauca

pauca prius loquar, non tam disputandi, aut conuincendi gratia, quàm docendi: nam ea est res, quæ si exposita fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnaturos, qui sunt commenti. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. Itaq; si uera, & meliora ostendantur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruatę, ac excusæ: nulla carum sibi facit nouam materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res uersantur, aliæ circa uerba, quæ sunt grammatica, dialectica, rhetorica: nulli istorum uel mutare populi sermonem, uel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi: Grammaticus rationem, & uerborum simplicium, & aptę compositionis inquirit. Dialecticus quæ faciant sensus ueros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quę cum dulcedine in animos blande instillentur, quę aspera & dura. Si grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat uocabulum, aut doceat pueros suos aliter loqui, q̃ populus loquatur, nimirum explodetur ut barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illa sumat de medio, stultitiam, & absurditatẽ hominis omnes explodent. Quid si dialecticus uerum & falsum seruatur, fictis suo arbitratu sensis uerborum, relictis illis uulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis uerum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his uerbis & hoc communi sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis tibi linguam, ac uoces, tibi, & tuis paras dialecticen, cuius nullus sit usus, cũ nemo sic loquatur, ac ne tu quidem, & tui: hoc adeo uerum est, ut nec Aristoteles, nec Boethus, nec ipsi ĩdẽ, quibus hæc nescio quis deus misit in mentẽ, ad præscriptũ suoꝝ canonũ possint uera loqui. Arist. ac ueteres oẽs Græci usum Græcę linguæ sunt secuti. Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex cõmuni usu affirmat Aristo. in prędicamẽtis, in metaphysicis, in Topicis, denicq; ubicũq; de sensu uerboꝝ agit. Et recentiores isti nõ ignorant dialectică suã præcepta esse in cõmuni lingua obseruata: ideo enim multa probãt p cõmunẽ modũ intelligendi, & ad tuendas eas enuntiationes

quæ

quæ uulgo habentur pro ueris: tot regulas illis prioribus interferierunt, ut de suppositione accommoda, & personali, de tempore pertransacto, de distributione, pro singulis generum, pro generibus singulorum, & eiusmodi haud penitus ignari obseruationem esse linguæ dialecticam. Quod si meliorē nouissent linguam, utiq; ad eam accommodassent canones, sed de ea loquebantur, quam illi non solum optimam esse autumabant, sed solam, quum aliam ne de facie quidem unq; uidissent. Nam quod dicūt quidem, ego sic mente concipio: hoc uero nihil ad dialecticā, quæ est de sermone: neq; enim quum dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoctus, qui ceruleū capiet pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & cōtraria, & consequentia, inquit Cicero, sua sponte, non aliena iudicantur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioannem Fortem. Putabam olim, quum inciperent hæc mihi displicere, magnum me negotium habiturum istis confutandis contra homines pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero ualerent. Sed hoc tempore renato sermone Latino, & uel pueris iam proprietatem linguæ Latinæ intelligentibus, facilior erit eorum cōfutatio, quæ ex praue cognita lingua fuerūt corrupta: dicūt usum populo cōcedentes scientiam nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonū, & rigorem. Quid est rigor aliud ad eorum sensum, quam exacta quædam loquēdi ratio. At eam ex quibus petemus, nisi ex ijs qui exactissimē quanque linguam tenent, non ex ijs, qui sunt eius inscientissimi. In Latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrone, nō Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boethus, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducūt pro testimonio, nempe Latini homines hominis Latinissimi quiq; absolute linguam illam norat, & rigorem hunc poterat, adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de quo alio loco a me differetur. nos etiā magnorum autorum utemur dictis: nam unde nisi ab illis, requirenda est linguę proprietas? Ex illa imperitia sermonis natę sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quæ si lingua ciēret apranda, non solum obmutescendū esset, sed aliquid esset uerum in scriptoribus: ut interdū mirer, quomodo hęc eis uenerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquēdi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, uera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinate enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput uera: equus requiriť ad equitādum falsa: ad equitandū equus requiriť item falsa: ad equitandū requiritur equus uera. Cicero dicit in Oratore acumen dialecticorum requirendum est, & in finibus quoniā aliquid omnes. Quid Lucius? & Quintilianus: est aliquid in omni materia naturaliter primum. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis uobiscū: sunt hæ falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi ijdem, etiam cum de his præcipiunt. Iam usum negationis, qui uarius est apud Græcos, & Latinos, & unamquanq; linguam, & patet latissimē, si quis cōnetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis uniuersa uis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicunt quod mobilitat immobilitatum immobilitat mobilitatum, ut se negationes impediant: & negatio cadens super signum uniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negant, præter quam in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro una. In nostra etiā sæpenumero non plus efficiunt duę, quàm una: ut, nō possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidem humana ignoret. Idem sunt: non reuereturnec; deos, nec; homines: nec; deos nec; homines reuereretur: non uereturhomines, non deos: non timet homines aut deos: non metuithominē sue deōsue: ne scribere quidem nouit, non nouit ne scribere quidem. Aristoteles expresse ait non esse hanc uniuersalem: non est homo pulcher. nec idem esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascensu magna controuersia in ponenda constantia. Quidam recentiores repudiato ueteremore, ita eam ponūt, ut ipsa enuntiatio, ad quam ascēditur, luce fit clarior præ constantia. Sed quo modocunq; ponatur, nullus est eius usus, nec; unquam aliquis sic colligit, ne ludes quidem: multo aliter utebatur Socrates filis ἐπαγωγῆς. Iam descendant mihi sub hac, quæ est

Parua logicalia.

apud Ciceronem in Academicis quæstionibus: Iudicium Protagoræ est, qui putat id cuique uerum esse, quod cuiq; uideatur: uel illa in secun. Philip. Ita cuique eueniat, ut de republica quisq; mereatur: an erit, ita Antonio eueniat, ita Fabio, ut de republica quisq; mereatur, quid absurdius? In ampliationibus, & restrictionibus illa sunt prodigiosa: meretrix erit uirgo: artocreæ deuoratę & egestæ sunt edendæ: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non uidi papam, & papam uidi: consulem cæcidi, & non cæcidi consulem. Ergo omnes istę ad eorum normam sunt falsæ. L. Cæsar genuit Cęsarem dictatorem. Iesse genuit Dauid regem ex ea, quę fuit Vrię. Caieta nutrit Aeneam regem Latinū: hęc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, si antequam ad summum peruenisset artis, nupserat. Hoc opus scriptum est à patre Catonis, si scripsisset antequam Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tantum, præter, inquantum, immediate, incipit, desinit. Tum comparatiua, totus, semper, ab æterno, infinitum. Cur non plura? quasi uero non penè uerba omnia, & aduerbia possent etiā cum cauillis exponi aptis disputantium circulis: ut currit, quis motus necessarius sit ad currendum? cantat, quam alta uox ad cantandum? plorat, quis animi motus, quæ uox, qui gestus ad plorandum: ridet, quis oris rictus ad risum: solet, consueuit: quot actus ad habitum, aut ad consuetudinem, quanta intermissio: & sicut incipit, ac desinit, cur non etiam aggreditur, expedit se, delassatur, cessat: Iam cum adduntur aduerbia, celeriter, bene, male, tarde, pene, fere, quasi, etsi. Quasi iam exponunt maior pars, ut si sint hic Romani mille quingenti, & unus discesserit, uerum sit quasi nemo Romanus hic remansit. putant agi de numero sententiarum in foro aut curia. Sed uideamus ea, quę tradunt: tantum animal est homo: tantum coloratum est album? Sola animalia sunt homines. Quis hęc intelligat? bene additur inferiori exclusio. Quippe est exclusio uelut quędam restrictio, quę fit à minore atq; ampliore, ad summum ęquo, sed sic, ut pro maiori ponatur appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: superiori additum nullum facit sensum, & prope contrarium

rium solet intelligi, ut tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro Septimo: Præter fœminam pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic fit exceptio? horum uerborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest usus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secundam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, & infinita uis instantium præterfluxerit: nec quum mando postremā, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, non desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desiit nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: rescienda est tanquam parum dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura infinitia, Scotum, & reales sint in hoc secuti de instantibus exponentes immediate incipit & desinit? An non uidetis cauilla quæri, & materiam lusui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, ut nō idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi usurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita. Illud acutum, quod ex huius exponentibus, Socrates est Græcorum sapientissimus, unam faciunt quidam, omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multo doctior, paulo, aliquanto, non multo, non paulo, quæ magis expositione egent? Socrates à Græcis differt uera, differt à Græcis falsa, quia distribuitur. Et quēadmodū hanc, uterq; homo disputat, explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorū aliquis. Quis unq; talem excogitasset sensum, qui Latina lingua audiuisset. Tum signum collectiuum cū suo termino facere terminū cōmunē, & propositione indefinitā, & posse uniuersalizari, & fieri collectiua. Capiamus ergo hac: oēs apostoli dei possibiliter sunt duodecim: fiat iursus

collectiua

collectiua omnes omnes Apostoli Dei, rursum distributiua omnes omnes omnes Apostoli Dei: quo quid est absurdius? Et hãc concedũt, omnes duo Apostoli Dei sunt duodecim. Similiter omnes Apostoli Christi non sunt boni, uel sunt non boni, ueram esse uolunt, quia Iudas fuerit malus: cui Aristoteles refragatur disertis uerbis in libro Elẽchorum, negans posse dici nõ bona ea, quorum aliquod unum non sit bonum. Addunt obligationes, quas alĩ Theses uocant: quasi uero hæ essent formulatum artis, & non potius exercitatio, & usus artis, quo quisq; nihil concedat repugnans, aut neget quod cõsequatur. Tum etiam insolubilia, quum in se reflectuntur enuntiationes: hæc propositio est falsa, omnis propositio uniuersalis significat aliter esse q̃ est: ergo consequentia in Darĩ est mala. hæc est consequentia in Darĩ, mala ergo. Sed illas omnes, & similes de alijs oportet iudicari, non de se. Si quis dicat ego mentior, continuo rogabimus omnes quid dixerit, in quo sit mentitus, hæc pronuntiatio est falsa. quærent quænam, si pergat dicere hæc ipsa, respondebunt id nec uerum esse, nec falsum: idcirco non defuerũt inter eos quidam, ut Petrus Mantuanus, & Andreas Limosus popularis meus, qui negarent propositionẽ posse esse dere seipsam, multum aliis frementibus, quod tanta materia disputationibus detraheretur. Itaq; calumnia eos impetiuerunt, quo id dicerent subtrei fugientes argumentorum laqueos, & pugnam ignauè detrectãtes. Sed sit finis, quum illi finem nullum faciant, nam in infinitum sunt egressi quum in omni dialectica, tum potissimum in his paruis logicalibus, quem septimum tractatum nominant extra Logicam utranq;, nouam, & ueterem, quod nihil esset de his traditum à prioribus. quæ res in causa fuit tantopere corrumpendi hanc partem, quod ipsi nulli melius sentiẽti inuexi, toti essent sui: confinxerunt omnia pro captu illo suo & lingue, & bonarum rerum omnium experti. Atq; hoc eo, inq; reliqua omni Dialectica quum ignoraret quænam essent sua, quæ aliena, & in omnes fere artes impetum indocte fecissent, detinuerunt auditorem diutissimè, tradentes tam multis præter rem naturalibus, supernaturalibus, divinis grammaticis, quæ ut erant perplexa, & cõfusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages cũ cumducenda. Murane

dum est, quum Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetiæ duos annos impẽdi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primæ Philosophiæ, uix annum. Quid quod quidam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidunt. Multi tota uita etiã longissima nihil sunt aliud quàm dialectici. Ea mora plurima suasit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idq; usu uenit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studijs persona L. Crassi in tertio de Oratore: Ista discuntur, inquit, facile, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiã ipse discere: sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam cõfirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumq; permaneat: libet autem semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio teneor, etiam fortasse si assequi non possim. At alĩ quia præclarè faciunt, uehementius quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisq; magnitudine artium, ex eo quod senes discũt, pertimescat: nam q; aut senes ad eas accesserũt, aut usq; ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidẽ sic se mea sentẽtia habet, ut nisi quod quisq; cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandum erat, & semper altercandum, quæsita sunt spinosa quædam apta disputationibus, quæ materiam suppeditarent rixis, & diutissime proferrent altercationem etiam in tradendis præceptis artis: nihil semel dicunt, ne adimant sibi argumentandi, & in contrariũ dicendi occasionem. Sed si quam diffinitionem, aut formulam tradunt, primum cõfuse & ruditer proponunt, postea paulatim, uelut cogentibus ad id argumentatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, ut demũ per longissimos uerborũ circumactus sit perfecta: & querunt postea de prolixitate eorũ, qui excultius scribunt, quum ipsi dum undiq; ansas argumentorum uenantur, id multis paginis uix explicent, qd expo ni pauciss imis uerbis potuisset. Iam uero ne deesset uelut bello huic comeatus, de omnibus inquisierunt etiam recon

ditis, & alienis, & puerilibus, & absurdis, & de iis quæ capere nō potest humana mens: quum tamen Aristotelis sit in primo Topicorum sententia, neminem sanæ mentis propositurum, quod ab omnibus uel reprobatum sit, uel comprobatum, uel etiam plurimis: hęc enim dubitationem nullam habēt. nam quæstio dialectica, est quæstio probabilis, non paradoxa: nec contenti iis, quæ natura ingenij humani assequi, & definire poterat, ad uiuum uoluerunt omnia resecare, adducti dulcedine disputandi. Et quemadmodum qui pruritus titillatione acti nimium scabētes sanguinem eliciunt, & dolor succedit in locum suauitatis. & mali chirurgi dum morbidum nimis resecant, sanum quoque attingunt: ita isti dum nimium scalpunt ueritatem, amittunt, & in falsum incidunt, quod profert se maiore aliqua uerisimilitudine, quām uerum ipsum. ut interdum orichalcum magis exprimit colorem auri, quām aurū ipsum: & qui simulat, quām qui agit simpliciter, propius ad imaginem ueri accedit, etsi longius à uero ipso. Hinc est acutus ille Mimi uersiculus. Nimium altercando ueritas amittitur. Ad populum uero spectatorem, & interdum etiam, si dis placet, altercationum arbitrum quęsita ludicra tanquam in fabula, ac ipso sono grandia, & uasta, ut pullata turba admiratetur, quæ non caperet, ipsis magni essent uulgi existimatione. Inde arrogantia quod aliquid sibi esse uiderentur, quum populo stulto iudici uidebātur: nam bellaces homines pulcherrimum censebāt esse titulum inuicti ut principes: hinc sophistæ nomen sunt amplexi, quum alioqui sophistā definirent non existentem, sed apparentem. Quidam se horribilem sophistam cognominabat Lutetiæ, non minorem eam appellationem ratus, quām Africani, aut Asiatici: Intrauit palām, & magno agmine ostentatio, atque ex ea pertinacia non cedendi melius dicenti, ne uictus hoc coactus ui argumenti uideatur facere: & ex pertinacia tuendi quid susepissent conuicti, et prostrati, ad rem maxime absurdam confugiebant, quæ illos in præsens periculo eximeret: mox liberati honorem illi habebāt, tanquam seruatrici, & dignitatē attribuebant placiti, ita ex euasione transibat in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cupidine, quum se quisque autorem haberi uellet noui inuenti, quæ

Sophista.

quæ confirmauit consensus sequacium, quod erat factu facillimum, quum ad eam rē nec literis, nec libris esset opus, tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo constaret, nec admitteret repugnātia: uere erant placita. nam pro ratione nihil afferebatur aliud, nisi sic placet, sic uidetur, impugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Aristoteles quinq; metarum genera posuerit, in quibus sistit disputatio, ubi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est tam nugax, aut inopinabile, aut contrarium magnis uiris aut absurdum, & anile, quod metam censeant: sola contradictio est meta, & ea una efficit ut reiciatur dogma ad alia quantūcunq; absona, & stulta: unicū dant responsum, concedo, nam sequitur ex mea conclusione: imō ipsi ńdem posito dogmate statim ultrō inferebant paradoxa quædam, ad quæ omnia illa erat clausula: hæc omnia sunt concedenda, quæ sequunt ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quicquid cuiuis aliquādo, quomodocunq; uenisset in mentem. Qualia uero essent illa placita præter ea quæ attigi, quę tamē sola attigi maxime inter eos uulgaria, & receptissima: de peculiaribus, quorum nullus est modus, Hinc potest intelligi, quod ad ea asserenda, ueniebant pueri sine lingua, sine libris, sine eruditione, instructi casibus tanquam quæstionibus hariolandi, quas pueri unius noctis meditatione sexcentas citius excogitant, quām uiri graues sexcentis annis unam. Omne a possibiliter est b, & tamē nullum b possibiliter est a: & ciusmodi. Hinc infinita dogmata, & totidem dialecticæ. Hæc Pauli, illa Hentisberi, alia Mantuani, Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. Parcam nominibus uiuentiū, & id quidem nō in ea parte, quæ est de inuenienda probabilitate, aut de iudicio argumentationis quod esset ferendum, sed in intelligentia, & explicatione, ac usu sermonis Latini, qui unus semper est, & simplex. Et tamen quum talia sint eorum inuenta, mirantur non intelligi ab aliis, quæ ipsi somniarint: quasi omnes sint Iosephi, aut Danieles, q possint illa interpretari: egressis illā suam rem naturam, quam incolūt, miranē se, et sua ab alijs non agnosci, & ad huiusmodi formulas exigunt dicta omnium, quæ quum non congruunt, indoctos eos esse iudicant, & asinos pronuntiant, gaudentq; se non in-

telligi, ut Circulatores quod obtuitum spectatium frustr
tur: maximorum quoq; scriptorum dicta examinant, qua
non congruere ad suos canones initio non tam admirant
quàm uelut indoctos, & se inferiores aspernantur. Post
tuente illos uetusta autoritate, & consensu generis huma
ni, ipsi etiam distinctionem habeāt in gratiam illorum in
uentam: Verū dicunt isti in sensu, in q̄ fiunt propositiones,
non in sensu, quem faciunt. Quo quid potest dici insanius?
quasi melius sciant pueri quem sensum faciūt uerba, & ien
tentiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hie
ronymus, Ambrosius, Augustinus: aut Græcę, quàm Demo
sthenes, Plato, Aristoteles, Isocrates, Gregorius, Basilius,
Chrysostomus, Origenes. Adducti sunt quidā in eam opi
nionem ut dicāt hæc quidem hactenus esse aliis artibus ut
lia, quòd acuant ingenia discentium, & si quis hæc intelli
gat facile etiam alia assequetur minus difficilia, quoq; ne
trum est uerum. Videntur esse illa ingeniosa, partim qu
non intelliguntur: nam quidam ea sola habent in pret
quæ non capiunt: alij subtilissimam oportere rem esse ar
trantur, quam ipsi non cernant. Multis perinde uidētur a
guta, ut lusus pueriles festiui, & argutuli. Nam ænigmat
hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & subti
cto, sed ex ignorantia meliorum sunt nata, tanquam hu
hæ inutiles in solo inculto: necesse erat eos aliquid ager
Hæc est enim natura humanorum ingeniorum, ut quoni
igneum est, etiam hebetissimum, sed ad aliquid agendū ap
plicet. Itaq; non acuunt hæc ingenium, sed cogunt sylue
re, contentiosum reddunt spinæ istæ. & morosum, non u
uidum, & actuosum: in pulchris acuunt quidē, & dedola
sed ita, ut nihil supersit solidi: extenuant, minuunt, depri
munt: & in his semel fractū haud facile ad res præclaras si
nunt attollere: præsertim quum hæc non modo aliena sint
à ueris artibus, sed etiam contraria, ut tendentibus ad al
tiores, ac ueras disciplinas, tanta sint hæc cura dediscenda,
ne profectum impediant, quanta fuerant accepta: quum ta
men instrumentum aliarum sit artium, ad quod depraua
tum torquent alia, & post tam diuturnos clamores in ch
lis adeo se pugnando exercitatos esse rentur, ut iactent se
argumentis posse uertere candida in nigrum, & ex hom
ne fa

Sophistica an utilis aliis artib⁹.

re facere asinum, quod longissime abest à uero. Nam isto
rum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, lani
sta in lanistam dimicat & pirata in piratam, nihil est iactu
tæ, etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tāta est
opinionum inter illos etiam probatarum uarietas, ut hac
conclusus euadere possit illac. Ideo ad obstruendos exitus,
& suffugia, multa consueuerunt, ut ipsi uocant supponere.
Qui non intelligit, quæ loquuntur quomodo capietur? co
get eos apertius loqui, & communi lingua: in ea uero tam
nihil ualent, ut nulla sit uetula, aut cerdo de uulgi fece, qui
non illis uertat nigrum in candida: nec ulla tam imbecil
lis ratio sumpta de uita, & de medio, quæ non eos pertur
bet, nempe res ipsis noua atque inusitata. Laurentius Val
la aggressus est reconcinnatione facere Dialecticæ, in qua
dissentit ab Aristotele, & Peripateticis ueteribus, ac nouis.
Monet in quibusdam neutiquam praue, etsi ea sunt perpau
ca, in pleriſque labitur, ut fuit uir ille uehemens, & ad faciē
dum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica fal
sus est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & q̄d
magis mirēre in præceptis Latinæ linguæ. Sed non minus
illic improbando aberrauit, quàm in elegantijs, & inuecti
uis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi,
nos uel omittemus prorsum, uel in aliud tempus, si ut
debitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo di
sputationem, res esset nimium prolixa, mini
méque in præsens necessaria, quòd illius
argumenta nec magnis rationibus
nituntur, nec proinde sunt ab ul
lo recepta, tanquam do
gmata artis
hujus.

Dialectica Laurentij Vallæ.

DE CORRVPTA DIALECTI
CA FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Quartus, qui est de corrupta RHETORICA.

HVMANAE OMNES SOCIETA-tes duabus potissimũ rebus uinciuntur, ac cõtinentur: iustitia, & sermone, quarum si alterutra desit, difficile sit cœtum, & cõgregationem ullam siue publicam, siue priuatam diutius consistere, ac conseruari: neque enim ullus cum iniquo possit quis habitare, & contrahere uitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus, uel cum eo uelit uiuere, quem non intelligit. Itaque duo sunt uelut cui, quis conuentus hominum regũtur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet uires, & lentas: sermo uero præsentes, & magis celeres: q altera rationis & consilij uim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quem iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facile patiuntur regi: quippe plurimum poterit sermone, estq; ad dicẽdum instructissimus, hunc uolũt ducem. & rectorem esse sui, & huic se totos permittunt, rati eandem esse uim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed nonnoẽs cõgregationes quicquid uolũt efficiũt. Nã in aliis unus administrat omnia, uel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam uelut fornicati, magnisq; uiribus & potentia suffulti, si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernẽdum, exequendúmue quæ statuerit habet uires, sed ne ad cœtus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentiæ. Sunt aliæ congregationes, quæ liberæ nominantur, penes quas supremũ est imperandi ius, & quodcũque imperauerint ad id exequendum uires. In illis prioribus si quis plurimum dicendo polleat, uel non auditur: neque enim sinitur publice loqui: uel etiam si dicat, et persuadeat multitudini, ea tamen & uoluntatem habet metu præpeditã, & manus alligatas.

Iustitia. Sermo.

In po-

In populari imperio quoniam quicquid multitudini est uisum, id protinus habetur ratum, plurimũ ualet ad omnia uis dicendi. In istis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes, ad fortunas, dignitatem, potentiam, permulti studuerunt, ut optime ad concio nes ciuium dicerent: quod qui faciebant, oratores nominati sunt, & eorum ars oratoria: Græce rhetores, & rhetorica. Hoc quidem dicendi principium. Sed ornatius dicendi, & acutius inueniendi ex necessitate fluxit. Cuius originem Aristoteles Siculis tribuit acuto hominum generi, & suapte natura facetó, atque ad dicendum parato. Apud hos enim cum crebra tyrannorum mutatione quorum nulla fuit regio feracior, possessiones, & bona adempta aliis essent, aliis donata, postea uero tyranno uel occiso uel pulso, qui exulabant, & patrimonijs erant deuoluti, legibus, & iudicijs, & æquitate iuris sua repeterent, instituerunt excultius quoddam, & politius dicẽdi genus in forum adducere, tum acrius, & argumentosius idoneum ad persuadendum permouendúmque iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc extitere artis huius præceptores antiquissimi, Empedocles Pythagoricus qui mouisse aliqua circa rhetoricen scribitur, ut ait Fabius. Tum Corax & Tysias, qui ex usu & dicendi consuetudine obseruata quædam præcepta tradidere: hoc secutus est iam cultus & climatus magis homo insulæ eiusdem Leontinus Gorgias, à quo multi sunt Athenis docti. Ex necessitate hac recuperandi sua, ad alia quoque experenda translatum est instrumẽtum: ut quemadmodum mouerant iudices, mouerent etiam animos in concione populi, senatus in curia, denique eorum omnium, qui plurimum possent in republica, & in quorum manu atque arbitrio fortuna esset omnis posita ciuitatis: isque tanto erat efficacius, quanto is qui diceret, populum esset nactus acrium, calidum, intemperantem, concitabilem, qui facile dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene constitutis ciuitatibus quieto & moderato, atq; etiam paulo hebetiore populo etiam si libero, non tamen magnus relictus est locus facundiæ ad se iactandum, quemadmodum Cretę, uel Lacedæmone. Athenis autem præferuida ciuitate ac mobili,

Oratores.

Rhetorice origo.

mobili, & in Asiæ Græcis Coloniis, quæ penè fuerũt Athenis in ea loca deductæ, Rhodi quoq;, & in Sicilia, postremo Romæ dominatus est orator, ubi eloquentia inuenit turbas acumine ingeniũ præditas, inquietas, ambitiosas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaq; Zeno ille Stoicus, qui Rhetoricen palmæ esse similem pronuntiauit, Dialecti cen pugno, & aptius dixisset, Dialecticen ad subtilem doctorum examinationem argumentum colligere, Rhetoré uero ad popularem sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator quàm dialecticus: ut quum enuntiationem unam pro tota argumentatione ponit interdum bene longa, quemadmodum in instrumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo ut erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, expetiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opulenti, occupati negotijs: quumq; ad actionem & destinatum usum conuerterent quicquid uel didicissent à præceptoribus, uel ipsi experimentis deprehendissent, uel inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non curarunt inquirere quid esset ea ars, quæ eius materia, qui limites, quàm late pateret, quis scopus: ui delicet non eam ad scientiam aliquam excolebant, sed ut locum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opibus, & honore cumularentur, & quandam uelut tyrannidem exercerent dicendi uiribus tanquam satellitio circumsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temere sunt ab eis definita, nempe ab occupatis & alió intentis. Videbant usu quotidie uenire ut de republica dicerent, de pace, de bello, de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, fortuna, de nauigatione, de uentis, de hymbribus, de natura Oceani, de cœlis, diis, hominibus, de affectibus, & opinionibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & indignabundus uelut res suas repetit, amputata esse de rhetorica per homines desidiosos, quæ ad naturę contemplationem, quæq; ad componendos mores attinerent, & ex uno studio facta multa, tanq; membris uno ex corpore diuulsis ac dissipatis: fuere qui tanto ambitu gauderẽt professionẽ suam extendi, ne rem leuem

& cuiuis

& cuiuis facilem aut obuiam uiderentur præstare. Alij qui opes erant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alij secum æquarentur dignitate, neu curarent eadem ingredi difficultate perueniendi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit uim seu facultatem uidendi quid in quoq; sit probabile: nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed uidet: sicut nec facit medicus salubria, sed uidet. Itane uero tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis omnes igitur artes sunt Rhetorice, sicut pharmaca omnia medicinæ: imò hæc ipsa medicina Rhetorice pars erit: & muta illa corporum, & linearum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta rhetorice fuerit pars. Quid facitis? immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen conferrumination ẽ quã dam facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non uidet non esse rhetoris de cœlo, deq; elementis dicere, de angulis, de pyramide? Quòd si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis unquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius præcepta. At qui hęc callent omnia dicunt melius: ceu uero non unaquæq; ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Adminiculo est naturæ contemplationi, cognitio ueteris memoriæ, num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui non sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, nõ medicus, qui non etiam physicus; artes tamẽ sunt separatæ, & distinctæ. Hęc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt non posse omnia illa tam uaria, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem unum capere ac sustinere: ideo alij geminam fecerunt rhetoricen: unã uniuersalem, quę res omnes complecteretur, de quibus aliquando dici possit, alteram particularem, & usui ciuili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus uersatur. Ideo quędam de philosophia morũ excerpta documenta in hanc artẽ inuexe-

I 5 runt,

runt, sed ut in alieno loco leuiter, & defungendi solũ gratia. Nec Aristoteles dissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus disserit, sed ad captum popularem, cui uni debet orator seruire turbis & concionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse mihi pene de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophum ut inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: ut appareat eos in alieno uersari opere, & ad se nihil attinente? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitia illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restituunt? Sed certe non magis de moribus, aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, q̃ si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adferet quatenus scisor, ac ne si sit quidem inuoluta, aut dura, & parũ scisioni apta ipse ut scisor euoluet, & molliet, & scisioni accommodabit, sed iã ut alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Non defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitijs & desidiæ consuluerint discentium, q̃ quod putarẽt esse artis: ut quandoquidem rhetoricam solam petebant ij qui in curia, & foro, & oculis multitudinis uolebant uersari, reliquas omnes artes uel nõ uacaret attingere, uel omnino ut ignobiles obscurasq; aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia uelut delibata, de quib⁹ esset eis aliquando in ciuitate disputandũ: uolebant oẽs bene dicere, & cito uolebant, de qua festinãtia Cicero, & M. Fabius conqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi uelamento quodã rhetorices obtecta, ut qui absynthium pueris datur illitum melle. Ergo multis nõ licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & utili dolo ingesserũt, quæ simpliciter & aperte tradita respuissent. Sed hac de re satis. Prætereo innumeras rhetor⁹ opiniones, ac sententias: alijs augentibus materiã, alijs minuentibus. Cicero uarius est, & lubricus, & incõstãs, ut ferè in rebus philosophicis. Vellet omnia subijcere Oratori L. Crassus, M. Antonius nõ sinit, quoq; apud Ciceronẽ disputationes notissimæ

De materia Rhetores.

mæ sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandũ accommodatis uti possit in causis forẽsibus atq; communibus: quiq; sit præterea instructus uoce, & actione, & lepore. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romæ pro oratoribus habentur, celebranturq;, decem illi Athenis. Tum Romæ duo illi, quos modo nominaui, & Cato, Gracchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui nõ instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenij acumine & solertia, usu, prudentia cõmuni, & in sermone elegantia, & cultu quodã. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an uirtus, an uis, an instrumentũ, & ut græci dicunt ὄργανον. Nam alij eam ita sustulerunt præclaris nũcupationibus, ut aliorum inuidiæ obiecerint, qui illã etiã praua uitatem quandam artis nominarunt, græco uerbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, et simulatricem particulæ ciuilis facultatis. Alij uim, alij usum dixerunt, alij artẽ à scientia & uirtute disiunctã. Quidam uero scientiam. Stoici eloquentiam dicunt uirtutem, & sapientiam, & talẽ esse Rhetoricen: quẽadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi uirum bonũ. Quod Cato uelut ex oraculo protulerit oratorem esse uirum bonum dicẽdi peritum. In quo ita laborat & sudat, dũ contendit planum facere Ciceronem ac Demosthenẽ, qui inter oratores primi habeantur, bonos fuisse uiros, ut me grauissimi uiri misereat, qui res tã diuersas natura uoluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantibus unã facere. Obscure quidem Cicero, sed aliquanto uerius tamẽ in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summaque prudentia, quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Sic ille: quanquam redit paulo post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiam, nempe cogitandi pronunciandique rationem, uimque dicendi: & confundit quæ sunt discretissima: atque eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, utiliter sanè: atq; utinã id hominibus persuaderet, sed nõ perinde uere, quippe

Rhetorica quid sit.

quippe quæ finibus, materijs, & toto usu separantur. Nam quod Cato uirum bonum dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atq; usitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortã. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine uiri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neq; enim uir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quã de sponsione boni uiri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, ut est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de re rustica: Et uirum bonũ maiores nostri quum laudabant, ita laudabãt bonum agricolam, bonumq; colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiam Stoicum illum boni uirum quærent. Iam q exercitationis huius fructus peteretur, siue noxijs ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consularetur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum iudiciale, & suasorium. Quod uero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum decerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi uocant ἐπιταφίους: Romæ quoq; mos fuit uiros primum fato functos, hinc fœminas quoq; publice in funere laudari, additum est tertium. quod laudatiuum nuncupatur, & demõstratiuum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus usus est satis plenus, ut causarum tria essent genera, quæ modo memorau. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in alijs fere artis huius nõ tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm uel consuetudinẽ explicuit, uel ea pro magistra usus est. Siquidem facultas dicendi tanquam uniuersale quoddam instrumentum per omnia de quibus dicimus fusa est, nõ aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerunt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. Atqui diuersissimam habent inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis nõ uidet ad agendas gratias, ad gratulationes, ad cõsolatio-

Vir bonus.

Tria genera causarũ.

solationes, ad historiam, ad descriptionem, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocutione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demonstrationes. Atqui illa non raro materiam suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. M Fabio satis uidebatur ratio in contrarium euincere, ut plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit autores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suum. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate uberrimus, quo factum est ut reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facile si quid esset de alijs dicendũ, ex suo usu expediebant, quæ possent in uulgus cum fauore & plausu recipi, ut est in facultate hac exercitatio potior, quàm ars. Iam quinq; fecerunt partes artis. Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare alij alia addidere, ut quidam iudicium. Principio meminisse naturę est, quę si arte adiuuatur non protinus est rhetoricæ, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabant ueteres, nunc uulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem uatem. Sed isti quemadmodum initio dicebam, quibus uiderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquam artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo uniuscuiusq; artis memoria est pars? Quodsi quis artifex uendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iurisconsultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & uarietatem legum atq; interpretationum. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronuntiare uero ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suum munus, & maximus esse orator sine gestu, tametsi non eam habeat uenustatem, gratiã, uim, ut magistratus sordide aut neglectim uestitus. Porrò in uoce, si quæ sit eius natura speranda, philosophi est officium: si quemadmodum exercenda, phonasci: si quomodo ea utendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilis est educationis, ut tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum uult sibi orator uendicare, sit

Rhetoricę partes quinq;.

re, sit sanè, quãdo nemo erit qui asserat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino ullius dicemus, de cœlis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de priuata, quæ sis dicturus excogitare, atq; inuenire? Quod si ita sit, quin huic nos uni cunctos tradimus, alijs omnibus uale iere iussis, tanquam superuacaneis. Sed hoc certe singularum est artium in sua materia: in uita uero est iudicij, consilij, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla comprehendi poterit arte: ingenio, iudicio, usu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis dicturus, aut etiam non dicturus, hęccine sunt Rhetoricæ partes? profecto non magis quàm officia uitæ omnia, & publice, & priuatim, quibus tradendis nulla disciplina, nulla artis præcepta sufficerint: prudentia ubique præsto sit oportet, tanquam consultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse non magis loqui, quàm tacere quũ est opus. Nunquid tacere quoq; docet hæc ars? Quis iam non uidet hos omnes prudẽtiæ furripuisse unde domũ suam locupletarent. Iraq; cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum uero à Grecis scriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in proœmio, in narratione, argumentãdo, cõcitando animos, aut sedando, in epilogis, in suspicionibꝰ immittendis, augẽdis, anunaduertẽdis, tollẽdis, nõ sunt huius artis, ac ne ullius quidem, usus sunt, qui in immensum abit: ut mirandum sit Græcos homines, qui in eiusmodi minutijs solent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquis se uolumina, & quę nulla possent lectione percurri. Qui inepti in his sunt, qui collegerũt ratiunculas aliquot, quibus discipuli in singulis uel causarum generibus, uel orationis partibus uterentur, & dicta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate desumpta: nam in hoc plures sunt Hermogenes, & alij Græci, q̃ Latini, pro formula nobis obijciunt dicendi. Postea uero q̃ multum se, ac diu iactarunt, sc̃q; ac lectores conserunt, nihil progressi hęrẽt circa initia, & pueriliter sapere ac loqui iuuenem suum docent. Scilicet corriuare in Tyberis aut Ilissi alueum conabantur ipsum oceanũ. Quid prodest illa coaceruare, quorum rarus, aut quod potius puto, nullus est unquã usus futurus. Ego abs te in arte uniuersales

uersales canones, & dogmata ad omnem dicendi rationẽ apta è natura ipsa obseruata ac deducta expectabam, ac requirebam: nam ea demum artem efficiunt. Post hæc si tibi iussum esset, adiecisses exempla primæ exercitationis, acciperem, ferrem, etiam si minuta & puerilia: pro formulis uero tradere exempla ipsa non est artificis, sed experti tantum. Verum hæc quemadmodum dixi, etenim dicendum est sæpius, nequis fallatur præsertim in re tanta, rhetoricæ non sunt, sed iudicij, ac usus. Idcirco exemplorum huiusmodi & plura, & accuratiora, & magis commoda docebit me dies unus consuetudinis in foro, in curia, & cum prudentibus, quàm multi menses sub tali dicendi magistro cõsumpti. Sed ratio inquirendi argumenta dialectici est. Ideo Aristoteles octo libros Topicos inter logicos posuit: de ea re quàm tenuiter agit in rhetoricis, quàm pene nihil. Et quum amplificatio, quæ sit per res ex locis argumentorũ peratur, ipsi de ea seorsum præcipiunt, ut dicas eos congere re potius dicendi documenta, quàm in artem quandam digerere audienti ad discendum utilem: nimirum neq; arte potuissent efficere ignari quid tradendum esset, & quatenus, quum de materia & finibus prauc ab initio iudicassent. Elocutio magis artis huius est propria. hanc uero perplexam & infinitam reddidit immodica Græcorum subtilitas, & otiosa diligentia, quæ omnes loquendi formulas siue à loquentium consuetudine alienas, atque abhorrentes, siue protritas cum primis & uulgares, tanquam schemata & orationis lumina adnotauit. Stylum siue charactrem fecerunt triplicem, imum, summum, & inter duos illos interiectum mediocrem, idq; multis uerbis & exemplis, etiam usq; ab heroibus uelut repitita origine, ut amplissimus sit Vlysses, Menelaus infimus, medius Nestor, nec satis uere, nec satis ad docendum accommodate. Populorum quidem facile fuerit in tres ordines distribuere, quia distinctio una ex re sumitur, nempe ex censu. Quòd si ex omnibus sumatur internis, corporeis, fortuitis, multo plures existent ordines. Eundem ad modum in oratione uirtutes aliæ spectantur ex electione uerborum, aliæ ex contextu & numeris, aliæ ex figuris & schematis, aliæ ex argutiẽtorũ umbris et acumine, aliæ ex copia, aliæ ex tractatiõe animorum, Stylus triplex.

animorum, aliæ & grauitate sententiarum: ita nō tria esse modo possunt genera, sed plurima, quando in unoquoque horum sunt etiam plura quàm tria. Cicero in oratore hæc genera distinguit, sed ita ut non facile dixeris, quid sit secutus in secando, uerba, an compositionem, an sententias, an argumenta. Iam nec ad docendum hæc conducibiliter sunt excogitata: neque enim negant quin multa sint genera media, atque interiecta inter illa tria: atqui ea non minus oportebat explicari, quàm colorum genera, quæ natura inter atrum & candidum posuit: aut saporum inter dulce atq; amarum, qui quidem uehementer ab extremis distant, nec facile est per extrema cognoscere. Aliam formam orationis infimæ epistola, aliud res rustica, aliud libri de philosophia postulant: non eodem mediocri ad uirtutem, & ad profectionem hortamur: nec similiter inuidiam & misericordiam mouemus. Fecerunt orationē uelut hominem quendam, in qua essent caro, sanguis, succus, ossa, nerui, cutis, color, statura, habitudo, proportio partium, tum interna, ingenium, iudicium, uigor animi, affectus, educatio & mores: quarum rerum partes eisdem ignāt, quis in homine: sed obscurissime ac perturbatissime nihil diffiniunt, ac declarant: non statuunt quid ossa, quid sanguinem uocent, quid succum, quid mores: idcirco mirifica est inter eos dissensio de his: ut de eadem oratione non modo diuersa pronuntient, sed aduersa quoque: uidelicet quum non constaret quid quicq; appellaretur, sed temere ac ritu populari nuncuparent singula, unusquisq; hæc pro libito & captu suo usurpauit. Illud uehementer admiror, q̄ tāta atrocitate uerborum uersum in soluta oratione uetuerint fieri, fœdissimum id, turpissimumq; appellantes, nec partem quidem uersus inferri sunt passi duntaxat mā iusculam. Cuius placiti sæpenumero profiteor me rationē quæsisse, necdum inuenisse ullam. Siquidem uniuersaliter prohibent, nec auditorem respiciunt, nec dicentem, nec rē de qua dicitur, nec ob quem finem dicitur, nec genus aliquod uersus signant & distingunt. Aiunt oportere cælari artem, quæ prodit se si fiat uersus, & ostendit in concentu & uerbis occupatum esse oratorem, non in re: idcirco nec quod habeat uersus numerum passi sunt inferri, etiamsi non

Oratio hoī similis.

De uersu in soluta oratione.

non sit uersus: ut munera dare parenti. Tum ad grauitatē & opinionem ueritatis cuius sermo, ut matrona quæpiam uel puella honestissima non desyderat anxium cultum, & exquisita ornamenta. Audio. Sed multa in hoc dicto occultantur, quæ facile sit conuellere. Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dicere, quod non in aliquam uersus rationem cadat, quod ostendunt tam innumera uersuū genera. At inquiunt genus noti carminis. Atqui permultę sunt pedestres orationes modulatiores longe quàm iambici uersus comœdiarum Plauti & Terentij, q̄ uel heroici illi, qui continuo feruntur cursu absq; cæsuris, ut apud Horatium, Persius hic permagna negotia dies: uel quum cæsura est obscura, Nescio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos est in Sallustij prœmijs, in orationibus, in concionibus T. Liuij maius ac notabilius? Videre est pro lege Oppia, quam nominaui potissimū quòd ea Catonis, & consulis, & per se grauissimi uiri personæ attribuitur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium. Platonis & Democritj, locutionem tametsi à uersu absit, tamen quod incitatius feratur, & clarissimorum uerborum luminibus illustrata, poema putādum magis, quàm comicorum poetarum, apud quos nisi quod uersiculi sint, nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam q̄ cælari uolunt artē, utiq; tot uersuum genera in calore scribendi deuitasse maioris est artis mea sententia, quàm in aliquod illorum, uel imprudentem incidisse, uel prudentem deuenisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam uaria, quibus undiq; circumsidemur, effugiat: eo minus, quum in curam sit rei potius quàm uerborum intentus: ut de M. Bruto refert Fabius, non aliter ac gubernatoris sit peritissimi atq; exercitatissimi nauē inter Cyclades inoffenso cursu ducere. Itaq; homo eruditus, & dicendi peritiam callens, citius artem & diligentiam in eo deprehendat, qui in longa oratione genus carminum nullum admiscuerit, quàm qui in aliquod impegerit nonnunquam: hunc sciet de rebus fuisse natura aliter solicitum, illum de uocibus, & dictiōe. Adde his, quòd qui non sunt iam uersus, obseruatione, iteratione, usu possunt fieri. Sic facti sunt uersus ab Aristophane, ab Hipponacte, & alijs poetis, qui antea non habebantur. Sed profecto

fecto adhibeat quantamcunq; operam & diligentiam quis uolet, attentissime se obseruet ipse custos sui, nō poterit tamen uersum effugere. Si quis maximorum autorum orationes excutiat, ex uersibus, aut magna illorum parte uidebit omnia cōflata, etiam notis, etiam sonoris magis quàm sunt trimetri iambici familiares fabulis. Cic. in sexto de republica: qui reliquos complectitur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone, dicere incipientē timere, trochaicus est, si iambus in tertia sede par sit trochæo, ut idem ipse docet. Quum contra Titus Annius ipse magis, de quinq; pedes heroici: de lege Manilia, quanquam mihi semper frequens, dimeter Iambicus. In Acade. quæst. Quæ cum essent dicta in conspectu consedimus omnes, uersus est heroicus, si unam syllabam demas, ut si dicas sedimus. Seneca epist. nonagesimasecunda, originis suæ memor, dimeter iābicus, & quidem totus è iambis. Liuius præfatione, nostra per totos annos uidit ætas, trochaichus est. Quid q; multa sunt uerba simplicia quę uersum efficiunt adonicum, suspiciebant, accipiebāt, impositisset, archimagirus. Satis hęc uidit Martianus Capella, sed fulgore tātę autoritatis præstrictus elicit eius hæc sunt uerba. Neue in notissimos uersus, & maxime heroicos structura fundatur, Iambicósque uersus, quamuis eos Cicero non euitet, quum dicit. Senatus hæc intelligit, consul uidet & heroi uersus finem uel initium non declinet, quum dicit: O miserum cui peccare licebat. Enim Academicis, latent ista omnia * Varro magnis obscurata & circumfusa tenebris Et in Verrinis plenum uersum una quidem syllaba mutilum fudit, quum dicit: Quum lo querer tanti fletus gemitusq; siebant: nec finem uitauit elegi, sicut ait: Oderat ille bonos. Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucij petulantiam, dum dicit: Successit tibi Liuius Metellus. Sic ille. Aristoteles in arte poetica Iambum ait familiari sermoni peculiarem esse, ideo in illo multa nos effundere iambæa, non item heroica. An non apud Ciceronem Crassus oratorem illum ait admirabilem esse & insignem, qui in oratione ipsa quasi quendam numerum uersumq; conficit, & mox: uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt, Quid est istud quam &

* Aliàs Lucille crassis occultata & circūfusa &c.

propemodū

propemodum? cedo quantum prograediar, ubi sistam: pueriles sunt istæ determinationes: populus concentum intelligit, numeri censuram non intelligit: si uersum aspernatur propter concentum, ubicunq; sit concentus eadem erit aspernatio, & concentus iste ac numerus, qui nunc non est uersus, adhibe iterationem, & usum, iam fiet uersus. Quæro etiam si uersum alienum licet citare in oratione, cur nō liceat suum facere? eadem est harmonia, & concinnitas in alieno & proprio. Hæc quidem de ipso uersu, nunc de autoribus. Po. Ro. bellaci & rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & literę, cuius sensu Crassius Ciceronianus, ut quisq; optime sciret Græce, ita esse nequissimum, ut in Syris uenalibus. Tum si gestui addidisset orator uersum, populus non esset sibi uisus grauis oratoris orationem audire, sed saltantem histrionem spectare. Græco non item, cui etiam histriones honesti erant. Cicero memor ingenij coronæ suæ pauciss imos in orationibus ac penè nullos citat uersus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero defendens Archiā, q; de studijs humanitatis loqueretur, nouo se dicendi genere usum esse ait: & pro Murena præfatur ueniam: & ad C. Cæsarem uersus Homeri admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aeschines Solonem laudans maximo hominum conuentu in accusatione Ctesiphōtis inter illius decora poeticæ studium atq; exercitationē numerat. Ad hæc aures sunt uariæ, sunt quibus Ciceronis concētus sit effœminatus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationem. Alij alios pedes amplectuntur: Aristoteles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secū in deligendo satis consentiens, ut Martianus annotauit. Pedes inquit ille quadam permista confusione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ioni cum concludendum, modo pæonem primum probat incipientibus, modo finientibns, modo dochimum, qui constat breui, duabus longis, breui, & longa, cuius exemplum posuit, amicos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiofiora percurram, ut in hac sylua quibusdam uidear præire tramitibus. Sic ille. At nec; his grauiores aut meliores dat formulas, sed leues,

& pueriles admodum. Hæc quidem ex ingeniis nascuntur, quæ non omnia delectant eadem: alii aliis capiuntur, ut in sensibus uarii soni allubescunt uariis auribus, colores oculis, sapores palatis. Ad hæc mutatinn est seculis iudicium aurium: aspera, & dura compositio placuit Catoni & Gracchis, & ea utilis est uisa. Concinniores fuerunt Antonius & Crassus: multo his & reliquis omnibus numerosior Cicero: mollis & delitiosa & fracta compositio corrupto magis seculo sub Vespasianis & Traiano uiguit, ita ut orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, non aliter quàm poetarum carmina, cancrentur. In dicente etiam magnum discrimen: non decet orationis illa modulatio & numerositas frigidam senectam, certe ardentem iuuentam decebit. At cælanda est ars, nam id sæpe inculcant, ne effluat. Quorsum? ut facilius persuadeas. Quid si non ut persuadeam scribo, sed ut narrem, uel ut delectem? Poetis ad delectationem licuit tot generibus carminũ abuti, mihi non licebit quibus uolam, qui tantum delectationem peto? quam fuisse causam Cicero scribit cur numeros in orationem inuexerit Isocrates, qui inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astrinxit. Verum enimuero prisci illi oratores quocunque istis de rebus modo disputarent, ac statuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, studii, usus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atque stimulabat ingens eloquentiæ propositum præmium, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmium simul primum sublatum est, eloquentia quoq; est collapsa: nam quum oratorum licentiam nimium serpere uiderent effundere, multis esse innocentibus periculo, nocentibus præsidio: ut qui hoc quoque arroganter profiterentur & iactarent de inferiore causa superiorem se posse, & de superiore, inferiorem facere: cohibendam uelut claustris impositis duxerunt. Athenis uetiti sunt affectus innouere, quod usum est philosophis longe æquissimum, ne illi dicis animus nempe norma qua esset iudicandum à recto ullam omnino in partem inflecteretur. Romæ Pompeius magnus tertio suo consulatu legem tulit, ut actori duæ assigna-

assignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & perorare eodem die. De quo Cice. queritur in Bruto, inquit enim: Et perterritum armis hoc studium nostrum conticuit subito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis. Et Tacitus impositos dicit esse uelut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & potestatem unius redactis omnibus, is non passus est uel tam crebro populum coire, uel tam frequentem, uel quenquam libere in publico loqui, quod ut erat, ita periculosum esse existimatum est potentiæ unius. Quocirca excluſa est à concionibus eloquentia, id est à theatro, & nutrice sua, quemadmodum in libro de oratore secundo docet his uerbis Cicero: Fit aũt ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes raro ipsi loquebantur ad populum, & pauca, plerunq; per edicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententiæ dicebantur non libere ut antea, sed in adulationem potẽtiæ compositæ, erantq; magis encomia principum, quàm deliberationes de publicis utilitatibus. In foro si princeps cognosceret, pudor uetabat eũ detinere, quoniam & ipse interdum gestu testabatur properare se: conuersis omnibus ad delitias relicta cura reipub. nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atque easdem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod delectaret, audire, quàm quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutatum, ex sano, & sobrio, & seuero ad luxum, & delitias, tanquàm si uirili ueste posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspecturus quid ageretur, & qua fide, tanquam dominus & rector omnium, sed uelut in theatrum ad oblectationem omissa libertate, & cura repub. segnis atque otiosus: & quia illud publice placebat in scholas inuectum est ad exercitationes: tales sunt declamationes illorum temporum inuentæ, non ad uictoriam, sed ad uoluptatẽ: neq; eñ pugnabãt,

sed uentilabãt: poeticas quoq; amœnitates per egressus pe
tierunt: quod ostẽdunt Quintiliani declamationes, & quæ
ex declamatoribus sui temporis citantur à Seneca. Digre
ditur quidem Cicero, & describit, sed seuere, grauiter, & ad
rem: paulo quidem tusius, nempe in orationibus infimis
sed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipsius conser
uata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi causa
canere, non rem grauissimam meditari: quod indigne fe
runt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita ut quum illæ decla
mationes quę Quintiliani circunferuntur nomine, tam a
lienæ sint ab eius ipsius præceptis, & tales ut contra casy
tissimum inuchi uideatur, non defuerint qui illius esse ne
gent: & declamabant quidem ueteres, ut Cicero, sed uera
causas, & eas, quas mox essent in uero certamine actu
quasiq; ex puluere & umbra in solem & militiam tra
turi. Recentiores uero declamabant fictas, & omnino in
tiles, quarum nulla in foro aut senatu posset contingere
nam eas quærebant in quibus maxime possent se iactare
& otiosos auditorum cœtus permulcere. Ad postremum
quum legibus iam à principibus constitutis iudicia exer
cerentur, uisum est adhiberi potius ad examinandam ca
sam iuris & legum peritum quàm oratorem. Ita creuit
tentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & studiu
artis oratoriæ prorsum sublatum circiter Antoninorum
tempora: quum iurisconsulti, qui plurimum ualebant gra
tia apud principes, decreuissent ipsi soli totum occupare
& fortassis ita uisum est Marco Antonio philosopho, q
tion censuit expedire, ut iustum atque iniustum dictu
confunderetur: sublato corpore & imago periit. Declam
re quoq; est desitum, & artem cognosci, quæ nihil erat si
exercitio profutura. Inane uero censuerunt laborem ali
quem fructu omni adempto suscipi. Paulatim studium
excolendæ linguæ cessauit, quum nullus esset eius opera
pretium. Quapropter ex bonis studijs maturrime omni
um eloquentia est tanquam flos quidam delicatus flan
Borea decussus: id est remota illa populari aura eloquentiæ
saluberrima, deserto linguæ cultu, & lingua ipsa sine uin
dice relicta, iniuriæ cuiusuis incursui exposita, & obnoxia
aduentu barbarorum uelut accepta plaga intercidit. Re
cepta

cepta Christiana pietate passi sunt principes, quod uniuer
sis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de
rebus sacris loquerentur: ita sacri concionatores priscis il
lis oratoribus successere, sed dissimillimo successu: nam
quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus e
loquentiæ, tota ui persuadendi, sententijs, argumentis, di
spositione, uerbis, genere orationis, actione inferiores su
mus. Cuius rei culpa diuisa est inter dicentem, & audi
entem. Olim qui dicebant erant callentissimi usus, & to
tius prudentiæ communis, tractandorum animorum peri
tissimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm dispares, imperiti, ignari uitæ, imò etiam communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum uel impellendi, uel reuocãdi omnino nesciũt. Nec cui rei quæ uerba, quod genus orationis sit ad
hibendum norunt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacẽtes, segnes, quæ animos deficiant citius, quàm excitent. argumentatiuncu
las colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ uentilant quidẽ, & titillant interdum, nunq; feriunt aut cædunt. Di
spositio fusa & dissipata: nihil dicunt suo loco. actio immo
derata: nihil pro re aut tempore: non in uoce, non in ocu
lis & ore, non in manu & digitis, non in gestu & statu cor
poris uniuersi: quæ illi ita habent cognita, ut nulla esse ar
bitrentur, nec interesse saltitent dicentes, an sedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos, attentos, plerosq; eru
ditos: nunc socordes, segnes, peregrinantes animo, rudes, atq; imperitos, ut eadem habeant sæpe repetẽda, qui dicũt, non solum quo infigantur & hæreant memoriæ, sed quo uel intelligantur, si quid sit acutius, nisi explicet & expla
net, in quo amittitur gratia & uis orationis. frustra clama
tur, surdo fiunt uerba: si quid obliquum, nisi recte & sim
pliciter exponat, perdiderit dictum: nec minus sanè per
dit, quum uenustatem atq; speciem dehonestat, & frangit neruos. Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuocari studium linguarum per discipulos Petri Rauen
natis Latini, et Emanuelis Chrysoloræ Græci: inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Filel
phus, Lau. Valla, Varinus Veronensis, Perottus Nico
laus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barba

Conciona
tores hui⁹
temporis.

rus, Angelus Politianus, & alij quos hic recensere nihil attinet. Hos uero, & quotquot doctius Latine loquerentur, quàm cæteri oratores uocauerunt. Sed ij qui uim nominis parum intelligerent: exercitium enim artis oratoriæ nondum est reductum, sed tantum in linguis funditus deiectis ac pessundatis instaurandis atq; erigendis cunctum illorũ studium consumptum est. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuat. Hactenus nemo declamauit utique in materia argumentosa, & quasi in certamine & palæstra: tametsi multi delectarunnt se oratiunculis, quę aduersarium non haberent: ut laudationibus artium, uirtutum, principum hominum: uel rabiosè se exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus lacerarent inuicem, id est conuitijs, & maledictis in unum cõgestis quotquot possent, quis aduersarium proscinderent, naso suspenderent, irridendũ & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent, aut perparum: si qua tamen alia erat causa, quàm susceptas leui aliqua de causa inimicitias atrociter persequi. Nec de phrasi, & genere dicendi uideo illos fuisse ualde solicitos, in electione modo uerborum occupatos. Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem aut Latinos alios legebant scriptores, sensa spectantes sola, uerba non animaduerterunt: ita isti qui in uerba sola essent intenti, dictionem præterierunt inanimaduersam. Ergo uideas eos eadem dictione conscripsisse res magnas, paruas, lætas, tristes, humiles, sublimes, epistolas, orationes, rustica, physica, moralia, forensia. Nimirum accomodatio stili ad genera argumentorum & audientium, atque adeo iuuentio ipsa argumentorum causis & locis apta res est longa, uaria, intricata: de qua Plinius Cæcilius, undeuicesimo, inquit, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem uideo. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per se difficillimæ: quo magis miror quorundam impudentiam dixero an ne temeritatem, an utrunque, qui de cultu, & colore, & habitu orationis, denique de toto stilo ac phrasi intrepide iudicent inexercitati, & quidẽ ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ unius aut alterius lectione: de quo

quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum ueteres in tanto studio, diligentia, usu nõ potuerint ubiq; recte censere. Quid quod ea nomina, quæ phrasi induunt, explicare uix scirent, si rogarẽtur. Partem huius artis magni illius præceptores fecerunt imitationem, quod primum est in omni sermone, quippe quem imitando discimus, ut artes ac disciplinas, quascunque à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam potest exemplari par esse, nec mortalem artificem æquari sempiterno: in humanis potest ita proficere, ut homo hominem consequatur, & antecedat. Quocirca quæ initio est imitatio, paulatim eò debet progredi, ubi iam incipiat esse certamen non solum æquandi, sed etiam, si qua detur, uincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod sibi pro exemplari proposuit. At uero in certamine etiam à tergo possis eum telinquere cum quo certas. Itaq; ueteres sic initio imitabãtur, ut mox æmularentur, ad postremum quoq; certarent, & contenderent non raro utiq; felici successu: nam præuertebãt illis, quos prius pro ducibus, ac magistris habuissent: ut Cicero Crasso, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Aristoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Hesiodo. Nostra ætate quidam ridicule sese alligant imitationi tantum, nec in uerbis solum Latini sermonis & Græci, quod necessarium est, propterea quod eæ linguæ amissæ in uulgus monimentis ueterum autorum continentur ac conseruantur, sed in phrasi, quod minime est necessarium: quippe collectis è lectione uocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic unusquisq; extruere orationẽ potest, ut maxime uel ingenio suo congruat, uel exigat materia, uel tempus aut locus poscant. Verum quod magis mirêre, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, ut imperiti sutores qui nullum calceum uel scindere possunt, uel suere, nisi forma adhibita: astringunt uires & libertatem ingenij ad certum quoddam præscriptũ: ut non immerito seruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An uero est ulla seruitus maior, & quidẽ uoluntate susceptа, quàm non audere ducis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si aliò res uocet: si tempus, si auditores, si generosa ingenij natura

Imitatio.

inuitet, pertrahat? Quomodo poterũt hi currere, si sit op⁹, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demũ uestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere. Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid sit imitari. Nam suppilare putant esse imitari, nempe uel uerborum ac rationis uel rerum & argumentorũ particulas sumere, ex quibus uelut centonibus opus suum conſuant. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut prætum effingens flores illinc decerptos tabulæ suæ ar necteret, aut hominem reddẽs partem togæ illius assueret picturę, aut etiam, si dñs placet, nasum quẽ exprimere nõ posset, uellet homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutius intueatur, talis est istorum imitatio. decerpunt, surripiunt, imò palàm compilant. Et ut furti crimen suffugiant, imitari uocant, ut fures furari dicunt amouere, tollere, conuasare. Age porrò unde colligunt hę panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem suam sustentent non ex uariis, & opt. quoque, ut puellæ, quæ in hortulis colligunt floscula? ad fasciculos & coronamenta, sed uni alicui hosito affixi misere se alunt: uni cuipiam sunt addicti: & ubi ingenij tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exemplari præfixerunt: ut qui gesticulatione una tam se multos credunt exprimere, quàm quinis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmen sonare. Qualis est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tullij epistolari stilo, ut dicit, Caij Plinij disciplinam, maturitatemq; uestigijs præsumptuosis insequitur: omitto ridicula hæc uestigia præsumptuosa, tum disciplinam & maturitatem Plinij. Quasi maturitas sit aliqua in epistolis Plinij, & non potius uirror & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem uocet disciplinam nec ipse arbitror Sydonius declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinij similem, à quo tam distet, quàm graccus à philomela, nisi forte similis uideri postulet, quòd adscribar semper suo, ut Plinius. Si sequi se dixisset Apulcium, & Cassiodorum, haberet fortassis plures, qui crederent. Verum hoc tempore, in quo noui quidã morbi prioribus seculis

Suppilare uocãt imitari.

culis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquam decerptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua nõ nihil attigit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potius, quàm in hanc unam, quemaddum & Fabius Quintilianus. Budæus in hanc ipsam est per occasionem inuectus digressione quadam in commentarijs Græcæ linguæ. Erasmus librum iustum de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa cõgessit acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quantum ad hoc attinet, iustam & piam querelam indignationis, multisque bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibus, nos in præsens prætermittemus, solum dicemus more nostro pauca quædam, quot suscepto instituto uidebuntur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiã Ciceroni addictus, quæ stultitia est, ut quum tam uaria sint hominum ingenia, tam multiplices naturę, tam diuersæ inter se uoluntates, eas uelle unius ingenij angustijs astringi, & tanquã præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignissima. Linguam inquiunt. Cur non etiam argumenta, & philosophiam, & cognitionem ueteris memoriæ, & uariarum rerum usum ac peritiam. Nam si propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & senatu Romano tantas dicendo est uires opẽsque consecutus, ideoq; eam imitatione censent dignam, imitentur potius rerum præsentium & præteritarum cognitionem, scrutationem sectatorum sapientiæ, tractationem humani animi, colligendi acumen, quibus potius uirtutibus omnia senatui & populo & iudicibus persuaserit, quàm facultate uerborum & dictionis. Puritatem linguæ arbitror equidem miaorẽ & castiorem fuisse in C. Cæsare, in M. Bruto, & alijs Romanis principibus, q̃ in M. Tullio. Nec phrasis eius ommbus placuit, etiam quum de ea poterat censeri, non Bruto nec Caluo, nec ipsi Pomponio Attico amicissimis: at cuiusmodi cẽsoribus? Quare nõ q̃ ornatius q̃ cæteri diceret, q̃q̃ dicebat ornatiss-

Ciceroniani.

ornatissime, sed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tãtarumq; rerum notitia. Eius uero quod deceret & inspector acerrimus, & executor dexter imprimis, ac diligens, uincebat aduersarios, audientes ducebat in suam sententiam. Id uero facile est cognoscere, quod in eadem causa, si quis illius argumentis quacunque lingua & actione utatur, plurimum certe habebit momenti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tam uaria eruditio, & tractãdæ cuiusq; rei ratio esset istis exprimenda, qui Ciceroniani uideri affectant, potius quàm stilus ac uerba, etsi hæc quoque, sed ea postremo sequerentur. Magis certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & si huic lingua est uicinior, & propemodum. Similior patri filius qui mores reddit, quàm qui liniamenta oris. Cur tantum uirum non totum imitantur, & potissimum animum, quo præstat corpori, quod recte præcipit Paulus Cortesius, qui aliam multo uiã imitandi ostendit, quàm isti sequuntur, eamq; merito deplorat ab hominibus nostris aut neglectam esse, aut mutatam: neq; enim uult nos Ciceronis similes, ut simias, sed ut filios parentũ: simiæ externa solum repræsentant, filij etiã interna. nec simiæ aliud quàm liniamenta & deformitates quasdam gestus, filij uultum, incessum, statum, motum, uocem. Et tamen habent, inquit, in hac similitudine aliquid suum, aliquid naturale, aliquid diuersum, ita ut cum comparentur, dissimiles inter se esse uideantur. Eadem est sententia hominis omniũ Ciceronianissimi Christophori Lõgolij. Sed demus iam Ciceronis uerba esse purissima, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stilũ optimum, dico ex ijs qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeo admiratione Ciceronis excæcatũ, quin uideat lõge discedere. Sed quid in ijs faciemus, de quibus non est locus: ut de ædificijs, de agro colendo, de rustico, aut urbano, aut bellico instrumento. Num tacendũ erit. Num non potius Vitruuium, & Varronem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarẽ, aut Liuium consulemus, ac sequemur duces, quàm M. Tullium? quos ego (dicam id non quo detrahiam aliquid gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi uiri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romanorum

rum, in illis utiq; de quibus agebant rebus, quàm M. Tullium. quod & uidemus inter nos quotidie usu uenire, ut eloquentissimi in quaq; lingua uiri in curijs, & foris, & regijs comitatibus educati uincantur à plebeijs hominibus in appellandis opificum instrumẽtis, atque actionibus. Iam nec in sermone isto communi atq; urbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia uenerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquẽtur de nostro foro, de nostris legibus, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasmus colligit, sunt mutatæ, ut apte loqui de rebus præsentibus nequeat, qui à Cicerone latum unguem deflectere non audet. Iam ut dictio sit omnium optima, non omnibus potest cõgruere in tanta diuersitate, atq; adeo aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitati sunt maxime Ciceroni addicti atq; adiurati, qui promptissime & facillime poterãt, Seneca, Quintilianus, Plinius Cæcilius, Cornelius Tacitus, uidelicet ut nec ipsẽ, quos impẽsissime admirabatur, Demosthenẽ Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos cm̃ habebat, ut par erat, intẽtos non in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostẽderet esse optimum: hoc demum debet esse exemplar adulto iam & magno uiro. Cedo uero q̃modo hunc tam adamatum stilum imitantur? quemadmodum exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium,

Quàm lepide lexies compostæ ut tesserulæ omnes
Arte pauimento atque emblemate uermiculato.

Sumunt hinc inde uerba, & commata, & sentẽtiolas, & cõpingunt ut existat opus: q̃d taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis non modo sententiæ, sed multi simul interdum uersus exciderent, atq; effluerent: Tum de aliis dicit, Dirigendam quidem esse nobis & formandã scribendi rationem putaui ad illius dicẽdi genus, sed ita, ut uirtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item ut passim omnia abeo mutuemur, aut quod multos iam facere uideas, quasi cẽtones quosdam ex Ciceronis uerbis cõsuamus: Dicit hęc quidem Longolius, sed nõ ipse tam recte obseruat, quàm admonet. Alij cautius suffurantur unum aut duo, aut tria ad summũ uerba ex hoc loco, ex alio autem procul totidem, & alio quatuor aut quinq;, supra hæc

mani-

manifestum est furtum. Nam quin totidem uerbis inquit Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sumere non liceat: ne tu quidē ipse puto negas. Ea uero lex est centonum Ausonii: ergo isti, quod Longolius uere dixit, centones consarciunt, & Mufiuum opus faciunt, non imitantur. Dixi uobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, ut recta nunquam possint ingredi: quandoquidē initio ipso itineris in diuersum q̄ oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandū sit penitus ignorant? non imitari est istuc ꝺ duos facitis ō boni, sed cōpilare, & consuere, & colligere, & cōferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus, & uersis lugeret Græcia fatis:

Homerū imitatur, apud quem Agamemnon optat sibi decem cōsiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nam fortè gerebat,

Et quæ sequuntur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον ὁ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,

Et reliqua in Iliad. α. Quum uero:

Fixit leges pretio atq; refixit,

ex Vario sumpsit. At

Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

Ex Ennio est mutuatus qui dicit:

Tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad institutum reuertamur. Quanta crux est, quę ingeniorum compedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare ut te nullo pacto ualeas, & dum in hoc unum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quāta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabitur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At uero in hoc ipso tam longo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidem imprecer, nedum ut amicis suadeam, quis tandem proponitur eluctatis atq; ex naufragio seruatis fructus? quæ utilitas? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tantæ curæ, tot utilibus cōueniens, fieri posi

ri post tot annos non Ciceronianæ dictionis æmulos, sed conflatores orationis ex uerbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego uero tanti non emerim, non dico Ciceroniane uerba cōiungere, atq; adeo Ciceronem esse tota phrasi, sed ꝺ est multo præclarius, & optabilius, philosophiam omnē callere, quæcunq; prodita est de rerum natura. Imitatores hi, quique alij cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarunt operam uerbis eligendis, & dictioni exornandę, ut alia quę essent de cognitione naturę, de publicis priuatisque moribus grauiter & copiose persequi ne aspicerent quidem: partim quòd nō uacauit qui busdam plus nimio in uerborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, ut ad alia penitus respicere non possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset fœdari. Ita ubique in linguarum obseruatione subsiterunt, consumpta uniuersa diligentia circa uoces aut singulas, aut conjunctas. Hi uero qui alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo uerborum turbam, quasi in acie ordinassent, aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis, tum sua, tum aliorum sententia professoribus. Quanto uerius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit. Nam si dicere genus quoddam est pugnæ, & ad persuasionem quasi uictoriam pertinet, quis non malit animosum militem tectum corio, & gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgētem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus alijs omnibus, tum potissimum de publicis, ac ciuilibus dicturam. Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per somnium quidem uiderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate uiuant: & dum uetere illam Romam semper meditātur, peregrini sunt in hac ætatis nostrę. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conantur aliena lingua dicere, ipsi inuti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria uerba possunt aptare. Eloqui est inquit Eloqui. Marcus

Marcus Fabius omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atq; intra uaginam sitam hærenti. non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint et copiosi, continuo nullus erit in alio sermone eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mœdis barbarismi sunt. Liuius sermone illo, quē Pollio patauinitatem dixit sapere, eloquentior fuit multis Romę natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensi illius æui. Quanto disertior at eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura, & moribus disputaret, siue dum Græce solœcissans seu scythisians uerius. Equidem sordes, & uitia sermonis nemo uel amare debet uel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumq; magnis de rebus, atq; excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

DE CORRVPTA RHETORICA FINIS.

DE PHILO-

SOPHIA NATVRAE, MEDICINA, & artibus mathematicis corruptis, Liber Quintus.

MVNDI AVTOR, QVI OMNIA ad hominis usum condidisset, haud dubie scientiam illi erat elargitus utendi, alioqui frustra uideretur illi parasse, quæ ipse nescisset unquam ad usum suum applicare. Sed homo à lumine discedēs in tenebras est prolapsus. In quibus tamen ursit atque extumulauit eum necessitas perpetuo premens, ut quæreret, quæ immitteret Necessitas in corpus ad se fulciendum ac sustentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem prouentus, quomodo perciperet, ac reconderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de conuehendo paulatim sunt inuestigata. Vbi uero retusus est ille necessitatis uelut stimulus, solicitudine illa paulisper deposita commoditas est spectata: Dehinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex admiratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta. Ita multi uel necessitate impellente, uel adducente admiratione, uel inuitante uoluptate, ad contemplationem naturæ sese contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia tacite insinuauit. Ergo hominī particula illius amissæ peritiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimā hauserat, per grauem fuit laborem extundenda. Eruit per pauxillum quidem, aliquid tamen, & lumine illo ingenii, quod factum erat reliqui, & studio incitato atq; ardenti adiutus. Quæ duo ubi defuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritia & cognitione offuderit. Nam uel obscuratione luminis, id est, tarditate mentis & stupore cordis alia uia institerit hæc quærere quàm oportebat, uel segnitie ac socordia, recta quidem, uerum desessi remiserunt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut alibi à nobis est declaratum, nemo uires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent.

quid non: homines retusissima mētis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quā insisterent pauctissimi prouiderunt. Alij sensum secuti sunt per omnia, huic arbitrium permiserunt rerum omniū. Quicquid ille statuisset, pro uero ac indubitato haberetur: ut Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alij omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando fefellissent, ut Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederēt. Mediam aliqui uiam tenuerunt, ut nec omnia sensibus crederēt, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, ut Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerum qui fit à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandā similitudinem ostendens ueri ad diffiniendum de reconditissimis rebus, quemadmodum Anaxagoræ, quod omnia sint in omnibus, quoniā ex omnibus fiunt omnia, id est, ad omnia migrat materia. Illi in coniungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse rentur apta & colligata, ut ignari dialecticę. Sic Epicurus uoluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam unam bestię expeterent ac sequerētur. Sunt quibus nulla sufficit ratio, hominibus morosis ac suspicacibus. Illis ex uarietate atq; inconstantia, quæ uno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem uiuerent: de quorum numero fatetur se unum fuisse M. Tullius: & quid animum probabilitate percussisset, id asseuerarent. Sunt qui auctoritatē requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquiescunt, sed scrutatur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alij Poetæ uetusiculum desiderant, ut olim in Græcia, de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex uarietate sententiarum atque opinionum magnam in animum quoque uarietatem atque inconstantiam trahunt, ut aliàs alia sentiant, atque adeo contraria. Cuius rei exempla sunt, quum apud Aristotelem nonnulla, tum uero apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta uarietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, constitutionibus, est dissimillima, quidam ex uno, aut altero, aut sanè etiam experimentis multis, uniuersaliter de cunctis pronuntiant? inter quos est Aristoteles, quod genus illud est in uolumine eius de animalibus primo: Imum uentrem & faciem esse similes corpulentia uel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa sunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi uix habent suras, brachia tamen musculosa, & succi plena, quod de multis principibus memoriæ est proditum, ut olim de Germanico Cæsare, & hodie uidemus in Francisco rege Galliarum. Iam multi bellissime sibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, sui mirum in modum indulgentes, ut ab alijs exigant in quibuscunque demonstrationem & energiam conclusionis, ipsi sua uel tenuiter fulta, pro firmissimis postulent accipi. Aristoteli nulla ueterum philosophorum ratio ad suaipsorum confirmanda sufficit: ipsi ad sua quælibet, uel ad illos confutandos. Et hic tantus demonstrationum flagitator ille est, qui in prima philosophia dicit aciem mentis nostræ ad manifestissima naturæ, non secus quàm noctuæ oculum ad lumen solis caligare. At quum in tantis uersarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conscios suæ egestatis ac imbecillitatis contentos fuisse humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri possent: hoc certe decebat. Sed illi ignari sui, ea quæsierunt & scrutati sunt, quæ humanum omnem captum excederent, & in his quæ assequi non poterant, arrogantissime definierunt plurima, non cunctantius, quàm si manibus attrectassent, ut de cœlis, de elementis, de rerum essentijs ac facultatibus: sed potissimum Plato & Aristoteles, de autore mundi, de materia, de opificio uniuersorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmijs bonorum, ac malorum. Quibus de causis & rationibus philosophos uideas homines à duobus uitijs lōgissime impulsos, imperitia, & quam imperitia gignebat superbia, ea inuexisse placita in cognitione naturæ, ad quæ nec uctulæ, nec pueri risum tenent: quialia sparsim recenset Aristoteles, sed Plutarchus quatuor uoluminibus in id dicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in commentarijs Xenophon, quamobrem ab inquisitione na-

Philosophorum imperitia, & superbia.

turæ rerum in totum abstinuerit, tametsi causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, uti erat, existimabat, & conducibile hominum uitæ. Illud modo erat in scrutatione naturæ uitium, quòd & ea rimarentur, quæ natura ingenijs occultasset, & quæ scire nullum esset operę pretium. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quæ sese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile uoluerunt proferre: ad quod quum à ueris aut ueri similibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, ut muem esse atram, ignem gelidum, stare cœlũ in uestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantiæ. Secuta est arrogantiam, & famæ sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio
Sectæ. cederet, quisquis sentẽtia. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo uel sua praue dicta defenderent, uel aliena bene dicta impugnarẽt. Inter quastixas & odia, ueritas nobis utique magnum subibat discrimen, siue falsi tutator uinceret, siue oppugnator ueri. Eadem ostentandi libido, tum etiam dulcedo altius scrutandi suaserunt illis ut necessaria, quęque alicuius essent usus, uel corpori, uel bonitati animi relinquerent, & studia sua oia ad uoluptatem, aut admirationem, & plausum spectatium conferrent. Quod malum ex deprauato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, insecutis deinde ętatibus eò est amplificatum, quò superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrum, & auorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitione quæsita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm ubi circulator intuẽtium omnium oculos præstigijs est frustratus. Itaq; excluserunt scholis priscos illos Timęum, Platonem, Plotinum, Plinium, Theophrastum, Ciceronem, Senecam, & reliquos huius generis, qui maximum adferre adiumentum poterant ad naturę contemplationem, de cœlis, de elementis, de animantibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerunt solum, quòd is unus ex illa antiquitate rixãtium circulis

tulis esset aptus. Equidem in inspectione naturæ haud ui- Aristote-
deo, quem possem illi comparare. Sed huius placita atque les solus in
opiniones de natura rerum nostri homines ciusmodi ren- schola.
tur esse, nihil ut humanum ingenium exactius uel certius possit exculpere, communi hac quidem naturæ luce aductum, & rectum: de cuius sententię imperitia, atque imprudentia, atq; etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorantia uidetur mihi claudi, idcirco lõgius paulo ac subtilius de ea disseram. Nam si quid dicerent, omnino intelligerent, arbitror eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sensus in corpore, in animo uero acumen, quo cernat, speculetur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo sparsa & dissipata uelut indagine quadam colligat, ad nanciscẽdum uerum: quod quum se putat assecutum, acquiescit ei, quod uerum iudicat, contrarium reiicit: quæ sunt assensio, & dissensio. Hinc adiuuatur experimentis ac usu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuiq; nõ sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditam. Hæc sunt cunctis morta- Lumen
libus in commune proposita, quæ quoniam nos naturę be- naturale.
neficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, naturæ lumine dicimur assequuti: quæ uero præter hæc, alio quopiam lumine, nempe diuino, uel angelico, uel nonnunquam etiam doctrina dæmonis: ut intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quę communiter rationibus sunt omnibus exposita ad intuendum uerũ: sicut lumẽ naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc naturæ opificio parata sunt ut oculus possit cernere: in ipso oculo constitutio corporis, unde oritur acies, exterius aptũ mediũ, lux diffusa, obiecti conueniens interstitium. Iam in his quę cognoscuntur, alia pertinent ad sensus, ut sensilia, & sensata: alia ad acumen, quę est intelligentia rerum à sensibus remotarum, siue concretionem habeant aliquam, siue nullam: alia ad inuestigationem rationis per causas, per effecta, & eiusmodi, quæ sunt ex inquisitione ueri: ad quam ilico cẽsura sequitur & assensus ac dissensio apparentis ueri aut falsi: quorum nonnullis continuo ab intelligentia cõsentimus, aliis opus est indagatio-

ne. Quæro igitur, quæ tandem in Aristotele suprema naturæ uocent? an ea quæ ad assensum ueritatis pertinent, ut ueritates habeat, quibus nihil possit esse uerius? Habet indubie permultas, quis enim non habet? non modo ex philosophis, sed ex uulgo? Sed non sunt tamen uera omnia quæ confirmauit. Philosophi aliarum sectarum, nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, historici naturę, prisci religionis nostrę scriptores, multa in eo magnis argumentis & ineuitabili experimento conuellunt. Quàm multa ostendit tempus falsa esse, & eorum uarietas? Quid idem ipse, an non in quibusdam secum pugnat? ut necesse sit ex duobus contrariis alterutrum esse falsum. Num non in hisce omnibus nubecula est naturæ lumini obiecta? Quod si in asserendo obscurata est ei naturæ lux, quanto magis in eo quod difficilius est, & prius intelligendo, indagando, colligendo uero? Sunt tamen & ex philosophis & ex theologis, qui non solum, quæ Aristoteles peruenit, extremum esse aiant naturæ, sed quæ peruenit, eam rectissimam esse omnium & certissimam in natura uiam: ut non aliter credant se posse euincere illud esse summum atque absolutissimum, quàm Aristotelicis syllogismis: quod uero illis non congruat, alienum esse à naturæ face ac splendore. Si uel natura rerum esset una, simplex, breuis, aperta nostris ingeniis, uel humanæ mentis uis in omnibus uniusmodi, fortasse definire aliquis posset, quid supremum esset, quò in natura ingenium humanum posset pertingere. Sed isti non reputant secum, infinite uariam esse naturam rerum, siue in his, quæ monstrantur sensibus, siue in effectis & causis, cur quicque agitur. Quàm late patet in herbis, in animantibus, in homine, in mentibus, in cœlis? Ipse Deus & res spiritales quanto supra hominum captum assurgunt? uaria sunt hæc & latitudinis uastissimæ, abstrusa, admirabilia magis quàm perscrutabilia. Iam hominum mentes quanta mole sunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope excæcate? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, usu, doctrina? est ingeniorum uarietas infinita, non unum aliquod uniuersa sortitum est munera, habet unumquodq; sicut multorum fert opinio, & res ipsa docet, peculiare munus

nus suum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare poterit quousque progredi humano ingenio liceat? nisi solus DEVS, qui & naturæ terminos, & ingenij nostri nouit, autor utriusque. Equidem haud negauerim quin olim sapientiæ studiosi multum consecuti sint diligentia, cura, diuturnitate disciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire socordia & segnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, usus, studium, institutio, ætas, acumen suppetiit, longius ut nemo posset progredi, uel alius quispiam, uel idem ipse, quàm quò iam peruasisset, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter nostras tenebras impedito? Ipse Aristoteles an non plura assecutus est senex quàm iuuenis? Quàm multa reliquit sibiipsi ambigua: quotics sciplum correxit? nonnulla etiam addiderunt nostri, casu puto, nam sibi diffidebant. Sed addiderunt tamen. Ergo ea uel si diutius datum esset uiuere, uel si in eorum aliquod unum incubuisset liberius, uel si ampliore doctrina esset adiutus, puriora certe & exactiora reliquisset. Sunt quidem magna hæc, adde etiam summa illius quidem ætatis ac studij, non illius hominis, nedum aliorum omnium. Profecto Aristoteles ipse, si nunc uiueret, etiam si fuisset insolentissimus, cuiusmodi non fuit (nam multa modestiæ eius signa impressa sunt in illius libris) sed si arrogantissimus fuisset, istorum tamen stultitiam irrideret, ac castigaret. Quæ nostrorum hominum persuasio effecit, ut multa reciperemus in philosophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime essent talia: uidelicet Aristoteles dixerat. Quid erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem fixum illud erat & confirmatum, certius mueniri nihil posse? unde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atque inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere, nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaque illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare non sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quam perceptā habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo uero ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tū illud,

quòd eandem ingenij atque inuentorum felicitatem aliis communicarunt: ut etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisque secum, & dubitant, & hærent, & se uerisimilia consectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuo circum carceres hærentibus, mirandum non est eos, qui paulum in stadio sunt progressi, uideri iam metam pertigisse: & in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiam, quæ uel pueris aut uetulis uideretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistros, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint uel populi gentiles, uel singuli hominum illorum, tanquam uerum, rectum, bonum accipiunt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non uidet, nisi qui ipse insanit: uerum in rebus humanis tolerabilis fortasse esset indocta hæc censura. At omnium est grauissimum in his, quæ pietatis sunt. Scinditur illico uelut regnum luminis: hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas: hæc dicitis ex ignorantia eorum, quæ loquimini. Nam quemadmodum in oculo, & unoquoque sensuum uis quædam ac potestas, quæ fertur ad conuenientiam & uelut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est uis, & uigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod uerum esse non falsum, nemo ignorat: ad quod uerum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo uis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristotelis de autore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate lapsus atque errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostendit, quæ si essent, indubie uera essent: nam uerorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atque anticipationes, non falsorum: & uerum est omnibus ad cognoscendum expositum, non falsum, nempe à uero & uerorum opifice. Qua propter quæ uera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in his naturæ destituimur lumine, quę porrò falsa pro ueris colligimus ratiõe aliqua probabili,

babili, in his fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili ueræ: unde etiam uerisimilia nominantur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturæ sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus uere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ non cernit, ex imbecillitate sua non cernit: quæ uero ficta & simulata, pro solidis & ueris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quæ fit quidem in naturę luce, non tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum uideor mihi uidere in aqua fractum, est ne ea uisio ex luce naturę? non inquis, sed ex deceptione oculi propter medium geminum, quod est cõtra lucem naturę. eamq; deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumẽto aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenij, quæ à plagis argumẽti extricare se in præsens nõ ualet, extricabitur ubi propius erit admota naturę lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquã fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraque nos etiam natura de illis docet. Neque enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeo sublime ac excelsum mysterium, cuius nõ ma[illegible]as & admirabiles rationes ingenium humanum inue[illegible], nauet modo operam sobrie, diligenter, industrie: clarius quidem atq; apertius uidemus omnia ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atq; admirãda, unde facile cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos perueniremus, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidem superiores omnes atq; etiam posteros, est autem in definiendo uafer & occultus, adeo ut pleraq; sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam uera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quàm ut asserat uerum. Alexander Aphrodisiæus propterea se Aristo-

telis sententiam de mundi æternitate unam ex omnibus ait delegisse, quam tenere t, non quod esset omnium uerissima, sed quod contradictioni minime obnoxia. Quid quod ex philosophi huius libris, qui sunt sane multi acute perscripti & docte, non utilissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quicq; minimum haberent bonæ frugis, non de animalibus, qui multum utilitatis adferunt ad uitam, & quorum ingens fuit apud ueteres pretium, non problemata, sed physicos, & ut quique physicis sunt proximi obscuritate & argutijs, uidelicet de prima philosophia, de cœlo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, ut aliud uideantur agere: atque adeo mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis q̃ cõsilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huis naturæ, quam melius agricolæ & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quam ignorarent, irati, aliam sibi confinxerunt, nempe subtilitatum nugas de ijs rebus, quas nunquam deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui peperierunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: ut de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, ut ingenium esse metaphysicum sentiant, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua, & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia præpostera & deridicula. Sed enimuero neq; hæc ipsa Aristotelis uoluminа potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunq; non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrasq; & hallucinationem inducit aciei mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere,

Qui libri ex Aristotelis libris desumpti.

ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenij subterfugiant, ac frustrentur. nõ aliter quàm si filamonstrare quis uellet rudentum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: uel dispunctiunculas Iliados, quæ nucè capiebatur. Tales sunt illius libri Grece quidè ut ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, ut ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atq; explicatum, qualem inter se homines consueuerunt usurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia usque acciris: quibus tandem uersione Arabica, & commentarijs Abenrois, quem Philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, ut penè autoritate Aristoteli adæquarint, nec solum qui longo post interuallo uixerũt, sed qui illius quoq; ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratione mercimonij lingua & sensis peregrini: ut gratiam ei conciliaret apud primos nouitas, apud posteros uetustas. nomen est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quem suscepit declarandum. Sed nec potuisset explicare etiam si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Aristotele enarrando posset esse probe instructus? non cognitionem ueteris memoriæ, non scientiam placitorum priscæ disciplinæ, & intelligentiam sectarum, quibus Aristoteles passim scatet. Itaque uideas eum pessime philosophos omneis antiquos citare, utqui nullum unquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro polo Ptholomæum ponit, pro Prothagora Pythagoram, pro Cratylo Democritum, libros Platonis titulis ridiculis inscribit: & ita de ijs loquitur, ut uel cæco perspicuum sit literam eum in illis legisse nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudentius est, non dici: quum solos uiderit Alexandrum, Themistium & Nicolaum Damascenum: & hos ut apparet, uersos in Arabicum peruersissime ac corruptissime. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cum eis rixatur, ut nec ipse

Arabes Abenrois

Commentator.

ipse quidem, qui scripsit intelligat. Aristotelem uero quo modo legit, non in sua origine purum et integrum, non in Iacunam Latinam deriuatum, nō enim potuit linguarum expers, sed de Latino in Arabicum transuasatum. In qua transfusione ex Græcis bonis facta sunt Latina non bona, ut ille dicit, ex Latinis uero malis Arabica pessima. Sed ut liquido ostendam, qualis sit Arabica interpretatio & expositio commentatoris, locum unum pro sexcentis millibus adferam: nam alia permulta facile quisque per se inuenerit, quæ ego supersedebo attingere, ne sim iusto prolixior in re præsertim, quæ patefactis linguis & cognitione totius antiquitatis, apertior post hac erit plerisque. Libro ergo metaphysices primo textu, sicut ipsi loquuntur, commenti quinti Aristotelis, opiniones priorum de principijs naturę examinantis hęc sunt uerba: μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐγίνετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς Πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν, ἣν τινὲς μὲν συνόμωνον πρῶτον Κρατύλῳ καὶ τοῖς Ἡρακλειτείοις ὑπάρξαι, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν. Σωκράτης δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευόμενος, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν. Quorū hic est Latine sensus: Post iam enumeratas de philosophia sententias secuta est Platonis speculatio, in plerisq; Pythagoricis accedens, sed quædā habens propria præter Italicam disciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heraclitiani, quæ à sensilibus quod in perpetuo essent fluxu, scientiam tollebant, cuius ad postremum quoq; fuit opinionis. Quum Socrates circa moralia uersaretur, de natura autem uniuersitatis nihil ut ceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et post hoc quod dictum fuit, de modis philosophię, inuenta fuit philosophia Platonis, & sequebatur illos in multitudine, in unitatibus autem erat opinionis Italorū: & primus qui contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorū, scilicet quod omnia entia sunt semper in fluxu: & quod nulla est in eis scientia. Istas igitur opiniones secundū hoc accepimus in postremo. Socrates autem loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quæso te, quis

finxit mentis eadem dicat esse hæc & illa? Aristoteles si reuiuisceret intelligeret hæc? aut posset uel coniecturis castigare? O homines ualentissimis stomachis, qui hæc deuorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Aristotelis sententia ac mente abhorrentia auscultate quæ Abenrois cōmentator comminiscitur: fauete linguis uiro tanti nominis, & alteri Aristoteli. Dicit: Et postquam inuenti fuerunt isti modi philosophiæ scilicet Pythagoricorum, & uniuersaliter qui ponebant mathematica principia entium naturalium, scilicet Anaxagoræ, & Empedoclis, & Democriti, inuenta fuit philosophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerū naturæ? atqui Anaxagoras adfert sua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elementa, Democritus corpuscula insecabilia, & inane: quod si non aliunde, si non ex Græcis, aut Latinis, quos nusquam uidisti, certe ex Aristotele ipso quantūlibet deprauato didicisses in physicis, & in hoc eodem opere, & alijs multis. Perge porrò: & dicit, quod sequebatur istam in multitudine, id est quòd Plato consectabatur in pluribus suis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionem Italorum: quid potest dici uel aptius intelligente Aristotelis, uel eruditius de historia philosophiæ, ac hæresibus? Pythagoricos distinguit à philosophis Italicis, quasi alij fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri nostri ignorant: addit, & fuerūt primi naturales in Italia, scilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerūt Ionici philosophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: sed cur iungis uulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? deinde dicit q̄ Plato sequebatur in maiore parte philosophiæ suæ, eos qui ponebant mathematica causas rerum sensibilium. Quis hoc dicit? nā Aristoteles nihil minus dicit quàm quòd tu somnias: adiungit, qua Plato dicebat formas esse, & opinabatur naturam formarum, et numeri esse eandem. Quid opus est nobis alio interprete aut expositore Platonicorum numerorum? iam posteaquam Abenrois scripsit, cessent dictum uetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa sunt composita ex superficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo

loci

loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentissime esse in Platonis Timæo uersatum: tam multa tu quidem dices de Platone, ut qui nunquam legerunt Platonem & Aristotelem, credant te nō minus esse Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Aristotelem nulla sunt, & sumam operam superuacaneam: quum hæc sint cuilibet ad exibilationem atque explosionem obiecta. Vbi est mentio Democriti? ubi Herculeorum? quid malum sunt isti Herculei? an quia Hercules græce ἡρακλῆς dicitur, ideo heraclitici erunt herculei? qui faciebant dubitare omnes dantes se ad philosophiā in illo tempore: quos omnes præterquā ipsos? sed nec dubitabant, qui sciebant nescire sensibilia: an putas Academicos fuisse, qui in omnibus assensum cohiberent? & dicebant quod nulla est scientia. Quid tu nulla censes illos entia posuisse præter sensilia? O doctū interpretem ueterum. A sensibus, quæ uere non essent, scientiam illi auferebant: in his quæ mente assequeremur, quæ sola uere sunt, relinquebant, ut in deo, & rebus illis cœlestibus. Scientia enim necessaria est: quis sic loquitur? scientiam esse de necessarijs dicimus, non ipsam necessariam: sed faciamus gratiā uerbi homini infacundissimo: & nihil est in his, de quo pendeat scientia, nisi sensibilia, quæ semper sunt in transmutatione. Hæc sunt tua? an Herculeorum? ut tu uocas, sint enim heraclitici herculei, certe illorum non sunt, qui ueram scientiam in cognitione statuebant eorum, quæ uere essent: tua sunt, qui adeo es impius, ut impietates inferere, uel tuo uel alieno nomine semper gaudeas. D. d. & istas opiniones &c: id est istę igitur opiniones prædictę peruenerunt ad nos de consyderantibus in philosophia usque nunc. uidete quàm hoc cōgruat cū eo quod Aristoteles dicit, hæc fuit postmodum Platonis sententia. Atqui hic est Abenrois quem aliquorum dementia Aristoteli parem fecit, superiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, seu uerius dementares? cæperunt nonnulli multos sermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil est horridius, inculti-
us, obscœnius, infantius. Alij tenuerunt quosdam cognitione ueteris

ueteris memoriæ, tu nec quo tempore uixeris, nec qua ætate natus sis, nouisti, non magis præteritorum consultus, quàm in syluis & solitudine natus ac educatus. Sunt quos libenter legimus propter experimenta, & obseruationes uariarum rerum in natura, ut Albertum Grotum: tu uelut in alia natura genitus & uersatus de hac nihil loqueris, utique in Aristotelem scribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atque omnium laude digni sunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene uiuendi: te nihil est sceleratius, aut irreligiosius: impius fiat necesse est, & atheos, quisquis tuis monimentis uehementer sit deditus. Equidem coniecturas omnes consumpsi. Iam dic ipse qua potissimum re quibusdam placuisti: audio, teneo, non tua culpa est, sed nostra: non tu adferebas, quo placeres, sed nos adferebamus, quo non displiceres: non approbauit te tua doctrina, sed aliorum imperitia, & torpor: suauia erant obscuris obscura, inanibus inania, & quibusdam pulchra sunt uisa atque ad fucum faciendum aptissima, quæ nec ipsi intelligerent, nec alij essent intellecturi, nam existimationem scientiæ quærebant, non scientiam: multi te non legerant, alienum iudiciū sunt secuti: aliquibus propter impietates fuisti gratus: nam & Abenrois doctrina, & metaphysica Auicennę, deniq; omnia illa Arabica uidentur mihi respere delyramenta Alcorani, & blasphemas Mahumetis insanias, nihil fieri potest illis indoctius, insulsius, frigidius. Verū enimuero quod ex Aristotelis libris assequebantur, quod erat sanè perexiguum, quia esset iam disputationibus plus nimio tritum, agitatum, uexatum, ut genus illud pugnę etiam tyronibus uideretur esse notissimū, noua est quęsita belli gerendi ratio, & noua pugnis materia. Inuectæ sunt cauillationes stultarum subtilitatum, quas ipsi calculationes uocant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Suicetus Anglus: quas idcirco Io. Picus quisquilias Suiceticas solitus erat aptissimo nomine nūcupare, quæ nihil penitus uel ad sciendum conferunt, uel ad usum aliquem. De usu neminem uideo dubitare, ne ipsos quidem maximos earū professores, & quorum existimatio in una illarum cognitione est posita. Porrò scientia quę potest esse in rebus à deo, à sensu,

Calculationes. Rugerus Suicetus.

à sensu, & mente omni remotis ac segregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento uastum ædificium assertionũ, ac dissidentium sententiarum consurgit: ut de intentione & remissione, de raro ac denso, de motu uniformi, de difformi, uniformiter difformi, difformiter difformi. Quid quod in his quæ nunquam contingunt, ac ne possint quidem in natura, multi sunt atque immodici: ut de infinite raris aut densis, de hora secta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in unaquaq; ut aliqua sit motus ratio uel alterationis, uel rarefactionis. Et quasi explorata illa & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam his, quæ sunt, quæ erũt, quę fuerunt, ad ea quę fieri uix possunt curam suam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, scrutantur quæ nusquam sunt. Transeunt ad supernaturalia, & ex dogmatis qualibuscunque in hac natura utcunq; obseruatis, de miraculis, de his quæ naturam omnem excedunt, disputant. Quid esset si hęc aut illa deus conderet quæ non condidit, puta aliud hominum genus, aliud, bellua rum, & elementorum: demes ex legibus huius naturæ, atq; his parum à te exploratis de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo subtilitates immensæ difficultatis, uidelicet à quibus humani ingenij natura abhorret. Sed difficultas & labor recusandus fortassis non esset proposita utilitate: atqui in his labor est irritus, sine usu, sine scientia. Quid meretur exercitati in his tam diu, tam diligenter? nimirum idem munus quo Alexander donauit illum, qui grana ciceris ita secta acu exciperet. Inuenta sunt hæc ab otiosis hominibus aliarum rerum omniũ inscientibus ad exercendum in scholis guttur, ne tacẽdo obduceretur situ. Recepta sunt ab his, qui omnis cognitionis & peritiæ rerum nudi, facile otiosa hæc quadam mentis agitatione tuebantur. Scilicet hoc solo prouiso ne sibi repugnarent: aucta sunt disputationibus & spe uictoriæ: tum cogitationibus uelut in ludicrum solutis, ad quas nec iudicio, nec libris, nec rerũ notitia esset opus: plane quales cupiebant homines ab his omnibus uacui, & quibus maximam diei partem erat altercãdum, adeo ut etiam quæ falsa esse non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec statuẽda aliter quàm uerissima, ne materia deesset rixis, & contentionibus subinde reuertentibus. Nihil olim

olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, ut neque est ullum pulchrius, aut iucundius spectaculum, quàm theatri huius. At isti pro flosculis & arboribus placidissimis crucem ingentis fixerunt, ut nec ibi tanta se amœnitate possent delectare, & fracta ac debilitata attollere se ad meliorum rerum cognitionem nõ ualerent. Ita ex hoc philosophiæ genere ad medicinam & naturæ inspectionem transeunt præposteri, absurdi, spinosi, in omnibus impetre cauillatores, ut quæ simpliciter accepta intelligerentur ac prodessent, ipsi uellicando, perstringendo, detorquẽdo frangant, ac corrumpant.

De Medicina.

LOcus hic admonet, ut quam etiam cladem medicina acceperit commemorem. Nam hæc quę hominum morbis remedium adfert immunis à communi peste non permansit. Constitutionem hanc nostri corporis imbecillam & fragilem multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & pericitanti illi discordium humorum concordiæ epulæ subueniunt: congruentiæ uero iam disturbatæ, uel id ne accidat medica ars: quæ primũ experimentorum audacia nata est, dum necessitas ad desperationem adigeret, ut auderent tentare: quandoquidẽ nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta uel in memoria eorum, qui essent adiuti propinquorum, necessariorum, denicq; omnium qui cum ad miratione ea animaduertissent, uel in templo eius dei, qui imploratus salutem uideretur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: unde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coũ Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudicium fuit cum cura adhibendum, ut singula in remedijs obseruarentur, quæ, quando, ubi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerunt præstantia ingenia, ut singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdam canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne uaga errarent ac incerta, concluſa iam

Epulæ. Medicina.

Experimẽta.

& alligata præscripto artis. Nam ubi dogmata, & cogni-
tio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium expe-
rimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non
ars. Quando ergo ab experimentis, sed acri iudicio a
bito, nata est hæc ars & aucta, prima illius corrupteia, &
fæuissima est, ubicunque uel deest experientia, & usus re-
rum, uel iudicium philosophicum. Multi solis experime-
tis uel suis, uel sæpe etiam alienis confidunt, iudicij & o
seruationis huius uniuersalis inopes ac inermes, experi-
menta ubique ualere idem arbitrantur: quum ea profi
in morbo aliquo fœminæ, quæ uiro noceant: nec idem pu-
ro & seni conueniat bilioso, & pituitoso, in hyeme, & æsta-
te, in Hispania, & in Scythia. Alij contra philosophiæ præ-
ceptis instructi, ignari usus, expertes rerum, manum cura-
tionibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, non
quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicatio
ni assueuisse, quæ quando in effectione posita est ac opere
non scientis est, sed experti. Verum ut cuique salus & sani-
tas sua est commendatissima, cui ex immodico amore sa-
pra quàm dici possit & indulgemus, & metuimus, amor
hic timore temperatus iudicium omne utilium & noxio-
rum adimit: quo fit ut nemo hominum omnium aliquid
ad sanitatem nostram faciens profiteatur dicturum, cui no
adhibeamus aurem, & eo promptius, quum urit morbus
& faces doloris subdit acerbissimas, ut capti & falsi non
mel eodem tamen reuertamur priorum immemores, nisi
quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium profes-
nis sit adductus, maius periculum ab arte metuens: aut ex
desperatione in apertum de uita discrimen uenire malit,
quàm se arti committere infeliciter ab se, uel alijs tenta-
Cuiusmodi homines sunt utique perpauci. Illi alteri plu-
Medicina quæstuosa. rique omnes, qui omnia profitenti sanationem morbi cre-
dant, & confidant. Quo circa quæstuosissima facta est ars.
Quid non largiatur homo liberatori suo. An uero sit ul-
lus tam insanus, qui in uitæ periculo pecuniæ parcat? Cui
ergo tempori numi reseruat usum ilico periturus? Pellem
pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo da-
bit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri pater,
quum à clauicula luxata laboraret, & subinde aliquid pe-
cuniæ

cuniæ medicus poscereț, accipe iam inquit omnia quæ uo-
les, quando habes clauem. Sed olim quæstuosior fuit quàm
hac ætate, credo, & alia præstarent illi maiora, & magis ad
miranda. Sed neque nunc desunt medicis sua præmia: alet
& sustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in uicis, in so
litudine, ubi aliarum artium ne nomen quidem est auditũ:
is tam paratus quæstus multos allexit, ut perditis ac despe
ratis rebus alijs omnibus, ad hanc unam, ceu extremam, &
sacram anchoram confugerent, & uelut arenam in naufra
gio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac
studijs omnibus collegerunt, quæ ad parandam pecuni-
am essent aptissima, nempe historiam remediorum cum
leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ,
& iudicij illius, quem in adhibendis medicamentis clauum
esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam
mercede compensantur: nec deest, quod flagitio suo præ-
texant: ægri inobedientiam, uim morbi maiorem, quàm
cui posset subuenire humana ars: facetijs nonnunquàm
& dictis iustas querimonias eludunt: cui unquàm est dies
medico de cede dicta? Admiscuit se, ut in re omni, cupiditas
gloriæ, quam alij ob augendum quæstum expetiuerunt,
ut eo ampliora mererent operæpretia, quo eorum no-
men esset illustrius, alij ob ipsum solum nomen, & au-
ram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata &
placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni
essent receptissima: qualia fuisse dicunt Thessali illius,
qui se ἰατρονίκην appellauit, in quem sunt tam multa à
Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus memi-
nit Plinius in historia naturæ. Cæterum linguarum ca-
sus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis o-
mnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt o-
mnia, quæ necessaria erant ad intelligentiam eorum quæ
fuerant à ueteribus obseruata, & tradita posteris: id est
ad notitiam fontium, atque eorum scriptorum, quo-
rum fide posteriores artem exercerent, ut nomina
partium humani corporis intus & foris, herbarum, ani-
mantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum tempo
rum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regio-
nes, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue
bestiarum

bestiarum inuasisset atq; infestasset, quomodo sedari ac
pulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermo
nis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici remedia pra
scribere. Libri magnorum autorum ut Hippocratis, Gal
ni, Dioscoridis uersi primum imperite, deinde confusissim
& obscurissime: ut nec intelligi potuissent etiam si uersi fu
issent doctissime: unde multi errores extiterunt Auicenn
Rasis & aliorum Arabum. ut in Aristotele enarrando e
dem de causa multi sicut ostendi, Abenrois. Iam tot corru
opera nunquam in alienas uersa, unde plurimum fructu
eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est uidere uel nup
ad nos translata, uel necdum etiam Hippocratis, Ga
ni, Pauli Aegineatæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Ho
molaus Barbarus, Thomas Linacer, Gulielmus Copus
Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefec
runt, siue redarguendis falsis, siue asserendis ueris: quæ in
cipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset
hic recensere, à me præsertim, qui medicinæ non p
attigi, quàm quantum illa speculationi naturæ rerum,
aliis humanis disciplinis coniungitur, tum ex usu non
hil, & communi uita. Medicis rerum ueterum ignar
& earum quæ potissimum ad salutem humani corp
conducerent, aliquid tamen fuit agendum ex schola
ea illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissim
disputandi materiam in hanc quoque artem tanquam
plaustris inuexerunt, de intentione & remissione form
rum, de raritate & densitate, de partibus proportion
libus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec unquam eue
ent, uentilantes sua somnia deserta pugna cum morb
interea loci prementibus, atque occidentibus. Ea
fœcunda & infinita, non aliter quàm hydra quæda
diutissime remorata est ingenia cum fructu alijs uacatu
ra. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiensis
nec minus spinosas, nec minus inutiles, quàm Suiceticas,
nec prolixitate & molestia cedentes, quæ nobis Ioan
Dullardus non raro solebat citare in exercitatione phy
ca. Porerant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentatio
nem disputationum: nam altercationes non minus ar
hanc, quàm reliquas omnes, uexauerunt: cuchebant ad
norum

norũ gradus in scholis, qui gradus, de immaturis loquor,
grauem inflixerunt plagam arti, ac proinde uitæ. Nam iu- Medici iu-
uenes atq; adolescentes instructi spinis illis, & captiuncu- uenes.
lis, nulla peritia herbarum, animantium, elementorum,
denicq; naturæ huius nullis experimentis, & cognitione re
rum adiuti, nulla fulti prudentia, iudicio & consilio perq̃
imbecillo admittuntur ad honores, & continuo emittun-
tur ex Academia in proxima oppida, & uicos, ad ponen-
da rudimenta artis, tanquam manus immitium carnificũ:
nec uniuersales nouerunt canones, nec deductionem ar-
tis uiderunt ad usum, nec ipsi ad opus mouerunt manum:
iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati casuum cõ-
mendant. Admoneri se nõ ferunt tyrones à ueteranis, qui-
bus se adæquatos uidẽt honore nominis. Quòd si illi mole-
sti esse pergãt, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis schola-
sticis, hinc clamore, & peruicacia asseuerationis, conuitiis,
maledicẽtia cogunt sibi cedere senes moderatos, & pugnis
huiusmodi dessuetos, uictos effronti confidentia, importu
nitate, odio. Ad hæc fastidiuit ostentatio uterẽ & uulgatã
medendi uiam, nouã, insolitam quæsiuit, que admiratione
excitaret. Alij, uelut astra haberent in consilio, quicquid
agerent dies & horas, & momenta obseruarunt, ceu nihil
nisi de consilio syderum aggrederẽtur: alij medium unguẽ
syderibus ostẽderũt, & se curaturos professi sunt inuitis a-
stris, quum astra nec omnia in corporibus nostris faciant,
nam elementorum temperatio multum proficit, nec omni
no nihil, & quæ efficiunt nec sciuntur omnia, nec nihil, & si
pauca admodum & maligne: quæstus & laudis auiditas ad
ea impulerunt, quis hæc duo pararent ostentationem ac ia
ctantiam sui: tum aliorum, qui rebus expetitis uiderentur
posse officere acerbam insectationem, ac mordacitatem, ut
malint uel corrũpi remedia, q̃ prẽberi aliena manu. Quum Medicorũ
eorum aliqui de morbo quopiã in cõmune consulunt, qua liuor.
malignitate, quo liuore id faciũt, quãto fastidio et uultuosi
tate accipiunt alienã sententiã, qua autoritate atq; asseue-
ratione: proferunt suam, qua pertinacia tuetur quisq; quod
semel confirmauit, aut etiam est elapsum, ne cessisse uidea
tur: idq; eo faciunt obstinatius, quo sunt imperitiores: uide
licet non tã spectantium de se iudicium ueriti si quid conce

dant, quàm in suæ ipsorum conscientiæ, cui satisfacere se non putant, nisi si omnino uictoriam aliis fecerint dubiam, aut uictores se, aut certe non aperte uictos: nam cedere appellant uinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, periisse se medicorum turba. Quæ omnia utinam, ut in aliis artem concupissent solam, non item uitam. Sed nec esse est arte hac corrupta, maxima incommoda in uitam importari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac cõmittit.

De Mathematicis.

EAS artes quæ circa quantitatem uersarentur. Græci μαθηματικὰς quasi disciplinatas nominarunt: quantitatem uero, hoc est ποσότητα, ferunt duplicẽ: modi seu molis, & numeri. De quanto modi una est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiam restatur. Geometria ad res cœlestes translata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad uim cernendi traductę eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτικὴ nominatur, à nobis perspectiua. Itaque harum duæ sunt artes simplices seu universales, tres uero siue compositæ, siue speciales tanquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertę plures, uel quia non applicuerunt animum ad quærendum, uel quia non potuerunt extudere, ut auditiuam quemadmodum perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla uel ut digito monstrarunt, ut quemadmodum se sonus per aëra porrigat, quomodo fiat echo, de ijs quæ procul & perpe audiuntur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæram: de quibus Aristoteles inquirit in undecima sectione problematum. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnem, siue de natura disputent, siue de moribus euidentissima sumunt argumenta, quæ uocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidem atque inprimis apposita, quæ ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de uictu, quo utimur quotidie, & uestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ scrunt

runt titulum ac uelut edictum inscripsisse, quo uetaret cõ ingredi harum artium imperitos. Abstrahunt mathemati Abstractio ci formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstra mathemactiones non incurrit mendacium: nam neq; componunt af tica. firmando, neq; negando diuidunt: simplices res consyderant, non coniunctas. Neque enim punctum esse aiunt aliquid in rerum natura, cuius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longum sit & illatabile, sed quod sic consyderetur, nulla habita ratione partium uocetur punctum, ut sol in cœlo, in terra, in mundo, quod uero ratione longi & nõ lati linea, ut quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non consyderarunt, alij disciplinas has parum sunt certas arbitrati, ut Epicurus & Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alij adductj autoritate uerissimarum ac certissimarum artiũ res tales esse in natura existimarunt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, ut qui in scholis reales nominantur, non facturi, si priscos ullos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam miror: illum in Academicis quæstionibus sic loqui: Geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere, & qui omnia quæ nobis describunt, & probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum, quibus non concessis digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem, & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit, lineamento siue ulla crassitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam uero sic: Mathematicus usu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Habet Geometria, quemadmodum uidere est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, postulata: hæc si eam non probare, precaria est habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu uocas mihi precarium. Num id quod durissimæ sis frontis, imò præposterus & naturæ cõtrarius: nisi concedas, precarium tu appellas, qd' possim meo iure sumere ac uindicare?

diffinitiones tales sunt: si non placent, de uerbo sit controuersia, non de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctum uoco: non libet, adfer nomen aliud, illo utar. Anticipationes quæ sint dicat idem Cicero: antceptæ animo rei quędam informationes, sine quibus nec intelligi quicquam, nec queri, nec disputari potest. quale est si æqualibus æqualia adiiciantur, omnia fient æqualia: hoccine uocet aliquis precarium? Si ergo disputatorus tecum posuero omnia esse aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio reposces, & me munere tuo dices procederet? Quasi uero si id ego abs te non impetrem, natura non sit uolenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, ut ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doceto aliter posse fieri, & uiceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusuis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæ quando ad usum pertinent, uersæ ad contemplationem usu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilis quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex aliis sine modo ullo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidam progressus iuuant animos, acuunt, obiectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono conditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinatio, quæ astrologia dicitur, nata penitus ex ostentatione, ac impostoris: non quin astra multum habere uirium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi uideri uolunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis uendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinatio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars non sit, sed fraus, prætereunda sunt nobis in præsentia. Neque est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alieniſſimo nomine ab illorum professione. Neque enim cœlestes magnitudines cõtẽplatur Astrologus, ac ne simulat quidẽ, sed uires tãtũ & efficientiã. Cæterũ ueteres mathematicę penitus integriores

integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquæ disciplinæ, nimirum ab indoctis intactæ, ac proinde incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & puluere, quæque non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nam ut quicq; his superioribus seculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, ut libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operti: quo fit ut in Germania syncériores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac doctulorũ audacia excussa, quę omnia scrutabatur, & ad suum captum detorquebat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & super hæc omnia silentiũ, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taccat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hæc uero quæ sunt in philosophia ingenijs eruuntur ad id, quod in quoq; uerisimile est elicie dum acutis atq; acribus, ca'q; exercitata oratione poliuntur. Seruatas uero dico artes, id est, minus uitiatas, plurimum tamen illis perijt: quandoquidem & autores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ usu continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, uel tractio, uel sublatio, uel impulsio. Quãdo Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, uel hunc ad illum impulsurum, ὑπερβολικῶς quidem, sed ea erat artis exercitatio & fidutia, quæ tandiu obsidionẽ Marcelli distulit, & muros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum ex opticæ inscientia multum decessit. Musicam etiam ferunt uchementer mutatam propterea quod uictores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum uidemus periisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ aperte restantur obesiorem esse nobis, & tardiorẽ aurem, quàm illis priscis. Et hac de causa admirabiles effectus illi musicæ,

uel ad sanitatem corporum, uel ad motus animorum excitandos sedandosue, de quibus magni autores prodiderunt, iam olim nulli sunt: uidelicet subtilissimæ atque absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus congruit exterior. Hic nostrorum temporum crassus concētus ac rudis, quàm ille ueterum eruditus ac subtilis, ideo minus habet nunc uirium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Athenęo, Diuo Hieronymo, & alijs recēsentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas uiderentur ignorare, quasdam ex illis uoces sunt suffurati, quas ubique & in omne latus iactarent, ut aleam, idque in Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoque, & locis alienissimis, quæ sunt illis leuissime, & à limine (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus, triangulum, quadrangulum, circulus, centrum, proportio, ulterius uero non sunt ausi progredi, tanquam ab altissimo pelago deterriti. De illis uero per ingentes clamores rixati pro mathematicis se uulgo uēditant, quòd eadem quæ mathematici nomina usurpent.

Musica mutata.

DE PHILOSOPHIA NATVRAE, Medicina, & artibus mathematicis corruptis, FINIS.

IOAN-

LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Sextus, qui est de philosophia morali corrupta.

SENTENTIA ILLA VETVS, NOSCE te, tanti momēti uisa est priscis illis hominibus auctoritas omnem & sapientiam, ut quum à sapiente uiro sit profecta, maius esse illius robur ac momentum sint rati, quàm ut eam sustinere posset autoritas humana: Deo attribuerunt, & ei Deo, cui reliqui omnes de sapientia concessissent. Nimirum superuacaneam esse ac præposteram iudicarunt cognitionem cœlorum, elementorum, rerum denique omnium ijs, qui se ignorarent. Scilicet norit homo quid quicque sit, quæ eius efficiens causa, qui finis, quæ uis, de seipso hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita esset in omni philosophia eruditus, ut tanquam acutus nimium inquisitor, à uetere comœdia incessatur, transtulit tamen curam & contemplationem omnem ab alijs rebus ad se primum, ut se intueretur, & perspectum atque exploratum meliorem efficeret compositionem animi: eamque medicinæ ac sanationis rationem in publicum bonum foras protulit, siue ad uitam priuatam, siue ad communem & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica, quasi moralis, qua mores hominum cōponerentur. Ideoque dictus est philosophiam in cœlis & elementis sublimem peregrinantem illinc in domos & ciuitates abduxisse: quo opere nullum potuit cogitari præstabilius, nec alio ullo magis sibi humanum genus demereri. In qua contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectum, quem ille magnum erroris magistrum nominare consueuerat, & peruersum interpretem ueri, quòd uideret ferè pessima placere pluribus. Itaque illo acumine ingenij sui philosophiam hanc inquisiuit, credens se non receptæ in uulgum deceptioni, non somnijs & in-

Apollini. Socrates. Ethica.

& insanijs illarum religionum, quas dementati homines confinxerant, & receperat error multitudinis, sed Deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quæ rectis exercitijs illustratur, atq; augetur: ei si incorruptæ ac publica ignorantia non contaminatæ se committeret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, non hominum prauitatem, quos quum uideret cæcos esse, & à recto delyrare, solum Deum sapientem & esse, & dici posse, ueram formationem arbitratus est imitationem numinis: si tales fierẽt homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam quod homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe cęci cęcis, stulti stultis, scientiã sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere & familiare commẽtus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memoriæ est proditum, ut Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, non ut doceret solum, sed ut impelleret atque afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esset scirent, & uellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci: cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiosè perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est uera uia, tum ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradẽdam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores conijciũt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & alijs persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam non sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi pleraq; omnia innuerentur, ac significarẽtur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam ab uno Deo doctore cõuenit accipi, à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad scisciscandam illorum sententiam, quàm ad autoritatem summam dogmatum, uitæq; instituendæ: quum habeamus iam non solam illam naturæ lucernam maligniſſimam,

Numẽ Socratis.

simam, non fictum Deum signis quibusdam innuẽtem, sed uerum Deum aperte loquentem nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, ut non amplius de uia incerti uagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniões, sed uiam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, ut uel gẽtiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clarissimum & sereniſſimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus confictæ: ingenijs suis audierunt, nempe ijs quæ putarent cœlesti menti esse conformia. Nos illis credimus luscioſis & lippis, doctrinam aperte cœlestem negligimus: quũ præsertim, si omni remota autoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenij, tãtum hæc nostra uincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapiẽtia. Quod si, ut par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiam, quam esse à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorsum attinet de uirtutibus & uitijs ex illorum hallucinationibus statuere? Ex quibus fuere, qui res morum obscuritate sermonis inuoluerunt, ut hariolandum esset, quid sentirent, sicut Stoici: unde inter illos tot sunt natæ dissensiones de placitis sectæ, dũ argutijs & cauillis, & captionibus uberrimam suppeditabat materiam interpretatio nominum uoluntaria. Alij ex suo affectu statuerũt de uirtute: quale est quod Theophrastus in luctu Callisthenis dixit, Vitam regit fortuna non sapiẽtia. Dionysius Methathemenus quum esset Stoicus uoluptatem posuit finem bonorum, nam quum ex oculis laborasset noluit dolorem in ijs collocare quæ ipsi ἀδιαφορα nominabant. Alij populo sunt magistro usi, ut in plerisque Aristoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametsi nec id acute satis aut recte, quemadmodum est ab Stoicis reprehensus: neque enim uoluptatem primum expetunt beluæ, sed sui conseruationem, hinc uoluptatem uelut cõseruationi consentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis schematis ac lusibus regulas uirtutis acciperent, ut bene crederent dijs, quod belle uel argutule. Admisceuit se his tenebris densa imperitiæ caligo, quæ non passa est nos de illorum sententijs & ductu iudicare, ut salte inter uocantes in diuersa, cui

porissi-

porissimum auscultandum esset dijudicaremus. Quanta se
inscitia hæc prodit undiq;,de uirtutibus & uitijs,de fine bo
norum & malorum: ad eandem rem utimur & Platone ca
ce Academico,& Aristotele Peripatetico,et Seneca Stoico,
& Cicerone Desultorio, modo huius,modo illius factiõis
& miramur dissidere. Tum magno labore & conatu in con
cordiam redigere studemus,lepidi pacificatores,nõ ex eo
rum libris aut cognitione antiquitatis, sed ex nostris inep
tijs conflecturulis. Iam ex omnibus gentibus Aristotelem
selegimus, quem sequeremur, siue quia is solus remanserat
in schola dialecticæ & philosophiæ, siue quia apte præcep
rat ad discẽdum, & ad disputationes distributis uirtutibus
& uitijs in genera,& species. Itaque de alijs philosophis ta
cebo, loquar de hoc uno. Tametsi Diuus Augustinus Plato
nem,& Platonicos delegit, cum quibus de religione Chri
stiana disputaret, tanquam philosophorum omnium ul
maxime sanos, uel facillime sanabiles. Et Hieronymus se
ctam Stoicam simillimam dicit fuisse Christianæ religio
ni. Aristotelem uero transeo, ut Christiani insectẽtur, Ori
genes. Nazianzenus, Nyssenus, Ambrosius & alij, certe ge
riles ipsi habent pro impio, quod ex erroribus populi Phi
losophiam fingẽdi animos collegerit, & à sanctissimis Pla
tonis magistri institutionibus recesserit studio cõtradicẽ
di. Paucula quædam ex eo desumpta uelut gustus gratia
exhibebo, ut cognoscatur qualis sit tota massa. Principio
Socrates apud Platonẽ non uno loco clausulas suarum di
sputationum huc deduxerat, non esse in uita hac expectan
dam felicitatẽ hominis, sed in altera. Hoc agit in Philebo,
hoc in conuiuio, idem & moriens in Phedone. Aristoteles
in uita hac quærit beatitudinem, alteri nihil relinquit. Non
solum finem bonorum hic statuit, sed etiam sapientiam: et
Simonidem ut poetam deridet, qui dixerit solũ Deum esse
sapiẽtem: quod uidelicet inuideret Deus hominibus, si no
let eos assequi sapientiam, bonum tantopere ab eis expeti
tum. Vbi est ergo illa uox modestiæ plena: mentem non ita
caligare ad manifestissima naturæ? Quanto rectius & reli
giosius Plato: humana sapientia aut nihil, aut perparum
est, solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid
esset homine infortunatius, si ista quæreret & concupisce
ret,

Aristoteles in moralibus.

Beatitudo.

ret, quę nunquam assequeretur. Eodem utitur telo ad eum
cẽdum hic esse homines felices, uidelicet, quia quod omnes
homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse
non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes: qui appe
titus inanis esset, si nullus eam nanciscereturnec fieret uo
ti compos. O argumentator Aristoteles ingredere aliâ, &
peruenies ad uerum: conuerte sic argumentum: Beatitudi
nem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo
uanus. Atqui hic nulli assequuntur, ut res docet, alibi ergo
est quærenda. Hæc uia Socratem & magistrum tuum Pla
tonem ad uerum adduxit, qui in amore & coniunctione
illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchri⁹, nec intermis
siones sentit pulchritudinis aut uices, nec finem illius ha
biturus est, extremum bonorum omnium & fastigium sta
tuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuinius po
test. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum im
purum, & quasi de fece uulgi, quod est secundum obscœnas
uoluptates: & hoc prorsum abijcit, tãquam pecudi magis,
quàm homini congruens. Alterum ciuile, tertium contem
plationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione fi
nium? quasi uero de artium finibus quæratur, & non hu
manæ naturæ? quæ una atque eadem est in omnibus: alio
qui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoque
ipsa minutius discindit, nempe felicitatem politici in demo
cratia, politici in oligarchia, in monarchia? tum œconomi
ci, hinc fabri, & sutoris? quis sic de humana beatitudine in
quirit? quæ quum una sit, unus eius finis bonorum. Tum
addit tria bonorum genera ex sensu uulgari: animi, corpo
ris, ac uitæ: his indigere utrunque beatum, sed magis ciui
lem, contemplantem uero minus, indigere tamen, tum diu
turnitate uitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse
felicitatem ciuilis in uirtute, contemplantis autem in con
templatione, hoc est, actione mentis celsissimæ. Sed utran
que prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, di
minui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maxi
mis argumentis Stoici exagitarunt, & quòd bona nomina
ret, quę non essent talia, & quòd externa momenti aliqui
adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse perfectio
nem illius in animo collocasset. Quòd si illic est perfecta,

non

non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animũ non pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem cõtrariam esse pietati nostræ, atq; ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nam pietas nõ in uita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortali corpore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmitatem reficto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignũ Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formã quisquam est beatus. Non illi quos uulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones, Augustus, Alexander, Argathonius. Non quos pronuntiarunt dii beatos, Phedius, & Aglaus. Non quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerũt, Regulus, Rutilius, Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitũ nostrum incassum optare, quod nũquam assequetur. Iam quæ est uerior uiæ beatitudo, quàm quæ inchoat illam sempiternam, de qua dicit Psalmista: Beati immaculati in uia qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde exquirũt eum. Dominus noster octo beatitudines uitæ huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imò diuersas. Cedo utras tu diuitias nominaris, Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper malignissime ac sordidissime possessorem suum sustentant? an oratoriam, ius ciuile, rationem reipublicæ administrandæ discere atq; exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur nihil adferunt, cognitæ uero ac perceptæ ad honores ingentes opesq; sustollunt? At locutus est, inquiunt, ut gentilis & in lumine naturæ: minime uero istuc quidem. Nam non esse illud naturę lumen ostenditur, quòd alij rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, ut Platonici ac Stoici. Sed quid istuc tamen est, sumus ne satis sani: habemus lucem, scimus quæ sit uera beatitas, quà ad illam eundum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. Ariduas facimus beatitudines, unam Christi, alterã Aristotelis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, ut dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expetẽda hic est,

Christi

Christi beatitudo non est hic expetenda: neque enim contraria possunt eodẽ loci & temporis ad idem & loci & temporis cõcupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eadem ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An uero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius uitæ. Periculosum est contra ueritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo uita uniuersa uoluitur. Si ficta est Aristotelis beatitudo, ualeat, etiam gentilibus ipsis parum sana, & pia. Nos uera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoque ἐνέργεια, & quidem uerius: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac uires exerit. Tum uirtutem uult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum utroque pugnare: ut forti & timidus cõtrarius sit, & temerarius: & eiusdem uirtutis sint actus extremis his contrarij, ut fortitudinis & aggredi hostes, quum est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio uolumine de uoluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec, si permissis fruar uoluptatibus, temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec unum duobus contrarium est, sed unum uni, duobus duo. Qui à uoluptatibus impermissis nõ abstinet, incontinens: qui abstinet, continẽs, & moderatus. Qui fruitur licitis uel humanus est, uel, ut Valla dicit, hilaris: tãetsi hęc uirtus nõ est, contrà quàm Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui utitur, non necessaria præsertim, cautus: qui non utitur temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui nõ dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodigus: qui nihil dat quum tempus non poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neq; enim in toletãtia infamiæ, paupertatis, ἀφιλίας, mortis, in morbo, aut mari

Virtus.

Fortitudo

mari uersari fortitudinem, sed in periculis bellorum: quo nihil dici potest, siue in religione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non uidet nullos fuisse unquam fortiores nostris martyribus, & ijs qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi. In gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & haustu cicutæ? non Miltiades in uinculis? non Themistocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacui tanquam cotem id quidem satis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam uirtutem esse definit sitam in magnis sumptibus, ut templis & theatris extruendis, Iudis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis uulgarem ponit, impossibile aut certe difficile esse, τὰ καλὰ πρᾶξιν ἀχορήγητον οὖσαν. Quid uocat τὰ καλά, bona ne an pulchra? quæ uideo in ijs quos omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, uel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: ut καλὸς κἀγαθὸς, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum uocas, quod sensus iudicant, ut plebecula? an quod mens ut sapientes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, nō difficile, sed omnino impossibile est pauperē præstare, nisi aliunde opes sumat: sin ꝗd sapiētes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera uirtutum, quæ melius ac sæpius exequuntur excelsi animi sine diuitijs, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates, sua negligens, ut se & alios meliores redderet. An uero καλλίονα præstabat Scopas? aut Xerxes pulchriora faciebat, quàm Aristides ille Δίκαιος? uel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuissima? Et postquor non magis de contemplatiuo illo, quàm de eo qui in medijs ciuitatibus uiuit ac populis. Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est scientia quę habitum facit excelsiorem omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum ac malorum. Plato uero, Cicero, Seneca & alij magnanimitatem esse diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiusuis est, etiam uiri peruerditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi animi

Magnanimitas.

animi atque amplissimi & fortuna altioris. Ideo tanta Catonis admiratio, repulsis tāquam indeptis honoribus gaudentis, ut inquit Plinius, Tantum Publij Africani decus, Quintij, Verginij, Fabij: qui quum possent honores uel assequi, uel retinere, contempserunt. At non has fortasse dignitates honores uocas, sed laudem ac reuerentiam ob uirtutem, in qua ambienda, speciem quandam uirtutis collocas, & si ἀνώνυμον. Tu ergo philosophum quem instituendum suscepisti ad ambitum auræ huius excitabis? hoccine ais uirtutis esse ἆθλον, quasi præmium uictoriæ? Cicero eadem sententia, quàmuis non in schola philosophica, sed in cœtu, ut dicit, hominum doctissimorum & humanissimorum, gloria est fructus ueræ uirtutis honestissimus. Quàm piscamini aureo hamo? rem tam excellentis, & qua nulla est diis propinquior, præmium statuitis honorem temerariam rem ac uanam, nempe à uano ac temerario populo profectam. Sed non uolunt fortassis à quolibet honorem expectari, uerum à bonis, quemadmodum Aristoteles dicit καὶ τῶν ὑπ' ἄλλου ἀπὸ λαίων. Vt sit quod ille apud Nævium Hector, gaudere ait se laudari à laudato uiro. Ideo Gloriam Cicero dicit iustam: quæ ab eo non senatore iam sed philosopho ita finitur: Est solida quædam res & expressa, nō adumbrata: ea est consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti resonat tanquam imago gloriæ. Tu uero qui scies illum bonum uirum & recte iudicantem de te iudicare? Nam quo sunt grauiores ac prudentiores uiri, eo magis assensum cohibent, & iudicij sui obscuriora ædunt signa. Deinde qui poteris habere exploratum, illum acute & sapienter iudicium facturum de te, quum de seipso uix possit: nihil est enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot inuolucris clauso, & occultato? Sed fac illum bene & exacte iudicare, fac te scire. Non credo expectabis dum cedatur tibi uia, dum deducare & reducare, dū tibi assurgatur, nuderur caput, magnifice compelleris. Ista enim & ridet uir sapiēs, & fugit, tantum abest ut eis capiatur: acquiesces ergo tacitis iudicijs. Quid ergo, alterius conscientia eris contentus, non eris tua? præsertim quum ipse sis nec uir peior, nec minꝰ sapiēs, & illa melius multo te no

Gloria.

rit, quàm alius quicunque. Ea uero gratia tantam operam in dura posuimus uirtute, ut aliquis nobis prætereuntibus apud se mussitet: ô uirum sapientem aut bonum? Iam autem quum honor in honorati manu non sit, sed honorantis, sicut ipse doces, fiet ut uirtus suo præmio & fructu non raro fraudetur: & quia sine mercede & fructu à uiro bono laboratum est, nequicquam sit & infructuose ab eo laboratum. Siquidem merces operæ nulla restat. Quanto melius Claudianus poeta docet, quàm philosophus & senator:

Ipsa quidem uirtus pretium sibi, solaque late
Fortunæ secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuue petit clarescere uulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Diuitijs animosa suis.

Quod si uirtutis præmiũ est honor, & κατ' ἀλήθειαν, ὃς φησι, ὁ ἀγαθὸς μόνος πλούσιος. Cur fructum & pretium uirtutis cum ijs communicas, quæ bona non sunt? Ais enim qui uirtutẽ habent cum opibus, magis esse honorabiles. Et uis magnanimum, & quemuis hominẽ probum iudicaturum se, quo honore sit dignus. Quid audio? Tu ne iudicium cuiq; homini permittes de se, ut statuat quantum honoris mereatur, præsertim qui alios non norit, & pleriq; honorum in comparatione sint positi. Vin' tu quenquam de uirtute sua æquum esse arbitratorem, quum eo uir sit melior, quanto de se moderatius sentit, quantumcunque se habeat probe perspectum: neque enim idem est se nosse & se censere: multo diuersum explorare se, & cum eo conferre, quem nõ explorarit. Quàm alienum hoc est à uero iudicio, & proinde à nostra pietate, in qua audimus: postquam hæc omnia feceritis dicite, serui inutiles sumus: Noli altum sapere, sed time. Beatus qui semetipsum non iudicat, in eo quod probat: & alia ad arrogantiam minuendam innumera. Quid quod illud, unde in religione ac ueritate omni et meritum cuiusque & decus cẽsetur, non solum de altero occultum est, sed cuique de seipso: grande arcanum uni diuinæ sapientiæ reseruatum: Sunt iusti & sapientes, inquit Solomon, & opera eorum in manu domini: & nescit homo amore ne an odio dignus sit, sed omnia in futurum seruãtur incerta. Quo sensu & Paulus inquit, nihil mihi conscius sum, sed nec in hoc iustificatus sum. An etiam, sicut paulo antea duas beatitates, ita nunc quoque duas uirtutes fingimus, & duas fortitudines, & duas magnanimitates, unam Christianam, alteram Gentilitiam. seu Aristotelicã potius? pudeat uero Christianos sic loqui, nisi forte non aliud sit nobis Aristotelica q̃ picta, ficta, mortua: pro umbris uero & mortuis quid attinet dimicare? Non possumus Christo seruire & Aristoteli contraria præcipiẽtibus: illi attollenti nos ad cœlum, ad Deum patrem suum, & per contemptum uitæ huius ad curam illius sempiternæ: huic prementi animum nostrum ut arctius cõplectatur hoc corpus, curas & cogitationes suas omnes in hac æui breuitate consumat. Quãtum hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorum Christi, satis se recte ac sancte ex præceptis Aristotelis putãt uiuere, & ad ea tanquam uitæ formulam, opera & actiones humanas examinant, atq; in flagitijs ac sceleribus sibĩpsi, & aliis indulgent imposito pulcherrimarũ uirtutum nomine ex doctrina Aristotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectãdis, in luxu & profusis sumptibus, in ultione. Nam & hanc quoq; in ordinem uirtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neq; est hoc loco necessariũ: quod alibi etiã instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hunc quem confertis & pressis manibus, atq; adeo mordicus retinent, uideamus quemadmodum intelligant. Primum mẽtem illius difficile est eruere propter ambiguitatem, atq; obscuritatem uerborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbique est sui similis: ut de felicitate quanto aliter in primo Ethicorum loquitur, q̃ in decimo: quanto in hoc libro dissimiliter atq; in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertunt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis unam, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum uelut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis uulgi, quàm suum: in decimo uero exacte. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriũt potius, quàm ex decimo. Quid uero facias ijs, qui fortassis ad decimum hũc nondum peruenerunt. Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata,

& hominis rerum altissimarum inspectoris dicturus, de uir-
tutibus prius disserit, sed de uirtutibus Politici toto opere
quod isti non intelligentes, permiscēt ac inuertunt omnia
quàmuis mirandum non sit confundi ab eis, quę ab Aristo-
tele ipso ita sunt cōfuse ædita, ut secerni ac distingui sic ope
rosissimum. Trāseo quàm hactenus lectus est à Latinis ho-
minibus imperite uersus, ut facile miretur quiuis potuisse
ad illius mētem, uel coniecturis, & diuinatione peruenire
uerba uirtutum multarum & uitiorum Græce relicta, quo
rum essent in Latino sermone aptissima & maxime pro-
pria: figuræ & phrases Græcæ seruatæ in Latinis uerbis
multa prauè ab interprete intellecta, prauè etiam ad Lati-
nos traducta. Sed nec in melioribus interpretibus est illa
intelligere, nisi à peritissimis, & scriptoribus ueterum, & lin-
guæ illius. Quale est illud quod dicit λαμὰ γὰρ πλεῖ ἐν τῷ
πλοίῳ μᾶλλον τίνα, ἢ ἐν τῷ πλουτίνῳ. Videtur honor ma-
gis esse in honorantibus, quàm in honorato. Ex quo dicit
suspicantur plerique sentire Aristotelem in eo situm esse ho-
norem, qui exhibet, non qui recipit, cuiq; est uulgi opinio.
Sed illud τίνα ἐν ᾧ ἐστι in potestatem magis significat, & quę
manum, quàm in loco: declarat, id quod sequitur, τὸ ἀγαθὸν
ὃ οἰόμεθα καὶ ἀφαιρεῖσθαι τίνα μᾶλλον τιμήματα, oraculum
ipsum bonum proprium esse, nec adimi posse. Iam Aristo-
teles, ut est poetarum, oratorum, historiarum, & totius an-
tiquitatis consultissimus, ad illorum dicta passim alludit,
quæ tum erant ualde nota, & potissimum in scholis. Sæpe
numero in ea allusione uis est sententiæ totius. Quis hæc
intelliget nisi earum rerum peritus: quas res ne per somnia
quidem uidēt nostri scholasti i. Pergam de Ethicis dicere,
sicut cœpi. In secūdo monet cauendum esse à uoluptate, quæ
illa se insinuet: & debemus inquit circa illam non aliter a-
fici, quàm affecti fuerunt Troiani senes circa Helenā: à qui-
hic commenta? qui senes Troiani heri nati: atqui sentiscen-
tendus est ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de uirtutibus
amicitię loquitur, admiscet ex abrupto οὐντι δὴ ἐρχομένω
duobus unà euntibus, allusit ad dictum Diomedis de illis
Vlysse Iliados κ. Et paulo post, figulos dicunt esse omnes
les inter se, ad dictum Hesiodi de inuidia: ὁμοτέχνῳ κότος
γαμεῖ κεραμεῖ κοτέει. Transeunda sunt innumera. Sed neq

hæc quæ attuli, alió pertinent, quàm ad id quod dicebam
uelut exemplo declarandum. Et quia Politica, & Rhetori-
ca magis eiusmodi scatent historiis, fabulis, cognitione an-
tiquitatis, sententiis priscorum, quàm Ethica, ideo Ethica
retinuerunt. Politica & Rhetorica rati sunt ad se non per-
tinere. ad hæc quòd Politica non multum conferrēt ad in-
doctas rixas: & illis maiore ui ingenij, iudicij, rerum usus
erat opus. Tametsi non defuere, qui etiam Politicis aude-
rent manus admoliri, & in ea scribere commētaria, sed qua
lia in reliquos omnes scriptores, quæstiones & argumen-
ta ad altercandum. Huc enim tendunt uniuersa. Quid ma-
lum futura tandem est infinita hæc disputandi rabies? Ver Disputa-
terunt ad altercationes disciplinam morum, quæ ad agen- tiones in
dum esset parata: & sic tractarunt, non ut meliores uel fie- moralib⁹.
rent, uel facerēt, nec ut recte statuerent de uirtutibus, & ui
tia, sed ut cauillarētur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui,
etiā Suiceti spinas, et aculeata sophismata huc inuexerunt,
de intentione & remissione uitiorum & uirtutum. Dialecti
cam quoq; non illam paulo saniorem, sed commenta pa-
uorum logicalium, de ascensu, descēsu, suppositionibus, am
pliationibus, restrictionibus, appellationibus. Quid face-
rent miseri? exercebant ea, quæ sola didicerant: præstarent
meliora si haberent. Atqui disputationes minime sunt ido-
neæ, uel ad persuadendum, uel ad reddendos meliores ho-
mines. Nam qui contra disputat, aut qui quæstionem audit
tanquam classicum, parat se continuo ad pugnam, & mu-
nit undique ut resistat, ne capiatur, aut uincatur: ita ægre
admittit in animum suum eum, qui dicit ut sentēriam eius
quamlibet recte monentis transeat. Etenim cauet sibi ab il
lo non secus, quàm ab hoste. Quocirca morali persuasioni,
quæ non adeo docere uult ut hortari & incitare ad opus,
nihil est ita inimicum, atque altercationes, aut contrarium
existimari dicentem audienti. Et hoc est incommodius,
quòd hic non ut in naturæ disciplinis, adduci possint ar-
gumenta ex cognitione ac iudicio sensuum petita, sed o-
mnia in uerisimilitudine rationum sunt sita, quæ à perui-
naci ac repugnanti aut eludi possunt, aut certè negligi.
Quàm elegantes & acutæ, & ad persuasionem aptę, ac con
cinnæ sunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes, q̄ fa

cile omnibus persuadēt? At Lactātio minime persuadebāt quod infensus legeret. Idem ipse Aristoteles prudentissime admonet ad ciendos sedandósue animorum motus dialecticam non esse adhibendam: quanto minus philosophia morum proficiet, utiq; quomodo in scholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot strepitu de omni genere uirtutum ac bonorum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in alijs solet contingere, contrà citius multis inquinantur uitijs: quod scilicet illa omnia sic dicuntur, ut nec commendari uirtutis excellentia possit animis, nec uitiorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, denique ad uitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex una Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex uniuersis cōmentarijs Almeini, & Martini Magistri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac temperantia inscribantur. Quid quod ex illa consuetudine recipiendi in animos res præstantissimas sine ulla dignatione ducitur callus, ne ulla dein ceps ad uirtutem exhortatio possit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodest animis hęc medicina animorum, q̄ nec corpora iuuare potest pharmacum aut potio, cui citra necessitatem & per lusum affuuimus.

(*)

DE MORALI PHILOSOphia corrupta, FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Septimus, qui est de Iure Ciuili corrupto.

HOMINEM RES IPSA TESTAtur conditum esse à Deo ad societatem, & in uita hac mortali, & in altera illa sempiterna. Idcirco & glutinum ei societatis addidit animum ad beneuolentiam mirifice appositum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac respectans, refrigerato ardore illo intrò se recepit ad seipsam, ut quisq; tenerrime se unum amet, in alios rigidus, atque asper. Quæ esset maximorum in uita tumultuum causa, quando ad se ac suas utilitates, quantum quisque uel ingenio ualeret, uel uiribus pertraheret, nisi in locum mutuæ beneuolentiæ iustitia successisset, quæ auidas manus comprimeret, atq; ab hominum coniectu iniuriam omnem arceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorantia obruitur, tū uero affectu, ne se proferat, ne existat quū oporteat. Et quoniam sine hac mensuræ æquitate nō potest societas hominum cōseruari, necesse idcirco fuit, ut quam ex cuiusque animis pellebat uel tarditas cordis, uel praua affectio, confirmaret uis ac potestas maior. Ergo quod ex usu erat omnium ad quiete & iucunde uiuendum, permissum communi consensu ijs, quos censebant sapientissimos esse homines magni iudicij, & quietis affectibus, ut ipsi quā æquitatem mentis suæ lumine essent intuiti ad publicas utilitates ęderēt, eam si uideretur acciperet hominum cœtus, confirmaretq;, & cōstabiliret magna potestate, pœnis, metu. Alij id sibi negotij ultrò sumpserunt: ut si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti uiri, quibus hoc negotij uel erat ab alijs datum, uel à se sumptum, libēter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ob oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus ac societatibus hominum: sed fontem illum ubertatis non quiuerunt totū in tā angusti aluei limites coarc-

Beneuolentia.

Iustitia.

uare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem ui debatur illi congregationi opus esse, easq; leges nominarunt. Aequitas uniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed ris riuis, & quasi incilibus, aquã continenter ex illo æquitatis fonte suppeditari oportet, sine qua inciles cõtinuo arescerẽt. Est enim æquitas legum anima, uis, uigor, qua sublata concidant necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius q̃ leges, quę per æquum & bonum nõ spirãt, ac reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuilis Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: quod qui leges sanxerunt, siue imperitia atq; ignorantia tenerentur, siue prauis animi cupiditatibus ac concitationibus uexarẽtur, & obedirẽt. Ignorantia fuit, sub qua inconsyderantia clauditur, q̃ ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduerso leges ferunt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitijs quãm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum æquas. Affectibus qui urgentur, ut affectus ipsi perquã uarij sunt. Alij adducti sunt amore quodam suiipsorum, ut qui ad suas utilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi utilissimas inutiles alijs. Aut qui leges utiles suæ ciuitati, noxas exteris: qui ita odio aliquorum uitiorum exarserunt, ut illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Athenien̄ fecisse tradunt: quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nã omnibus uitijs pœnam capitalem adiecit: quas leges postea Solon mitigauit. Fredericus tertius furtis suspendium addidit, qua pœna nunc per Europã utimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, ut pueris olim Lacedemone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, ut ante potentiam Cæsarum Romæ. Postea pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores aut populi studijs, aut necessitatibus. Apud nos pleręque leges fauent bello. In noua India aduersantur bello. Lacedemoniæ leges erant omnino bellicæ, quo nomine à philosophis merito reprehenduntur. Quæ regiones sine mercatura tutari se uix possunt, ut Belgica in ijs leges impense fauent negotiationi. Valuit in quibusdam odium hominum, uel ordinum, ut quæ Romæ

Leges. Aequitas.

Dracõ Atheniensis.

mæ contra plebem sunt à patritijs decreta, uel quæ à plebe contra patritios scita. Quæ à L Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit spes, ut qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio atque refixit, sicut inquit Poeta ille. Quosdam coëgit metus, ut qui leges per adulationem tulerunt, atque acceperunt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum uelut moles quædam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudentia & probitate insignis, & spectatus, cui parerent omnes: ut ille fultus consensu uniuersorum quæ amplissimæ sunt opes ac potentia, tueretur bonos, coërceret malos, ius diceret, & illius probitate unusquisque quod suum esset obtineret. Cuius decreta ac iussa essent ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem cugebant, nefas existimarunt tam prudẽtem & probum uirum legibus alligari, quibus cæteros, qui nec male esset acturus uolens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia constans, fortis, & tanta potẽtia subnixus. Itaque mos hinc manauit, & quasi abiit in ius & legem, principem legibus non teneri, sed quæcunque decet neret ac iuberet, legem esse. Procedente tempore, quum semper humanum genus in peius proficeret, siue esserunt alij principes, partim hæreditate, partim electione, aut consensu populi insanientis, & uel ira, uel cupiditate, uel metu, uel gratia, uel falsa aliqua existimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia essent cum superioribus cõparandi. Et isti uoluerunt licere non minus sibi q̃ quod bonis & prudentibus, non magis multitudinis quãm naturæ beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit, liberius sunt quãm boni illi executi, qui parcissime utebantur eo, quod prolixissime licebat. Ita ut non solum in prouerbium abierit, principem esse solutum legibus: sed quod peius est, principi licere quicquid libeat. Quem nõ terreat tanta uis ac licentia in uno hoie posita, & plerunq; gladius datus in manũ furentis? Licẽtiã talẽ seuerissime illi exercebant, tũ quia mali, tum quia metuebãt ne in periculũ uenirent, in periculum ostẽtarent: ut L. Sylla dictator, de quo quũ Valerius Face⁹ interrex legẽ rulisset, ut quicquid dictator liberet, id esset ratũ, ipse eã legẽ crudelissime exercuit: quod

Principes nõ tenẽtur legibus.

Principi quod libet licet.

quod occupata per uim potentia, per uim erat retinenda. Deinde Romani Cæsares uel in nouo imperio, & nondum populo seruire assueto, uel ipsi noui homines, qui imperium difficile tuebantur male partum. Ad hæc plerique omnes mali male tutam dignitatem diligentissime atq; exactissime studuerunt conseruare. Maiestatis lex seuerissime obseruata & uindicata, quum non solum facta, sed dicta, uerba, nutus quoque, & leuissimæ suspiciunculæ ac cõiecturulæ in crimen uocarentur, quæ omnia sunt crudelissime punita: quando principes in id unum operam omnem & cogitationes conferrent, quẽadmodum siterent se cõlo ci, in quo ægre adhærebant. At uero iritatis semel ad immanitatem animis & proximorũ sanguine delibutis, male ficta maleficijs fuerunt tuẽda. Territus populus, territi magnates, etiam maxime familiares & amici, tanquam à fulmine subinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ significationem: ut ea saltẽ parte essent tuti delinito sæuissimo principis corde, atque eblandito adulatione illa, eisdem signis, quæ solent à uero amore nasci, aut etiam maioribus. ut sæpius est ad amoris ostensionem adulatio, quàm uerus amor. Leges aliæ super alias, de capite, de dignitate, de maiestate principis exquisita uerborũ nouitate, & inauditis pœnis ac minis sanctæ usque ad communicationem diuinitatis. Cœlum ei dedissent, si in eorum fuisset manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cœlum, qua ipsis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto uiuenti aræ & templa sunt posita. Quum Domitianus formalem epistolam procuratorum dictãs nomine nõ esset exorsus: Hæc iubet dominus & deus noster: Cautum est ut deinceps non aliter ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur. Quid facerent inter hæc iurisconsulti, nisi ut tum eodem metu perculsi, tum adducti spe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas amplissime dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere: quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quũ princeps esset lectus à populo, ut ipsos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaretur, ipse longe aliter pro hoste se gerebat:

at: quæ multitudini expedirent perfunctorie & per alios obiens, quæ sibi, accuratissime. Sic se atque alios tractando perfecit, ut ius maiestatis ac potentiæ suæ in imminensum autem tutelam omnem patrię exorberet, libertatem premeret, honestum otium & quietum (quæ boni expetunt) funditus extirparet. ut permulti principes imago illa rectoris mundi magis à deo uideantur creati ad perniciem subditorum, & tanquam carnifices regni sui, quàm æqui moderatores, ac disceptatores suę ditionis. Non se eos præbebant, per quos quisque ius suum obtineret, sed per quos nemo esset ab iniuria immunis: quod sæpenumero propter populi scelera contingere sacra oracula testantur. Traianus Cæsar sapiẽtissime fiscum principis spleni assimilauit, qui quo magis increscit, hoc magis reliquum corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum & moribus accepta & consignata literis tantas uires diuturnitate temporis est nacta, ut nũc post longam successionem regni, quum Rex ab ultima origine deductus nec competitorem timet, nec populum, ut se asserat in libertatem tandiu assuetum agere sub illius attauis, tamẽ ita se conatur extollere supra caput patriæ, tam graui pondere in eam incumbere, ut cum putet esse fidissimum sibi, quisquis de misero populo detrahit, quod addat principis dignitati, quę iam quo crescat nõ habet. & in seditiosis habeatur, quisquis de commodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat uel meminisse. Et loquor de his legitimis ac iustis: nam ciuitati nihil est æque perniciosum, ut uulgi libertas effrenata, ex qua nascitur seditio extremum malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atque utili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductę, quæ quoniam æquę in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetũ uinum, aut adulterinus numus pecunia. denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclare à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerone in libro de legibus primo. Sed quoniã in hoc repertæ sunt leges, ut homines inter se quiete & æquali quodam iure uiuant, primũ legum munus esse debet, ut animum constituant ac foriment fontem actionũ omnium:

Fiscus principis.

omnium: dentq; operam, non ut puniant malos, sed ne qui uelint esse mali. Eam esse primam eorum curam congruit, qui leges sanciunt: quemadmodum sapienter docent philosophi, ut pueri assuescant bonis rebus delectari, tristari malis. Nam hoc si sit perfectum, non multum sane negotii superierit legibus ad iubendum aut uetandum, ad delictorum pœnas, ad præmia recte factorum. Ex hac assuefactione morum etiam sine legibus bene uiuitur. Sine illa uero nec cum legibus quidē uel plurimis, uel accuratissime perscriptis ac sanctis. Horatius prudenter:

Quid leges sine moribus uanæ proficiunt?

Isocrates docet in Arcopagitico, non beneficio legum bonos uiros Athenis fieri, sed quod mores baberent honestis educatione ad rectum compositos: amorem uirtutis & æquitatis pectoribus impressum, & infixum. Oportet, inquit, recte prospicientes reipublicæ non porticus legum tabulis replere, sed in hominum mentibus æquitatem defigere. Quippe non decretis, sed bonis moribus ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atq; edoctis nulla est legum, & si exacte perscriptarum reuerentia. Contrā uero probe instituris recepta bonis moribus sufficiunt. Hæc illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent: sed potius quibus tandem rebus assequi possent, ne quid ciues pœna dignum uellent patrare. Id demum censebant esse munus suum, maximeq; moderatores ciuitatis decens. Nam de pœnis cogitare, hoc est hostem agere, non ciuem. Hactenus Isocrates. At Romanæ leges omnes sunt de constituendis litibus, de iis, quæ ad pecuniam pertinent, ut sua unicuique manerent tuta: nullum est in eis caput de morum compositione, de animo aduitutem formando, quum tam multa sint ea de re in legibus Lycurgi & Solonis, unde sumptæ fuerunt duodecim tabulæ. Credo quod Romani libertatem illam suam tam iactatam, eam demum existimabant, quàm pessime quisque ut uelit, uiuere, modo sine alterius iniuria: quod tamen nunquam sunt illis suis litigiorum atque actionum formulis consecuti, consecuturi forsitan, si studuissent homines meliores facere. Iam uero quando lex est uelut quædam regula, ad quam unusquisq; actiones omnes suas debet accommodare,

Romanæ leges

commodare, par est ut leges sint & apertæ, ac faciles, & pauc æ: ut sciat quisque quomodo sibi sit uiuendum: nec id propter obscuritatē legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiam uideantur præstare populo, curant ut obscurentur leges, ne promptum sit cuiuis qui sit sensus perspicere, adeundum uero ad se habeant tanquam ad oraculum: qua in re merito iureconsultos increpsit Cicero pro Murena. Quid quod ea etiam, quæ si proponerentur, essent omnibus plana & obuia, reconderunt, ut fastos dies & nefastos, quibus diebus posset agi iure, quibus non: donec inuentus est Romæ Flauius quidam scriba, qui fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatione, in cuius manu erant, seu uerius tyrannide. Ergo quæ sunt ex se facilia & liquida, immissis interpretatiunculis, ita sunt reddita turbulenta, ut aqua ex agitatione uel cœno, aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, deflexa sunt ad iniquitatem. Iam paucos conuenit leges esse. Nam si multæ sunt, euitari non magis potest crimen, quàm casus, si multis locis tendantur retia ambulantibus. Insidiæ sunt tot leges, non conditio uiuendi. Quum non bene essent populi instituti, nec sua sponte uellent bene agere, sed metus legum exprimeret, quod non ualebat probitas, aliæ leges super alias ferebantur ad coercendos morbos animi subinde erumpentes: non secus quàm in morbido & ulceroso corpore nullus est medicamentorum finis. Nam quum ulcus unum lata lege tanquam ceromare erat compressum, erumpebat ilico alterum, cui erat succurendum, hinc aliud subinde atque aliud: & prima uulnera, quum exiccata erant ceromata, id est silentio & antiquitate fere abrogata, rursum erumpenti putri humore rescindebatur, cui iam uideretur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re uetere, quæque iam antea legibus esset sancita. Ita nullus modus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarum, & de diuersis. Tum per homines uafros ad obsequium suarum cupiditatum atque animorum facta est fraus legi, & detortum unum uerbulum, aut dispunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus praue affectus imperaret: quæsita est inter-

Leges parum & faciles

est interpretatio Iurisconsulti: aliis hoc est usum iudicio aliis hoc placuit ex affectu. Et hæc omnia literis sunt mandata, ut nullus esset iam legum, & interpretationum numerus: quæ res uel per tempora T. Liuij uix erat ferenda, ut ipse libro tertio historiarum significat. Quid dicturus, si uidisset eos, qui post eum scripserunt. Nam Labeones, & Papiniani, & Vlpiani, & Herennij, & Cajj, & Modestini, denique illi quorum aliquid extat in pandectis, omnes post Liuium fuerunt: nisi quis Scæuolam & Aquilium excepererit. Aquilij nomen non recordor legisse me præpositum legum capiti, ut cæterorum. Scæuolam, cuius extent aliqua in pandectis, post Ciceronis ætatem Valla reijcit, idq; ex dictione satis apparet, atque eius meminit in Heliogabalo Lampridius. Quid uero si nostros Baldos & Bartholos uidisset, atque alios huius notæ, quibus legendis decem iustæ uitæ non sufficiunt. Et quum tot sint leges, etiam obscuratæ sunt: & ipsi iurisconsulti ægerrime ferunt leges dici faciles, aut eas, quæ uulgo possint intelligi. Quę est ergo æquitas ignorantia iuris neminem excusari, & tamen leges esse & tam longas & tam difficiles, ut nemo eas tenere omnes ualeat? Vos ergo scribendis legibus non mitem quandam ostenditis & benignam degendæ uitæ rationem, sed insidias struitis implicitati populari. Sed pergam de illis loqui, quos dixi post Liuium uixisse. Qui tamen non leguntatores fuerunt, sed

Iurisc̄onsulti ueteres.

Iurisconsulti, contrà quàm aliqui opinātur, eorum libros prolixos existimarunt esse Iurisperiti illi, quos habuit in consilio Iustinianus Augustus. Ideo ne tā multa studiosi disciplinæ huius haberent legenda, statuerunt sumere centum nes quosdam ex illis sex & triginta scriptoribus, tot enim nominantur, ex quibus libros consuerent legū, selectis optimis quibusque, & legi dignissimis. Illæ non erant per se leges, sed interpretationes tantum legum. Verum accedente iussu & autoritate principis factæ sunt leges: quando is iussit, cuius iussa sunt leges: fuit quidem cōsilium illud prudentissimum. Vellem tamen rel iquissent nobis origines illas, & quasi fontes, unde ipsi illa desumpserant, nē pe libros illorum ueterum, nō futuros sanè legum loco, certe uel interpretationes, uel iucundam quandam lectionem ex uarietate rerum & cognitione uetustatis. Quanquam non puto

puto abolitos libros illos iussu principis, aut consilio, & cura iurisperitorum, sed malignitate temporis, atque hominum desidia, ut alia multa: quum studiosi, qui compēdium quærerent, non describerent codices, ex quis quæ usui ad disciplinam forent, iam essent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot insunt incommoda, quod plerunque rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequētiumq; elicitur. At quum detruncatus est locus, difficulter potest diuinari, quid autor senserit. Tum quod ut nō erat unus Tribonianus, qui colligebat, sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilus nō esse ex Papimano aut Celso, ut diuersa inter se sentiebant, & nonnunquam idem secum ipse dissentiebat. Erant enim prisci illi homines occupati negotijs, nec absoluta eruditione ac sapientia, tum etiam animi commotionibus impulsi. Sæpe responderunt & scripserunt districti negotijs, suspenso atque alienato animo, sępe obsequentes amico, aut alicui affectioni, aut tangebantur studio contradicendi ei, quicum non bene conueniret, uel ostentandi sui noua & inusitata tractatiōe Iuris, non rati futurum ut pro lege acciperetur, quod dixissent: sed in præsens seruitum est ab illis tempori: & uoluerunt cum libertate iudicandi sua recipi, nec contradicenti fuecensuissent. Interdum hoc usum est uno tempore, aliud alio, ut mutantur hominum iudicia, quum cęteris in rebus, tum potissimum in ijs quæ ad mores, & uitæ officia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstrationes, sed ueri similitudine quadam coniecturarum ducimur. Nec sanè temporum illorum conditio multum ipsorum ingenijs profuit, concussa & mutata toties ciuitate nouis principatibus honunum scelerosorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui nō tam armatos hostes per sequerentur bello, quàm senatum, quàm doctissimum & prudentissimum quenque odio, exilijs, cædibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui animo posset consistere, & artes ingeniorum pro debita tranquillitate exercere. Frangitur mentis solertia in publico timore ac tumultu conuersis omnium animis ad cogitationem unam mali impendentis. Quibus de causis conueniebat exactius per-

pendi ea, arq; examinari, quæ illi ut responsa ædiderunt, non ut leges: nam si deuiabant ab æquitate, iniquæ leges erant: deuiasse autem interdum argumento est, quòd inter se quandoque sunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum & eruditione, & prudentia, & iudicio uirum, nō dubito, sed hominem: nec optimum, & quē Suidas ait consueſſe leges uendere pretio, & tales figere, ac refigere, quales congruerent ijs, qui plurimum numerarent. Sed nec unus collegit, nec ab uno. Iustinianus seu Tribonianus potius negat ullas esse in iure ciuili contrarias leges. Codice de uetere iure enucleando capire secundo. Antinomias quasdam adfert Budæus suas & Vallæ, in quibus nonnullæ sunt, quarum altera aperte dicit etiam, altera non. Sudant satis & ueteres & recentes Zasius & Canonicula in concordia magis, quàm qui receperunt se Platonem & Aristotelem in consensionem redacturos, & quasi reposituros in gratiam. Sed nihil est ita dilucide ac diserte repugnans, quin si permittatur tibi quocunque libuerit flectere, & torquere, uideatur esse consonum: præsertim quū Accursius & quidā ueterum impudenter sibi sumant quocunque uisum est modo interpretari quàlibet absurde: mutire in contrarium est nefas: ne uidelicet contra fauorē sacrosanctarum legum aliquid dicatur: ceu uero pugnare legum ea etiā sit ex legibus. At dicunt recentiorum Cæsarum & Iustiniani rescriptis multa esse ex pādectis in Codice & autenticis correcta. Ceu uero minus sit libidinum & corruptorum affectuum in principum rescriptis, quàm in prudentum responsis. Principes plura cōcedunt temporibus, amicitijs, inimicitijs, impotentiæ motuum, ac perturbationum animi, quàm priuati: quod altius à fortuna cuecti, & maiores animos sumpserunt, & plus sibi iudicant licere oportere. Et in plura extendit se cura ac ratio illorū, quibus necessario habent obsequi: alia persuadent, alia ducunt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priuati homines liberi ac solutr integrius possunt iudicium suum conseruare. Sed omissa disputatione hac loquamur sanè de his ipsis ceteroquin ita consarcinatis. Maximam illis obscuritatem sequentibus seculis attulit ruditas duarum linguarū, quibus erant scripti. Ignorata sunt uerba Græca, quorū frequēs eſt mētio, quum

Antinomiæ.

Ignorātia linguarū.

quum in toto corpore iuris ciuilis, tū potissimū in codice, & ea eo tribus postremis. Multa citata ex Homero, & Demosthene, & alijs Græcis penitus omissa, in quibus erat uis sententię legis: pro quorū expositione unū illud dictū arbitrabant sufficere: Non potest legi, quia Græcū: quasi in perpetuū desperarent de eo, quod in præsens non assequerent, Qū quam interdū sine frōte ponunt, quod primūm in bucca: ut de contrahen. emptio. l. p. Sed hi uersus permutationem significare uidentur. glo. quia in prædictis uersibus non erat emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum uersus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare, sed ἀνίσως. q. uinum quærebant. Iam leges permultæ sunt Græce scriptæ, & praue in Latinum uersæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraq; omnia uerba simplicia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos uenerūt ac depraua ta. Inscientiæ Græciatis accessit imperitia Larini sermonis, & eorum omnium, quorū est crebra mentio in iure ciuili, uestium, supellectilis, instrumēti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus fita est mens legum & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex causis pro cœlo exposuerunt cucubitam, & historias confinxerunt, quum ueras ignorarent. Quorum omnium fuse adferrem exempla, nisi ea nota essent iam uel mediocriter doctis facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budęi, Alciati, Zasij, Salomonij, Nebrissensis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantię tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his uersabantur hallucinanter, ac diuinabunde, ut non ex uerbis sensa deprehenderent, sed ex sensu uerba. Nec aliter non raro diuinarunt illi ueteres significationem alicuius nominis reconditi, quod uiderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in ijs, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentissimi illis in manib⁹, ut si qui alij, deprauarūt, quæ nō intelligebāt: & librariorū insectādo insciti, quemadmodū

Quintilianus ait, prodiderunt suam. Ergo libros illos men
dosissimos habemus, adeo, ut plerunq; nullus omnino nec
a doctissimis atq; ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo
Lib. legũ ἀρχέτυποι dicitur seruatum remedium in quadam bibliotheca Flore
tina, in qua seruantur antiquissimi quidam libri legum cer
rectissimi, qui propter uetustatem ἀρχέτυποι nominantur,
& uulgo libri Pisani, unde sunt Florentiam cum opibus il
lius urbis trãslecti. Sed nunquam prodit illud remedium:
quod si prodiret, quod uir doctus multis annis quærens, &
se defatigans uix inuenit, id una hora patefieret: si modo
tales sunt, quales prędicantur. Iam quum Iustinianus prin
xitatis pertæsus detrũcarit scripta iurisperitorum, ut labo
ri studiosorum consuleret, uetuerit etiam, ne res eodem re
laberetur, glossas fieri, Iiti nihil legem illam pendentes,
quum tamen sacrosanctas leges nominent, glossas addide
runt, siue ut explicarent quæ obscura sibi & aliis essent per
ignorantiam facta, siue ad ostentationem peritiæ, ac no
men proferendum. Et tamen quos non piget legere tam
longos Bartholos, Baldos, Iasones, Albericos, piget le
gere corpus ipsum iuris. Age uero qui ius ciuile profiten
tur, quid se & profiteri, & præstare oportere arbitrantur.
Vlpianus hanc professionem paucis est his uerbis comple
xus. Ius est ars æqui & boni, Cuius merito quis nos sacer
dotes appellet. Iustitiam namque colimus, boni & æqui
notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum
ab illicito discernentes. At isti obliti se iuris esse & iu
stitiæ interpretes, atque ideo sacerdotes uocari æqui & bo
ni, relicta pulcherrima omnium professione explicandæ
æquitatis, existimarunt se sacerdotes esse Romani iuris: &
ex illa naturæ omnium gentium temporumq; latitudine
in has se unius populi, & unius temporis angustias compe
lerunt, fortassis conscientia imbecillitatis suæ, tacito na
turæ sensu. Nam ad cognitionem atque interpretationem
Ad æquita tis cogniti onẽ & in terpretati onem qui bus opus. æquitatis, quatuor maximis rebus est opus, ingenio, iu
dicio, eruditione, uariarum rerum usu atque experientia.
Neque enim oculos facile immittet in arcanum illud & sanc
tum naturæ lumen, nisi homo ingeniosissimus: nec qui ui
derit discernet, & censebit, nisi maximi & acerrimi judicii
tum in utroq; opus est usu atq; experimẽtis, ne quis egre
gium

gium atq; excellens ingenium nouitate rei fallatur: deniq;
adea, quæ ab aliis sunt obseruata, & ad lucem omnino ma
iorem opus est uaria notitia antiquitatis, quæ prudentia
adiuuatur, res una in negotiis uitæ omnibus incomparabi
liter necessaria. His rebus maximis fulti prisci illi ueteres
de iure audebant respondere: ad quos olim, & in foro am
bulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, quod est a
Cicerone memoriæ proditum, ut non solum de iure ciuili
ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo,
de agro colendo, de omni denique aut negotio aut officio re
ferretur, de diuinis & humanis rebus uniuersis. Iidem, &
in senatu, & apud populum, & in causis amicorũ, & domi,
& militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Illi demum
uere erãt Iurisconsulti, seu uerius, ut idem Cicero de Seruio
Sulpitio dicit, iustitię consulti, & æquitatis sacerdotes, atq;
antistites. Hoc erat pulcherrimum in ciuitate munus, & uti
lissimum suis ciuibus præstare. Illi uero hoc tanto merito
suo prudentiæ nomine decorati sunt. Prudentes enim &
habiti sunt semper iurisconsulti, & nominati, eaq; ipsa disci
plina iuris prudentia, & responsa prudentũ: quippe cã pro
fessionem non sunt nati absq; prudentia tueri se ac præsta
re suæ ciuitati posse. Nam quis æquitatẽ rerum uideat, aut
definiat sine magna prudentia? Nunc uero quid causæ di
cemus esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris
peritissimi: & quod mirere magis, stultissimi existimantur
etiam ab his ipsis, à quibus & Iuris callentissimi. Videlicet fa
cile est homini q̃libet tardo, & ignaro rerũ omniũ memo
riter leges illas complecti, & tanq̃ indicẽ ubi quicq; habeat
ostẽdere. Nam ego hos homines, qui leges alias super alias
accumulãt nulla addita ratione æquitatis, quę ex ingenio,
& multarum rerum experimẽtis ac scientia exciditur, nõ
iurisconsultos solco nuncupare, sed clenchos, aut indices le
gum. Miselli quid facient ubi nullus est legum Romanorũ
usus, ut apud Turcas, apud Christianos etiam ferè omnes?
in quibus unaquæque gens, alia mores sibi obseruauit, se
cundum quos uiueret: alia leges inuenit commodiores si
bi, quàm essent Romanæ illæ. Nec iniuria: quippe quæ Ro
manis olim congruebant, non omnibus iam congruũt: mu
tata est ratio uiuendi, status rerũ mutatus. Dialecticus ubi
Legũ indices, uel clẽchi.

que est dialecticus. Medicus ubiq; est medicus. Philosophus ubique est philosophus, peritus æquitatis ubiq; est peritus æquitatis: multum omni loco apud omne hominum genus pollet, ac potest. Isti iurisconsulti non ubiq; sunt iurisconsulti, imò iam penè nusquam. Triplex, quadruplex est discendum ius ciuile, prout mutant locum: pro quibus omnibus una æquitatis scientia sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & morum eius populi, in quo uiuerent. Acutius tum responderent de iure & melius, atq; incorruptius. Iam quomodo citant has leges? nō aliter utiq; quam indices. Veteres illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum placitū aliquod maiorum suorum, qui scientia iuris ualuissent: sed raro, sed leuiter: & ratione magis acquiescebant, quàm alterius sententia atque opinione. Leges uero multo rarius: nam de illis constabat, de interpretatione erat quæstio. Isti nullum faciunt finē leges alias super alias congerendi, quod est plures leges tenere, non plures intelligere. Et subinde occinūt nobis illud: erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? si absq; citatiōe capitis alicuius legis, quid potest dici imperiti⁹, quid ineptius, si non esse sine eiusmodi loquendum lege? Sin uero, quod magis puto, sine lege est, sine ratione ac modo, erubescant qui sine ratione ac modo semper loquuntur, & sine lege suas leges profundunt: quod est utique ostentatio magis memoriæ quàm legum & iuris explanatio. Dixi uobis elenchos esse istos iuris, non consultos. Ceu uero sit puer aliquis, uel muliercula tam rudis, qui si leges edidicerit, non possit, ubi de hoc aut illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare: dūtaxat quomodo isti leges ad negotia applicant: in quo non paruam, & imperitiæ, & torporis suæ partem produnt. Nam ut non legerunt leges ipsas, sed epitomas quasdam & summaria, quas uocant rubricas, atque utinam eas omnes. Rubricæ autem colligunt sæpe primæq; legis partem, posteriorem relinquunt. Isti ex rubrica citāt legem, cuius prior pars utcunque uidetur pro eis facere, posterior est omnino contraria: ita ut suometipsi gladio cerebro se iugulent. Alij proponunt longum sermonem ex decem aut duodecim sententiis conflatum, in fine uero adiciunt, & ad hoc faciunt illa & illa lex, quum eæ tantum ad ultimam

Citatio legum.

ultimam sententiam, & quidem leuiter, faciant: in qua tamen sententia non erat cardo negotij. Alij quum dicant longam aliquam sententiam, legem adferunt, in qua sunt duo uel tria postrema uerba illius sententiæ. Sunt qui etiam omnino falso citent, & alias super alias impudenter, & confidenter. nam adeo multas simul aggerant, ut nemo sit tam ferreus & patiens, qui eas sigillatim sustincat excutere. At quod male ab uno citatum est, fide illius citatur ab alijs plurimis peius. Neque uero in colligendis ex legibus argumentis sunt feliciores, siue ex ignoratione ueræ Dialecticæ, siue ex iudicio absurdo, siue ex ambobus. ex facto alicuius quod refertur in lege trahunt exemplū ad alia. Verbi causa ut ex eo quod Flauius scriba uulgarit fastos, & ideo factus est tribunus plebis dd de origine iur. sic annotat Accursius, aliquem ex dolo suo præmium consequi, & facit infra ad municip. l. Titio, & infra de suis & legit. l. intestato § is plane. Arguitur contra C. de fur. & ser. corrup. l. si quis seruo. uel dic quod hoc fecit populus ignorans, sic ille. Miser quid te torques? nec dolus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas stultissime allegas, faciunt ad rem. Iam de rerum diuisione. l. in tantum § cenotaphium quoq; magis placet esse locū religiosum, sicut testis est in ea re Virgilius, sed diu fratres contra rescripserunt, Glo. in uerbo Virgilius. Sed falsus testis est ut inf. lege proxima: & de religione. l. is qui. Et est argumentum, quod autoritates poetarum sunt in causa allegandę, ut supra de statu homi. l. septimò: & de solu. si pater. Sed in leg. proxima est argumentum contra, quod sint reprobandæ. Quis Chrysippus, aut Carneades potuisset tam acutum argumentum excogitare? Iurisconsulti alicuius opinio allegatur in iure, & reprobatur? iurisconsulti ergo autoritas allegāda quidē in causis, sed reprobāda. Quid quod Virgilius nō dicit debere esse honoraria sepulchra sacra, sed Troianis temporibus aut certe Andromachæ fuisse. Istis uero hæc dici, est surdis cani carmen. Lex, is qui, nihil loquitur de poetis. l. septima autore utitur Hippocrate ad fœtus naturam, l. si pater, Aristotele ad numerum fœtus. An hi etiam poetę? nihil est frontis in hisce hominibus, non pudet tantæ & tam crassæ ignorantiæ? Iam quorsum

Argumēta iurisconsultorum.

pertinet allegari ea, quæ sint reprobandæ? Scilicet Martianus, qui pro se adducebat Vergilium, iudicabat illius autoritate stari nō oportere: talia sunt istorum omnia. Et quemadmodum uiderunt altercātes dialecticos, & philosophos in schola, ipsos quoq; incessit libido sui ostentandi. Altercationes inuexerunt, id est, uelitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, ista illius, aut illius. Nempe de iure respondere, qui ratio ex æquitate non depromitur, facillimum est, ut inquit Cicero pro Murena: multo adhuc facilius si adsit impudentia, ut idem in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi uris consulti nomen non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti: & quo uberior esset disputandi materia, excogitarunt casus, nō illos quotidianos, & crebro solitos usu cuenire, quorum que esset mentio in legibus, aut de quibus essent latæ leges, sed inusitatos, admirabiles, quique nunquam contingerent, ac proinde nec essent usui illi unquam futuri. Quæ res infinita est, quemadmodum Aristoteles docet in Ethicis. Quippe causarum & negotiorum innumera est uis ac multitudo, ut quæ leuissimis uarientur momentis & ijs adiectionibus, quas Græci περιστάσεις nominant, Quintilianus circunstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, scriptorum, & non scriptorum: quarum rerum congregationem negotium Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nunquam finiendi: in quo declarant, quàm sint artis imperiti, qui curam & præceptiones suas circa singularia consumunt: quæ quoniam sunt innumera, ad curam artis pertinere non possunt, sed certe neque ulla ars ad istorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & necessaria prætermittimus. Sicut philosophi, quidam rerum naturam nouam excogitant, amittunt istam. Res est alioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina fortasse expediret præuisa habere remedia ante morbos, ne hi quum de repente existerent, tum quærēdum haberemus remedium, nec facile in anxeitate & trepidatione inueniremus: morbusq; inualescens ac urgēs, absumeret

Altercationes in iure.

Casus.

absumeret prius hominem, quàm medicina posset parari. In legibus multo est secus, nam quum morbus apparet, id est, ubi quis peccauit, satis tum mature de remedio & medicina consultatur: neque enim adeo est festinandum ut puniatur qui peccat, quàm ut sanetur qui ægrotat. Satisque in tempore consultatur de pœna & exemplo, ubi morbus totum se explicuit. Adde quod in medicina morborum remedia preuisa non iritant morbos. In ciuitate leges latę ante scelera, non raro scelera ipsa mortua & consepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de paricidijs nullā tulerit legem, ne admonere uideretur de eo, quod antea factum non esset. Nec Lycurgus de adulterijs quicquam cauit, quod id facinus incognitum adhuc sua ęta se esset Lacedæmone. Quocirca mature satis post scelera rogantur leges. Nec immerito dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata, atque uniuersales canones, qui nouis & repentinis morbis facile subueniant, ita neque cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferunt: Scrutatione uero scriptarum legum abdunt se magis & occultant. Natura igitur æquitatis examinanda istis erat, atque illustranda ad omne negotiorum et causarū genus, non torquenda ingenia dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorum pauciſſimę sunt) inuita perti ahuntur. Pręter hæc oīa, ut homines semper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeo quieta, in qua unum forum sufficeret: iudicia fine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnū in ampliſſimo quæstu decus, qui ubi iussi sunt conticescere, & in responsa prudentum concesserunt omnia, ad Iurisconsultos idem honor, & quæstus deolutus est. Quæ res perinultos impulit, ut eam professionē arriperent, in qua esset paratum lucrum plenū dignitatis. In Academijs multi ad illos honorum gradus admissi, quibus quoniam non est fame pereundum, lites quærunt, semina earum ubique spargunt, mouent, augent detorquendis le-

gibus, & controuersias malunt constituere, quàm tollere: idque eo est factu promptius, quòd legũ obscuritas ansam prauis hominibus præbet inflectẽdi eas, quò uelint. Et differunt lites in logissimam diem, ut mali medici curas morborum secunde uberior lucrandi spes affulgeat. Ita breui tempore, quæ erant facilia, & liquida inuoluta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere uni familiæ unum oratorem, Iustius dici posset de hoc hominum genere, uni familiæ, imò uni ciuitati Iureconsultum unum sufficere. In Pannonia, quemadmodum accepi, uiuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nã simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facile componebãt. Et quemadmodum de Servio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm constituere. In Comitatu Beatricis Fernandi Regis Neapolitani filiæ, quæ illinc fuit missa nuptum Matthiæ Regi, uenerunt Iureconsulti aliquot, qui barbarum, ut ipsi dicebant, morem magno uultus & superciliorum fastidio aspernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines rudes ac simplices illorum se sapientiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, ubi nullæ prius erant lites, omnia uidisses feruere litibus, controuersiis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quòd damnosissima, cætera festiua in primis, & ad risum mouendum apta hominibus utique otiosis, & quibus nihil esset controuersiæ. Quod malum tantum, & tam subitum, quodq; late inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita iurecõsultos illos continuo regni finibus iussit excedere, & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tempestas illa, tanquam si uenti posuissent. Scilicet utiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, ut uafricies fucro, quæ æqtate sua rudibus, & circũscriptioni expositis subue-

De Iurecõsultis Pannoniæ.

niunt: impostur̃ uero atq; astutiæ aditũ prestruunt, quæ se facilius insinuat, quo exactius atq; accuratiꝰ omnia uolumus præscribere: ut in contractibus, atque instrumentis tot sententiolæ, quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quàm ansulæ cauillorum. Propterea quòd ubi omnia explicare uolumus, nec æquitatis synceræ interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: ut tantum quisque consequatur, quantum inuertendis atque detorquendis uocibus ualeat. Nos ipsi pessime utique in nos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationem prodesse nobis uolumus, sed quantum uerbis possimus exponere. Atqui nemo est tam circũspectus,
qui omnia cauilla præuideat: nec
tam disertus, qui quæ prouidit,
aptis uerbis possit eloqui
omnia, ac munire ne
qua se calliditas
insinuet.
(*)

TOMI PRIMI, QVI CONTInet Libros de corruptis artibus, FINIS.

¶Sequitur Tomus Secundus.

IOAN.

IO. ANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI de tradendis disciplinis, seu de institutione Christiana Liber primus, Tomi Secundi.

QVVM INGENTI DEI MVNERE mente & uim inquirendi homo esset natus, qua ui non solum quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura, et præterita mitteret, proprium tanti instrumenti opus esse duxit intueri omnia, colligere, componere inter se, & uniuersam hanc naturam quasi possessionem suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra uiam, quàm in uia progressus. Sed quæ spacia confecerit, & quousque peruenerit, mirabile admodum fuerit, si quis per se cõtempletur. Sin uero ad ea conferat, quæ nõ est cõequutus, uix cum existimet pedẽ extra limen posuisse, adeo quę possidet pauca sunt, & obscura. Verum nos mẽdici huius pannos exponemus, quando amplissimæ videntur nobis opes esse maiorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum omniũ amor tuendi sui, quem illi indidit natura, extimulauit eum, ut animaduerteret se nec puncti Alimẽta. quidem temporis posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animaduertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quę ad esum, quęq; ad potum pertinerent: ut utilia & à noxijs distingueret, & quẽadmodum parãda & conseruanda essent, calleret. Iam quãdo corpus multis esset morbis tanquam renascenti subiinde tyrannidi obnoxium, quæsiuit quibus & se munire adMedicina. uersus morbũ, ne inuaderet, & postea quam inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi contigisse tenerum, iniuriæ cœli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduersus uim frigoris atq; æstus, contra hyemem & tempestates Vestes. munitus ageret, principio integumenta corpori admota: hinc quum parum in his esset aduersus uim maiorem præ-

fidij, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus se tegeret, iniurijs illis impenetrabiles. Quoniam uero pa- Aedificia.
rum erant à noxijs feris tuti, ne in se ab illis fieret impetus uel inopinantes ac securos, uel somno oppressos, ea quæsita sunt quibus se clauderent, ut tutior esset securitas. Iam Speluncæ.
uero quia in tanta imbecillitate & necessitate tot tamque uariarum rerum nemo unus sufficiebat sibi, de primo aliquam multi eadem se clauserunt pelunca, hinc arctante se charitate, uir & uxor secesserunt cum liberis: & egressi ex speluncis casas & tabernacula è paucis lignis erexerũt, iniectis arborum ramalibus pro tecto. Cæterum hæ casæ spar sim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam uelut maculis, non aliter quàm nunc sunt urbes & oppida: mox & hortante charitate ne longius abscederent, qui inter se bene cuperent, & urgente mutuæ opis indigentia, quidã contulere proprius casas in speciẽ uici. Verum in animali iniu- Vici.
riæ obiecto & suspicaci, quantacunq; uigeret apud eos simplicitas, querelæ tamen aliquæ existebant: has natura dese rebant omnes ad antiquissimum, haud aliter quàm filij ad Iudicia.
patrem: qui natura minus etiam num apud eos corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, & ea de causa usu, prudentiaq; præter cæteros ualere credebatur. Quum uero experti essent non deesse aliquos, quibus cani & rugæ non multum attulissent bonæ mentis ac cordis, alios quibus ætate esset aucta malitia, prudentissimum aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoq; erratum est: nam de prudente iudicium non potest facere nisi prudens: illi se summiserunt, quemcunq; aliqua ratione maxime reuereretur: nempe illa, quæ ipsis uideretur in rebus hominum potissima: his fuit pecunia, illis pulchritudo, aliis robur corporis & animi, alijs eloquentia, alijs genus, alijs cogmtio disciplinarũ, alijs perspecta iustitia. Sed quum essent plurimi, qui eum honoris gradum ambirent, nec pejores melioribus cederent, quod superbia unicuique persuasisset eum esse optimum, scisaq; in factiones multitudine, non iam res iudicio sed concitatis affectionibus ageretur, ad componendas discordias consensu omnium electus est unus, qui iudicaret: aut certe post certamina necessario admissus uictor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere

bere fieri: uerbum illud & manus, & uoluntates cohibebat: tantum apud illos ualebat iuris atque æquitatis respectus.

Leges. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæq; legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: & coercio pro potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudētia. Verumenimuero uoluntas malefaciendi nō unum aliquem aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: ut publicum odium publica se expetere clade satiare: ad quos repentinos cohibendos impetus, qui eadem communione rerum essent deuincti, cinxerunt

Mœnia. se muris, & tela quæsierunt, quis propulsarent hostiles ag-

Arma. gressus. Sed hæc occasionibus temporum parata: illa quotidiana contrahere, & uersari inter homines indiuisibili ac perpetua societate, quam arctissime deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atque occultati: obseruata sunt uerba singula, tum phrases ac loquendi modi, ut apti essent usui, hoc est, ut cōsensu essent publico notati: quod est uelut communis

Sermo. monetæ signum. Maxime enim expedit communē esse sermonem, qui quasi uinculum paratū est societati hominū: nam si peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tanquam aliena utentes lingua parum sese intelligent: quo nihil est odiosius ris, qui multum conuersantur, magnamque inter se habent uitæ consuetudinem. At in societate hominum quorum est proprium modo ac ratione uti, par fuit ut non temere, nec uiolente, nec ferarum ritu ac more res unusquisq; usurparet, sed modeste ac moderate, quantum

Prudētia. ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: unde prudentia omnis est nata uelut clauus quidam regēdę nauis, cuius multo maximus est in uniuersa uita usus, in uictu, uestitu, habitatione, erga seipsum unicuique, erga uxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratū, & principem, aduersus inferiores ciues, si ipse sit magistratus, aut princeps. In quo est tota uitæ ratio constituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet uacare, ac nec; potest siquidem humano more uiuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentię sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominantur. Hæc sunt quæ necessario humanum ingenium, & uniuersa

uersa hominis natura timulis quibusdā ab autore suo excitata inuenit, & cōstituit: quibus semotis partim homo nullo modo uiueret, partim non humanā uitam, sed ferinā & agrestem. His partis ritęq; cōstitutis, transijt humana mēs

Commodi- à necessitatibus ad cōmoditates, ut inuētis illis, haberet nō tates. solum q̄ se à tanta & tam continua uiolentia tueretur, sed iucundum quiddam, q̄ etiam post depulsam necessitatē iuuaretur. Interea quidē dum totus homo tanta ui, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, q̄ de soluenda obsidione cogitabatur. At ubi omnia uisa sunt quieta, & pacata, ex corpore

Voluptas. uoluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximā

Superbia. humani imperij portionē repeterent ac quasi uendicarēt. Seruitū est uoluptati, excogitata sunt ad delitias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane q̄ddam decus reperta, & ad parādam excellentiæ opinionem. Tum quæ aduersus necessitatem fierāt quæsita, quibusq; aliquid cōmoditatis accesserat, ferè uel ad delitias sunt traducta, uel ad superbię acerbissimam tyrannidem pertracta, ut uel corpus oblecta rent, uel oculis intuentiū tanq; in scena saltaret fabulā. Necessitati satisfactū paucis est & parabilibus, cōmoditas plura adiunxit, uoluptas & superbia sese complexæ, nullū modum, nullū finem inuenerunt. Nam animus cura illa præsentis necessitatis solut⁹ ac liber cœpit respirare, & otiosior uelut theatrum hoc contēplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quę in cœlo, quæ in elementis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gemmas, metalla, saxa, quæq; in eodē ipso animo ineffent. Prouexit eū curiositas, & si quid uideret sibi exculpsisse, ingens gaudiū tanq; ex uictoria: ea uoluptas identidē augebatur, dum alia ex aliis uiderent inuentionem sequi uelut filii initio arrepto: quū sępissime alterius longe diuersi globi filum tenerent, quā arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & aliis cōmunicandis, nō exigua item delectatio nascebatur: tum ex aliorę de se admiratione initio quidem grande gaudium: hinc ubi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atque huic cognata superbia: quin ad maiorem admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna. Adeo ut quidam uniuersa uitæ

officia

officia deseruerint, ut huic se scrutationi cunctos dederent, ac uelut manciparent: unde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: ut uētura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui uel pecuniæ auiditate, uel potiundi quas expetissent uoluptates, à dæmone, quod est maximū nefas, doceri sustinuerint, quæ nō poterant à mortali. Iam erat lōgissime euecta infrenis auiditas sciendi, quum in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quæqdā ingenia retineri mentis ille impetus, ut parumper dispiceret, quæ tandem esset futura tam anxij atq; effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quæstio imprimis digna humani generis cura. Nam quid prodest defatigare se hac solicitudine, si uotis nihil paratur aliud, quàm uota: si cupiditatis unius finis sequētis est grad⁹, si agitamur perpetuo, nec ullus est finis aut requies. Quid miserius q̄ præstantissimū hoc animal, si ea modo quærit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæq; omnino possunt in uita contingere: quæ non requiem aut delectationem ullam pariunt, non gaudium afferunt purum, solidum, diuturnum. Pulcherrima, uti dicebam, quæstio, & ingenio nostro multo dignior, congruētiorq;, quàm de modo uel materia colorum, de uiribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoque ingenia exercuit, uerius quàm edocuit: uidelicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa nō potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum ijs euenit, qui ingrediuntur in locis obscuris. Itaque Deo fuit opus, qui nos non modo edoceret ad se uenire, sed tanq; manu duceret imbecillum & subinde casurum. Hæc est religio quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, uires ab omnipotentia. Hęc sola reducit nos ad originem à qua egressi sumus, & ad quam tēdimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidem hoc demum est perfici unumquodq; finem cui conditum est, nanciscī. Nam hominem nō uictui & cultui & habitationi conditum, non arduæ cuidam, & recondítæ, & molestæ cognitioni, seu uerius cupiditati cognoscēdi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perspicit, qui confideret uim & celsitudinem

Sectæ.

Finis bonorum.

Nota.

Religio.

Perfectio.

nem mentis, intelligentiam rerum præclarissimarum: tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expetētiam? Quocirca quum ea demum sit cuiusq; rei perfectio, suisq; omnibus partibus absolutio assequi finē, cui est cōdita: sola utiq; pietas uia est perficiendi hominis: quare hæc una est rerum omnium necessaria: sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus cōsummari, sine hac non potest: etiam cibo & quotidiano uictu potest carere, pietate nullo pacto potest, nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod Dominus Marthæ dixit solicitæ nō utique de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, unicū est necessarium, quod elegerit Maria, sedere ad pedes Domini, & uerbum illius audire. Quocirca reliquæ artes ac disciplinæ omnes, religione excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos siue taxillorum, siue foliorū, siue acierum, siue sphæræ lusiones appellamus, inuenit, atq; exercet humanus animus, siue dum in rem aliquam uigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut non habet: uel desidiosus est & piger, nec bonarū artium laborem perfert: uel ut intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusq; redeat ad sua seria. Ita hominū mēs in artibus se & scrutatione uariarū rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim q̄ nec pondere præpedita ad illam ualet ascendere, nec pigritia conatur: in alijs ut reparet corpus huius necessitatis, cui ipsa affixa est, uel se ad nouos religionis conatus & actiones intermissionibus reparet. Et ficut inter nos qui lusus non callent, modo usum uitę & prudentiā norint, non uituperatur: imò cōtrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudentiā ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitā tamen habet peritiam uirtutis, ad cuius normam animū formauit, ac composuit, tantū abest ut uituperetur, ut summis etiam euehatur laudibus: contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à uirtute. Hoc uero multis suis disputatiōibus Socrates planum fecit homo gentilis, & eum gentiles alij secuti. Idcirco filij Lamech, id est, primi Spurij prophanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac consignasse monimentis literarum, quasi

filij huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, filijs lucis prudentiores in generatione sua. Sed nostra omnis cognitio uelut inspectio est quædã: quæ uel ibi sistit in contemplatione cuiusq; rei, ut dum oculus uarietatẽ colorum intuetur, & animus memoriã rerum gestarũ: uel in finẽ aliquem respicit, ac scrutatur, ad quem si uniuersales aliquas normas colligit, uocatur ars: cuius inuentẽdæ hæc ferè fuit ratio atq; obseruatio. Initio una atq; altera experientia ex admiratione nouitatis annotabatur ad usum uitæ: ex singularibus aliquot experimentis colligebat mens uniuersalitatem: quæ compluribus deinceps experimẽtis adiuta & confirmata pro certa exploratag; haberetur: tradebatur

Ars. tum posteris: addebant alij, quæ ad eundem usum finemq; pertinerent: hęc collecta per magni ac pręcellentis ingenij uiros disciplinas siue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum uocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura prius fuit, non aliter q̃ uniones in concha, aut gemmæ in harena: sed quod hebetes multorum oculi non animaduersum prætereabant, ab acutioribus indicatum est: il-

Inuẽtores. li inuentores dicti, non quasi rem, quę non esset, fecissent ipsi, sed detexissent, quæ lateret. Itaq; primi illi obseruatores experimentorũ, quiq; aliquid sperarũt moueri in quaque arte posse, primi sunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionẽ attulit, quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: uelut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quæ essent templo Aesculapij adscripta, unde formulas confecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & degerunt confusa, et inuoluta explicãt, & obscuris lucem, claritatemq; adferũt, idem sunt inuentionis nomen consecuti: ut Aristoteles in

Experientia. dialectica. Ergo experientia quemadmodum Manilius canit, per uarios usus artem fecit. Ceterum experientiæ temerariæ sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tãquam clauus aut gubernator in naui: alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars omnis, nõ certa. Quod est in ijs cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non censet rem, locum, tẽpus,

pus, & reliquas circunstãtias inter se conferens: fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiam regat. Et quemadmodum uis quędam indita est terræ ad producendas herbas omnis generis, ita animæ nostræ uelut potestate quadam omnium artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima pronitas quædam, quò nutu suo fertur: ut ad manifestissima bona uoluntas, ad manifestissimas ueritates mentis acies: quemadmodum acies oculorum ad uiride, & auris ad concentus. Quem nutum Aristoteles uocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sane repugnos: alij προλήψεις, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea est causa cur puer euidentissimæ ueritati statim consentit nunquam antea uisę, non secus quàm agnus fugit lupum, nondum antea conspectum: hæc semina inertia, & socordia opprimit, extinguitque: educit uero in stirpem ac fructus exercitatio per usum rerum: excolit iudicium, & temperat: sicut multæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium uel nullũ est, uel aperte fallitur, in fraudes & mendacia degenerant: haud multo dissimiliter atq; accesit tota massa ex acido fermento uel coagulo. Neq; artium aut cognitionis meretur nomen falsæ quædam impostura, quales sunt dæmonum, aut diuinationum præstigiæ: earum enim dogmata nõ iudicium moderatur, sed libido: ut de pyromantia, de necromantia, de lineis manuum, de uiribus syderum, quæ prodita sunt, ut quibusdam uenit in mentem diuersæ ab Aegyptijs, quàm Chaldæis: nec eodem modo à Græcis & Arabibus. Vtique non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat uidere, quum sit integer: aut

Cognitio quæ. multos in Iride colores, ubi nulli sunt. Ego uero cognitionem certam denique uoco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos uel euidens producit ratio, & uel cum natura ingenij nostri ita coniuncta, ut nemo eam non admittat, uel similis ueri experientijs siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum impulso: quarum illa scientia nominatur firma atq; indubitata, posterior autẽ persuasio

quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcunq; est ars, uelut ea sola, quæ effectus cuiuspiam sit regula: quippe quæ temere & casu contingunt, arte non fiunt: ut impacta per indignationem à pictore spõgia expressam esse equi spumam: ars enim certi ac destinati finis est facultas. Nam unaquæq; ars primum omnium finem habet, quò spectet, quò sua oia qua recte, qua oblique, mittat tanq̃ in scopũ iacula. Tum in materia uersat, ex qua existit finis: nec aliud est eam in materia uersari, q̃ de illa tradere præcepta, quæ exercentẽ q̃d fieri possit, ad finem artis perducãt. Finis quidem quemadmodum in unoquoq; opere, sic in artibus primus est cogitatione, executione ultimus. Sed non item in inuentione cuiusq; artis. Nam sunt artes in quibus propter finem quæsita est materia, ut in agricultura, in qua omnia sunt ad uitam sustentandam comparata. In aliis propter materiam desideratur finis, ut in contemplatione naturę quando pulcherrimum hoc opus in admirationẽ sui intuentes rapuit & intuitus rerum atq; intelligentia tanti opificij expetita est: ad quod materia homines allicefecit. In aliis casu quodam ars prodijt, ut quum artis illius opus existit, præter destinatum artificis: sicut in multis pigmentis, in intritis mẽsarum, & nuper in bombarda. Cognitionũ finis est in aliis ipsa cognitio, quæ artes inspectiuæ nominantur: ficuti naturæ contemplatio, & molium, quæ est geometria. Aliarũ est actio: uelut in musica, quum post actionem nihil relinquitur, quæ actiuæ dicuntur: aliarum opus aliquod & effectio præter actionem, ut ædificatoriæ, & medicinæ, quę effectiuæ nuncupantur. Sunt quædam instrumenta tantum aliarum, uelut grammatica, & dialectica: quæ à Græcis cã de causa ὄργανα nominantur. Quæ uero in regulas ac præcepta non coguntur, minime sunt artes, sed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædã: uelut rerum gestarum notitia, consideratio diuinitatis: quare diffiniatur nobis ars collectio uniuersalium præceptorum parata ad cognoscendum, agendum, uel operandum, in certa aliqua finis latitudine. Quãmuis relicta sunt sæpenumero quædam in arte parum uniuersaliter obseruata: ut in contẽplatione naturę. Ideoq; ars interim pro generaliore à nobis ponet, nempe obseruatione uel etiam interdũ cognitione quapiã, ubi ni-

Artis finis

Materia.

Artiũ differentiæ.

Ars quid.

bi nihil erit pericli. Sed admonẽdi certi fuimus. Materia uero artiũ non unius est rationis ac notę. Est in aliis una & artiũ differentiæ. simplex, ut in Theologia Deus: in aliis una, sed mista ex uarijs: ut in statuaria q̃ potest fingi statua, metallũ, saxum, lutum, argilla. Quędam materia est prorsum naturalis, ut in agricultura: nõnulla artificialis penitus, ut œconomicæ, ac politicæ: est alia materia naturalis quidẽ, sed à nobis in usum concinnata, tanq̃ pictura & structura, & oratio. Ar- Exercitatis exercitatio nihil est aliud, ac præceptoꝝ eius executio: tio artis. ea uero artificis est, eoq; & eiusdem sunt potius instrumenta, q̃ artis ipsius. Artificis finis præceptoꝝ est actio. Artis finis semper præstantissimũ est opus, scilicet q̃d ex illa actione existeret, si nihil prohiberet: ut medicinæ finis est sanitas, medici uero applicatio pharmacoꝝ iuxta documenta artis. Ita q̃d medium est arti, præcepta scilicet, finis est artifici: qua de causa neuter unq̃ potest fraudari fine suo. Ars enim singula rerum non spectat, sed omnes in cõmune, quę ea ratione sunt deuinctæ, de qua ipsa præcipit: nam id q̃d operatur nempe artifex, circa diuinctas uersatur res ac singulares: ars nihil operat, tantũ docet. Quocirca non huius aut illius sanitatẽ curat medicina, sed in uniuersum illam considerat, quam necesse est ex præceptis atq; institutione sua consequi, quæ postea ab artifice in singulos hominum tanq̃ ex fonte deducit. Quocirca si artis documẽta, quũ nihil foris impediat, sanitatẽ adferre nequeunt, nondũ perfecte est ars exculpta. sin sanitatem euenire est necesse, profecto plena est & suis numeris absoluta: eaq; ad certũ aliquẽ finem adijcit oculum, quem nunq̃ non adipiscitur: quando quidem appositissima ad illũ uia intendit. Itaq; nõ de arte est hic nobis sermo, quæ inter homines uersatur, sed de illa cuius perfectio & in naturę rerũ sita est potestate, & in hominum ingenijs: nam ea quã nos tarditate nostra inuenimus, assequimur, exercemus, plerunque non ars est, sed uel artis simulachrum, uel tenuis aliqua artis portio. Similiter fit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minime succedere, sine culpa tamen artis, quæ actionũ impedimenta præstare nec debet neq; potest: sine culpa etiam sua, qui executionem modo & applicationem præceptoꝝ ad finẽ habet pro scopo & profitetur: ut rhetoricæ est persuadere;

suadere: rhetoris accommode ad persuadendū dicere. Quo circa ut appetitus & uiæ omnes fine separant, ac insignitur, ita artes omnes fine distinguuntur, non materia: nam eiusdem materię esse diuersę artes possunt, tanq; ferri & faber, & cusor: ligni tignarius, rhedarius, statuarius: artifices porrò actionis modo, materia, instrumentis inter se differminantur. Præter artis & artificis finem est finis hominis: finis uero omnis boni uelamento tegitur: quippe finis tanquam ultimum quiddam expetitur, expeti porrò nihil potest nisi quod credatur bonum. Bonum esse homines iudicant quod prosit, malum quod noceat. Iuuari autē sese ducunt in animo, & in corpore: & propter hæc duo externa multa in utilitates sunt repositа: unde factum est, ut quum iudicia hominum sint diuersa, & ex iudicijs appetitus uarij, alij alios sibi artium fines statuerint. In his multum ualuit pecuniæ respectus, omnia huc referunt. Illi nomen & gloriam malunt, illi dignitatem, alij potentiam. Sunt qui artes quæsierunt ad commoda quædam corporis, sunt qui ad uoluptates & delitias. Alij prudentiā uenantur, & usum rerum. Alij pietatis cultum, atque incrementa desiderant: nonnulli horum singula, alij multa, alij pleraq;. Sunt qui uolunt hæc parare, sunt qui conseruare parta: alij sibi unis, alij ijs, quos habent charos, ut liberis: quemadmodum Zenobia Græce studuit, ut doceret filios: & Aristoteles operam dicitur dedisse arti medicæ, ut amicis opem ferret: sic reipublicæ quidam laborant, complures posteris, quos filiorum habent loco. Malum uitandum boni loco ducitur: nam effugere malum inter utilia recipitur: ut nō cisci bonum. Et quemadmodum studeant multi ut ijs prosint, quibus bene cupiunt, ita non pauci, ut quos oderūt, in his lædant rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur. Illud quoque in nobis arbitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum discimus: tum exitus disciplinæ. Nam & DEVS docet, & quos DEVS misit, prophetæ olim, hinc Apostoli, & uiri sancti: deinceps per ilios alij, quibus id muneris est mandatum: interdum angeli quoque docent, hæretici docent, uiri flagitiosi ac probrosi docent, diaboli docent, patres, matres, senes, iuuenes, pueri, mulieres, uiri periti, imperiti: docent etiam nos

Artes quo modo distinguunt.

Fines.

A quib⁹ & quēadmodum discamus.

nos mura animantia: ut clysterem Ibis Aegyptia: sectionem uenæ Hyppopotamus: ædificationem hirundines: & alitæ quarundam herbarum usum. Iam alij ita discunt, nihil ut relinquant temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixe impendant studijs. Alij ut etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de ualitudine ac mente ueniant in periculum. Non desunt, quod grāde est nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minus quàm oportet, cætera facile excequuntur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, quique suum cuique tempus attribuunt. Plerique tamen desidiosi tanquam id unum mandatum habeant negotium otiari, omnia succisiuis obeunt horis, & negligenter. Exitum disciplinæ uoco id quod ea in discipulo suo exercet, uel in alijs discipulis per eam: nēpe ut animo fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore ualidior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique ex tribus illis commodorum aut incommodorū generibus uel sibi paret, uel alijs. Nunc illud est à nobis demōstrandum, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ contrà utiles. Homo uero ut unaquæque res, ex fine est censendus: uanus est enim ac miserrimus, si non assequatur finem: perfectissimus uero ac prorsus felicissimus, si consequatur. Finis hominis, quem alium possumus statuere, quàm DEVM ipsum: aut ubi potest homo beatus acquiescere, quàm in Deo uelut absorptus & in illum conuersus. Eadem uia redeundum est nobis ad illum, qua egressi sumus: amor causa fuit condendi nostri: nam ut se nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creauit, quo nullum esse euidentius amoris signum potest: amore ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum: amore reuocati sumus & erecti, nempe CHRISTI erga nos: amore reuertendum est nobis ad nostram originem, quæ est eadem finis noster, nempe nostra in DEVM charitate: spiritalia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis unum ualet facere, nisi amor. Amorem uero necesse est cognitio antecedat. Deus nos ante quam nobis nasceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi uim atque usum adepti amamus. Quæ autem amanda sint

Exitus disciplinæ.

Finis hominis.

fides monstrabit, traditis unicuique primis & simplicissimis elementis pietatis de Deo patre omnium, & filio eius Iesu Christo, qui ad redemptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostram induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatius quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non ulla hominum inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus literis, absoluta est intelligentia diuini cultus, quæ pietas & eadem religio nuncupat, licet eius uis magis actione continetur quàm peritia. Prima illa elementa non adeo sunt simplicia, quin ad agẽdum sufficiant: ea neminẽ prætersus oportet ignorare. Perfectio uero pietatis illorum est, qui altius sese attollunt per charitatem, quę ut ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit: hæc sunt eius cũmissus est grex, qui & à Domino audiuit, diligis me plus quàm his? hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicant, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hęc intelligentia diuini cultus per seipsa suis uiribus nititur, & cõsistit: nec ullis omnino eget adminiculis, imò in illa una cuncti thesauri clauduntur scientiæ ac sapientiæ, omniaq; quæcunq; ab aliis sunt gentibus uel diuersis de rebus prodita, uel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, ac inscitiæ meræ, si cum illa conferant sancta & admirabili sapientia. Hanc oportet esse reliquarum institutionum canonem, sicut Deum spirituum, & hominẽ animantium: ut tales quæq; censeant disciplinæ, quatenus huic materia, sine suo uel nostro, præceptoribus, discendi ratione, et exitu cõgruunt, aut nõ congruunt. Pietati nulla est ex se materies contraria, nulla cognitio. Contrarium appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has uirtutes uel tollit funditꝰ, uel certè minuit, importatis in animũ sceleribus & flagitiis. Materiæ nanque ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas: nec ulli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec sit quicquam in nobis bonum, sine illa: nec quicquam potest ei esse inimicum, cuius autor sit ille idem, cuius ipsa cultum, & religionem profitetur, & patefacit uoluntatem. Res uero omnes quo exactius cognoscuntur, eo magis fores ad ingressum intelligẽdi numinis aperiũt, nempe causam supre-

Pietas artiũ regula.

supremam ex effectis, quod est cognoscendi genus captui mentis nostræ accommodatissimum. Sic peruenisse Abraamum ad inuestigationem Dei scribit Philo Iudæus. Nam ex cœlis atque elementis, ex sempiternis motibus, ex ordine inuariabili, ex stata ratione annorum & temporum assecutus est profecto esse sapientiam aliquam, à qua ista omnia tam certa & constantia regerẽtur: ergo illam ipsam quæsiuit & coluit abiectis spretisq; deorum insanijs, quos ipse sibi homo erat fabricatus, ut opus suum adoraret ipse autor. Basilius magnus Mosen tradit à cognitione Aegyptiarum disciplinarum ita mentem exercuisse, ut perueniret ad contemplationem τῶ ὄντ☉. Hac de causa sanctus Vates canit, cœlos enarrare gloriam dei, & opera manuum eius annuntiare firmamẽtum. Et Paulus inuisibilia dei per uisibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia scribit Ioannes Picus, quod utilis sit, ut manifesto deprehẽdatur miracula seruatoris nostri naturæ uim & facultatẽ omnẽ excessisse. Equidem inimiciorem censeo pietati superbam ignorantiam, quàm modestam peritiam: idq; uidemus passim usu euenire, ubi sit inscitia, ibi nõ admodum uigere ueram syncerámq; pietatem. Cognitionem autem ueram uoco, aut uero quantum liceat consimem ac similem. Nam rudes falsæq; coniecturę pro fundamentis cognitionis positę pietatem possent lædere. quod genus sunt Epicuri de uoluptate placita, φ hominis summum sit bonum: tum de anima nostra, & de dijs, quæ ab eodem, & alijs sunt ut impie, ita etiam dementer affirmata. Ad hæc impostura dæmonum, quæ omnia ex cognitionum numero paulo antea demoui. Nocet pietati cognitionis scopus, ut in artibus, quæ ad lædendos homines sunt parate: de quo genere sunt philtra, incantatiões, & disciplinę militaris ea pars, quę ad uim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota confectio machinarum belli: reliquæ etiam artes malæ, quia maleficę. Iam fines nostri impij sunt, quum ea gratia discimus, ut lædamus. Nec uirtutem non diminuunt, quæ ostentationis quærimus: cuiusmodi esse quidem possunt artes omnes, sed necessario sophisticæ, quæ aliorsum quàm ad uanam quandam iactationẽ ac libidinem non possunt referri. Curiosa etiam delectatio scrutandi nihil ad pietatem facit,

quæ quidem nulli esse ualeat deinceps usui ad uitam. Magi ster gentium Paulus nō patitur nos curiosis scientijs abdu ci: & in actis Apostolorum multi eorū qui artes erāt secta ti non malas inquit, aut impias, sed curiosas tantummodo, cuiscē apostoli doctrina adducti publice libros suos exusse runt, quoq; pretium summā reddebat haud cōtēnendā. Hu ius sunt generis præstigiationes, chalchymia siue metallifi cium, diuinationes, & aliæ impostur̄. Quę uero fœdas cor pori uoluptates cōciliant per sensus oēs quantā pietati pla gam infligunt? siquidem uniuersam mentis uim immergūt in corpus, cogūtq; obrutescere, ut attollere se, ac de Deo co gitare principio ægre possit, mox ne ferat quidē. Periculo sum est, si quis ab eo discat, cuius uerba & consuetudo peio

A quib⁹ nō res nos dimittant, q̄ acceperant, & eo magis quum natur̄ discendum nostr̄ uitiatio cōciliat autoritatē doctrinę. A dęmone aūc aliquid discere impium, cum quo nullam omnino uult nos bis esse Dominus communionē: quippe astus eius ac uafri cies, quæ sunt plurimę ac multifarię ad nos fallēdos sunt in structæ oēs, auertendosq; à bono illo, cui sumus cōditi. Hu iuscemodi sunt artes, quarū dæmon & magister & inuētor fuit: quasiq; fœdus habēt cum eo uel apertum uel occultū, nō defuturum ipsum exercentibus, ut in μαντείαις pleriſq; sortilegijs, uaticinijs: quibus hoies facile humano imponūt ingenio auido se in abstrusa aut uētura immittere. In disci

Discēdi ra tio. di ratiōe, atq; exercēdi ualde illud improbari debet, deser propter humanas artes pietatē uel in totū, uel magna ex parte: nec tm̄ ei impendi, quantū opus est nobis ad iter hoc cōficiundum beatę immortalitatis. Quum uitę etiā officia deserunt necessaria uel publice, uel priuatim, si in morbū incurrimus, quę instantē iā atq; impendentē facile „puideri mus. Tum em̄ nō solū sunt disciplinar̄ exercitia seponēda, sed uitę inexcusabiles quoq; domi atq; in ciuitate functiōes,

Euentus. Prēter hęc omnia euentus nō debet pretermitti. Quippe in multis artes atq; eruditio religionem solet deterere, ac pe toris conditionis facere: uelut inquisitio rerum naturæ, re rum reconditarum, quæ uel locis secretis occultantur, uel temporibus uenturis inuoluuntur, quas Dominus sibi uni reseruauit: ut nec Apostolis dignatus sit communicare, ue tans illos tempora, & articulos temporum rimari, quos

pater

pater posuisset in sua potestate: consueuerunt enim hæc à fidutia Dei traducere ad fidutiam rei conditæ. Sunt quæ augent ferē uitia, & plurimum de uirtutibus detrahunt, tanquam hbri altercatorij, rixosi, contentiosi. in quibus contra ueritatem se armat ingenium: & impia laudis affe ctatione malit ueritatem obscurari, quàm ipse cedere. Eo dem pertinent libri de uitiorum laudibus, nempe crude litatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudum. Sed de rebus potissimum lasciuis, quales sunt milesiæ fabulæ: quibus nihil est neque insulsius, neque impurius: tum multa in poetis, pleraq; omnia in cantiunculis ac libris uulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusque est ingeni um, censentur: nam alia alijs ingenijs conueniunt, ut pa latis & uentriculis. Neque est enim ulla adeo bona cogni tio, quam nos non possimus corrumpere: ut nullus tam sa lubris cibus, qui pestilentia corrupto non fiat pestilens. Sed quamuis nulla eruditio, & peritia pietati non seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum unum, sed quid nobis conducit: quando quidē artes ac disciplinas non pro pter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum o mnia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra: bona uero hæc non omnia ubique ab omni bus sumenda: bona quidem illa sunt in se ubrque, non ta men nobis. Ita in disciplinis & cognitione omni statuen dum est. At uero ut sit quisque affectus, quomodo contem plandus, ut cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinē dum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis uir prudens excellentia in genij, iudicij, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus consuetudinem adiun get aliquam. Cui nos rei nonnihil adiumenti afferemus ex plicatione ingeniorum, sed hoc post paulum. Nunc autem quę artes Christianis cōgruant salua pietatis suę custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicēdum, prima semper debet ob oculos obuersari: nec ab illa mentis intentionem dimouendum. Si cui uel in prima sui origine, quum à natura fingitur, uel deinde munere ali quo Dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mētis præstatia, ut ad illud se fastigiū diuinæ sublimitatis

attollens

attollens in eo tanquã in iucundissimo & naturali sibi quo
dam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despe
ctis fastiditisq;, ceu incola quispiam fieret illius inaccessibi
lis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, ne
iste maiorem humana sortem nactus, uitam quandam in
hoc corpore degeret angelicæ propiorem, quàm humanę:
huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla
huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus
& necessitate omni. Ad hanc uitæ excellentiam quadantenus uidentur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, conditam & condulcoratam angelica consuetudine atque colloquiis, Pauli illi, & Antonii, & Hilariones uel corporis sui negligẽtes, nedum externarum rerum, affixi perpetuo & hærentes illi, cum quo beatissime erant infimita æternitate uicturi. Sed hi perpauci fuerunt, & ex quadã celsissima, ac planè diuina nota grandi beneficio dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem non est datum, quum uelut oculos à sublimi illo intuitu demittãt, non debent sese abdere in torporem quendam otij, ut penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus excitat: & Dauid beatum esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo non laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Itaq; non decet quenquam in ecclesia otiosum & inertem uiuere. Nam etiam sancti illi eremitæ, quum se ardor ille contemplationis interdum remiserat, exercebãt se uariis operibꝰ pars mannum, quidã ingenii. Artes uero ac peritiæ quæ nam erunt? quæ nam artes, nisi quæ ad finem pertineant uel huic uitę, uel sempiternæ necessarium: nempe quæ uel pietatem excolant, uel uitæ necessitatibus succurrant, uel certe utilitatibus, quæ à necessitate non multum discedunt: pietatem porrò uel monstram ipsorum dico uel alienam: quemadmodum etiam necessitates. Tãta est temporis unicuique assignati breuitas, & in breuitate hac tanta fugacitas uitę. Tum ea quibus indigemus

Otium uitandum.

Quæ artes Christiani.

digemus ad animi cultum, aut corporis sustentationem non
firi, uel aliorum adeo multa & uaria, ut ad superflua de tã
ta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit demen
tiæ: ad utilia non satis est temporis, & uacat alicui redundã
tia consectari. Necessitatibus corporis subuenitur alimen
tis, medicina, indumentis, habitatione, peritia: est in his
quemadmodum parentur, & cõseruentur, quis sit usus. Ex
colitur & purgatur animus iis, quæ illi uel lucem adferũt,
ut noscat, uel ardorem, ut quæ amanda sunt, prosequatur,
fugienda uitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda,
partim excogitanda per nos ipsos atque exercenda facultatem unam dedit nobis Deus mentem in animo: instrumẽtum unum manuum in corpore: quis ductus reliqua omnia animantia longe anteimus: quantum enim inter animos mens excellit, tantum inter corporum instrumẽta humana manus. Sed de iis quæ hominum manus efficiunt, alibi erit dicendi locus: nunc de ingenii exercitamentis loquamur. In mente duo insunt potissimum, uis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, seu acumen: & eorum quæ mens aspexerit, uis quædam iudicandi, ac statuendi: quorũ illud prius ad spectationem solum pertinet, posterius ad ea quę sunt homini agenda. Animus humanus uagatur per cœlos, per elementa, per lapides, metalla, stirpes, animantes, per hominem: nõ simpliciter, nam & eius corpus & animum seruatur: & quæ utriusq; accidunt uel perpetuo, uel intermissionibus temporum: hinc transit ad humana inuenta, quæ cõtemplatio patet latissime: hinc per spiritus ad Deum summum & præpotentem. Quæ omnia prout uires ferunt, accepta tradit iudicio: hoc uero alia aliis confert, & inter se, & secum ipsa, tum ostendit, quæ utilia, quę noxia, quæ honesta sint corpori in uictu, uestitu, sanitate, habitatiõe, ad necessitates, aci commoditates, ad copias: quemadmodũ hæc paranda, conseruanda, sumenda in usum. Similiter prospicit animo, quæ profint, quæque obsint ad cultum, & lucem mentis, unde is melior euadat, uel deterior, eadem ratione qua prius diximus, ut parentur, ut cõseruentur, ut utamur. Verumenimuero homines nati ad societatem sumus, nec ui uere penitus absque illa possumus: hoc enim sapienter est cu tatum à natura, tum ut arrogantia superbissimi animalis

Artiũ oĩm diuisio.

Iudicium.

Societas.

retunda-

retundatur, postquam se tam multorum indigum circunspexit, tum ad conciliationem amoris mutui, qui usu & conuersatione coalescit, tanto & facilius, & tenacius, quanto minus se admiscet arrogantia, dissolutio totus glutini humanæ concordiæ. Societatis uinculum est bonitas, rectum iudicium, in quo sita est prudentia, moderatio uitæ uniuersæ. Prudentiam uero auget usus à memoria conseruatus: parum quippe magnarum & multarum rerum proficeret cognitio atque experimentum, nisi esset ubi hæc conseruarentur, ne effluerent, & quum opus est, præsto adessent: usus uel noster est ipsorum, uel alienus ad nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum gestarum, uel tanquam gestarum, quibus historia omnis continetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: denique omnis memoria eorum, quæ dicta esse aut facta uel pro certo traditur, uel ad homines instituendos apta sunt & conficta. Eodem referuntur prouerbia, & sententiæ: omnia denique quę ex quorundam animaduersione annotata, in populo remanserunt tanquam publicę opes in ærario communi. Ad exercitium societatis
Sermo. sermo est hominibus tributus: quando enim tecti sunt nostri animi tam denso corpore, quę nam esset societas? quam emortua & torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata? si tam uarios nostros cogitatus mutis solum nutibus promeremus? quod nec esset promere, sed magis accendere cupiditatem cognoscendi in alijs: sicut uidemus ijs contingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis uicę literæ obtinent inter absentes, siue locorum intercapedine, siue temporum separentur, grande subsidium memorię, & testimonium fidele rerum actarum. In sermone duæ sunt artes, necessitatis altera, ut sit emendatus, quod non ram ad cultum quendam, & nitorem ualet, quàm ad intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis, in qua est omnis elegantia, cultus, ac splẽdor dictionis: huic adiungitur accommodatio sermonis rebus, locis, temporibus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eaq; rhetorica nominatur. Sed quia effrenati animi non raro ad alienam iniuriam prorumpebat, leges sunt natæ: & iuris limitatio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quam non cohibebat ratio tam uicina. Quæsita sunt quædam ocu ferramenta, quis facilius ac cõmodius

modius in hisce uersaremur: ad moles & magnitudines uel explorandas, uel mouendas loco, uel constituendas ac figẽdas ubi esset opus, ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computationem qua nulla uitæ pars potest carere, Arithmetica. In perscrutanda ueritate quæ nobis ita occultatur, adiuuatur iudicium inuentione probabilitatis: in censendis ijs, quæ ad coniecturam assumpsit, instrumento utitur dialectico, quæ cẽsura ueri nuncupatur. Accessit his omnibus laxamentum & recreatio animi per harmoniam sonorum, quæ est musica: sub quam poẽsis omnis uenit quę concentu numerorum constat: tametsi numeros quoq; suos habet oratio pedestris, non tamen lege definita & perpetua, sicut poema. Hæc quidẽ excogitauit animus sua industria accepta munere huius opificij Dei, quod natura dicitur. Longe omnia superat peculiare illud Dei beneficium, quod unum uice est uniuersorum, quocunq; dignatur accedere. Nobis tamen quibus propter magnitudinem flagitiorum non dignatur DEVS illud ad singula præstare, adhibenda est diligentia, ut quæ conducant eruamus, prælucente lucerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ sunt materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate non dissident, imò uero & prosunt corpori, & earum multæ excolendo animo uehementer pietati deseruiunt. Artes hæ, siue quis cognitiones malit nominare, pluribus rationibus ac modis limitari possunt, quàm explicari queat, ut cuique fines ac metas usum erit defigere. nam & coniungi inter se separatæ quædam possunt, & coniunctæ separari: ut si quis de natura unam artem, & cognitionis rationem faciat, quæ in animantium & stirpium contemplationem potest tribui: & de stirpibus in herbas, in frutices, in arbores. Sed nos ad discentium, nisi fallimur, commoditatem hunc in modum partiemur: ut quę ad cognoscendum seu contemplandum pertinent, sint primum aspectus quidã faciei naturæ: qui planè est sensuum, uelut intuitus quidam picturæ: non aliter quàm quum urbes, populi, gentes, nationes, montes, fluuij in tabella proponũtur oculis: hęc nominent aspectus siue cõtẽplatio: qui uero huius est peritus aspector siue cõtẽplator: Descẽdet altius mẽtis acies ad intimã naturę opificiũ, qđ in penetralibus
Aspectus naturæ.

bus uersatur cuiusq; rei, quo animo est magis aditus, q̃ ocu-
Prima philosophia. lo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu in-
timus. Scientia autem prima philosophia, uel intimum na-
Scrutatio. turæ opificium. Ex utrisque exteriores causas scrutatur uir
sapiens, quæ oculis uiciniores sunt & reliquis sensuum: quæ
peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autẽ
scrutator, uel inuestigator. Post quæ ad ea transcẽdet, quæ
omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuestí-
gantur, eas res spirituales nominare consueuimus, quarum
Spiritalitas. disciplina sit spiritalitas: professores ipsi spirituales. Ex quã-
bus omnibus colligitur rerum narratio fusa iam & copio-
sa, & quæ non effecta solum, uerum causas quoque compse-
ctatur explicando potius quàm inquirendo, quæ est histo-
Historia naturæ. ria naturæ. & qui in ea uersatur, historicus illius. Accedat
ad usum contemplatio: præscribet, quæ nam admittẽda in
Diæta. mensas, quæ à Græcis diæta dicitur: uocemus illum & nos
diæticum, aut si quis alijs uocabulis delectatur, uescũ, esu-
lem: tribuat his quisque quantum uolet, modo res manc-
ant. Tum ad salutem uel conseruandam, uel instauranda
Medicina. medicina. Cuius partem Hippocrates esualem facit: atque
huius inuẽtionem ad medicos refert. Satis prospectum ẽ
corpori, transcundum est ad animum, & consuetudinẽ ho-
minum inter se. Sunt præcepta, quemadmodum quisque
compositum & cõstitutum debet animum habere: quæ ars
Ethice. de moribus ethice nominatur, & qui eam profitetur ethi-
cus, seu moralis. Sunt præcepta, quę docent quomodo quis
sese geret priuatim domi, quomodo publice in ciuitate: illa
Oeconomia. sunt œconomicæ, hæc politicę, unde œconomici dicuntur,
Politica. & politici: uerba Græca sunt Latinis auribus non inaudi-
Grãmatica ta. In sermone sunt regulæ, quæ ad emendatam elocutionẽ
faciunt, quæ est grammatica. Sunt quæ ad aptationem ei-
Rhetorice sentancæ orationis rebus, personis, locis, temporibus, quæ
est Rhetorice. Scrutatio illa & rerum, & uerborum, & au-
Philologia torum ueteris memoriæ, obseruatio atque annotatio con-
diligens, quæ grammaticæ est coniuncta, Philologia no-
Polyhistor minatur: & qui eam præstat, philologus. Vsus uitæ, exem-
pla maiorum, cognitio præsentium facit eum, qui Græca
uoce polyhistor dicitur, quasi multiscius: nobis sit sanè ho-
nestiore nuncupatione prudens: & eius tractatio prudẽ-

tia. Sequuntur aliarum instrumenta, Geometria, Arithme Geometria
tica: quarum callentes sunt geometrę, & arithmetici. Tum Arithmeti
de inuentione probabilitatis inuentor: de censura inuen- ca.
torum censor. Musicus uersatur in musica: in poësi, poëta. inuentio, p
In rebus diuinis & sacris uel consideramus, quantum licet babilitatis
mortali, sanctam illam naturam, uel ea, quæ nos ad illam Musicus.
adducunt, nempe eius præcepta, & uiam: qui circa priora Poeta.
uersatur Theologus: qui circa secunda theonomus appelle Theolog⁹.
tur. De his duobus alijs, nunc de prioribus differamus, quẽ Theono-
admodum tradenda singula, atq; excipiẽda existimemus. mus.
Cognoscenda sunt ex libris omnia: nã sine libris quis spe- De libris.
ret se magnarum rerum scientiam consecuturum? Siquidẽ
Dei afflatus perpaucos docet: & quos docet, ijs solũ ea per-
hibet, quę maxime sunt ad sempiternam illam felicitatem
necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quã ra
ri prębẽt se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini ma
gistri doctrina ad exhibenda hęc humilia sese demittat. Ita
que studioso homini uel libris est utendum, uel qui locum
librorum expleant magistris, aut restat utiq;, ut arioletur.
Sed sicut in unaquaq; re obseruationes infinitæ sunt, neq;
est enim res ulla tam exposita sensibus, quę satis non sit ad
multa ingenia diutissime exercẽda: ita libri ad immensum
numerum excreuerunt, singulis quæ uel ipsi animaduertis
sent, annotantibus, uel quæ essent ab alijs prodita, compi-
lantibus: ut iam non dico de multis artibus ac scientijs, sed
nec de una aliqua, quæ scripta sunt monimenta, ijs legen-
dis uita suffecerit, nedum intelligẽdis. Seneca autor est ne-
gare Ciceronem, si sibi uita duplicetur, suffecturã eam per
currendis Lyricorum uatum carminibus. Quod si illa o-
mnia, quæ à priscis illis philosophis, historicis, oratoribus,
poetis, medicis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hanc
ætatem, nihil esset nobis aliud habẽdum domi quam libri:
in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere
in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nunc
quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studij,
quum offeruntur eis in quaq; disciplina inexhausti labo-
ris uolumina. Despondent actutum animos, qui ea intuen
tur: & miseri intra se queruntur, quis leget hęc? Quibus de
causis in unaquaque arte ac peritia libri debent assignari,

qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne cuum adeo breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxijs quoq; consumeretur: & prius auolaret quàm ad frugifera ueniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicij fretus, nę is mea sententia ingens in uniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret unde singula essent peredenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, non multum laboro, certe optima uoluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mētis ui instincti, siue cognitione rerum uberiore instructi. Equidem neq; hoc, neq; ullum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunq; proficiscatur & me in postremum aut etiā in nullum reficiendi locum iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapientia si quo alio tempore, certe hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altum flagitiorum ac scelerum. Persecutorum me scriptores omnes legi dignos non est fiducia, ac ne possem quidem impeditus nō tam eorum turba, quàm uel ignorantia uel obliuione mea. Libertatem hanc consulectis boni, memores rem esse studijs maximopere conducibilem, duntaxat quòd non tanti oportet æstimari meam censuram, ut ea satis sit ad mouendum ordine scriptorē ullum infimæ classis, tantum abest ut primæ. Itaq; de singulis artium uerba faciemus, & quemadmodum uidcantur nobis tradendæ, & quid in quaq; earum bene ac utiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quandoquidē necessitates sunt in uita uariæ, crebræ, & per momenta singula aliæ ex alijs succrescentes, ut nobis recte expendentibus nullum supersit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes nō ad inanem aliquam delectatiunculā, sed ad usum. Recte Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ utilitatis nihil adferant uitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed ulterius in usum aliquem progredi. Quod si arti alius non est propositus scopus, certe alium

alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturæ immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quò cupit peruenier, & amittet uitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus uel ad uitæ commoda, uel ad suspectum atque admirationem autoris traducat. Quin etiam in uita hac contemplatio Dei, qua mirabilius dici nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad usum est tamen aliquem conuertenda, ut accendamur, ut rapiamur, ut coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc uelut in uestibulo, quoniamquidem consuetudinem scelerum supra modum adoleuit humana malitia, multum inualuerunt prauæ animi affectiones, ut purius tradantur artes, simplicius, minus infectæ, ac imbutæ uafricie atque imposturis, ut quod eius fieri ualeat, ueræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant disciplinæ omnes scintillas, quibus succendantur animi, usque eo ad grandia per se ipsos & sæua incendia parati. Estimata est nimium malitia, & ad cotem pr auitatis iudicium exacutum, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retusione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed ut synceri magis ac simplices, atque ea de causa prudentiores, non astutiores: eo enim futura est uita nostra beatior, quo minus contaminata fraudibus & captionibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquijs dignos reddebat. Adde quod disciplinæ breuiter ac puræ ostensæ acumen, iudicium, prudentiam, communium rerum usum adiuuant: longa earum tractatio retundit uimentis, & molestissima est: de qua in concione uiri sapientissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem. Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophanorum hominum nempe gentilium, Agarenorum, Iudæorum, legendos eos censeam, an ne retici in totum oporteat? quippe in quibus est multum malitiæ ac fraudum, ad omnesque animi motus inconsultos ac facinorosos plurimum ueneni. Grauior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facile arbitretur: de qua nihil possit si mei in uniuersum dici. Positi est à nobis paulo antea nullā cognitione rei obesse pietati. Genti

lium opera bene lecta nihil prorsum nocuerunt ex Gra
Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo, ex
nostris Tertulliano, Cypriano, Lactātio, Hieronymo, A
brosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Thome: qui
busdam etiam uehementer profuerunt, ut Augustino C
ceronis Hortensius. Nocuerunt multis ueluti Luciano,
liano Cæsari, Pomponio Læto, Domitio Chalderino,
dro Vrceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab il
usmodi literis alias uegetari, alias hebescere. Quapropter
necesse est libros illos ceu latum quendā esse agrum, in quo
herbæ proueniant partim utiles, partim noxiæ, partim a

Quæ habēt utilia. delitias paratæ, uel ornamenta, ut flosculi quidam. Haberi
utilia contemplationem atq; inuestigationem naturæ re
rum ad dapes, ad ualetudinem, ad totam uitam: habēt ma
thematicas disciplinas ad multa conducibiles. Habent an
tiquitatis & omnis memoriæ cognitionē, exempla tot di
ctorum, & factorum, acute, grauiter, festiue, sancte: quibus
excolitur prudentia atq; adiuuatur: totam denique illā, qu
encyclopædia dicitur maximę commoditatis ad uitam
qua quæ obseruassent, atque animaduertissent diligen
consignata posteritati reliquerunt. Quo fit ut homines
libet ingeniosi non tam in multa uigore mētis possint pe
uadere, si sint indocti, quām qui mediocri sint ingenio &
doctrina præditi: his enim uelut subsidio sunt multi: illi u
ro ut maximi sint ingenii, certe singuli sunt, & soli. His
cedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam, ueri & in ueni
endi, & iudicandi instrumēta. Adferunt insuper acutas
magni momenti infectationes uitiorum, uirtutum laudes,
quibus uti nobis licet ad rem nostram, & contra nostros
uitiosos. Habent præterea dogmata & sententias maiore
quadam incitatione naturalis boni excusas, quæ in usum
nostrum traducta ingentia præbent nobis ad res multas
adiumenta. Habent postremo ornatum omnem, cultum,

Quę mala. elegantiam, splendorem sermonis. Admiscent tamen his ri
salutaribus permciosa non pauca, & quasi uenenum melle
aut suauissimo uino temperant. Scrupulos, & suspiciones
de rebus pietatis, quodq; est præter cætera pestilentissimum
derisum etiam apertum, & nonnunquam insectationem
quoq; quum luscioſi ac mfirmi oculi intendere in tantum
fulgo

fulgorem non sustinerent. Tum multorum uitiorum laudes, ut superbiæ, iræ, crudelitatis: admirationem atq; adorationem potentiæ, opum, uoluptatum: enarrationem eorum uitiorum quæ commemoratione sola audientes contaminant: ut libidinis, ultionis, uani decoris. Aperiūt schola uersutiæ, fraudum, impostūræ. Vnde necesse est animo, uelit, nolit, multum doli & captionū adhærere, quas in occasione exerceat. Nam ut eorum curæ ac cogitatus ad amorationem referebantur, uel quæstum, ea sequebantur modo, per quę uel pecunia parari uel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quisq; ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quæ uideretur, decerpere: quin sapientes uiri haud secus noxiis utuntur interim contra noxia, ac periti medici uenenis contra uenena. Sic illi conferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, & excellentiam nostrorum: ut collatione tenebrarum illustrior apparcat nostra lux. Deniq; omnibus bene utuntur uel pro se, uel contra illos: ut qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogum Hieronymus exponit Magno oratori respondens, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus Apostata, quum maxime persequeretur Christianos, artes eos liberales uetuit docere: ne scilicet de aquila pennas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine usum esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitum deprehendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi sunt, qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cuius sit saporis, id quod hominem extinguit. Ite imperitis, incautis, qui dextere uti nesciunt. Esset omnino consultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenii, hæc esse repurgata, ut nulla occasio nocumenti foret reliqua: uel ut in iis demum campis uersaremur, in quibus solæ herbæ utilitatis cuiusquam, aut honestæ uoluptatis crescerent à probo & prudenti agricola illic satæ, ex tutis uiridariis sanctæ religionis desumptæ, aut quæ conuenirent, ex periculosis agris huc translatæ, tanquam thesauri Ægyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quāto & fructuosius & iucundius hic in nostris pratis spaciamur, ubi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus,

quàm in illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapienter ac pie, opus Ciceronis de officijs, quod plenum esset bonarum rerum ac uitę conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans haurire illa de Christiano pectore manantia, quàm de gentilitio. Intelligentia ac peritia mali paucis prodest, præsertim si quemadmodum malo illo uti possimus, ostendatur cum aliqua nostra uel oblectatiõe, uel ut uulgo solemus loqui, utilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, tum occultas & fraudulentas dæmonis insidias, nouit, nequid penitus nobis esset cum illo commercij: fortassis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaq; nemini bono uiro arbitror in dubium uenturum, quin præstet uel à Christianis accipi doctrinam christianę traditam, uel ex monimentis impiorum resectis ijs, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, saltem præeat uiam uir aliquis non solum eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tanquam duci: qui à periculis dimoueat uel tacite extra significationẽ periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, uel quibus conueniet, aperte demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum quos ducit ingenijs, tantum cuique permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accipietur in connubium gentilis fœmina resectis unguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israelis, sicut D. Hieronymus interpretatur.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER SECVNDVS.

SEQVITVR IAM VT DICAMVS, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimum spectandum ut syncere exhibeatur institutio, ne probi mores uel corrumpantur, uel utiq; retardẽtur & hebescant. Primum omnium de loco uideo dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hęc consyderari conuenit, cœlum ut sit salubre, ne subinde profugiẽdum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Eliensem quod in loco doceret insalubri, tum in rerum multarum, quę usui erant necessariæ, penuria, discipuli deseruerũt omnes: & quidem quũ uehemẽter probaretur, ac placeret. Sed nec minus uertendum sæpe solicitet, nisi fortè delitiosis disciplinis sit danda opera: ut poeticæ, musicæ, historiæ: hanc cœli grauitatẽ arbitror electam fuisse à Platone in Academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse consilium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos uiuere, qui bonam & diligẽtem operam nauaturi sunt studijs doctrinarum. Spectatur de hinc, ut supperat alimẽtorsi & copia & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus uacarent magno & suo, & multorũ bono: præsertim quũ disciplinas sæpius iuuenes sectẽtur in re modica, q̃ opulẽti, quos uanitas fortunę ad lõge diuersa studia traducit, uenatiõis, equorũ, belli, lusionũ, libidinis, & uoluptatũ omnium, ad quas adiscendas arbitrãtur se in diuitijs aptissimã habere facultatem. Sit item locus separatus à frequẽtia, & potissimũ opificum, qui strepitum & magnos ædunt sonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidę, omnes deniq; qui malleo utun-

De loco Academiæ.

tur, quiq; rota & torno, & pectine textorio: nec sit tamen omnino infrequens, ne testibus ac uelut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus sint dediti: idcirco graues esse incolas atq; incorruptos uelim, quos scholastici reuereantur: non caupones, non malignos, qui ad prauas artes impellant: non sordidos, & exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt studiosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco uerbo μικρολόγοι nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius. Procul etiam à comitatu regio, & puellarũ uicinia: alteri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & pertrahunt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ forma alliciunt ætatem blando illi malo obnoxiam. Consultius esset extra urbem constitui gymnasium, præsertim si uel ea sit maritima, uel mercimoniis dediti incolę: modo ne locus caperetur, quo ex urbe consuessent otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri adiaceat, ne animi scholasticorum nouitate commeantium auocentur ab opere instituto. Non in regionis limitibus, qui solent bello infestari: ne is metus non sinat quietos in studia intendere. Statuatur in unaquaq; prouincia Academia communis illius: prouinciã definio, non limitibus naturæ, nempe mõtibus, uel amnibus, uel mari, sed ditiõe ac principatu. Ne iuuenes si limites claudantur uicino bello, uel cum suo periculo & suorũ cura, atq; anxietate in alieno regno studeãt, uel cogãtur bene cœpta studia magno cũ dispendio intermittere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, ubi nascatur & adolescat sapientia, quum tam anxie locum prouideamus apibus daturis mel pretiũ quãto infra sapientiã?

Magistri. Sed maxime omniũ ad locum faciunt homines: ideo magistri non modo sint ea doctrina, ut possint bene instituere, sed habeãt tradendi facultatẽ ac dexteritatẽ. Mores sint in eis puri, prima est ea cura, nihil ut dicant, aut faciant, unde in auditorẽ malum possit exemplum transfundi: neu aliquid, quod tutum nõ sit imitari. Si quid uitij habent, uel laborent omnino seponere ac tollere, uel quod secundũ eis, licet grãdi interuallo, præsente auditore diligenter ac strenue abstineãt: nã hunc oporret se ad magistri exẽplum cõponere. Nec probatis tm erit moribus, sed prudens quoq; tum ingeniũ habeat accommodum ei, quã profitetur artiatq;

atq; ei generi auditorum, quos in disciplinam recepit, quo melius tum ipse tradat, tum illi percipiãt: ut grammaticus ne sit rabiosus: non pertinax medicus, quiq; melius dicenti nolit cedere: non moralis philosophus arrogans, & flagitiorum manifestus. Prudẽtia uitæ totius rectrix maximas ualidissimasq; habet uires & ad recte artes tradendas, & ad uitia emendanda, & ad reprehensionem, & castigationem, quum est opus, & quatenus: multum enim efficiũt hæc suo loco, suo tempore, suo modo adhibita: intempestiua autẽ omnia odiosa atq; inefficacia sunt. Bonus sit magister, & literarum amans: nam quia studiosus libenter docebit, ut se exerceat: quia bonus, ut alijs prosit. In discipulos affectu erit patrio, ut illi sint ei filiorum loco, nec quantum ab illis aut à professione redeat, spectabit. Nunq; bene traditur disciplina, quæ uendit: quod in primis uitauisse Socratem Xenophon est autor in cõmentarijs. Duo sunt uitia ab omni eruditione, atq; eruditis longissime pellenda: Auaritia, & honoris cupiditas: quæ simul artes corrumpunt, simul literatos ac literas adducunt in contemptum. Adigunt enim doctos homines ad indignissima, nempe ut subscribant sentẽtiæ absurde, atq; imperite sentientis: ut in disciplinam atq; ad honores doctrinæ admittant dehonestamenta artium. ut pertinaciter stent pro falso: malintq; inuerti ac perire omnia, q̃ fateri sese uictos, aut aliquid ignorasse: ut ea deniq; faciant, dicant, quærãt, uenentur, non quæ doctrinam adiuuent, ac mores, sed per quæ pecunia uel gloria comparet. Hinc fraudes, rixę, periuria, odia, postremo sectæ impotenter defensæ: quomodo discipulos reget, qui laudẽ ab his uel pecuniam sperat? Ergo omnis quæstus occasio reuellatur ab scholis. Accipiant doctores salarium de publico quale cupiat uir bonus, fastidiat malus: ne si amplum sit, imperiti & mali eò se insinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire uel nesciunt, uel nolunt, excludantur. Nihil à scholasticis accipiant, ne illos captent, nęue propter spem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta sua discipuli à magistris emant: Sed hebdomadatim eligatur unus ex sodalibus, qui sit uelut architriclinus, is curet diebus singulis emendas epulas: exacta uero hebdomade, subducta ratione, cõferant symbola, addito quod præbeatur ministris

Duo uitia ab eruditione repellenda.

dia morborum, aut qui impares erunt labori concursandi, aut tenerioris frontis, quàm ut perferri possint tam multa quæ medicis uidendo sunt atque audiendo deuoranda: denique quibus natura medicæ artis deerit, quam primam in medico desiderari superius ostendi. Sed hi tamen erunt, quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenij & iudicij uigor sit adiunctus, uaria quoque & late diffusa doctrina, ex qua impensus quidam erga studia amor nascitur, ut non facile ab inspiciendis sese rebus emolumentis ullis sinat auocari. Hi uelut antistites quidam artis in ipsis adytis & mysterijs uersabuntur perpetuo: docebunt alios, scribent, cõsulentur, respicient subinde ad linguas, ad philosophiam, ad omne genus scriptorum liberius. Nam illos qui artem in usum generis humani conuertunt, ubi primum sese publicis utilitatibus dedicarunt, & quasi consecrarunt, nolim amplius ad alias ullas disciplinas, aut artes diuertere: est enim in hac una satis superque, quod agant uel uita uniuersa, quamlibet diuturna, ac longa. Itaque non ferain eum, qui ad opem hominibus ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenem, Vergilium aut Homerum lectitare: multo minus autores aspicere artis grãmaticæ: sed nec historicos aut etiam philosophos, nisi si qui adiumenti aliquid adferre possint ijs, qui salutem suam ipsius curæ commiserunt. Didicisse hæc oportet prius, certe hic non addiscere: disciplinis omnibus atque exercitijs literarum æternum uale dicet, in hanc unam intentus, & incumbens prorsus. Facilius tulero cuiusuis artis professorem diuersis nonnunquam occupari, quàm huius: quæ adeo longa, uaria, obscura est, ut ægre quamlibet felix ingenij cunctum sit ei percipiendæ, aut rite exercendæ par: quantominus ingenij portio aliqua. Hi tamen experimenta sua monimentis literarum ad usum posteritatis cõsignabunt. Sciatque medicus, quicquid temporis huius unius studio subtraxerit, tantum furripere ac furari sanitati suorum ægrotantium. Aggressus bonis auibus experimẽta artis, nihil potius habebit aut charius, quàm humanum corpus. Quocirca experimenta prima, quæ sunt plenissima periculi, non sumet in humano corpore: nec in dolio figlina auspicabitur, quod est in Prouerbio, sed in re uili, nempe in mutis animantibus: quod si necesse

De exercẽtibus medicinam.

necesse est in homine fieri, ne sint saltem tenera, & delicatã corpora, quæ iniurias medicamentorum nõ sustiment: sed ea, quæ uiolentia fomenti afficit fortassis, ac cõmouet, non extinguit: ut sit, quod ueteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam uero ingressus ad ægrum uisendum medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligentia, & sermone utetur, perscripta sunt omnia, quum ab alijs medicis, tum ab Hippocrate Coo breuiter ac prudenter comprehensa. Sed ego tamen nonnulla more meo explicatius ponam. Primum est omnium, ut curet se medicus, ne graui sit ipse ualetudine, neu pallens, & ore ipso morbũ suum oculis obijciens obuiorum: ne illud protinus de sacro Euangelio audiat, Medice cura te ipse. Quam spem de eo medico æger concipiet, cuius artem in illo ipso uidet nihil proficere? Tum ob ægrotorum fastidia uestiatur nitide magis, quàm splendide. In ipso ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & constitutionem corporis, ætatem, animum: quæret de ualetudine superioris temporis, de moribus, & consuetudine illius: hæc omnia humane, atque affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriam captabit, ut diuinet quæcunque circa illum contigerunt: graues patiuntur casus, qui ita se huic inaniſſimæ aurulę concredunt, & ualetudines languentium affligunt, ipsos etiam non raro perimunt, dum medendi arte non contenti, diuinationem quoque gestiunt ostentare. Neque uero quæcunque ab assidentibus mulierculis audierit, pro exploratis compertisque accipiet, ipse iudicium suum uelut condimentum asperget. Admoneri se boni consulet, imò habebit etiam gratiam: æquitatem animi obtinebit in censendo, ne quo se sinat affectu abripi: præclare secũ actum sentiet, si in illa ipsa moderatione sui nanciscatur quod cupit, nedum ut commotus ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bonus, & sapiens medicus, se uelut salutare quoddam numẽ in terris uersari: ut diuos imitetur integritate morum, & opum contemptu: castas manus, casios oculos ab omni impudicitia conseruet. sed nec quantũ ex opera rediturũ est in oculos, curiose repetet. Equidem uehementer admiror esse permultos medicos ad lucrum attentos, quum nulli magis intelligant, & experiant quotidie,

tidie, quanta sit uitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, q̃ leues causæ ualentissimos homines absumant, ac proinde quàm parum prosint diuitiæ, quarum exiguus est adeo usus, & breuis. Quid ergo de illis dicam, qui auiditate lucri morbos differũt, quo nihil cogitari põt inhumanius. Non priuatim uident isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorũ capitaliũ. Cur in eum animaduertitur, qui hominẽ liberum cæcidit? istis uero impune est morbos cũ certo ualetudinis exitio proferre? Si uel morbi ratio, uel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis uerbis rem trãsiget, & maxime sobrijs: sin ferant sermonem, facunde aliquid narrabit, lepide, accommodate ad captum audientium, ad ægrum, & eos qui adsunt fine scurrilitate exhilarandos. Tentabit initio, an poterit ægrum suum curare uictus ratione, hoc est dieta: sin res poscat, addet medicamenta, sed simplicia: sin maior sit morbi uis & uaria, ad commistionem transibit. Si res exigat, ut ad capiendum consilium, alij sint acciendi medici, proponet sibi ante oculos non existimationẽ sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam confugit: ut in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si uiri boni officio uelit defungi. An est aliquid, quod magis nos ad beneuolentiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo ueniet animo ad deliberationem, ut in sententia melius monentis paratus sit concedere: audiente ipso, de q̃ agitur, non different, nec alijs præsentibus contendent: in illa enim dissensione opinionum, qui iudicare ipsi nescijt, nec possunt statuere, cui se parti potissimum applicent: inde nascitur desperatio quædam sui, & artis totius odium, quam habent pro incerta.

(*)

DENDIS DISCIPLINIS SIVE DE doctrina Christiana Liber Quintus.

CONFECTA EST NOBIS EA VIA quæ rerum naturam cõtemplatur, quæ q̃ hominum corporibus uel alimẽta demonstrat, uel antidota aduersus morbos impendentes, aut contra iam incumbentes remedia. Nunc alterã illam aggredimur, qua tum excolũtur animi, tum sanantur, ut in hac quoque sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atque ubi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In uitæ negotijs prudentia præsto est nobis atque auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eamq̃ unam uere ac maxime proprie sapientiam nommarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat. Prudentia. Prudẽtia uero peritia est accommodandi omnia, quis in uita utimur, locis, temporibus, personis, negotijs: hæc est moderatrix & clauus in affectionum tempestate, ne hi sua uiolentia nauem totius hominis in breuia aut scopulos impingant, uel obruant magnitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudentia nascitur, iudicio atque usu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoq̃ uiuidum & perspicax: experimenta rerum uel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, uel aliena conspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrũ cui desit, prudens esse nõ potest. Nam quæ ad usum referuntur aliquem, ea nisi aliquando ipse obeas, quantumcunque exposita habeas, & percepta, nunq̃ tamen recte exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multum aberit, quin tam ueniat nouus, q̃ qui nihil prius de eo ipso cognouerat: haud aliter q̃ ad pingendum, texendum, fuendum, rudis penitus uidetur accedere, qui instructus quidẽ uenit præceptis, sed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac usus nisi regatur à iudicio

proficiet quidem nonnihil, sed manca erit prudentia hæc, & sæpenumero in occasione rerum agendarum infirma & inutilis. Multi enim uariarum rerum habent experimẽta, & complurium cognouerũt mores nationum ac gentium, sed quia segni, & præpedito iudicio, seu nullo potius, parum admodum prudentiæ ac interdum nihil omnino collegerunt. Quocirca nec adolescentes aut iuuenes prudentes esse queunt, qui experimentis carent: nec tardi senes & iudicio de rebus uel hebeti uel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de causa est à nobis post artes oẽs perceptas collocata. Cæterum prudentiæ finis & tanq; scopus biceps est: una pars eo spectat, quũ prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, ut quicquid siue iudicij parauit, siue usus rerũ ad uoluptates, honores, opes, potentiam solerter conuertat: quæ est uafricies, & astutia: sacris autoribus carnis prudentia nuncupatur, quod ijs sit intenta, quæ caro concupiscit: altera pars est, quæ ad mentem & suam & aliorum iuuandam actiones suas omnes, & cogitationes refert, hoc est, ut se & alios meliores reddat: et quoniam prior illa, quemadmodum Paulus inquit, stultitia est, de hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupidi, aut stolidi, nec inepti, & pueriles cõiectores: quã doquidẽ prudẽtiæ pars optima in coniecturis sita est, quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis sumimus: ut genus sit quoddam diuinationis prudentia, quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc uatem perhibeto optimum. Sed neque leuia ingenia, & sibi indulgentia: nõ enim per summas est rerum facies uolitandum, sed penetranda intima diligẽtia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent ingenia delicata. Minus multo sunt apti scurræ, impostores, dicaculi, ioculares, qui res maximi momenti festiuitate & argutijs eludunt, magnamq; de rebus grauissimis consulẽtium spem ioculari licentia frustrantur, & in seriis ineptiunt, nugantur q; ut sapienter sit illud à ueteribus animaduersum, facilius scurram futurũ diuitem, quàm bonum patremfamilias. Pertinaces item & contentiosi hinc arcendi, uti mox ostendam. Qui ciuilmodi sunt ingenijs tanquam ad prudẽtiam, id est, regendi artem non facti & appositi, ipsi alios non regent, regentur ab ijs, quos

Prudẽtia duplex.

Prudẽtia diuinatio.

quos natura ad prudentiam finxit. Iudiciũ porro, ut q̃d est in prudentia naturale, doceri non potest, elimari, & excoli potest primum lectione eorum autorum, qui plurimũ bono illo ualuerunt, Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani, Plutarchi: ex nostris autẽ Origenis, Chrysostomi, Hieronymi, Lactanth. Hinc instrumento ueri inueniendi, quo patefit, quid in quaq; re uel uerum sit, uel eius simile, qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis. Dicẽdi etiam ars recte percepta magnũ adiecerit iudicio adiumentum potest: usus etiã, quod est alterum prudentiæ membrum, plurimum confert censendi facultati, ut manus manui. Experimenta nostra accedũt ꝫta te & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris memoriç discuntur, quæ historia nuncupatur. Eaq; efficit, ut præteritis non minus uideamur interfuisse, quàm præsentibus, illisq; perinde uti possimus ac nostris. Merito sacerdos ille Aegyptius Solonem & Græcos, qui recordationẽ priscæ memoriæ non tenerent, pueros appellauit. Historia si adsit, ex pueris facit senes: sin absit, ex senibus pueros: quippe quæ testis est temporum, & lux ueritatis, sicut à prudentissimis est uiris diffinita. Cuius præterquam quod est incredibilis est nõ ad uitã modo, sed ad artes quoq; omnes utilitas. Quantopere humanos animos delectet & reficiat, indicio sunt aniles fabulæ, quas etiam cum summa uoluptate audimus attentissime ob id solum, quòd faciem historiæ aliquam præ se gerunt. Quis uero non aures illico & animum erigit, si narrari audiat insolitum aliquid, grande, admirandum, pulchrum, forte, libere factum, dictumue, ex ijs, quorum historiæ refertissimæ sunt. Videre est quosdam, dum legunt, uel audiunt narrationem rerum quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati pernoscendi, cibum, & potum, & somnum obliuisci, earumque rerum cupiditates naturales uincere, dum ad exitum perueniãt. Vtilitas uero, imò etiam necessitas quotidie deprehenditur in uita, nemo patrem, nemo maiores suos nosset, nemo ius suum aut alienum uel scire posset, uel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illuc peruenerit, nemini sua possessio certa esset & grata, nisi historiæ munere. Quid dicam ad capessen-

Iudicium.

Experimenta.

Historia.

Historiæ delectatio.

dam rempublicam & populi negotia administranda quan
tum adferat momentum? L. Lucullum Cicero scribit, pro-
fectum Roma rei militaris penè rudem, quum totum iter
& nauigationem consumpsisset partim in percontando à
peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam uenisse fa
ctum Imperatorem tantum, ut Mythrydates rex post Ale
xandrum maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum,
quàm quenquam eorum quos legisset aut uidisset, consite-
retur. Alexãder Seuerus, quod legitur apud Lampridium,
in rebus dubijs historiæ gnaros solitus erat consulere: Ze-
nobiam Reginam supra muliebrem prudentiam historiæ
peritia extulit, quam etiam scripsisse ferunt. Quid causæ
esse credimus, cur philosophi nostri regendis ciuitatibus &
populis iam pridem idonei non fuerint? nisi quod historia
carerent prudentiæ nutrice. Sunt tamen qui ueteris memo
rię cognitionẽ inutilem esse sibi persuadeant, quod mutata
sit uniuersa ratio uictus, cultus, habitandi, gerendi, bella,
administrandi populos, & ciuitates: quæ opinio quoniam
aduersatur sapientum hominum sententiæ, magnũ sit ar-
gumentum, & rationi esse cõtrariam. nimirum negare ne-
mo potest omnia illa esse mutata, & mutari quotidie, nem
pe quæ sunt uoluntatis nostræ atque industriæ. Sed illa ta
men nunquam mutantur, quę natura continentur, nempe
causæ affectuum animi, eorumq; actiones & effecta, quod
est longe conducibilius cognoscere, quàm quomodo olim
uel ædificabant, uel uestiebant homines antiqui. Quę enim
maior est prudentia, q̃ scire, quibus ex rebus qui hominum
affectus uel concitantur, uel sedant: affectus porro illi quæ
adferant momenta in republica, quos motus, quemadmo-
dum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitandi
& confouendi sint in alijs, sint in nobismetipsis: quid magis uel
rectori ciuitatis, uel cuiuis ciuium nosse expedit? & quidem
iucundissime, & genere prudentiæ felicissimo: quãto nam-
felicius est alienis malis admonitũ sapere, q̃ proprijs? ut sit
historia uelut exemplum eorum, quæ sequaris, quæq; de-
ues. Quid illa ipsa quæ mutata esse constat, quanta emoli-
menta suppeditant? uel ut aliquid in tuum usum reuo-
uel ut causam intelligas, cur quicq̃ tum sic agebatur: quo
eandem ipsam aut similem rationẽ ad actiones tuas q̃um

res feret, applices: nihil est enim ueterum adeo desuetum et
abolitum, quod nostris uiuendi moribus accõmodari qua
dantenus non queat: nam etsi forma iam alia, usus tamen
idem manet, quod eunti per singula facile erit deprehende
re. Iam artes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam
sustuleris. Hippocrates, Galenus, & alij medici quàm sæpe
historicos agunt? dum experimenti successum narrãt. Ipsa
adeo medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex M.
Varrone perhibet. Quot morborum genera, quomodo, &
ubi orta, aucta, cõpressa, sedata, sublata memoria uel prodit: sine quorum notitia manca est medicina, & potissima
sui parte orba: quam ex tot undiq; experimentis necesse est
colligi ceu aquas pluuias stillatim. In morali philosophia
plus exempla proficiunt, q̃ præcepta: scilicet libentius ac
promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis non ci
tius adducitur ad fidem uel cum præsentissimo periculo ser
uandam, quod M. Attilius tam constanter, & magno eam
animo saluam præstiterit, q̃ uiginti de eadem ipsa re docu
mentis? tum ad fortiter omnia pro Christi gloria patien-
dum magis accendimur martyrum exemplis, q̃ Theologo
rum monitis: magisq; à sceleribus deterremur tristi scele-
rosorum exitu, quàm detestatione philosophorũ de uitijs.
Mitto sententias tot, prouerbia, apophthegmata, quibus cõ
ponendi mores impensissime adiuuantur, quæ omnia è me
dia historia petuntur. Ius totum ex historia manat, quod
ostendit caput illud Caij iurisconsulti de origine iuris. In
eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint,
statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus
pro potestate edixerint, principes iusserint: atqui ea omnia
unde sunt? an non ex historia? ut ius uel Romanum uel
cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quàm ea historiæ
pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos, quibus ui
tæ communicatio cõprehensa est, quo pacto inter se agãt,
quo cum exteris. Quid uero Theologiæ quàta pars est nar
ratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum,
martyrum, denique sanctorum omnium, & totius ecclesię,
quæ nos & docent, & ualidissime ad bene agendum inflam
mant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contume
uosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto historia uideri

Historia omnibus artibus utilis.

poſſet præſtare omnibus, quæ una tot artes uel pariat, uel enutriat, augeat, excolat, idque non per amara & moleſta præcepta, atque exercitamenta, ſed per animorum delectationem: ut ſimul pulcherrima ac fructuoſiſſima haurias, ſimul animum recrees, ac reficias. Verum hiſtoria cognita eſt iam nobis quadam tenus in puerili inſtitutione, ſed illa modo ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noſcenda: nunc uero exactius eſt ac plenius uerſanda, quoniam melius ab adultis iam cõfirmatisque poſt rerum uſum aliquem intelligitur, ut in uitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam ſuccus naturali calore diffuſus per corpus, unde alatur homo, & uita producatur. At uero in cognitione hiſtoriæ minime cõuenit nos circa friuola & moleſta diſtineri, in quib⁹ laboris eſt, & curæ multum, fructus omnino nihil: præſertim quum bonarum & utilium rerum tanta ſuppetat copia: audiendus eſt prudens magiſter M. Fabius, qui in inſtitutionibus ſic inquit de futuro utique oratore, ſed nos ad prudẽtem uirum accommodabimus: His accedit enarratio hiſtoriarum diligens quidem illa, non tamen uſque ad ſuperuacuum laborem occupata: nam receptas, aut certe claris oratorib⁹ memoratas expoſuiſſe, ſatis eſt, perſequi autem, quod quiſque unquam uel cõtemptiſſimus hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt: & detinet, atque obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt. Sic ille. Ergo tenenda ſunt ex hiſtoria primum ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum poſſint aliquod adferre ſiue ut bonum imitemur, ſiue ut malum deuitemus. Bella & prælia non accurate perſequenda, quæ tantum inſtruunt animos ad nocendum, & uias oſtendunt, quis inuicem poſſimus lædere. Notãda ſunt duntaxat, & leuiter qui arma ceperint, qui utrinque duces, ubi cõgreſſum, qui uicti, quid illis actum. nec aliter dicenda uel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiuſmodi reuera ſunt pleraque horum omnia, niſi quæ forte aduerſus latrones ſunt ſuſcepta, quod inter Chriſtianos utinam non tam raro uſu euenirent. Satius igitur & fructuoſius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in uirtute præclare ac ſapien-

ſapienter ſunt acta, quæ in ſceleribus atrociter, fœde: qui exitus, quàm læti benefactorum, quàm triſtes atque infelices malorum facinorum. Tum dicta & reſponſa hominum præditorum ingenio, ſapientia, uſu rerum, ea potiſſimum quæ Græco uerbo ἀποφθέγματα dicuntur: conſilia etiam, cur quicquid ſuſceptum, factum, dictum eorum potiſſimũ, qui probitate, ſapientia, ſtudijs bonarum artium reliquis antecelluerunt, quales ſunt philoſophi, & præſtantiſſimi omnium diui noſtræ pietatis: ut non ſolum quæ ab animi incitatis motibus ſint ædita cognoſcamus, ſed quæ à ui mẽte & iudicij: indignum profecto eſt affectionũ noſtrarum opera mandari memoriæ, non item conſilij ac rationis. Hiſtoriæ neceſſaria eſt imprimis locorũ notitia, ſine qua intelligi illa non poteſt, ſed ea eſt iam nobis alibi oſtenſa. Autores rerum geſtarum uetuſtiſſimi alij ab alijs celebrantur. Aegyptij ſacerdotes ſuos nobis ingerunt. Græci Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrenſem priorem illis omnibus hiſtoriã reliquiſſe multo eſt certius, ex qua ſunt origines cœli & terræ apud Moſen: atque eam ipſam hiſtoriã Abraamus ex filijs Sethi accepit, quos Ioſephus ait duabus columnis lateritia & ſaxea conſignaſſe literis mundi exordia, & ſemina maximarum artium: quo apparet hiſtoriæ uſum cum ipſis pene hominibus cœpiſſe, nimirum ſic expedichat humano generi. Curſum hiſtoriæ à primo uel mundi uel gentis alicuius initio continuatum ad poſtremũ uſque præſtat inſpicere, idque ſi fiat, rectius percipiuntur, ac tenentur omnia, quàm per partes interruptas, non aliter q̃ ſi in deſcriptione orbis uniuerſitas terræ ac maris uno aſpectu ob oculos ponatur, facilius erit mũdi faciem, & ſingulorum ordinẽ ſitumq; intelligere. Polybius Megalopolitanus totius humani generis hiſtoriam ſimilẽ animanti facit integro, particulares uero narrationes diſſectas eidem mẽbratim diſcerptæ, cuius figurã, pulchritudinẽ, uires nemo ex partibus ita laceris colliget. Quapropter & nos hiſtoriæ mẽbra ſic copulabimꝰ, ut unũ exiſtimemur coagmẽtaſſe ex multis, ſi nõ ut animal unũ, ut ſtructurã utiq; unã compoſitione aptam, ſeruata, quantũ quidẽ per diuerſitatẽ ſcriptorũ licebit, ratione temporũ, q̃ nihil eſt hiſtoriæ aptius aut cõgruentius. Principio legẽdus aliquis qui ab ultimis

Autores hiſtoriæ.

temporibus ad nostram memoriam, aut ei proxima histo
riam tenore uno contexat, ut summa quadam proponan
tur omnia: is sit sanè uel Nauclerus, uel hoc copiosior et pu
rior, & diligentior, adde etiam doctior, Antonius Sabelli-
cus. Paulus Orosius ab orbe condito ad sua tempora sum-
mas rerum apte persequitur. Hinc partes sunt iam historię
compingendæ per opera autorũ integra, quod erit commo
dius, q̃ per partes illorũ. Mũdi origines Moses tradit libro,
qui ea de causa Geneſis inscribitur. Libellus circumferé Be-
rosi Babylonij titulo de eadem re, sed commẽtum est. quod
indoctis & otiosis hominibus mire allubescit, cuiusmodi
sunt Xenophontis æquiuoca, tum Archilochi, Catonis Se-
pronij, & Fabij Pictoris fragmenta, quæ eodem sunt libro
ab Annio Viterbiensi conferruminata, commentisq̃ reddi
ta magis ridicula: non quin insint quædã in illis uera, nam
alioqui fronte nõ haberet narratio, sed ipsum historię cor
pus commentitiũ est, nec illius, cuius titulũ mentitur. Man
thon Aegyptius, & Metasthenes Persa ex Eusebio sunt de-
sumpti. Sequuntur Exodus, Numeri, Iosue, Iudices Israelis.
Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis hi
storiam summatim deducit. Diodorus Siculus ab inun da-
tione quæ sub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad sua tempora, id
est, ad C. Cęsarẽ Dictatorem: quem Plinius nescio qua cau
sa dicat primũ apud Græcos desijsse nugari, quum nihil eo
sit nugacius nisi forsan quòd nullũ operi suo illecebrosum
aut magnificum titulum indiderit, sed inscripserit tantum
βιβλιοθήκας. Græca historia fabulosissima est usq̃ ad Olym-
piades, nec quisq̃ uera à falsis discreuerit: sed nec quæ dein
ceps sequitur mendacijs caret, licet paulo uerecundior: ad
eam nonnihil adiumenti Homerus adfert in utroq̃ poema
te, etsi cõuestiuntur in eo fabulis pene omnia. Dares Phry-
gius & Dictis Cretensis figmenta sunt eorũ, qui de bello ra
mosissimo uoluerunt ludere. Dion Prusiensis Troiam non
fuisse captam argutatur. Philostratus in Historicis magna
Homeri mendacia maioribus mẽdacijs corrigit. Iliada Ho
meri cõpleuit Q. Calaber. Accedũt iam libri Regũ, & Πα-
ραλειπομένων, Hester, Thobias, Iudith, apocryphi. Esdras,
cuius in quatuor libros diuisi priores duo ab Hebræis agno
scuntur in canone, posteriores apocryphi sunt. Romanorũ
origines

origines obscuræ ac tenues uenerunt ad posteros, quòd an
te urbem à Gallis captam rarus esset literarum usus, ut in-
quit Liuius. Est Iosephi de antiquis aduersus Appionem di
sputatio, de qua D. Hieronymus miratur in homine Iudæo
tantam peritiam Græcitatis Herodotus pater nominatur
Historiæ, quod primus ad rerum narrationem elegantiam
& nitorem orationis adiunxit, habet fabulosa permulta,
sed operis titulo excusatur, inscripsit enim musas: quo signi
ficauit quædam dici licentius, id enim musis permittitur,
ut audientium animos suauius detineant, quod interdum
seueritate narrationis nõ assequerentur. Religiosior Thu-
cydides atticus memoriam suam complectitur de bellis Pe
lopon. Sequitur Xenophontis Historia, παραλειπόμενα,
Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀναβασις. Nam Cyri maioris
παιδία informatio est principis, non historia. Aemelius
Probus de ducibus exteris ad atticum, nullum enim Ro-
manum attigit. Res Alexandri Macedonis conscripserũt
Latine Curtius, Græce Arrianus. Iam latissime patet pe-
lagus Plutarchi de uitis Græcorum à Theseo ad Philope-
menen: plenus est autor ille rerum, plenus monitorum ad
uirtutem. Trogus XL. libros de toto pene orbe æditerat,
eius extat modo compendium, in quod Iustinus illum re-
degit. Pausanias de gentibus Græcis multum confert noti-
tiæ uetustatis illius nationis. Plutarchus idem uitas decem
Rhetorum scribit, multaque in eo insunt opere de ciuitate
Athenienſi, ut plerique eorum rem administrarunt publi-
cam. Diogenes Laertius philosophorum uitas ad fœmi-
nam quandam composuit, magna est in eo opere rerum
cognitio, multòque est legi dignissimum. Aelianum uide-
re mihi non contigit, citatur à nouis scriptoribus. Res Po.
Rom. ut scite à L. Floro traditur, non minus gentis histo-
riam complectuntur, sed orbis uniuersi, & totius generis
humani. conducet ad eam intelligendam de magistrati-
bus & sacerdotijs illius ciuitatis cognoscere, de quo libel-
lus legitur Fenestellæ nomine siue illius est, seu cuiuscunq̃
alterius, & Pomponij Læti ex eodem desumptus: tum de
urbis regionibꝰ breuiter scripsit Faustus Victor nuda per-
secutus nomina. Acta illius gentis à primordio urbis orsus
est Liuius & ad sua tempora contexuit, nempe ad princi-

patum Augusti, sed multo maxima pars intercidit. Tres ita prodē ferebantur decades ē 14. Accesserūt nuper libri duo: quum hæc ædemus 5. alij ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligentissimus scriptor ad bene tū loquendum, tum sentiendum in negotijs quū primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partici, sed præfationes decimo quoq; libro ita fuisse ab autore distinctū testantur. Eius Epitomē L. Florus contraxit, quā habemus, & alterum Flori eiusdem opusculum de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere uel acutiꝰ, uel lepidius. Dionysius Halicarnassæus Græce de Ro. initijs & primis urbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, q̄ in Liuio iacturā fecimus, ex 40. eius historiarum libris quinq; tantū residuis. Libri Macabeorū tres sunt, quorum duos habemꝰ uersos inter sacros, tertius Græce non legitur, incertum quis illoꝝ autor fuerit: quidā Iosepho assignāt, & eos Græce ab illo genitos, q̄ phrasis nō uidetur aliunde transfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cæsaris commētarij. Belluin ciuile Pompeianum Lucanus cecinit historicis magis admirandus, q̄ poetis. Cornelius Nepos, quē Catullus ait Ro. euum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigijs ad notationem ualet temporū. Appianus Alexādrinus & externa, & ciuilia Ro. bella memoriæ mandauit Græcus autor. Paterculus Velleius. Plutarchi uitæ Romanorum à Romulo ad Othonē: eiusdē paralella. Val. Maximus sparsim attingit historias multarum gentiū, dum exēpla generatim colligit. Sanctū Christi Euangeliū à 4. scriptoribus expositum. Liber uitę & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberij. Actus Apostolorū memorię cōsignauit Lucas idē, qui & Euangeliū. Suetonius Tranquillus Græcorū & Latinorū scriptorum diligētissimus atq; incorruptissimus res XII. Cæsarum uidet mihi integerrime exponere, qui in optimis principibus nec uitia nec suspiciones uitiorum tacet: in pessimis uero etiam colores uirtutū non dissimulat. Pari fide ac diligentia Laertius Diogenes philosophorum uitas composuit. Eiusdem Suetonij extat de grāmaticis opusculū. Cornelius Tacitus grauis ad cōsi-

lia,

lia, ideoq; prudentiæ multum conferens, tum etiā quia domi magis uersatur q̄ militiæ. Est & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauij Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicū, quod Vespasiani confecerunt: de quo & Aegesippus paulo post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanēsi antistite. Diō Cassius Cocceius sub Alexādro Seuero Ro. historiā lib. 80. Græcis literis cōposuit gesta itidē Traiani & Arriani uitā, ut testat Suidas: historia eius nō extat integra. Iulius Frōtinus de aquæ ductibus, & ad locorū urbis Romę notitiā ualet, & ad notationē fastorū, meminit ēm complurium cōsulum. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi, & oratores ab Eudoxo Guidio, qui Platonē comitatus est in ægyptū, ad Aspasium, qui Romę sub Antoninis uixit. Eiusdē Philostrati Apollonius penē totus figmentū est rabiosum ac blasphemum hoīs in fingendo non inexercitati, quiq; historias cōminisceret de ijs, quæ nemo unq̄ uel uidisset, uel audisset. Herodianus à Cōmodo ad Gordianū. Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini quod supereſt, opus nec Oratoris omnino, nec historici. Pompo. Lætus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea non legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui Epitomen confecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæsarem. Sextum item Aurelium ab Augusto ad Theodosium. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere instauratam Italiam. Perrus Crinitus Poetas Latinos quinque libris expressit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sydonium Apollinarem. Paulus Varnefridus Langobardus, qui Diaconus cognominatur, Cæsares à Valentiniano ad Leonem. Procopius & Agathias res Iustiniani transmiserunt ad posteros: ex eisdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gotthicum composuit: ab his ipsis bellis ad suam memoriam, id est ad Pium secundum Pontificem Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperij nominauit. Res ecclesiasticas à CHRISTO DOMINO ad Constantinum Cæsarem Eusebius nouem libris explicuit,

quæ

quæ historia ecclesiastica dicitur: decimum atque undecimum uolumen Ruffinus addidit priorũ interpres ad principatum Arcadij, & Honorij. Historiam alteram ecclesiasticam legimus trium uirorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomen per Cassidiorum coarctatam à Crispo & Constantino consulibus ac Cæsaribus ad decimumseptimum Theodosij Augusti. D. Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum Theodosio imperante. Gennadius eodem tempore suos addidit à Iacobo Episcopo Nesibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopum Massilienſem. Beda præsbiter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioannes Gerson collecta esse autumat ab Isodoro Hispalensi: alij post alia addiderunt, ut Pius Basilienſe, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, unaquæque gens suis nixa uiribus res sibi suas domi & foris gessit, inde sunt peculiares gẽtium historiæ. Eginhardus scriba Caroli magni uitam & acta illius commendauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Accioalus breuiter ac nitide. Gaguinus res Francorum ad sua tempora deduxit, id est ad Lodouicum undecimum, admistis, ut fama est, affectibus: meliore fide Paulus Aemelius nempe de rebus priscis, id est à primis Francorũ regibus post excussam Romanorum dominationẽ ad Philippum & Carolum fratres, Lodouici filos. Res Gotthicas posteris prodidit Iordanes Castalio. Hispanas Rodericus Toletanus præsul. Saxonicas Albertus Crantus. Venetas Sabellicus. Aragonenses Maria Siculus. Scothicas Hector Boethius. Pius Pontifex Bohemicas. Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatem resipiunt, ut in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoque in illo seculo atque illa regione uerba & elegantiam dictionis. Fabulosa sunt magis quæ de Britanniæ originibus quidam est cõmentus à Bruto illos Troiano deduces, qui nullus unquam fuit. De gentibus ad Orientem & potissimum Tartaris Agython quidam præmosiatesis librum reliquit, qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos fere ducentos. Platinę Romanorum Pontificum uitas legimus à Petro

à Petro ad Xystum quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spanhemensis uitas Scriptorum ecclesiasticorum congessit orsus à Clemente Ro. episcopo ad hec tempora, multorum enim meminit, qui adhuc uiuunt. Memoriæ mandauit sua tempora Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanum Alphonsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christianos collegit, in quo opere multa sunt locorũ, hominum, & familiarum corrupta nomina, uitio credo describentium. Baptista Aegnatius Cæsares breuissimè recensuit ad Maximilianum. Nauigationes Oceani & orbem nouum repertũ suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarum consignauit. Sed postea sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ uidebuntur ad posteros, quum sint tamen multo ueriſſimæ. Sigillatim quorundam uitas ædiderunt uarij, ut Tacitus Agricolæ soceri. Seuerus D. Martini. Paulinus Ambrosij. Pontius Cypriani. Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurentius Valla Fernandi regis Aragonum. Antonius Panormita acta & dicta Alphonsi Fernandi huius filij. Campanus Brachij. Raphael Volaterranus & in anthropologia, & in geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera uehementer historiæ proderunt. Sunt alij permulti, qui memoriam rerum iuuare poterunt, & si non ex professo historici. Velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius. Longe plus Polidorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. C. quoque Plinius, & Plinij furunculus Solinus. Strabo item & Pius Secundus geographi. Ex Græcis Plato & Plutarchus in moralibus opusculis. Suidas, Athenæus, & poetarum interpretes, si non tam omnia confunderent. His omnibus iam percursis quædam uelut admonitoria habebimus in bibliotheca, non quæ explicent fuse, sed quæ uelut digito indicent, & in memoriam reducant ea erit breuis annotatio temporum, quale est supplementum chronicorum Episcopi Bergomatis parum sæpe accuratum: meliores sunt Ottho Phrysingensis, & Rhegino. Eusebius Cæsariẽ. plurimum adiuuare partẽ hanc possit, si non tam mendosus ueniſſet ad posteros negligentia atque mertia describentium. Producuntur illius tempora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prosper

spero Aquitanico per annos sexaginta, tū à Matthæo Palmerio Florentino usq; ad annū Domini 1449. inde à Matthia Palmerio Pisano per annos 30. adduntur his quædam Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquanto explicatior, cui Hermannus Contractus successit usque ad annum 1066. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorum, si cui uacat plura legere, addat licet Antonium Florentie Archiepiscopū. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum autores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desyderantur, sunt penè innumeri, Græci potissimum, quorum quos Plutarchus unus citat, iniri numerus non potest: idem ait Marathonium bellum à tercentum scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gente, uel de una quapiam ciuitate quædam conscripserunt, uelut de Flandria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis uulgaribus prodiderunt sua, ut Valeram Hispanū, Frosardum, Monstreletum, Philippum. Cominium, quorum multi sunt legi & cognosci non minus digni, q̄ plerique de Græcis uel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis uiris actarum in mentem reuocat mihi eum dolorem, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse mecum reputo, q̄ diligenter, quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeij, Cæsaris, & aliorum ducū, Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorum philosophorū acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculū non sit, ne unq̄ excidant: acta uero Apostolorum, martyrum, denique diuorum nostræ religionis, & ipsius siue crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendum, siue ad imitandum, q̄ ducii aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de his sunt scripta præter pauca quæda multis sunt cōmentis fœdata, dū qui scribit affectui suo indulget, & nō quæ egit diuus, sed quæ ille egisse eum uellet, exponit. ut uitā dictet animus scribentis, non ueritas. Fuere qui magne pietatis loco ducerent mendaciola pro religione cōfingere: quod & periculosum est, ne ueris adimatur fides propter falsa, & minime necessarium. quoniam pro pietate nostra tā multa sunt uera, ut falsa tanq̄ ignaui milites atq; inutiles oneri sint magis q̄ auxilio.

Querela de historia ecclesiæ.

Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum, quæq; ad usum uitæ, quum res poscit, accommodari queant: quales sunt poeticæ, tum apologi Aesopici, prouerbiorum & sententiarum, quibus sensus communis addiscitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur à uiris confirmata iam ætate, tum etiam senibus eo tēpore quo uel ludendum esset, uel nugandū. Nā siquis quantum in lusionibus, quātum in colloquijs inanibus sepe etiā noxijs, quantum in torpenti otio cōsumatur temporis expendat, comperiet plane his omnibus quæ dixi percurrendis, atq; alijs multo pluribus affatim superesse. Abūdamus tempore, si prudenter dispensetur, quod male impendendo fit arctissimum. Quod si idē nō possit per se legere omnia, habeat, ut moris olim Romanis fuit, lectorē, quem distincte, docte, expedite recitantem auscultet. Cum historia cōiuncta & cōplicata erunt uitæ publice ac priuatim instituēdæ præcepta. Quæ uniuersa institutio eò pertinere debet, ut rectus quidam ordo cōstruatur, & sua cuique maneant debita officia. ne quod natura & recta ratio inferius esse iubet, fiat superius. hoc autem quod autoritate præditum esse conuenit, uilescat, nec ipsius imperia audiantur. quodq; instructum esse prudentia par est, stultitiam in se dominari sinat. Ergo natura corporis atq; animi explicata, nemo est usq; eo à sensu omni ac iudicio alienus, cui non ilico manifestum fiat & certum, corpus debere obsequi animo, in animo uero motus rationis expertes rationi ipsi dominæ ac imperatrici, uidelicet unde homines sumus: & ex ijs rebus inter quas uersamur, simillimæ coniunctissimæq; diuinæ illi naturę, quæ regit omnia. Nec dubitandum est, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret sibi relictus: quippe opus quodcunq; ita est plenissimū ac perfectissimū, ut est eius opifex peritissimus atq; optimus. Sed enimuero omnia sunt per scelus inuersa, ut superiores partes deposcat sibi inferius, affectiones cōrendat pro ratione audiri, ratio uicta & oppressa obmutescat, & seruiat affectuum temeritati. hæc est æterna in homine militia, seu pugna uerius: in q̄ eo est perpetuo laborandum, & cōnitendū, ne dominā superet ancilla, in quā tyrānide exerceret acerbissimā, & ab hoīe degenerare cogeret in bellua.

Philosophia moris

Ad sup-

Ad ſuppetias ferendum rationi cuncta moralis philoſophiæ præcepta ſunt comparata uelut exercitus quidã. Quare noſcendus eſt homo totus intus & foris: intus uero animo affectus & mens, affectus quibus incitãtur rebus, uel augeſcunt, quibus contrà cohibentur, ſedantur, tolluntur: hoc demum eſt hominem ſe ipſum noſſe, quod ueteri ſapientiæ monitu iubemur facere. Sed hæc oſtenſa eſſe tam oportet in diſputatione de anima. Quemadmodum uero affectiones animi ſubdentur rationis autoritati & conſilio, huius eſt obſeruationis: mẽs autem noſtra ea tenebrarum denſitate obducitur, ut id non diſpiciat: affectus enim peccato incitati ingentem atque obſcuriſſimam caliginem ob oculos rationis offuderunt. Opus eſt ratione quapiam liquida & minimè perturbata, ea uero quænam eſſe uel poteſt alia, uel debet, quàm diuina? multis, & maximis de cauſis: ſiue quia illa eſt omnium ſapientiſſima, ſiue quia noſtræ conditrix atque ideo canon illius & regula, ut ad nullam poſſit rectius dirigi: ſiue quia uiam, qua ad Deum ueniatur, qui eſt hominis creandi finis, qui melius aut certius quàm deus ipſe indicarit? Ergo ex dei doctrina præcepta diſcipli næ huius erunt nobis haurienda. Deum nemo uidit unq, dei interpretem, atque internuncium habemus Chriſtum Ieſum non eiuſdem conditionis, cuius reliquos omnes, ſed filium, & quidem unicum, quiq; ſemper eſt in ſinu patris: filij interpretes ſunt eius diſcipuli, tum diſcipulorum audi tores, & alij deinceps ſancti uiri: tametſi hoc riuus iſte eſt purior, quo propinquior ſuo fonti. Ex horum doctrina & dictis uelut remedia colligentur morbis animi, ut ſub rationis manum & poteſtatem affectiones ſubdantur: ordinatione hac conſtituta, & quoad licebit fundata, probe ſeſe homo geret ſecum ipſe, & cum deo, & cum homine ſuperiore, inferiore, pari, ſiue priuatim, ſiue in familia, ſiue in re cõmuni omnium & publica, ſiue foris cum exteris. De inſtitutione hac cõſcribetur liber aliquis breuis, perſpicuus, Chriſtianæ pietati per omnia conſentiens, quem magiſter enarrabit. Scriptores humanæ ſapientiæ tractationem hanc de moribus quatuor in partes ſecuerunt: in eam quæ primùm cuiuſque animum ac mores informaret, quàm Ethicẽ: in eam quæ familiam componeret, quam œconomicen: & quæ

Diuiſio moralis philoſophiæ.

quæ cœtus congregationeſq; populorum regeret, quã politicen nominarunt. Addita eſt portio illius quædam de uitæ officijs mediis, quæ non tam informatione illa naturali continetur, quàm poſita ſunt in more, & educatione cuiuſq; regionis & populi. Quę ab eis ſunt his de rebus monimentis literarum poſteritati relicta, ea per ſe quiſq; priuato ſuo ſtudio euoluat. Sciat modo ſe inter ſpinas per loca obſcura ingredi, ut ſuſpenſo ueſtigio incedat, nec uſquã pedem ſecurus figat, niſi ubi lucem noſtram admouerit, eaque oſtenderit tutum eſſe illic ſubſiſtere. Neq; enim plus illis tribuemus quamuis maximis & acutiſſimis ingenijs, quàm quantum illi cum Chriſtianitate conſentiunt, hoc eſt homo cum deo. Extant de Ethicis decem Ariſtotelis ad Nicomachum filium uolumina, quę quibuſdam non ad Nicomachum placet eſſe ſcripta, ſed à Nichomacho: quod Cicero in libro de fini. 5. ſubſignificat. Laertius in uita Eudoxi autor eſt Nicomachum Ariſtotelis filium dicere Eudoxo, uoluptatem fuiſſe ſummum bonum, quæ ſententia eſt in Ethicis. Suidas ſex illum Ethicorum libros ait reliquiſſe: in quo ambigi poſſet ſint ne hi decem, qui Ariſtotelis inſcribuntur, an duo illa magnorum moralium, an 8. ad Eudemum. Sed cuiuſcunq; ſint autoris, certe Ariſtotelis nomine. 20. habemus libros de moribus, quæ magis ad ſciendum & diſſerendum faciunt, quàm ut moueantur, qui audiunt, aut uelint ita uiuere. Simile eſt huic opus D. Thomæ Aquinatis ſecundę partis ſummę, quod duos in tomos diuiditur, ſcriptoris de ſchola omnium ſaniſſimi ac minime inepti: hi libri concinnati ſunt partim ex ſacris, partim ex prophanis ſcriptoribus, tum receptis uulgo opinionibus: multis in locis facile mtelligas ſecutum illum eſſe alienum iudicium, ſuum non adhibuiſſe, quod fuit ei commune cum ſcholaſticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ ſunt de moribus. Xenophontis commentarij de rebus Socraticis. Plutarchi, quæ ſunt item de argumento morum. Ciceronis de finibus. Tuſculanæ quæſtiones. Lælius, & Cato maior. Senecæ de beneficijs, de clementia, de conſolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem, de uita beata, de tranquillitate animi, de breuitate uitæ, de ira, Epiſtolæ ad Lucillium: quæ in hoc fuerunt

scriptæ, non tam ut mitterentur, quàm ut in unaquaque quæstio aliqua tractaretur de uita & moribus formandis. Boethus de consolatione philosophiæ. Petrarcha de utraque fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modo in multis disciplinarum generibus, sed in uita etiam communi. Tradet sic bene uiuendi præcepta, ut non sciant solum, sed incitentur, & uelint bene agere, nempe erudito sermone atque efficaci multis tum sententijs grauibus, tum actorum exemplis fulto ac munito. Nec habebit satis indicasse hoc esse bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicque sit tale, cur ab hoc fugiendum, persequendum illud. Vitia nihil habebit necesse curiosius, ac subtilius explanare: utinam malum ne sciremus quidem. Sed quando in ciuitate, & cœtu hominum alij alijs magistri sunt ad flagitia, & malum quàmlibet à præceptoribus celetur, ignorari tamen ab hominibus non potest, obuium ubique aspectui & auditui. Idcirco rationem hanc in eo uelim teneri, ut quum duæ sint uitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, utilitatis ac uoluptatis cuiusque expertia: altera quæ in corpus cum delectatione sensuum aliqua manant. Illa quæ sunt animorum, explicentur, & retegantur fuse, tanto scilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur: ut in superbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum uexant, & cruciant: nec emolumenti quicquam adferunt, ut non iniuria furiæ nuncupentur: ea uero quæ uel delectant, uel hominum utique iudicijs prosunt, etiam si omni carent pulchritudine, tamen quia uoluptatem præ se ostendunt, hoc est dulcem perniciem, & simulachrum quoddam naturalis desyderij, malim obscure & rectius tradantur, insectando grauiter, atque ostendendo, quàm tetram & in præsens turpitudinem adferant, & in posterum pœnitentiam relinquant: in quo exemplorum deesse nobis copia nequaquam potest, non ucterum tantummodo, sed quæ quisque uiderit etiam homo perquam adolescens. Nec uelim periclitando esse cognita, trahent enim sæpe eum, qui semel de se gustarit: & in his est uiolenta consuetudinis dominatio: facilius erit à nunquam gustatis ab-

Vitia duorũ generũ.

tis abstinere. Ac quemadmodum Lacædemonij seruos ebrios liberis suis offerebant, ut hi aspecta in temulentis fœditate oris, absurditate dictorum factorumque ab ebrietate abhorrerent. Sic fuerit operæpretium monstrare iuueni tristeis exitus, quos uoluptates plurimis attulere. Eundem in modum fit mihi dictum de ijs uitijs, quæ cum populari utilitate sunt coniuncta: quod genus habentur auaritia, astutia, fraus, ultio, quæ prauæ illa imitatione utilitatis non paucis allubescunt. Illa uero sunt omnium perniciosissima, quibus laus etiam atque approbatio accedit: nam quum id, quod uirtuti est proprium, transfertur ad uitia, quid spei fit reliquum misero hominum generi & ad flagitia prochui? nisi ut dempta abominatione, qua deterrebatur à scelere, ruant omnes in capitalia facinora, de quibus etiam palàm perinde glorientur, ut de uirtute: huius notæ scelera sunt cædes hominum, & crudelitas belli, & apud quosdam honestissimarum matronarum constupratio. In hæc uitia ex ipsa hominum natura sumenda est oratio, & iudiciorum deceptio parefacienda. Disputationes sint in his graues de quæstionibus uitiorum & uirtutum. Licebit hic plus paulo altercari, quàm in œconomicis aut politicis: sed de ijs potius quæ ad definitionem spectent naturæ affectuum, quàm ubi definitum iam & constitutum fuerit, quemadmodum sit uiuendum. Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo discuntur. Sunt enim singulis nationibus sua. Sed à prudentibus in quoque populo esset curandum, ut ex ijs ciuitatibus, quas ipsi adiissent, ea desumerent ad usum suorum, quæ rectis essent iudicijs consentanea, quæque peruersos suorum mores corrigerent, prouiso ne ingenio suæ regionis aduersarentur. Nam sunt quædam Germano congruentissima parum apta Hispano. In his uero locorum, temporum, hominum distinctionibus moderatrix est prudentia, quam ubique præsto adesse conuenit. Græci olim de officijs scripserunt Panætius, & Hecaton. Sed nunc sola habemus Marci Tullij: quæ ad Christianismum Diuus Ambrosius transtulit. Sunt & à Iouiano Pontano nonnul-

Disputationes.

Officia.

Ia de magnificentia, de conuiuentia atq; huiusmodi tracta
ta, non adeo, ut res tanta poscebat, plena. Rei familiaris cu
Occonomi ca. ra non ad quærendas aut conseruandas opes referenda est,
ut ferè gentilitas putauit, sed ad quietem & tranquillitatẽ
familiæ: ut commode transigamus uitam, sitq; domus sua
unicuique uelut portus quidam molestiarum & curarum.
Itaq; assignandũ est cuiq; in ea suum munus maxime aptũ,
ne quisq; sit in ea otiosus, neue alienum officium inuadat la
bori aut commodis suis consulens. Tum ut bene ac salubri
ter pascantur, utiliter uestiantur, commode habitent, bene
uelint inter se, domum ipsam nõ minus q̃ patriam diligãt,
nutricemq; quandam esse existiment, seu matrem uerius.
Dominus sit præfectus & exactor omnium, quem ut patrẽ
ament omnes, reuereãtur ut dominũ: illiq; uni supremum
sit ius in cunctam rẽ familiarẽ. Hæc est familiæ institutio,
de qua præcepta ædet philosophiæ moralis pars illa, quæ à
Græcis οἰκονομικὴ nominatur. Scripserũt de illa Xenophõ
atticus, qui reliquis plurimorum iudicio anteponitur. Ari
stotelis opus non extat integrum. Multa hac de re sparsim
à Platone & Plutarcho dicuntur, qui etiam præcepta con
nubialia composuit, ut Erasmus librum de matrimonio,
& Franciscus Barbarus de re uxoria multis in locis ina
nem. Nihil est opus auditorio uel præceptore, non dispu
tationibus, sed colloquijs cum patribus familiãs pruden
tibus, quale est Socratis cum Isomacho apud XENO-
Res pub. PHONTEM. Respublica ad quietum, pacatumq;
que conuictum pertinet, ut ciues mutuo iuuent, & li
benter, & beneuole. Charitas communicatione utilita
tum extenditur, quies ab eadem charitate conseruatur.
Verum ubi charitas abest, iustitiæ officium in eius locum
succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potesta
te ac uiribus, quæ frenos concitationi animorum iniiciat.
Et quando sæpenumero non potest unus iustitiæ admini
ster omnia obire, quę in ciuitate iustitiæ opem implorant,
electi sunt alij potestate uel pari uel impari, qui magistra
tus & iudices nuncupantur. Hæc ergo est forma reip. hæc
philosophiæ politicæ consyderatio & cura, quos affectus
esse conueniat ciuium inter se, subditorum erga principes
& magistratus, magistratuum inter se, & aduersum subdi-
tos,

tos, quę ex his affectibus actiones, & opera nascantur. Quũ
uero dicitur, quod ius cuiq; in rem aut homines, iam leges
inferũtur. nam politica disciplina solos informat animos,
& mores ciuitatis: quanq; attingunt non raro hæc mutuo,
ut leges multæ ex politica sint, & econtrario. Neq; hic ma
gistrum requirimus, neq; disputationes, sed eã animaduer
sionem, quam initio diximus de affectionibus animi ac mo
ribus. Hinc usum rerum in foro, & curia. Senes nonnunq̃
de rep. inter se differant seniliter admissis eõ iuuenibus ut
ab eis & rerum peritiam, & morum grauitatem accipiant:
quam grauitatem, quẽadmodum præclare ait Cicero, mi
nime contentiones decẽt. Quocirca cauillatores & pertina
ces publicis consilijs nequaq̃ sunt idonei: quoniam nihil est
in uita & moribus hominum quod detorqueri ac infirmari
recto cauillando non possit. Solicitum uero magis esse de
uictoria, quàm de ueritate prudentiam corrumpit, ut idẽ
inquit Cicero. Administrationi reip. opus est iudicio sano,
integro, solido magis quàm arguto, aut acuto. ingenio fri
gido, & tardiusculo potius, quàm feruido ac præceleri: ut
simpliciter quę sint dicta in concilio, accipiat, multumq; de
eo apud se cogitet priusquam iudicium mentis suæ profe
rat. facile uero in sententiã recte censentis transeat sine cõ
tentione, & spinosis subtilitatibus, anxius magis de com
muni bono, quàm de existimatione sui. Ideoq; ad regen
dos populos Romanus quam Græcus melior, & Gentes ad
septentrionem quàm ad meridiem. Populari enim & car
bonaria trutina appendendus est plerunq; populus, non
exacta illa aurificis statera. Rector conuentus hominum
haud ignorabit sese uelut ædificij totius architectum esse,
quemadmodum scite Aristoteles docet, ut iubeat, ut uetet,
quid in ciuitate fieri oporteat, aut secus: quare conuenit eũ
si non sigillatim exacte, generatim certe & summa quadã
scire, quorsum disciplinæ & artes omnes pertineant, quæ il
larum origines, fines, materiæ, actiones, & earum quæ ma
nibus exercentur, & quæ solo constant ingenio: ut norit,
quid, quatenus, quo modo sit in ciuitatẽ admittendum, aut
ab ea propellendũ. De rep. scripserunt olim Plato primus:
secundum cuius institutionẽ tum demũ uiuent hoies, quũ
aliqua existet ciuitas solis sapientibus habitata. Idem Vto-

piæ continget Thomæ Mori. Legenda tamen & Platonis respub. & eiusdem leges, atque hæc ipsa Vtopia, ex quibus non pauca annotabuntur regimini ciuitatum perquã utilia. Aristotelis ꝫ. libri politici plus habent quæ hominum & ingeniꝫ & usu confirmatis iam moribus congruant, ut fuit uir ille prudentissimus & callentissimus sensus communis. Ciceronis libri de legibus ꝫ. lectu sunt periucundi, nec fructu carent. Sed eiusdem de rep. uolumina desyderamus. Isocrates Nicocli regi dat præcepta, tum subditis in συμμα χίχῳ, qui in tractatiõe locorum communium est cunctus ut solet. Xenophontis Cyri educatio quãmuis à Cicerone & aliꝫ ueterum apprime laudata, nimis tamen uidetur mihi militaris. Agapetus ad Iustinianum Augustum documẽta quędam composuit de rege. Christiani principis institutionem Erasmus scripsit. Francisci Patricij de repub. & regno duo legimus opera iustæ magnitudinis, in quibus dicta & facta multorum congessit, de suo pene adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, ꝙ fine delectu aggregauit, & fine censura, quæ duo in adducendis exemplis potissimum requirunt. Hæc est ars principum, consiliariorũ, iudicum, denique eorum, qui ciuitates & gentes moderantur. Formæ ciuitatis adnexæ sunt leges, quarum origo & processus ad hunc ferè modum habẽt. Hominum ciuitates ac conuentus omnes æquitate sunt uelut glutino deuincti, quippe quæ est conseruatrix & anima cuiusuis humanę societatis. Quæ sit uera æquitas, inueniet ratio, non quęlibet, sed pura & magna ui naturæ incitata, uel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui uel perturbantur affectibus, uel iudicijs sunt torpentibus, nec ullis philosophiæ præceptis eriguntur, ægerrime ad æquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, æquitatis illum ceu fontem in riuos deducunt pro locis, pro temporibus, pro ingenijs hominum, ut præsentis societatis usui conducat, quæ lex dicitur: qui uero legi parere alios cum potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca manifestum fit philosophi esse de æquitate tractare, & ex ea deriuare leges: nec ullius artis alteri⁹ esse potest: quiꝫ olim populis leges sanxerunt philosophos fuisse constat, Draconẽ, Solonem, Lycurgum, quiꝫ de repub. & ciuitatibus componendis

Leges.

Philosophi est de æquitate tractare.

hendis documenta tradiderunt. Qui uero leges has latas iam & receptas tenent, atque interpretantur, iurisconsulti sunt dicti, ꝙ ab eis quid sit ius in quaque re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisconsulti facturum legibus his ediscendis, ut eas nõ aliter quàm index quidam tencat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo uel iudicio. Sin uero id demum est ueri & perfecti iurisconsulti munus, ac professio, ut legum sensa & mentem explicet, ut quæ sit in quaque lege æquitas, id est qui uigor, quę uita, quas conseruari quoque tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plene ac absolute: tum uero non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed, qd Celso, & Vlpiano placuit, boni & æqui. Cuius artẽ per ma gna aliqua excogitari ingenia equidem percuperem, quã da æqui & futuri iurisconsulti addiscerent, quę ars iustitię uocaretur: boni ne tot subinde in unaquaq; ciuitate accumulandæ atq; exaggerandę forent leges aliæ super alias sine fine & sine affectu. Cicero persona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, ut ius ciuile in artem redigeret, generibus primum assignatis, hmc formis, quæ à generibus penderẽt. Sed id breuiter percurrit, & per transennam ostendit, ut illic alia. Aristoteles initia signauit quædã, sed more suo intricate per geometricas & Arithmeticas proportiones. Posset tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id est quæ essent uniuersorum hominum sensui ac iudicijs cõsentanea: hinc quæ uarietatem opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudicijs in plerisque congruunt, alia in more tantum & consuetudine sunt posita, mutãturq; temporibus, locis, personis, habent tamen qui inter se dissentiunt, probabilẽ quisq; opinionis suæ rationem: hæc postrema ad iudicium hominũ in quaq; ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris contemplandũ quæ magistratus sit erga priuatum cura, quod iussum, quod imperium, quatenus liceat & fas sit: quę priuati erga magistratum obedientia, quiho nor, quæ dignitas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum ꝫ artes in repub. magis necessarię uel honestę. Priuati inter se quomodo se gerent emendo, uendendo,

Ars tradenda

locando, conducendo, permutando, donando, accipiendo, promittendo, ijs quæ prosint sibi, parandis, & conseruandis, ijs uero quæ obsint, auertendis: quæ præmia & honores ijs, qui cœtui profuissent, quæ pœnæ & supplicia ijs, qui læsissent: quæ litium ratio, siue quid ultum uelis, siue tuum repeta, quæ tuendi, quæ excipiendi, aut negandi. Ad quã singula istorum accõmodari normam natura & recta docet ratio siue in uniuersum, seu pro ingenijs generatim locorum, temporum, hominum. Ante omnia leges sint notæ omnibus. Quis enim libenter se uel duci uel custodi incognito committit? Quæ uero est iniquitas ignorantia legis crimen non defendi, quum leges tamen ignorentur: itaq; leges ignotas statuere decipulas est tendere, non regulam uitæ tradere. Minus est cauillo & insidijs occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscuris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequentia sub tot oculis, testibus atque arbitris eorum, quæ gerantur. Notæ erunt, si breui sint, ac dilucido sermone conscriptæ. Quales sunt leges optimi ac sapientissimi legum latoris Dei, & discipulorum eius. *Si* paucis & maxime propijs uerbis res exponatur, tantum erit ad notationem æquitatis dictum, quantum fuerit satis: cætera benignè interpretationi relinquentur, ut ualidissimus ubique sit respectus æqui & boni. Quòd si longa & accurata oratione rem persequamur, omnia uidebimur uoluisse explicare, nec aliquid sanis interpretationib⁹ reliquisse. Ita nec magis ualebit lex, quàm quantum eloqui constitutor eius potuerit: quumq; nulla sit tanta facundia, quæ uastissimum illud æquitatis pelagus possit concludere, fiet profectò ut excluſa æqui boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, insidiæ succedant, quod euenire quotidie uidemus in ijs legibus atque instrumentis, quæ persequi minutim uolunt singula: ut nihil sit aliud hoc facere, quàm fenestras aperire fraudi quàm plurimas. Vulgari prodantur sermone & cumprimis aperto ac perspicuo, qui si procedente tempore, ut fit, obscurior reddatur, declaretur, aut innouetur uocabulis seculi præsentis. Vidit hoc priscorum hominum & prouidentia, & æquitatis simplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediscendas dabant, etiam ætate Ciceronis,

Conditiones bonæ legis.

ronis, id est, post annũ penè quadringentesimum: per quod & facilitas sermonis ostenditur, & quòd uitæ degendæ rationem unicuique familiarem esse uellent. Sint leges imbecillis blandæ, robustis robustæ, pertinacibus feroces, quod est optimi rectoris ingenium, sicut eleganti uetusto seculo sapiens expressit poëta:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Publicam quietem alant, & foueant, asperæ interturbatoribus illius, cuiusmodi sunt delatores, calumniatores, quicq; multo libentissime & facillima quaque de causa lites suscipiunt: ut quemadmodum Isocrates admonet, damnosum homines sentiant litigare, contrà nõ litigare fructuosum. Nec solum dabunt operam ut ciuium conseruetur inter se concordia, sed cum toto hominum genere, quos regeneratio mystica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eosdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac si ad Christianum unicum præceptum sint accommodatæ charitatem hominum cunctorum mutuam: quam ob rem nec sanciendæ leges indigenis utiles, exteris noxiæ. Et quando in bonis ciuitatis moribus paucę ac propè nullæ leges sunt satis, contrà uero in malis moribus quantocũq; numero nõ sufficiunt, non solũ *in* reipubicæ cõstitutione, sed legũ iussu cui propter potentiã plurimum homines tribuunt, curadũ est, ut casta atq; incorrupta sit puerilis educatio: tum in uiris & ciuitate uniuersa honesti, & sobrij, & uerecundi mores, propositis ad hoc præmijs ac pœnis. Prudenter in Cyri educatione inquit Xenophon. Plerę; ciuitatum nihil omnino solicitæ, quemadmodũ pueritia instituatur suoꝝ ciuium, nihil ad hæc præcipiẽtes de grandioꝝ moribus, iubẽt illis tum nõ furari, nõ rapere, non uim domui cuiusq; inferre, nõ cædere, quẽ non est æquũ, nõ adulterari, non contumacẽ se præbere magistratui, & alia his cõsimilia. Quòd si quis contrà fecerit, pœna est ilico parata. At leges Persarum facinora suoꝝ antecapiunt. Siquidem à *primo* statim curæ illis est, ne quod prauum, ac fœdũ facinus uelint ædere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille non *minus* sapiẽter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit, si eos in ciuitate bene instituta tolleret. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, roga-

riconuenit, hoc est, deliberari cum multitudine an approbari oporteat · in qua consultatione tempus consideratur potissimum, in quo præsens rerum status continetur: & feruntur uel infinite, uel ad certum aliquod tempus, et descriptum locum, uel etiam de uno aliquo homine aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat, proponatur publice dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, ut si quid cuiq̃ parũ uideretur æquum, de eo magistratus admoneret: post id tempus firmæ sunto leges & ratæ. Perscribantur accurate distincteq̃: seruentur in tabulario populi loco maxime tuto, minime ruinæ obnoxio, uel q̃d est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero contineantur leges nudæ, cuius subinde fiat populo non legendi modo, sed describendi etiam, si uelint, copia. In altero leges sint cum earum rationibus & causis, ut ex eis prudentes uiri extiment, sit ne è republica abrogari legum illarum quampiã, uel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem tolli par erit, quæ propter eam rationẽ est accepta. Adde quod ratio efficiet, ut melius intelligatur lex. Sed in nostris ingeniis ea est hebetudo ac ruditas, & in uerbis infantia, ut nihil ualeamus adeo dilucide explicare, quin multis id fiat implicatũ, & obscurum: quare interpretibus est opus. Et quoniã Ius ciuile spectare ad ciuium concordiã debet, ideo qui illud interpretaturi sunt, & quasi de eo ædituri oracula, quibus rebus ea concordia sarta tecta conseruetur, ediscent, cognitis tum humani generis communi natura, tum multarum gentium animis, & moribus, sed potissimum suæ ciuitatis: quod fiet multa uidendo, audiendo, obseruando: gestis quoq; rebus maiorum legendis, & temporum mutationumq;, quæ aliquando inciderunt in rempublicam uarietatibus. Quibus uelut condimento opus est magno & uegeto iudicio ad annotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentiæ nomen peculiare huic hominum generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudentia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteatur pauci, illi uidelicet quibus à Senatu aut principe erit permissum, ut Romæ fiebat sub Cæsaribus. Interpretentur hi leges scripto quidem rogati à iudice, uoce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si uelint, sed lingua secre-

Interpretes legis.

secretiore & tantum doctis nota, nõ ex suis uel alienis opinionibus ac placitis, sed ratione adhibita, ut non plus habeant uirium, quàm ratio ipsa impetrarit. Nihil scribatur aliud: neque excogitentur casus, quæ res ut infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis. Docendi & discendi hæc erit uia. Grauissimis uiris pateant libri illi legum & rationum de quibus dicebam modo. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placide ac moderate conueniant dèque illis legibus sermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex usu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: dèque eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant: huiusmodi erant Athenis Thesmothetæ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris uentitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scæuola: audient eum respondentem consultoribus de iure. Seorsum uero exponet eis causas, & uelut fontes legũ, uel quas ipsi ĩdem dedere, qui tulerunt, uel suas, uel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquiis disputabunt, quàm cõgruant leges rationi, ac uelut uitæ suæ æquitati an causæ & tempora imponendi legum præterierint id fier non in cœtu & corona oftentatione titillante ac solicitante: periculosum est hoc enim & dicentibus propter arrogantiam, & audientibus, quòd eorum animi minus obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui uni humanũ ingenium sua sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas ansas torquẽdi leges ostẽdunt, tum etiam lites excitandi, alendi, producendi, unde concordia uehementer affligitur præcipuum societatis bonum. Inter scriptas leges quas quidem nouimus Romanæ uidentur excellere. Sunt enim ad humanum cõuictum aptissimæ nempe ad cõtrahẽdum, tum ad quietem, ut homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea docte & grauiter perscriptæ, uerbis puris, propriis, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam constructæ satis ad discẽdum appositò. Nisi q̃ interdum correctio illa priorum per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorũ ætatũ multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui

Quomodo leges docendæ.

Leges Romanæ.

qui Pisis Florentiam dicitur esse translatus, quem autographum esse quidam suspicantur, sed est sane peruetustus, & alijs emendarior. Addantur enarratiuncule breues ac perspicuæ: quamuis iam locis aliquot factu esset prope impossibile, siue ob intricatum sermonis contextum, siue ob significatus quorundam uerborum, qui exoluerũt penitus.

Exercitatio legum.

Exercitatio earum sit in reddenda earum ex bono & equo ratione, cur quæq; constituta sit, & sancta, quod ut est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudẽtiam cumprimis expedit, tum ut m alijs quoq; negotijs dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem ueniamus perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ĩ legendi soli, quos præsertim pfimus, nam fugisse nos aliquos cognosci dignissimos non dubitamus: & existẽt post nos aln uel pares maioribus, uel superiores etiam. Magistrorum fuerit ea cura, ut ipsi degustent omnia, & suis demonstrent, quæ ediscenda, quæ legenda, quæ habenda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoq; ad ornamentũ modo loci, atq; explendos forulos. Qui maiore ui mẽtis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cœlitum eriget, felix ille & superis charus, is ad Theosophiã & Theologiam ascendet. De hoc beato atq; admirabili nõ est nobis dicendum cum alijs, & iam de cursu tanto fessis: propriam curam exigunt hæc. Dicemus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarum ardore incitato. Nam ea res amplior atque augustior est, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBVS ERVDITI.

CONfecto curriculo artiũ humanitatis, declaremus iam, quid nobis uideatur faciẽdum docto uiro, quomodo reliquum ætatis transigendum siue separatim secum, siue cum alijs. In usu atq; exercitio suatum artium: In traditione earum, quomodo inter professos artẽ ac disciplinam eandem: ut ille se erga illos geret, eorumq; de se opiniones accipiet, & censuras. Quo pacto sua consignabit literis, & transmittet ad posteros. Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurret, ut ad posterius studiũ transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertijs repetet, tertia in sextis. Nam connexionem

nem inter se habent omnia hæc & affinitatem quandam: alia in manus resumet, quia necessaria præsenti usui, alia quia leuamenta præsentis laboris. Erit scienti studiosus. Nec se unquam ad fastigiũ eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sententia Senecæ est annnaduersa acutissime, potuisse multos ad sapientiã peruenire, nisi se iam peruenisse crederent. Idem ad Lucillium est autor, Tandiu discendum, quandiu nescias, & si prouerbio credmnus, quandiu uiuas: quandoquidẽ nihil est in uniuersa natura tam promptum & facile, quod non totam hominis ætatem possit distinere. Non erubesceret homo sciendi cupidus à quocunq; discere, qui docere quid possit. Cur hominẽ ab homine pudeat discere, quum humanũ genus multa à beluis discere non puduerit? Ita uero studendum, ut non obruatur ingeniũ mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & eorum, qui nostræ sunt curæ commissi. Docti homines quum intel ligunt se ingenio, consilio, cognitione rerum præstare cæteris, aut certè sic alios existimare, ingentes attollunt spiritus tanquam ipsi homines inter pecudes uiuãt: unde incredibile est dictu, quantopere arrogantia inualescat. Sancte illud à Paulo Apostolo dicitur, inflari homines scietia, charitate ædificari. Sed reflectet in se oculos sapiẽtiæ sectator, nec plus aliorum de se testimonijs, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est conscius se ignorare, quæ alĩ eum scire non dubitant: quoties halluci natur, labitur, fallitur, & à uero quàm longissime discedit, ut non sine grauissima ratione & causa Socrates, quẽ Græciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neq; se neq; alium quenquam scire: quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissime tenuit: & profecto si quis rite expendat & reputet singula, comperiet nihil certius à nobis quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusius persequi non est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet, næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Linguæ quid aliud sunt quàm uoces? aut quid interest semotis disciplinis, Latine & Græce noris, an Hispane & Gallice? Dialectica et rhetorica instrumẽta sunt artium

Cõtra arrogantia doctorũ.

artium non artes, meliusq; à natura traduntur, q̃ à magistro: philosophia opinionibus tota & coniecturis uerissimi Itudinis est nixa: sed neq; hæc singillatim exponere est huius loci. Age uero donemus te aliquid scire certum atq; explo ratum, an hoc ignoras alieni te habere beneficiũ? Cur tibi accommodata uestis facit animos? Si quid habes boni, alie num est: si quid mali, id uero est tuum unius. Vides te erudi tum munus Dei est, cui displices, nisi quam inde gloriã nan cisceris, in illum refers. Equidẽ haud repugno, quo minus uir doctus talẽ se esse intelligat & aliis sapientiorẽ, sed neq; esset doctus aut sapiens, nisi id facile perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illiq; uni referat acceptam, à quo uelut fiduciariã possidet: quum se admirationi esse cõspicit, ne sistat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos deiciat in terram, ut honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanq; opera & merito suo cõsecutus, quod est manum suam ipsius osculari, iniquitas maxima, quemadmodũ Iobus ait, & negatio cõtra Deum altissimũ.

Eruditio q̃t rebus constet.

Quatuor rebus cõstat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, studio: tria prima cedo unde habes? nunquid non ex Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res infima est omnium, & leuissima: quid quòd ad eam ipsam adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida, tum etiã ualetudine, quæ Dei sunt dona. Quid ergo docti superest proprium, quo gloriari possit? an quòd uoluit? at q̃ multi uellẽt, si tam eis per Dei benignitatẽ liceret, q̃ tibi. Itaq; inter laudationes sui erigat se uir sapiens ad contemplationẽ sanctæ illius & diuinæ sapiẽtiæ, ad cuius infimũ, ut Paulus inquit, humana omnis sapientia cõparata mera est demen tia. Veniat illi in mentẽ, si homines unius aspectu gutulę tã topere cõmouentur, quid facerent, si copiosissimũ illum & æternum fontẽ daretur intueri, unde manãt uniuersa? Tũ adoret demisso animo autorem bonor̃ omnium, & agat gratias, quòd munera sua copiosius dignatus est sibi, q̃ aliis impartiri: quodq; uoluerit se esse instrumentũ alicuius partis consiliĩ atq; operis sui. Nam nos omnes instrumenta sumus uoluntatis illius. Quocirca nullus sit tanta eruditione uir, & rer̃ peritia præditus, ut putet Deum indigere ipso ad effectum consiliĩ sui. Primum q̃ solutissimæ est arrogãtiæ existi-

existimare te aliquid posse præstare, quod nullus alius possit, si eodem applicet animum. Deinde q̃ non magis instrumentis ullis Deus ad agendum indiget, q̃ luto ad aperiendos cæci oculos: ex lapidibus suscitare potest filios Abrahę: & infirma elegit mundi, ut confunderet fortia. Quòd si tuir sapientia præstantissimus & inclytus beneficio Dei tantus euasisti, utriq; in quemcunq; ille fauorem transtulerit similem, fiet similis. Quapropter rogãdus ille est, qui omnia largitur, & per nos operat, quę ipsi est uisum, ut nobis potissimum eruditio nostra prosit: ne nos instrumentum faciat in bonum alior̃, perniciem nostram: ne idem accidat nobis, quod uel malis medicis, qui alios curant, se non curant: uel tubicinibus qui alios ad prælium adhortantur, ipsi non pugnãt: uel candelis, quæ aliis quidẽ lucent, seipsas cõsumunt. Itaq; quoties ad studiũ accedimus ab oratione auspicãdum est, q̃d feciſſe Thomã Aquinatẽ, & alios permultos sanctos uiros memoriæ est proditũ: idq; est orandũ, ut sana sint nostra studia, ut nemini noxia, ut nobis & omnibus in cõmune salutifera. Cæter̃ si omnibus uitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quãto magis studiis: ut constitutum sit nobis, quò pertineat labor noster. Neq; enim studendũ est semper, ut studeamus solũ, nec ut se animus inani quadã contemplatione ac cognitione rer̃ exlex & immunis oblectet. Negat Socrates uacare sibi ad interpretationem fabular̃ poeticar̃, quoniã nondũ norit se: & ridiculũ sit eum, qui se non norit, aliena scrutari. Multo minus studior̃ fructus pecunia æstimãdus est: quẽ unum esse arbitrantur homines ingeniis abiectis, quib; plurimũ à uera studior̃ ratione absunt: nihil est enim tam diuersum literis, q̃ pecuniæ uel cupiditas uel cura: ut quocunq; hęc incubuerit, protinus studiũ rer̃ cognoscendar̃ expellat: q̃d se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus nõ cõntttit. Ditandũ inquiũt, postea philosophandũ, minime gentium, imò cõtrà philosophandũ prius, postea ditandũ. Nam si prius ditẽre, philosophari mox noles, & de opibus solicitus, & in mille raptus uitia usum diuitiarum ignorans philosophiæ nescius. Quòd si semel philosophẽre, expeditum tibi erit postea ditari, quãtum sat erit. Nullam allegare causam quis potest, quo min⁹ in philosophia ponat operam,

Finis studiorum.

operam, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat: philosophandum est pauperi, quia non habet, ut leuior ei fiat paupertas: philosophandum est diuiti, quia habet, ut rectius opes administret: philosophabitur felix, ut felicitatem probe regat: philosophabitur infelix, ut infelicitatem lenius ferat. At uero ex artibus ut quęq; cum maiore hominum malo uenduntur, ita minime oportet ob quæstũ exerceri, ut ius, medicinam, theologiam. Non ingeret se uir doctus ad capessendam rempublicam etsi optare debet, prodesse quàmplurimis, nec arbitrari se uni sibi natum, quod priscus philosophus Platonẽ admonuit, unde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonum opus expetere: tum ut occupet bonus eum locum, quem occuparet malus. Sed non habet idem & gratiæ & uirium ingestus quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligenter prius animos suoꝝ ciuium, sani ne sint, an sanabiles: ut si qua parte prodesse queat, non recuset laborem, sin uero inanem atque iritam sumpturus est operam, omnino abstineat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda uero pleroꝝq; principum adeo sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atque infensa. Sinendi sunt ualere illi cæci, ut dominus dicit, & duces cęcorum: curam nostram traducamus in populum magis tractabilem, quiq; se curantis manibus faciliorem atq; obsequentiorem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeius quiuis, quàm princeps. Nihil perinde artium omnium decus cũctæq; eruditionis fœdauit & abiecit, ut quorundam sciolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet, principibus potissimum, nouo exemplo magis quàm uetere: sed nec homines uere docti hoc faciunt, populus tamen id discrimen non capit, pro doctis habent quoscunq; uident specie aliqua sermonis Latini uel scribere uel loqui. Atqui tuentur se, qui id faciunt, hoc colore, ut dicant non se quales illi sint, prædicare, sed quales esse debeant ostendere: dilutus sanè color, & quem alij utiq; non discernant: quare assentationis damnant literatum, atque adeo etiam ipsas literas, illumque abominantur, qui sceleratum principem tanquam optimũ commendet: quin etiã princeps ipse praua de se opinione imbutus talẽ existimari se arbitrat, qualis dicit: unde arrogãtior fit indies, & intolerabilior, inq; instituto uitæ genere confirmatur, ex quo uidet se tantum laudis nancisci, ut id docti uiri monimentis literarum impressum, infixumque oportere esse censeant. Si studiosi asserentari non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissime gauderent, uidelicet iuxta prisci poetæ dictum, laudatis uiris: tum reprehẽsio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quàm religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus principes quàm alius quiuis amplissimum uirtutis suæ in hac uita præmium duceret erudito se homini approbari. Nunc uero pili non faciunt, quæ sciunt se numo uno sestertio, numo uero, imò frusto panis empturos. Ergo quum res feret, ut sint à nobis laudandi, parcius laudanduni, & ita, ut sentiãt se potius admoneri, incitariq; ut pergant, quàm gratulationem cani tanquam curriculo absoluto: quumq; profecturos te speres, libere sunt reprehendẽda uitia, modo acerbitas absit & rabies: sin odium solum quæras, neq; profis, abstinẽdum est ab irrito labore. Nec potentum, aut omnino cuiusquam uitijs offundendus color præmij spe, aut cupiditate alia: quod est magnopere nefarium: nam efficis ut & illi ipsi audacius male agant, & alij quum illorum exemplo, tum docti hominis assensu. Sunt alij qui studijs non pecuniam uenantur, sed gloriam: gene De gloria.
rosius sanè quiddam fateor, uerum quæ ut in adolescentia & iuuẽtute maximos subdit stimulos ad honestas actiones, ita multorum deinceps est malorum causa & origo. sicuti aliàs ostendi: quod omnia oculis intuentium tribuimus, nihil conscientiæ, qua non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius. Ideoq; spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus, quòd qui falso de nobis iudicarat, errorẽ suum post intelligit: aut falli incipit, qui recte: etsi crebrius euenit, ut deceptæ existimationes uerrantur in melius. quippe res ueras solidasq; tempus cõfirmat, inanes autem dissipat, & absumit. Quocirca nemo se gloriam in posterum assecuturum confidat uano uiuentium fauore, & specie quadam præclarorũ operum. Nam extemplo simul affectus illi inci-

Assentatio doctorũ.

tari subsederũt, in eorum locum iudicium subit, & quidem exactius. Itaq; multos in uita honoratos accepimus, ignobiles & cõremptos post fata: accedit huc, quòd uti dicebam modo, opinionum commenta delet dies, recta iudicia corroborat. Age uero, q̃ incerta est fama? q̃ lubrica? multi immortalitatem sibi polliciti, ne diurnitatem quidem assequi potuerunt: ut Appion grammaticus qui, ut apud Plinium legimus, immortalitate donari dicebat à se illos, ad quos aliqua opera componeret: at ipsius ne litera quidem extat. Quàm etiam iniqua, ut benemeritis non contingat. Extant Ouidij opera, nõ extant Chrysippi nec Crantoris. Integer ad nos peruenit Vincentius Bellouacensis, non Titus Liuius, non Polybius, nõ Marcus Varro, non ipse idem Marcus Tullius, ut non temere Martialis dixerit, libro uicturo genius esse opus. Adde his, quàm est uaria? idem alio tempore & alijs locis pulchrum uidetur & fœdum. Quid quòd præclara inuenta ingenijs & diligentia sequentiũ obscurantur, ut multis priorum posteri magnitudine sua, & quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant. Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo? qui nihil eorum sensurus es, quæ hic agentur, utique non magis quàm equus, quum in Olympijs uictor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur. Quid ad Ciceronem uel Aristotelem redit ex tanto nomine? quid ad alios uel literis illustres uel bello? Sed in ipsa eadem uita quid senties absens de gloria? quid dormies? In præsentia uero necesse erit, uel eos qui te in os laudant, esse uanos, uel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedo autem, quid tandem dicent? ô doctũ, ô facundũ hominẽ, imò uero ô leuẽ & uanũ hominẽ, si tã leuem aurulã præmiũ tibi literati laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, cõscientiæ tuæ uolueris seruire, & per illam Deo, quãto solidior tibi & diuturnior gloria continget? si te laudarit Deus uiuens uiuentem, præsens præsentem, immortalis immortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio: non qui seipsum commẽdat, is probatus est, inquit Paulus, sed quem Deus commendat. Viro docto cogitandum est frequenter de migratione ex hoc quo, deq; uita

uita illa sempiterna, & ita meditandum sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationem mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum ueniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularũ actionum, ad quem breui ueniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi uitæ: cui se approbari unicum erit illius studium. Nam cui se uendicare cupiat uel reus uel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quem omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Athenienſis, nõ erit nobis Christus Dei sapientia? Magnũ est, inquit uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo totics laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, q̃ ut eruditionem, & quæcunq; sua munera in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia imparti tus est commoda, ut mutuo prosint in cõmune: & uult nos gratuito distribuere, quæ gratuito à se accepimus, q̃q̃ ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissime refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: que ipse gratis nobis dedit, hæc eadẽ si ipsi reddamus, amplissime remuneratur. Hic est ergo studiorũ omnium fructus, hic scopus, ut quæsi tis artibus uitæ profuturis, eas in bonũ publicum exerceamus, unde merces immortalis cõsequitur: non ad pecuniã, non ad præsentẽ gratiam aut delitias, quę fluxæ & momentaneę sunt. An uero pecuniæ causa recte uiuimus, recte monemus, & tam amplum Dei munus tam uili & contemnendo pretio cõmutamus? an propter gloriã? miser si illã tam auide cõsector, quæ per tot labores & curas egre retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac cõparanda: mi serior si populi uoculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, q̃ ab immortali: ab stultis, q̃ ab ipsa sapiẽtia: ô q̃ aureo piscamur hamo, & quidẽ anguillas putres? bona ergo fide exercendę sunt disciplinę in eum ipsum usum, ad quem sunt à Deo collatæ. Neque enim discendum est semper, nec ad uitam transferenda doctrina. Infinitũ quidem ex se est studiũ quodcũq;, sed aliqua tñ eius parte incipere debemus illud ad aliorum commoditates ac emolumẽta deducere: in quo prudẽtia est opus, quia exer-

Studiorũ fructus.

Notæ

citium circa singula & separata uersatur, quæ regit prudentia circunstantiarum omnium æstimatrix & arbitra.

Quomodo uersabitur inter homines.

Proditurus ad hominũ occursus & conspectum uir doctus meditatus & paratus exeat tanq; ad pugnam, ne qua à praua aliqua affectione capiatur, à quibus oppugnamur undique, atq; incessimur, & qui toties ab alijs auscultatur, auscultet ipse aliquãdo se. Confirmet domi animũ magnis & ualidis cogitatibus ad despicientiam honoris & dignitatum: meminerit eius uocis quam à Domino audiuit, salem se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, q̃ uel fatuũ salem fieri, uel lucem tenebrosam, cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale cõdientur, uel illustrabuntur hac luce? Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus resistere oppugnantis assultui ualeat. Præstet reuera salem & lucem compositione animi, & moderatione perturbationum, uerbis sapientissimis atq; opportunis, ne sit importuna sapientia, ac proinde putida & odiosa: sed quæ quoties se proferet, uelut salus quædã appareat ijs, qui adsunt. Gestum ipsius & corpus uniuersum modestia & moderatio decorabũt, dicta uero & facta grauitas ac constantia: ut alijs ad similem uitę rationẽ exemplo esse possit. Multũ quidem persuadebit oratione, sed plurimũ uitæ innocentia. Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo eius perpetuo succurrat, nihil ab eo uel dici uel fieri, q̃d autoritatẽ nõ habeat, & in exemplũ à beneuolis sumat, putant em̃ eam esse legem uitæ: à maleuolis autẽ & inuidis ad examen & censurã sinistram. Idcirco erit & in agendo cautior, & in pronuntiando cunctatior, & omnino in loquendo circũspectior. Propter hunc bene audient literæ atq; artes, multisq; eius æmulatione studijs sese disciplinarum dedent, quarum fructum tam pulchrum, atq; admirabilẽ cernunt. Quã m est pudendum uiris doctis, homines sæpe imperitos moderatiores habere animi motus q̃ illos sapientiæ præceptis constipatos: qua de causa literis frequẽter grandefit à pleriscq; conuitiũ: multisq; in odium uenerunt, qui sese prudẽtiores fore arbitrantur, si illarum nihil prorsum attigerint. Cæterum ea bona quæ uiri docti aspectui exhibebunt hominũ, uerius re ipsa præstent, q̃ ostẽratione. Prodit se tandem male simulatus animus, atq; eo fit magis in-

uisus

uisus ac detestabilis, quo diutius grauiusq; imposuit. Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quantũcunq; occultetur splendorem suum foras emittit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorem, quantum quoq; die comederint, sed id re testificantur, lacte, lana, fœtu. Turba studiosorum seculum uocat felix, in quo multa sit eruditio: non est uero id felix seculũ, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, quod legerunt, quod profitentur, quod alijs præscribunt: quum qui audiũt, & uident, coguntur exclamare: hi sunt qui loquuntur, ut uiuunt: & uiuunt ut loquũtur, quod philosophos illos de Origine Adamantio dixisse Eusebius est autor. Ne erubescas parum recte facere, quæ non potes melius: erubesce male facere quæ potes bene. Præbebunt se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatibus inuictos, & ostendẽt, quantum in hominis corde efficere possit sapientia, si regnet: quamq; longo interstitio sapiens ab insipiente distet. In rebus magnis & præclaris ualere ac pollere fit eis satis: ne cupiant in quibuslibet haberi magni, non in armis, equis, uenatione, piscatione, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci aut triuialibus. hoc ardelionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridiculi, qui de illis non minus uolunt, quàm de sapientia iudicare. Nam quemadmodũ à luce nihil in obscuro cernimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sapientes hallucinari ad nugas transfatos, utiq; & nugatores in sapientia cæci sunt. Est eruditi hominis opus eam ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi de suo lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideoq; in uisione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudierint multos, fulgere sicut stellas in perpetuas æternitates: & Dñs noster magnũ illũ uocatũ iri ait in regno cœlorũ, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit, & alios edocuerit. In docendo quem potius magistrum imitabimur, q̃ illum ipsum Christũ, quẽ pater ad eruendum humanũ genus cœlitus demisit? post hũc magno interuallo eos, qui Christum sunt secuti. Is uero quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit sola, quæ audientibus essent profutura, nõ quæ quãtus ipse esset, declararent: nam si gloriam suam affectasset, aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & q̃ admirabilia patefacta, sed quę

De docendo.

captum

eaptũ omnẽ excessissent, etiã angelos. At uero nobis seruiebat oĩs illius oratio, nõ oblectationi sui. Sed nec delitiæ quærẽdæ sunt, uel oblectatio. Plinius peculiarẽ in studijs sentit causam illos esse, qui difficultatibus inuicti utilitatẽ iuuãdi prætulerũt gratiæ placẽdi. Paucitate discipulos cõtentus fuit Dñs, quũ Dei sapientiã et uiã æternæ salutis mõstraret mũdo. Quis potest de discipulos numero cõqueri, quũ autor humani generis duodecim hominũ schola acquieuerit? frequẽti auditorio ambitio magis seruit, q̃ seueritas institutionis. Cęteros de schola Oracula hæc habentur uetes.

Oracula ueterũ de schola.

docendũ sine inuidia, absq; rubore discendũ, gratiæ semper habẽdæ docenti, aliena inuenta sibi non usurpãda. Cogitabit uir sapiẽs mundũ hunc esse uelut ciuitatẽ quandã, cuius ipse sit ciuis, aut magnã quandã domũ, cuius ipse sit de familia, nõ referre ad q̃ bene aliquid dicat, dicat modo: hic parari opes illas, hic ad publicas relinqui cõmoditates: parentur, & cõmunicentur, ad q̃ autẽ, nihil interesse: quare & ipse sua pro utili parte conferet, & alios ut conferant, benigne adiuuabit, & quatenus se ac suam imbecillitatẽ cognitã habet, & perspectam, alioqui nec sapiens dici posset, nec doctus: reputet cum animo suo, quantam humano generi inferret iniuriam, si neminem se uel meliorem esse, uel doctiorem uellet. Porrò de cursu institutionis Socratis sententiam ex Platone adducit Cicero, quem solitum dicere scribit, perfectum sibi opus tum esse, si quis satis esset cohortatione sua concitatus ad studium percipiendæ cognoscendæq; ueritatis. Sed nos similitudine utemur notiore: tãdiu esse cuiq; opus duce, quandiu uiam ignoret, eam ubi per se possit peragere, animo indigere magis, quàm magistro.

Cõcordia doctos.

Docti inter se concorditer ac humane cõuersentur. Enimuero turpissimũ est nobis, latrones ac lenones maiore inter se consensione uiuere, quàm eruditos. Sed nec eruditis unanimitas ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sancte coluerint, nõ ad gloriam, uel quæstum: nam ubi harum rerum cupiditas inualuit, difficile est sanctam seruare societatem. In studiorum collationibus qui alteri melius dicenti cõcedit, ne uictus nominetur: alienissimum est ab hac re nomen illud: neque enim pugna est hæc, uel qui disserunt, aduersarij: acerbissima atque inimicissima appellatio

in suauissimam rem, & beneuolentiæ natura ipsa plenam est translata. Nam quæ potest maior inueniri coniunctio uel arctior, quàm animi, & eius, qui illum ad prudentiam aut uirtutem excolit: non alia utique quàm arui & agricolæ, ut non immerito parentes sint animorum, qui docent: & quemadmodum in oculorum ita in mentis aspectu qui non satis cernit perspicue, acutius cernentis cedat iudicio, sine indignatione: oculos ille acutiores uel saniores est nactus, hic ingenium uel natura perspicacius, uel usu, ætate, diligentia expolitius: quid quòd interdum animaduertentiæ magis laus est, quàm ingenij: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus à multis quæritur. Sed ut nuncupetur sanè, quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & uictoria: quæso expendat quisq; secũ, quantũ sit beneficium liberari à tyrannide ignorãtiæ: quę seruitus est omniũ grauissima & teterrima. Sapienter Plato, tanto præstat disputatione uinci q̃ uincere, quãto est melius magno malo liberari, q̃ liberare: quid enim exitialius homini potest contingere, q̃ falsa opinio? Vt sit hoc fortasse liberatori gloriosius apud nõnullos, liberato certè utilius est. Vere huic tanto ignorantiæ malo libẽtius eximeremur omnes, si disputationes minus essent scenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ colluctantes cingit: esseq; amica potius sermocinatio, q̃ pugna inimica: quod quũ in genere omni disciplinæ fieri decet, tum potissimum in theologia, ubi cõtra sacram ueritatem impie confligitur, & scrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, inco-cussas haberi fas est: exasperat porrò sparsos scrupulos dæmon hostis, atque auget: accõmodant etiam homines suas manus, dum unusquisque de ingenij gloria laborat magis, quàm de ueritate asserenda. Cedendum ueritati omni non piæ modo & sacræ, sed prophanæ quoq;: & præcepto sapientis obtemperandum, quo iubemur non contradicere uerbo ueritatis ullo modo. Candidæ ac prudentes censuræ uehementer sunt studijs omnibus utiles, si animi iudicium citra damnũ affectus profertur, ut inquit Tacitus: nec quicquam est in his damnosius, q̃ iudicios confundi signa, sicut in uita nolitatum: ut nesciatur quid quisq; aut probet, aut improbet: quod usu uenit hoctẽ pore, quũ periculosissimum

De censendo.

finium est de quoꝝ loqui, tam iritati sunt omnium animi, & parati ad pugnandum, ut uel attingere quamlibet leuiter non sit tutum, etiam si alid spectes: tenera atq; infirma conscientia ilico sese peti suspicatur, haud aliter ꝙ ulceroſi equi actutũ concitantur, strigile audito. Quanꝙ uitio hunc incitamenta atq; incrementa præbuere ꝙplurimi, qui acerbissime alios perstrinxerunt, non ut ueritatem exprimerent, sed ut suggillarent, ac infamarent nomẽ alienum, uel odio impulsi, uel falsę gloriæ spe adacti, existimantes tam se habitum iri pulchros, & præstantes, ꝙ alios tetros esse ac uiles ostendissent: sed illis multo secus, atq; sperauerant accidit: nam cãdoris etiam ineruditi sua est apud omnes laus, malignitatis uel eruditissimæ uituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiunt plagam disciplinæ? detrahitur autoritas tam odiosę rixãtibus, & tam capitaliter inimicis: despondent animos excellentia ingenia, quum pertesa rem adeo amaram nempe digladiationes perpetuas ab studijs resiliunt, ac abhorrent: profectus inter hæc studiorũ amittitur, atq; obscuratur ueritas, dum malunt quidã corrumpi literas, ꝙ instaurari per suos inimicos. Quantũ scelus est eloquẽtiam, ingenium, & alia magna atq; admiranda Dei munera, hominibus à Deo ad utilitatem hominum concessa in eorũ perniciem conuertere: per bona malefacere, hoc uero iam nec ferarũ quidem est, nedum hominum. Quanto religiosius Quintilianus Ethnicus, ꝙ nos Christiani: Mutos nasci & egere omni ratione satius fuisset, ꝙ prouidentiæ munera in mutuã perniciem conuertere: quid refert quomodo impetas aliũ, ferro an stilo, ubi uoluntas est eadem, & plerunque lingua plus lædis, aut stilo, ꝙ gladio: quippe ferro corpus modo cõsaucias, lingua uero etiã animum. Artes humanitatis nominantur, reddant nos humanos: à Deo optimo sunt traditæ, reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod est ei Deus largitus, quid aliud ꝙ sanctum Dei iudiciũ improbat, & distributionẽ munerũ illius condemnat: tãetsi quid est ꝙ queri quisꝙ possit de Deo? an non tecũ ille egit prolixe? aliquos supra te uides, at quanto plures infra te? Erit uir doctus in definiendo lentus, in asseuerando minime pertinax: quæ reprobaturus est, etiã atq; etiam leget, uersabit, excutiet, ne quid ab eo temere in damnando

mnando affirmetur: minus circũspectum esse uelim in laudando. Caueat ne non satis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inusturus est, maiorem pro se rationẽ habeat, ꝙ ipse contra eum: consultius fuerit nihil pronuntiare, ꝙ ut condemnatio in iudicem ipsum recidat. Quod si hanc siue prudentiam, siue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me sentire par est de illis, qui bene dicta inuertũt, & deprauant, quo causatius existimentur conuellere: nã si flectere in melius & pium & utilissimũ est multis, profecto magnum erit scelus in peius detorquere. Ego Adrianũ Florentium illum, qui postea factus est summus Pontifex, quũ adhuc esset decanus Louaniensis, in publicis sæpe disputationibus quęcunq; autorũ dicta à disputantibus citarentur, interpretantem pro se audiui, nunquã aspernantem, etiã si ex ijs essent, qui adhuc uiuunt, nẽpe Iacobi Fabri, aut Eras. Roterodami. De uiuis censendũ cautius, de mortuis reuerẽtius, qui sunt iã inuidiæ exẽpti, & redditi suo iudici: eamq; subierunt censuram, quę omnes manet, idq; potissimũ de illorum uita, & moribus: nam de eruditione paulo liebit liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benigne, nec uelit, ut ait Plinius, in furto deprehendi potius, quàm mutuũ reddere, præsertim quum fors fiat ex usura. Olim adeo erãt in suum cuiq; tribuendo æqui ac liberales, ut ne uerbũ quidem unũ autori suo surriperent: declarant id Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alij: nũc & uerba, & sensa, & argumenta etiã integra, nonunquã inuenta & opera subtrahũtur: quod seruile est admodũ, magnarumq; simultatum in studijs origo: cui ẽm non sit graue seruos sibi suos abduci, nedũ filios: utinam & de hoc plagio aliquid cautũ esset lege Fannia: nec ulla spectari conuenit discrimina uel patriæ scriptoris, uel sectę, uel ętatis: quemadmodũ stultus ille populus, qui ut prudẽter ab Horatio carpitur, redit ad fastos, & uirtutem æstimat annis. Non quin par sit, ut libri plus autoritatis mereantur, qui iã tot seculis placuerunt. il hsq; tot ingeniorum consensus approbationis suæ calculũ adiecit: de quibus omnibus una illa de scriptoribus sententia proferẽ da iudicatur. Quid quòd nouitas omnis iudicium præpedit, uidelicet nondũ bene cognita. Qui in uerbo uno aut altero, aut multis etiã quempiã correxerit, ne cotinuo

Adriani Põt. mos

uideri postulet se illo esse doctiorem, aut magis ad rem attulisse, quod multi sibi ipsi stulte persuadet: ut si quid in magnis autoribus corrigat, illis se protinus anteponi oportere autument: uelut quū memoria seu incogitantia magnus uir labitur, nam Horatio uel Homerus ipse dormitare nō nunquā uidetur: aut quum linguæ ignorantia fallitur, quę errata Græce ac Latine semidocti captant, magna sanè iniquitate, qui à nobis eam cognitionē Latini aut Græci sermonis exigunt alieni atq; insititi, quæ in Cicerone aut Demosthene uix fuit, uel in quopiam ex illis, qui linguā suxerunt cū lacte, quiq; populo uniuerso uti quotidie poterant magistro, & de quibus dubitarent, à cerdone uicino aut fabro admoneri. Quod si isti tā acres censores subituri essent eandem conditionem iudicij, mitiores credo se præberent suis reis. Haud pauca iniquissimæ huius seueritatis habemus exempla, nō tam prisca quàm seculi huius finitimi, Vallę, Politiani, Beroaldi, Mancinelli. non pauciora ætas nostra tulit. ut prętercam in hoc genere calumnias, de quibus quū de corrupta grammatica dicerem, fui locutus. Equidem haud negauerim, quin notari magnos scriptores intersit eruditionis. Sed non protinus plus aut idem adfert, qui notas, & qui opus composuit. In autore alicuius disciplinę, boni consulętis errores alterius: ut in theologo historiæ, in historico primę philosophię, modo muneri suo satisfaciat: multo benignius linguæ peccata condonabitis: bonam sententiam Gallice aut Hispane dictam amplecteremur, nō accipiemus uitiose Latine? ego uero cum M. ipso Tullio indisertam malim sapientiam, q̄ stultā loquacitatem. Augustinus recte, qui eo magis ait solœcismis & barbarismis offendi homines, q̄ infirmiores sunt: & eo esse infirmiores, quo doctiores uideri uelint, non rerum scientia, quæ ædificat, sed fignoꝛę, qua nō inflari difficile est, quum & ipsa rerū scientia sæpe ceruicē erigat, nisi Dominico reprimatur iugo. Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scriptores plaudant, tanq̄ res habeant, quia uerbis carent: imò duplici crimine sunt isti dānandi, q̄ quū rerū essent uacui, nitorem omnē atq; elegantiā uerborum abiecerunt: nā si res essent penes illos, indocti profecto atq; iniqui esset, de uocibus mouere illis controuersiā ullā, aut querelā omnino aliquam:

quam: quo apparet multa esse uerba nequicq̄ Ioanni Pico profusa in illa ad Hermolaum epistola nobili. nō em̄ res sunt apud Auenroem & Scotum, quod ipse sibi sumit, qui à nobis non tam ut spurci, q̄ ut manes culpātur. In scholis & tota uita quantūcunq; ob ingenium, iudicium, studiū, eruditionem multiplicem, cognitionem uariarum rerum late patentem laudetur quis, de uirtute certe ac pietate laudari corā nō oportet, ne leui illa extollatur aurula, & id ipsum bonum, de quo laudatur, dū laudatur, amittat: nec absentem nisi parce, & de operibus quæ uidemus. Paulus nō uult quenquam de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod uideat in eo, uel audiat: & Sapiēs nesciri ait ab homine odio ne an amore dignus sit: uidelicet finis est expectandus in uno quoque hominum, animali ad mutationem promptissimo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, ut iuxta Pauli sententiam, nec inuicem iudicent, nec iudicati ægre ferant: sed utriq; expectent patiēter tribunal & forum illud Domini sanctum & iustum: iudicans demēter ac flagitiose agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat: iudicatus aūt tractet animo id, quo se Paulus consolabatur: Ego uero nihili facio à uobis iudicari, uel ab humano die, Dominus est, qui uere & iuste est de me sententiā laturus, illius cognitionē reformido, illi quantū possum, me ipse paro. Nō deerunt magnæ eruditioni, qui inuideant: res altas & pulcherrimas morsu appetit liuor, fœda & iacentia prætermittit illæsa. Themistocles Athenienſis homo, quod res eius docuerunt, acutissimus, rogatus à quodam, an præclara iam sibi uideretur agere: nondum inquit, nā inuidos nō habeo. Quod si ea est lex, quam sibi humana malitia imposuit, ferat uir sapiens communem sortem, nec indignetur sibi accidere, quod omnibus. Nec à DEO contendat impetrare, quod ab eo patre filius non impetrauit unctus, charissimus, ut in suo mundo deessent sibi calumniatores & maleuoli, qui diuina illius opera in partem pessimam raperent. Vult ergo lege hac seruus nequam domi alienæ solui, qua filius domi suæ tenebatur? Sed nec est tamen à benefaciendo propter inuidos & maleficos cessandum. Accipite Socratis orationem, quæ est à Platone in eius Apologia perscripta. Si mihi uiri Athenienses in præsentia

Quō ferenda inuidia.

concedatis

concedatis uitam hac conditione, ut ne post hac in sapientiæ inquisitione uersẽr, diligo quidem uos, sed Deo certum est parere potius quàm uobis, ac quãdiu uiuam & ualebo, philosophari, atque unumquẽq; uestrum exhortari ad uirtutem non desistam. Et quando is qui eruditionem est nactus non præsentibus tantummodo, nec ijs quibus cum uiuit, prodesse uolet, uerum absentibus quoq; & posteris, sensa animi sui monimentis literarum ad diuturnitatem consignabit. Principio noscat se, & uires suas expẽdat, quibus polleat rebus, quibus sit scribẽdis idoneus: aptissimi omnium sunt ad monimenta ingenij tradenda posteris, qui iudicio præditi uegeto & acri, ad coniectandum sunt dexterrimi. Qui uero diligentia solum ualent, ingenio non item, ea sibi desumant, in quibus diligentia sit opus, non acumine: abstinebunt ab orationibus, ab historia, cui conciones sint admistæ, à prima philosophia, à præceptis morum tractabunt obseruationes, collectanea, nudos annales, emendationes autorum, collatis codicibus, quod fecit Valerius Probus, non addita sua coniectura: nam hoc munus est iudicij. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnib⁹ exactam sententiam, & iudicium promere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittendo multa legunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudicio ferè se ipsos priuant præcipuo bonorum omnium in uita. Danda est sua studijs relaxatio, & uiuidius est iudicium animi non fatigati. Cursus, saltus, deniq; labores omnes fortius ac ualidius ex interuallo exequimur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emendandum, ẽdenda pauciſſima: harum actionum hęc est, nisi fallor, proportio: lectio sit ut quinq;, meditatio ut quatuor, scriptio ut tria, emẽdatio redigat illa ad duo, ex his duobus unum proferendũ in apertum. Ad hoc opus maximi momẽti purior ab affectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcunq;, etiam pacem à Deo, & ueniam precarus. Veniet illi in mentem uocem dissolui statim, exaudiri à paucis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcirco nunq; nõ lædere, quæ hic sint mala: non sument in manus stilum, q̃diu ira, uel odio, uel metu, uel ambitione, uel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possint, stilũ citius deponãt, ne quid

De scribendis operib⁹

ueneni in opus transfundatur animo, id est ex fonte. Posteaq; scripseris oẽde ijs opus, à quibus recte admoneri te posse confidas, eorumq; sententia attentus ac patienter auscultato, quam tecum æquo animo reputes, ut quę uidebũtur corrigas. Quanto satius est ab amico priuatim admoneri, quã ab inimico publice obiurgari? Sunt tamen noua quædam inuenta, quæ melius poterit autor ipse arbitrari, ac iudicare, q̃ alius quiuis. Primum quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdum uisi: quæ res uehementer iudicandi facultatem debilitat, quum priusquam cognoscamus, diligimus: quod parentes in filijs faciunt, qui nondum natos iã amant, quo fit ut mox censere de natis nõ ualeant. Hinc quod Quintilianus consulit, opus aliquãtisper seponat, ut ad illud põstmodum refrigerato tã inuẽtionis ardore tanq; alienum redeat, lector, non autor: accedet multum iudicio ex dilatione, tum comparatione sui atq; aliorum. Quæ omnia si probe sit executus, opus tamen pergat placere, bonam debet autor spem concipere, placiturum quoq; aliis. De emittendo in publicum uersiculus est Horatij, Ne præcipitetur ęditio, nonumq; prematur in annum: ex cuius duabus partibus priori consentio, posteriori non item. Neque enim uidetur mihi in tanta uitæ breuitate expedire, ut nonus demum annus fœtum nobis pariat: sed neq; in uniuersum potest dari certa regula propter uarietatem ingeniorum, & operum: satis fuerit admonitam esse cuiusque prudentiam, non oportere æditionem tanq; immaturum partum ante tempus ẽiici. Nam re posita quacunq; necesse est, iudicium anteq; rite de illa statuat, quæ ad illam pertineãt omnia attente ac subtiliter circunspicere, quod fieri cogitationes præceleres non sinunt, ut quę intentionem mentis in unum aliquid rapiunt penitus, & à contemplatione totius auertunt: ita q; fallitur scribens ipse, & falsus alios qui se illius commiserunt fidei, in eundem secum errorem trahit: quod q; semel erit prauũ, si de eo admoneatur à quoq;, pertinaciter defendit, ne lapsus credatur, unde oriuntur sectæ tetracissimum rixarum seminarium. Sin ipse errorem suum sponte agnoscit, non emendat simpliciter, sed ambigue, ac perplexe, nomini magis q̃ ueritati cõsulens: hinc sunt ęditiones fictæ & refictę toties, ut aliquãto post nesciatur quę

Emẽdatio.

Æditio.

prima sit illarum, quæ altera, uel tertia, quæ autoris ipsius sententia, qua stãdum: idq; fit tanto confusius & incertius, si quo secunda, aut tertia, & alię deinceps recognitiones nõ peruenerint. Neq; uero me fugit, esse nonnulla, quæ primo quoq; tẽpore necesse erit euulgari: de quo genere sunt narratio rei gestæ ad plurimos uiuentium pertinentis, tũ quæ insectandi criminis in commune noxiũ, aut depellẽdæ à nobis calumniæ componuntur: ea satis fuerit diligenter esse à nobis excogitata & perscripta, nam dilationem res non ferunt: nec quæ sunt ciusmodi, præcipitata dici debent, sed maturata. Non desunt quæ deterit cura, non emẽdat: sunt enim ingenia tã subiti ac uiuidi impetus, ut eorum opera meliora sint effusa, q̃ refusa. Quæ post ęditionem uidebuntur autori ipsi parum recte expensa, corrigat plane, aperte, simpliciter, magis de claritate ueritatis solicitus, quã de sua ipsius: sed nec ipse iacturam ullã fecerit existimationis: quis enim est usquam adeo rerum humanarum expers, & ignarus, ut nesciat optimos quosq; & sapientissimos uiros tempore ac studio in melius proficere? an ego excellentis ingenij uirum nihil plus credã assecutum senem esse quàm iuuenem? iners profecto ac miserrimum est ingenium, cui non plus posterior dies, quàm prior adfert. Si libri sint dogmatici sparsi iam & euulgati admodum, cõsultissimũ erit librum correctionum exemplo diui Augustini cõponere: aut si quid erit addendum secundam ęditionem seorsim dare. ut fecisse uidemus Boethum Seuerinũ. Sin opus uel non continet dogmata, uel non adeo est diffusum, licebit, quod est apud poetam, male tornatos incudi reddere uersus, & opus reconcinnare, atq; etiam si res ita ferat, retexere de integro. Quòd si ab aliquo corrigatur, agnoscat beneficium, & palam agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie cõuenit stare, nullius est propria, sed communis omnium: q̃ si ille in eam inciderit, irasci te non oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi licet esse cum illo communẽ. Sed proculdubio ita res habet, qui pro ueritate certant, sic sunt animati, ut eam à quocunq; inuentam complectãtur: qui autem pro suis inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanq̃ aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur: cuiusmodi sunt in omni quidem disciplina complures, sed

A editionis correctio.

sed in ijs potissimum artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt, grammatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cum his est coniuncta, philologia: primum quòd peritia uerborũ, ut recte est ab Augustino scriptũ, ualde inflat: deinde quòd horum opera magis uidentur esse illorum fœtus, quã quæ philosophi aut theologi conscribunt: orationem enim orator peperit, poeta carmen: ueritatem non peperit philosophus, aut theologus, sed natura: ideoq; uerax philosophus contradictionem opinionis suæ, naturæ potius interpretatur esse iniuriam, quàm sui. At qui falsum comminiscitur, ægrius fert repugnari sibi, quàm qui asserit uerum: nã uerum nemo gignit, falsum ex mẽdace ipso nascitur: itaq; qui uerum affirmat, propugnationem sui dicti naturæ, tempori, Deo committit: qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit. Accedit his, quòd uerba uelut facies & forma quędam sunt exterior, sensa autem interiora illa referunt, ceu ualetudinem & mentem: indignius uero formosi accipiũt cutem & liniamenta sua perstringi, quàm boni suam uirtutem: citiusq; uir probus malum se appellari æqui boni faciet, quàm speciosus deformem. Quæ ad mores non pertinent ea graue est ad alienum nos stomachum aut iudicium formare. In ijs uero, quibus homines uel meliores fieri uel peiores possunt, publicos præfectos esse aliquos examinandis libris expedit, uiros iudicio, doctrina, probitate in toto populo præcipuos ac spectatos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTINET
Libros de Tradendis Disciplinis, siue de doctrina Christiana, Finis.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE PRIMA Philosophia siue de intimo naturæ opificio, Liber Primus, Tomi Tertij.

DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO, hoc est quibus ex causis, qua ratione atque actione oriantur singula, crescant, existant, intercant, differendū est nobis hoc opere. In quibus omnibus scrutādis tametsi magnis tenebris premitur nostra mens, tamen alium in hac uita habere eorum quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus, nec debemus, quàm quod illa & ui sua naturali, & usu ac meditatione consequitur. Ne dū ea comminiscimur, quæ ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni ac monitis non solum auscultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam Diuinis cum omni cultu ac reuerentia uel spectandis, uel ut dabitur nobis, exponēdis. Habitat enim Deus lucem inaccessibilem nobis, circumfepram caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obsessi lucem non ualeamus intrare, nec perrumpere caliginem: & qui proxime ad deum accedunt, offundi se uicina caligine sentiant, & nō asse qui sese attestētur, quemadmodum uir ille cœlitus etiā illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me cōprehendisse: tamen in illis ipsis quæ indicibili interuallo captū nostrum omnem antecellunt, & uerbis ac humano loquendum est more, & ut ratio & iudicium nostrum assequitur, sentiendum. Ne si hunc spernamus ducem, in errores multos uagi atq; incerti prolabamur: furor est hominem relictis quæ homo capit, ea quæ non capit, affirmare, nisi quē constet magistro edoctum humanitate omni maiore ac potiore, quod paucis admodum tribuitur. Neq; uero usquēadeo mentis nostræ acies retusa est, quin eatenus ueritates prospiciat, quatenus hominum generi conducit: hoc enim beneficium est ingens hominum generi à deo tributum. Et humana

Dux uitæ mens.

humana quidem iudicia sunt quædam naturalia, sunt alia Humanū
siue artificialia siue arbitraria libeat appellare, siue etiam iudicium.
consulta. Naturaliter dicuntur iudicari, quæ ab omnibus eodem modo & semper ut quæ usurpantur à sensibus: Itē quę à parte maxima, & ab his quorum ingenium integrum est, ac rectum, id est plane humanum, non deprauatum uel stupore, uel educatione quadam ferina, non studijs ac persuasionibus infectum, & detortum. Artis siue arbitrij, siue consilij sunt, quæ ab aliis aliter & alias censentur. Quod naturale est, non potest esse ex falso. Neque enim falsas de rebus opiniones humanis ingenijs Deus indidit. nec potest certius esse ueri argumentum, quàm omnes naturaliter sic sentire. Nam si magni alicuius & sapientissimi uiri autoritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit maius autoritas generis humani, & quidem à natura uerissimo, ac certissimo doctore instituti? Quid ignorat DEVS, aut quid est, in quo uelit nos falsos? uult ille nos opus suum ueras de se ac rebus omnibus habere sententias, nec inscitia nostra illi potest ulla ex parte prodesse. Auspicate de hoc tanto ac tam mirabili opificio dicturi ab illo exordium cepimus, à quo sunt rerum uniuersarum origines, in quo media, ad quem exitus, quemadmodum à sancto Apostolo est traditum. Apparet ergo à natura esse nobis inditum Deum esse, quando nulla est tam barbara, atq; im- Deum esse.
manis natio, cuius non animum intelligentia atq; informatio imbuerit Dei. Quisquis oculos in sublime ad tantā tāq; admirabilem speciem attollens consyderat ordinem & cōstantiam cœlorum ac temporum, profecto dubitare nullo modo potest, quin à præstanti aliqua sapientia hæc administrentur. Tum quæ sunt naturalia, in his apertissime se produnt, quę repentina consilium omne excludunt. Atqui in lætis aut tristibus subitis, sæpe etiam in admirandis, quū affectus arte non possunt regi, oculos sursum omnes dirigunt, & opem illinc poscunt, aut gratulantur aut ueneran tur, ac adorant: quod est clarissimum signum, existimare eos illic habitare potentissimum autorem ac rectorem omnium. Nam quod sursum oculos erigunt, quum princeps naturæ sit ubique, hoc significant, dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicatur, & quasi regia principis omnium.

Deus.

Tum illius & uis & sapientia, potissimum cœlo declaratur, sicut à Diuino uate dictum est, Cœlos enarrare gloriam Dei. Verum quisquis Deum nominarit, indubie rem putat se nominare sapientissimam, potentissimam, optimam: magnumque ducit nefas esse, si quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm qui hæc regit, quæ uel sola contemplatione stupefaciunt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc ultro parent? quid melius, quàm qui hæc condidit omnia tam pulchra? tam grandia rei nullius indigus? quique tantas commoditates rebus omnibus conditis ad se conseruandas progenerat? qui tam lentus est ad se de iis ulciscendum, à quibus numen suum nefandis facinoribus uiolatur: neq; enim inter hominum scelera adeo tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momentum temporis perseueraret mundus, nisi ille, qui hæc regit esset optimus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid aggreditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bonus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potentissimus, facile quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iudicarit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatem ingeniorum, & maximarum rerum inscitiam, ortus, progressus, exitus & causæ singulorum ignoratæ sunt. Fieri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus causas, alioqui non esset qualem natura ipsa docet, sed neque alium uel mens ipsa potest sibi cogitatione fingere. Verum illius sanctæ & reconditæ uoluntatis rationes ac consilia occulta sunt nobis. Itaque uæcordis est earum rerum causas inquirere, quæ causæ non sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius reseruantur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit. Tales sunt causæ eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis utitur sui finis, nam hæc sunt uoluntatis eius, sicut artificis imparitate similium instrumentorum hæc sumere ad opus magis quàm illud: omnia enim Deo sunt ad quoduis opus paria, nec minus commode aliis posset uti ad eundem finem, quàm illis quæ sumit: ut ignem esse calidum, glaciem

Causæ uoluntatis dei.

ciem frigidam, hominem sic esse compositum, sic ali, sic uiuere, tot cœlos, tot stellas, nō pauciores, nec plures. Hæc natura, id est huic opificio sunt prima, nobis postrema, ut nec nos, nec illa ulterius progrediamur: Illa quę ibi incipit, nos qui ibi sistim⁹. Deo uero media sunt, ac instrumēta uoluntatis. Quippe non aliud sunt rerum naturæ, quàm illius instrumenta. Quærere cur non plura astra, cur non pauciora, cur non aliter dispositа, Item de elementis, de formis animantium, deniq; de numero, magnitudine, dispositione, uiribus earum rerum, quibus constat hæc tanta uniuersi molitio, hoc uero est uetita septa transcendere, & impudēter ingerere se in arcana diuinitatis. Illa enim omnia uoluntatis sunt illius, cuius consilium nescio an communicatum sit angelis, certe nobis occultum est. Quæ uero his positis, sequuntur, naturæ sunt. Et naturæ legibus sanctis, ut ignis lignum exurit, nō saxum: stomachus humanus panem & carnes concoquit, non stupas. Luna plena deficit, si lens uero solem abscondit. Longiores esse dies in æstate, quàm in hyeme. In quibus cōiecturas quasdam inuenit hominum inquisitio: nam scientiam non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppressi. Sed neque est nobis necessaria. Nam uidemus omniū quæ in hoc sublunari sunt mundo principem esse, ac præsidem hominem constitutum. Quando non beluis sunt hæc parata, quæ uti nesciunt: finem uero quum aliquem etiam in minimis ac uilissimis esse rebus sit compertum. Nec mirum, quando, uti diximus, à DEO nihil est temere aut frustra conditum, nempe à sapientissimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic uidemus, imò eum anxie & irrequiete alio pergere, dum hanc uitam agit, apparet eum alio tendere ac spectare. Nec quicquā homme esset uel uanius, uel miserius, si huc tantum omnes illius actiones cogitationesq; referrentur: quum eum palām sit nunquam quiescere, semper in solicitudine, & cura futurorum iactari, nunquam potiri uotis, quibus in totum acquiescat: optare semper, quorum nunquam fiat compos: qua de re alibi erit copiosius differendi locus. Quapropter aliorsum dubio procul, quàm ad uitam hanc pertinet, nempe ad alteram quā assequetur his uinculis corporis & peccati

Hō princeps sublunarium.

solutus. Vt quemadmodum in locis maternis tantis contectus involucris, per nouem menses huic luci formatur, sic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum mysterium intellectum esse à L. Seneca magnum est indicium, quã topere ad ueritatem omnem mentes nostræ sint à natura conformatæ, quæ si uelint studiose nauare operam ad ea perueniant, quæ imprimis, atque imperitis incredibilia uidentur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in utero sensim robur accipit, & condiscit hanc lucem, atque aërem posse ferre, sic nunc exercet se per uirtutem, ut tantæ illius lucis aspectum sustineat, in qua est finis eius, ad quem est conditus. Nam in eo positus nihil requiret amplius, plenus gaudiorum & securus. Sed hic eum contemplari est uelut præfectum huic orbi, religionis capacem ac Dei cognoscendi: Et quia cognoscit tantum bonum, etiam amat: nam uoluntas in bonum fertur, prona nutu suo, ut mentis acies in uerum. Porro quod amatur, expetitur, quid enim amatur nisi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim uinculum est unicum rerum spiritalium: Siquidem non alio glutino possunt illæ copulari. At quod homo natura id expetit, euidens signum est posse assequi: quando ad impossibilia naturales cupiditates nõ accepimus. Ad hoc quidem habent omnes insitam à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum uotum, & impossibile desyderium, quum se tam pusillos reputant, illum uero tantum, ficut in humanæ quoque fortunæ magnitudinibus usu uenit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in se sublimis & infimi naturam desperationem adimeret, fiduciam augeret, ut ab humili ad excelsum per illum ascenderetur. Sed hominem hunc siue iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum instructum fuisse præclarissimis à DEO ad tanta munera facultatibus credi par est: nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi uoluit attribui: potentissimus tribuit, fuit igitur ornatus & quasi armatus uiribus, & firmitate corporis, ut ipse mancipiorum suorum dotes excellentius possideret: celeritate intelligentiæ, qua mundana & diuina facile percurreret, quum uellet, quum esset

esset opus: tum luce iudicij, & cõsilij, ut quid & cuius quidque esset pretij momẽtique censeret, in ijs quorum erat dominus factus: æquitate etiam uoluntatis, ut quæ conformia essent summo illi & soli bono, cui erat uni pariturus, sequeretur, quæ contrà deuitaret: ut hoc denique obsequio & amore coniungeretur ei, quo nihil habuit charius, & proindè neque optatius. Nunc uero quum & corpore hominem cernamus morbidum, & seruum eorum, quæ illi deus subiecit, tum intelligentia tardum, & consilij tenebrosi, & uoluntatis prauæ, indubie degenerasse apparet ab illo homine, qui quum huic mundo erat à DEO præfectus, tum ad tanta bona conditus ac destinatus: nos peccatum scimus esse causam, quo desciuit à principe & imperatore suo Deo. Quidam philosophorum naturæ progressu eò peruenerunt, ut dicerent animas hominum in istis corporibus tanquam in ergastulis uinctas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine destinato utrum retinuerit, utrum amiserit, ex relictis ac perditis facultatibus est intelligere: Ademptæ sunt uires & celeritas cognoscendi: hinc ad regendum potentia, tum obedientia subditorum, ergo & regnum cuius hæc erant instrumenta: & in eius corpore uelut nota quædam censoria inusta est rebellionis primæ, ut menti nec corpus nec affectiones obtemperent, magna quidem & deploranda iactura, sed huic maximam adfert consolationem spes finis, quæ sumitur ex facultate ad eum consequendum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipso erat, ius sibi omne præcideret ad finem, DEVS tamen illius misertus castigauit filium, non abdicauit. In illo utique scelere dominatum amisit orbis, non tamen, quod magis expetendum est, penitus eum reiecit Deus à fine: idcirco nec instrumenta & ueluti uiaticum sustulit, quo ad eum perueniret: tantúmque ei reliquit luminis, quantum sat esset ad ingrediendum illa uia, quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquam eo lumine sustinuit Deus orbari prorsus hominem, quod ei de suo lumine quotidie accendit. Nunquam enim fuit ulla uel tam stupida & socors natio, uel tam cæca ætas & caligine oppressa, in qua homines ignorarint illa, quorum scientia ad felicitatem eos

perduxisset, si essent exequuti. Ideo de filio Dei, quæ est diuina lux & sapientia dicitur, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: perdidimus ergo res & imperium, sed nobis uera bona diuino beneficio, seu uerius indulgentia relicta sunt. Ad cognitionem quoque rerum naturæ id reliquit facultatis, quo assequeremur, quod uitæ huic tuendæ satis esset, sed labore tamen, cura, intentione magna animi. non quod eruendæ sint res è tenebris, sed quòd tardius est factum nostrum ingenium, & debilior mentis uis casu illo flagitij & discessu à lumine. Neque enim tenebris sunt res coopertæ, sed nostræ mentes: nonnulli tamen quę sunt in nobis uitia, in naturam transferunt: uerum neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionem, quæ sita est in adeptione finis. Nam amplior causarum cognitio pulchra quidem est, & uoluptatem habet permagnam intuitu spectosissimi spectaculi, ut Virgilius felicè eum uocet, qui potuit rerum cognoscere causas: Sed tamen hactenus modo necessaria, quantum sat est ad parandam & conseruandâ uel uitam uel uirtutem, & uitam propter uirtutem: quò uidetur etiam Virgilius eam ipsam deducere felicitatem intelligentiæ causarum,

Tenebræ in nobis, nõ in rebꝰ.

Atq; metus omnis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis auari.

Atqui istud relictum est humano generi ex tanta opum iactura. Anxia uero illa cognitio adeo nõ est ad parandum, quod petimus, necessaria, ut non raro etiam illinc abducat. Multi enim acti dulcedine scrutandi cur quicq; fiat, & quomodo, à cœlestium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu uirtutis, dum illis suis studijs tanquam à Sirenis occupatis nec regere uacat populos, nec domos, nec suos ipsorum mores componere, per quæ ad felicitatem illam contenditur, nec aliter licet: maximásque & præcipuas uitæ utilitates deserunt, dum illis suis uoluptatibus immodice indulgent: non aliter quàm qui ludendi aut libidinis delectatione, subtrahunt se à negotijs seriis. Arguat dicat aliquis, ut Aristoteles, naturale est hoc hominibus sciendi desyderium, & cognoscendi rerum primordia, progressus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? minime uero:

uero: imò quia nequit in totum frustrari, expleri autem in uita hac uidemus non posse, colligendum tanto philosopho fuerat, aliquid post uitam hanc restare ubi expleretur. Breuis est homini hæc uita concessa, ut in ea se ad alterius felicitatem exerceat per uirtutem, & paret, in hoc unum intentus, non impeditus alijs curis: si hoc rite fecerit, consecuturus quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi unum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ & cognitionis, dimota, quia nunc occultatur caligine, ibi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, ut animus noscendi auidus facile se expleat, sitimq; illam exariet: quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen interea dum hanc uitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annotauimus huic itineri conducentia: earum causas inquirere & utile est in præsens, & quia nobis utile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ profunt. Ex singulis enim aut quæ uiderũt oculi, uel audierunt aures, & alij sensus in sua quisque functione cognouerunt, mens nostra præcepta effecit uniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprehenduntur, quæ erant inter eruditos longo tempore receptissima. Sed qualiacunque è re hominum fuit cõsignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm non annotari, & tradi frequentia. Multi in unum contulerunt quisque sua, & simul præsentes, ne in colligendo falleremur, ne fieret uniuersalis canon ex uno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, uetustatem consuluimus, cui prospexerunt maiores prodendis rebus, quæ ipsi usu suo obseruassent. Tum ne locorum uarijs naturis falleremur, quod operis quoque loco natura exerceret, & quasi miraculum ostenderet, sumus scrutati. Sic emendica uimus aliquid, quo hanc egestatem sustentaremus. Nam nihil est minus uerũ, quàm quod prouerbio iactatur quorundam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum,

Regulæ uniuersales.

quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad ſuſtentandam hanc inopiam contulerunt, nemo enim eſt, qui non aliquid in ſuum uel alienum uſum inquirat: nam ad diſciplinas nobis utiles exculpendas uires & naturalem quandam induſtriam unuſquiſque habet. Ideo diligenter ſunt animaduertenda uerba, quibus quiſque obſeruata ſua communicauit, ut intelligamus quid ſit id, quod perhiberur. Prouide Dioſcorides Cilix, quum herbarum hiſtoriã ſcriberet, ſingularũ nomina multis linguis expreſſit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tantopere conduceret cognoſci. Ad hoc uis prope omnis ſciendi atque intelligendi in uerbis eſt ſita: nam uerbis ſenſa configurantur, & quæ quiſque mente ac cogitatione aſſequitur, uerbis exprimit, iiſq; quantum facere poteſt coniunctis cum explicatione naturæ rei cuiuſque. Itaque diligenter communis uerborum uſus eſt animaduertendus: ex quo plurimæ in omnibus diſciplinis & exiſtunt quæſtiones, & profligantur. Quod eſt uidere apud Ariſtotelem, Platonẽ, & alios. Quam quam quid Philoſopho tribuendum ſit conſenſui loquentium, aliàs dicemus, ut ſpero. Teneat philoſophus ſenſum communem in uerbis, ſed de illo diſſerendo adſit modus, ne non tam in rebus uideatur eſſe occupatus, quàm in uocibus, quod alienum eſt ab eius profeſſione. Tum ipſe, ut quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius facere poterit, lingua & uerbis de uulgo ſumptis eloquatur. Quocirca communis ſermo exacte cognoſcendus eſt ei, qui ex collatione minutorum aſſium, aliquas diuitias corrogat quaſcunque, id eſt, aquam ex ſtillicidiis. Ideo diſciplina hæc, quæ à nobis in præſentia inſtituitur, accommoda eſt principiis omnium artium. Nam cauſas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil eſt prius, hæc contemplatur, & explorat. Tum uerba communis uſus enucleat, quæ cæteræ uelut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, ſi qua deliteſcebat, retegit, quæ ſingula ſcrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quaſi fundamẽta ſui ædificij. Eſt etiam ad uſum uitæ apta, & ad bene ſentiendum iudicandumque, intellectis iis, quæ uerſantur in uſu communi hominum. Poſtremo ad uniuerſales

Ad quę uti lis diſciplina hæc.

uerſales ſtatuendas regulas animaduerſo quantũ fieri poſſit, naturæ artificio, & ad experimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de natura rerũ uolo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis ſenſuum, nec alias habemus clauſi hoc corpore: ut qui in cubiculo tantum habent ſpeculare unum, qua lux admittitur, & qua foras proſpiciunt, nihil cernunt, niſi quantum ſpeculare illud ſinit: ita nec nos uidemus, niſi quantum licet per ſenſus, tametſi foras promicamus, & aliquid ulterius colligit mens, quàm ſenſus oſtenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Aſſurgit quidem ſupra illos, uerũ illis innixa: illi ei aperiunt uiam, nec alia egreditur: alia quidem eſſe iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quæ dicimus eſſe, aut non eſſe, hæc aut illa, talia nõ talia ex ſententia animi noſtri cenſemus, non ex rebus ipſis: illæ enim non ſunt nobis ſui menſura, ſed mens noſtra. Nam quum dicimus bona, mala, utilia, inutilia non re dicimus, ſed nobis. Et ſenſus interdum adeo ſequimur duces, ut quomodo illis uideantur, ita etiam pronuntiemus uulgo, quamlibet mens contrarium ſtatuat: ut non eſſe dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia comprehendantur. Quo circa cenſendę ſunt nobis res non ſua ipſarum nota, ſed noſtra æſtimatione ac iudicio: nec protinus ſententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia eſſe dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Ariſtotele iure reprehenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos noſtro de rebus ſtatuere, iidem & ueritatem rerum ad noſtrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem ſeu iudicium habemus ſenſuum, phantaſiæ, mentis. Sunt quæ uiſus cognoſcit, ut colorata, & lucida: ſunt quæ auditus, ut ſoni: ſunt quæ tactus, ut calida, frigida, ſicca, humentia, aſpera, leuia, dura, mollia, grauia, lenia, denſa, ſubtilia: Sunt quæ guſtus, ſapores: ſunt quæ odoratus, quod nomen ipſum adfert odores. Sunt etiam communia quibuſdam ſenſibus, ut magnitudo, numerus, ſub quibus coniunctum, & ſeparatum, & hinc quadam tenus totum pars: ad copulationem quidem, non ad unitatem, quies, motus, figura, ſub qua ſtatus, & diſpoſitio partium, ut ſedere, iacere: & quæ ſunt contraria tenebræ, ſilentium: & quæ aſſimulata,

Prima rerũ diuiſio.

Diuiſio rerum.

Sensibilia. mulata, ut colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex coniunctione sensilium aliquid colligit, quæ ferè sunt hæc. Ex sensilibus sine alia ratiocinatione, id in quo solent esse nempe subiectum illorum, ut ex colore, forma, fratu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, ut aues quæ ad pictas uuas occurrerunt: & ille, qui pictum uelum dimouebat tanquam uerum. Ita omnia composita naturalia huius sunt notitiæ: tum colligit ex sensili exteriore actionem, ut ouis aut canis de forma maleficium uel ex memoria, uel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, uelut ex calore ignem: quod

Phantastica. posset ad primum referri. Quæ omnia uocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atq; ideo tories in illis decipitur. Cæterum ex ijs, quæ sensus attulerunt, quæque comminiscuit & commenta est Phantasia, quædam facile adhibito iudicio deprehendit recta & breui argumentatione. cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia denique quæ per instrumentum inueniendi ueri solent exculpi, adhibita cuiusque artis materia, idque in rebus quæ omnino exterioris huius naturæ constant opere:

Deprehensa. quæ à nobis dicantur deprehensa. Sunt quæ mens ardua quadam assurrectione supra sensus, & magna indagine inuestigauit, non solum recte, sed oblique & ambagiosè, non tantum quia aliquid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non esse, aut contrà. huius generis sunt D E V S, angeli, dæmones, mentes, immortalitas, uirtus, uitium, scientia, prudentia, felicitas, & omnia quæ

Indagata. sub sensus non cadunt: quæ dicantur indagata siue inquisita.

Inquisita. Et hæc quidem naturalia sunt, id est, quæ natura sua constant, non intelligentijs nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens nostra, quod ageret ob finem aliquem, quæ sunt apta instrumenta, operata est, & partim substitit in

Excogitata. effectione, partim opus ex ea peperit: omnia hæc sint excogitata: in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ, prudentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geometrica, & arithmetica, & musica, non quæ naturali

rali constant effectione, sed quæ humanis ingenijs, quæ perfectius intelliguntur à nobis, quo mens magis excolitur usu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis manarunt, & sine nobis inania sunt, nulliusque efficaciæ, quatenus quidem talia. Sunt quæ penitus confinximus, sed in rebus, ut honorem, calamitatem, iniuriam, contumeliam: quæ cessante quadam nostra persuasione, nulla essent: hæc nominentur conficta. Illa uero quæ com- Conficta.
menti sumus sed extra res, ut chimæras, & centauros, nullo sint nobis loco, nullo ordine. Quæ uero hactenus diximus, pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra contemplatur, memoria utitur in actis, prospicientia in his, quæ deinceps sequuntur: appellemus hæc prospecta, Prospecta
illa respecta. In præsentia ita exposuisse uniuersalitatem Respecta.
rerum suffecerit. Nam qui in obscuris uersantur locis, non quid sint res audent definire ac affirmare, sed quid ipsis uideantur: utilis est hæc annotatio ad cognoscendi exercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad censuram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusq; rei loquimur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti opere subtilius explicabimus. Neque enim omnia possunt simul tradi: paulatim sunt rudiora eliminda, & ad superiora est per inferiora ascendendum, ut figura quadam tradantur prima, hinc exactius reliqua, non tam ut se habent ipsa, quàm ut intelligi à nobis possunt. Quemadmodum uera bona omnia sunt in D E O, in rebus uero ab illo genitis imagine tãtum quadam ad illam ueritatem efficta, ita es- Effic.
se uerum in D E O est, ab illo communicatur rebus alijs omnibus: & hoc est primum munus, quod à D E O datur rei conditæ, & tanquam fundamentum aliorum munerũ: omnia enim quæ D E V S condidit, esse ab illo acceperãt: ut esse possit quodammodo sic crasse declarari, quod D E V S dat primum omnibus, quæ creat. Nam ut nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut certè nihil est eo ulterius, ita mens nostra facilius nomen intelligit, quàm exprimit rem: imò illi alia omnia per ipsum uel additionem ipsius declarantur. Ab essentiæ nomine ens est deriuatum. Ens.

Rei

Res. Rei nomen tritius est Latinis auribus. Ideo ex illa generali significatione in alias permultas distribuitur: ut significet modo statum, sicut respublica, priuata, familiaris, & pecuniam, ut facis rem. & ut sit aliud à personis, quemadmodum in causis forensibus: & aliud à uerbis, ut:

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur:

Et aliud à futuris, ut de re dicas, non de spe: & aliud à preteritis de re morbi differe, non de causa: & pro commercio & negotio quocũq;, ut res est tibi cum duro homine: etiam pro rebus gestis, siue actis, ut res Apostolorum scripsit Lucas: & pro cõmodo atq; utilitate, ut in rem esse: est & quidlam generalius, quàm ut possis uerbo uno exprimere, uelut de re uxoria, de re rustica, de re bellica, & nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit: nec solum in Latino sermone, uerumetiam in alijs linguis, quod illi rem uocãt, in tam multa diffundunt. Sed certè ens modo sit receptum appositius exprimit uim sui significatus, quale est Græcis τὸ ὄν, quod Seneca quæritur se uno Latino uerbo non posse exprimere. Sed potest usu tritum fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modosq; declarare: Id quod sensili est tectum & quasi cõuestitum, quod appellemus sanè sensatum, ut ab armis armatum. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit: tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec ulli sensui est peruium, à quo manant actiones & opera, ut in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quòd si intercat sensatum illud, & aliud pro eo succedat, ut quum homo perit, & existit cadauer, quum arescit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restat quidem multa ex sensilibus, manet moles, aut cõiuncta, ut prius, atq; eiusdem tenoris, ut in cadauere: aut sparsa, ut in cinere & fumo, actiones tamen amplius non sunt eædem: idcirco nec fons & quasi caput actionum est idem, nempe uis illa intus latens. Nam in cadauere eadẽ est moles, & tota exterior facies, non tamen sensus, nec mens, nec actiones, quæ prius. Vis omnis ex actionibus deprehenditur, ut facultas artificis, & ciuilis potẽtia: neq; enim uim aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu ullo

Sensatum.

Vis.

ullo usurpamus, quę in penetralibus sita est cuiusq; rei, quòd non penetrãt sensus nostri hebetes. Et quàm est generosa, & actuosa uis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione ulla uel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuum segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam utcunq; spectandam præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius uestimenta solum intuemur, idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd informem forment, & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus infecta esse uideatur ac rudis. Cæterum torpens illa & qualiscunque eius natura melius capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: ut quum bos perit aut ligna comburuntur. Nam quod uiribus alijs discedentibus, alijs subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat, moles hæc est, quæ materies nominatur. Ea est uelut ingens quædam massa, & sicut Græci dicunt, ὕλη, quasi sylua per totum mundum diffusa: ex qua portiunculas assumens autor omnium addit uim illam, & exisitit unumquodq; ex ijs, quæ tam pulchra & uaria in mundo disponuntur homines, animantes, stirpes, lapides, metalla, uires illas præstantiores Deus condidit, quarum unicuique aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, alijs plus, alijs minus, prout quodq; fecit suorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinsuri panem massæ addunt fermentum: & coacturi caseum lacti indunt coagulum, & ut uniunt per panem uel caseum conficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiscent. In pastillis quoq; oderis stymmati, quod est corpus & materia succus infunditur, quod est ex olei generibus, quæ nominãtur hedesmata, unde uaria fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla, quæ eidem ceræ imprimimus, ita Deus massa hac utitur ut lacte, ut corpore stymmatum, ut massa farinæ: fermenta autem, coagula, succos habet uarios quasi in pixides distributos: sumit partem massæ, adiungit particulam fermenti, uel coaguli: quibus massæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat, hæ sunt eadẽm uirium: ut duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuersis, diuersarum: sicut homo & canis: illa dicun-

Materies.

Species.

Forma.

Facies.

tur

tur eiusdem naturæ & rationis, hæc uariarum. Ergo diuersitas hęc ex fermentis nascitur, non ex massa: fermenta enim sunt multa, massa uniusmodi: nec est ulla, quæ non quamlibet uim possit recipere: subacta certe & parata recipit. Oēs sunt æque torpidæ & segnes, sedes tantum uirium: quarum quidem experimur quotidie casus, interitus, ortus nouos. Materies quantumcunque dissipetur, manet tamen, & faciem se his mutationibus præbet: ut de eodem apparcat esse fonte, quæ ejusdem sunt ingenij. In sublunari mundo facile id potest intelligi: de cœlesti materia dubitarit quis, ut quę non uidetur esse ejusdem naturæ ac nationis, cuius hęc nostra: nec enim fluida est, sed firma, & constans. An id ex forma ei uenit, non suopte ingenio ac nutu? Sed hoc certe nullus mortalium definierit, qui in cœlis nunquam est uersatus: adducor tamen uerbis diuini Philosophi, & quem illa sapientia edocuerit opifex rerum, ut existimem diuersę esse naturæ. Moses enim librum originum mundi sic exordiatur: In principio creauit Deus cœlum & terram, ut hoc dicto duæ materiarum rationes ac notæ uideantur designatæ, non duæ corporum essentiæ: addit terrā fuisse uastam, atque incompositam, & opertam tenebris. Quid potuit significantius dici de hac nostra materia eorum, quæ generationes ac interitus accipiunt? ea est fluctuans, inculta, & tenebris obsita cerni ut non queat: additur ei facies, formatur, & excolitur sigillo impresso, uel fermento adiecto. Hęc sunt duo frusta ex quibus sensata omnia conglutinat, seu uerius commiscet Deus. Idcirco primordia dicuntur sensatorum: neq; uero necessariam esse uideo priuationē illam Aristotelicam, utique non magis, quàm noctem ad diem: sed Aristoteles ne in totum dissentiret ab opinione ueterū, quæ pugnantia fecerant principia mistorum naturæ, priuationem, id est, uim discedētem pro principio addidit materiæ ac ui sequenti. Atqui non timide solet à priscorum sententijs discedere. Sed profecto non potest esse principiū rei cui aduersatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit sequens uis, quàm ex ludis Olympijs Gymnici, dies ex nocte, & omne posterius ex priore: quod ipse idem fatetur generationem non esse. Iam cur potius compositæ naturæ ex contrarijs sunt conflanda, quàm ex consentientibus?

Materia cœlorū.

Priuatio.

quod si contraria exiguntur, hoc est, diuersa, tam sunt diuersa materia & uis, quàm duæ uires. Cæterum quando materies una est omnium, non potest rerum discrimen ex illa sumi ut sint hæc, uel talia. Ex uiribus uarietates existiūt in rebus & inde nomina. Porrò in nominibus rerum, alia essentiam rei significant, alia affectionem modumue quendā quo res se habet: qui modi adferūt enti nomē aliud, quàm quod ex essentia sua sortitum est, ut materiæ huic si uis nutriendi & enutriendi frondes, flores, fructus indatur, fit arbor, quod nomen est essentiæ illius: sin humilis sit, aut rufa, aut uiridis, lenis, aspera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proceritas, & color aliud ei nomen quàm pro essentiæ suæ ratione dabunt: hi essentiarum modi atque affectiones à Græcis apto nomine συμβεβηκότα nominantur, quod essentiæ contingant, à nobis uulgo accidentia: possunt etiam uocari accedentia, adiuncta, addita, adhærentia, seu inhærentia. Sed hæc essentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hæc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo substantia nuncupatur. Ea & recipit adhærentia, & mutat illa, aut certe liceret sine casu suo nec ipsa cuiquam adhęret. addita uero cui substantiæ semel affigunt in ea manent perpetuo, nec migrare possunt, sed in uestigio interire. Quin ipsa inter se alia alijs præbent fundamentum, ut olor candori, candor extensioni, & densitati: fundamentum tamen primum, & omnium est substantia, ideo sic appellata, quod alijs subsistat: Græce ὑπόστασις ut uideat aliud respicere, nēpe accidens, sicut & hoc substantiā. Duo enim hæc ita sunt inter se cōplexa, ut nec accidens inueniri possit seiunctum à substantia, utriq; in hac naturæ institutione, nec substantia nuda adhærētibus, id est, sine modo aliquo, & ratione qua se habeat. Quocirca à plerisque omnibus quæsitum est, essent ne substantia & accidens distincta, si nō loco, certè essentijs: ut in panno madido aliud pannum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo esse, alij omnia distinxerunt, & interminabili adhærētium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullū erat ius, sed ingenia discentiū: alij quædā separarūt, ut colores, sapores: quædam unierunt, ut motum & figuram. difficili profecto discretione, in qua ægre dixeris quid sequantur.

Varietas rerū ex uiribus.

Accidētia.

Substātia.

Substātia & accidēs an distincta.

Ita

Ita res in uarias sectas est discisa, & agitata affectibus, non scientia, quæ in ea re nulla esse potest. Nam substantia & adhærens adeo sunt complicata, ut non modo sensu explicari non queat, sed nec cogitatione, ut imago utriusq; capi separata possit ab animo nostro tanto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore subsistentiæ imaginem nō assequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea sunt, quæcunq; iudicamus esse uel res naturæ, uel earum modos, & adiuncta, siue in substantia aliud ab ea, siue rationem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam ut solus Deus uere est, & omnia ab eo condita, si cum illo comparentur, non sunt: ita substistentia inter res conditas, sola est, & recte οὐσία nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent essentiæ participationem, quā debent substantiæ, siue aliud sint à substantia, siue non: nam quomodocunq; res censeātur nostri instituti nihil interest. Neque aliter substātiæ & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ. Ex substantijs materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quod alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius uis, de qua diximus: talem esse congruebat, quę posset quascunque uires receptare uiles, medias, præstantes: non aliter q̄ oculus omni colore liber est, ut oēs recipiat: & auris omni sono externo, ne quem excludat. Nam si potestates infectæ sint energia aliqua, illa se & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per uires quæ ex actionibus sunt inducendæ: idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam unaquæq; operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid uersatur, & in eo uult efficere, quod destinauit. Sic fabro ferrario ferrum est materia, & lignario ligni, & medico humanum corpus, dicēti res & uerba, laudis materia est fortitudo, uituperatiōis ignauia, uel sordes: & materia libri dicitur, in qua scriptor elaborauit. Clodius materia glorię Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruenti actione ad aliquid, nascitur illud cuius materia est pars una, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo

Materia.

titudo laudis, sic habent. Quippe ex Clodio & actione hominum scilicet ijs quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex uirtute & hominum de ea existimatione laus. Atqui nec Clodius illuc intrat nec uirtus: intrant utique, non aliter quàm sunt materia. neque enim ipsę res sunt materia uel laudis, uel glorię, sed in hominum mentibus: metaphora tamen illæ res dicuntur, ut imagines nomina eorum accipiunt, quæ referunt: ueluti dicimus Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem conficiunt, proprie sunt materię huius propositi, nempe naturales, ex quibus aliquid constat adueniente eo, quod per actionem accersitur, & in eas est operatio agentis, ut in ferrum & ligna: alteræ illæ potius sunt obiecta quædā, in que actio dirigitur: usus tamen quæ essent similia, eadē fecit, ut in alijs multis: eáque diligenter sunt discenti animaduertenda, ne iudicium perturbetur. Idem usus unde aliquid proficisceretur materiam uocauit, sic diuitias materiam dixit ruinę, Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est ut dixi, interius uis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua & uelut artifex, altera artificis instrumentum: omnia enim quæ agunt instrumentis egent præter Deum: ut in animante anima artifex est omnium functionum uitæ, quas tamen obit per calorem, per humorem in organis corporis, nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: ut pictor penicillum, faber ferram, & scalprum. Præcipuam il lam uim & opificem recte Cicero effectionem nūcupauit. Effectio. Aristoteles actum, id est, energiam: nō quod per eam quod Actus. erat potestate hoc, fiat actu hoc: neq; ea fit unquam actu Energia. homo quod prius erat potestate homo, nempe materia cōcinnata & apta, quàmuis de tali minus forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc. Philosophorum recentium schola & effectionem, & facie, & instrumenta, & omnia prope adhęrentia formas uocat, Forma. recepto illis uocabulo: sed de uerbis in disciplina hac non conuenit nos litigare, intelligantur modo quæ usurpētur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adferat esse rei: & eam in illo conseruet. Iam omnia pene accidentia aliquam ratio-

nem essentiæ adferunt rei, siue substantiæ, siue accidenti. Nam quemadmodum per effectionem rationalem homo est homo, ita per uirorem pannus est uiridis, per calorem aqua est calida, per paternitatē homo est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, ut quæ ex eodem habent uiroris aut caloris fermento eiusdem sint eatenus ingenii, naturæ, rationis, & uti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ: quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo: adhærens uero sigillo impresso. Habet quidem effectio ad materiā imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam uidetur illi hærere, nec separari: quæ enim separetur postmodū oblitum demus: adde quòd materia mutat effectiones. Verum substantia est effectio magis & uerius, quàm materia: nam si per quod accidentalia sunt, est accidens, per quod substantialia sunt, nonne erit substantia? per uirorem res est uiridis, per animam rationabilem res est homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus est hæc effectio, non dicetur homo homo, sed calidus aut frigidus: & peribunt appellationes, substantiæ, quæ ex effectione nascuntur, non ex materia per quam nihil est hoc aut illud, uel huius aut illius modi. Iam materia bruta nunquam tantos effectus æderet, uti neque inhærens essentiæ tenuissimę & proximæ nihilo: restat ut quod operatur, sit aliquid à materia distinctum, & ab inhærentibus quæ non habent uires ad tanta ædenda opera: substantia igitur. Adhærentia enim res sunt leues, opera hæc magna, solida, maiora multo quàm ipsa accidentia: at quod efficitur, maius non est aut præstantius sua præcipua causa. Nec accidentia ipsa artifices sunt, sed artificibus se præbent: quibus porrò artificibus? non materiæ, quæ iners & ad actiones non solum ineptа est, sed obturbans, & impediens torpore suo ac segnitie. Nec si quis adamantis inhærētia in ligno collocet, protinus lignum fiet adamas, & easdem habebit uires. Quotidie experimur diuersa entia eisdem adiunctis diuersos effectus ædere, & multo dissimillimos, non solum quæ inhærentia habent eadem torpida, & quasi emortua, sed illa etiam uiuida, quæ prima nuncupantur, humiditatem di-

Effectio est substātia.

co, ariditatem, calorem, frigus, unde tanquam ex parentibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia subinde mutant adiuncta, & quidem in intimis, non modo in externis, non ideo tamen essentia uariatur, ut animantes omnes æratibus, regionibus, uictu, morbis uehementer mutātur, in eadem tamen ipsa effectione: quid aqua quum feruefit, desinit ne esse aqua? Neque uero si quis equi simulachro cereo caloris atque humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat, quantum est in uero equo, continuo equus existet. Velim dicant mihi, quantum caloris & humoris sufficit conficiendo asino? quantum equo, uulpi, cani, leoni? quæ sunt omnia eiusmodi, ut ab ipsis repudientur sensibus: nec ahter faciunt quàm qui instrumentis attribuunt totum opus, si artificem non uideant. Scite ab Empedocle Aristoteles quærit, quid illud sit quod in materia tam uaria & dissidentia inter se adiuncta cōineat, & coerceat? nisi sit uis illa effectionis: alioqui ipsa per se nō consisterent, quoniam conatu suo unumquodque ab alio separaret, & dissiliret, præsertim quum inuita uideantur cohærere. Ergo mistum naturale aliquid est, non per materiam pene nihil, nec per accidens, quod etiam minus est, sed per effectionem, quæ inter inferiora hæc maxime est, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina substantiæ, per quęcunque alia sunt accidentalia etiam per partes, ut frondosus, lacertosus, pinguis, materiatus: & per actiones quamlibet intimas affectioni, ut uiuens, & intelligens, siquidem actionem dicunt non paratam ad id facultatem. Quas ob res haud recte illud dicunt uulgo, plantam non sentire propter densitatem materiæ, nam effectionum essentiæ non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore: in materia est effectio eo connexionis modo, ut nullum habeamus simílem, quo recte possit exprimi. Sed quadam tenus est simile succo in pastillo, & aquæ in massa farinæ: neque hæret actus in materia, ut accidens: nam hoc magis dicitur adhærere, effectio inhærere, seu uerius inesse, quæ in intimis eius est, quamcunque partem spectes: adhærentia superficiei

Mistū naturale.

Accidentalia.

applicantur, etiam illa quæ in occultissimis uidentur affixa: si enim retegeretur, quod est tectum, ut calor in uisceribus, in extima superficie deprehenderetur adjunctum, haud aliter quàm literæ in libro clauso, uel aqua in spongia, seu panno. Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita sunt à D E O essentiæ quædam conditæ etiam minus sensus nostros ferentes, & propinquiores diuinæ naturæ. Nam effectiones ferè extendi uidentur per corpus: quod declarant stirpes, & quædam repentia in modum annulorum compacta, quæ si partiaris, frusta per se uiuent: porrò illæ alteræ essentiæ extendi non queunt, nec in materia ulla possunt diffundi: refugiunt enim molem omnem, quæ spiritus à nobis nominantur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus usurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illuc quoque id nomen transtulimus, ad ea notanda, quæ nihil haberent crassum, nihil expansum: hac partes similes D E O, qui omni prorsum carret corpore, ac cõmistione. Nam si sancta illa & immortalis natura corpus aliquod haberet, ut homo, iam non per se uiueret, sed per aliud, uidelicet per animum, & aliquid in eo esset imperfectum, quod uirtutem atque absolutionem aliunde mutuaretur, nempe corpus ex animo: & sicut homo non ex materia hoc est, sed ex animo, ita & D E V S nomen suum ab animo acciperet: aliquidque in eo inueniretur non D E V S, imò conflaretur ex ijs, quæ non sunt dij, quemadmodum homo ex ijs, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis dijs constituerctur ille maximus D E V S, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At uero humanum ingenium paulum modo si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facile assequetur esse spiritus à D E O conditos, diuersæ multo conditionis, quàm sunt hæc corpora, quæ sub sensus ueniunt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multum D E O dissimiles, ut quas uidemus & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut D E V S quum sit uniusmodi atque imper-

De spiritibꝰ, seu mẽtibus.

Deus corpus nõ habet.

impermistus, tamen quadantenus uidetur coniunctus mundo, quum illum moderatur: quadantenus disiunctus, quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutémque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & uitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterum corpori non admistum prius omni corpore. Et sicut D E V S in illa simplicitate res uniuersas mente atque intelligentia continet, sic esse conuenit res ab eo creatas, quæ omnia certa quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum D E I quum ea, quæ intuemur, tam sint autori dissimilia, par est non deesse similiora aliqua: unde etiam mens, ut plena sint omnia, eam quoque similitudinem requirit, quæ unum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse: uidemus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse coniunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio & quasi ordine rerum à D E O progenitarum uacuum, quo natura abhorret, nec patitur autoris sapientia & potentia: uacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à D E O ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanem sibi incideret rerum spiritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis. Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mens non haberet, quò sine sensibus se attolleret. Volo autem post hæc dici mihi, quantum quidem humanum ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mundi causa? qui finis tantæ molitionis? siue conditus fuit aliquo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox uidero. Pythagorici & Plato bonitatem D E I dicunt esse caulam, quod quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuidere, uoluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procreauit, quibus se communicaret: communicare se omnibus principem naturæ alijs magis atque euidentius, alijs minus & obscurius, etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res omnes quantum

Vacuum.

Causa condendi mũdi.

ipsis per uires naturæ suæ conceditur, assurgere ad imitationem, ad similitudinem, & participatum quendam æternæ illius atque infinitæ perfectionis autoris sui: aliæ quidem magis aliis, prout nactæ sunt gradum sui erigendi, ut omnia uideantur illum pro modo suo suspicere, admirari, amare, & cupiditatem se illi coniungendi, quibus possint signis, attestari. Quod si se ille ac suam indicibilem beatitudinem communicare aliquibus uoluit serio, ac bona fide, profecto aliqua necesse est procrearit, quibus se amplius ac perfectius communicaret, quàm istis, quæ sub sensus ueniunt. Vt enim tenuis est ac propè nulla communicatio rerum torpentium, & perpetuo manentium in uestigio naturæ suæ, sine mente ac sensu? quænam est etiam brutorum communicatio? quæ hominum, quandiu hic corpore hoc clauduntur? Hiccine est finis tantæ constructionis? conuerti certa lege astra & cœlos, inde inferius nasci omnia, tum ali, crescere aliquousque, paulisper uigere, sensim relabi ac interire? Stati isti maximorum corporum motus, surgentium, & cadentium uices, hæc quam Paulus iure uanitatem appellauit, cui creatura omnis in hoc seculorum cursu subdita est, quem fructum aut delectationem adferre potest sapientiæ ac grauitati D E I? quum nec prudenti inter nos uiro ullam adferant: nec uelit homo sapiens ea gratia quicquam agere, nedum D E V S illa sapientia & altitudine mentis infinitæ. Ergo ad ueram & iustam sui communicationem progenuit indubie aliqua, quæ possent illum primum qui & quantus esset intelligere, ex intelligētia amare, ex amore uelle illi cōiungi, & ex coniunctione atque unione consortes fierent ingentium bonorum illius, & in communionem uenire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales utique condidit, quales esse conueniret, qui hæc possent assequi: ad intelligentiam immaterialis immateriales, & mente celeres, atque actuosos, neque enim bruta hebetudo rem adeo subtilem penetrabit. Ad unionem cum simplicissimo simplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt uniri sibi multo simillimæ? præsertim amoris copula, quæ dissimiles nunquam connectit? Quoniam similitudo amoris est sedes, dissimilitudo auersiōis & odij.

Ad hæc

Ad hæc si gustata semel huiusce modi felicitate, mortales se esse recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amarissimum beatitudini admisceretur condimentum, adeo ut beatitudinem esse non sineret: ideo quos amori ac unioni suæ condidit, & capaces suæ felicitatis, immortalitatem quoque est impertitus: tum quòd tales esse congruebat, qui immortalem intelligerent, quique immortali connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illis gaudia, etiam quādo perciperentur, eriperet. Quibus de causis & rationibus mentes esse aliquas necesse est intellectionis participes, simplices, atque in sui natura omni corpore liberas: quæ per amorem autoris sui fiant bonæ, illique in beatitudine uniantur ad æternitatem uicturæ. Certè mens nostra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne comminisci quidem potest. Hos, sicut dixi, spiritus nominamus. Inter quos primo loco sunt illi, qui de officij nomine uocantur angeli, quibus D E V S utitur ad ministerium mundi simplicissimis, & ideo agillimis, sapientissimis, optimis, fortissimis: tales esse decet administros D E I ad res maximas. Pares istis sunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à D E O defciuerunt, ideo defectores nominantur & transfugæ: nec cessant homines solicitare, ut etiam à D E O deficiant: quanquam indubie peccatum retudit eis uires, & aciem naturæ, ut in hominibus. Secundo loco sunt animi nostri impares excellentia naturæ angelis, de homine enim dicitur in Psalmis · Minuisti eum paulo minus ab angelis. Spiritus hos esse οὐσίας non minus quàm nostra sensata, certum est: nam quum sint conditione ac natura sua præstantiora, certè non erunt minus aliquid, quàm illa. Sed an etiam substantiæ sint accidentium, quæri potest. Habent illa entia affectiones quasdam suo illo modo, quibus intelligunt, iudicāt, uolūt, nolunt: nec aliter illis hærent pro ratione suæ naturæ, quàm sensatis sensilia, nempe foris: ut si anima nostra uel angelus fieri posset corpus, ira existerent in eo illa eius adhærentia, ut in nobis, quæ cadunt sub sensus. Sed quod de sensatis nescitur, an eorum sensilia, & reliqua adiuncta, re ab ipsis distinguantur, multo minus de spiritibus: nos autem

Angeli.

Dæmones.

Animi.

de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus. Quæsitum quot sint mentes illę, quos nos angelos nuncupamus? Quot sunt angeli. Aristoteles quinque & quinquaginta posuit, uano Eudoxi commẽto adductus de orbium numero. Sed multo plures esse cõgruit, siue administratio spectetur tanti & tam multiformis regni, siue tanti principis maiestas, siue communicatio felicitatis Diuinæ, ac sempiternæ, quæ fuit condendi mundi causa. Quanto ille uerius numerum accepit Daniel, qui uidit Deum in solio sedente regni sui. Millia inquit, millium ministrabãt ei, & myriades myriadum assistebant ei. Christus hominum atq; angelorum dominus decem angelorum legiões paratas sibi esse dicit à patre, si poscat, ut pudeat homulum ei resistere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet militi uel sapientia, uel robore non ualet quicquid est hominum cõparari. Quomodo res ueniunt ad essentiam. Entia omnia siue subsistentiæ, siue adiuncta alia ueniunt paulatim ad essentiam, alia statim totam simul essentiam nanciscuntur: homo & animantia omnia, & stirpes, & lapides, & metalla, denique quæcunque molem aliquam habent paulatim fiunt, atque adolescunt: ea itidem hærentia, quæ sensibus intelliguntur, & alia ad eundem modum, ut artes, & prudentię, & uirtutes, & uitia. Accipiunt simul totum esse suum, quæ mole carent: ut angeli, mentes nostræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec crescere dicũtur, nec minui. Et eorum quæ sunt, alia simul eodem momenti habent partes sui omnes, ut saxum, homo, uiriditas: alia fluxu quodam feruntur, ut motus, & tempus, quæ nec unquam sunt tota, & in quacunque sui parte dicuntur esse, ut hora, & annus. In his uero quæ paulatim uelut in lucem hanc naturæ Terminus naturæ & noster. emergunt, sunt quę habent naturæ terminum, sunt quę nostrum: homini enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum peruenerint, recipiant essentiæ illius nomen: nempe hominis, quod prius erat embryo: aut cadaueris, quod prius homo: aut cineris, quod prius lignum: & fructus, quod prius flos: atque in his sunt certi termini, & tanquam puncta, ante quæ nondũ est hoc, sed simul primum attigit metam illam iam est. hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorantur. Nos uero limites iis posuim⁹, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, lõ

g2,

ga, breuia, lata, angusta, deniq; quę numero & magnitudine constant, hæc em nostris iudicijs metimur: sicut illa per nos cõficta clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiã ad priora referuntur, mensuræ, molis, aut numeri: omnis porrò mensura nõ rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habent terminum, quandoquidem nos crassi us res determinauimus, quàm natura, alia alijs uidentur: nec quicquam statuere potuimus, quod omnes reciperent propter uarietatem sententiarum in humano genere. Itaque difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnum, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, seges, fluuius, ita ut uel supra illum iam non amplius, uel infra illum nondum sit hoc: deniq; in omnibus, quę illis constant, quę dixi, multo, pauco, magno, paruo, & huiusce rationis, quę in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re nõ una est uelut meta insectilis in nobis figenda, quod est naturę: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & uel supra uel subter non sit: uelut in aceruo tritici non per grana procedendum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per homi num singulos, sed in illo per mensuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obijcienda, quæ censeat: tum in latitudine illa tãta uarietas iudiciorum & sententiarum comprehendatur. Quæcunq; res semel est ad terminum illum essentię suę progressa siue naturæ, siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: ut homo, saxum, prudens, bonus, diues, aceruus, populus, albor, uiriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis, aut minus, ut uno tempore magis sit hoc, quàm alio: nec ad aliud relatum simile: neque enim duorum hominum, aut duorum uirorum alter magis est homo uel uir or, aut minus. In accidentibus uero, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam comparatis magis est ac minus: ut in albo & uiridi. Apposita substantiæ ad accidentia pertinent, sicut humanus quasi mansuetus: marmoreus, quasi habens in se marmor: uti album, habens alborem, unum est magis altero. Si quis tamen spectet essentiæ rationem in albo aut iusto, magis quàm inhærentiam subiecto, nullum iustum magis

Esse nõ recipit magis aut minus.

Dd 5 est

est alio iustum, aut minus. Sed ex subiecto cui hæret iustitia huic plus, illi minus. Quum uero magis & minus sumũtur pro potius, aut similius, aut propinquius, uel nomina substantiæ pro accidentalibus, possunt tum quidem illa adiungi. Græci magis sunt homines, quàm Scythæ, non pro essentia humanitatis, sed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores sunt, plus ualẽt ingenio, & ratione, & iis, quibus censentur homines. Sic uiror hic magis est uiror quàm ille, id est plus habet præstantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis sunt uiri, quàm Phryges, magis exhibent actiones & opera uirorum: magis ciuis qui natus, quàm qui ascitus: quasi præstantior, & plus existimatur agere ea, quæ sunt ciuis. Crocodilus magis est serpens, quàm piscis, id est similior: & latereculus bene coctus magis petra, quàm crudus. hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ se profert, aut inhærẽs aliquod occultũ. quanq uicinitate primi ac ueri entis sunt quæ dici possint magis aut minus entia, sicuti postea demonstrabitur. Quas uires & facultates deus uel spiritibus, uel effectionibus attribuit, uel adhærentibus, uel sensatis, denicq omnibus ad agendum in alia, uel ut aliorum in se actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil est aliud natura, quàm uis indita unicuique rei à deo ad agendum, aut patiendum: ut natura ignis est calefacere, & stupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniã à deo hæ sunt uires ingenitæ, uoluntatis illius sunt, cuius causæ à nobis nesciuntur, quum sint tamen maximæ, sapientissimæ, æquissimæ. Sunt naturæ quædam minores, seu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In unoquoque est sua natura in effectione posita: est uis quędã in cœlis, est uis sparsa per orbem totum, leges uidelicet in origine à deo sancitę: hæc est communis, quæ proprias connectit, & complectitur, ut unum tanquam corpus ex illis ceu membris coalescat mirifica connexione: easq maioribus suis uiribus fouet, adiuuat, ut bonus princeps subditos, aut ut filios pater, quantum ei licet, & quatenus se minores illi accõmodant, & prębent faciles: unde incredibilis nascitur cuiq charitas erga illam, tantopere, ut seipsas deserant, si ita naturæ publicæ expediat:

Natura.

expediat: neque enim ascendet aër, nec descendet aqua, ne sit uacuum quod abhorret generalis natura: & membra nostrorum corporum modo integra, pro toto corpore naturaliter sese periculo offerunt, non leui hominum documento unicuique salutem publicam priuata debere esse antiquiorem, quandoquidem & in communi propria continetur, sicut in iis, qui eadem uehuntur naui. Nam hoc etiam indidit omnibus natura, nihil priuatum saluum fore, si male sit reipublicæ. Sed imagine quadam cuiusmodi sit natura commodius exponatur. Non aliter considerandum est naturam omnem esse à DEO paratam ac instructam, quàm uidemus machinam aliquam automatam, horologium pura aut similes ab artifice componi, ac per momenta sui intendi, ut illa deinceps ultrò moueatur, & aliquid efficiat: tale quiddam est in prima constitutione naturæ: hoc modo est discrimen, quòd artifex homo à machina sua abscedit, & sinit eam per se opus exequi. DEVS adest semper suæ naturæ, instructionem illam præsentiæ suæ ope continens: quam opem semper ei infundit, non secus quàm ab anima corporis harmonia conseruatur: itaque aptior fuerit & propior imago, si uelut neurospastam quendam consideremus DEVM. Cæterum de conditione mundi ingens fuit inter Philosophos controuersia, quos uel affectus agitabant standi pro receptis inter se atque adiuratis opinionibus, uel ignorantia potiorum. quorum sententias alienum uideri posset huc adferri. Ego uero facile confido me ostensurum, tum esse à DEO conditum, tum aliquo temporis principio non ab æternitate. Herbam exempli causa aliquam sumo, quæro, quis eam procreauit? dicunt terram ui sua: quis hanc unn terræ indidit? cœli: quis cœlis, & syderibus eam potentiam? ex se sunt nacti, inquiunt. At uero qui id dixerit, rem adferet, quam nec intelligere quidem possunt hominum ingenia: quod Philosopho quum de natura differit faciendum non est. Et profecto nihil seipsum fecisse, maximo est argumento ab aliquo uno esse facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani testimonium: omnes enim eum, qui præsit mundo autorem uniuersorum nuncupant. Nec aliud possunt

Deus neurospastes

Mũdus à Deo quando cõditus.

sunt sibi cogitatione comminisci. Quod si cœli conditores sunt huius orbis, quęro certa ne ac necessaria lege, an ne libera & uoluntaria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit se ad aliquid quæ possit esse libera? tum quo consilio in æternitatem dispositi sunt tot & tam uarij effectus: certe consilij fuit primum & sapientiæ tam multa, tam uaria in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordinare, consilium autem & sapientia necessitatem excludit actionum. Nam quod dicunt, agunt ita, nec aliter possunt, quoniam sic mundo expedit. Quam innumera sunt, quæ non minus mundo cõduceret aliter fieri? an etiam tot habere me pilos nec pauciores, nec plures, tot esse herbarũ genera ad salutem mundi pertinet, accepturi maxima detrimẽta, si diuersum accideret? At uero si libertate quadã, quur in tanta æternitate nullæ extiterunt aut pauciſſimæ rerum species? imo uero quur non alius orbis? quum uis eadem sit nunc, quæ prius. Iam interrogo istos utrum cœli tã quam machinæ quædam per se agitentur, nec ullum habeant consilium, an habeãt? Quid dici posset insanius, quam sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admirandæ? sin habent, à quibus agantur & regantur, uelim scire, quæ sit causa tot, & tam uariorum effectuum, quot se nobis ostendunt per anni uices: respondent motũ cœlorũ: ergo illæ primæ & potiſſimæ erunt causæ, quæ cœlos mouent. Nam si libratio halterum efficit, ut ad certas dimensiones pulsentur horæ, nimirum magis erit horum pulsuum causa, qui halteres cõposuit, & librauit: & si torni conuersio effecit toreuma, uerius id effecit toreutes: de his uero qui regunt cœlestes illos globos, ille erit summus ac præstantiſſimus, qui reliquos torquet, ac regit: quẽ sanè deum appellent licet. Videó quibusdam aquam hærere, quod aiunt, in materia, ut eam existiment non esse à Deo conditam, sed in ea uersari, atq; exerceri Dei opificium: ideo illũ opificem, atq; artificem, & instructorem, & dispensatorẽ, & fabricatorem mundi nominant magis quam autorem: quod est oppido q̃ stultum. Placet illis effectiones omnes à deo condi. An non plus est effectiones tantæ excellentię cõdere, q̃ materiam brutam & torpentẽ? omnes creati & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille incõ

Materia.

ditus atq; infinitus ad eundem modum in materie uersatur, quid plus præstat, q̃ alĩ, aut ubi est immensa illa ad efficiendum potentia? Mundum uero ęternum non fuisse demonstrant rerũ noua inuenta: quotidie enim aliquid prodit ueteribus inauditum, incognitum, tanq̃ proficiente mũdo: quot genera morborum, artium, regionum uidit nostra ætas, maioribus prorsum ne de nomine quidem nota: tum uetera inuenta nõ longe à suis initijs progressa, ut appareat noua esse omnia. Dicunt mutari uices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illorum non meminerunt priora secula? Nam nec cluuies, nec exustio terrarum ulla uniuersum orbẽ semel corripit. certe quæ alicui regioni perierint uel ipsa, uel earum reliquiæ, uel mentio saltẽ aliqua apud integras remanserit, si non hominum recordatione, at beneficio literarum, siquidem æternus est eius usus, quam esse in æterno mundo necessarium est. Quod si cluuioni uel incẽdio ullus est reliquus, is ad posteros de clade suorũ uelut per manus tradiderit. Sin nemo, sed noui illuc migrant aquis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltem aliquid de origine, antiquaq; sua patria posterorũ memoriæ commendarint. Quid causæ est quòd nemo unq̃ huius nouæ Indiæ, alterius huius orbis meminit? Historia Gentilium nulla de ijs, quæ ante tria annorum millia contigerunt, ac ne literæ quidem ullæ, ut ante hoc seculũ nulli ænei typi. Nã quamuis Aegyptia & Chaldæa uanitas annos pro hbito suo sibi fingat, non tamen posset dicere aliquid gestum. Adde huc, quòd illorum quæ habentur antiquiſſima de Iside & Phoroneo recentia sunt apud Græcos, qui innus sibi permiserunt in annorum computatione mẽtiri. Pertinet uero ad Dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, ut sciremus quid & quantum esset, quod posset facere. Nemo enim potentiam illius intelligeret in ęternitate mundi, quantumcunque diceretur autor illius: ex nihilo uero procreasse omnia, hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate uires autoris absconduntur. Quid quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illic omnia uastiſſima altitudine demersa. Nec quantus ipse per se esset solus, satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet ad D. E I bonitatem existimari conditum, ut in-

Mundũ nõ fuisse æternum.

ut intelligamus quemadmodum uoluerit se communicare. Nam sub æternitate necessitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum esse censeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non posse agere arbitretur. Tum ut nos sciremus, qua nobis esset cum illo beatitudine perfruendum, nempe non ea, quæ est in conuersione cœlestium sphærarum: aut rebus condendis, sed quam in se habebat solus sibi sufficiens, ante mundum procreatum.

LIBRI PRIMI FINIS.

DE INTI-

MONATVRAE OPIFICIO, SIVE de Prima Philosophia, Liber Secundus.

DE NATVRA ET MATERIA pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum ut fit uelut artifex quidam natura, sed conditus, edoctus, atque instructus a Deo, cui Deus materiam assignauit, ut in ea uires et facultates illas exerceret, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est procreata: nam quantumcunq; inter hæc naturæ actiones cadant, uel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur alio, nec usquam subsistit, nunq; tamen consumitur, neq; partem ullam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iã esset tota pene consumpta: & constringi oporteret cœlum, ac terræ admoueri. Agens uero est natura, & in hanc materiam: porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari: ita qui materiam opificio naturæ suppeditauit, prior est natura: ut prior qui cædit syluam, quàm qui nauem fabricatur. Quod si crearet materiam natura, certe creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo, & in aliquid. Cedo quid substitueretur actioni parandæ nouæ materiæ. Quæ porrò essent actionis instrumenta? utiq; ex illis aliquid hæreret materiæ, quod esset illi congenitum, & proinde naturale. Ergo parens & effector materiæ ille est, qui nec instrumentis eget ad agẽdum, nec in aliquo, aut in aliquid operatur: sed p se in nihilo. Quamsimo di nulla est natura cõdita, sed formæ deæ. Materia hæc nullã omnino habet uim, idcirco nec naturam præter hanc nullam habere uim, nullam naturã, ut omnium sit capax: nisi quis forte hãc uocet ad patiendũ facultatem & naturã. Ergo quum uis illa sit uelut artifex, siue ad actionem, siue ad passionem, nam passio quodãmodo est actio, & artificio est opus ad commode ferendum, ne mo-

Materia nõ perit.

Natura instrumentis indiget.

ne momento temporis actio passum absumat, indiget uis illa ad utrunq; instrumentis: nam per se solus diuinus artifex operatur, cæterę res omnes instrumenta adhibent: nec quælibet instrumenta sufficiunt, sed certa, & ei quod efficiendum est consentanea: sicut non quocunque lignulo pictor pro penicillo utitur pingendo, nec scriba pro calamo scribendo. At quum omnia, quæ sunt in actione, seruiant fini, artifex suo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, nisi parare uiam & facultatem fini, ut his ille, si sit uis aliqua, utatur, quæ parata inuenit ad actionem suam exercendam, uel ferendam passionem: aut si nihil sit aliud quàm forma, ut in artificialibus, habeat promptam materiem sibi idoneam, in qua quiescat: ut quodam modo uideatur pater filio thesaurizans naturæ instinctu, sicut Paulus inquit. *Sic* natura in bulga matris organa fabricatur uenturæ animæ congrua. Tum effectio illa ingressa ea instrumenta, quæ ipsi prior elaborauit facultas, elimat, aptat, & reddit sibi, quoad eius præstare ualet, appositissima: uelut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: nisi forte hæc quoq; aptatio beneficij est prioris naturæ. Et non secus quàm artifex diuersis instrumentis diuersa, ac sæpe contraria operatur: ciusq; opus commoditate instrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem facultas diuersis instrumentis tum uaria, & pugnantia efficit: uidelicet eadem anima in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit Phantasiæ iudicium uult: in uoluntate, quam ducit ratio non uult. Tum expeditius fit opus, uel impeditius: ut uisio per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix utiq; eadem est, sicut idem scriba, uel faber. Quocirca bene parata materia à natura priore inducitur natura posterior, tãquam hospes in hospitium: eadem instrumenta & paratio quum deteritur ac minuitur, & ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: unde sequitur facile a contrario corruptio. Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla est, nec magis ad effectionem aut faciem hanc uergit, quàm ad illam: neq; mutationes desyderat, neutra est enim ad quamcunq; effectionem, & formã: sed

Generationes & corruptiones unde.

sed ab hac materiæ adornatione, & quasi instrumentis facultatum ac naturarum ortus ac interitus existunt, quoniam effectiones quæ sunt actuosæ ex se ac uiuidæ, quum destituuntur agendi facultate, cõtabescunt, & extinguntur. Accedit huc quod perpetuæ sunt aliarum naturarum in alias actiones, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrarium nõ habeat, uel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instrumenta alia fortius agunt, alia infirmius resistũt: quæ natura infirmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet ualidius agendi in se. at quę agit fortius, facultatem resistendi constringit in altera: ita una generat, q; uult altera discedit uicta, & perit: ut corruptioni adiũcta sit semper generatio, & huic illa. Prima præparatio materiæ est uelut pinsio quędam conficiendis panibus, ut iam temperata sit, quasiq; mollita & subacta usibus naturæ corporibus generandis, inducendis effectionibus, & uiribus exercendis: simul peculiaribus sensatis prospexit Deus, simul uniuersitati orbis, ut materia nõ informis iacere ret, atque indigesta, sed concinnata recipiendis uiribus, & conducens ornatui atque usibus mundi huius. Non est indurata in ulla subactiõe, & effectionibus inductis, quæ multis & fortibus instrumentis armatæ, negotium facessent naturæ operanti, nec facile concederent: sed leuiter adiunctæ sunt effectiones paucis instrumentis, & tanquam infirmis satellitibus munitæ, quæ non solum loco cederent naturæ manum operosiori actioni admouenti, sed illi etiam instrumentis suis quæ in materia relinquũt, auxilio essent. Principio q; non est usus autori uniuersorum res omnes iacere torpidas, & quasi emortuas. Nec in uicem expediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, uigentem, celerem condidit: quod uel aspectu ipso intelligitur ui & agilitate perpetua. Terram uero firmam, atq; stabilem: quod indicant densitas, & frigus pigrum, & quies sempiterna, & mundi locus medius, unde nihil necesse haberet alijs cedere, quò feruntur omnia quæ stabilitatem habent. & unde leuia discedunt. Itaque alter irrequietus semper fursum contendit, altera continuo fidit, nec se postmodum ultrò commouet. erant etiam hæc idonea humanis sensibus, quod tamen est posterius, nempe ignis aspectui, terra tactui.

Prima præparatio materiæ.

Quatuor elementa.

ctui. Verum duo hæc quum tantum inter se natura sua distent, iungi non poterant, sine medio. Atqui est apud Timæum Pythagoricum, & Platonem uinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se atq; ijs quæ astringit, quàm maxime unum efficit: id optime assequitur ea, quæ Græce analogia, Latine comparatio, proportióue dici potest: quod apte uisum est posse fieri non tam uno uinculo, quàm duobus, nempe aëre & aqua: ut aër uicinus esset igni, aqua terræ. Aqua densitate & frigore conciliaretur terrę. Aër igni, raritate & liquore & lubricitate sua morigerum se illi præbens. Aqua humore suo friabilem terram, ne disgregetur, contineret, cohiberétque. Simul humido rigore uelut frenos igni iniicit, ne omnia præpidus absumat. Aër igni suppeditat leue alimẽtum seipsum, & quæ sublata ex aqua ipse agitationibus suis extenuat, & prope in naturam suam conuertit, ne ignis spissum ac solidum nactus alimentum, ita in eo inualescèret, ut periclitaretur orbis iste. Addeq; ab igne superne concitatum, non finit aquam, & terram, & media corpora torpescere. Ad hæc insinuatus per loca omnia tenuitate, & lubricitate sua facile sine incommodo scindentis dissipatur: simul etiam auget corpora hac insinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec solidiori nutrimento cedat, unde uiuentia sustentantur, & crescunt: demq; quascunque impressiones aliunde inuectas facile in se admittit, quoniam sic est ex usu naturæ, ut qui sit medius, & per inferiora hæc omnia diffusus. Iunguntur ergo & tanquam commiscentur subtilissimum inferius cum superiore crassissimo: & ita aqua aëri applicatur, ut sensim uideatur in aërem rarescere: ita aër aquę, ut sensim in aquam incrassari, non aliter quàm uidemus in anno fieri uel in hominum ætatibus, aut in habitu partium diei, fallente atque indeprehensibili transitu, nisi post quam transierunt. Corpora hæc ignis, terra, aqua, & aër primum his inhærentibus, & quasi uinculis sunt inter se connexa & temperata calore, frigore, humore, sicco, ut humor astringat ariditatem, ne dissoluatur: ariditas frenum sit humori, ne uniuersa inunder: frigus calori moderetur, calor frigus remperet: calor humore fiat tardior, ariditate acrior.

Quatuor prima inhærentia.

acrior. Hæc est prima illius rudis materiæ pinßo ſpecioſa mũdo, & naturę, siue in presens, siue si quid maius molitur, utilis. Sunt eĩ quatuor hęc ad agendum, & ad patiendũ cõducibilia naturę, & proinde generandis ac corrũpendis rebus: quę ita à nobis sumanť, nõ ut sint corpora sic affecta, sed ut affectiones corporum, & adiuncta: unde statim aliæ ex horũ actionibꝰ nascuntur, uidelicet calor ut est actuosus & subtilis, inferiorem locũ refugit, qui est quietis, & torporis, superiora appetit, in quo diffundat se, & dilater, & agat & ũgeat proximus illis cœlestibus motionibꝰ, quibus nullum est otium. Ideo multi locũ assignant igni naturalẽ cõcauum globi lunę, sicut terrę medium mundi, de quo est alibi disputandũ: sed certe locus ille est calidissimus omnium, & ignitus. Calor humido pascitur: idcirco omnia, in quæ inuadit, quantum est uirium suarum, exiccat: quo fit ut in humido segnior sit calor: frenum est illi humor, nõ minus quàm pastus: & calor occupatus intus in humore consumendo foras exit lentior, in ficco acerrimus est: quum omnia sint intus uicta, foras erũpit seu famelicus, & rapax, & uorax, ut stomachus in esurie. Qua de causa difficile uideri possit multis tẽperationem qualitatum naturalium aëris, aut ullius omnino elementi ex calido & humido misceri, quippe quæ uiolente cohabitant. Quod si naturaliter & pacate possint in eodem considere, ea sola commistura uitam animantis efficeret, atque ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimẽto semoto. Seneca uero, & alij Stoici aërem opinati sunt non calidum esse, sed frigidum: argumento esse illius medium, ubi maxime purus & naturalis est, nã utrinq; ex uicinia inficitur. Pythagorici quoq; æthera frigidum uocant aërem. Sed profecto magis uidetur aër alienarum qualitatum capax, q̃ suã ullam propriam sortitus: ut à superiore corpore accẽdatur, atq; exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio uero q̃ fit frigidus, non naturã ipsius demõstrat, sed q̃ ex cœlo & terra uapore solis tepefacto radijs utrinq; ad medium rigor pellit, ubi cogit se, ac corroborat actiõe cohibitricis, quã Aristoteles ἀνπεριστασιν uocat: ita ut existimari possit inter ignẽ & terrã unicũ esse medium, aquã scilicet: camq; ex natura cõmodo subtilissimæ extenuatã superne aëre nficupari,

Calor.

Tẽperatio aëris.

principibus qualitatibus in tanta materię tenuitate aut eli
Frigus. sis prorsum, aut leuiter admodum hærētibus. Sed redeo ad
qualitatum opera. Frigus tardum est & pigrum, ideo subsi
dit: & is putatur locus frigidorum, nempe imus: indicio est
Qualitates leuius esse ferrum ignitum rigenti, & hominem uiuum ꝙ
secundæ. cadauer. Reliqua ita fiunt grauia & leuia, prout hoc aut il
lud participāt. Glutinum rerum est humor: qui si abesset,
omnia friarētur in puluerem, sicut fit in aridissimis arenis:
& quoniam caloris est pastus, cum calor quum inuadit, di
frarat, ut in aereum liquorem conuertat, quo facilius & in
seipsum: sicuti cibus cōficitur in corpore, ut paulatim quā
simillimus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem.
Itaque calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc
est ut minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in
maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum
relatione dicuntur inter se. extenuato humore, & absum
pto in uaporem & auras, quod siccius supereſt abscedente
calore contrahitur. Quòd si omnino glutinum sit absum
ptum, fit multo minus quàm antea: ut cernere est in cineri
bus, qui tanto minores sunt quàm lignum: & in corio, &
aliis, quæ postquam affectæ sunt ui caloris integra manēt,
minora restant: inflat enim, & extendit humidum excalfa
ctum. Ita membra animantium tument in exercitio, & in
æstate: frigefacta uero longe sunt minora, quàm prius: nā
resolutus est humor, quem calor exuxit. Neque uero ita ca
lor depascitur humorem ut corrumpat penitus: nihil enim
materiæ perit in natura, sed igne extincto, ilico in auras a
bit: quod humore est uelut illitum, fit leue ut corium, cutis
iuuenum: is humor si absit, & ariditas extremas partes oc
cupet, fit asperum, inæquale, & rugosum: quod uidemus cō
tingere in corio igni admoto, in quo primum omnium hu
mor ille absumitur superne fusus. Neque enim ex inæquali
tate sola est asperitas, nisi accedat siccitati: quid enim aqua
leuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum
frigus ad centrum se cogat, calor uero ad extima prouo
let, fit, ut humori additus calor, ampla reddat extrema,
humori additum frigus minora, densiora tamen, uelut in
glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra
ampliora sunt in uiris, quàm in fœminis. Si quod est glu
tinum

tinum in corpore uel densum disraratur, uel abstrusum fo
ras elicitur, fit molle: ut in cera igni admota, in hastis, in
cornu, in ferro. Quod uero densius habet glutinum & plus
sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non ce
dunt, molle contrà: ita secundum comparationem hæc di
cuntur ad actionem tangentis. Neque uero idem esse quis
putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quip
pe plumbum mollius est ligno, quum sit densius, ac grauius, sed in eo liquor est maior. quod humorem habet gluti
nosum, ut partes densę tenacius inter se compingantur, est
lentum, tanquam corium, radices aliquæ, ut raphani mul
ti, & napi: quod uero humorem habet aqueum, huius par
tes leuiter compinguntur, fit tenerum: & quandoquidem
partes infirme connectuntur, facile separantur. Sed hæc
iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fracti
one, comminutione, scissione, impressione, & eiusmodi: quę
Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro
μετεωρολογικῶν postremo. Hæc ergo terra, ignis, aqua, aer
elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam mate
ria naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne
illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est or
nata, quæ naturæ operanti facile subseruirent. idcirco ele
menta hæc fusa sunt per hoc totū, quod cernimus, ut prom
pta sit huic artifici materies, & ad manum in qua se exer
ceat, & unde opera sua proferat: ut si quis domum alicuius
opificis ingressus, aliquam conspiciat materiam passim ia
centem, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificij. Sed
de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in An. 4. ele
unoquoque composito constante ex massa illa, de qua dixi menta sint
mus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu diffi in unoq̄q
cilis. In hac tamen nostrarum mentium cæcitate utendum misto.
est sensibus manuductoribus, ut mens iudicet ex ijs, quę illi
nuntiant, quæque ipsi percipiunt uel in rebus ipsis, uel in
earum actionibus, uel in ijs, quę similitudinem habent cum
natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præ
sentia illæ adferunt, quæ compositionibus nō utuntur, sed
solitarijs rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando: Composi
compositionum uero quędam ijs rebus constant, quę inter tiones.
se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana

cum serico, stannum cum plumbo: aliæ ex his quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantū applicantur: ut quū fiunt imagūculę ex saccaro, zinzibere, cynamomo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamē copula additur, qua uniantur, ut quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinū: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inę quali, ut celerrima fit actio, ac prope momentanea: sicuti quum paucę guttę aquę in amphoram uini sunt infusę. Quęrēdus est ergo opifex aliquis proposito nostro conformior, qui partes non solum applicet, sed cōmiscеat, & mutuo insinuet, confundatq;, & inter se pugnātia committat: quæ uires ad diuturnitatē pugnę adferant, & glutino compingantur, ac coadunentur. tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est uidere, qui in hoc quoque student, ut quemadmodū natura animārium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conseruent, ac repararent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes uelut imagines quædam sunt naturalium. Itaque de pharmacis, quæ illi conficiunt, in alijs simplicia manent integra, ut in cataplasmatis, quę uulneribus adhiberi consueuerunt. Sic elementa integra uidemus in pruna ignis: in alijs sunt penitus extrita, uires solę & agendi aut patiendi facultates, quę in illis prius erant, exisiunt apertę, & promptę, ut in theriaca ueteri: quod cernimus in corporibus animantium omnium. In alijs uires quidem sunt reliquę, sed consopitę excitantur calore, nempe agitatu, uel igne admoto, ut in theriaca noua fic animaduertere est in uino, aceto, herbis multis: interdum resolutione, ut si in aquam immittatur saccarum, manifesto cernentur partes quędam sidere, nempe terreę, alię superiora petere, nempe aereę, uel igneę: hoc deprehendunt quotidie qui resoluunt mista, & substantias segregant. In alijs unum aliquid existit, uires aliorum in eo sunt absorptę, ut nusquam compareant: sicut in uino diluto. Ita in coagmentatis naturę. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terram, minimum reliquorum, quę torpida sunt, & stabilia, ut metalla, & saxa. Sunt quę plurimum habent aquę, torpida, fluida

Pharmaca

fluida, mollia, tenera: non solum illa composita, quę inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, sed caro ostreorum, & marinę stellę: ubicunque uero manifestus est ignis in composito, manifesta sunt reliqua elementa. Nam ignis nunquam descendet ad terram sine primis illis naturæ mediis: etiam in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptum est, ignis extinguitur, tum etiam terreni & aerei: contra ascensus à terra ad ignem, non est adeo euidens. & fortassis saxum nihil ignis habet, aut certe si quid habet, exiguum est admodum, quodque sensum effugiat: an quia pauculum ignis, ut actuosi & pressantissimi sufficiat magnæ portioni terræ, in qua occultetur, uix ut deprehendi queat: sicut coagulum in caseo, fermentum in massa. Nec uisum est autori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorum inhærentibus, quæ ut obscura sunt in his, quæ sensu & uita carent, sic in uiuentibus sunt notabiles. Quæcunq; enim aluntur, necesse est habeant uim igneam: nihil enim uiuit sine calore: ut intelligatur nec uicturos nos uitam alteram æternam sine charitate: uis ignis in uiuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit: hæc omnia animaduertimus in cuiusuis nostris ab igne fieri. Porrò si ignem habent uiuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aquęum, hinc aëreum: tum solidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conseruationemq; illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis clausstris: alioqui breuissimæ omnes essent uitæ, ac prærapidæ, nec ulla sufficerent alimenta. Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniam sine igne non tuentur sese: & ignis quodam modo est quiddam uiuens: alitur enim & absumit: idque in uiuentibus promptum est, quæ quo plus habent caloris naturalis, hoc plus cibi & apperunt, & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter uiuendi munus sentiunt quoque, declarant & aliquid habere se supra stirpes. his ergo inest quiddam naturas horum elementorum excedens: quas sanè dicamus animas cœlestes. nam & eas animaduertimus mirifice ad habitus cœli suos uariare. Humanæ animæ mēte ac ratione sunt prędite,

Effectiōes igneæ.

Effectiōes cœlestes.

quod est plusquam cœleste, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in descensu omnia secum trahunt. Ergo prima & simplicissima initia, atque elementa rerum conditarum sunt potestas & actus, siue materies & uis: in sensatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificio naturę inditur: ubi uero est adhærès, substătia est ei pro materia, adhęrès illi ꝓ ui & natura quadam. In spiritalibus ipsi spiritus modo quodam materiæ sunt suis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ uulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, sed secunda, ut panis primum est farina & aqua, hinc massa iam pista: elementa uero sunt simplicia, ex quibus constant compositа, ut uerbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes etiam sensati initia sunt, non tam substantiæ quàm molis,

Vires. aut numeri. Et entium singula uires habent uel ex se, uel ex alio. Ex se dico habere ea, quibus munere dei contigerunt, per illa quæ intus possident, utpote per effectionem substantiæ, aut formas inhærenets: unicuique massulæ fermẽti, ut in priore similitudine persistamus, certas aliquas uires tribuit Deus, quas secum in massam illam materiæ inducunt, ut animabus asinorum, animabus leonum, effectionibus adamãtium, uitium, oliuarum, has uires omnes participant res, quæ fermentatæ sunt illo uelut fermento, quas esse eiusdem speciei seu formę superius est positum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, uiore, denso, graui, certæ quędam uires nascuntur: item in spiritalibus: hęc quidem entibus ex unoquoque. Alię uires extrinsecus accedunt ex aliqua ratione soli, cœli, seminis, insitionis, medicationis, nutrimenti, & eiuscemodi, quę applicantur, uel inseruntur, ut Persica poma in Persia lethalia, hic salubria. In his sunt uires effectionum non per species, sed per rerum singula, quę indiuidua nominantur, quę ex priore ui & adiunctione huius peculiaris constantur: ut illa speciei simplex sit & elementum huius compositę: quanquam & compositio huius peculiaris fit ex duarum, aut plurium effectionum compositione, nempe alimenti, aut soli huius additi effectioni uitis, aut Persici pomi, aut hominis: ut ex specierum uiribus conspirantibus fiat singulare quiddam: qua ex temperatione prior uis uel adiuuatur,

uatur, uel impeditur, uel tollitur, uel alio flectitur, uel noui aliquid accipit manens integra. Itaq; munera Dei sunt hæc omnia, & uoluntatis eius: nec secus quàm si quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuo uerget deorsum, ita omnia parata sunt ad eas propẽsiones, quas Deus in eis faciet, ea illis erit natura. Sed interiora illa per exter Interiora
nas actiones aut passiones proferunt se ac ostendunt: nam per exter-
ad agendum uel patiendũ datæ sunt uires & facultas, quod nas actio-
hũc in modũ facile erit cognoscere: Lapis semper est idem, nes aut pas
ac sui similis, intus ergo nihil habet, nisi uniusmodi essen- siones ꝛc ꝓ
tiam. Planta suis rẽporibus ædit folia, flores, fructum, cre- ferunt.
scit, decrescit, aliquid obtinet supra essentiam: animans nõ solum crescit, & mouetur, sed sentit, & cognoscit, aliquid afferr supra plãtam. Homo præstat omnia, & præterea intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid ineſt huic supra brutum. Hæc sunt Dei opera, quæ ille per uoluntatem destinat, per sapientiam constituit, per potentiam exequitur: quas agendi ac perficiendi facultates impartitus est iis mẽtibus, quas sui similes cõdidit. Loquamur de homine, de quo quũ dictum fuerit, facile de angelo etiam intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imaginem uoluntatem, consilium siue rationem, & uires: ut cõsilium suadeat, aut dissuadeat uoluntati, quæ est imperatura: uoluntas imperet uiribus, ut se exerãt ad opus: uires capessant iussa. Voluntas ergo domina est, ratio consultrix, uires mãcipium. Facultates hæ quidem naturales sunt à Deo inditæ homini, quum naturam statueret, & hæc naturale habent aliquid, quò nutu ferantur suo, uel à quo abhorreant, ac discedãt: dico uoluntatem, & consilium: nam uires ut mancipium, nec ad iubendum admittuntur, nec ad consulendum, sed tanquam corpus sunt brutum parens semper imperio, nunquam imperans. Vergit ergo ratio in uerum, auersatur falsum: fertur uoluntas in bonum, malum deuitat: utique quod tale censuerit ratio, an fallatur, nihil interest, bonum certè, aut uerum existimari sufficit. Ratio hæc & iudicium quum se ad aliquid uel in se, uel extra se uult applicare, habet sæpe, & finem quem petat sibi propositum, & uiam & rationem prouisam qua ad illum perueniat hæc ratio uocatur indu- Ars.
stria, & ars, quæq; ab arte dicitur solertia: quæ est ratio seu Solertia.

facultas aliquid agendi, aut patiendi in se uel in aliis ingenio, aut studio quæsita: ut loqui naturæ est, Romane, aut Græce artis. Deum colere, humanis est mentibus informatum: sed hoc aut illo modo, ex humanis persuasionibus. Non enim nos solum arte aliquid agimus, sed bestiæ quoque à nobis edoctæ: ut per funem Elephantum ingredi, & canem sic uenari, & Equum gyros complicare, & explicare: quę ipsi sua sponte faciunt, naturalia sunt. At quum uel finis non est præfinitus, uel ratio, & uia hæc non est prouisa, sed temere aggredimur, quod exit casus est: ut fodiendo thesaurum reperiri: hoc enim propositum non erat: aut tegula de tecto lapsa, occisum esse hominem. Quumq; nostras extructiones imitari uolunt pueri, congerunt temere lapides & ligna: & exit sæpenumero id in quo doctum ingenium elaborasset, priusquam exprimeret: temeritas hęc est, uel quum nullus finis est prępositę, uel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter q̃ oporret. Ideo in actiones hominum, qui ratione cordis uel ad inchoandum impediuntur, uel rapida animi perturbatione impelluntur, multum ualet casus. Sapientes minimum casui relinquunt in iis, in quibus casus solet interuenire, uelut in rebus & negotiis uitæ: nam in illis quæ nō sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis cuentibus plurimum D E O committūt, seu uerius omnia: quo fit ut casus interdum in artem uertatur, quum obseruatum est, quomodo illud extitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequūtur: ut homini persuaderi indignitatem artis est, ex persuasione indignitatis inflammari ad iram, iratum dirucre ædes, naturæ: in Lyra sonus naturalis est, concentus artis: qui si fiat sine arte naturalis erit, ut si cadat testudo: aut quū casu spongiæ fit pictura: compositio horologii artis, hinc cursus ille per definita quædam momenta naturæ est: hæc uel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis. Ars est naturæ æmulatio, eaq; quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquam assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora & supremas facies uersatur: id quoq; uidetur naturale,

Casus.

Casus in arte interdū uertitur.

Ars naturę æmulatio.

rale, ut imitatio omnis citra exemplar subsistat. cū qua bene agitur, si quam proxime accesserit. Et quemadmodū natura à rudissimis exorditur, postea paulatim educit ad perfectū, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingnendo in intimis, ars uero addendo exterioribus, detrahendo, mutando: ut in cusoribus, nempe mutatione exterioris figurę. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatiōe & quasi cōtactu, ut quum pannus inficit. Quæ non solū in iis animaduertuntur, quæ manu constāt, & χειροτεχνικὰ nominātur, uerum in illis etiam quæ penitus sunt in animo, disciplinæ, prudentiæ, uirtutes, addēdis quę uidentur necessaria, resecandis superfluis, corrigēdis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sumunt. Tum sicut naturæ proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectum, in actione uero simplicia primum quæruntur ad compositionem perfecti, ita humano artifici opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actionis naturæ, sed propositi illius: prius enim mista intelligit, & sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini prius notum est opus absolutū naturę, quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis initiis tanta opera posse à natura ędi, quàm imperitus hoc prestare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem uidet ędituin. Et sicut informi, & rudi materię accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius: scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantum cuique speciei concessum est, uidelicet ad imaginem, & participatum proximū uirtutis deinde: ars ad absolutionē naturę. Sed nec natura potest deū contingere, nec ars naturā, q; utraq; imitatio est. uis in unoquoq; inclusa, siue naturę, siue artis, quū se exerit atq; explicat, fit actio, uel passio, modo ne quid obstet. Actio est explicatio potentię in aliud minus: passio explicatio

Actio

Passio

catio potentiq ad aliud maius: minus uoco infirmius & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differunt, non re: ut uia inter Louanium & Lutetiam: actio enim est ab a in b: passio à b ad a: ex actione hac sequitur effectus. Sed hac lege, ut aliquid sit quod agat, & non temere, uerum propter finem: neq; enim temere suscipitur ulla actio: etiam pueri fines aliquos statuūt suis actionibus, nō refert an assequātur: sed neq; uiri, nec natura semper assequitur: certè quidem fines habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoq;, quæ omni intelligendi facultate uidemus orba, apparet ab eo regi, qui ea facultate non caret. Quæ enim non intelligentia tanquam intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri: quomodo cæcus ea quæ oculis cognoscuntur, censebit, nisi à uidente admonitus? Et hæ duæ ueræ ac propriæ sunt causæ agēs, & finis: nempe à qua, uel propter quam aliquid fit: ut in motu principium & meta. Nam materiā, & formam quia partes sunt, causas nominari inusitatum est: magis initia & elementa nominaueris, sicut causas principia & origines. Si quis tamen & has quoq; in causis uelit recipere, in uerbo erit sita controuersia. Efficiens causa actionem præcedit, finalis & actionem & effectum suum sequitur, hoc est id, quod propter illam fit: ut ædificans, domus, habitatio. In eo qui agit necessaria est facultas ad agendū quæ est uel interior, uel exterior, ut demonstrauimus. Et aliæ res celeres ad agendum uires ostendunt, ac proinde motus incitatos, ut calor: aliæ tardas, ut frigus. Contrà in patiendo calor exiguas habet uires, quum est inimico inualidior: frigus uero ad ferendum multas. Idcirco citissime ignis penetrat, tarde rigor: expellitur uero calor leuissime, frigus lente: ut febres acutæ celerius uel extinguuntur ipsæ, uel extinguūt corpus: morbi frigidi pertinaciores sunt: opium in theriace tardissime omnium cedit. Ex naturalibus facultatibus hæ sunt necessariæ, ut mutari non queant, sicut igni exurere: illæ uoluntariæ, ut quæ ab hominis uoluntate proficiscuntur, tanquam comedere, bibere, currere. Ventriculum concoquere naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt. Naturale est in unoquoq; ad quod agendum uel patiendum potentiā à natura accepit. Istud uero non uno modo

Causæ.

Agens.

Naturale.

modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam uel ea uis est effectioni indita, ut semper agat, quoties in q̄d agat, admouetur: ut igni cōburere, iracūdo irasci: uel ut semper agat, quoties libeat, ut homini ratiocinari: uel est uis toti indita, ut homini ambulare: uel uis inhærenti indita, ut aquam feruefactam calfacere: hoc uero inhærens uel ex ingenio compositi est attributum, ut lapidi grauitas & duricies: uel uel ui intrusum, uelut in aquam feruor: uel casu contigit, ut uenenum fungo, quod ex terra uenenata adhæsit: uel arte partum, ut pennæ scribendi commoditas, & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: ut homini errare, falli, mori: non enim potest unquam errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditū est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in unoquoque, quē primum didicit. Naturale etiam est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia oīa, et uoluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atq; usu excolimus potentiam à natura accepimus nobis innatam, tamē quod exercitatione, studio, industria paramus artis dicuntur, nō naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: ut homini naturale est posse pingere, nō equo: & artificialia uel tota sunt artis, ut scriptio: uel ratio quædam & modus, ut sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à uoluntate libera proficiscitur ut hominis, uel angeli: hoc aut est elicitum à uoluntate, ut uelle: aut iussum, ut ingredi. Naturale in specie fit, uoluntarium in particulari, ut ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa nō dedit potentiā: sicut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excauari. Supra naturam, quum plus præstatur, q̄ illa cōcesserit: ut puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrariū fit, quàm illa dederit potentiam: ut glaciē ardere, ignem frigefaccre, lapidem per se sursum ferri. Nam iactum uiolentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verum hæ distinctiones à uulgari sermone confunduntur: utile tamen uidet in philosophia obseruari ad percipien-

Voluntarium.

Præter naturam.

Supra naturam.

Contra naturam.

Extra naturam.

Diuina. cipiendam disciplinam. His accedunt postremo diuina opera, ut omnia quæ egrediuntur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis suis. Sunt multa in natura quæ ad euentum referuntur, ut species naturæ sit, singulare autē euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hac uero aut illac euentus. usus & assuefactio etiam si artium sit, & rerum industria quæsitarum, ἕξιν efficiunt, hoc est habitum, qui in partem naturæ cōcedit. Nam maximas, & penè naturales profert uires utrīq; in ijs quæ ἕξιν recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione uestigium relinquitur. Habitus est pronitas ad eadem, cui res assueuit: siue fit agere, ut in digitis ad pulsandum: siue pati, ut incendi febre, uel iracundia: siue negatio, seu priuatio potius alterutrius, ut tacere, nō ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, q̄ sigillum in materia impressum. Et quemadmodum in rebus, quas contrectamus usu uenit, ut signum non imprimatur, nisi in re molli: ita in tota natura ex assuefactione uestigium duntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationē figurare nobis res molles fluere in morem amnis, quòd si quā decursus detur, & quasi aperiatur alueus, illac defluunt, ut in fluuijs, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium & stirpium, animi etiam non ex se, uerum ex corpore cui sunt uelut alligati, & quo tanquam instrumēto utuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multum est humoris, citius adhæret impressio, q̄ quibus parum: ut pueris celerius q̄ senibus: sanguineis q̄ cholericis: siccis nō hæret signum, ut saxo uel ferro: nec in admodum fluidis conseruatur, ut in aqua aut aēre: cuiusmodi sunt hominum quidam leues & mutabiles. Quòd si mollia admisso habitu indurent, tenacius eum retinēt: ut in cera, quum durescit: in ferro & argento, quod emollitum recepit notā aliquam, similiter quę à teneris animis imbibuntur diutissime perseuerant, quòd corpus solidius fit quotidie ac firmius. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut cōtra eam, habitum non recipiunt: uelut igni ardere, saxo ferri sursum.

Habitus.

Delectatio in habitu. Est & in habitu delectatio in ijs, quæ alioqui dura sunt factu, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis, quia minus sentiē molestia actionis.

nis: promptius enim ac ideo facilius fit, quod sępe est factū: quippe itur aduersō flumine in nouis, prono uero in solitis: nec leue adfert momentum delectatio ad id quod agendum, aut patiendū est: quòdue aut non agendū, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturam refipit, fit ut quantūcunq; artis habeat actio, si ei diu & perpetuo assuecuimus, naturalis uideatur. sicut accuratus & elegans sermo in Euripide, cauilla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex usu in naturā uertit: ars ēm in usum, & proinde in naturā uidetur cessisse: nam quicquid artē non præ se fert, naturale nominatur: quemadmodū & simplex, ut in omnibus actionibus, quū nihil est simulatū, ac fictum: & naturale à ficto distinguitur, ut flores naturales ac ficti: & quemadmodū fluuius per datū alueū decurrit, qui illi crebro agendo aperitur, ita si cesses, oblimat: & primum maligne aqua defluit, hinc omnino auertit alio iter: sic habitus, qui agendo altius imprimunt, ac confirmant, desidia exolescūt. Naturali proximū est necessariū ac possibile: ei uero quod contra naturā est impossibile. Necessariū est, quod aliter nō potest esse, q̄ quomodo est: idq; uel simpliciter, ut Deū esse: uel collatū alicui, ut hominē respirare si sit uicturus: & studere, si sit futurus sapiens: & anima necessaria est corpori ad uitā. Hoc necessariū uarie spectat, Deo, naturæ, homini, huic homini, illi, hoc tēpore, hoc loco, hoc statu rei: & aliud magis alio, ut magis necessaria respiratio ad hominis uitam, q̄ epulæ: magis necessaria anima, q̄ respiratio: q̄ diutius liceat uitā prorogare sine alimēto, q̄ sine respiratione: & sine respiratione, q̄ sine anima. Verum necessitas hæc nō certi est momēti, sed alicuius lati temporis. In appellationem uenit necessarij, quod est conducibile: sicut homini uestis et tectum: quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri, ut posita in æquitate, lege, more, officio, instituto: & hoc necessarium est in re, ex re uero in pronuntiatis, ut Deus est omnipotens, & quod uiuit habet animā. Impossibile contrariū est necessario in pronūtiatione, nō in re, nā in re nihil est possibile, sed in dicto, quū esse nō potest, quēadmodū asseritur, aut negat, ut hominem sine respiratione diu uiuere. Sed in re tamen impossibile contrarium est utili, & commodo, ut sine tecto & uestitu uitam degere

Necessarium.

Impossibile.

impos-

Possibile. impossibile. Possibile, seu quod tritius Græcis δυνατόν: nam nos Latino hoc rarius utimur, ac fere nunquam: etsi nō uideo cur sit reiiciendum in philosophia præsertim quum ueteres non dubitarint aliquando impossibile dicere: sed certè eius significatio ad necessarium se habet, ut aliquādo ad semper: ad impossibile uero, ut ad nūquam. Interdum possibile iis quidem qui usurpant, pro facili sumitur: sicut impossibile pro arduo, & difficili: & in hoc aliud magis est alio, prout est facilitati uicinius, sicut expeditum, & promptum: ut tres, & quatuor, & quot quisque uoluerit grauius, possit statuere. Ex iis quæ aliunde ueniūt, quædā sunt cōtra naturā formæ uiolentia quadā externa inuecta: ut calor in aquam. Sunt quæ cogi & uerti non possunt, ut ignem hoc

Quæ contra naturā naturæ cursu frigefacere. Quę contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: effectus uelut inuitus extorquetur: & ipsa quū primum licet, sensim se in cōditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt, q̄ antea: est enim aliquis in uiolentia terminus, quo transacto lentescit, & flaccescit actio. Verum nec uniuersa uis cogentis repente se explicat, sed paulatim inualescit, donec consumatur amplitudo potentiæ. Quocirca lapis sursum iactus minimum habet uirium uno digito à manu, ad medium fere plurimū, in fine perquam parum. Contrà in descensu plus habet uirium iuxta terrā q̄ in medio aēre: hic est naturalis motus: unde apertū fit ex nihilo omnia: hæc inter quæ uersamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso ui quadā iacta aliquo usq; ferri: tum sensim eadem reduci ad nihilū etiam maiore impetu ac nisu, quam ascenderant, nempe ad naturam suam. Quod si hæc est conditio singulorum, etiam mundi ipsius esse credi cōuenit, quantum quidem ad uires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiens sicut priusquam agat, finem aliquem sibi destinat, ita fine proposito instrumenta, seu me-

Instrumētum. dia prouidet ad finem pertingendum. Instrumentum est, quo quis uel extra se, uel certe alio à se ad aliquid uel agendum uel patiendum utitur: ferrum instrumētum est hominis, itidem manus: ratio uero instrumentum animi, quę facultas quædā intelligitur esse animi, & tanquam eius pars: quæ quāuis essentia non differat, differt uel facultate sua ac po-

tentia, uel certè nostra intelligentia, quod ad sic definiendum nobis sufficit: & quoniam instrumenta omnia ad aptationem materiæ applicantur, aptatio materię opus est instrumentorū: q̄d uero ex apta iam materia existit opus, artificis dicitur: ut scīnę findere, ascię dolare, arca uero huius operarii, quatenus talis: nam hominis per se non est, neque Socratis. In hunc locum uenit etiam exemplar, quod Exemplar quis in agendo contemplatur, ut simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Ideę, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidē, aut aliud ab illo: nam maior & pollentior est illa sapientia, q̄ ut externis adiumētis indigeat: nimisque Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mentis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorum alia sunt animata, alia inanima: ex animatis hoc rationis compos, illud impos. Tum alia libera, alia serua: quorū exempla sunt amici, clientes, assecłę, serui, filii, opes, arma, autoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationē accōmodat agenti, inuitum est & coactum: ut lapidē ferri sursum, & auem occidere: aut moueri ascīam, & fieri mensam. sin secus, naturale est: ut lapidē demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quæ secundū naturam uniuscuiusq; instrumenti facimus, nullis egent uiribus, ut lapidem demitti: quæ contra naturā, egent: naturalia sunt, ut in medicina. Iis quæ manibus exercentur, adhibetur uis, unde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentum, & qua agendū, & in quid: ut scribere penna plumbea, & per chartam asperam: aut grauem gladiū per aduersum fluuen trahere ad scindendum nodum ligni. Vires enim requirit instrumentum: tum alias per se medium, & alias id, in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat, uel actioni, quæ hoc instrumento exercetur: uelut securi rubiginosa lignū scindi. Quare quum uires naturales uniuscuiusq; rei nihil sint aliud, quām quas Deus in eo ingenuit, neque enim quicquam sibi fecit uires, necesse est, ut omnia se præbeant Deo Oia sunt ad agendum naturaliter: & tam ignem frigefacere sit Deo Deo naturalia. secundum naturam, quum uult, quām nunc contra naturam, quum non uult, id est, contra ipsum eundem. Neque est aliud in unoquoq; natura, quām quod ipse uult, quod-

que ipse dat. Ergo quemadmodum lunæ lumen solis est lumen, quia ab ipso uenit, & conseruatur: aut quod ex calybe soli oppositio in parietem reflectitur: ita uires naturales Dei uires sunt, & adhuc propius, ac uerius, q̃ hæc ipsa: & eis ille utitur ad agendum minime necessarijs. Non enim qui per alium facit, continuo per seipsum non posset: ut magister quum iubet discipulum à condiscipulo cędi: quumq; ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquãdo solus, quæ nunc per causas naturæ: ut hominem gigni, uel herbam ex semine: quòd si fit huius agentis naturalis opere ac ui, eam uero uim totam largitus est ille, profecto eundem ipse effectum potuit solus ædere, qui præbet, quicquid agens facultatis possidet, & potentiæ ad agendũ illud. Imò uero si quis naturales causas cõsideret, quæ se Deo ad aliquid efficiendum administras exhibent, inueniet nihil in eis ex se esse uirium ad id uel perficiendum, uel quadamtenus adiuuandum, sed esse omnia uoluntatis Dei: quod ipse idem satis ostendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quid lutum ad aperiendos oculos conferebat? imò potius ad obturandos uidebatur ualiturum: cęterum demonstrare uoluit, se ad hunc istum modum uti secundis causis ex uoluntate sua non ex necessitate. Quocirca quum omnia Deo utenti naturalia sint, agit Deus sine labore, sine molestia, sine resistentia. Nam si quid resistentiæ esset, contra naturam operaretur: siquidem est resistentia ex appetitu sui conseruandi, ideo resistit ei, qui corruptionem intẽtat, aliquid contra nutum naturæ suæ agendo. Nec conuenit potentię Dei, quicquam illi posse resistere. Nam quæ tandem posset esse proportio inter uires Dei condentis, & rei conditę? ut uel momentum temporis ualeat subsistere inuito illo. Quare quum uoluntas eius sit natura cuiusque, uoluntate sola operatur, nempe indita natura: nam si uelit lapidem ascendere, eam faciet esse eius naturam: nec aliter tum ascendat, quàm nunc in hac eius uoluntate descendit. Ex causis si actio spectetur, aliæ sunt certæ, quæ semper ita agunt, ut ignem calfacere: aliæ incertæ, quæ non semper ad eundem modum, ut lapidem iactum auem ferire. Sunt sine quibus non fit aliquid, etsi efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: ut lucem non illustrare cubiculum, nisi aperiatur fenestra: quæ latissi-

Causarũ diuisio.

latissimè patent. Nam ex eis nonnullæ sunt quietæ penitus, ac torpidæ, & ut Cicero uocat, stolidæ: quæ nihil prorsus in eo quod subiectum est, ipsæ exequuntur: ut pecunia iurgij, & latrocinij: aliæ quædam per se adferunt adiumenta, ut aspectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta & instrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione sua inducunt effectum ei contrarium, quod admotione sua solent: ut abscessu solis terram frigefieri, quæ calfit accessu. Sin effectus spectetur, & in eo locus, uel tempus: Sunt in loco & tempore proximæ, ut ignis caloris in manu admotæ: Sunt remotæ, ut ignis caloris in manu, quæ incaluit tactu aquæ feruefactæ: & in his alias licet aliis remotiores dicere. Est enim ordo in causis, ut hæ sint primæ, secundæ illæ, tum tertiæ, & quartæ. Sed neque in infinitum tamen recta disceditur, nec in causis reipsa existentibus eodem tempore, nec in his quarum aliæ aliis tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distant uel ordine, non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminat, luna speculum, speculum cubile: simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoque causæ ad cognitionem nostram, ut aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu pleræque omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur. Finis est cuius causa aliquid fit: is mouet uim & potentiam ad agendũ, quare ea est potissimum causa: nam & causa ponitur in eius diffinitione: & principium omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota conquiescit actio: inque illo est ratio quædam etiam efficientis: itaque dicimus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiuntur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, uel ut adsit aliquid, quod abest: uel ut maneat, quod adest. Sic in negatiuis, ut absit quod adest, uel auertatur quod aderit. In præteritum non est finis, neque in præsens, semper in futurum: illuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes & cupiditates. Iam uero finis est semper cuique, quod ipsi uidetur profuturum: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam bonu contectum, etiam si bonum reuera non

Finis.

sit, certè tale esse existimatur: nec potest pro fine proponi, de quo quis desperat: nam alioqui nunquam destinaret sibi, quod assequi se non posse haberet compertum. Media sunt ceu instrumenta quędā, quis finē licebit consequi. Finē oportet esse omnium pretiosissimum, media uiliora sunt. Quippe finis, quòd ultimus est, quò appetitus tendit, per se amatur, amoris huius nulla est mensura, ipse alia omnia metitur: ut unumquodq; ex medijs tanti à nobis fiat, quantum est ad nanciscendum finem idoneum. nemo quod pluris æstimat, pretium uilioris facit: nam etiam qui aureo hamo piscatur, ut est in prouerbio, chariorem habet uel oblectationem suam, uel ostentationem, quàm aurum ipsum: non quidem piscem quàm aurum, sed aliud, quod ipse facit finem piscationis: nec qui tonsor nouacula argentea radit barbam, numulum, quem mercedis loco accipit, finem statum argenti: sed aliud, nempe ditescere, quum à pluribus, & plus quàm alij collecturus sit. Et ficut uniuersus nutus uoluntatis ad potiendum fine propendet, ita uehementius ferè in ea media fine quibus cōsequi illum nullo modo posset, quàm cum quibus posset quidem, sed non perinde ex sententia, ut cum illis. Quapropter ea sola res finē sibi præstituit, quæ uoluntatis & cupiditatis est compos: cætera quæ sunt harum expertia, ex eo pendēt, quod habet uelle: quodque cum uoluntate illis præest: atque eò uergunt, quò ille iubet: ut res brutę à Deo, & ij nutus sunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid est quod agat sine fine: nam is semper excitat uires ad agendum, uti modo dicebamus. Non quòd omnis ex actione effectus destinatus sit illi, sed quòd nihil agit, nisi quod sibi destinarit. Neque enim aliter eligerentur ad certas actiones certa instrumenta: sed ad quascunque fine discretione arriperentur quæli bet, essentq; actiones omnes uagæ, & incertæ. Atqui contrà experimur in omnibus uenire usu, & hominem parata habere instrumenta uaria, & Deum rebus dedisse diuersa ingenia ac facultates: ut si his utantur, fiant hæc: sin illis illa: & alienis instrumentis nunquam ad exitus ueniri proprios, & eisdem instrumentis eosdem euentus sequi, magnum hoc argumentum est aliquid esse in agendo præstitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur instrumenta.

Media.

menta. Quòd si instrumēta finem arguunt, quid causæ est, quin intelligentia hominis, & uis mutuæ charitatis, & religio, ac Dei cultus ob oculos nobis ponant, cui fini sumus cōditi: neque enim tantis & talibus instrumētis erat opus ad edendum, bibendum, uestiendum, habitandum. Præter hæc multum abest temeritas à ratione: quæ temeritas in Deo profectò esset, & in homine, si in sua actione nullum scopū prospiceret, sed expectarent casum. Nam quid dicitur fieri temere, nisi quòd sine consilio, sine iudicio, sine ratione: quæ omnia scopum semper prospiciunt, euentui creditur incerto. Quapropter homini non sola tributa est uoluntas, ut quid uelit agere, sed mens & ratio, quæ consultrant agendum ne sit, & quomodo quod cupit, consequetur. Similiter Deo attribuimus sapiētem, & prouidam uoluntatem, quę sunt propter finem: quippe prouidentia finem spectat, adeo ut quàm quisque sit prouidentissimus, tam intueatur fines longiores. Iam in homine & rebus omnibus conditis duntaxat quæ inter nos uersantur, non est actio sine difficultate et labore, nempe conatu perueniendi ad finem. Atqui nemo laborem suscipit nullo fine proposito, quum dulcius & pretiosius sit quiescere, & molestia uacare. Meditum uero nunquam est eo pretiosius, propter quod suscipitur: nec solum hoc comperimus in uoluntate hominis & ratione, sed in uoluntatibus naturalibus. Nec homo persisteret in actione, sed simul primum esset defessus ad aliud trāsiret: quod pueri & leues homines factitant, quos nō multum tenet desiderium finis: quanto teneret minus, si nullum omnino defixissent. Iam uoluntas semel quiescens nunquam moueretur: nam à se non mouetur, nunquam enim desineret moueri: & si quid eam impelleret ac moueret, ut ad se ferretur, is eius esset finis. Nec uideremus eam conquiescere finem assecutam, nempe ubi peruenit, quò uolebat: cessat enim motus sublata causa. Nec semel mota unquam quiesceret, quum eadem semper esset motus causa, quæ prius: nēpe semper nulla, sed casus & temeritas. Quòd si omnia instrumenta sunt illi principi opifici, & ab ipso reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur sine causa, & fine, quum casus & temeritas longissime absint ab illa instituta prouidentia: neque enim fas est de Deo dicere, quod

Temeritas

de sapiente uiro esset nefas, ipsum quidem agere, cur uero agat, nescire. Et si in regno mundi maiora sunt ordinata, finem habent aliquem: etsi nullū minus agitur nisi per maiora, & hæc minora fine utiq; non carent. Nec est sapientiæ eius non uidere quid post actionem sequetur, nec consilij, si uidet, non magis in aliquem certum scopum dirigere, q̄ temere iacere: & si omnia condit, quia uult, erit temeraria uoluntas eius, quę fine causa impelleť: quod est furiosum atq; impium cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id est, ad nostra bona, non ad bona ipsius. Ille enim omni bono, quod expeti potest cumulatus est: nam ni ita esset, peiore esset cōditione q̄ nos: quibus si qua desint bona, ab ipso possunt desumi: illi quæ deforent, à nullo: ita semper quo careret, requireret, nec posset adipisci: nam quid tādem maius aut melius esset illo, q̄d ei de bono suo imparetur? quum bona omnia à Deo in alia quęcunq; tanq̄ ex perenni quodā fonte cōtinenter dimanēt, nec aliunde possint. Quòd si sufficiens est sibi est Deus, non creauit res sibi, sed rebus: si bonus, non creauit malo, sed bono. Itaq; uidemus in his naturis, quæ quantum possunt, parentē omniū imitantur, ut priores ac generantes nō laborent agendo sibi, sed operi suo ac sequenti naturæ. At quod in mysticis literis scribiť, omnia propter semetipsum creauit Dns, impiū quoq; ad diem malam, ostendit cui fini omnia sint parata: nempe quæ rationē sortita nō sunt propter hominē ratione præditum: hic uero ad Deum referrur, ut cum eo sit beatus: sed ex hominibus qui à Deo abscesserint, his calamitosus manet dies. Non est autem homo propter angelum conditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, utiq; nec ulla re corporea: homo est qui illis indiget, ac utitur: etiam angelo ad ductū cæcitatis suę & custodiam infirmitatis: nisi illi unus Deus uelit esse pro omnibus: quocirca melior est homo cunctis rebus corporis: uidelicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficientem causam nonnunquam pertinet, ut dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quòd aliquis hoc meruerit, sed propter se, quòd sit ipse optimus. At uero finis, ut dixi, proposito primus est, executiōe postremus. Sunt alij fines propter alios, ut scribere propter opes, has propter

Fines Dei ad nos referuntur.

propter iucundam uitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: ut nauem perficere, finis est fabro, nautę medium: huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis quæstus. Sæpe etiam in eodem, ut finis huius hominis fabri mēsam efficere, patrisfamiliâ uti, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusque operātis finis est is, quem ubi assequutus est, desinit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, ut naura: quum bibit, aut comedit, ut animal: quum pecuniam recipit, ut auarus, uel usurus: quum Appelles pingit tabulam, agit ut pictor, & picta tabula quiescit pictor: quum de pretio, agit ut negotiator, ubi conuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia: hæc sunt propria & per se: quum alris applicantur per aliud dicuntur: ut pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior est, hoc magis respit naturam finis: & tanto est prior, & antiquior proposito, adde etiam maior, & potior. Tum quo quisque prudentior, hoc magis postremos fines cogitatione spectat: nam in ultimum illud intendit aciem mentis, & eò dirigit sua omnia. Contrà pecora id solum intuentur, quod adest, quòdque præsens est, & huc modo tendunt. Sed in finibus ab uno ad alium in infinitum non tenditur in rectum, neque in reflexum: ut alij sint aliorum fines numero interminabili. Nam si essent innumerabiles, quomodo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abesset gradibus? Neque uero finem huiusmodi uel incitatione mentis possemus consequi: media enim distinctione infinita non est in tempore finito à definita celeritate pertransire. Nec aliquid esset finis extremus, quoniam in innumeris nihil est ultimum: at quum de fine extremo censeantur reliqua, nulla restaret interiectorum finium censura, neque pretium: ideo nec optimum quicquam. siquidem optimum est, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatem & confusionem finium merito natura abhorruit, quæ quum ordinatissima est, tum semper ad utilitatem aliquam relata: itaq; singula rerum naturalium metā aliquam habere certam uidemus, quam cuiq; fixit conditor prouidentissimus, in qua sisteret, inq; ea uidemus sistere: nec mens nostra infinita

In finibus non tenditur in infinitū

Optimū.

nita separata simul capit, idcirco ad innumerabilia se nō extendit: quis fertur nonnunq; in unum aliquid, quod est infinitum continuum, ut est appetitus infiniti: qualis fuit in iis, qui æqualitatem Dei experiuerunt. Sed fortassis in hominibus non est ille unus appetitus cuncti immensi, sed partes: ut hoc assecutus ad illud transeat, inde in aliud, ex q̄ rursum in aliud, nec uspiam sistat. At uero in reflexum aut circulare infinitorum est noster appetitus non unus, uerū ut dicebam modo, multi: quemadmodum si uelit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rursum propter opes, ut nō singularia uideantur sumi, sed formæ & rationes: nec tamen miserius est quicq̄ q̄ aliud ex alio fieri finem, nec unq̄ sistere, semper pēdere. Idcirco nihil miserius

Vanum. hac uita, in qua nulla quies est, sed uana omnia. Vanum cū est quod intus nihil habet utile, quod proferat, sicut uanæ bullæ, & uanis elusit auenis, & homines uani uel de inani mente, uel de uerbis, quæ quū uideantur plena, uacua sunt. Sic actio rerum contemptibilium uana, uelut in puerili lusu. Vanum est etiam quod finem nunq̄ assequitur: uel quod assequitur quidē, sed minor est, & reipsa uilior nauata opera: aut ex eo est genere in quo non acquiescimus, sed alium expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & uilitatem exitus, ut in se non detineat, sed tanq̄ nihil sit actum, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper pœniteat. Quo sensu Paulus dicit uanitati creaturam omnem esse subditā. Quandoquidem nulla uidetur esse postrema actionū meta in qua acquiescant, sed ex aliis in alios irrequiete trāsitur: aut utique uilis est ac despicabilis, ut operę in eo cursu ponta nos pigeat: cuius generis sunt curæ omnes in uita dem-

Causæ cognitio. pta uirtute. In causis tam efficientibus, q̄ finalibus cognoscendis, uehementer aberramus ignorantia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenij. Iam autor omniū plurimaq; notitiam sibi reseruauit uni, ut ne angelis quidē, & beatis illis mentibus cōmunicarit. Sunt omnia quidem expositā, sed mētes non tantū adferunt lucis, ut peruideāt: nec tantū capacitatis, ut possint complecti. Nos uero quoniā experimētis sensuū oīa collegimus, experimēta uero sunt effectus & actionis, fit, ut hinc ad causas peruenerimus: tū uicissim retro à causis ad effectus cōmeamus. Ex calore intelleximus ignem

ignem calfacere: iam ubi ignem uidemus, calfacturum esse scimus: quod hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam esse in eo naturam: itaque quum leonem conspeximus, deuoraturum, si quem sit nactus, non ambigimus, atque ea de causa metuimus, ac fugimus. Pluere sæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu solis rubicundum sumus cœlum intuiti. iam ubi rubet cœlum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus enim aliquam esse causam, quia solet euenire, ut si quis decies aut duodecies ineat uiam plenilunio, putet forsan aliquis plenilunium esse illius itineris causam. Iam quum duo sint pariter oculis expositā, multi utram alterius dicant esse causam, ambigunt: ut cum Romuli excessu sol defecit: alij defectum sideris causam dicunt fuisse mortis regis, alij contrà: quum nō raro neutra sit alterius causa, ut in hoc exemplo. Fines quoq; ignoratissimi sunt, propterea quod nec nos eadem ingredimur in cognoscendo, qua natura in operando, nec tam procul progredimur, idcirco eodem non pertingimus: itaq; uel citra consistimus, uel abimus in diuersum. Quicquid causa est prioris, existimatur etiam esse causa posterioris: ut persuasio uoluntatis, uoluntas operis, ergo & persuasio operis: sic autor & consultor causa operis, & principium eius & caput. Ergo Deus causa est prima, origo, fons, principium, caput omnium causarum. Et ut nihil gignit se, sed sæpe simile, ita nihil est causa sui ipsius, sed similis: ut calor motus, & motus caloris: non ejusdem tamē caloris, sed alterius, nempe aucti aut diminuti. ut edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idē uero morbus aut eiusdem edacitatis: consulatum expeto propter honorem, & honorem propter consulatum, non eundem tamen consulatum, sed in speciem. Iam ergo & efficientem causam habemus instructam facultate, & finem qui ad se mouet, sequitur ut fit, quando & ubi fiat actio: neque enim sine loco & tempore exercentur nostræ actiones, nec earum rerum omnium quæ mole constant. Nam quicquid sub aliquem sensum uenit extēsum est, & in quocunq; est ea siue extensio siue quantitas est moles, quę materiem illam primam & effectionem complectitur, eaq; si secetur, prodit numerus. Ita numerus potestate in extensi-

Quantitas

one includitur. Extẽfio uel ſpectatur per exteriora molis, uel per intima: in exterioribus ſunt longũ, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extenſiones has ſeparat à mole, id eſt à corporibus materię ad tradenda artis ſuæ præcepta: ut quod nulla expanſione conſideratur, ſit punctũ. uelut ſol in cœlo, terra in mũdo. Quod una tantum alicunde aliquo, longum uocat, non latum, neq; imum, lineam ſcilicet: ut quas ſol ſuo curſu deſcrib.t lineas imaginantur duci lapſu notæ: ut ſole conficiente ambitus illos ſuos. quod uero duas habet extenſiones in eodẽ plano, nempe in rectum, & tranſuerſum, ſuperficiem uolunt eſſe, quaſi ſuperiorem faciem: eamq; diffundi imaginantur ex tranſuerſo fluxu lineæ. quod uero in profundũ deſcendit, corpus eſt: quod conſiderant fieri, ſi fidat ſuperficies. Quod una tantum productione ſpectatur, id longum eſt, ſiue in rectum ante nos iaceat, ſiue in obliquum, ut linea: quod duabus, ex iſs altera nempe maior, lõgitudo eſt, minor latitudo. Sin æquales ſint, quod in rectum, eſt longum: quod in tranſuerſum, latum. quare longum & latum ex ſpectantibus cenſebitur: ut in quadrato, aut circulo: idque in iſs quę ſimiles habent partes: nam quibus ſunt diſſimiles aliquid naturaliter eſt longum, aliud latum: ſicut aliud inferius, aliud ſuperius, initium, medium, finis. quorũ omnium in nobis ſunt exempla, & in quocunq; animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia ſeu latera eſt latum: in ſtirpibus initium à principio uitæ ſumitur, nempe à radice, ſicut libri exordium eſt initium ſiue apud nos, ſiue apud Hebræos, quãmuis diuerſa ſcribendi ratione. Molis atq; extenſionis nulla eſt adeo exigua, quæ ex partibus non concreſcat, & ſi ſenſum fruſtrentur: neq; enim ex impartibilibus coagmẽtatur: quod Ariſtoteles acute colligit in ſexto libro de phyſico auditu: ut magis mirer Epicurum poſt illius argumenta opinionẽ eſſe complexum de atomis. Sed forſan Ariſtotelica non legerat, ut contemnebat omnia præ ſuis. itaque diuidundæ magnitudinis nullus eſt modus in re, tametſi aliquis eſt in noſtra facultate: nam tenuiſſimæ quædam minuties nõ ſolum manus & inſtrumenta noſtra effugiunt, ſed aciem quoque ſenſuum fruſtrantur. Quæſitum eſt tamen ſine

Punctum.

Linea.

Supficies.

ne inſecabilia in mole aliq ia, etiam ſi non ſint partes eius, punctum dico, lineam illatabilem, & ſuperficiem ſine denſo: explicatu quidem haud facile, ſed certe non uidetur: nam qui adducti Geometrarum autoritate id cenſuerunt, falſi ſunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim ulla dicunt illi eſſe talia, cogitatione ſolum à materia ſeiungunt. ideo Ariſtoteles ait eos non mentiri, quoniam non ſic ponunt eſſe, ſed ſic ſe imaginari, in quod mendacium non poteſt incurrere. Puncta lineam finiunt, non conſtituunt, lineæ ſuperficiem, hæ corpus. Ergo quiſquis ſecat lineam, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiam duo noua addit puncta, id eſt profert terminos duarũ linearum, quæ prius erat una: qui termini antea latebant: non quòd naſcantur, ſed quòd exeant, & ſe oſtendant. quiſquis ſuperficiem partitur, quatuor ædit lineas: quiſquis corpus, ſuperficies plures. Et ſicut nihil eſt inſectile in extenſione, ita nihil immenſum ſiue infinitum, ut finem omnino nullum habeat. Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum penitus habet exitum, aut quod nullum certum, ut linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperium in magiſtratibus dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiendo, quod eſt infinitum, non re ipſa, ſed poteſtate, quæ nunquam fiſteret, nec perfici actione ulla poſſet, particulatim tantum carpitur: neque enim infinitum eſt re ipſa in natura, non extenſione, non numero: ſed neque in aliis dici poteſt infinitum, niſi in quanto molis, uel numeri, aut in iſs quæ habent ſe ut talia. mundum ipſum uidemus finitum, quotcunque libeat Aſtrologis cœlos conuolui: unumquodque enim eorum proportionem habet ad terram aliquam. Quod uero proportionem habet ad finitum, eſſe infinitum nequit. Solus DEVS eſt infinitus illa uelut magnitudine uirium ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operibus illi attribuimus: de quo poſt diſputabimus. Sunt quædam quæ ſine materia & mole expanſionis habent quandam ſimilitudinem & proportionem magnitudinis, extenſioniſque, nempe tempus, & motus. Tempus quid ſit, magnis uiſum eſt autoribus difficillimum dicere, ut Ciceroni, & Auguſtino: nec Ariſtoteles ſatis expli-

De indiuiſibilibus.

Infinitum.

Tempus.

explicauit, mensura motus & quietis, q̃uis congruenter sa-
tis. nos uero imagine quadã exprimamus, mensuram esse
durationis & perseuerãtiæ essentiæ cuiusq; rei: quod magis
Aeternitas figura quadam adumbratũ sit nobis, q̃ declaratione essen-
tiæ temporis. Aeternitas est quæ tota simul & semper ei ad
est qui in illa est tanquam mensura sui, cuiusmodi solus est
Deus, unde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna
non sunt in tempore dicuntur esse, non in æternitate: quæ
Partes tpis tametsi comprehendit omnia, non tamen mensura est, cui
accommodari quicquam possit non æternum. In tempore
est quidem momentum nunc præsens, sed quod fluit con-
tinenter, & tanquam labitur: est præteritum, quod iam ef-
fluxit, & abiit in nihilum: est futurũ, quod appropinquat,
Nunc æter- quod appetit, quod instat atq; urget præsens, ut sibi cedat:
nitas. hę sunt tres partes tẽporis. In æternitate est nũc unũ quod
semper sistit, fixũ atq; immobile, quod hodie existimatur à
Psalmista dici: Ego hodie genui te. Sed nos hoc nõ assequi-
mur. nostra uero tempora ex captu, & comparatione no-
strarum rerum DEO accommodamus: ut quod creabit,
quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens,
Præsens. quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurũ
illi congruat: ac ne nostrum quidẽ præsens, & nunc, ut Pla
to sapienter sensit: nam quum nec dum futurum sit, nec iã
præteritum, nec nostri quidẽ præsentis scias statuere, quid
sit: alĩ presens latius capiunt, q̃ alĩ, prout sunt mente am-
pla. Deus quidem totam æternitatẽ inter nos aũt, alĩ ma-
gis, alĩ minus: bestiæ exiguum admodũ. sed de nostro, quũ
ex partibus cõstet, quantumcunq; sit minutũ, qm̃ certe ex-
tensum est, nemo facile dixerit, quæ pars reuera sit: quippe
illius aliqua iã præterĩt, alia nondum est. quocirca nec hoc
quidem nostrum nunc satis cõpetit deo. Nec aliud uere esse
dicitur: nam nos nõ sumus, & ex natura nostra, cui semper
admista est mors, & ex tempore, in quo uelut torrẽte quo-
dam rapimur, quod nunq̃ est, cuius etiam præsentis aliud
iam abierit, aliud nondum uenerit. huius est naturæ tem-
pus omne fluxum, & caducum, quãtumcunq; prorogetur,
etiam si in infinitum, quod in mentibus fit nunq̃ perturis:
quæ quidem perpetuę sunt, ęternę non sunt. quoniam illis
prius uti, & posterius: quod ab ęternitate est alienum. sem-
piternæ

piternæ utiq; dicuntur, atq; etiam quadamtenus ęternę: q̃
parte quadã fruantur æternitatis in illa felicitate deinceps
sequutura. sed intelligantur modo, quæ dicimus: uel bis u-
nusquisq; utetur arbitratu suo. Ergo tẽpus nostrũ de ęter-
nitate expressum est, & nostrum fictile de illo insectili, sed
ut fex è puro: & eam ob causam tam dissimile: non propter
id unde exprimitur, sed propter id, in quod recipitur, quod
statim deprauat, & corrumpit illud purissimum, quod in
se accipit. applicant se tamen insectili illi æternitati partes
nostri temporis per illam fixam transeuntis, non dissimili
ter, atq; ad terram partes cœli circumacti, quo sensu fuisse
& fore accõmodamus Deo. Sed in nostro tempore est quid
dam, quod in infinitum dilatatur, ut ratio huius mensuræ
triplex sit, immensæ ante, ac post: immensæ in sequens mo
do, definitæ utrinque: quarta porrò est nulla: nã quod ex-
ordium nunquam habuit, nec habere potest exitum: quæ-
nam enim existere potest noua interitus causa, quæ in infi
nito tempore nulla fuerit? Et quoniam rectum mensura
est optima sui & praui, ordinatum inordinati, neque ali-
ter prauum atque inordinatum deprehendetur, quàm ex
collatione ordinati ac recti, idcirco nostra omnia tempo-
ra ad motus cœlorum referimus, qui ordinem admirabi-
lem obtinent. Temporis partes aliæ sunt essentiales, ut fu-
turum, præteritum, momentum, punctum, hora, dies,
pro spacio quo sol circumagitur, mensis, annus. Nunc ue-
ro & tunc nostræ sunt indicationis. Accedentium sunt uel
ex rebus quæ in tempore naturaliter dies, nox, hyems, æ-
stas, pueritia, iuuentas, seculum. Illa autem pluuiosum,
serenum, non sunt iam partes temporis, sed habitus illi-
us quidam. Nostra tempora sunt quæ ad actiones atque
opera hominum pertinent, festus dies, professus, semen-
tis, undemia: in quo est occasio rerum agendarum: id est
in quo solet, aut potest commode, aut debet, aut oportet
aliquid fieri, uel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se,
aut quiescere. occasio est enim aptissimum ad aliquid agen
dum tempus. Actionis cessatio sub actiõe sit nobis in pro-
posito conclusa: ut tacere, & quiescere: quæ referuntur
ad priuationem huius actionis, magis quàm ad negatio-
nem uniuersalem: nam in negatione non est simpliciter oc

Tripiex mensura in tempore.

Temporis diuisio.

Occasio.

casio:

casio: quippe infinite patet, & plurimarum rerum genera includit. Occasio etiam tempus nominatur, ut à Græcis καιρός. Occasio ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idem tempus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt in tempore, ita etiam in loco.

In alio esse

In alio esse dicimus, quod ab eo comprehenditur: modus enim imaginationis nostræ est ut maius & capacius videatur esse, in quo quid est, quàm idipsum quod inest in alio: tamesi reuera non sit: quippe crebro uel par est, uel etiam maius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitum esset persequi, non solum in uariorum linguarum, quarum cuique est sua loquendi proprietas, sed uel in una quapiam propter tropicas dicendi formulas. Sed nos ex lingua Latina & Græca quædam consignabimus ad intelligentiam Philosophiæ, ac uitæ. Est aliquid in alio quasi intra illud, ut uinum in dolio, cor & renes in corpore: unde reliquæ oriuntur rationes eorum, quæ inesse dicuntur. Sic condita omnia insunt in tempore: quod tempus imaginamur uelut extensum supra mundum uniuersum, non aliter quàm cœlum: nam quomodo reuera simus in tempore, nemo facile eloquetur. Est aliud in aliquo quasi illi applicitum, siue adhærens, ut homines in area, in terra, in naui, in lecto modo quodam fulcimenti. Est aliquid in alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potissima: ut homo in pallio, uel thorace: in quo ualde indulsit sibi mos loquendi communis, ut etiam homo dicatur esse in pallio, quum solum tegitur dorsum & caput: in pileolo, quo uix operitur summus uertex: in his etiam quæ cingunt aut redimiunt, ut corpus in zona: & caput in diademate, ac sertis. Sunt aliqua in aliis, quum eorum essentia est in illis, uelut inhærens in substantia, anima in corpore, Deus pater in deo filio, & hic in illo. Est in alio cuius producendi potestas est in illo, sicut fruges & arbores in seminibus, in patre filius, atq; etiam nepos: quemadmodũ Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuisse Leui, quum ei occurreret Melchisedec rex Salẽ. hoc modo in pictore est pictura nõdum ædita: in deo mundus est, & omne opus in autore, priusquam proferatur. Similitudo quæ reddit fere idem, etiã efficit ut similia inter se alia in aliis censeantur esse: ut pa-

ter in filio, amicus in amico. Nam etiam eadẽ inesse mutuo censentur: ut puer in uiro, & consul prior in posteriore: & ciuitas, quæ fuit ab hinc mille annos in hac quę nũc est: successione sunt hæc eadẽ ut ostendemus. Est in alio, quod ab eo tanq; generali cõprehenditur, ut homo in animali, brachiũ in corpore. Generale etiã per distributionẽ in iis est, quæ cõprehendit: uniuersale in singulis, totũ in cunctis, ut animal in homine, homo in societate, corpus in suis membris uniuersis. Trãsfertur aliquid ad suas uires, tunc in eo esse dicitur, in quo suę uires tanq; regnum in rege. In etiam pro potentia sumitur, ut hoc eodem loco, & quum sic effatur, non esse in honorato honorem, sed in honorante, qđ ex Græcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatum, atque intentionem, quo modo dicitur esse in eo, quod agit, & in quod intentus est: sicut sapiens magistratus in constitutione reipublicæ. Theologus in contemplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo sita sunt cuiq; media, & instrumenta: ut auaro omnia sunt in pecunia, Sapienti autem in seipso collocata. Intra quod quicque continetur locus est illius, ut cubiculum hoc locus meus, & domus in qua est cubiculum: & hæc urbs, & aer, & cœlũ, quo cuncta continentur. Sed citimus cuiusq; rei ac proprius locus, qui circundat illud proxime, non aliud: quod mathematice est intelligendum confiderationẽ corporis tanquã superficiei quàm dense uolet quis, modo sub ratiõe solum lati atque ambientis: moueturque id comprehendens ad motum comprehensi, non aliter: quod à nobis additur in gratiam communis sermonis, qui mutatum non dicit locum, etiam si reuera corpus circum sepiens mutetur: ut ædes hæ non protinus mutantur, quòd subinde circa eas nouus aer succedat, qui cum uento difflatur. Quocirca locus nõ tã rationẽ habet corporis, q̃ comprehẽsionis, qđ quidẽ ad motũ attinet, relatq; ad fixũ aliquod: ut si exempli causã ea cõprehensio eodem situ est ad immotum parietem, quo erat prius, locus nõ censeatur mutatus. Potest nonnunquã cõsiderari substantia corporis continentis, ut corpus: tunc uero non mutata comprehensionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus: ut qui uinũ eodem positu in apotheca de dolio in seriã transuasatũ est, in q̃ nec deessent, qui

In pro potentia.

Locus.

muta-

mutatum quidem uas dicerent, locum non dicerent: uas enim corporis habet rationem, locus superficiei. Assignauit natura unicuique rei locum ingenio ipsius aptum, & proinde conseruationi. ut nobis aerem, aquam piscibus, aquæ superficiem terræ, aeri supra terram & aquam, grauibus mundi medium, leuibus extremum. qui loci quod à natura distributi sunt, naturales nominantur. Locus ille in ciuili sermone pro statu rerum, non est huius instituti, neque pro existimatione, & uice, ut loco fratris. In loco quædam sunt partes, quædam positus, alia inhærentia. Partes sunt, quæ naturæ constant ordine sursum, deorsum, ante, & pone: positus uero, quæ relatione ad al quid positum, ut dextrum, sinistrum, hic, istic, illic, quæ ad collationem nostram pertinent. In rotundo locus medius est semper infimus, circuitus est superior: sic in mundo cœlum sub nobis superius est terra, licet nobis uideatur esse inferius. fiunt sæpe ex partibus positiones, ut loci quarundam rerum consideratione ac respectu anteriores reddantur posteriores, inferni superni, sicut dextri ac sinistri. Inhærentium numero reponuntur nomina partium loci, quę ex corporibus ambientibus sumuntur, cœlum, aer, aqua, terra. Hinc terræ partes Italia, Hispania, Gallia. tum aquę, hoc fretum, pelagus, portus. accipiunt & aer & cœlum terræ nuncupationes, ut hæc auis uolat in Hispania, hesperus lucet in Italia, duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab loci essentia adiuncta illa, locus latus, angustus, planus, montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus, celeber, honestus, pudendus, sacer, prophanus, forum, templum, quæ nos facimus. Ergo in quibus ante & retro in eisdem prius ac posterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipso temporis, ut uetustiora sunt priora, alia nostro ordine, nam interdū propinquiora nobis dicimus priora, & uetustiora propinquiora, quemadmodum antiquiora uocantur ultima. Naturæ sunt priora tempore, quæ illius cursu alia antecedunt: ut DEVS primus: & simplicia priora compositis, & partes toto, & cor cæteris membris, & genitis gignentia, & causæ effectis: denique unde quid nascitur, & sine quo aliud non possit esse, quum illud esse possit sine eo. In loco prius

Loco attributa.

prius positionis ordine, ut omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius nostro ordine, ut honoratius in honorato est prius: & locus medius apud alios primus, apud alios non item. ad hunc modum dignissima sunt cæteris priora, ut prior cōsul quàm prætor, & hic quàm quæstor: prior homo quàm bellua, effectio quàm materies. ideo etiam antiquiora nominantur meliora translatione à loco ad tempus, & quos habemus charissimos uel coniunctos sanguine, aut aliqua necessitudine, priores sunt aliis, ut patri filius prior quàm frater, loco scilicet & ordinatione affectus. Est etiam prius loco naturæ ordine, ut quod illa posuit principium in quaque re. uelut in homine caput, radix in arbore: & quod est ei charius, ut quisquis sibi, & propria quàm aliena. eiusdem rationis ac modi quod illi præstantius, ut Deus, quàm res conditæ, & finis quàm instrumenta, & res uera quàm simulata, & totum parte, & cœlestia terrestribus, & ut uerbo uno concludam, ea quæ sunt mundo potiora. Sed res spiritales in quo sint loco, & quemadmodum, non est explanare promptum. Illæ uero nec nusquam sunt, quare necesse est esse alicubi, sed non ita sunt in loco, quemadmodum corpora, ut superficies aut corpus essentiam earum circumscribat: quodque intra huiusmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurum alioqui uacuum. Nec possum aptius declarare qua ratione spiritus sint in loco, quàm si eos ita esse in eo dixerim, ut nos in tempore. Est ergo spiritus essentia in loco, nam non ubique: limites uero loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ quàm late se porrigat, tam præsens esse angeli essentia iudicetur. quocirca quum mens nostra corpore quanto inclusa quanta solum possit imagine animi concipere, de loco operationis spirituum utcunque possumus dicere, de loco præsentiæ nullo modo. Sed quid dicemus de immensitate dei, quę capit & quod est, & quod non est: pauca utiq; magis ut testemur nos nō capere, quàm ut confidamus posse definire: sicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indiuisibili, ita ex immensitate locus: immēsitas enim est præsentia tota ubique simul. & non aliter quàm ex infirmitate nostri iudicij deus dicitur esse in tempore, ita etiam in loco. similiter em

Locus spiritalium.

Immēsitas

se habent ad Deum locus & tempus. quocirca quæ de æternitate sunt nobis ad tempus dicta, immensitati ad locū possunt aptari: æternitas mensura est immensurabilis infinita atq; idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen nō minus illic est extra mūdum, quàm extra nostrum tēpus. & applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animā in toto corpore, & in quacunq; eius parte. sed ascensus iste arduus admodum est humanis ingenijs: quare ad alia transeundum.

Hic immensitatis.

In disputatione de loco percommode quæsitum est à philosophis sit ne uacuum alicubi in mundo. De uacuo uarie homines loquuntur. Vulgus uacuum appellat in quo nihil est solidi: ut medium hoc, quod idcirco inane nominant: ex qua loquendi ratione Epicurei sunt falsi. alio modo quū non ineſt quo debet, aut solet impleri, ut uacuum caput, in quo nihil prudentiæ: & uacuum pectus in quo non est corrumena sine numis uacua: urbs uacua, in qua non sunt homines, & si crebrę pecudes: uacuus folliculus, quum nō tumet uento. est uacuum locus in quo nihil est omnino: quæ intelligentia loquuntur philosophi, ut nullum sit in hac rerum natura uacuum: quid sit extra cœlum, norūt cœlites. In hac certe cuncta finxit deus conferta corporibus nihil inane aut uacans: ut hic mundus similis esset autori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum aut uacuum. Nam quod maxime uideri posset uacuum, medium hoc expletū cernimus aere: aërem uero substantiæ lubricæ esse uoluit, & subtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repleret: alijsq; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et uniuersitatis naturam uacuum abhorrere argumento sunt peculiares naturæ, quæ illi communi seruiunt. Atqui in contrariū feruntur hæ suūpsarum, contra nutus suos agunt, atq; ingenia, ne uel temporis momentum aliquid existat uacuū: sic aquā uidere licet calamo aut fistula attractā sursum ascendere: & cucurbitam irroratoriā quæ subtus est multiforatilis, continere aquam superiore foramine obstruso: nec dolium quum perterebratur, uinū effundere, nisi aperiatur prius

Vacuum.

prius aliquod aeris spiraculum, magno documēto hominū ut priuata commoda publicis postponant. Plana etiā sē cōtingentia ui diuelluntur, donec aer subeat, ne sit uacuū. Lucretius Epicurēus argumēta quædā colligit, quibus concludere se autumat esse uacuū. s. q; nisi id esset, nihil uel moueri posset in pleno, uel ali atq; augeri, refertis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est uacuū: nā nec ullus esset motus in uacuo, sed subita & momētanea à loco in locū migratio: nec alimentū reciperetur sensim in uenas. sed pūcto temporis cuncta peruaderet. quod nutrimento & auctibus esset inimicissimū. omitto alia eiusdē magis q̄ hæc sunt ridicula. Quid quòd omnis naturę mutatio per occultos fit & falletes trāsitus ab hyeme in uer, ab hoc in æstatē, tum in autumnū, rursum in hyemē: à die in uesperū, à uespero in noctē, ab hac in auroram, et diem: idē est cursus in hominū statibus, ut nihil lacunosum, uel hians relinquatur. quæ aperte plena esse omnia loquunt. Priusq; de motu disserō, addam quę de quantitate restāt dicenda, quæ etiā ad actionis cognitionem facient. Ea in quibus est quantitas habent partem & totum: pars est, quæ cum alio uel alijs facit aliud. Pars. pars omnis in ijs est, in quibus sunt multa & pauca: & q̄uis in mole continua sint partes, nihilo secius tamen partis nomen magis ad quantitatem numeri uergit. nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nimis esse: nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctius? disiungi uero usque eo possunt ut amplius nō dicantur partes: uelut si populus ciuitatis sit ualde dispersus. prima coniunctio est materiæ, & effectionis, proximæ inhærentis: nam effectio insinuata est per materiæ intima: inhærens autem extima potius materiæ uidetur attingere, quàm penitiora: quemadmodum est à nobis paulo antea declaratum. Sed certe eius est secunda coniunctio: hæ dicuntur partes essentiæ huius uel talis. quæ sequuntur & si essentiam rei constituunt, tamen partes uocātur quantitatis: nam magis ex cōgregatione rerum iam absolutarū inter se, aut extēsione uniuscuiusq; rei sumunt, q̄ ex illa cōplicatioe materię, ac speciei, unde rei essentia cōflatur. Itaq;

tertia coniunctio est eorum, quæ iam quidem ex materia constant & effectione uel forma, ita sunt tamen uel apta inter se uel connexa, ut non coniuncta uideantur, sed res unius tenoris: & tanquam alia uideatur ex alia nasci, quæ uulgo continua nominantur, nos unita nominemus: hæc non est simplex: nam alia nō est connexa omnino sed apta ta, ut quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia unius ad alterum ita committuntur, ut unus sit tenor non solum rei, uerum & nominum quoque: sic aqua, aër, os, neruus, & cætera huiusmodi habent partes, quæ à Græcis ὁμογενῆς nuncupantur, quasi eiusdem naturæ cognatæ germanæ: nam unaquæq; pars extensionis aquæ est aqua, non autem essentiæ: neque enim materia est aqua. Aliæ distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoque, ut caput, brachium, manus: tum inter se caro, os, nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex ijs quæ compingit, & se ipsa unum faciat, naturam utri usque retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: ut cartilago quæ à carne est caro, & fit sensim os, usq; ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem definit. Omnia uiuentia & artificialia pene habent huius generis partes, quas Græci uocant ἑτερογενῆς, quasi dissimilares: quæ uocentur à nobis membra: ipsa uero quę priores partes habent, dicantur ὁμοιομερῆ: quæ posteriores, ἑτερομερῆ, quasi unipartia, & uaripartia. In ijs inhærentibus, quę crescunt, quęque minuuntur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà. & sunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimilares, ut grammatica: non enim unaquęq; grammaticę pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantum, quæ sunt uel applicita, ut cum tabulæ cōpinguntur, quæ commissa nominantur: uel connexa, ut in fune, in textura, in nodatione. Hoc reponuntur genere, quę coniunguntur quidem, sed glutino, quod non resipit utriusque naturam: quæ omnia uocantur contigua: sic domus habet partes contiguas, & liber folia. Fit tamen ut illud glu-

tinum

ὁμογενῆς

ἑτερογενῆς

tinum procedente tempore in naturam eorum, quæ conuincit, uertatur: sicut calx in lapidem: tum ex contiguis fit corpus unitatis. Huius sunt generis quæ miscentur, aqua & uinū, tū pharmaca quousque fiant nnū. Quinta coniunctio est eorum, quæ certis quibusdam interuallis congregata quiddam efficiunt, ut grana aceruum, ligna struem, homines populum & ciuitatem, nisi quis ciuitatem censeat non tam conuentu intra eadem mœnia, quàm eodem iure, officio, magistratu, ut in bello cuili pompeiano, de quo non laboro. uerba & sermo in hoc genus cadit: neq; enim quantumcunque se parata grana facient aceruum, nec homines populum, nec literæ uerbum, nec uerba orationem, nec domus ciuitatem, nec milites exercitū. hoc modo omnia quæ sunt in mundo, efficiunt mundum. Sed numerus interdum est naturæ ac rei, interdum nostræ cogitationis. Sic quatuor Reges quantumcunque separati, coniunguntur à nobis mente, quum Reges coputamus, & numerum reddunt. Est & alia coniunctio spirituum, maior multo, quàm quæuis corporum, etiam eorum, quæ unita sunt: quum scilicet spiritus nexu suo deuinciuntur, qui est amor: sicut duorum amicorum animi cohærent, & unum fiunt. Quod constat ex partibus, totum est. Sed nec simpliciter totum dicitur, nam totum uel refertur ad minora, uel ad se, uel ad maius: ad minora nempe ad partes totum est, quicquid conficit pars cum alio, id est quicquid partem illam capit: ut ad manum & homo est totum, & brachium. Sin ad se, totum est quod constat ex omnibus suis partibus, ex quibus pro natura speciei solet constare: & hoc uocatur integrum. Cui opponitur diminutum, seu truncatum: quum aliquid deest formæ illi à natura tributum, quæ mutilatio non est sita in paruo & magno, sed in congregatione partium, quas illa species naturæ munere accepit: quare in membris est mutilatio, non in partibus germanis: non enim diminuta est manus, si sit parua, aut brachium exiguum, cæterum si desit unus ex quinque digitis: nec ciuitas est imminuta, si unus aliquis priuatus moriatur: neq; singuli homines partes sunt ciuitati à natura tributæ, id est rationi & essentiæ ciuitatis, Sed si non sint magistratus, aut publicum consilium, aut plebes.

Totum.

Integrum.

Diminutū.

Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formę non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta, est tamen hæc manus diminuta: ut nō sit iam quæ prius. Est quum totum refertur ad maius, ita totū est, quod alterius pars non est. difficile inuentu, quod nō sit pars alicuius. Nam ad summū unaquæq; res est pars mundi. Sed ut consideramus, ita exprimimus. uelut si quis de ciuitate nihil cogitet, unum hominem dicet totum, sin cogitet, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur aut est ex complexu, aut ex unitate, aut commissione, aut connexione, aut inodatione, aut copula, aut mistione, aut congregatione: omnes ferè ciusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectionem, inhærentia, caput, & truncum, nodos in spina, & annulos in collo, connexionem intestinorum, colligationem neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni secluſa mole: ut quæ sunt mathematica, angulus, palmus, ulna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus. alia inter se collationem dicunt quantitatis. ut quę sub comparationem eunt maioris ac minoris, simplum, duplum, dimidium, sesquialterum: quarum hæ ad numerum magis se applicant, illæ ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, ut sine illis totum non queat conseruari: quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis uice. Aliæ sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat antea, non maneret, quod restaret, tamen nomen obtineret prioris essentiæ, ac formæ: ut si homini abscinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas unoquolibet priuato moriente. Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliquæ animati eodem censeantur nomine, quo totum. ut brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id uero ius esse aiunt & animal & homine uocari. Sed enimuero quæ partes animalis, si essent ab alijs resectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere. ut reliquum corpus digito aut manu dempta: in cæteras appellatio totius non competat: sicut in brachium, uel crus: neque uero corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectionem, etsi uim animæ sentiant: nam animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachio rationalis anima, ut præsens, non tamen ut forma seu effectio, & tanquam artifex: uidelicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quocirca corpus necessarijs instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi. nec aliud uere animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. *Simplex* & unicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquā angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minusque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis uniusmodi: uelut aqua uel charta quàm homo, & arbor. *Simplex* etiam est, cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentiæ: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: quā mente ne angeli quidem sunt simplices: nam eis bonitatem & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorū non sunt: accedunt, recedunt, minuunt, crescunt. *Sed* nos Deum uocemus simplicissimum & uniusmodi, angelos & mentes nostras simplices ac immistas. Verum unaquæque res sicut similitudine quadam DEI est, ita similitudine illius intra se est reducta: ut substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat ab alijs secluſa: nec alienas essentias in suam admittat: alienas uoco, quæcunque ad illius absolutionem non pertinent, ut ea sit uel hoc, uel tale. Ideo it co unaquæque quamlibet miscea-

tur ex uarijs, unum est ens, quemadmodū Deus unum est. nam etsi unū non sit simplicitate essentię, ut angelo, nec complexu partiū ut aliū ut corpus & anima, nec unione ut charta, uel stirps, nec connexione ut pānus, nec cōglutinatione ut paries, inueniet nihilominus formā unius aliquā,

An pars hominis homo.

Simplex.

Vnum.

qua se unitati uendicet: nempe in modum uel acerui, uel struis, uel cœtus. Et quæ sunt rationes partium ac totius, eædem sunt unius etiam: quocirca sicut unaquæque res est una, & auror rerum unus, ita opus illius quod capit universa unum est: unus mundus, & unum in eo humanum genus, & unus Dei filius Christus, unius humani generis collapsi magister, instaurator, seruator. Sequitur ut dicamus de motu, quem Aristoteles facit quadruplicē, à loco in locum oppositum: ab ortu ad interitum, uel contrà: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduersum: uel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut uice uersa: à magnitudine maiore ad minorē, aut ab hac ad illam. Primus est trāslatio: secundus generatio, si ad hanc tendit, uel corruptio si ad eam: tertius uariatio quam ille περιποίησιν nominat, uulgo alterationem uertunt: quartus incrementum, si ad maius itur, diminutio si ad minus: ut motum in genere diffiniri liceat transitum, siue mutationem ab hoc in illud. ita omnis actio atq; operatio erit motus, tanquam transitus ab eo unde proficiscitur actio, ad id quò intendit. Sic angeli dicantur moueri, quum quid agunt: & animi nostri non solum in illis tumultibus & tempestatib⁹ affectionum, sed in cognitione etiam & placida intelligentia, sicut Platoni uisum est. de quo à nobis alibi disputabitur. Ita motus est transitus entis ad id consequendum re, quod habet potestate: quocirca Deus non mouetur, quādo nihil ei nouum potest accedere. Quies absentia est seu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, silentium soni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouentur alia mouētur per se, alia ad motum alterius, alia utroq; motu. Per se mouetur homo, quum ingreditur: ad motū alterius, quū gestatur: ambobus modis, quū in naui fatagit per tempestatē. Motus in rebus spiritalibus qua fiat, nemo facile dixerit. In molibus uero per medium est ab extremo ad extremum, id est à principio ad finem illius: nec unquā simul est in toto, alioqui momento temporis idem esset in duob⁹ locis, nempe in exordio & termino. Ad hoc si in medio nactum esset finē, ibi sisteret: itaq; foret finis motus in medio: nec iā id esset mediū, sed extremū: quod in infinitū restringeretur, ut quęcunq; essent media, fierent metæ. Neq; actio

Vnus mundus.

Motus.

Deus immobilis.

Quies.

nes mentium nostrarum aut angelorum expertes sunt temporis: omnes enim rerum conditarum actiones tempus metitur, sicut diuinas æternitas. quare tantum intelligitur esse de motu & actione in præsens, quantū de tempore: & quando tempus mensura est motus, ideo celeritatem quoq; motus tēpus definit, ut quod plus spatij confecerit in pari tempore, & sic proportione temporis ad spatium peractum, celerius existimetur motum. & in spiritalibus quod parem actionem uel opus actionis minore tempore absoluerit, citius dicatur moueri, quapropter admirabiles sunt rerum spiritalium concitationes, ac celeritates. conferuntur inter se, ut alia ingenia alijs dicantur magis cita, & actuosa, nempe quæ idem uelocius assequuntur, aut maiora pari tempore. In angelis magis dixerimus rapidissimos esse impetus, quàm motus: expeditissime ēm quicquid instituerunt, perficiunt. Motus ad eundem considerātur modum, quo lineę: quarum aliæ sunt directæ à puncto in punctū breuissimæ: aliæ ambagiosæ uel incuruæ: quæ quum ita se in seipsas reflectunt, ut punctum extremum attingat primū, fiunt circuli. & sicut linea curua una est, linea fracta non est una, ita curuus aut orbicularis motus unus est: sin rumpatur, fiunt multi. Rumpitur motus morula atque interstitio. Quòd si progrediatur ulterius semper ad oram ei contrariam, unde primum exiuit, motus sunt recti: sin uersus eandem reuertatur unde uenerat, reflexi, seu reciproci: siue id per eandem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, siue per aliam omnino lineam ad aliud punctum in eadem regionem uergens, altius, depressius, par: ut ab a ad b, à b in a, uel in c, in his figuris quinque: quæ non solum contingunt in translatione molis, quum ea locum mutat, sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio, tum sensu in plerisq; percipimus. Nam res omnis uel mouetur naturaliter, uel ui: si naturaliter, nacta igitur finem suum quiescet: sin ui, ergo inter finem uiolentiæ, & initium pronitatis naturæ aliquam ponet intercapedinem, dum uiolentia flacceſcat, & natura se exerat. quemadmodum in lapide iui sum iacto. Neque ex motu uiolento & naturali unus motus fiet eodem tenore unitus: etiam in quibus uis

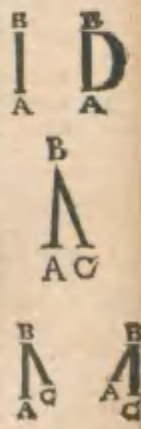

altera ſubito excipit, ac retorquet, aliquid eſt interſtitij, etſi minus ad deprehendendum expoſiti, quo prior uis delaſſata, poſteriori nouæ, ac uigenti concedit: in quo eſt pugna, & contentio, quę in momento temporis indiuiduo nõ tranſigitur, tempore aliquo eſt opus breuiſſimo quidem ad actionem celerrimam, ſed diuiduo tamen. Sunt in quibus ſenſu ipſo quietem annotamus, ut in ſagitta ſurſum iacta, quæ ſe in momento quo deorſum retroagit, ceſſat pauliſper, ac nouum motum exorditur: idem in actionibus, & paſſionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere: ut in tempore, in æſtu Oceani, in animantibus: idem in ipſis naturis ſpiritalibus, uidelicet in cogitatibus noſtri animi. Motus rectus non poteſt eſſe infinitus, unus, cõtinuus: quoniam infinito eſſet opus ſpatio, in quo ſe extenderet, quale nullum eſt uſquam: circularis infinitus eſſe poteſt, quoniam in eodem ſpatio poſſet continuari quamlibet anguſto, modo à ui aliqua, & potentia indefatigabili ſuſtineretur. Idcirco motus eiuſmodi attributus eſt cœlo, ut diuturnus eſſe poſſit: nec pauſam ullam interponit unquam, quoniam ita eſt ex uſu naturæ. Et ſicut magnitudinibus quoſdam affingimus limites, in corpore ſuperficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, ſeu puncta, & hos omnes ratione quadam inſectili quatenus ſunt termini: ſic in tempore quædam conſideramus puncta, quę ab Ariſtotele uocantur τὰ νῦν, eaque uelut initia ſunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipſum in natura unum eſt perpetuum, nec interſiſtit. In motu etiam quædam interualla & quaſi puncta imaginamur, quibus non aliter motum diſſecamus, quàm tempus: eaque Ariſtoteles appellat κινήματα, mutata uulgo nominantur. Et quum actio omnis motus ſit ab aliquo in aliud, opus eſt ad eam mouente ad initium, & mouete ad exitum: ad initium mouet finis deſtinatus, ab initio uero ad calcem ducit efficiens: finis eſt in uoluntate, efficiens in uiribus: hac temperatione atque harmonia, connexuit Deus omnia: nam & utrunque tam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione uirium, finis incitatione, atque ſtimulatione: deſiderium enim finis, detinet agens in opere: ſci-

re: ſcite Horatius, Animum, ſpe finis dura ferentem. Nam in quib⁹ delectatio detinet, ea ipſa delectatio eſt finis. Quo circa duo ſunt ad actionem neceſſaria, uelle et poſſe: hoc eſt uirium, illud finis: Voluntas in iis, quæ mente, iudicio, conſilio ſunt prædita, libera eſt: nanque hac gratia attributi ſunt ei illi uelut conſultores, ut quid factu uideatur optimum, cum eis conſultet, ac deliberet: reliqua tantum habent inſtigationem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo ſine deliberatione agitantur, atque impelluntur: nec poſſunt retrouertere, niſi quum ui maiore repelluntur, ut quum ignis feruor circumfuſo frigore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fuſtis retardatur: in quo naturæ uires diuerſæ inter ſe pugnant: tam enim fertur brutum naturæ impulſu, quàm res inanima: itaque conſilio non eſt opus, ubi non conſultatur: ſtimulo eſt opus intimo, & ſalutari illi, in quo eſt. In potentia ſeu facultate ſunt agentis uires, quæ conſiderantur aliæ ex dantis munere: hæ ſunt effectioni, aut cuicunque formæ ingenitæ, uel aliunde inditæ: pars ſunt acquiſitæ, ut artes hominum: Sunt uiolente obtruſæ, atque impreſſæ, ſicut calor in aqua feruefacta. In partem uirium uenit inſtrumentum, quod uires adiuuat: ut manus, uel gladius. Quòd ſi inſtrumentum accommodum non ſit, impedimentum eſt, non inſtrumentum: ut inualidum puerum graui & inhabili enſe armari. Cenſentur uires uel ex loco, & tanquam ſede, uel ex opere. Ex loco, nam aliæ ſunt ſpiritales in ſpiritib⁹, ut in animis noſtris uis ingenij ac memoriæ: aliæ corporales in corporibus: ex quibus nonnullæ ſunt in inſenſibilibus, aliæ in animantibus, quædam in nobis, uel extra nos, uel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo uiribus modo proſunt, modo obſunt: plura & maiora facimus illo aut illo, paruo, magno loco, & tempore. Adde his adiuncta tempori & loco, ut comedere, concoquere, ſtudere, laborare, ſalubri loco, die ſudo, & ſuffrigido. Ex opere autem: nam ſunt quibus utimur ultroneis, hoc eſt, ex pronitate naturæ, & tanquam libentibus: ut igne ad urendum, uentriculi calore ad coquendum. Sunt quibus repugnantibus, & coactis, ut gladio ad ſcindendum: ſeruo, qui ad officium pertrahitur: aliis precario, ut principe ad fauorem:

Duo neceſſaria ad actionem.

Vires.

Inſtrumentum.

uorem. alia tanquam ex officio præsto sunt, ut leges, & bo
ni magistratus: quorundā est eblandienda opera, sicut uul
gi amicorum: ingenia etiam nostra plerunq; sunt allicefa-
cienda. Sunt quibus autoritate ac iubendo utimur. Quibus
rebus adiuuamur pro nobis, eisdem lædimur atque impedi
mur contra nos. Quanto facultas agentis est maior, hoc mi
nore ac minus appositio tum instrumento indiget, tum cō-
moditate loci ac temporis: ualidius enim minus eget ope
externa. alioqui nō esset ualidius in se, nec quicquam à po-
tentiore distaret infirmius. Quocirca magni artifices in cō
modioribus instrumētis exactiora perficiunt opera, quàm
mediocres idonea instrumenta nacti: ut Apelles carbone
de foco rapto melius expressit, à quo esset ad Ptolemæum
inuitatus, quàm alius fecisset apto penicillo. Quod si præ-
stantissima est Dei uirtus ac potestas, utiq; instrumēto nul
lo indiget: quippe instrumētum imbecillitatis est, ut quod
per se non potest, assequatur per aliud. Condita omnis uis
ac potentia certis limitibus clauditur, non modo ad conti-
nuationem actionis, sed ad impressionem & magnitudinē
effectus. Hinc nascitur agendi, & patiendi inæqualis quæ-
dam libratio, quæ proportio seu comparatio nominatur:
nihilq; est adeo facile, quod à creato agente non agatur cū
difficultate propter finitam eius uim, & repugnantiam pa
tiētis. Angelos uero sicut in essentiæ incorruptibilitate, ita
in expedita actione adiuuari arbitror à Deo, ne quid su-
beant molestiæ. Quocirca in quibus uirium agentis & pa-
Conatus. tientis libratio, & quasi contentio, conatu opus est, quo ui
rium suarum tantum colligat agens, quantum sufficere
iudicet, idq; effundat desiderio finis: opus est item tempo-
re, in quo exerceat conatum perueniendi ad finem. Nulla
est ergo inter Deum & eius opus comparatio: alioqui tem
pore indigeret ad perfectionem operis instituti, nec in mi-
nore posset efficere. indigeret etiam conatu, in quo à nemi
ne posset adiuuari, ut ipse iuuat alia. Istud uero nullam rem
illi, quæ habeat contulisse infinitam eius potentiam aperte
Deus in- loquitur. Nam si finitus est ac limitatus, uclim scire, quis
finitus. ei limites præfixit? In conditis rebus facile hoc quiuis expe
dierit, in illo quis dicat? quis possit uel cogitando fingere?
quum nec eo quicquā fuerit prius, nec in eo aliud sit quàm

Deus

Deus unus, merus, purus, simplicissimus. Quod si nemo ui-
res illi est largitus, sed ipse sibi sumpsit, nec aliunde, sed ex
sese, dubitari profectō nō potest, quin sumpserit infinitas.
Quis sibi bonum sumit, nisi plurimum, certè quantum po-
test? Quid ergo secundum finitam aliquam mensuram ac-
ceperit, nec accipere plus poterat? Quis illius manus con-
strinxit? Quæ res modum ei potuit imponere? Cedo autē,
num non id constat Deum esse, quo nihil maius cogitari
potest, imò maius esse omni, quod cogitari potest, & ut sa-
pienter addit Ioannes Picus, infinite maius: at si infinitus
non est, minus certe est, quàm cōcipere possit nostra mēs:
nullum est enim finitum, supra quod illa non ualeat se eri-
gere. Adde quòd non potest ea supra primum sui autorem
cogitatione se attollere: sicut nec est aliquid, quod ultra su-
am originem queat regredi: atqui quocunque limitato am
plius aliquid illa concipit, maior est ergo conditor omniū.
Quorsum attinet impietates comminisci, quas nec inge-
nium nostrum capiat, quum interdum id in pietate ipsa
uix ferant nonnulli. Constituant iam isti philosophi, utrū
malint factum aliquando mundum, an æternum: si æter- Mīdus an
nus est, infinita Dei uirtus declaratur conseruatione per aliquandō
tempus infinitum sine lassitudine. sin aliquo temporis prin factus.
cipio est exortus, infinita uirtus ostenditur productione
de nihilo: omnis enim finita uirtus in aliquo se, & ex ali-
quo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infini-
tum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportio-
nem uirium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quæ
planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, te-
stantur. Quæro autem quid egerit, siue in numero, siue in
magnitudine, siue in modo, quo nō possit aliter, & maius,
et præstabilius efficere? Quid tandē est in operibus Dei po-
stremum, supra quod nihil esse possit? an in singulis rerum
aliquid? an in formis, & quas species nominant? An nō plu
res potest arbores condere? plures equos? plures homines?
plures cœlos? ac stellas? & ut homo pomis alitur ac pane,
ita lignis, & saxis: & ut cœlum ab hoc Orientis puncto ad
istud Occidentis conuertitur, contrario motu uolui. Aristo
teles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum
factum sit, bonum sit mundo: addas etiam licet optimum,

sed ita

sed ita ut melius fieri non possit, non autem ut hoc melius sit, quàm quicquid ille potest facere: istuc enim optimum non in puncto insectili est positum, late patet: si diuersum fecisset, id quoque optimum fuisset mundo. Sed Aristoteles perinde facit, ac si quis quod Architectum commodam ædificasse domum uiderit, existimet nec aliam, nec aliter posse cum extruere æque aptam usibus. Quod si de architecto homine cogitare dementiæ sit, quale erit de architecto immẽsæ sapientiæ ac potestatis? Cœli Aristotelis seculo octo esse putabatur. Apud illos cõtenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nonus est à sequentibus astronomis adiectus. Postea decimus. Stellæ quid agunt in mundo? Ad ornatum uult eas esse Aristoteles sparsas. Quæso te una addita uel dempta uariaret hunc ornatum? Quòd si non plura esse possunt astra, neque pauciora, nec ampliore numero esse homines poterunt, nec minore: quũ magis hominum genus ad mundi salutem pertineat quàm astra. quoniam sẽmoto homine nullus est condituræ huius usus. Quòd si rerum singula & plura & pauciora potest cõdere, quin etiã de formis idem existimamus? præsertim quũ iam de adulto mundo non paucæ sanè extiterint nouæ rerum species ex ueterum commistione, non minus inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia, & stirpes quædam perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, ut triticum, & uuæ: nos ergo Dei opera poterimus ut sic dicam, meliora facere, id est, aptiora nobis, ipsi non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ uel cogitare, furoris est. Ad hæc inter uallum excellentiæ formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interiici. ab ultima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modo magnum, uerum infinitum quoque: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: ut appareat relinqui locum infinitis formis, antequam expleatur quod inter Deum autorem & quodcunque eius opus immensa intercapedine sẽ porrigit. Meritóque est à Platonicis reprehensus Aristoteles, qui illa uelut distributione publicorum munium uniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus,

bus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mentes omnes pariter, quàm octauus orbis septimum. Itaque non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita. Quid ergo, nam id reqrat aliquis, si infinitus est Deus. num omnia infinite exequetur? ad actionem quidem infinite, ad opus finite. ex nihilo procrearc singula infinitę est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentię suę, sed nostris usibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducat: ut quum nobis loquitur, non utitur infinita sua facundia, & sapientia, quæ mentes omnes obrueret, ac confunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate. Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subitæ, & momento temporis: interitus atque ortus singulorum uel certe rigor perpetuus sine motu in eodem uestigio, atque æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, uices, distinctio ratæ, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi usum, non quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hũc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunq; delectaretur opere, non tamẽ aliter in eo uersaretur, ũ plantæ, aut bruta, aut corpus nostrũ, nõ ut mens. Sed libertas profecto nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agendis, extorsus declarat, quo res sunt illi uicinio res, eo maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodum essentiæ, unde communicetur reliquis. Quid minus cõuenit ũ existimare nos esse actionum nostrarũ dominos, illũ non esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundũ absolutã suam atq; extremam uim produceret, ut in iis uidemus, quæ naturaliter quid agunt. itaque omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita ui ac potentia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullũ delectum habent uirium, nec

Deus an operatur infinite.

Deus an agat necessario.

partim

partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunq; possunt, simul effundunt: id licet in nobis animaduertere in actione uoluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neq; naturali actione: ex qua quod nascitur, quëadmodum è potentia est infinita, sic illud sit etiam infinitũ necesse est: & quia naturaliter gignitur, simillimum sit parentis sui: huc enim naturalissimæ omnes actiones intendunt. Et quãdo Deum nihil habere potestate docuimus, sed actum esse purum, fit ut otiari illum aliquando sit nefas: quocirca ab actione nunquam cessauit, & uerisimilius est ab actione naturali non cessare, quàm à libera: quemadmodum etiam ex nobisipsis licet cernere, in quibus interquiescit uoluntas aliquando, mens nunquam. Colligimus ergo Deum aliquid produxisse naturaliter, infinitũ, simillimum sibi, ęternum: quod quia ex parte mentis uenire magis intelligimus, quàm uoluntatis, quoniam illuc se applicat natura, huc libertas, sapiẽtiam nuncupari. fas iusq; est: hoc philosophus quo nomine sanè uoluerit, insigniat: Christiana sapientia, filium patris appellat: uerum hęc persequi exactius altioris est contemplationis. Habes Aristoteles Deum actum purum, nec unquam cessantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen insultamus tibi, tanq; aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec ista nos adeo plenè assequeremur, nisi ab eadem ipsa Dei sapientia edocti: cui agimus gratias de ineffabili suo dono, non ingenijs nostris, aut diligentiæ studiorum. Redeamus iam ad finitas uires, quæ indigent ad actiones suas tempore, quum infinita non indigeat. Nam si finita est potentia, aliquatenus licebit illi: fit hoc a b c: illud ergo consumetur in tempore itidem a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec ulla pars uirium est insectilis, non ergo se explicat in tempore insectili. Præter hæc si actio omnis est transitus, nec transitus est absq; medio, non poterit fieri nisi in tempore ab ea quidem potentia, quæ simul nequit esse in ambobus terminis, nempe limitata. Et si in quacunq; actione inest conatus perueniendi ad calcem, certè aliquid distat initium ab exitu, in qua intercapedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In ijs quæ cõtra naturam agun-

aguntur patiẽtis, semper est lucta initio, medio, exitu: nunquam enim non pugnant agentis uiolentia, & patientis natura. In ijs uero quæ secundum naturam, nulla est motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quę est in unoquoque: quæ secum nõ pugnat, nisi forte admistum habeat impediens, ut animum ad speculandum consurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunque uis sit naturalis, ubi est actionem ingressa cõfligit in quod agit cum agente: propter ea quod agens nempe mouens, nititur penetrare ad finem: medium uero quantumcunque molle penetrationi renititur: siquidẽ est penetratio omnis uelut diuisio, diuisio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conseruationis adminiculum. Et quo durius est medium, hoc habet partes constipatiores, & proinde auctiores uires: itaque ualidius reluctatur: ideo motus in aqua difficilior est quàm in aëre, & in luto, q̃ in aqua liquida. Traducuntur hęc ad res spiritales, ut aciem dicamus ingenij, iudicij, sensum quasi penetret interius: tũ dura sunt quæ difficilia, atque abstrusa, ceu multa contecta cortice, & densa, uel procul posita, ut per longiorem motum eò fit ueniendum, & per aliorum gradus atq; adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius speciei, quam agens instituit, siue artis, siue naturæ, essentialis, aut inhærentis. Extrema sunt, à quo ad quod res transit, medium est inter hæc. Transit uero res ab uno loco in diuersum, transit ab adiuncto ad adiunctum, transit materies ab effectione ad effectionem. A loco in locum res transmittitur, uel quod nouũ habet locum relicto priore, non mutata sua magnitudine, aut mutata, si prius motus est loci: sin mutata, uel dilatata, uel contracta: si dilatata, creuit: sin contracta, diminuta est. Medium in motu locali est translatio, quæ fit uel ab ipso moto, qualis est in animalibus ingredi, nare, uolare, serpere, uel extrinsecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, uehi, uolui, seu conuerti. Medium in incremento est additio extensionis, in decremento est detractio. Ab inhærente ad inhærens uariatio est, seu ut uulgo loquuntur alteratio: quæ fit quum nouum inhæres quæritur, siue prius amittatur nullum, siue aliquod. Sed si obtationes, & quasi spoliationes accedentium in accedentia re-

tia reponamus, ut tenebræ, quies, silentium: erit ab accedente ad accedens, uel à toto accedēte ad totum, qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: uel à maiore ad minus, uel contrà: quæ sunt incremētum & decrementum.

Inhærentiũ motus. Ex inhęrentibus alia sensim subeũt, ut quę sunt in extensione, & in quibus sunt consuetudines, quemadmodum uirtus ac uitium: alia repente, ut paternitas, filiatio: tum quędam

Cõtraria. alia accedens habet contrarium seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ rationem actionum, & effectum significant sub eodem genere diuersissimorum, ita ut magis diuersa aut remota non sint alia, eiusdem quidem generis: ut quorum colorum hic maxime cogit obtutum, ille dissipat: hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat: ex saporibus qui gratissimus est palato, & qui ingratissimus: ex principibus qualitatibus, quæ uehementissime agit, & quæ remississime, quæ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit: nec inconuenit sub una generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa: ut quum genus est amplum, sicut in tactili: aut quum uarie pugnarum naturæ spectantur.

Priuatio. Sunt quę aduersum habent nullum, sed absentiæ illoꝝ nomē inditur, quę est orbitas quędam, ut dixi, seu nuditas, seu priuatio, ut si absit usus animanti, in eo est cæcitas: q̃ in loco non est lux, sunt tenebræ: ubi non est sonus, ibi silentium. ubi non est motus, ibi quies: quæ orbationes in uariis linguis uarie exprimũtur: sunt quæ pauciores habent, sunt quæ plures, prout sunt linguæ copiosæ. Atque hæ certis nonnunquam, & impositis nominibus assignantur: non raro tamen ea notātur nominum compositione, qua expers significatur, aut fine. Apud Græcos est τὸ ἄλφα: quod illis est promptissimum, ideo plurimarum habēt aptiora nomina, quàm Latini: apud quos est in, & quandoq; ex: tametsi ex his nõnulla contraria magis sunt, quàm orbantia: ut iustus, iniustus. Iam quæ uidentur, pro ijs consueuimus dicere, quæ sunt: ita oliuam dicimus & hominē exossem, quod in eis parum sit ossis, & ideo nihil uideatur: lignum inflexibile, quia difficile secatur: materiam immortalē, quia post longum tempus perit. Sed quæ uera sunt priuantia efficientiam habent nullam, contraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigor, nec frigoris calor: neque sanitatis morbus,

morbus, aut morbi sanitas. Nam est, quæ facit sanitatē harmonia illa humoꝝ, est qui facit morbũ humor aliquis excrescens: nisi forte non ex illo humore redundanti morbus nascitur, sed ex perturbatione cõcentus. At uero quum nõ sola alterius absentia facit alterum, sed causæ sunt utrique certæ, non dicuntur priuantia. & si hoc facilius dictu est in genere, q̃ explicare in singulis, quia pleræq; causæ sunt incognitæ, præsertim inter quæ non inuenitur mediũ. Quippe sunt quę in substãtia idonea si alterutrũ nõ insit, necesse sit inesse alterum: ut in quocunque homine stato quodam tempore naturæ dentatum esse, aut edentatum: uidens aut cæcum: neque enim uidens est lapis, aut cæcus, nec caniculus ante certam diem. Aegrum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In ijs quæ sensim fiunt, motus est per adiectum uel detractum adhærentis usq; ad terminum maioris aut minoris, uel certè usq; ad aliud: ut quum ex albo fit cãdidum, aut fuscum, uel ex albo ceruleum: ex cæco uidens, ex uidente cæcum. In priuationibus fiunt omnia, per ea quę aliquid adferunt, quæ sunt positiones, siue habitus, Græce ἕξεις: ab illis plerunq; orbationes nomina sua accipiũt, diffinitiones autem semper: atq; adeo hæc est priuationis præcipua nota, quod per positionem suam tanquam absentem declaratur, nec aliter potest. Neq; uero quisquã sit admiratus me à cæco ad uidens reuertisse, quandoquidem non uideo ubi locum habeat, quod dicitur, à priuatione in habitũ non posse regressum fieri: etenim à silentio, à quiete, à tenebris fit: ne in habi à cæcitate quotidie experimur, à morte ipsa etiam gentiles tum regressi produnt. In ijs accedentibus quæ subito exiſtunt, non est sus. in ea ipsa actio, sed in illa, per quæ exiſtunt: ut in paternita te gigni filium, in consulatu declarati consulem: in quibus tamen motibus necdũ uel paternitas est, uel consulatus. Ab effectione in effectionem, migrat materies per expulsionem & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quo radicatior, hoc illam euellere operosius. Quanto agens est potentius, tanto celerius, & facilius, & aptius quamcunque fuerit materiam, eloperi, quod destinauit, parat, ac proinde promptius opus absoluit. DEO obsequentissima

est quæcunq; materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi non possunt, quò uolumus: ut ex ære simulachrum à nobis fieri, quod angelus faceret. Quare ista omnia uires, repugnantia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter: ut magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistentia est ex eo, quod patitur, agens ad eam uincẽdam colligit uires: tum minores, quum minus uidet obsistere, & lẽtius, ac remissius agit: tum maiores, quum ualidius putat patiẽs obniti, ac repugnare. Idem uicissim patiẽs facit aduersum agens: quæ collectio uirium

Conatus. conatus appellatur, etiam si nihil sit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: unde est dictum illud, magno conatu magnas nugas agere, in eos, qui uel ingenij uigorem, uel eloquentiam in rebus nullius pretij cõsumunt. Ex conatu oritur labor, tanquam actio & passio ex potentia: nam

Labor. magni conatus executio est labor, nempe actio in id, q̃d existimatur multũ reluctari: uel passio in id, quod existimatur ualide agere: quo potẽtior creditur contentio maior est labor. Ideo uiri magis uidentẽ sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expendunt actiones: pueri autem, ut qui sine consideratione ac reputatione se exercent, tametsi plus agant, tamen non uidentur sibi perinde laborare. Laborem

Defatigatio. sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potentiæ, ut reddatur infirmior. Quocirca ij qui laborem respiciunt, ac facile metiuntur, quum se magis labor asse credant, remittunt uires: & defatigatos se esse sibi ipsi persuadent, multo prius q̃ ad metam uirium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, ut quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt beluæ, & pueri, non prius defatigationem sentiunt, q̃ exhaustæ omnino sint uires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

(*)

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE PRIMA

PHILOSOPHIA, SEV DE INTIMO naturæ opificio Liber Tertius.

Actio naturalis.

VBI PERVENTVM EST AD FInem actionis naturalis, nulla est amplius resistentia, sed opus est perfectũ, & conquiescit agens: uidelicet si etiam num superesset contentio in illo opere ac reluctatio, agens non quiesceret, quo ad eam sustulisset: quippe perfectum nondum esset opus, quod agens cupit. Nam quod defessum otiatur, antequam opus perficiat, non consummat nec operis nec sui finis actione, sed suarũ uirium. Itaque parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio, uel forma adiũcti citra omnem penitus laborem, non secus atq; in operatione naturali: tanquam ornata domo inducitur dominus, uel quæ sitis instrumentis artifex. Neque ars nostra ulterius progreditur, quàm quoad materies sit apta & concinna: ut pingendo aut struẽdo. Sed nos quemadmodum perficiatur opus artis perspicimus, quoniam ars nostra: quemadmodum opus naturæ non perspicimus, quoniã illa est Dei: nos coniunctione, & commistione, & detractione utimur extrorsus, natura in intimis uersatur: idcirco naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt, & occulta omnia: nec prius intelligũtur, quàm sunt progressa: ut in cœlorum agitatione, in mutationibus temporum, ætatum, incrementis & damnis animantium, quę fieri nemo potest deprehendere, facta intelligimus. Tũ inter naturam & artem, hoc est discrimen q̃d natura perfecta actione, effectiones indit, quas habet munere Dei ac lege, quam quum orbem conderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minus suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc uero inchoatio nostri operis fẽ prodit, quod illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio & tanquam colophon: quod perspici potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura uero per-

ro perficit operatione uirium suarum, quas uires comini-
Materia paratio. stis rebus indidit. Sed paratio materiæ non una est, & sim-
plex: ut quum triticũ in terra occatum putrescit, hinc ger-
minat, adolescit, inodatur geniculis, profert spicam: qui in
mediis aptationibus uersantur, non dicũtur principes opi-
fices, sed qui in postrema, quũ ultima manus additur, & opus
relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris colo-
res terũt, & tabellas leuigant, & carbone imaginẽ delineãt
monogrãmam, non dicũtur pictores, sed qui colores indu-
cunt, qui adumbrant, et quendam uelut motum, uigoremq;
que, ac spiritum addunt picturæ, quæ est ceu effectionis si-
Effectus actionũ. militudo quædam & imago. Est actio quę relinquit post se
effectum aliquid, ut cuius finis non est eadem ipsa actio, si-
cut in extructura ędium: est alia quę suimet est finis, ut can
tus in cicada: nam in homine delectatio uidetur peti, & in
delectatione refectio uirũ corporis uel animi. Effecta sunt
nõnulla causis similia, ut homo hominis, calor caloris, quę
paria uel similia nominãtur, uel etiam germana, & cogno
mina, & conformia: alia dissimilia, ut ex igne compresso
in luto, collatio in cera, quę uocentur disparia, dissona, ab-
similia, difformia. Alia effecta simul nascũtur cum suis cau
sis, ut lux cum sole, calor cum igne: alia post, ut homo post
hominem. Alia non diutius existunt quam causa est præ-
sens, ut lux solis, imago in speculo: de quorũ numero sunt
res omnes conditæ, quas Deus salutari sua præsentia à ca-
su in nihilum defendit. Sunt quæ remanent quidẽ, sed amo
ta causa continuo flaccescunt: sicut calor quem ignis reli-
quit, & motus rotæ digresso uertente: alii ex causa nõ pen
dent, ut animantia, ab animantibus genita. Sed iam de ope
ribus naturæ concretis loquamur, nempe quæ ex materie
illa rudi, & effectione intelliguntur conflari. Est inter hæc
quod ubi conditum est sistit, ut lapides, gemmæ: quæ sunt
sanè rara. Nam crescunt pleraque omnia, quippe quæ ex
paruis admodum initiis uidemus adolescere: quocirca ele-
menta prona sunt ad mutuam migrationem, labuntur,
transeunt, permutãtur facile, quo suppetat rebus omnibus
alimentorũ copia: & quod relictum est ab uno, in alterius
ius ac naturã concedat: quoniã noua materies mundo non
Aliměta. accedit, ex uetere omnia pinsunt: non tamẽ pari aluntur

modo, alia quandiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quę
dam non semper: priora sunt plantæ, & animalia: posterio
ra sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum uel ab arbo
re decisum, uel à terra euulsum, aut os animali demptum.
Quæ aluntur, uel additione ad prius totum dilatantur, ut
metalla, & calculi: uel subitu atq; insinuatione materiæ oc-
custa, ut animantes, & stirpes Quocirca hæc conuenit mea
tus tum plures habere, tum ampliores etiam, per quos nu-
trimentum commeet: sed nec ita apertos tamen ac dire-
ctos, ut quod inditum sit, continuo transcurrat. Alendi uis
ac facultas paulatim demutat escam in similitudinem cor-
poris naturæ suæ, quo ex gradu breuis est ad corpus ipsum
transitus, nempe inter conformia: ideo dicitur uiuentia ex
eisdem fieri & ali: nisi enim ita conuertatur cibus, non ale-
tur uiuẽs, ut in quibus affecta est uis illa & debilitata. Hinc
adolescunt uiuentia usq; ad certam quandam metam: post Adole-
quam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantum scere.
efficere possunt per uim nutricem, sarciũt, ac reparant, q̃d
detrimenti est acceptum. Semper quidem uiuenti corpori
detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus ta
men, usq; ad illum crescendi limitẽ, q̃ sit additum, si modo
non desit pastus conueniens. At uero quemadmodũ rite cõ
posito ac librato horologio automato, uis illi & potestas
est ab artifice instructa certo aliquo temporis spatio horas
pulsandi, aut signandi: quę uis statis dimensisq; interuallis
se explicans profert, atq; ostendit: haud aliter unaquæque
res uicture in prima cõstitutione originis suæ facultatẽ à
natura accipit ad certos uirium, uigoris, incremẽti nume-
ros, quos ratis temporibus per gradus suos explicat: uelut
quum porrigit membra, quum amplificat robur: ut in mi-
nutissimo corpore magnũ illud quod deinceps intuemur,
latuisse credas: uelut fruges, poma, ingentes arbores, homi
nes, elephantos, in tam exiguis seminibus præcessisse. quæ
omnia non temere sunt iacta & casui ad indefinitũ atq; in-
certũ aliquid quasi cõmendata, sed eorũ omnium dimẽsus
in semine atque ipsa origine à natura sunt præscripti: ut
quibus curæ fuit hæc anima duertere inspecto semine aut
animante recens orto, facile prædicant, quos deinceps au-
ctus, quas uires, quam ualetudinem habiturum sit. Hoc

tamen artifex & natura distant, quod ille horologium instructum relinquit, natura opus suũ nunquam deserit, sem per comitatur, seu uerius ducit: tantum initio fundamenta iacit operis deinceps futuri, & quasi in exiguo spatio deli-

Status. neat cuiusmodi uelit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ suæ fastigiũ progressæ insistunt aliquãtisper, prius quàm retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cum uiolentia, seu potius duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deuectrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco. at quę descẽsum molitur, laborat reducere ad locum unde res est desumpta: sed hæc uincit, nempe naturalior, quoniã ex origine profecta consistentia eo est diuturnior, quo contentio est maior: uincente aũt natura nihili res deorsum reuoluũtur, partim ęquis gradibus, quibus ascenderãt, partim lentioribus, partim plenioribꝰ, prout ualida est natura alicuius. Sed quum non procul uentum est ab exitu, uehementer fracto atque extenuato fulcimẽto prioris naturæ, inualescit natura nihili, quæ est originis cuiusq; rei: & citatissime rapit effectionem ad idem nihilũ, unde erat desumpta. Nec singulæ mo-

Termini do rerũ, sed species quoq; crescendi ac minuendi habent ter
crescẽdi ac minos ratos definitosq; à natura. Neq; em in mole ac in-
minuendi. cremento eorũ quæ dilatantur in infinitũ est abire, nec cohiberi ad minimũ, sub q̃ nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. Siquidẽ equi effectio nec tam ingentem ualet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi aut alpes: nec tam parua coerceri, ac constringi, quàm pulex. Nam in omni coniunctione effectionis cum materia adhiberi solent quædam inhærentia, quibus ceu instrumẽtis effectio ad exercẽdas suas uires utatur: ab effectione est astrictio, ab inhærẽtibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ uitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà uero inhærẽtia prorogari ac diffundi latissime possunt, nempe adiunctione similium: effectio uero quæ potentiæ est terminatæ dilatare se tantopere, ac uires suas

suas per tantum spatium porrigere non potest, Ex quibus licet deprehendere, quàm diuersę res sint effectio opifex, & effectioni instrumenta adiuncta. Nec solum magnitudinẽ aliquam materiæ inhærentium exercitatio postulat, sed densitatem quoq;, & constipationem certam, in qua tantum ualeat cogi uirium, quod ad agendum aut patiendum sufficiat. Itaq; non in quantumcunq; rara materie fungetur suis muneribus equi uel leonis anima, nec quantumcunq; pressa & densa: quippe in extenuata parum erit uirium ad agendum, in densa ad patiendum. quæ duo necessaria sunt ijs, quæ aluntur, & augentur. Quanto uires, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spiritales, minus indigent materie ad sui exercitationem, & efficiendum aliquid: cuius est generis uis ignis, & eorum omnium quæ resipiunt illius naturam, atque ingenium, ut uenena calida, & gemmæ: non quin in maiora materia & spissiore potentiores sint, sed quod in exigua & prætenui id uigoris obtineant, ut facile se ostendant, & cognoscatur illa inesse. cęterum in tam minuta ramenta gemniã contrueris, aut uenenum tenuaris, uel in tam rara materia ignẽ accenderis, ut insensibile uestigium relinquatur efficaciæ. Nam uires illę sicut insectiles non sunt, ita detrahendo, uel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, ut consopiantur penitus tanquam emortuæ: quod uidemus aquæ contingere, cuius humectatio nõ percipitur uel in gutta minutissima, uel in euaporatione ualde rarefacta. Non sunt ẽdem formarum omnium limites, nec eiusdem ultro & citro certi, nobis utique: nec fortassis à natura in indiuiduo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus uel extensio consideratur, uel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis saturitas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent: in profundo uero utrinque: quoniam in extensione augescũt applicando, quod est infinitum: in intensione uiribus, quę sunt finitæ. etenim adiungendæ materiæ nullus est modus, derrahendæ est aliquis, ut illud possit hærere. profundum uero per incrementum fit uirium, quibus aliquid esse extremum est necesse: ita uidemus candorem aliquem

quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. in altero uero extremo si uehementer diluatur color, aut quodcunq; aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomen: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum, sed & ipsi quoq; aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quæ etiam simplices. & interdum meræ, ut medicina simplex, aurum purum, odor musci merus. Alienum est quod naturæ cuiusq; compositionis non est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est non esse de ratione illius temperamenti ac essentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere consueuimus nusquam inueniri aquam, uel terram puram aut quid simile: & medici tertianam febrem aut quartanam puram aliam uocant, quandam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, ut pura sint, quibus nihil est additũ, quod artis ratio addi non iubeat. sicut theriacam puram aut non puram, cui absynthium sit admistum, uel menta: hoc enim ad ipsam ars non præcipit. Mistum non uno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, ut homo, ut pharmacum, & cui purum est cõtrarium, de quo loquebar modo: sic mythridaticum aliàs purum ac simplex nominatur, aliàs mistum. Quod si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue deprauatum. Quum uero in procreatione similium, quod genitum est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærente potissimum, sed in essentia quoq; non raro accidit. uelut in frugibus, in semmio animantium, in hominibus: idq; fit uel ex eodem ipso genere prius deprauato, ut quum ex ualenti cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ouo aquilæ accipiter, ex ouo accipitris coccyx aut miluus: phaselum si in hoc solo seueris, uicias colliges. uel ex praua qualitate accedente, dum fingitur, & nascitur. uelut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur. uel post natum à qualitate soli, cœli, uictus, à moribus & consuefactione: ut capræ illæ interioris Asiæ, ex quibus fit caprinum sericum undis pictum, si in citeriorem Asiam, aut in Aegades insulas transportentur, bonitatem pili perdunt: earum autem soboles aliis indigenis omnino est simi-

Purum.

Alienum.

Mistum.

Corruptũ.

Degeneratio.

est similis. canes si affluescãt domi iacere, & de aulicorũ uel mensæ analectis pasci, licet parentibus uenatoribus nati in genium mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstrauit. Res uniuersæ desumptæ sunt è nihilo, & pleræq; illarum exercitationi subditæ propter noxam hominis earum domini, ita nõ solũ uergũt ad nihilum, sed etiam quia deprauatæ, celerius eò ferũtur, impellente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionẽ præbent, ut peius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta acerres infestant, & his nocentior gurgulio: humanũ corpus uexatur morbis, & animo nostro multum sese bestiæ, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignorantia, inertia, stupor: rationi & iudicio imprudẽtia ac impetus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languens ac dissoluta, affectibus uero impulsoribus gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiã deprauantur desidia. Exercitijs purgantur omnia, & uirescunt: ignis, aqua, terræ, frumenta, libri, uestes, ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundi deum aera dedisse uentis agitandum, illósque ab omni parte iussisse spirare, ne quid remaneret situ squallidum & torpens. Euentilatio uegetat stirpes, euannatio mundat, conseruatque fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omneq; sapientiam excolit: & inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cœli cardinibus torpentes socordiam ipsæ suam desidẽdo augent. Sapienter in Theæteto Plato, motus inquit facit uideri gignerem, & esse: quies autem non esse, atq; interire. Agitatio enim & confrictio foris quidem noxia, & damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec finit affigi, intus uero quæ illuc sese insinuarant, cõcutit, ac repellit: calorem autem salutarem tum detersis sordibus & tanq; exteriore quodã frigore purgat, ac proinde acuit, tũ abditũ elicit, & cõsopitũ excitat: qui inuadẽs inimica absumit illa, & tãto facilius, q; ea rã ex cõcussu luxatã minus adhærebãt rei. quies uero p cessationem caloris finit

Exercitatio.

finit frigus inualescere: quod non repugnans cõtrarijs præbet multis corrumpentibus occasionem & locum, unde res perimitur: magno & mirabili documento uiuificari per calorem corpora, mentes uero per charitatem: frigore autẽ contabescere, ac interire. Quæcunq; natura hoc agit fine, ut effectionem, seu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam uult inducere. Quocirca agentia naturalia non directe corrumpunt, tanquam is sit corum finis, sed oblique, ꝙ aliter non queunt quod destinarunt perficere: effectioni quidem nihil est pugnãs, sed iis qualitatibus, formisq; quæ materiam ut effectioni apta fiat temperant, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectio in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nam quæ sunt in natura inimicitiæ hostiles, ut uulpi & cygno, tũ amicitiæ, ut palumbi & perdici, quas historici naturæ persequuntur, & si inter effectiones uidentur exerceri in cuncta specie, re uera inter illas sunt solum contemperationes materiæ, haud secus quàm inter homines ignotos primo occursu, & inter uenenum, & animal: scilicet qualitates petit uenenum, nempe calorem frigus, humorẽ ariditas, & has uitiat, unde sequitur uictꝰ mors: nam necesse est effectionem instrumentis & cuncto ornatu destitutam loco cedere. Non abnuo quin interdum agẽs uoluntarium malitia sua tantummodo spectet interitum rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio cõtra rẽ uel incumbit extrinsecus ut opprimens, ac comburens: uel extrinsecus quidem adoritur, insinuat se tamen ad penitiora, ut cibus, & uenenum, & caries, deniq; sua in quaq; re uitia: aut intus est suborta, quoniam compositio rei ex cõtrarijs miscetur, foris uenieti quod plus habet roboris non ad agendum, sed renitẽdum, magis obsistit, ac proinde diutius sese cõseruat: cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. quod uero irrepit ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alteruter se adiungit parti, nempe conformiori suo ingenio, atq; ita pregrauat alteram: unde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim ut harmonia, in rata quadam librationc partium est sita. Libratione disturbata, & temperaturam disturbari est necesse. Quapropter subueniendum semper est laboranti, quod uelimus conseruatum. Nã ut actioni

Calor oĩa uiuificat,

ut actioni ac passioni omni difficultas est adiuncta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiendi deterrẽtur ac defatigantur uires: quas uel augeri conuenit, uel conseruari, uel saltem reparari. Augentur iis rebus auctis & confirmatis, in quibus sedes est uirtutũ: ut in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatantur calore moderato: ideo exercitatio multũ confert ad uires, tum propter calorem, tum etiam propter assuefactionem, qua succus & spiritus uigoris eliciuntur ad neruos, tanquam alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur uires si à cõtrario, & corrumpente uendicantur. Reparantur, atq; instauratur, si quantum amissum sit, resarcitur. quod fit uel foris uel medicinis, & unctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, ut cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, ut brachijs fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internũ fomentũ est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quies.

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra nouat.

Quanq; hoc non præstat quies, qua est laboris cessatio. neque priuatiõe sola fit refectio, quæ priuatio ex se nihil est, sed adiectu, & positu, nempe diffusione succi per concoctionem, & collectione eius in otio, in quo uires quod circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, uacare possunt accersendis undiq;, quibus coadunatione atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi uires studio debilitatæ recreantur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continẽter laborant, dum uterq; in alterum tanquam uiolentum contrà nititur. Quod si crebro iaculeris, atteruntur agitatione, & dissipantur partes: sin remittas, cogũtur, & coadunantur. Verum in rebus omnibus postquam ad metam illã, quo cursu & alacritate sua progredi uis naturæ potest, peruentum est, consumpto in unoquoq; uigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitũ minans: quo loco uires tantopere defessæ & afflictæ, nũquam usq; possunt aliunde fulciri, atq; adiuuari, quin plus semper sit, quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recens,

Arcꝰ tẽsio.

recens, uires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum nutant, magnamq; corruptioni fenestram aperiũt. Hic firmitatis defectus, quum non subita ui aliqua & præ-
Senium. rapida, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum uigoris iter irrepit, senium nominatur: quod iter alijs bre uius datum est, alijs longius. quæ distinctio etiam ijs contingit, quæ sunt eiusdem formæ, ut hominibus, equis, pru nis, cerasis, mentis, petroselinis: nonnulla etiam habẽt bre uius, quam ferebat ratio primarum uirium, ac ualentiæ à natura ingenitarum: quoniã aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, ut citeriore termino defatigatæ cõsistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, usu Veneris: deniq; omnia quæ ad ualetudinis rationem faciũt, ad senium quoque. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habẽt, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: ut omnia uiuentia, & de uiuentibus animalia: in hisq; manifestius est senium, in quibus uarietates & permutationes uidemus crebriores, magisq; ad admirationem notabiles. Et quãdo animi humani uisum, quæ phantasia nominatur à corpore tam uariabili regitur, usum autem iudicium mentis agitat, fit ut magnas subinde uarietates ac mutationes in hominum sentẽtijs ac uolũtatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operibus, quæ ab illis oriuntur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, ua riatio quidem longe minor, ac rarior, sed fere est aliqua: ubi autem pugnantium minor est temperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tanq; in saxis, auro, argẽto, ferro, gemmis. Quæ res fini est uicina uelut naturali quodam impulsu in præceps à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam concinnauit iam, atq; aptauit nouo enti, quod illico existet. Cæterum cum naturali actione effectio expellitur, & iam iam abit, ad postremã luctam, & uelut dimicationem de summa rerum uires omnes suas reliquas foras euocat, quæ antea in intimis erant reconditæ, & affixæ, unde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: qd̃ in igne uidemus contingere, & morbis animantium, sed eo
Inhærentiũ ortus. impetu à fortiore ui cõpresso, ac cohibito, statim effectio exarinata penitus excedit. Inhærentium alia sunt natiua, quæ

quæ simul cum re nascuntur, ut in igne calor, partim uel ex facultate reiaccedit, ut in homine scire aliquid, prouidere scribere: uel causa quapiã externa. Tũ alia paulatim prodeunt, & augentur, sicuti prudẽtia, uitium, uirtus, & sensilia: nõnulla subito & tanquam temporis momẽto, sicut pater
Inhærentiũ interitus. nitas. Sunt quædam sempiterna, ut natiua, quæ uim nõ admittunt: frigus tolli potest ex aqua, ex niue nõ potest: quẽ admodum neq; ex igne calor, & omnes effectiõis uires. Singula adiũcta nulla sunt perpetua, ut hic calor, hoc frigus: in specie possunt esse talia, ut calor frigus in igne & niue: sunt multa nõ natiua perpetua, multa diuturna: in utroq; genere intecturæ, & consuetudines animi reponũtur, quædam breuis sunt temporis, ut calor aquę igne amoto: quædam momẽtanea, ut rubor ex pudore, pallor ex terrore uano. Ad eũdem modum alia accidẽtia tollũtur subito, ut paternitas: alia paulatim recedũt, sicut uenerãt, siue cõtrarijs de causis, candor cõtractus frigore, calore eluitur: siue priuatione atq; absentia causæ, uelut calor præsentia ignis genitus, separatione paulatim restinguitur: sic animi assuefactiones desuetudine exolescunt primum, tãdem abolẽtur quasi obstructiõe elicis, per quam humor solebat decurrere. Quædam sola mora euanescũt, ut plerique animorum motus. quædam diuersas habẽt causas, uelut proferẽdi, ac subducendi sui, quas persequi nemo posset. Perpetua nisi subiecto pereunte nõ pereunt: subiecto enim ablato nõ solum
Subiectiũ hærẽtis qd̃ perpetua, sed quęcunq; inhærẽtia extinguntur. Diligenter tamen intuendum quod nam sit cuiusq; inhærentis uerum & germanũ subiectum, in quo situm: sit, ne fallamur. Quãdoquidem alia in effectione sola sunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac stirpib⁹, in animantibus uires illæ multas ad resutiles: quæ licet nõ exercentur sine mole, nõ sunt illius tamen, sed effectionis: quæ sunt talia illico cum effectione penitus fugiunt. alia sunt in materie per effectionẽ, ut in igne calor. hæc sublata effectione refrãt aliquãtisper, sensim tamẽ uanescũt, ut calor animãtis: haud aliter q̃ rota eo cessante, qui couertit. Quod si sequẽs effectio nõ respuit eius formæ adiũcta, cõseruantur ea in materie, dũ prior effectio aboletur, & effectiõis nouæ aduẽtu confirmant: cuiusmodi sunt omnia pene sensilia.

Hærent

Hærent nonnulla in copulatione materię ac effectionis seu formę: quod genus sunt sensiones, quę quum illa duo dissoluuntur, & ipsa intereunt: quędam materiæ sunt infixa. sed per quantitatem, ut omnia quę ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt uariata quantitate, ut triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum, sonus, quæ est uelut forma quædam aeri impresia, ita dissipato aere uel conquiescit sonus, uel notam aliam recipit: cuius rei exemplo sunt uoces in uento. Sunt quæ in effectionem transeunt, sed per materiem, & à materie, ut uiolenta agitatio: hæc quàmuis effectio intercat, manent tamen, ut quum homo in fluctibus suffocatur. Quæ adiuncta originē habent foris, utpote quę per collationem dicuntur, posiunt extrinsecus perire, manente fundamēto: ut paternitas filio mortuo. possunt quidem alijs multis de causis nasci & corrumpi adhærētia, sed nos de eorum modo cum suis subiectis interitu uerba faci-

Finis. mus. Habet quicquid agit finem aliquem, quē sibi quasi scopum proposuit: ad cum ubi peruenit, opus est ei perfectum: tum cessat, aut se alio conuertit, uidelicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipso opere ad aliud genus actionis: ut postquam factus est homo, expletum est hoc opus naturæ in esientia: ad ornamēta eius & incrementa sese transfert, curat ut fiat maior, ut facultates quas ipsa est elargita, in usum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto stimulo instigatur. Quo res fini postremo propiꝰ accedit, hoc est perfectior, ut in pictura, in colore, in sapietia, in uirtute, in homine, quando corporatur in utero. Sed diuersarum rerū diuersi sunt fines: sunt nostri, sunt naturæ, id est causarum naturalium, & huiusce uis per uniuersum extentæ diffusæq;. Sunt dei. Arbor deo, ac naturæ opus est absolutum, non statuario, uel nauiculatori. homo qui unimanus nascitur, uel sedigitus imperfectus est naturæ, sicuti eidem fœmina imperfectus est uir, quippe natura ad optimū in unaquaq; specie intendit, idcirco & in humana ad uirum: nec fœminam nisi defecta uiribus gignit. Est quidem

Perfectum perfecta fœmina, non tamen perfectus homo. itaq; absolutum & perfectum ad comparationem dicitur, ut perfecti enthymema, imperfectus syllogismus: absolutus uir politi cus, inchoatus philosophus. Dei, ut est in sacris literis, perfecta

fecta sunt opera: huic omnia sunt consummata, & suis omnibus partibus expleta, atq; hac ipsa de causa bona etiā: uidelicet bonum est cuiq; quod ipse uult aut tanquam finem, aut tanq; ad finem. Neq; enim uolūtas & appetitus omnis alio fertur, q; ad boni rationem, ac speciē: itaq; finis, & quæ ad finem spectāt boni semper faciem ac formam obtinēt. Idcirco in sacra historia dicitur, uidit deus cūcta quæ fecerat, & erant ualde bona: quod Plato in Timæo secutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus esset opus absolutum, perfusum esse lætitia, illudq; approbasse: uidelicet rebus omnibus adhæsit aliquid ex ingenio causæ eius, qua mundus est procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis ut diuersi sunt fines, ita & diuersæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Hominem deus in hoc mundo collocauit, instruxitq;, quibus opus esset ad nanciscēdam felicitatem immortalem. Ergo perfectus homo est deo, qui ad hunc modū est adornatus: perfectus uero sibi, qui iam ęternitate perfruitur, & quo illi propior, hoc perfectior: perfectus est nemo quamdiu æuum hoc degit. Sed uir bonus qui in stadio sese exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidē & agnitionem filij dei occurrat in uirum perfectum, in mensuram ętatis plenitudinis Christi. & uniatur imperfectum perfectioni uel quæ cogitari potest, summæ. Perfectio non raro pro excellentia, & prestantia usurpatur, de qua est nō Præstātia. nihil dicendum. In prestātijs oportet esse normam aliquā, qua censeantur: nam aliter quæ quibus præstent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectū mēsura est & sui & obliqui, non econtrario obliquum recti aut sui, siquidem rectū unum est, simplex, & sui simile: obliquum uarium, dissimile, multiplex: Ita excellens minus excellentis erit mensura, non uersa uice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per distantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim est interdum absoluti norma: ut præstans & sui, & uilioris norma est recte, ac simpliciter. Quumq; alia alijs prestent, necesse est aliquid esse omnium excelsissimum, unde reliqua & excellentias suas mutuentur, & excellentiarum mensuram. At quando excellentiæ nihil sunt aliud, quàm bona quædam cuiusq; naturæ attributa munera, illic esse

oportet excellentiarum fontem, unde in reliqua quicquid est boni, dimanat, nempe in optimo, qui aliis rebus omnibus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiam bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. Adeo ut uel ipsius umbram & simulachrum quoddam assequi bonum efficiat. quod si uel sola eius similitudo bona reddit entia, multisque excellentijs cumulata, quantam existimari excellentiam illam par est? Infinita est nimirum eiusmodi præstantia, multisque rationibus ab ingenijs nostris enumerata, ut complures esse uideantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eæ considerantur, quas habet ut conditor, nempe ut causa operis, uidelicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysterijs modice loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi uel per prauitatem sensus, quod ille auertat, labamur, uel per imperitiam uerborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicissimum se uidebat esse, & quod bonus esset, uoluit alia etiam procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec uices ullas sentit felicitatis, ut uel loco aliquo, uel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex, & sui semper similis, neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lætitia, quæ uices reciperet incrementi ac decrementi. Nec certe est aliquid unde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego DEVS, & non mutor. Apostolus Iacobus docet apud DEVM non esse uicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illam pulchritudinem nullas uices ait recipere: nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi ulla: qui enim læditur, à seipso læditur, non à DEO. nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à uicino bono: sin ab eo recedit, læditur, nempe à uicino malo. Communicat uero se, quantum quicque pro modo suo potest capere: paratusque est cuicunque quantum id uelit & possit: atque ut declaret communicare se & uelit, & possit, si quis modo capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu utrique per omnia simili se coniungit: in quo magna

Perfectiones Dei.

magna præbetur nobis fiducia, cuiusmodi futuri sumus cũ illo in immortalitate. Scilicet filij & patris connexio, exẽplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: qđ Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, ut sint unum quemadmodum nos sumus. nec bonus esset, nec felicitatem suam cognosceret, nisi uim haberet cognoscendi, & intelligendi: neque aliter uellet se communicare, neu iucunda esset nobis illius communicatio, si brutum esset, aut torpens. ad hæc sapientem esse necesse est, tum aduiam cõmunicationis inueniendam, tum quòd non esset absoluta beatitudo ex coniunctione insipientis. Nec ullum potest esse bonum in re inortua, nec solida felicitas cum mortuo uersari: uiunt ergo, & quidem nunquam senescens: quum nec intus habeat, unde possit affici, qui sit omnino Deus: nec exterius queat existere, quum extra illum nihil sit nisi ab eo conditum, & quod eius sola uoluntate perseueret. Immortalis igitur est, nec unquam beatitudo nostra deficiet: nec beatitudo esset timentibus illius casum: ideirco illi una terræ ac cœlorum uoce acclamatur, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Est uis infinita, ut qui illo uno confidunt, quique illius sunt participes, certi sint, habituros se quicquid cupiant: nec aliquid posse interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita uis eos tueatur. Merito Timæus, & Plato inducunt autorem diuorum pollicentem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipsorum, sed consilio suo: quod potentius sit, quacunque fraude ac damno. & DOMINVS noster confirmat eos qui ad se uenerint, neminem erepturum de manu sua. Quippe uis illius uoluntati est parimò uis & facultas nihil est aliud, quàm uoluntas: de quo scriptum est: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Et facultas hæc tanta nullo est otio alternata. sed actus est merus, nunquam interquiescens. Nam si esset magis, tum oporteret nos qui illi essemus coniuncti, interdum cessare: ita beatitudo nostra ut quæ uices reciperet, nõ esset perpetua. Agit etiam expedite omnia. nulla eũ difficultas attingit, nulli labor: nihil eũ aut laborãs, aut impeditũ, aut in difficultates coniectũ, felix est: nec qui illius est particeps beatꝰ, qualis esset nostra beatitudo delas

fata: sed nec unde defatigetur habet, quando omnia, quod ille uult, agunt naturaliter, ut ostendi. Quòd si actus est purus, nihil admiscetur ei potestatis, & tãquam materiæ: quo fit, ut quoniam sine potestate cognoscit, summe cognoscat: impedit nanque cognitionem potestas. Idcirco de illo scriptum est, omnia esse nuda & aperta coram oculis illius. Quapropter uenire nobis in mentem non potest, quo minus summe sit sapiens: quippe cuius intelligẽtiam nihil uel retardat, uel interturbat: quocirca nulla res eum potest fallere. Postremo quod fundamentum est omnium, uere ac absolute est, à quo, & per quem reliqua sunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, communicatio sui, generatio, cognitio, sapientia, uiuere, nec unquam senescere, immortalitas, uis, actus purus, actio expedita, essentia. Cui hæc adsunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil uel fingi potest maius, pulchrius, præstabilius, cum necesse est seipso esse contentum, suoque statu acquiescere, ac proinde infinite esse beatius, quàm nos explicare possumus, uel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatissimos si in consortium admittamur uel tenuissimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non sentiendum est præstantias has uel re, uel specie ac ratione aliqua, distingui in deo: una est modo quæ capit omnes, & ea est unaquæq; illarum. Scilicet bonitas est oẽs, & immutabilitas est oẽs, et generatio est oẽs, & actus purus oẽs, atq; ad eundẽ in modum de reliquis: non per confusionem aut permistionem, sed per simplicitatem, & unitatem sanctæ illius essentiæ: nos uero ad nostram intelligentiam, & loquendi commoditatem separamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni uenerațione sentire fas nusque est, & ratio præscribit. Gradus inter has excellentias hoc modo est considerare, ut quando omnis excellentia in eo fita est, cum illa excellentia immensa coniungi, unde nascitur beatitudo immarcessibilis, id demum sit excellentissimum, quod cum eo nos deuincit, atque unum facit, quod est amor illius: nam amor rerum spiritalium est copula: ex amore nascitur fiducia in eo solo, ut eum amemus, & illi uni fidamus, quando quidem uidemus nos & bonum & potentissimum amare: hæc appellatur bonitas, non illa. quæ à DEO generaliter per omnia, quæ condidit, est fusa, sed qua mens in similitudinem quãdam transformatur diuinæ naturæ, quæ omnibus prodesse uult, nocere nemini. eiuscemodi bonitas multas in partes distribuitur, de quo non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet utile: nam hoc maxime est cum bonitate coniunctum, nemini inuidere, sua bona alijs impartiri. Hinc sapientia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est bene sentire, ac sapere de rebus. Neque ad sapientiam nisi per intelligentiam uenitur: nec ad intelligentiam nisi per cognitionem tum animi internam, tum exteriorem sensuum, in ijs quidem certe, quæ sensus habent, sicut in unoquoque nostrum est uidere. Vita uero & uigor quidam initium est tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis est cupiditas etiam sine sensu, quæ est æmulatio generationis diuinæ. Charitas uero fœtus altius spectat, nec est sine sensu, qua imitamur nodum illum amoris, quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas uel certe diuturnitas uitæ est adiunctum. Sicut perseuerantia eiusdem status ac modi & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellentiæ alias comprehendunt superiores sunt, ut quæ plures habeant præstantias: quæ sine alijs esse possunt, inferiores ducuntur, ut quæ pauciores cludant. Sequitur iam uis & actio quæ sine uita esse potest, quemadmodum & actio longa, expedita, minus delassabilis. Essentia infimum est omnium, quæ sine alijs omnibus potest subsistere, sine ipsa reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quantum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed non amplius, & quod ualent recipere, & quo pacto ualent, quoniam excellentia DEI quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea depraua̅ta, & turbida, ut non ex fonte illo uideatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissimo fonte sumpta, quum uitio amphoræ perturbatur, ex limo uidetur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectiones quæ sunt in DEO communicantur rebus conditis: & ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur

Excellẽtiæ in Deo.

Bonitas.

Cõmunicatio sui.

Sapientia.

Intelligentia.

Cognitio.

Vita.

Generatio

Immortalitas.

Vis.

Actio.

Essentia.

Degnatio. in Deo existentibus. Et in unaquaque excellentia degeneratio facile ostenditur, uel ex collatione maioris in conditis rebus: ut cognitio bruti quàm degeneret indicabitur, si quis admoueat humanam conditionem: illa enim ultra uisum, seu phantasiam non progreditur: hæc uero supra uisum se attollit, humanæ quoque uitium ex angelica erit intelligere: nam nostra uaga, incerta est, operę, ac negotij plena. Angelicam etiam facile degenerantem deprehendemus, si paululum nos sustulerimus ad contemplationē diuinæ. Deus lucem habet in se, & ex se, angelus à Deo mutuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus: imaginemur annulum aliquem, cuius signum imprimatur chartę multiplici, expressiora sunt singula in prima charta, quàm in secūda, & in hac, quàm in tertia, & ad hūc modum in cæteris, quousque uentum sit ad postremas: in quibus imago quidem erit totius sigilli, sed confusa adeo, & perturbata, ut in genere potius dicas huius sigilli esse, q̄ ut quicquam peculiare possis annotare, quin erit aliqua de postremis uel postrema ipsa, quæ potius habere imaginem sigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, sed certe sigilli nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impressum: nam quæ nihil prorsum retinet, non est huius numeri. simile est huic si quis consideret circulos, quos in aqua efficit lapis immissus. Tales sunt perfectiones à D E O in creaturis consignatæ & impressæ, quantum ad earum distantiam attinet: quarum quæ propinquiores sunt D E O, expressius illius sigillum referunt: propinquiores uoco non loco, sed similitudine naturæ. quocirca alteram similitudinem sumamus fortassis aptiorem, non iam ex loco sed natura: obiiciamus soli multa corpora uarie perspicua, nempe aquam puram & pellucidam, uitrum chrystallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignū, saxum, ferrum. Hic licebit intueri, quàm uarie lumē transmittet: uidelicet per unumquodque, ut est eius perspicuitas: eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ uniuscuiusq; ſese naturæ communicat, quomodo ea est capax, & in alijs transfucet radius, alia adumbrant: & umbra hæc densior est in minus perspicuis, & in solidissimis densissima: sicut quam lignum facit, uel saxum. Poterimus fingere ad figuram

ram aliquam angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hunc esse Deum: creaturas in eo angulo aliquousq; progredi. ut exēpli gratia sint lineæ a b, angulus c infima sit in contactu, superiores latius se extendant, aliæ super alias usque ad d e. Q apropter excellentiarum mensura in nobis, ac norma gemina est, altera recta, altera reflexa: recta & uera cuiusque rei, ut perfectius metiatur id, quod est minus perfectum, hæc est in præsentia non proportio uel accessus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta subsistunt: quo fieret ut paria essent omnia: quippe finita ab infinito intercapedine pari separata: Sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: ut quæ propius nobis referant & expressius diuinam imaginem, quam concepimus animo, sublimiora censeamus, hinc quæ obscurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines, hinc rationis expertia, in quibus uestigium citius dicas adhæsisse quàm imaginem. Ita ut si quis cogitatione sibi pingat D E V M condentem mundum per opus suum transisse, iacentia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, ut in his aliqua similitudo imaginis D E I adhæserit, in illis solum uestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpenumero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodius, quàm recta illa utimur: ita discessus à despicatissimo erit formula: ut quo quicque discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: itidem quæ eadem, sed copiosius, & expressius ad exēplar. Quod si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quę non in superioribus, cæ perfectionem maiorē nō arguūt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, et potiora: ut in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniā ex nihilo produceret animans aūt ex materia ꝓgignit, quę nulla est in angelo. & lapis in essentia diuturna arq; immutabili ꝓstat animās: & animalīū cōplura hoī in sentiēdo ꝓferunt. In unaquaq; specie facultates excellentiæ sunt per singula rerum pares, nō tamen actus:

Norma excellentiarū

Excellētia specici.

propterea quod facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, ut per totum genus hominum posse bonitatē assequi, etiam si bonus sit nullus: modo ne sit bonitatis facultas sublata, ut in dæmone: in quo sceleſ tanquam impactus aries uehemēter retroegit præstantiam nobilissimæ naturæ etiam usque ad imum: quoniam longissime à fiducia, & amore in Deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. multarum quoq; rerum pręclaras facultates peccatum homini detraxit. Longe est aliud in comparatione singulorum, aut aliquām multorū sicut populi, & nationis. Nationes nāque, & populi, & quidem unumquodlibet entium aliquod nactum creditur peculiare à Deo munus: quæ persequi ad nullam scientiam pertinet: nō enim posset, quę sunt infinita, & magis necessaria turbaret: ut si quis in medicina propriam cuiusque herbæ, uel ægroti naturam insisteret perscrutari: generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractāda, nō sigillatim. Sunt in actibus tamē qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in unaquaq; specie stati, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quodcunq;: nec in artibus abitur in immensum, quantumcunq; additio per alios fiat. Videlicet neq; additio proficit, quæ sit in re, si in ingenio nostro redundat, atq; effluit. Describere formarum ordines, & tanquam in classes ad censum uocare, hoc est, quæ species quibus præstant, & ordinare eas in speculatiōe nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc uero Ordoreꝝ. solus ille potest, qui cōdidit. Nam nobis proprietates rerū, uires, excellentiæ ignorantur: nisi forte in genere, ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quam copiosissime possident: hinc homines propter facultatem ad bona similia. Tum animantes integræ, quę perfectæ nominātur, nempe sensu & cognitiōe præditæ: tum inchoatæ, quæ sensu carent aliquo: stirpes dehinc, quia uiuūt: & ex his frugiferi infrugiferis, quorum censura est ex generatione ac uiribus: geinmæ admirabiles facultates ad ordinem suum adferunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, uel torpida: hinc lapides, & glarea: postrema in substātijs est materies, & proxima non enti: nam adiuncta uel iam

entia sunt picta, ficuti aliās est expositū. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quę in animis & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter uires agendi, ac patiendi: dehinc quę ex ijs nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliqs sensus, post interiora, & quæ minꝰ esse deprehendūtur: sequuntur hæc priuationes: ultima iam & fine cēsu ac classe sunt inania, excogitata, conficta. Scisciteturaliquis, unde nata sit rerum distinctio? quādoquidem autor est unus, simplex, ubique sui similis: graues & reconditas quæstiones subinde attingimus: uerendumque est, ne nos multa temere ac inconsiderate iactemus: sed de hac timide, nec sine ueniæ præfatione paucis est dicendum: uidentur rerum differentiæ ex communicatione desumptæ excellentiæ diuinæ: ut ea si uarie in uarijs eluceret, facilius à mente rationabili posset intelligi, quæ uni communicata minus esset ad cognoscendum, estimandumq; prompta. Tum uero ut maiores agnoscerent, quanto plus ipsis tribuit Deus, quām minoribus. Ornatus quoq; stupendus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac dissentientibus est quæsitus. Adde quòd ad usum potiorum rerum uiliores Deus progenuit. Disposuit pręterea ad similitudinē sui, ut alia faceret esse, alia uiuere, alia intelligere: & qui unus potest omnia, ita temperauit singula, ut ea imitatione quadam sui possent aliquid: quiq; unus quodam modo est omnia, uoluit ut singula essent aliquid: nō aliter quām doctus quispiā qui artes omnes pernouit, alium librum de Grammatica scribit, alium de Dialectica, alium de Philosophia naturæ. Libri uero simulachrum quoddam sunt illius mentis: qui quemadmodum ea intus habita sit loquuntur. Postremo quòd infinitus protulerit finita, unus multa, testatum esse uoluit, se ad hæc condenda uoluntate adductum, non necessitate ulla. Sed nos iam tenebris incipimus offundi: itaque referamus pedem. Si quis philosophari cupiat, quantam hic deprehendet Philosophiæ partem hominibus ignotam? de ordine excellentiarum inter species, de similitudine, aut uestigijs entium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus conditis, quod non efformatum, atque effictum sit ad expressionem alicuius perfectionis Dei: nam cui procrearet similia nisi ex-

Vnde nata est rerū distinctio.

emplari, quod est intuitus, nempe sibipsi quem unum nescit, & per se quæ sunt, quæque non sunt omnia, tanquam essent, & reuera sunt illi. Itaq; hominem habere binas manus, quinos digitos, & ungues in singulis, leonem pilosum esse, murenam glabram, uirum barbatum, fœminā imberbem, laurum semper uirere, cerasum rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum uoracem, leporem timidū, uulpem astutam, ouem mansuetā, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem aliquam sunt effecta. Quis hic non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum sapientia & scientia Dei! Species inter se non sunt sicut numeri discretæ: sed sicut series in magnitudine, in qua alia aliis copulātur: nec quicquā est proprius, quàm uelut annulos esse in torque, nihil ut remaneat inane, nec tamen ut momentis, & uelut punctis insectilibus distinguantur: conferta quidem sunt spatia, sed tamen interseri aliquid potest inter proximas cōmunicatione ambarum: uelut inter equum & asinum mulus: quod in numeris contingere non posset: nihil enim inter quatuor & quinque interiicieris. At qui nouas species ex commistione aliarum uidemus nasci. Ergo inferior excellentia aliquid attingit altioris, sed erigit se quantum ualet, ut multum se in illius præstantiam inserat, plurimumq; de illa communicet: quod si assequatur, aliis eiusdem notæ fit præstantior: ut lapis si uitam agat stirpis, stirps si aliquid de sensu animantis referat, mutum de intelligentia & sensu hominis, homo de sapientia angeli, angelus de bonitate & felicitate Dei. Nam similitudo harum excellentiarū excellentiæ dicuntur, si cum iis conferantur, quæ uestigiū earum nullum habent: ut in ape & formica illa uelut in futurum prouidentia, in cane sagacitas, in uulpe cautio. Quocirca superius est semper norma & cēsura deiectioris. Deus omnium, angelus hominis, homo animaliū, hę stirpiū, stirpes metallorum, metalla saxorum: dico in eo, in quo excellit: nam in sentiendo extrinsecus non est homo cēsura aliorum animantium. Itaque elephas mutorum est præstantissimus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quòd si hominis forma formarū est inter animantes pulcherrima, excellentior erit simiæ facies quàm equi: id nisi recipiatur, nulla erit regula præstantiarum, nec iudicium firmum. Sed in si-

Species quomodo distinguunt

in simia offendit nos dissimilitudo formosæ faciei, nempe color teter, pili, similitas, perpetua gesticulatio: quę etiam in Aethiope homine essent odiosa. Vnumquodque entium ea ratione agit, qua habet excellentiam, qua uero imperfectionem, & defectum à similitudine summi, patitur. Loquor de passione perpellente ad interitum, non de adornante ad aliquid consequendum melius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans sumitur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præstantiora nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appetitus enim, uti demonstraui, de fine est, hic de bono: ita in rebus commoditates appellamus præstantias: ut præstat aurum argento, caro uerecis carni lupi aut piscis, & philomela graculo: quæ ad nos referuntur. Quòd si omnia hæc à D E O sunt parata homini, utique reuera, & simpliciter præstantiæ dici possunt: nam quo illi maiorem usum adferent, excellentiora dicentur. Perfectum est etiam quod undique absolutum, expletumq; per seipsum sufficiens sibi alienæ opis non indiget, quomodo nec homines, neque angeli, nec cœli perfecti sunt: sed D E V S solus omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusque rei cupiditas est, ut ad optimum illud, atque excellentissimum speciei suæ pertingat, quantum consequi per facultatem ualeat: hoc ubi est nacta, conquiescit, & studet se in eo conseruare. Homo uero quum semper ulterius appetat, & uiuat in futurum nixus, nec unquam in eo quod adest, uelit fixus persistere, semper autem alia ex aliis concupiscat, & quidem diuersi generis, colligitur profecto eum in æuo hoc summum illud & perfectissimum non habere, nec posse felicem hic fieri. Reliqui appetitus ex desiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obsistendi inimico: nam nisi sit quicque, non potest perfectum illud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, uerum ut non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, ignarus quid sit ipse, quę sui conseruatio. Itaque alij se uocant suum corpus, alij suam potentiam, alij suas diuitias, alij existimationem sui: qua mente Diuus Paulus homines illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario corrumpenti

Agere ex præstātia.

Perfectū.

Error hominis in se cognoscendo.

rumpenti repugnare, & coadiuuari cum eo, à quo aliquid possit uirium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili: ea coniunctio, & quasi conspiratio ἀντιπερίστασις dicit uerbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis uel coercio: quę ijs potissimũ cõtingit, quę lubrica sunt, ac proinde facile ad se mutuo transcurrũt: quod genus sunt liquida omnia aer, aqua, & quæ sunt naturæ horũ oleum, uinum, sæuũ, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerum, & quotidiana experimenta. In aridis non æque hęc deprehenduntur. Est in bestijs quoque hęc ad mutuum auxilium cõspiratio. Nec hominibus decst is qui

Syncretismus.

syncretismus de uetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, coniungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri uoti compotem, nihil acerbius aut miserius, q̃ frustrari. Quapropter orandus est pater cœlestis autor, & rex naturæ, ut & animum præbeat, quo uelimus, & uires augeat, quis possimus ad summam ueri ac naturalis boni peruenire.

BRVGIS ANNO M. D. XXXI.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE EXPLAnatione cuiusque essentiæ.

EX HAC MATERIE PER VNIVERsum diffusa sumit semper natura uelut ex sylua, & addit suum artificiũ quasi massę fermentum, uti aliàs dixi: quibus de eodem fermẽto indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermẽtum illud est pro effectione aut forma: sic utcũque fit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamen etiam aliter explicare, ut res fiat dilucidior. nam non hęc quàm dicantur exactè quærimus, sed quàm apte ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & unguentarij dispositas domi habẽt capsulas, & narthecia, quorum alia piper continent, alia myrobalanos, sunt quę theriacã, sunt quæ potiunculas, & cętera, quæ ad eos artifices pertinẽt, & nomẽ superscribunt, quid in quoq; insit: ità natura omnia in suas uelut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune, homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, uirtus, uitiũ. Rursus quẽadmodum una est ciuitas, & in ea familiæ multę Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, unaquæque ab uno aliquo pro autore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaq; nõ loco sunt distincta hæc, sed ut in ciuitate Scipiões alij habitant in Saburra, alij in exquilijs, alij in palatio, sunt tamen omnes eiusdem familiæ: non aliter in natura similitudo, & conformitas coniungit hæc non locus. Porrò similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad hærentium rationem: quod est acute ac subtiliter attendendum: nam etiam inter inhærentia est communicatio hæc & conformitas, ut inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiã pertinent: est inter Aethiopem, & coruum in nigricie, non tamẽ qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti: itaq; cõmunio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola uniuersale nominatur. Essentiam uero cuiusq; rei non per seipsam cognoscimus, sed per

Vniuersale.

sed per ea, quæ de illa sensibus usurpamus, nempe actiones, & passiones cuiusque: nihil enim agens, ut inquit Cicero, ne cogitari quidem potest quale sit: & in actionibus uel passionibus, non eas contemplamur, quæ ex constitutione sola materiæ nascuntur, quales sunt uiri & fœminæ in animantibus, & quibusdam plantis: nec temporarias & additias, sed quæ maxime ex intimis ueniunt: ubi est effectio & essentiæ cuiusque fons, quæ actiones, passionésue perpetuæ sunt: non quòd semper sint in actu, sed quòd semper sit ad agendum facultas parata: nanque has demum uidetur habere ex natura: atque hanc sequimur similitudinis uiam etiã in ijs rebus, quæ materiæ sunt expertes: cuiusmodi sunt omnia inhærẽtia, & angeli: ut ex intimis & perpetuis actionibus quæ similia sint dicamus, quæ dissimilia: neque enim uideo quid causæ sit, quo minus aliquot angeli in similitudine una ingenij ac naturæ congruant, ut animæ hominũ, & multa inhærentium. Nam materies nõ efficit unum individuum, sed effectionem aut formam ad multa indifferentem astringit ad hoc unum: pergamus autem de ijs loqui, quæ sub sensus cadunt: uidelicet quæ habent materiem hanc, quæ ipsa se oculis intuentium ostendunt, & formam sui exteriorem præbent cognoscẽdam sensibus: ex qua fere de interiore habitu licet iudicare, & ex qua primum nomen formæ, & speciei est ortum. Quippe imago illa, & forma, & facies, & species in omnibus hominibus effecit, ut eiusdem dicerent formæ atque speciei: in omnibus armatis sedentibus, nigris, albis. Cæterum ex actionibus difficile est iudicium, propterea quòd unde nascantur, & quales sint non satis perspectum habere, atque exploratum possimus: sæpe ex similibus siue affectionibus siue formis diuersę nascutur actiones: nonnunquã contrà: sed uel ipsas ueras & germanas tenemus, quod est sane quàm rarum: uel quantum possumus, finitimas, & proximas: ratio enim distinctionis formarum ex his actionibus petitur: ideo hæ sunt, quæ & cuique speciei sunt propriæ, & aliæ ab alijs species per has separantur. Itaque & propria dicantur suarum formarum, & aliarum differentia: quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria merito Aristoteles est conquestus. At uero sicut in ciuitate gens una in mul

in multas discedit familias, & harum unaquæque adhuc in alias: ut de Cornelijs sunt quidam Lentuli, quidam Scipiones, & Scipionum partim sunt Africani, partim Nasicæ, partim Asiatici: sic in rerum natura sunt latiores quædam similitudines, quæ alias arctiores capiunt: sunt arctæ, quæ secari ac separari iam inter se ulterius nõ queunt: ut omnia animalia similitudine quadam tenentur effectionis uiuentis & sentientis: sed homines inter se non solum effectionis uiuentis sentientisque, uerum intelligentis quoque & ratione præditæ: colorata omnia hoc ipso sunt similia, quòd colorem habent superfusum: alba uero hoc eodem ipso, & quòd colorem disgregantem uisum. Iam ergo imponamus nomina, quo facilior fit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc uocetur natura, seu conditio, seu ratio, seu forma, seu nota: usitatius est in latioribus genus, in angustioribus species: ea capit multa in uno aliquo conformia, id est, de multis dicitur: quatenus in uno aliquo sunt similia, aut communicant, quod unum est de illorum essentiæ ratione, id est, quatenus sunt hæc aut illa: sed ampliores similitudines collatæ ad suas arctiores dicũtur genera: quę capiunt multas species, quatenus in uno aliquo essentiali communicant: totum & partes nuncupantur: sed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur, ut genus belli, cibi, dicendi: & pro natione aut gente, genus humanum, Troianum. Et generis uinculum ut speciei cum uniuscuiusque essentia est aptum, & connexum: & essentia pereat si tollatur. Ergo genus & plures species complectitur, & de unaquaque affirmatione dicitur: tum cuicunque potest illa congruere, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec potest non dici. Cæterum eædem ipsæ latæ si ad alias conferantur latiores, fiunt species. Itaque sunt latissime nonnullæ, quæ latiores supra se non habent: uelut ultra quas nihil est, sicut res: ultra dicuntur genera generum, seu suprema, prima, antiquissima: ex quibus cæteræ species suspensæ sunt, ut inquit Seneca: infimas nominemus meras, & arctissimas, & imas, sub quibus nihil est commune aliquibus, sed rerum singula, ut homo equus. Nam Troianus & Romanus ñ qua ratione sunt conformes in humanitate confideren-

Species.

Genus.

fiderentur, una est similitudo: sin patria, segregantur, quæ ad hominem non pertinet distinctio, sed ad locum, uel nationem: neque enim sub humanitate cõprehenditur ea dissormitas, sicut rudere, & hinnire sub uita. Videlicet idẽ homo esset M. Cato, etiam si alibi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus si nõ hinniret. Species omnia quę sunt naturæ ac essentiæ generis, continet: addit insuper ex se aliquid, quod est suæ essentiæ, non inhærentis, aut materiæ: ut homo ei quod est animalis, nempe uitæ & sensui, rationẽ adiungit: & albũ colorato sparsionẽ intuitus. Troianus nihil essentiale adfert homini: ac ne uir quidem, aut fœmina: materiæ nanque est sexus non effectionis. Ideo mutasse quosdam sexum minus est mirandum, quoniam non migrabant ab effectione essentiali in diuersam. Itaque multo est aliud superius in Dialectica, & species uel genus in hac speculatione: siquidem illud nuncupationem modo capiorem spectat, hoc essentiam latiorem: utrobiq; nomina sunt nobis proposita, sed illic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus comprehensæ, & consignatæ: quandoquidem genus hoc aut species non modo in nominibus uel nostris intelligentijs est situm, sed in natura rerum est ea similitudo, ac communio, etiã extra nomina atq; intelligentias nostras: est enim in ipsis rebus, seu potius res ipsæ similes conformesque, tum in facultate naturæ mundi lege ad productionem similium, ut in ea sit ui quadam, in rebus autẽ expressione: nos tamen similitudines conferimus, & nomina alia à singularibus imponimus, quum res non sit alia. Sunt quædam similitudines mediæ, quæ subalternę uicissitudinarię dicanť: ut nec latissimę sint, nec arctissimę, quibus aliquid est antiquius: hæ & genera, & species dicuntur: mediæ, siue interiectæ. Quod unicum est in se contractum, & à similitudine capitur, nec ipsum capit alia, Græci ἄτομον uocant, à nobis dici potest singulare: uel rerum nũgula, unum, unicum, ex Græco uertẽtibus insectile, uel individuum. & quia etiam ὑποστασις Græce, suppositum à nõnullis appellatur. Seneca speciales homines uocat Ciceronem, & Catonem, generalem uero, qui sub oculos non uenit, unaquæq; res mundi tam substantiarũ, quàm accidentium una est, & singularis imagine autoris sui: neq; est ulla tanta

Individuum.

tanta inter res duas similitudo, quæ unum ex duobus possit reddere, nisi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddam dicimus: ut ex duobus animis amoris uinculo unum fieri, & duo candida eodem colore esse infecta, quia simili: quomodo singulare nominamus, quod par aut simile nõ habet: ut singularis Christi erga nos charitas. Verum in ie contracta est unaquæque res, ut non solum sui absimilis, sed nec ea sit, quę sibi est simillima: & quemadmodum in substantijs insectile est unum, ac singulare, quod per se totum subsistit: ita in adiunctis, quod in uno inhæret singulare est: prouidẽdum tamen ne nos faliant res in nominibus: nam sunt quędam res, quę solæ quidem & singulares sunt, nomina tamen indiuidui non habẽt: ut sol, luna: in quo ratio significationis nominum est attendẽda: uideamus, quo modo uel sit impositum, uel à nobis usurpetur: utrum ut hoc unum solum significet, nec aliud quicquam, ut Socrates: an ut hoc, & quicquid huic fiat essentia simile: si hoc, species est, sin illud, indiuiduũ: ergo sol species est, Saturnꝰ, aut Venus indiuiduum. Ille uero gradus quo à genere in speciẽ descenditur, uidelicet illa actionis facultas uel passionis propria unicuique speciei, & qua abundat species supra genus, speciei suæ proprium est, aliorum differentia. Proprii cuique est, & quod est diuturnum, ac perpetuum: ut diuorum propriæ sunt uoluptates, ait ille in comœdia: & proprium quod cum alio non est commune, ut proprius Pauli mos: ita quod quisque habet solus, est illi proprium. Sic differentia est, qua inter se res differunt, uelut Plato & Socrates no bilitate, forma, ætate: in quo differentia tria distinctorum genera complectitur, diuersa, uaria, separata: ut diuersitas ad essentiam referatur, uarietas ad inhærẽtia, separatio ad compagẽ, aut coniunctionem: ut duę partes candidę huius chartæ integræ diuersæ sint: si altera nigro imbuatur, sint uariæ: si discindatur, separatæ. Sed in proposito nos essentiæ rationem spectamus, ut ea facultas & uis, quæ cuiq; formæ est attributa Dei munere per naturam constituto, nec ulli alij, proprium sit illius, differentia aliorum: si assequimur, bene habet, sin minus, consectamur quantum possumus, proxima. Quæ arte & usu sunt quæsita, non dicuntur naturæ: neque illa quæ aliunde extrinsecus accesserũt:

Proprium

Differẽtia

ut medicamine aliquo, aut à soli uel cœli proprietate peculiari: quippe quæ non sunt muneris à natura constituti, & assignati illi formæ simpliciter, sed ex addito: ut Persico occidere in Persia, non hic. Proprium ergo est, quo restringitur genus ad aliquam speciem: differentia qua ab alijs formis siue sui, siue alieni generis segregatur, sed proprior est & germana magis, quum sui. Cicero consulit filio, ut si proprium non inueniat, communium frequentia utatur loco proprij: nec ullius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile est assignare genera & species, siue descendendum sit à superioribus ad inferiora coarctando, siue laxando ascendendum: eum ut rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficimur, quæ non ex rebus nobis nascuntur, sed ex captu ingenij nostri aptantur rebus: & quia toties inhærentis meminimus, dicamus & de illo nonnihil. Inhærens est, quicquid essentiæ accedit, id est quod non est de essentiæ ratione ac ingenio: ut albor in homine, & in olore. Sunt inter hærentia alia momentanea, quæ ex subito aliquo affectu nascuntur: ut rubor, in eo qui uerecundatur: hæc etiam subito transeunt: alia diuturniora, uelut candor in charta: alia sunt perpetua, sed quæ mutari possent, ut nigricies corui: nam possunt corui nasci medicatis ouis: alia quæ mutari nulla ui aut arte queunt, ut calor in igne: his utique naturæ legibus. Similitudo accidentalis est, quum in eo res congruunt, quod non est de eorum essentia: ut Aethiops & coruus, germanus & olor: si quis tamen duo nigra dicat similitudo est essentialis: nigricies enim de essentia est nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato sedentes similitudinem habent adiuncti: si quis autem dicat duo sedentes, quatenus sunt sedentes similitudinem habent essentiæ: & sedens species est illorum singularium: ita accedens uniuersale non est, quoniam non in essentia superius. Nominum alia sumuntur ab essentia, siue effectione, aut facultate illius naturali: ut homo, uel rationabile: hæc dicuntur essentialia: item albor, nigricies: nam adhærentia essentiam quandam habent suo modo: quod uero de inhærentibus significationem trahit, id est accidentale: tanquam album, nigrum: in quibus sunt, & quæ materiam notant, corpulentus: & quæ partem, succosus: & quæ inhæriens dicunt, uel exterioris sensus: ut albor, ridere: uel interioris, ut intelligens, ridere aptus, bonus: in quo sunt uires rerum, ut herbarum, lapidum: uel quæ ex collatione, pater, filius: uel quæ applicita, ut herbidus, coronatus, uestitus, armatus: quæque in loco & tempore, aut contrà, id est quæ capiunt, aut capiuntur: ut uinum doliare, & dolium uinarium: & quæ res admistas signant, & magis interiores, limosus, lapidosa una, piscosus lacus: & quæ separata sunt, ut omnia quæ possidentur, uel possident, ut diues, uxorius, paulinus: uel ab ea, uel in eam procedens, ut actio, & passio: quibus & si exempli gratia à nobis positis omnem tamen rerum distinctionem fermè conclusimus, quàmuis res naturæ in certas uelut sedes tribuere fortasse impossibile non fuerit: uerba autem quis poterit, tam sparsa, tam diffusa, translata, impropria, in tanta licentia sermonis, & tanta uarietate linguarum? Ex ijs conformitatibus nascitur idem, & diuersum, seu aliud. Nam quæ uehementer sunt conformia, idem solemus nominare: aliud uel diuersum pro dissimili usurpamus: similitudo enim facit tanq̃ idem, quemadmodum de amico dicitur, quod sit alter ipse, propter cõformitatem animorum: tum sensuum & phantasiæ iudicij sequitur, cui multitudo plurimũ in appellãdis rebus tribuit: at hoc ex similibus unũ apud se efficit. Sed ex eisdẽ alia eadẽ sunt, siue idem specie, quasi similia specie, seu sub eadẽ specici congregatione, & uelut familia, ut duo homines: alia idem sunt genere, ut hic homo, & ille equus, id est sub eadẽ gente animalis: aliqua idem sunt individuo, hoc est unum sunt ἀριθμῷ, una res singularis: quum dicimus hæc duo, aut tria idem sunt individuo, uel duo nomina ostendimus, ut Socrates & Sophronisci filius: uel rem eiusdem nominis diuersis temporibus aut locis, ut Socratem heri & hodie, Tyberim Romæ & propter Hostiã: aut quasi diuersæ res ostenduntur, ut Aristoteles sedens, & deambulans, siue eodẽ tempore & loco, siue diuersis. Res eædem aut idem sunt individuo uarijs locis, aut temporibus, quæ mutatæ non sunt: quæ uero mutatæ sunt, diuersæ individuo dicuntur. At mutatio hæc uel spectatur ex ipsa re & natura, uel ex nostris

Inhærens.

Similitudo accidẽtalis.

Nominũ distinctio.

1

2 5 4 5 6 7 8 9 10

Idem.

Aliud uel diuersum.

Mutatio.

noſtris iudicijs. Ex ipſa re ſolus Deus eſt immutabilis: quip
pe qui idem omni loco, omni tempore: Socrates aliu
eſt hodie quàm heri, multa in eo uariantur. Sed mutatio
uel ad ea pertinet ex quibus conſtat rei eſſentia, ut materi
am & formam, ſiue effectionem. Et hæc mutata faciunt a
ud ens: nempe ſi quid ſit materiæ ademptum, ſi quid addi
tum. Quocirca anima cuiuſque noſtrum, unuſquiſque an
gelus, ſaxum in mari nõ eſt aliud ens, quàm fuit ſuperiore
anno. homo eſt aliud hodie, quàm heri: in uiuentibus enim
fluit ſemper materies propter alimenta: inhærentia uero fa
ciunt aliud tale: hoc modo angeli & animæ mutantur: &
idem ſunt Barcherus cãdidus, & fuſcus. Sed iudicijs noſtri
non eſt certa, nec perpetua regula, ut quiſque conſideratu
ita & ſentit, & eloquitur: alia alius animaduertit: quæ cu
que mutata non uidentur, eadem illi dicunt, ut fluuij per e
nis aqua heri & hodie: quæ autem uidentur mutata in ſimi
lem tamen locum & ordinem ſucceſſerunt apud pleroſque
non amittũt eiuſdem appellationem: ut eadem ſit nauis re
tos decem annos ſæpius reſarta, quemadmodum de nau
Theſei Athenienſes cauillabantur. In ijs quæ creſcunt, que
que minuuntur plerique uocant idem, ut in homine puer
& uiro, in albore, in iuſtitia, in prudentia. Sunt, qui aliud
li ita uocant unum, tanquam explicuerit ſe, quod erat co
tractum in auctu: uel contraxerit, quod erat expanſum in
damno. Hi uero tanquam aliquid ſit detractum, aut de no
uo acceſſerit. Non deſunt, qui etiam de mutatione accide
tium aliud ens uocent: ut alium hominem, alium equum,
alium Socratem: in quo hi ſpectant faciem, illi mores, inge
nium, fortunam, actiones. Adeo ut alium etiam DEVM
quidam inconſiderate dicant, ex diuerſitate actionum di
uerſum facientes agens. Ex deſcenſu à genere ad ſpecies
diuiſio & diffinitio naſcitur, duæ res omnibus artibus ma
xime neceſſariæ. Diuiſio nihil eſt aliud quàm ſeparatio co
iunctorum. Diffinitio eſt cuiuſque rei limitatio: coniuncta
ſunt partes in mole continua, & partes in numero, quę con
gregatæ ſunt, quum partes continui ſecantur, partitio eſt:
quum partes numeri, diſtributio, ſegregatio, ſeparatio, &
alijs nominibus hunc in modum: ſed ſunt quædam partes
congregatæ in cumulo uno conformitatis ac ſimilitudinis,
ut in

Diuiſio.
Diffinitio.

ut indiuidua in ſpecie, ſpecies in genere, ideo & genus totũ
dicitur, & ſpecies partes: nam ita genus ex ſuis formis con
ſtat, ut corpus ex ſuis omnibus partibus: niſi quòd in alijs
totis partes nomẽ ſui totius non obtinent, ſpecies habent:
unuſquiſque enim hominum eſt animal, non quæuis homi
nis pars homo. At unaquæque pars aquæ eſt aqua, ſed non
ea aqua, cuius eſt pars: unuſquiſque uero homo eſt animal,
non aliud animal, quod ipſe eſt, aliud cuius eſt pars: nam
conformitatis illius ratio fuſa eſt æquabiliter per oĩa, quę
eiuſmodi cõformitate, & quaſi cognatione tenentur: ut in
familia & gente unuſquiſque eſt Scipio, & Cornelius. Ita-
que eadem etiam ſimilitudo efficit ut unaquæque pars ſan
guinis pars quidem molis ſit ſanguis, non is ſanguis, cuius
eſt pars, nec quatenꝰ eſt ſanguinis pars, ſed quatenus illa ra
tione & natura eſt ſimilis. Quæ uero ambiguitate nominis
clauduntur, ea non ſeparantur, ſed declarantur: ut tau-
rus mons, & animal: nam ſi aliqua ſimilitudine colligan-
tur, eatenus nomen ſimilitudinis genus eſt illorum: ut ſi ca
nis ſit animal hac forma & figura, marinus, & terreſtris
ſunt ſub eo; et ſi Socrates ſignificet, quicquid ſic uocatur,
ſpecies eſt ad omnes ita nuncupatos. Sin nulla tenentur ſi-
militudine, nõ eſt genus, ſed ambiguum nominatur: ut tau
rus mons, & animal, aquila auis, & ſydus: quæ tranſlationi
bus dicuntur, ad hanc de qua loquimur, ſimilitudinem nõ
pertinent: ut ignis, qui ardet & amor: item quæ per imagi-
nem nomen recipiunt, ut homo pictus, & uerus: nam pi-
ctus non ſimpliciter homo dicitur, ſed abuſione quadam
uulgaris ſermonis, qui à ſenſibus regitur: ut ipſum uulgus
ſermonis dominus. Separatio ergo partium quæ ſub toto
genere clauduntur, diuiſio à philoſophis nominatur. Sed
quatenus incommodum eſt in diuidendo multa perſequi,
ideo in locum formarum ſuccedunt differentiæ, quę in pau
ciores poſſunt contrahi, quàm ſpecies: ut ſi quis ſingulas ci
uitates ad rationem adminiſtrationis perſequi inſtituerit,
longum nimis fiet: ita comprehendet breuiter, Eſſe ciuita-
tes alias quæ ab uno regantur, quæ eſt monarchia: alias à
paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ de-
mocratia. Videndum ut quæ diuidunt, exhauriant totum
diuiſum: ideo non eſt proba diuiſio, animalium hoc bipes, ſionis.

Leges diui

illud quadrupes: nam sunt apoda. tum ne plura cõprehendant partes, q̃ totum. ideo neq; hæc est proba, de animalibus hæc quidem uiuere, illa esse extincta: quippe mortua non sunt animalia. tertio ne unum membrum de alio possit affirmatiue dici: quare neq; sic recte distribueris, animalium quoddam quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens: quãdo sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter danda opera, ut membra quo inter se non congruant, sint uel opposita uel disposita, quæ dicuntur disparata: ex uirtutibus hæc quidem est pietas in Deum, illa uero iustitia erga homines: in metallis sunt aurum, argentum, æs, stannum, plumbum, cuprum, argentũ uiuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, ut quæ sub eodem genere remotissimas habent uires: album, nigrum dulce, amarum: calidum, frigidũ: motus sursum, & motus deorsum: hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neque enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & aliys aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrum ambiunt cæruleum & uiride. Sunt quæ carent medio, ut sanum & ægrum, ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicuntur priuantia, quorum unum nihil aliud uidetur quàm priuatio ac denudatio alterius. tanquam lux & tenebræ, uidens cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc. relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum: ex his omnibus fit bona distributio: uidelicet aduersis inter quæ non est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minus commode. Sed uidendum, ne quid omittatur, nisi fortè exempli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionem. ut sapores sunt dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri præcipue in assignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus: per priuantia hoc modo: locorum alij lucidi, alij obscuri: hominum alij uidentes, alij cæci. per contradictoria fit quum uel differentiæ nomen ignoratur, uel adeo multa sunt & uaria, ut non commode queant comprehendi: pars uolucrum est rapax, pars non est rapax.

pax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politicis: ciues omnes aut priuati sunt, aut magistratus. Hæc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nam superiore posito, & membro uno sectionis illi applicato, recteque ab alijs omnibus seiuncto, existit diffinitio. Nam ut rerum natura in certas formarum similitudines cuncta disposuit, ita singula ab alijs omnibus seclusit, quę illa similitudine non tenerentur. Quare diuisio conducibilis est ad explicationem eorum, quę sub illa conformitate comprehendũtur: diffinitio uero ad segregationem à difformibus atque absimilibus: ut ea similitudo tota intra se cogatur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingenii, ac naturæ: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis ὅ- Finitio.
ρῳ-, quasi terminus, & designatio limitum: ne uel res ipsa ad alienos egrediatur, uel alienum aliquid intra illos se insinuet: alioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo perturbatio: qualem uidemus accidere, quum de rebus agitur, quarum ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præcepit, ut disputatio omnis & dissertio à diffinitione sumat exordium. Ergo finitio fit nobis intellecta brevis explanatio similitudinis & dissimilitudinis, communionis & proprietatis, illud in genere, hoc in proprio. Hæc quidem germana est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerum essentiæ per se sunt nobis ignotæ, quę fita sunt per quæ illæ nobis innotescerent, nempe adiuncta: quippe ut intelligentiæ nostræ ex sensionibus nascuntur, ita essentiarum cognitio, quæ est mentis, ex adhærentium cognitione, quæ est sensus: nec solum in essentia substantiarum hoc usu uenit, sed in essentia quoque inhærentium. Cæterum explanationes istæ per adiuncta magis declarationes, aut expositiones, aut explicationes dici debent, aut ut uocant nonnulli, descriptiones, quàm finitiones: quia uero non solum per illas essentiæ quædam monstratur ratio, sed etiam quadamtenus terminatur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio uidetur posse nominari: modo quæ sit inter eas discretio sciamus, uidelicet ut illa diffiniat, hæc declaret: & quo penitius rei essentiam diffinitio attingit, hoc sit uerior quidem, sed tamẽ obscurior: quo fit ut essentię diffinitiones parum nos

doceant, minimeque sint nobis utiles, ac ea de causa, ut puto, raræ. At uero essentiæ finitione sola diffinitur species, qua est species: quę & genº habet ad communionẽ, et ad segregationem propriam differentiam. Genus uero genere non capitur, nisi qua ratione est species. Sed neque singulare habet propriam sibi distinctionem essentię, accidentibus figuratur: ut qui sit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia, aut Lucretia. Dicamus ergo diffinitionem breuiter ac proprie comprehensam rei naturam, per ea quæ sunt illi intima: declarationem autem expositionem cognobilium inhærentium illi proprie congruentem, quod declarat: utroque autem modo diffinitio est breuis atque apta rei limitatio, seu circunscriptio. Sed multis modis explicatur, declaratur ue queque res. Aut enim ignorantia uocis claditur: ut tuburcinari, id est, celeriter comedere: antigerio, id est, ualde: ἄνθρωπος, id est, homo: quod fit ab una lingua in aliam, uel in eadem: nihil ad hũc locum, interpretatio est hęc, non diffinitio. Proxima est huic etymologia, ut fides quasi fiat, quod dicitur: quæ ex se non habet satis uirium ad hoc quod quærimus: & uariatur apud uarias gentes, & robur, atque autoritatem sumit ab iis, qui uel sic appellant, uel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acute ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt uera nomina: & quæ ob eã causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut uipera, quod uiuum pariat: in omni enim lingua si: diffinire tur: hæ sunt explanationes uocum, magis quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alij de inuẽtoribus sumunt appellationem, alij de schola, sunt qui de placitis sectę, quidam de uita. Tertia expositio fit per metaphoram: uer anni est pueritia: homo paruus mũdus: coitus breuis morbus comitialis. Lusus sunt hæc, etsi declarant interdum rem, ac circunscribunt: ut affectus est ignis animi, cuius ardor cælari ægre potest. Huc pertinet simlitudo omnis, seu proportio, quæ Græce ἀναλογία dicitur: mens est in homine, qđ in mundo Deus: Quarta est remouendis iis, quæ cognoscimus, ut sciamus, quod nõ cognoscimus, nihil esse illorum: animus est, quod solum ex homine non apparet, ædit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis iis sigil

Definitio quid.
Declaratio quid.
Interpretatio.
Etymologia.
Metaphora.
Proportio.

latim,

latim, quæ nouimus, subiungitur aliquid aliud. Angeli sunt non Deus, non homines, sed medij quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla, quæ aliqua rei nota insigniuntur, ut cognoscantur, tanquam oues signatæ aut merces. Paulus est, quem persequẽtem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæcius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, utrum potius alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstij. Sed non est iustus & tãquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehensa, ut ea concludatur sola, & quicquid ipsa amplectitur: aliæ res omnes quæ eiusdem non sunt rationis ac naturæ, sint excluſæ. Quapropter ad recte diffiniendum, sumendum est de principio nõ tam genus, quàm superius quiddam accommodatum exprimendæ rei, siue id essentię sit, siue adherentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandum, & coarctandum adiunctione inferiorum, dum illud totum quadret, ac fiat proprium: quod ex diuidendi ratione, commode posse fieri Boëthus Seuerinus docet: ut diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrũ uni rei propositæ congruat, alterum non, an utrunque: si alterum non competit, astringendum adhuc preſſius: sin uero utrunque, proprium est, sistẽdum ibi, quoniam expleta est suis omnibus partibus diffinitio. Itaq; hic non perinde propria & differentiæ sunt essentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius uero de quo dixi, id etiam debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & remante oculos subiiciens: hoc ferè est proximi loci superius. Nam quod recedit longius propter amplitudinem minus est aptum. Exemplum inquirẽdæ diffinitionis est apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docẽdum idoneum, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, cuius hæc sunt uerba: Sumamus inquit, exemplo nobis Ius diffiniendum: inueniemus primum ius uim quandam in se habere cogendi, & iussum, unde nomẽ uidetur traxisse: itaq; erit ius nobis uel placitum, uel decretum quoddam. ueruntamen non omne decretũ ius erit: nam & domini seruis, & patres filijs, & philosophi discipulis decreta ædunt, quæ tamen ius non uocamus. cogitemus aliquid, quo ista excludamus: uidemus potestatẽ quãdam esse istis, sed minorẽ, quàm ut iura facere possint:

addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est uel populi, uel in quem populus potestatem suam transtulit, ut senatus, ut principis: quid ergo? quicquid iusserit princeps, si seruis ut lectum insternant, ius erit? non uidetur: sed quod ciuitati iussum est, idq; quod ad statum eius tuendum pertinet sed neque id quidem ius erit, si uel partem aliquam ciuitatis grauius premat, uel finitimos contra fas naturæ, gentiumue lædat: æquum ergo esse oportebit. Circumferamus diligenter oculos, uideamusque, ecquid intra complexum diffinitionis possit uenire, quod nomine diffiniti non contineatur? sed & contrà quoque, contineatur ne aliquid diffinito, quod diffinitio non admittat: quæ si non uidebuntur, colligamus iam à capite omnia, dicamusque: Ius est decretum maioris potestatis ad tuendum ciuitatis statum ex æquo & bono institutum. Hæc Rodolphus. Verumenimuero ei, qui recte diffiniturus, aut diuisurus

Distributio rerum in locos.

est, rem esse perspectam penitus, & cognitam oportet, intus, foris, ut in numerato atq; ad manū ea habeat omnia, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad eam tantæ utilitatis adiuuādam hunc in modum tribuamus, ut alia de ipsa sint rei essentia, uelut genus, forma, differētiæ, singularia, pars, totum. omnia hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descendendo ad essentiam mutuam spectant, cuiusmodi sunt animal, homo, ratione præditus, Aristoteles, corpus, caput. Alia essentiæ sunt applicita, & hærentia: ut quæ sensu comprehenduntur, quæque cogitatione ac mente, usqueadeo affixa rei, ut manere iam amplius sine illa non queant. Hinc sunt actio & passio: Tum causę, nempe efficiens, & finis, media etiam, & effecta. Postea quæ rem capiūt arma, indumenta, locus, tempus: in quibus ordo, & in ordine prius ac posterius: contrà etiam quæ res ipsa complecti tur, ut quæ in loco, quæ in tempore, quę in corpore, quę in uestitu, denique quacunque ratione existentiæ in alio. Iam quæ referuntur ad rem, in quibus sunt quatuor oppositionū genera· pugnātia, orbātia, contradicētia, relata. est quū ad dissita & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersæ, aut plures nullo comparationis uinculo inter se collatæ: comparationem uoco quatuor illas oppositionum formas. Sunt etiam addita quōcunque & applicita: ut cruor in uestę,

in uestę, lutum in facie, geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa, ut confícta in uita, possessiones, & ij qui possident, facultates, opes, honor, dignitas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt ante rem, quæ illam quomodocunque censentur antecessisse, maiores, prædictiones, oracula, somnia. Postremo quæ illi quocunque pacto succedunt: ut fama, posteri, exemplum. Hęc ferè in libris primæ philosophiæ explanauimus subtiliter: & quum de probabilitate disseremus, persequemur fusius. Ex his omnibus diffinitiones ac diuisiones depromuntur, quod uidere est in scriptoribus cuiusque notæ, & cuncto uitæ usu. Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionib⁹ Libellus, in quo multa eorū, quæ diximus licet exēpla animaduertere. Sed nos sigillatim de unoquoque genere subiungemus, eodem quo posuimus ordine. A genere in formam sic partimur: Ciuitatis regimen aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Simiæ sunt simū, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopsopi, Manti: orę, Cro: utę: ad differentes, ex animalibus hoc ratione prędītum, illud orbum: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioannes, Iacobus. A toto ad partes diuisio est huiusmodi: literæ alię pinguntur atramēto, alię minio, alię creta, alię carbone: hę sunt enim literarum partes, nempe materies. Ex adhęrentibus, partim hominū sunt naso simo, quidam extante, quidā aquilo, nonnulli repando, aliqui retorto, multi recto: quę aliorsum pertinēt, nēpe ad adiūcta: cōtrà uero à partibus in totū, à minorib⁹ ad capaciora nō est diuidere. finitiones inferiorū per superiora fiunt, sicut est declaratū: nōnunq; retrorsum uenitur, ut per inferiora finiatur superius, & maius, quū cognitus locus positi est superius, ut ultra se nihil admittat, quo explicet, aut certe nō possit apte: ita magis tū arctiorib⁹ tanq; exemplo quodā ostenditur, quā diffinitur· ut ens est quod est substātia, quódue substantię accedens: in quo quādo ascēdere nō datur, descendimus. Huius notæ sunt diffinitiones illę, quæ litas est per quā quales esse dicimur, ut Aristoteles inquit: inhęrēs est, per quā res habet aliud nomē quā pro essentiæ suæ ratione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, ut apud

A genere.

A toto

Ex adhęrentibus.

A partibus

ut apud Ciceronem: ius ciuile est quod in legibus, senatus consultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratuum, more, æquitate cõsistit: & Papinianus, ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum uenit: homo est quod constat anima rationabili & corpore ita formato: corpus cõponitur ex capite & trunco. Domus ex fundamento, parietibus, tecto: ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe. quæ utiq; diffinitio tum demum assignatur, quum notiores sunt partes quàm totum. contrà ex toto fit partis diffinitio. materies est ex qua constant quæ generantur quæque corrumpuntur omnia: quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistum ex alio desumptum loco: uelut caput est in omni animante primum, ad ordinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, ac censetur, ad actionem: nam pars de se non satis potest totũ explicare. Sequuntur inhærentia, quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimum: oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim uirides, partim cerulei: animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolida: diffinitio hinc accipitur, homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & bonitatem appositum, & factũ, pietatis capax: bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmæ hoc ferè modo declarantur, utpote sensibus congruentissima. In actione diuisio est: animalia uel ingredi, uel serpere, uel natare, uel uolare; diffinitio, Delphinus est piscis celerrime omnũ natans, & solus inter eos saliens. amor est cõdimentum, quo res omnes etiam amarissimæ dulcorantur. Ex passione: eorum qui bene uiuunt, ĩ multa sentiunt incommoda in uita, nempe qui agunt inter malos, illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrime rapitur. Accedunt his causæ: color omnis aut est à sole ac cœlis, aut ab igne. diffinitio, dies est lux per hemisphærium nostrum à sole diffusa. Homo est animal peculiari dei opere conditum. In numerum causarum uentunt instrumenta: eruditio paratur usu, paratur

Ab inhærẽtibus.

Ab actiõe.

A passiõe.

A causis.

tur studio, paratur doctrina: persuasio omnis fit rebus, aut uerbis: triticum aliud molitur mola aquaria, aliud uentaria, pars asinaria, pars trusatili: oleum est liquor ex oliua trapetibus expressus. Altera causa est finis: eruditio ab aliis ad usum corporis quæritur, ab aliis ad usum animi, à quibusdam uero ad uanitatem ostentationis. diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternam beatitudinem gentum. Ius ciuile est æquitas constituta iis qui eiusdem cuntatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumẽtorum rationem ferè concluduntur. Sunt causæ sine quibus effectus non sequitur: fames contigit aliàs sterilitate agrorũ, aliàs uastatione. bellũ Troianum est quod Græci cum Troianis gesserũt propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: ut aliis hominibus cessantibus perueniunt omnia, aliis nihil nec uigilantibus, ac strennue laborãtibus, aliis tenuiter, ac maligne. diffinitio, honor popularis est locus dignitatis, quo cæca sors sine delectu euehit, quos ipsa non uidet. Casus est in iis, quæ accidunt præter destinationem: duo hi foderunt, hic thesaurum reperit, ille laqueum. Thesauros partim bestiæ prodiderunt, partim homines terram uertendo, pars ruina extitit ædificiorum uel montium. diffinitio, orichalcum est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit, dum studet ex ære aurum facere: bombarda est tormẽtum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. E causis nascuntur effecta. Est ira quæ aliis cogit manus afferre, est quæ sibimet ipsi. Diffinitio: Vipera est quæ sola ex serpentibus uiuum parit. Quærem capiunt uarij sunt generis, sicut in prima philosophia patefecimus: ex omnibus & diuisiones eliciuntur, & diffinitiones: quorum exempla ferè sic habent. In eo quod capit: homines hi uestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt qui contextis frondibus, aut plumis. uinũ aliud seria, aliud dolio, aliud utre seruatur. Ex loco: animalium alia in terra uiuunt, alia in aqua, partim in aëre, quædam sunt amphibia: herbæ sunt agrestes nonnullæ, sunt aliæ hortenses. Crocodilus piscis est serpentinus in Nilo uiuens. Balsamũ liquor est odoratissimus in sola Iudæa proueniens. Valentia urbs est in Hispania ulteriore miliari uno à mari reducta. Concio est oratio, quæ in loco publico ad

Ab effectis

Quærem capiunt.

co ad multitudinem habetur. Triarij sunt milites fortissimi in postrema acie collocati. In tempore: Flores nascuntur quidam primo uere, quidam adulto, quidam senescente, alij æstate ipsa, atque etiam autumno. Amigdalus est arbor, quæ prima omnium floret. Pyrus sylvestris, quæ tardissime. Vegetatio est uis animæ, quæ prima se in homine profert: ratio quæ postrema. Cupiditas gloriæ est quæ ultima præstantibus uiris exuitur. Quæ sunt uelut inhærentia in substantia: intelligendi uis in hominibus est sita, uel in angelis, uel dæmonibus. Angina est morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manus & pedis sunt communes. folia tum arbores, tum frutices, tum herbæ habent. Intercalaris est dies, quem solus habet quartus quisque annus. Quæ in alijs sunt potestate: fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine picturę sunt quędam delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in alijs ui, & potentia: Regnum uel in uno est, uel in multis, uel in paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quę aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire: propterea quod quę in alio sunt potestate uel potentia, ita latent, ut ea sint potius per alia explicãda, quàm ut alia ex plicent. Sed de his satis: nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum, tum uero minime necessarium: & uerendum esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidiũ lectori adferret. Quæ ab alijs capiuntur eadem propè sunt in his, quæ modo sunt dicta. In utre aut mel seruatur, aut aqua, aut oleum, aut uinum. In bulga muheris uel puer nascitur, uel mola, uel bestia. Semina sunt quæ continent in se arborem, sunt quæ fruticem, sunt quę herbam. Regum hi habẽt in se regnum in uniuersum, hi bonam partem, alij exiguã. Diffinitiones sunt: Humana mens est sedes intelligẽtię, rationis, consilij: ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Annus est in quo duodecim mẽses cõprehenduntur: pes est extrema atq; infima hominis pars: aurora principium diei: bonus princeps est, qui non in cogitatione suorum commodorum, sed publicorum: est cunctus. Iam quæ referunt, per se quidem inhærentia sunt, sed inter

Quæ ab alijs capiuntur

Relata ad aliud.

inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit: nam hæc si per superius patiuntur aliorsum spectãt: ut colorum hic niger, hic albus: quæ sunt generis & formarum. hominum hi uident, illi cæci sunt, alij patres, alij autem filij: in adiunctis reponuntur. Sin unum in aliud tentes diuidere nihil proficies. Diffinitiones in his sunt, Virtus est uitiũ fugere, & sapiẽtia prima Stultitia caruisse. Sed propius & exactius, albũ est color, cui ex cõtrario maxime repugnat nigrum: cecitas est usus orbitas: quę etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est positionis absentia: ut tenebræ luminis. Hæ essentiales sunt quoque: pater est, qui habet filium: dominus, qui seruum: seruus, qui dominum. Ideirco minus quàm alijs ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt fusa: déque earum diffinitione iam est dictum. In additis diuisio est: dicendi ars in quibusdam est sola, in alijs est cum philosophię cognitione coniuncta. diffinitio. Parasitus est comes indiuiduus stultorum ac profusorum diuitum: magister equitum est dux, quem sibi adiungit dictator. Attributa: Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac uiles. Pauper est cuius census non ualet quinquaginta numis aureis. Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. Contra sic: possessiones aliæ sunt pauperum, aliæ locupletum, aliæ nobilium, aliæ plebeiorum. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diuitiarum censetur. Ante rem: Qui nascuntur, alij patre uiuo, alij mortuo ex ijs qui uiuũt, alij sunt patrimi, alij matrimi, alij utrunq;, alij neutrum. Posthumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auũ. Paris est Priami filius, de quo parẽtes somniarunt futurũ eum Troiæ facem. Post rem: alij obscuri moriuntur, alij claritatẽ post se relinquũt: felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine calamitatis patriæ. Miscẽtur ex diuersis locis diffinitiones, quas uel nominemus imprimis, uel de loco cẽseanẽ præcipuo, uel certe ab eo, quẽ quisq; potissimũ spectarit: quod ut in diffiniendo non est uitium, ita in diuidẽdo esset turpe: in quo est cauendũ, ne rationes diuidendi in eadem diuisione confundamus: ut animalium alia terrestria, alia aquatila, quę dã aerea, nonnulla rapacia: herbæ

Addita.

Attributa.

Ante rem.

Post rem.

Diffinitiones mistæ.

herbæ sunt aruenses, hortenses, salubres, multifoliæ, paucifoliæ: incurrunt enim in se membra, quod uitandum esse superius admonuimus. Verum si ad uarias diuisiones pertinent, non miscentur: homines colore sunt candido, fusco, atro: naso aquilo, simo, repando: oculis nigris, glaucis, ceruleis: auium aliæ gregales sunt, aliæ solitariæ, aliæ feræ, quædam mansuetæ: aliis patius est carnes, aliis fruges, nonnullis utrunque. Difficile dictu, unde diffinitio elicitur, nisi ei, qui prius uniuersam rei essentiam rationemque interius ac exterius pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non perinde promptum statuere, unde petitur diffinitio, quàm diffinire. Leges diffinitionis sunt, ut diffinitio sit æqualis diffinito, non minor neu maior. Tum ut rem explicet: idcirco parum apta est, quum in ea diffinitum ponitur, nisi in relatis, quæ sunt πρός τι. quod aliter nequit fieri. Nihi uero continere superuacaneum uel redundans, id est quod abscindi citra iacturam totius possit, non uideo necessarium existimari: neque enim ingenijs omnibus breues sufficiunt. sed nec longas esse conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientiũ refertur, prospiciendum diligenter, qui audiant, ut quantum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum censent, ut maxime præsenti negotio congruat: aliterque gloriam finit Cicero agens Cæsari gratias pro Marcello restituto, nempe ad populum populariter, quàm in Tusculanis quæstionibus Philosophice differens apud paucos. Et Aristoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait existimari diffinitiones eas esse sufficientes, quæ neque exactæ sint, neque tamen obscuræ: quod dictum ad res morum ac uitæ pertinet. At uero hæc quæ à nobis posita sunt omnia percipere ac tenere, quum sit diuisuro & diffinituro necessarium, apparet profecto quàm sit diffiniendi hoc munus magni uiri & excellentis: quique non uniuersam modo eiusce rei, quam diffinituru est naturam explorarit, sed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam suscepit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à uicinis circumfusisque

Leges diffinitionis.

Diffinire quanti sit uiri.

fecernere, ac separare. Neq; ulla nota alia æque doctum ab indocto, acrem à tardo distinxeris, ut peritia diffiniendi: Nam quibus multa sunt per ruditatem aut torpedinem cõfusa, ij discernere ea nescijt: ita rebus finitimis & similibus fallimur, ut fraus omnis ex conformitate nascitur. Error autem quàmlibet in diffiniendo exiguus, breui sit ingens. quippe procedente scrutatione ac dissertatione rei amplificatur. Quod si rite sit ab exordio diffinitum, omnia certiora existunt, & multo facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIAE FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE CENsura ueri Liber Prior.

INSTRVMENTVM EXAMINANDAE ueritatis singulis disciplinarum atque artium idem accommodatur. Nec ullam habet certam materiã rerum, in qua uersetur: sicut nec illud alterum de quærenda probabilitate: adhibetur enim à quoq; artifice, dum in materia sua inquirit, quàm apte enuntiatum sit ad ueritatem expromendam: aut quàm recte ueritatem per probabilia inuestigarit. Itaque duo hic examinantur, simplicia effata, quæ nondum in argumentatio-

nem coguntur, & argumentationum complexio. De quibus priusquam dicimus, aliquid est de eorum partibus loquendum. Quarum partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ, aliæ compositæ: minutissimę ac tenuissimę sunt in grammatica literæ, in censura hac uoces integrę, quę ad aliquid significandum sunt institutę. Est autem significare

Significare

signum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid significat literis, nutu, manu, gesticulatione: ipsa quoque eadem signa nonnihil significant per quæ aliquid declaratur, aut ostenditur, uelut manus mota, index, nutatio, in uijs regijs mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas, & tabernas, & officinas omnis generis, quibus admonetur populus, aduentores recipi, aut hoc uel illud cudi, aut uendi. Ex hoc genere sunt uoces prolatæ, & scriptę: utrasque alias uoces, alias uerba nominabo. Ergo significat animo id omne, quo animus quomodocunque admonitus intelligit. Sed in hac intelligentia duo sunt, cognitio signi, & significati: ut uocis huius homo, & hominum prior illa cognitio est imperfecta, atq; inchoata, posterior plena & absoluta, illius quidem signi. Significare uero non simpliciter sumendum est, aut uniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius: sunt enim uoces quæ equis aliquid significant, uelut clogmi, & poppysmi: sunt quæ canibus, ut iubilatus: aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas uox hux Latinis auribus nihil est, Catalano flatū designat: ut hæc AEgyptio uox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt uoces peculiariter paucis quibusdam notę ipsorum uel conuentu uel tacito consensu, ut inter cæcos in Hispania lingua est quædam propria, quam uulgus non capit: etiam inter lenones: sic in negotijs principum ne deprehensæ literæ prodant arcana: & inter priuatos, ut Ciceronem & Atticum, unde fit, ut minus illę epistolæ possint intelligi. Quocirca uoces quæ nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiam si in alijs sexcentis significent, nihil significare eas dicemus. Præter interiectiones reliquæ omnes uoces significant, ut Aristoteles dicit κατὰ συνθήκην hoc est ex compacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu. nullæ natu-

naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. nisi quòd fortasse is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, ut illinc potius, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex uerbo ipso. Neque uero perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à translatione distinguit: ut uolare natura sua sit auium, translatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, ut in libris de dicendi ratione ostendemus. Sic ergo diffiniamus uocem significantem, ut sit communis nota, qua inter se aliqui alijs notiones suas explicāt, id est quæ mēte cōcipiunt. Itaq; usus est dominus significatuum. Boumari, & Iesum, & Latina illa nomina, quæ, ut inquit Ennius, fauni uatésque canebant, aliquid illo prisco seculo significabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutijs in iis, quę pueri prope adferunt ex ludo illo suo? Quocirca uocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimęra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant, id est animo sunt alicuius rei nota: quę res &si ex natura sit sublata, animo tamen supereſt etiamnum, & tanquam uiuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicentur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid, quod in natura rerum. Quanquam ex ijs, quę significant, sunt quę animo significant aliquid, uel aliqua, ut homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimęra: denique omnes partes declinabiles, præter pauca quędam, per quę animus concipit uel rei alicuius imaginem, uel aliam eius generis ac modi, cuius sunt res: ut per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimęram animal quoddam uarium, sed certe animal, uel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tāquam rei quędam imago, sed tanq; modus rebus inuisus: ut omnis, aliquis, quidam, & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quędam, quę aliquid significant, ut mane, quemadmodū quū dicit Persius: lā clarum mane fenestras intrat: & multo mane. reliqua omnia per se nihil sunt, nisi alijs applicentur: quę tamen modum

Vox significans.

Significare aliquid, & aliq; mō.

quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationemq; illis addunt. Priora illa significatiua, hæc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαντόμενα καὶ συνσημαντόμενα, ab aliis categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora seu secundaria. nam nec essentiam ullam habent sine illis, sicut de inhærentibus diximus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: ut prior fuit substantia quàm inhærens. mirumq; est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamen adeo admirabile. Itaque ueteres illæ & rudes linguæ, ut sermo puerilis, minus illis syncategorematis abundant, quàm recentiores excultæ iam usu atque expolitæ: & quo quisque est in quaque lingua facundissimus, ita usum horum exactissime callet: contrà rudes aut tardi facilius rerum nomina assequentur, quàm hæc secundaria. Ex uocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunque alio numero idem inter se comparatæ significant, aliæ diuersum. Idem quæ significant non uno modo: Quippe aliæ idem sunt penitus, ut Socrates Socrates, equus equus: aliæ significatione incomplexa idem notant, ut ualde, multum: bellum, duellum: aliæ explicatione, ut Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illæ primæ eædem nominentur, postremæ pares, siue æquales, mediæ synonymæ. Reliquæ sunt diuersæ aut uariæ quæ non omnino idem significant. Quærat aliquis an uoces in diuersis linguis idem significantes, ut homo & ἄνθρωπος, synonymæ sint dicendæ? Non uidetur, nam non idem utrique genti significant: nisi fortè apud quam in usum fuit receptæ ambæ, sicut Zephyrus & fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare nõ simpliciter dici, sed secundum respectum. Ex iis uocibus, quæ diuersum significant, id est quarum aliquis unius ambitu significatus clauditur, quod non alterius, aliæ superiores sunt aliis, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores sunt inclusæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc albũ, homo Troianus, fœmina Troiana.

Significatiua.

Consignificatiua.

Significare idem & diuersum.

Superiores

iana. Aliæ nihil inter se habent cõmune, ut homo asinus, albũ nigrum: quæ dicantur diuersæ, seu distinctæ: inter quas aliæ sunt aduersæ, aliæ negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliæ auersæ ac segregatæ. Aduersæ sunt quæ sub genere uno aliquo adiunctorum extrema obtinẽt, ut album & nigrum sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt duæ eædem, quarum alteri negatio additur, bonum nõ bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, sicut priora, aut in iis, quæ uim & naturam habent talium. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantum dicit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, ut uidens, & cæcum. Collatæ sunt, quæ relationem ad aliquid habent, sine quo non intelliguntur, ut pater filius, duplum dimidiũ: neq; enim essentiæ suæ rationem per se tuentur: ab Aristotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ea, quæ cũ aliquo conferuntur, uulgo relatiua, non eo modo, quo quædam pronominum à grammatico uocãtur relatiua. cætera omnia nominantur auersa, & segregata, seu ut usus obtinuit disparata. Ex categorematicis alia rem simplicem & unam significãt sine adiecto, ut quæ cuiusq; essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum, cuiusmodi sunt pleraq; nomina substantiua unius generis: quæ Quintilianus uocat rerũ nomina, philosophorum usus absoluta. Alia cum adiecto significãt, ut quæ dicũtur adiectiua, quæ idem Quintilianus apposita nuncupat: item nomina communia, & unius generis nonnulla, quæ aliquid affingunt substantiæ, uelut magister, dominus, pater, dies, pauper, cõsul, iudex, appellationes nominantur. Substantia uniuscuiusq; eorum uocatur concretum, uelut in patre homo, in albo res ipsa, cui albor est affixus, quod non est ex se tale: neq; enim homo est ex se consul, id est ex hominis essentia: nec charta ex chartæ essentiæ candida. Abstractum est, unde fit tale, ut consul ex illo magistratu, candidus ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum, & uirorem uiridem: quod sanè ita est, nisi cũ magnitudo qualitatis significat: ut uiridissimus est in smaragdo uiror, & hic uiror uiridior, aut minus uiridis, quàm ille. Ex uocibus siue significatiuæ sint, siue consignificatiuæ, aliæ res significant, aliæ rerum sunt uocabula: hoc est aliæ sunt rerum nomina, aliæ nominum nomina. Nihil quidem

Diuersæ.

Aduersæ.

Negantes.

Priuantes.

Collatæ.

Absolutæ.

Cõcretum

Abstractũ.

est quod non sit res, sed hic ego rem à uocibus distinguo, sicut apud Horatium:

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solum quę aliquid uel aliquas res designāt, sed quę modum dicunt rebus innitentem, rem significare dico in præsentia, quemadmodum inhęrēs uoco rem. Vocum nomina sunt quę nihil aliud quàm uoces significāt, non quatenus sunt uoces tantum aut scripturæ, sed quatenus illæ aliquid significant: huius sunt generis ea, quæ in tribus de sermone artibus tractantur, nomen, uerbum, inflexio, longa syllaba, breuis syllaba, Tropus, Schema, metaphora, enūtiatio, syllogismus, enthymema. Illa quæ rem notant, appellātur primę rationis, siue intentionis, siue ut Capella & Boethius loquuntur, impositionis, uel positionis: hæc altera secūdæ. Sunt uoces quæ unum tantum significant, uel plura ut unum: unum significat Socrates, hic filius Sophronisci: plura significat populus: plura quidem homo, animal, sed ut unum: quod fit dupliciter, ut illa omnia unum efficiāt tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, ut in aceruo & ciuitate uel unum, ut una sit impositio, unus intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & quasi similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem hominis ratione, quoniam uterque est animal rationabile: animal bouem & equum, quæ unum sunt in una ratione animalis, nempe in substantia sentiente: hæc uocant uniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significant plura diuersis rationibus, causis, impositionibus, quæ dicuntur æquiuoca, sunt pluriuoca, & ambigua: ut taurus bouem, marem, & montem diuersissima ratione. Asina fœmina asini, & illum de gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à casu dicant appellari, quòd ea uelut casus quidam traduxit ad illam alteram significationem, nō prima & naturalis nominis impositio, atque attributio significationis: ut taurus Romæ bouem significabat primum, postea montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asinum fœminam, Cornelium uetro illum, non priusquam is asinā duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ nota aliqua distinguuntur, æquiuoca non sunt, ut prolatione, scriptione, genere, numero.

Primę intētionis.

Secūdę intētionis.

Vniuoca.

Æquiuoca.

Sunt

Sunt quæ gradu aliquo transeunt ad res etiam alias signādas, ideo metaphora nominatur, siue trāslatio: in qua semper inesse oportet aliquid ceu transitum præbens, nempe rerum quandam inter se conformitatem, aut proportionē, quę Græce analogia uocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: ut ferreus de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duriciam de quibusdam animis. caro & os de animali; at illa similitudo quædam ad oliuā, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis propterea sic uocatur, quòd similitudinē habeat huius nostri, analogum erit, non pluriuocum: nihilo secius utrunq; est ambiguum. Tenenda est hęc regula, quod in proposito nō est ambiguum, non est habendū pro ambiguo. ut si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo periturus sit? nihil attinet adferre aliquid de mūdo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: uel de elementis literarum. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro una aliqua sumuntur, ut paterfamiliās οἰκοδεσπότης, magister populi, dictator, linguæ inopia, non solum in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere. Compositæ siue cōplexæ uoces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes, uel uinculo colligatæ, ut Valdaura & Maluenda: Ego cum Ioannio: affectus est tempestas: uel congruentia adiunctæ & applicatæ, ut substantium & appositum, uel duo substātiua in eodem casu appositiue, uel diuersis, ratione quadam grammaticę structurę, uelut possessionis, aut eiusmodi: nomen & uerbum, aduerbium, & nomē uel uerbum, uel participium, interiectio: & id quo affectus tendit, ut ō factum bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices uoces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis proposita, magis ut intelligantur tanquam fundamenta rudium, quàm ut subtiliter examinentur: sed nec sunt accurate exigenda, quæ ferè sunt primæ institutionis, & quorum dominus est usus populi.

Metaphora.

Analogū.

Ambiguū.

Regula.

Simplex

Cōpositā.

EX compositis uocibus aliæ imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: ut homo in cãpo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectum, & acquiescit qui audit: ut Petre lege: quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: ut si ueneris: an tu disputas? Ex perfectis atq; absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrũ institutũ pertinent: in eis enim est hoc, quod quærimus, uerum uel falsum: ideo indicatiuus modus, & demonstratiuus, & narratiuus nuncupatur: à Græcis uero ὁριστικὸς, quasi definitiuus, & à Quintiliano fatẽdi modus, quod aliquid dicit, ac demõstrat, quemadmodum sit, erit, aut fuit: hæ orationes multis nominibus signãtur: ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est pronuntiationes, siue pronuntiata, siue prolocutia: ab aliis ἐπαγγέλματα, quasi enuntiationes: est enim ἐπαγγέλλειν declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata uertit. Sunt nonnullæ enũtiationes in quibus etiam si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut uellem prandere, hoc est uolo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tempora illius pro temporibus huius, id uero ludi est grammatici. Impediuntur interdum hę pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quę sententiam suspendit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quum tu hæc dices? & interrogationes ferè: quis sunt in eis quædam, quæ perfectum sensum obtinent. ut apud oratores, quum nõ tã rogãdi causa fiunt quàm urgendi: an est aliquis seditioso sceleratior? quis est homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos? Sunt enuntiationum quædam genera implicita, & clausa, quæ ex priorũ sensu patefiunt: ut superbia inuidiam parit, & contrà: ego semel huc ueni, atque iterum: de quibus non aliter censendum, quàm si essent explicatæ. Quæ unum uerbum habent indicatiui nominantur categoricæ, quasi prædicatiuæ: nam κατηγορῆμα dicunt Græci, aliquid de aliquo enũtiari seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominentur, seu simplices: quæ

Enuntiationes.

Categoricæ.

quæ uero duo uel plura habent uerba uel indicatiui, uel subiunctiui aliquo uinculo connexa, uocentur compositę, seu coniunctæ. In categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles ἄκρα uocat, hoc est extrema: id quod de aliquo dicitur, seu enuntiatur, & id de quo enuntiatur: hoc nuncupatur subiectum, illud prædicatum: prædicatum dicitur quoniam sicuti modo admonui, prædicare appellant Græci κατηγορῆμα: subiectum uero est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prædicati innititur, aut attribuitur per affirmationem uel negationem: ut iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati uelut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatũ esse magnis artis huius autoribus placuit: ut Socrates disputat bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum esse prædicatum. Sed sunt effata quædam, in quibus idem semper est subiectum, quomodocunque uertantur, ut uoluptas est pernicioſa: alię, in quibus uariari potest situ, ut titillatio est uitium: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simplicius fuerit, & huic proposito aptius subiectum diffinire cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum uero, quod alicui applicatur, aut tollitur. quod sit sanè dictum. Neque enim minus non esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nõnunquã par de pari, ut homo est animal rationabile: aliãs superius de inferiore, ut homo est uiuens: aliãs contrà, ut animal aliquod est homo, non omne animal est homo: uel inhærẽs de subiecto, Socrates est fuscus, parsimonia est utilissima: uel diuersum de diuerso, Socrates est Plato, homo est equus. Omnis uox quæ uergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum obiecti: ut lusus & magistratus sunt coticulæ: sunt uoces, quæ aliis adhærent, non coniunctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substantiuo, aduerbium alii parti: quæ determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderationes eorum, quibus adiungun

Prædicatũ Subiectũ.

Obiectum Dictum.

tur: quæ uires suas uarie exercent. Nam aliæ astringunt, ut liber Platonis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertũt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo uiuit uitã stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomẽ, canis cœlestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærẽtia declarant, malè suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, uelut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahẽs, uita saxi, ferè omnis, non enim est omnis. In partem dicti accedit uerbum, in quo sunt duo, coniungendi uis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem uerbi pertinent, & sunt uelut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enuntiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthus affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negãtem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationem exprimi, satis est elusam intelligi: ut arrogans est alius sapiente bonoq; rixosus distat à philosopho. sunt mistæ qualitatis, ut Socrates aliter disputat quàm Plato: Socrates omnibus præterq; pecunia abundabat: tantum habeo Titum mecum: careo pecunia: quibus aliquid significatur esse, aliquid non esse ad tempus pertinent aduerbia temporis, aut nomina, per quæ tempus designatur, ut iam, nunc, cras, nunquam, longo tẽpore, hoc die, necessario, possibile, impossibile. Nam illa prætor nunc, cras erit consul: uictor iam postea uincetur, uerbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est uictor: etiam si dicas iste uictor aliquando fuit uictus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, ut quòd hæc sit possibilis, sedẽs ambulat, tunc unum est tempus: aut partium, in quo duo sunt tempora, nempe q̃d potest sedere, potest etiam ambulare: prius Aristoteles dicit componere, posterius diuidere. Sunt tempora quæ habitum significant, uel quæ loquendi consuetudine aliorsum referenda sunt, quàm ad ipsum tempus uerbi. Iste pingit, actus est: iste bene pingit, moris & consuetudinis: ut iste ius dicit in hoc populo, iste pingit hanc tabulam,

In uerbo quæ. Affirmatio. Negatio. Cõpositæ. Diuisæ.

Iam, rosa est: flos, intelliguntur quum rosa est, & quum tabula pingitur: in quo facile est cauillari, sed per lusum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo secus intelligit: ut si quis dormientem roget, tu dormis? is ait se dormire: et qui dixit, bona est uoluptas, & addit, ego mentior, de alio sentit tempore: sicut in quibusdam uerbis quæ uoce eiusdẽ sunt temporis, re non sunt. Socrates ubi libenter uixit, ibi est mortuus: in quo loco hic prãdet, in eodem cœnat: idem solum & frumẽta profert, & legumina: eadem manus morbum & medicinam dabit, de uariis temporibus dicuntur: quemadmodum non est unum tempus, si dixero, nudiustertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerẽ, sed quæ nunc sunt meæ. Itaque ad communem intelligentiam sunt hæc referenda. Nam de sermone omni non possunt in uniuersum perpetuq; tradi formulæ, ut q nõ ea quæ natura iia sunt sequitur, sed quæ uoluntaria, & uarijs ac subinde mutabilis iudicij. Quicquid in pronuntiatione ponitur, aut sumitur pro uno certo tantum, ut pro alio nõ possit: aut pro multis tanquam uno, ut quæ sunt propria ex se, uel quę nota aliqua proprietatis signantur: Socrates hic homo, hi homines, isti homines, nunc, hic: ea reddunt effatum singulare seu certum. Sunt alia, quæ ita pro uno sumuntur, ut pro alio sumi possint: aut quæ pro multis sumuntur disiunctione, ut aliquis homo, nempe hic uel ille uel alius: aut pro unoquoque sui significatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, siue specialem, hæc uniuersalem: in plurali ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur ut distinctis disiunctione, isti, uel illi: in hac pro omnibus & isti, & illi. mistæ sunt quæ simul istorum habent aliqua. Quæ uero sint uniuersalitatis, singularitatis, particularitatis notæ, non est dialectici definire, sicut nec quæ negationis, sed usus, & eius artis, quæ in hoc usum obseruat: ea si qua est, sit grammatica. Exempla horum omnium sunt, quo res fiat notior, ut singulares dicantur hæ, Socrates disputat, hic homo docet: uniuersales hæ, omnis homo docet, nemo docet, nemo non docet, quis nõ docet? Nam quũ dico nemo docet homo pro omnibus hoibus accipitur: non minus q̃ in hac, quisque docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem habeant

Enũtiato singularis. Particularis. Vniuersalis. Mistæ. Singulares Vniuersales.

Collectiuę

habeant uniuersalitatis, ad aliud potius genus ex sensu referuntur: ut cuncti simul orc fremebant: quę collectiua dicitur, & non aliter est singularis, quàm si quis enuntiet, isti omnes simul. Est & aliud uniuersalitatis genus, quod appellari cõuenientiæ potest, id est eius, quod conuenit, expedit, par est, necessarium est, & huiusmodi: exempla huius sunt multa, ut apud M. Tullium, omnia tua causa uolo: omnia profecta sunt abs te in me: & in Exodo dicit Dominus Mosi, ostendam tibi omne bonum: tum in Euangelio, Spiritus sanctus docebit uos omnem ueritatem. Est etiam alia uniuersalitas reflexa, ut Aristoteles omnia diligenter scripsit, nempe quæ scripsit. Vergilius:

Vniuersalitatum genera.

» Ipsáq; tellus
» Omnia liberius nullo poscente ferebat.

Particulares.

Scilicet quæ ferebat omnia: est & quædã imperfecta quum pro pluribus aut plerisq; abutimur. Cicero pro Sextio: lætitiam paucorum luctum omnium. Particulares sunt aliquis homo disputat, non disputat. Nam quidam homo disputat, si quis uelit in singularibus reponere, cum hoc nonnadmodum contendam.

Infinitæ.

Infinitæ sunt quæ ex se nulla nota attributæ sunt alicui generi, homo disputat, Atheniẽses pugnant, Romani hanc urbem cõdiderunt: quę ex sensu transire uel ad uniuersales possunt, uirtus est bonum: uel ad singulares, homo adest, de aliquo prius locutus: uel ad particulares, Achiui hic occultãtur, homines habitant sub æquinoctiali, dolus latet sub hoc uerbo. In quibus uero uniuersalitas & singularitas insunt, uel qua alia, mistæ nominãtur, utrq; ex se: nam alĩs sic spectantibus uniuersales fiunt, alĩs secus singulares, aut speciales: ut si quis dicat, Socrates semper deambulat in Academia: alius Socratem modo considerabit, huic fiet certa, & dicet cur singulariter ais hoc de Socrate? & nõ item de Glauco, uel Hippia? alius illud semper, & respondebit uniuersaliter, istuc quidem ne dixeris, an nunquam sedet? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinum, Socrates habet aliquot discipulos. Compositæ enuntiatio est plures simplices uel aliquo uinculo, uel per seipsas apte connexæ: ut fortuna & dominos facit insolentes, & seruos meticulosos. Interdum ratio coniunctionis in proprietate linguæ postulat alium modum à narratiuo, nec

Cõpositæ enũtratio.

nec tamen non continuo est coniuncta, siue cõposita. Nam in his sola spectatur connexionis ratio: ut si equus haberet alas, uolaret: tu es adeo eruditus, ut Aristotelem superes: nam indocti dicunt quòd Aristotelem superas: idem tamẽ quod nos, intelligunt, & nos, quod illi: sed hoc nostrum est secundum linguæ proprietatem. Multa etiam per indicatiuum Græci efferunt, quæ nos per subiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per subiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia coniunctionum genera, quæ à Grammaticis λογικὰ μόρια earum nominãtur, his sunt apta: coniunctiuæ, disiunctiuæ, illatiuæ, aduersatiuæ, approbatiuæ, & causales: quæ ex ludo sunt literario. Tum quædam aduerbiorum formę, ut tẽporis, quũ, quando. Loci ubi. Similitudinis ita, adeo, sicut. Cõparationis hoc, quo, quanto, tanto, tam, q̃, & in ablatiuis absolutis, quæ ferè tempus significãt: stulto regnante sapiẽtes affliguntur: & per quàm, ut magis currit quàm deambulat. Adde his relatiuum quis: sine copula sunt apte applicita, bona ingenia pudor debilitat, mala cõfirmat audacia: optare quæ libeat, potes, consequi quę libeat, non potes: pauperi desunt multa, auaro omnia: quibus uenustatis gratia uinculum demitur. In his nõ aliter quàm in simplicibus, negatio in nodum incumbit, id est in copulam, non in partes: non &, non uel, nõ si, uel certè significatur incumbere. Cicero post nodum transtulit primo de diuinatione, si non significant, nullas dant uias: pro non significant, nullas dant uias. Omittitur interdum consequens per figuram Græcam, & potissimum Atticam: ut apud Thucydidem & alios: quod nostri quoque sunt imitati, ut Cicero in tertio de Oratore. Negatio & affirmatio pugnant inter se, sed ex ratione quantitatis, ut uniuersalitas cum uniuersalitate, omnis homo legit, nullus homo legit: uel uniuersalitas cũ particularitate aut singularitate, omnis homo legit, aliqs non legit, Socrates non legit: & singulares, Socrates disputat, non disputat. Et inter se mistæ, Socrates semper disputat, nunquam disputat, aliquando non disputat, nunc non disputat. Quum singulares sunt, aut quicquid in una erat uniuersalitas, fit in altera particularitas, uel singularitas: aut econtrario, uocatur contradictio: & si has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: sed nos aptius ad artem

Pugnę enũtiationum

Contradictio.

artem distinximus. Quum uero uniuersalitas in utraq; remanet, contrarietas, seu aduersitas. In compositis pronuntiatis affirmatio & negatio ad deuinctionem spectat, non ad uerba, unde censetur eis oppositio. Coniunctiuæ uniuersalitatem quandam uidentur præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: iustitia est uirtus, & fraus est scelus: non est uirtus iustitia, uel nulla fraus est scelus contradictoriæ: si remanet coniunctio &, fiunt aduersæ, ut iustitia est uirtus, & fraus scelus: non est uirtus iustitia, neq; ulla fraus est scelus. quæcunque ad rationem coniunctiuarum se applicant uniuersalitatem participant, quæ disiunctiuarum particularitatem. Regula est generalis in Latina lingua contradictiones in omni genere enuntiationum proprias ac germanas fieri præpositione negationis: aut si fuerit præposita, subtractione, modo hærere possit commode. In Græca & aliis tametsi ex proprietate sua repugnet lingua, sensu tamē idem fit.

Contrarietas.

Regula.

DE CENSVRA VERI ET FALSI.

CENSERE QVAE ENVNTIATIO uera sit, quæ falsa, id nullius est artis certę, sed uniuscuiusq; in sua materia, & in his quæ sunt uitæ cōmunis, uiri prudentis multū in negotijs, & usu rerū uersati, quiq; cōmunē sensum atq; intelligentiā acute animaduertit. Instrumētū tamē hic trademus, quo quisq; in sua arte, rebus tamē præcognitis, uerum & falsum in pronuntiatis inquirat. Vera pronūtiatio est, quæ enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, Deus est omnipotens. Adam fuit, Christus iudicabit homines, nō est quidē Adā, sed uersi est fuisse: & hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illū fuisse. Ad uerū & falsum multa consequunt, alia ex re, alia ex nobis. In re sunt immutabilia, in quibus necessaria & impossibilia, sicut in prioribus cōtingentia, solita, rara, crebra: possibilia fusa sunt per oīa, magis tamen uergunt ad mutabilia: ꝙuis necessarium nō est simplex, ut nec possibile. Necessarium quod oporret fieri, ut necesse est eum rientem comedere, & parere legibus, uel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentia, siue ineuitabili aliqua ui, ut homini moriendum esse. Possibile est, quod legibus licet,

Enuntiatio uera.

Necessariū

Possibile.

cet, quod est commodum, quod concessum, permissum: potest etiā fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex uerbis aūt alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, ficta, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enūtiatione uidendū est nunquid sit ambigui, siue in uerbo pluriuoco, ut canis est animal: siue in cōnexione uocū, ut aio te Aeacida Romanos uincere posse: hoc statim distinguendū. q̄d nullius est artis, quemadmodū de uero & falso dixi, sed cuiusq; in suis, uel prudēris in cōmunione uitę. Explicanda etiā ea, quę diximus implicita, ut itę, contrà, & eiusmodi: curriscē non. Tum uerū falsumq; inquirendū ex quantitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus. Prima formula. Oia quę sub uniuersalitate cōprehenduntur, uerā eam reddunt, si ei, quod enūtiatur, quomodo enūtiatur, congruāt: unum aliquid, si non congruat, fit falsa. Si quis ab uniuersalitate ad singularia rem deducat, descēdere dicitur: sin à singularibus ad uniuersalitatē ascendere: hoc ad astruendā uniuersalitatem ualet, illud ad infirmandā. Videndū, ut singularia uere sint illius uniuersalis, contemplandū tempus, & modę rationes, & coniunctæ sumantur coniunctiue. In ascensu et descensu uniuersalitatis omnia comprehendi est necesse ad uerum astruendum, aut putari aliqua generali clausula cōprehēsa: utpote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstet, in contrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descensu unum sufficit ad dissoluendum, tanto scilicet facilius destruere, quàm cōstruere, lædere, quàm iuuare: ut nō sit magni uiri posse officere, sed prodesse. Est quum uno aut alcero inducto, uniuersalitatē subiscimus, rati illa pro omnibus sufficere, quod exemplis agitur more Socratico: eāque dicitur ἐπαγωγή: ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam adminiſtrandam ascisendus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet uniuersalitatem, hoc modo: ad æquum, ad nauem, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad omnia, si ad omnia & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, quum ad alia omnia conueniat, præsertim quod de eo ipso est controuersia, ut tantummodo uideatur negasse temporis causa, non ueritatis.

Regulæ de uero. Prima.

ἐπαγωγή.

Quod

Quod si cui parum placet, sit sanè inductio non uniuersali-
Secunda. tatis, sed similitudinis, & exemplorum. Secunda formula.
Particularitatem una singularitas pro ea cõfirmat, omnes
contra eam infirmant: & sicut in uniuersalitate usi sumus
coniunctiua, quę naturã obtinet uniuersalitatis, sic in par-
ticulari utemur disiunctiua consimilis ingenij. Sed est ani-
maduertendũ inueniri in particularitate acceptiões duas,
hanc certam, illam incertam: certa est, quum sub nulla deli
tescit, nec ad aliam refertur, ut alicui uni certo possit con-
gruere, quod est effatum: ut orator aliquis hęc scripsit. In-
certa est, quum sub alio delitescit, nec de uno aliquo est sen
sus, nempe quum sub uniuersalitate significabatur claudi:
ut ad singula illius uniuersalitatis referatur, non ad totam.
Suppositio cõfusa. hæc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ sic est
Ciceroni expositа in libro quinto de finibus bonorũ ac ma
lorũ: Quum dicimus omnibus animalibus extremum esse
secundum naturam uiuere, non ita accipiendum est, quasi
dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omniũ ar-
tium recte dici potest cõmune esse, ut in aliqua scientia uer
sentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic anima
lium commune secũdum naturam uiuere, sed naturas esse
diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homi-
ni, & tamen in ommbus summa communis. Sic ille. Fit etiã
incerta, ut hic pane est opus ad edendum: neque enim hoc
aut illo, si modo opus esse id dicit, sine quo nequit fieri. So-
lus homo nouit religionem, non solus hic aut ille: sed hæc
perinde est, ac si dicas, quicquid nouit religionẽ est homo,
sicut in illa quisquis edit panem edit. Tum Romæ ac Spar
tæ consilium publicum est senatus: & in peruulgato exem
plo, Parisijs & Romæ uenditur piper: quia * & uniuersali-
tas quædam est, sicut * utrobiq;. Hæc uero siue incerta, siue
confusa, attingenda non est, quoad collatio illa uniuersali
tatis in singularitatem, aut particularitatem sit resoluta.
Tertia. Tertia formula. Singulare unum probat suum commune
particulare, non contrà: particulare inferius probat suum
superius item particulare, sed retrorsus nõ idem ualet. Vni
uersale superius probat singulare, & inferius tam particu-
Tria tem- lare quàm uniuersale. Quantum ad copulam in pronun-
pora. tiato simplici attinet. Tria sunt tempora, præsens, præteri-
tum,

tum, futurum, quę sunt naturę tempora & in hæc reducun
tur artis tempora, siue Latinæ linguæ seu Græcæ. præteri-
tum impe fectum significat non fuisse aliquid absolutum,
quum aliud fieret, aut esset factum: præteritumplusquam-
perfectum significat fuisse absolutum. Sunt & duo futura
perfectum, atque imperfectum, legam, legero. Sunt quæ-
dam tempora uel consuetudinis ac frequentię, uel conditio
nis, ut aliás admonui: iste pingit, iste docet pueros huius ur
bis, iste ius dicit. Rosa est flos suauis odoris. Alia nõ ad tem
pus quod præ se ostendunt referuntur, sed ad quod intelli-
guntur: ut si quis dicat, Cicero est infans, uerum ego men-
tior: quæque eiusdem temporis in uoce, diuersi in re esse do
cuimus: tum etiam Historici quum narrant, Scipio uincit
Annibalem, Pompeius nascitur, Brugæ conduntur, intelli-
gendum hoc tempore de quo scribo. Istis quoque addun-
tur limitationes, quæ idem efficiunt, ut hic bene pulsat fi-
des, Iste semper garrit: in quo est uel frequentia, uel conti-
nuatio longi temporis. Possibile quatenus pro non repu-
gnanti sumitur amplius est tribus temporibus, ut quicquid
fit, erit, fuit, sit possibile: & quod nũquam erit, modo ne re-
pugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, &
alia de quibus potest humanus animus cõminisci, etiam la-
tiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster hu
manæ naturæ terminos excedit, unde apparet longinquio
rem esse eius originem. Tempus præsens non eandem ha-
bet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præ-
sens, & quo quis est propinquior illi naturæ, hoc eius ani-
mus capacior est tẽporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent: quę
fluunt non aliter sunt, quàm quũ fiunt: quæ uero manent,
& fiunt paulatim, quum fiunt, nondum sunt. Ille autem in
quacunque sui parte sunt: hæ non nisi quum partes omnes
habent absolutas, & coniũctas. Enuntiationes de futuro &
de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuis-
se in præterito tempore, aut futurum in uenturo: nonnun
quam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, „
aut nondum esse: ut fuimus Troes, fuit Ilium & ingens glo „
ria Dardanidum: & campos ubi Troia fuit. Et quod Cicero „
de occisis coniuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur for- Regula.
mula, de futuro uera est enuntiatio, si aliquãdo uerum erit

in præsenti, sin aliter falsa. In posterioribus nō solum idem requiritur, sed negatio etiam huius præsentis: tales solent esse de rebus fluxis, ut hæc hora fuit, ille annus erit: de quibus si sint, solemus respondere, fuit uero: imō est: erit uero: imō est. quæ sunt de præteritoplusquamperfecto, & imperfecto ad præsens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & signato, quo ad existētiam reducto, redditur posterius: quum ego ueni, tu legebas: in a tempore ueni, in a tēpore legebas: nam in a uera erat tu legis, quum veniebam tu legebas: in a veniebam, in a legebas: quum veniebam, tu legeras, in a veniebam, & ante a legisti. In narrationibus utimur crebro præteritis imperfectis, propterea quòd omnia uelut in cursu quodā ostendimus, & tanquam ficrent nondum consummata: quippe ad illud tempus referuntur, de quo uerba facimus. Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod signatur, quum uenies, iam cœnauero, in a venies: in eo iam hæc erit uera, ego sum cœnatus: de possibili, ut si ponatur inesse, nihil sequatur repugnans ei, cui est possibile, nempe Deo, naturæ, homini, & eiusmodi: de intelligibili, humanam mentem sic concipere. Sed prouidēdum, ne in explicando tempore fallamur, ut quod cōfusum est tempus, ante uniuersalitatem dissolutam explicetur. Omnes Cæsares fuerūt Romę: non enim sic ad præsens reducetur, Omnes Cæsares sunt Romæ: sicut in hac, Augustus & Vespasianus fuerūt boni principes: nam coniunctionem &, uniuersalitatem quandam maximus comprehendere. eodem modo pluratiua quæ ∴ & includunt: Catones fuerūt uiri sapientes. Sunt in quibus uiria sicut dixi includuntur tempora, quod est animaduertendum: nam quum sic effamur, heri emi ædes meas, heri scribebam hoc opus, hic uictor aliquando erit uictus, duo sunt tempora, præsens in eo hic uictor, aut certè anterius: futurum aut posterius in illo erit: ita ergo redigetur, qui aliquando uicit nunc est uictus, ut quum futurum illud posterius sit præsens, iam præterierit illud prius. Eundem in modum quando enuntiamus, album possibile est esse nigrum, duo sunt tempora: & iste dux est sapiētior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit: ex qua pendent hæc atque huius notę, Scipio fuit omnium, quos unquam Roma genuit, contra nentissi-

nentissimus imperator. Sic in aliis: de quibus cōmunis sensus nos docebit. Sunt quæ facilius consentur sine reductione, quàm reductæ: ut illę de præteritoimperfecto, & plusquamperfecto, & futuro absoluto: tum etiam quum quid additur, iste aliquando studebat, bene pingebat, olim erit doctus, statim ueniet, diu fuit in magistratu. sed tamen ut reducantur spectandum tempus, quo quicq; refertur: considerandum hoc ex iudicio cuiusque, ut statim ueniet. Sumamus dimidium horæ intra quod hæc sit uera, uenit, diu fuit: consul: in toto hoc tempore est consul. Affectio necesse est apte hæreat affecto: nec est iam affectum expendēdum simpliciter, sed sic habens: omnis minister tyranni est crudelis: ferè omnes sic uiuunt. Connotatiuum connoratiuo adiunctum abstracta coniungit, uel ipsa uel quæ ad ea pertinent, non connoratiua: bonus pictor, nō bonus homo designatur, sed bonitas pingendi, si modo hærere possint, aut ex usu soleant: nam alioqui dissiliunt & alio transeunt, ut sutor cocles. Sunt schemata, quæ efficiunt ut interim ad utrunq; res pertineat, mœstus poeta, & qui mœstus est, & qui mœsta canit: orator inflatus, orator bene pastus, talis oratione, aut corpore: cæcidi prætorem, uel hunc hominē, uel præturæ dignitatem atq; autoritatem: pictor uxorius, uel homo uxori deditus, aut qui semper uxorē pingit, aut qui omnes mulieres similes uxori suę, qualē nouimus quendam. In uerbis cognoscendi idem euenire, autor est Aristoteles, ut cognosco uenientem, cognosco consulē, uideo pontificem: est, quum cohærent, est quum non. Cæterum nos usum obseruamus, non facimus: nouit ne ille nostrum consulem fieri potest, ut non coniungantur cognitio & consulatus, sicut uidisti pontificē. In compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem, in quam tota ueritas enuntiati cōpositi incumbit, aut contrà falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad ueritatē coniunctionis & disiunctionis eadē sunt, quæ ad uniuersalitatē & particularitatē necessaria: cōiunctionis ueritas omnes partes exigit veras, falso satis est unam esse falsam: quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: manifestū est de duobus nō dixisse uerum, quos de altero constat esse mentitos. disiunctioni sufficit uera una, ad corroborādum, ad debilitandū

Appellatio.

De compō fitis.

Disiunctiua.

uero omnes oportet esse falsas. Disiunctiua sensus communis sic ferè utitur, ut non putet se utrunque confirmare, quemadmodum ponit, sed alterum tantum ex dubitatione amborum: quem uideo aut frater meus est, aut præceptor: nemo sic loqueretur, si alterum sciret uerum esse, aut utrunq; : nisi forte per iocum. Ideo Stoici, quos secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum cõsensus, aiunt in disiunctione plus uno uerum esse non posse. dicentis quidem ea est mens, nam quum medici sic præcipiunt, ad febrim proficere hanc herbam, aut illam, aut fomentum, aut pillulas, aut ecligma, aut potionem hanc, prosunt quidem omnia, sed nõ sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul aliqua: uerum ut dicentis ignorantia potest partes disiunctionis omnes falsas effieere, propterea quòd non omnia ita complectitur, ut nihil sit reliqui, sub quo uerum excludatur: sic etiam potest ueras partes facere, quod non ita distinguit, quin inter se in ueritate congruant, uel ex sua imperitia, uel quod interdum quoque omnia uult cõfirmare, sed separatim, & disiunctim. ita Stoici non ex re ipsa de ueritate disiunctionis statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu. Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq; desuper urbi,
Aut aliquis latet error.

Omnia in re erant: ut quum dicimus, hic lepus aut sibi timet, aut soboli: milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis soliciti. Proculus iurisconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarũ & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primũ genus ponit quum necesse est unum uerum esse, alterũ falsum: ut dies est, aut nox: secundum, quum potest esse utrumque falsum, non utrunque uerum: ut homo sedet, uel deambulat: tertium, quum utrunque uerum, non utrunque falsum: ut omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro

Conditionalis.

quinquagesimo pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, ut posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, si uis uerum dicere, hoc uinum est generosum, perinde est, ac si quis enuntiet, si uis uerum

rum dicere, fateberis hoc uinũ esse generosum, aut aliquid eiusmodi. Ad rationalem, ut quod sequitur, tanquam ex ratione uideatur inferri à proposito. Causalis non est unius generis & simplex: siquidem & omnia genera causarũ continet, & effectus, & signa, denique fusa est per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referunt. Relatiua sunt duplicia astricta, & simplicia, siue in genere astricta sunt quę referunt antecedens cum eo, quod de illo est dictum: ut aliquis homo est mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui est mutus. Relatiua in genere seu simpliciter, ad antecedens pertinent solutum non astrictum limitationibus. Romanus uincit, qui se solum putat gubernandi peritissimum: nõ ille idem qui uincit, sed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, que naturam resipiũt complexorum: fames & mora bilem ciunt: cerusia uel uinum inebriat: habes pecuniam & famem, pecuniam, uel famem. Sumuntur hæc uel complexe, uel separate: aut sic, cunctim & sigillatim: sigillatim, ut unumquodque seperatim & per se: crapula & meridiatio nocet ualetudini, hæc nocet, & illa nocet: quòd si numerus sit pluralis, qui ad illos refertur in singularitatẽ cum illis dissoluitur: mare & meretrix sunt magnæ uoragines: est magna uorago, & est magna uorago. Si complexim, non resoluuntur, sed pro uno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte congruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis, & caro unus est homo. Lac & pisces sunt uenenum.

Rationalis.

Causalis.

Relatiua.

Examinatur ueritas æquipollentia pronuntiatorũ: omnis uniuersalitas par est uniuersalitati: omnis particularitas particularitati, certa certæ, incerta incertæ, quantumcunque conuertantur pronuntiata, modo iidem maneant termini, eadem significatio, & qualitas: itaque hęc recurrunt, nullum concretum ex elementis est immortale, nullum immortale est concretum ex elementis: aliqua uirtus est sempiterna, aliquod sempiternum est uirtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis, ut in Latina plerunque duæ negationes affirmant, nunquam non, id est semper: nonnunquam, aliquando: quantum est hominum, pro omnibus. Sicut in rogando nonne pro etiam? num pro non: sed hæc linguæ sunt propria. Oppositione etiam exploratur

Acquiualentia.

Lex. ueritas, ut cõtrarium contrario, album nigro. Lex est, contradictorias nec ueras esse posse, nec falsas. Nam si omne a est b, fieri non poterit ut aliquod a non sit b: & si fiat ut aliquod a non sit b, iam fieri non poterit ut omne a sit b: quũ hoc a non sit b, eodem modo necesse est Socratem esse uel non esse: & aliter esse usque eo est impossibile, ut nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo satis liber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & notissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in tota uita. Estque fundamentum, & regula omnium. Altera lex aduersas, seu cõtrarias falsas esse posse, nunq; ueras: nemo enim esse potest ubiq;, & nusquã: potest tamen nec ubique esse, nec nusquã.

Lex altera

PRIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

DE AR-

DE ARGV-

MENTATIONE LIBER POSTERIOR.

ARRGVMENTATIO EST CONnexio enuntiationum, ut prius ex posteriori sequi & quodã modo nasci uideatur, & cum eo quasi necessario cohærere. homo aliquis disputat, ergo rationem exercet. Prius uocatur antecedens, ratio, argumẽtum, propositum: posterius, sequens, consequens, intentio, illatio, totum uero Ciceroni est, conclusio, uulgo consequentiam dicunt. Prius & posterius uoco nõ positione, sed sensu: id quod alterum inferre intelligitur, prius est: id quod infertur, posterius: sicut quum dico esse connexionem, ut prius ex posteriore sequatur, ad nos refero, non ad rem: neq; enim minus erit argumentatio etiamsi non consequatur, ut dies est, ergo aurora splendet: sed tamen connexio est, ut consequi existimetur, id est quum ita connectimus, ut uideamus uelle gigni, ac inferri. In hoc confectionis genere ea est conditio, ut argumẽti ueritas necessario intẽtionem reddat ueram, adhibebitur illa certissima regula de contradictoriis, ut cõtradictorium sequentis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicentia simul uera uel falsa. Sed connexio hęc recte fit uel ex significatione uocum, uel ex structura pronuntiationum: illa si bona est, priuatim in se bona est, non perpetuo in simili: hæc uero altera, quę ex cõstructione nascitur, uniuersalis est, ubiq; idem ualet, dũmodo similis cõstructio siue cõpositio seruetur, id est similis sit nodus, & ratio colligandi: quod fit, ut sicut in una se habẽt inter se primum, secundum, & tertium, sic in altera. Si quis ita coniungat omne c possidet ab a, b est c, ergo & b possidetur ab a: similes sunt hæ, b est de numero c, b est unum ex c, ergo a possidet c & a habet c: non tamen si quis inferat, ergo c cõculcatur ab a: nihil enim habẽt cõmune possidere & conculcare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: ñ qui in morbo sunt, sani non sunt, omniũ insipiẽtium animi in morbo

Similis formatio

sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: proba est conclusio, & generalis: quandō non aliud sunt insipientium animi, quàm insipientes: nec insanire, quàm sanos non esse. itaque non recte occurreret, qui sic cauillaretur: qui in morbo sunt, sani non sunt: omnium sapientum mancipia in morbo sunt, omnes sapientes igitur insaniunt. Vniuersales argumentationes tribus constant terminis, ut mox dicetur, inter se apte collatis. Priuatæ autem seu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, sed non ita apte connexis. Et in particularibus sunt quædā tēporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod sic usu uenit illo tēpore. ut puerum doceo, nam filium tuum doceo: hic suscepit inimicitias cum Cæsare Octauiano, ergo morietur: ante constitutam monarchiam ita erat, postea non item. Sunt aliæ perpetuę uel conditione, uel causa, uel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ sunt, in quibus ex conditione sequitur aliud pro statu præsenti rerum, non pro natura perpetua: ut si ueneris, colloquemur: si uis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: si filius uenisset, salutasset patrē. Ex natura sunt, quum quod inferri significatur naturaliter ad alterū denotatur sequi, ac uelut nasci: in quibus pro si, poni ergo: ut si homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. istæ sunt complexiones de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad urgendum, quod est oratorum, & poetarum: ut apud Silium: Cur uni patriam si affligere fas est, uni sit seruare nefas? Complexio hæc uel de rebus sumit uires, uel de nostra intelligendi ratione, quę nihilominus fundata est in rebus. Inter res sunt, quæ alias uelut pariunt, ut causæ ex quibus aliæ simul sunt cum effectis rebus, ueluti sol & splendor: aliæ præcedunt, ut pater filium. Tum effecta sine causis esse quædam nō possunt, alia possunt: de quibus in prima philosophia disseruimus. aliæ sunt res quæ alias statim subsequuntur, aut præcedunt: ut prognostica, quę etiam nascuntur ex causis, & ordo rerum à natura statutus. nonnulla non queunt, aut non debent, aut non solent esse sine aliis, unde oriuntur coniecturę prudentum, quorum est ex iis quæ antecesserunt, de uenturis dicere: in quibus sunt exempla, & cōparationes. In his omnibus bonæ conclusiones componuntur seruata utriusq; rei natura,

Particulares argumentationes.

natura, ac ratione: ut ignis ardet, ergo fumus est: cœlum rubet uespere, cras ergo erit serenum. aurora est, ante horam erit dies. Sol lucet, dies est igitur. est homo, ergo habet caput, & cor, & uiuit. Catilina uir factiosus & nobilis propter egestatem sumpsit arma cōtra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi sumet. Nasica priuatus occidit Gracchū seditiosum, decet ergo Ciceronē Consulē occidere Catilinam cōiuratorem. In iis quæ mēs nostra è rebus accipit, sunt signa rerum, nēpe uoces, quę inter se collatę aut pares sunt, aut impares, aut oppositę: in quibus ad uersæ, priuantes, negantes, collatæ, auersæ. In istis hoc modo inferimus par, & astruit par astructum, & tollit sublatum: est iustum, ergo æquum. non est iustum, nec æquum. Superius distributum asserit inferius assertum, & destruit destructum: nulla uirtus, ergo nec iustitia: omnis uirtus, omnis ergo iustitia. Inferius assertum ponit superius non distributum, sublatum tollit etiam nō distributū. homo ergo animal: nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid si nullus sit homo? dicet aliquis, iam non est animal supra hominem qui nullus est. sicut homo superius nō dicetur Troianis, quum nullus est Troianus: neque enim hic omnia cōsicimus in intelligentiam, sicuti quum de significando ageremus, sed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt uires conclusiones illæ, quæ à restricto exeunt ad laxius, ut à uoce affecta ad simplicem: est homo albus, ergo homo: est canis Socratis, ergo canis, nam moderatum angustius est soluto, nisi sit affectio ex earum ordine, quæ auertūt, aut tollunt: ut uita saxi, ergo uita: homo pictus, ergo homo: ferè omnia, ergo omnia. Sic à uerbo substantiuo cui aliquid additur, ad idem simplex uenitur: ut est miser, ergo est: quin etiam ab omni alio uerbo: nam est, omnia capit, præter ea, quæ non tam in rerum natura esse intelliguntur, quàm in Potestate, aut in animo & cogitatiōe nostra: ut significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus uiuit ut poēta: & Aristoteles dissentit à Platone. Philo Platonizat, & Plato Philonizat. Aliud est Chimæra, quàm Antichristus: ad mentem enim spectant hæc, non ad existentiā rerum. Relata uox in eo, quo refertur, & sublata tollit relatam, & posita ponit: pater est, ergo filius est: non est pa-

Vocum collatio.

ter, ergo nec filius. non tamen sic, uideo patrem, & filium igitur. in essentia enim relata sunt, non in uidendo. Sic uero recte, si lædo hunc confœderatum, lædo & illum alterũ: nam in hoc sunt confœderati. Aduersa, & auersa, & priuatia magis se tollũt posita, quàm uel ponunt posita, uel tollunt sublata: est album, est uidens, est homo, non ergo nigrum, nec cæcum, nec equus. Non tamen si non est album, est nigrum: multa enim sunt media. non est cæcus, uidens igitur: nam catulus ante nonum diem non est cæcus, sed nec uidens. Lapis itidem neutrum est. Si tamen sint pugnãtia absque medio, ut sanum, ægrum, quod dicit Aristoteles, & in suppositio iam apto, & congruente, alterum confirmatum interimit pugnans, ac uice uersa: non est hic homo cæcus, uidens ergo: non æger, sanus igitur. Ex istis complexionibus priores illę quæ de rebus omnino sumuntur, nullius sunt artis certæ, sed cuiusque in sua. uidelicet de hac iudicabit medicus, accessio est febris, cor ergo palpitat plus iusto: de hac nautæ, ludunt in sicco fulicę, ergo instat tempestas. Istæ posteriores magis sunt dialectici, sed ita, ut id instrumentum unusquisq; usurpet in sua arte, neque enim dialecticus de hac cognoscet, triangulus omnis habet duos angulo rectis pares, ergo Isoscheles, nisi illam quoque cognoscat, & Isoscheles est triangulus, quod docet geometria. Distinctæ sunt hæ connexiones, & uaria acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, ascensus, descensus, comparationes, exempla, epagogas, gradationem, soritas, dilemmata, Antistrephontes. Enthymema quid sit, non satis conuenit: sed inter plures constat esse imperfectum syllogismũ, id est oĩa argumentationũ genera quæ proposui mus. Nã Rhetores quidã argumentationẽ ex cõtrariis uocauerũt, propterea q̃ quę ex illis fieret esset acutissima: ita nomẽ cõmune cessit in ius uni⁹ tanq̃ ꝓprium: quẽadmodũ Poẽtã Græci Homerũ uocant, Latini Virg. ἐπιχείρημα aggressionẽ sonat: nõ est gen⁹ argumẽtatiõis, ut uidet, sed ad ordinẽ ptinet, ut in acie primani: est cm̃ intẽtio, qua aggredimur propositũ thema. Ascẽsus est à singularibus ad uniuersale, descẽsus cõtrà: sed in priore cõiũctiue ascẽdit ad uniuersale distributũ, disiũctiue ad nõ distributũ: sic etiã descendit: de quo antea memini, Exẽplũ est, quo aliquid per

Enthymema.

Epicherema.

Ascensus.

Descensus.

Exemplũ.

simile probatur. Scipio malut exulare, quàm libertatem patriæ imminuere: ergo idem est cuiuis bono faciẽdum. Nã illa quæ per negationem enuntiantur, similitudinis sunt, ille non fecit, tu facies: quasi tibi non est faciendum. Comparatio in quam frequẽs exemplum incurrit, fit in tertio. Marcellus nõ ademit uictis libertatem in bello, tu adimes in pace: aut à maiore, aut à minore, aut à pari: non feretis uos exiguas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres profuderũt sanguinem, & uitam? multi sola prudentia fulti affectiones suas habuerunt in sua potestate, nõ habebit uir sapientiæ assectator? Socrates philosophus iniurias dissimulauit, idem te decet facere philosophum. Epagoge siue inductio & ascensum, & exempla capit. Socrates est in ea multus, tum artes omnes sunt sic inuẽtę, ex singularibus experimentis, quæ sensus ostenderunt, collecta artis regula mentis artificio: & si non raro etiam singularia illa ad solum animum pertinent. Socrates ad aliquid probandũ multa similia cõferebat, ut quum in illis esset datũ, puderet nõ dare in eo, de quo agebatur, quum uersaretur illud in controuersia. Rodolphus Agricola ascensum enumerationem, ἐπαγωγὴν inductionẽ uocat: quia ex aliquot inducitur auditor ad credẽdum. Itaq; Epagoge est similiũ enumeratio partiũ, quæ per collationẽ eò peruenit, quò intendit. Gradatio quũ multa sic sumunt, ut ex primo inferatur secũdũ, ex secũdo tertiũ, atq; ita quocũq; alio numero: quod Diophãtus uult, mater uult, quod mater, Themistocles, popul⁹ Atheniẽsis, ergo qd⁹ puer Diophãtus, & po. Atheniẽsis. Cicero. 1. de legibus: quibus ratio à natura data est, eisdẽ & recta ratio data est: ergo lex, quæ est recta ratio in iubẽdo, & uetãdo: si lex, ius quoq;: at omnibus ratio, ius igitur datũ est omnibus: cuius norma ex Aristotele deducitur in categoriis. Quãdo alterũ de altero prędicatur, ut de subiecto, quęcunq; de eo quod prędicatur dicuntur, omnia etiã de subiecto dicuntur: ut homo de homine hoc aut illo prędicat, animal uero de homine, ergo & de hoc homine: is enim est homo, & animal est. Itaq; si duco genus à Cæsare, & ab Aenea: si ab hoc, & ab Anchisa: quoniã Cæsar ab Aenea Anchisæ filio. Item quicquid sequitur ad illationem bonæ conclusionis, sequitur etiam ad propositum

Comparatio

Inductio.

Gradatio.

eiusdem.

Coaceruatio. eiusdem. Coaceruatio est, quum addendo uel detrahendo cumulo nusquam fisto, sed probo nec confici unquam, nec destrui: ut de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de acetuo tritici: quem si unum granum non efficit, nec duo? si nec duo, nec tria, nec in quantocunq; numero. Cerci soron uel soritas nominant. Dilemma est argumentum cornutum, in quo duobus propositis quodcunque eligas, capiere: si ducis formosam, habebis communem: sin deformem, molestiam: si diues erit, fereda: si pauper, alenda. eiusmodi colligendi ratione uidetur significare Cicero Hortensium permultum uti consueuisse: nam in diuinatione aduersus Verrem sic inquit: Te uero Cæcili quemadmodum sit elusurus, quàm omni ratione iactaturus, uidere iam uideor: quoties ille tibi potestatem, optionemq; facturus sit, ut eligas utrum uelis, factum esse, nec ne: uerum esse, an falsum, utrum dixeris, id cõtra te futurum. Antistrephon quod à Cicerone nominatur conuersio, dissolutio est dilemmatis: si ducis formosam, habebis uoluptatem: at si deformem, nõ communem: si diuitem, alet te: sin pauperem, nihil exprobrabit.

Dilemma.

Antistrephon.

DE SYLLOGISMO.

SEquitur uera, & germana, & perfecta argumentatio, quæ à Græcis syllogismus dicitur, id est collectio, à Cicerone ratiocinatio, nos de nomine non erimus soliciti, uetcribus utemur uocabulis: ea enim solum in ijs uerbis, & ea significatione efficax est, sed sepositа omni significatione, & in alijs eadem facie ac forma, id est nodi ratione, & congruentia partium inter se: quemadmodum docuimus: ideo propriè ad dialecticum pertinet, & huius unius est artis. Diffiniatur autem nobis sic: ratiocinatio est collectio trium enuntiationum in quibus tertia quæ inferri significatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur: naturaliter dico, ut aliud nihil sit extrinsecus necessarium, sed natura sua ex eis nascatur sine supplemento intelligentiæ: nã qui eo indiget, is affectus syllogismus non est, uel sic: Syllogismus est comparatio duorum ad tertium, ex qua nascitur illorum duorum habitus inter se, ut uel nectantur, uel dissoluantur. Huius hæc

Ratio syllogismorũ.

hæc est in natura ratio: quoniam quæcunque uni tertio cõgruunt, inter se congruunt: & quæ inter se congruunt, eodem modo congruunt tertio: ut si Isoscheles sit par duobus angulis rectis, & schaleron sit item par duobus angulis rectis, Isoscheles & Scaleron pares sunt. Et contrà: non tamẽ consequitur, ut si tertio alicui non sunt apta, nec inter se sint: nec enim Isoscheles & schaleron congruunt circulo, Ideo ex mere negatiuis nihil infertur. Et quæ una in parte congruunt illius tertij, non necesse est congruere inter se: ut Isoscheles & quadratum cõgruunt cum scaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen ullo modo congruunt inter se: ac ne si totum quidem, ut angulus acutus totus conuenit cum parte Isoscheli, & rectus cũ parte quadrati, illa tamen inter se sunt omnino diuersa: ideo nec aliquid efficitur, quum medium est in utraque particulare: de singularibus aliàs dicemus. Videdum etiam ne quod in parte dicti est prius, in toto cõcludatur: quocirca haud rite ex non distributo distributum colligitur. Sed quatenus quum unum congruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino uel congruere, uel non congruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex uniuersalitate & particularitate particularitas: semper enim minus est ac deterius quod exprimitur. Tota uis syllogismorum in eo est sita, ut ex uniuersalitate inferatur uniuersalitas, uel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndum ut integre sumatur medium, & quicquid in præmissis non est medium, nec pars medij, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahẽdo, quod quidem sensum uariet, & seruata eadem significatione uerborum, ne fiat equiuocatio uel amphibologia. Ergo sumantur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non congruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem fiunt collationes seu connexiones quas cõbinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium ut mensura est duorum, ideo postquã perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorũ duorum cõsideratur, hoc enim quæritur per mensuram: quare in id quod efficere & comparare

rare uolumus, medium non intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur uulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionem, tertiã illationẽ in quo sicut arbitror, commutatæ sunt uoces. Nam Cic. quem ille sequitur, cõtrã, item Quintilianus qui maiorẽ enuntiationem uocãt propositionẽ, minorẽ assumptionẽ: alij maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directe concludere, ut maius extremũ dicaf de minore: indirecte contrã. Capella directim inferre, ac reflexim. Explanemus hęc per exempla apte ad usum. Comparationes sunt iste. Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totũ capietur ab a: ut si tres trianguli pingantur, quorũ unus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quam diximus esse canonem actium omnium, & uitæ totius. si manente proposito, illatio infirmetur, duo contradicentia concedentur, uidelicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, fane illud c, dicitur si omne c est b, etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a: alioqui non omne b erit a, nempe d: ita hoc d erit a: atqui idem ipsum nõ erit a. In ijs quæ concludunt directe ex contradictorio consequentis cum minore, infertur contradictorium assumptionis: hæc est uia ad facilius inueniendam rationem examinandæ bonitatis connexionis. Verum capiamus, quo res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam, sed uoces significãtes. omne uirtus est bonum, iustitia omnis est uirtus, omnis igitur iustitia est bonum: nõ quin sine significatione res sit ex ista structura ualida, sed minus perturbatur ingenium in significantibus, q̃ in literis propter minutiã earum. Quod si concluditur omnem iustitiam esse bonũ, inferetur etiã aliquam iustitiam esse bonam: scilicet ad omne sequitur aliquod: aliquã iustitiã esse bonam, etiam aliquod bonũ esse iustitiã: nã hic tantũ trãsponũtur uerba, sensus restat idem. Quocirca de ijs quæ adæquantur, aut se subsequuntur, rarius loquar: putabo enim dictum de alteris, ubi de alteris prædicetur. Itaq; prima hęc forma uocetur à nobis, ut uulgo Barbara:

Directe cõcludere & indirecte.

barа: ne in eo, quod nihil refert, affectare uideamur discedere à trita & uulgari uia: in quo satis liquet ex uniuersalitate confici uniuersalitatem, ex particularitate non nisi particularitatem: quoniã quod erat particulare in ratione, tale est in iudicio illationis. Licebit omnes formulas regulare per normam illam, quã posuimus de congruẽtia duorum ad tertium. Sed ut apertius & compendiosius præcipiamus, omittetur deinceps: satis fuerit de principio attigisse, unusquisque per se examinet: nam hæc seorsum melius intelliguntur, quàm in cumulu. Secunda coniunctio: Si omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia est uirtus, utiq; iustitia aliqua est bona: nam detur oppositum, nulla iustitia est bona: ergo neque hæc iustitia, quæ est uirtus. per assumptum ergo aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: hæc dicitur Darij: ex particularitatibus, collecta est particularitas, id est quæ in præcedentibus fuerant particularitates, manent in consequente. Tertia, si nulla uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, nulla uirtus est bonum: detur diuersum, aliqua iustitia est bona, & eadem est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona: sit Celarent. Quarta, si nulla uirtus est bona, & aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: sumatur oppositum, omnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico illam, quæ per secundam est uirtus: ergo hæc uirtus est bona, & tamen nulla uirtus est bona. sit Ferio. Quinta, si omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia non est uirtus, nihil efficitur: collatio est ut uocant inutilis: quippe proceditur à non distributo ad distributum: bonum sit maius uirtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal. nisi quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod animal non est: ut animal non distribuatur. Sed nemo sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alij sophistæ has uocant de inconsueto modo loquendi. Sexta, omnis uirtus est bonũ, nulla iustitia est uirtus, non potest hæc nasci. nulla iustitia est uirtus, nec aliqua iustitia non est uirtus. nam bonum quod non erat prius uniuersalitas, nũc fit. Instaretur, si bonũ superius esset ad iustitiam animal, lapis, homo. Sed sic indirecte, aliquod bonum nõ est iustitia;

Barbara.

Darij.

Celarent.

Ferio.

tunc

tunc omnia remanent, ut oportet. cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiam est uirtus, secundum priorem assumptionem: quare hæc iustitia
Fapesmo. est uirtus, quod est cõtrarium Secundæ. Fapesmo uocatur. Iam ueniamus ad sextam, si omnis uirtus est bonum, & omnis uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: detur aliud nulla iustitia est bonum, ergo neque hæc iustitia: ostensa illa, quæ sit uirtus per minorem: itaque hæc uirtus nõ est bona, & tamen omnis uirtus est bona: uniuersalis non potest inferri, omnis iustitia est bonum. sumamus uirtutem minorem bono, & iustitiam maiorem bono: Sic omnis homo est animal, omnis homo est corpus: nec contrà: nam item
Darapti. contra sumam. Sit hæc Darapti. Septima, omnis uirtus est bonum, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est uirtus, iuxta secundam: quare nonnulla uir-
Datisi. tus non est bona: & tamẽ omnis uirtus est bona. Sit Datisi. Octaua, omnis uirtus est bonum, nulla uirtus est iustitia, ergo aliquod bonum nõ est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersione minoris, Nulla iustitia est uirtus: & tunc facile probatur ad regulam, ut factum est. ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pẽdet ex alio. si quis
Fapello. tamen nomen requirit, uocet fanè Fapello. Nona, omnis uirtus est bonum, aliqua uirtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia non est bona, si iustitia sit minor bono: omnis homo est animal, aliquis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est animal: à non distributo ad distributum concluditur. sed uel illa nascetur de inconsueto loquendi more, aliqua iustitia bona non est: uel hæc indirecte, bonum non est iustitia. nã si quis non acquiescit, transeat ad aduersum, omne bonum est iustitia, atqui uirtus omnis est bonum, quare omnis uirtus est iustitia: quod est cõtradictorium assumpti. sed accipit uires à Barbara, ideo
Barboco. etiam relinquatur: sit tamen, si quis uelit, Barboco. Decima, nulla uirtus est bonum, omnis uirtus est iustitia, non potest inferri uniuersaliter, nulla iustitia est bonum, si iustitia sit superior bono: nullus lapis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substantia est homo: sed sic, aliqua iustitia non est bonum: detur oppositum, omnis iustitia est

tia est bonum, ergo & illa iustitia, quæ est uirtus: itaque aliqua uirtus est bonum, & nulla uirtus est bonum. Felaptõ
Felapton. dicitur. Vndecima, nulla uirtus est bonum, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia non est bona: detur diuersum, omnis iustitia est bonum, ergo & hæc, ostensa illa quæ est uirtus: & tamen nulla uirtus est bonum: dicitur Ferison.
Ferison. Duodecima, aliqua uirtus est bona, omnis uirtus est iustitia, ergo aliqua iustitia est bona: cedo oppositum, nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est uirtus: quocirca aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona:
Disamis. dicitur Disamis. Tertiadecima, aliqua uirtus est bona, nulla uirtus est iustitia, non infert, aliqua iustitia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distributum: fit apertum, si uirtus sit amplior quàm iustitia: aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal: sed sic indirecte concluditur, aliquod bonum non est iustitia: detur aliud, omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum quod est uirtus: itaque uirtus est iustitia, & tamen nulla uirtus est iustitia:
Ferisco. uocetur Ferisco, nam ad Ferio pertinet, si quis assumptionem conuertat, & de maiore fiat minor. Quartadecima, Aliqua uirtus est non bona, omnis uirtus est iustitia, ergo aliqua iustitia non est bona: cõcedatur oppositum, omnis iustitia est bonum, & omnis uirtus est iustitia, ergo omnis iustitia est bonum: quod contradictorium propositionis
Bocardo. ex Barbara sumit uires. sed forma per se solet poni, Bocardo dicta. Quintadecima, omne bonum est uirtus, omnis iustitia est uirtus, nihil efficitur ob medij particularitatem in utraque. Decimasexta, omne bonum est uirtus, nulla iustitia uirtus, nulla iustitia bonum: nam ponatur, aliqua iustitia est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia: ostendo illud bonum, quod est uirtus, per priorẽ, ergo aliquod bonum est uirtus, quod est oppositum secundi assumpti: uocatur Camestres. Sextadecima, omne bonum est uirtus, aliqua
Camestres iustitia non est uirtus, aliqua iustitia non est bona: nã si omnis iustitia est bonum, ergo & ista iustitia, illã indico quę non est uirtus: itaq; & hæc iustitia est bona, quę nõ est uirtus. aliquod igitur bonum non est uirtus, quod est contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decimaseptima, Nul-
Baroco. lum bonum est uirtus, omnis iustitia est uirtus, ergo nul-

la iustitia est bonum: nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est uirtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est uirtus, ergo aliqua uirtus est bona, quod est contradictorium propositionis: uocatur Cesare. Cesare. Decimaoctaua, nullum bonum est uirtus, aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonum: indico ergo illam iustitiam, quæ est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona, Festino. quod est contradictorium assumpti prioris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modo positę sunt, transmutatione sumptionum distant: ut quum dicimus, omnis uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, si dicatur, omnis iustitia est uirtus, & omnis iustitia est bonum. In istis eodem modo concludetur, quo in aliis, sed indirecte: ut apud illum, omne peccatum est actio, omnis actio uoluntaria, ergo omne peccatum uoluntarium: & apud Ciceronem, quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est. Si quis tamen uelit directe concludere, hoc tantum deuitet, ne à particularitate ad uniuersalitatem transeat: omnis iustitia est uirtus, omnis uirtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: ut quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in utraque dictum, secundus: quum in utraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæ formæ, ac uelut gradus, Barbara, Darij, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferisco, Bocardo. Neque hic spectauimus quæ effata possent inferri, sed quæ sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantijs, aut uniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad inconsuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non sunt in communi usu: omnis uirtus est omne bonum, iustitia est omnis uirtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis uirtus est iu-

est iustitia: ut fiat secundi ordinis. & illa, omnis uirtus est omne bonum, par est huic, unaquæque uirtus est quodcunque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse uera: nam si duæ sint uirtutes, & duo bona, non potest ullo pacto uera esse. Cæterum formæ illæ primi ordinis efficacissimę sunt, propterea quòd paratam ostendunt refutationem, si quis non assentiatur, & maxime congruunt naturæ: uidemus enim rudes atque imperitos homines plurimum illis uti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum uolunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probarique: quod fit uel sumptis pronitiatis paribus, seruatis eisdem terminis, uel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuersis uel commutatis propositis rationis, uel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Et unaquæque forma reduci tur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, ut quam uocalem sequitur s, effati eius sumatur æquiualens: ubi p, sumatur quæ astrictior elicitur: ubi m, commutentur sumpta: ubi c, ad contradictorium deducitur: uelut Cesare, nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal. primæ æquipollens, quę idem retrorsum ualet, est hæc, nullus lapis est animal: fit m Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxũ animal. In Baroco sic, omnis homo est animal, aliquod cãdidum non est animal, ergo aliquod candidum nõ est homo. Sic, omnis homo est animal, omne candidũ est homo, ergo omne candidũ est animal, in Barbara. Ratio hoc omnium est, ꝙ ad paria idem sequitur: ut quod ad bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonũ: & quod ex minori exprimitur, multo facilius é maiori: tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propositi tanquam coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum in omni particularitate, & uniuersalitate: ut, cuiusque docti libri sunt accurate perscripti, Budæus est unus é doctis, illius ergo libri bene & diligenter sunt perscripti: nullus superbus placet D E O, nonnulli hominum animi grati sunt D E O, aliqui ergo illorum non

Reductio.

Reductionũ ratio.

sunt superbi. Nullum æquum iudicem uideo, Morus est æquus iudex, illum igitur non uideo: ad eundem modum in cæteris. Si quis sumat semper, nunquam, aliquando etiã, aliquando nõ, omnia illa genera syllogismorum effinget, quæ prius obseruabuntur, quæ modo diximus, ut omnia sint parta. Claymondus semper aliquid meditatur de literis, heri conuenisti Claymondum, ergo heri conuenisti aliquid meditantem de literis. Eodem modo ubi uniuersalitas intelligitur: uirtus est bonũ, iustitia est uirtus, ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermonem, aut qui bono uiro committit, ergo bonus uir non est ebrius: in Felapton, nam & ebrius uniuersaliter capitur, & bonus uir Quod de affectis quæritur possibile, impossibile, necessarium, per regulas est censendũ. Possibile particulare est, particularius quam quodlibet tempus uerbi: impossibile uniuersale est negans: necessario uniuersale aiens: meminerimus, quid superius de uniuersalitate & particularitate admonuimus. Sunt quædam uerba, quæ inuoluta rationem syllogismi perturbant, euoluta autem sunt facillima. Tota uoluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, tota ergo uoluptas in brutali animæ portione: nam illud totum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal præter hominem est capax religionis, elephas non est homo, quum sit animal, ergo non est religionis capax: sic enim explicatur, nullum animal, quod non est homo, habet religionem, nullus elephas habet religionem: nam solus uniuersalitatem ad alterum extremum iacit: ut sit, omnes habentes religionem sunt homines, elephas non habet & cætera. Sunt qui ualent in certis uocibus, in alijs non: ut pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non est in hoc campo: nihil concludes, si dicas, albi homines sunt in hoc campo, æthiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi & Germani. Singularitas perinde est ac si esset quædam uniuersalitas: ideóque in ea probos syllogismos contexueris, & quidem in tribus ordinibus. In primo ex aientibus. Ioannius legit, Gasparis filius est Iohannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo

Syllogismi in singularibus.

ergo non disputat: non ualet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributum, nisi dicatur, ut antea aliquis philosophus non est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, philosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophus est: ex negatiua, aliquis Theologus non est Vergara, aliquis Theologus est Vergara, non conficitur Theologum non esse Theologum, sed Theologum aliquem non nullum Theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & idem est maritus, aliquis igitur maritus doctus: & ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupidus: Socrates auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, non sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est, aliquem Troianum aliquem hominem non esse. Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: amicorum omnia sunt communia, dñ & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum: gradationem quidam uocant: ego ut sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: quorumcunque amicorum omnia sunt communia, dñ & homines boni sunt amici, ergo eorum omnia communia: rursum, quæcunque sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominũ si quis uelit gradationẽ nominare, nihil impedio. Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: ut quisquis animum excolit, melior est eo, qui negligit, studioso sapientiæ nihil est melius, & est, animum ergo excolit. quod optimum est, deesse beato non potest, sapientia & uirtute nihil melius, his igitur uir beatus non caret. & apud Ciceronem. 2. de legibus. Quum omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sunt rationis expertia, nefasq; sit dicere ullam rem præstare naturæ omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. In relatiuis quæ referunt exacte, sumẽdum est antecedens cũ relatiuo, aliter nihil proficit conclusio: omnis homo qui se

Syllogismi multiplices

ſummittit, extolletur, uir ſapiens eſt homo qui ſe ſummittit, ergo extolletur: non tamen ſic, uir ſapiens eſt homo, ergo uir ſapiens qui ſe ſummittit extolletur: nã in ſimili obiicitur, uir ſtultus ac deploratus eſt homo, ergo uir eiuſmodi, qui ſe ſummittit, extolletur: quum nullus ſit talis. In quæ referunt genus, ſatis eſt ſumere antecedens: ut omnis ſophiſta eſt rixoſus, qui & cauillatur, Lucianus eſt Sophiſta, ergo rixoſus, qui & cauillatur. Similiter omnis iuſtitia & fortitudo, Cato uel Cicero pro ſimplicibus ſunt: communio naturæ eſt uniuerſalitatis, ac proinde utrunq; neceſſe eſt eſſe uerum: quocirca ab illa ad utranque eius partem recte colligimus, non autem retroagimus. Obediendum eſt & Deo & homini in poteſtate, ergo homini in poteſtate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla eſt in diſſidio reſpublica, ergo non & in diſſidio eſt reſpublica, & magiſtratus auari recte adminiſtrant: quæ eſt disiunctio. à qua ad nullam partem ualet complexio, ſed à parte ad illam. Similiter à diſiunctiua, ſi quis tollat unam partem, ponet alteram: Theologus uel curat animum ſuum, uel alienum, non curat ſuum, ergo alienum: non reflectitur, nam poteſt utrunq; facere. Sed qui diſiunctionis alteram partem ueram uolunt, alteram falſam, bene putant argui à poſitione unius partis ad ſublationem alterius: uel ſedet, uel edit, ſedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certe nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico eſſe corruptum. Si docco non ab Habito, uinco ab Opianico. Si oſtendo ab Opianico, purgo Habitum: nõ uidetur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab utroq;: & ſi non in illis, certe in aliis, quemadmodum ſupra demõſtraui, poſſe partes omnes diſiunctionis ueræ ueras eſſe. Iam à cõditionali. Quæ ponit conditionem, ponit ſequens, qui tollit ſequens, & cõditionem, nõ uice uerſa. Si eſt uirtus, eſt bonum: eſt uirtus, ergo bonum: non eſt bonum, ergo nec uirtus. ſi eſt uirtus, non eſt bonum: eſt uirtus, ergo non bonum: eſt bonum, ergo non uirtus. ſi non eſt uirtus, eſt bonum: non eſt uirtus, ergo bonum: non eſt bonum, ergo uirtus. ſi non eſt uirtus, nec bonum: non eſt uirtus, ergo nec bonum: eſt bonum, ergo uirtus. Hi quidem ſyllogiſmi, quæ eſt mẽſura & regula, qua alias argumentationes cenſemus. Nã enthymema fiet uniuerſaliter bonum, ſi ad eum reducatur. Sed enthymema eſt bifarium, aliud quod ex ſignificationibus uerborũ ualet, ut homo currit, ergo animal mouet: aliud quod quadantenus ex uerbis, ut quod habet aliquid in utroq; pronũtiato idem, obiectũ uidelicet aut dictũ: ſicut Socrates uere philoſophat, Socrates ergo cõtẽnit opes & gloriã. Socrates nihil habet arrogãtiæ, ergo philoſophꝰ aliquis nihil habet arrogantię: & hoc ſolum reducitur ad unũ ſyllogiſmũ: illud prius ad multa. quod fiet primum mediꝰ inuentione, propoſito Themate quod uelis probare, aut improbare: ut homo eſt albus, non eſt homo albus. Videndum primum quid ſuperius, quid inferius, quid oppoſitum, aut alienũ ab iis terminis, qui in argumentatione ſunt poſiti: ut quũ ſumo homo & albũ, homini ſuperius eſt animal, corpus, ſubſtantia: inferius Troianus, Romanus: nihil eſt aduerſum: auerſa aut ſeparata ſunt ea omnia, quæ non ſunt homo, puta leo, lapis, odor, ſapor: albor, coloratum ſuperius, hoc album inferius: candidum par, nigrum contrariũ. ſeparatũ, uiride, lætitia, odor, ſapor. Ad concludendum affirmanter aliquid, oportet id pro medio ſumere, quod utriq; terminorum cõpetat. Ad concludẽdum negãter, nõ quod ab utroq; diſcrepet, neq; enim ex negantiis quicquam conficitur, ſed quod uni conueniat, alteri non. Ad uniuerſalem affirmati uam medium oportet eſſe maius, aut par eo, quod diſtribuitur: minus eo quod non diſtribuitur: ſi utriq; ſit æquale, omnia erunt in cõfecto æqualia: ut omne riſibile eſt corpus: medium erit homo, uel animal, ad hũc modum: omne animal eſt corpus, omne riſibile animal, itaque & corpus: colligitur ſolum in primo ordine, ideo in altera oportet diſtribui, tunc erit minus aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus eſſe utroq;: omnis homo eſt animal, omnis homo eſt ſubſtãtia, aliqua ſubſtantia eſt animal: hæc inferẽ in primo & tertio ordine. in primo ſic, omnis homo eſt ſubſtantia, aliquod animal eſt homo, ergo & ſubſtantia. Ad uniuerſalem abnuentem medium uni nullo modo congruat, atq; in hoc incũbat negatio: altero erit maiꝰ, aut par, & hoc affirmabitur: iuſtitia, uoluptas, bonũ,

Reductio enthymematis.

Inuentio mediꝰ.

istud erit medium: nullum bonum est uoluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo uoluptas bona. hæc infertur in primo & secundo ordine: ideo in uniuersali non distribuitur affirmatiua, tunc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negatiæ ut medium ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, uel totum à toto, uel totum à parte, alteri congruat quomodocunque: fit in tribus ordinibus. si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Festino, Felapton, Ferisо, Fapello. in quibus prior est uniuersalis abnuës: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cum illatione, aut minor cum illatione: hic deest maior, illic minor. Sermo cõmunis, & oratores, qui sermoni communi se accommodant, enthymematis ad persuadendum magis utuntur, quàm expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eam potissimum partem agrumentationis, quæ adeo est facilis ex se, & cuiuis exposita, ut sorderet si explicaretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodem modo in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putant sufficere. Solent reduci enthymemata ad primum aut tertium ordinem: ad secundum uero perraro, quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur confectionem, reducitur ad primum. si dictum est idem, potest ad utranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quando dictum dicto, in secundo. Quando uero desit propositio, quando assumptio, hoc est eius cognoscere, qui uiderit, quid desideretur ad perfectam probationem. Reliqua enthymemata, quæ nihil habent commune, ad plures syllogismos reducuntur: homo currit, ergo animal mouetur: infertur hæc sic, homo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscunq; consecutionis nulla est certior coticula, quàm, ut sæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare uel toti rationi, uel cum una parte eius repugnare alteri, &

ri, & rem deduci ad concessionem duarum contradictoriarum: qua examinatione nulla est euidẽtior in natura. Hinc sequitur hoc dogma: Consequens semper meliore est conditione quàm antecedens, aut certè pari. Nam si quid boni habet ratio, intentiom cõmunicat, non contrà. Si quid uero habet incommodi consequens, in argumentum refundit: semper liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum uerum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio: alioqui poterit dari uerum antecedens illati falsi: si possibile est antecedens, & quod conficitur: si quid congruit cum sumptione, & cum intentione, non econtrario: quippe antecedens potest esse falsum, consequente uero: ut studia sunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem, sequitur ad præcedens: nam quod ad posterius, & ad prius, unde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, sequitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam nõ sequitur omne rationabile est album, quod tamen ex prioribus nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti: non uero inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum, & illatio, quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo & hũc, quem tego uestẽ: deest minor, & hic est binarius. Quod si quis de consequente propositæ conclusionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo fortasse nihil prius ambigebat: ut quæ duo sunt in tertio paria, sunt ipsa inter se paria: a & b sunt paria c, ergo & ipsa inter se, quum c indeprehensibili discrimine excedit a, & exceditur à b. b uero perceptibili ipsum a. propositionem putat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in confecto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad priora, ut fraudem inuestiget. Restant captiones pseudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quod de se loquantur, & in seipsas reflectant ueritatem aut mendaciũ, sed hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt ἀναλλάκτως: ut hæc enuntiatio est

De reflexis & insolubilibus.

falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis uniuersalis significat aliter esse quàm est, Epimenides dicit omnes Cretẽses esse mẽdaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credẽdum. sunt igitur ueraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum. quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mẽdax. Apud Lactãtium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somnijs: quæro habebit ne illi fidem, an non? si credit illi, credit somnijs: si non credit somnijs, credit illi. Et crocodilinæ: utrum reddam tibi filium, an non reddam? dic uerum, alioqui non recipies: si dicis redditurũ, retinebo, quia es mentitus. si non redditurum, retinebo, ut fit uerum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idẽ Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse ueras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse ueras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid. nõ ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit uehementer fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippꝰ, quàm dissoluit. ita ut hęc à regula illa exceperint, omne effatum uerum esse aut falsum: idcirco etiam & à nostris hominibus insolubilia nominantur. Sed harum omnium quæstionum una est professio: quoniam uerba, sicut instrumenta alijs rebus accommodantur, non sibi: neque enim cultellus sibi scindẽdo est repertus, aut malleus sibi tundẽdo, sed alijs rebus: sic in uerbis semper alia sunt censenda, per id quod dicitur, nõ idem ipsum. nisi forte in quibusdam iocosis, & puerilibus: ut hęc scripta sunt minio: nam serio quum loquimur hæc scripsi tibi ad Calẽdas Octobres de superioribus significatur, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero ad Atticum, & alibi. Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum post putre Vacunæ.

Similiter

Similiter quum dicimus, omnis homo mẽdax, alij omnes, & ego, sed non in hoc. Iam minime credendum somnijs, alijs utiq; omnes Cretenses mendaces præter illum, & ille, sed non in eo ipso, quod dicit. Quum uicero primam litem reddam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodilinę interrogationi nihil potest responderi: proponat alia, quæ in se non retorqueantur: nam ad illam nihil potest aliter uerius dicere, aut aptius, quàm se nescire: aut aliquid argutum & ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse ueras alijs de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat se esse, & hanc Xantippem esse uxorem suam, & hunc esse Platonem discipulum suum: cæterum ad perfectam quandam sciẽtiam dictum illius pertinebat. Quidam minime necessariam exceptionem addiderunt: Socrates nihil sciebat præter id unũ: ut Varro in Academicis quæstionibus Ciceronis.

(*)

POSTERIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOAN

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE INSTRVMENTO probabilitatis Liber.

MENS HVMANA, QVAE EST FAcultas ueri cognoscendi, naturalem quandam habet cognationem atque amicitiam cum ueris illis primis, & tanquam seminibus, unde reliqua uera nascuntur, quæ anticipationes atque informationes nominantur, à Græcis κατάληψις: Hinc Platonis est orta opinio recordari nos, non addiscere: & animas hominum magnarum multarumq; rerum habuisse cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profecto non magis, quàm habent oculi notitias colorum, priusquam ex matris utero in hanc lucē prodeāt: potestas ea est ad ista, nō actus. Ex principibus illis ueris, paulatim alia uera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed nouitas omnis admirationem parit, quæ postquā aliquandiu in ea subtitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atq; inuestigandum. Ea prouincia iudicio mandatur: unde assensio sequitur eius, quod iudicatum est uerum, & quasi accessio: dissensio autē & auersatio ab eo, quod falsum. est medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit uel ambiguitate distracto iudicio argumentorum momentis in uarias partes, qui est motus & mutatio iudicij: uel quiescēte iudicio, quum à quo impellatur, non habet: & assensio unius, est oppositi dissensio, ac uice uersa. Assentitur simpliciter, hoc est, hoc non est: assentitur, sed pedetentim, & caute, nonnihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quò argumentum impulit, ita adhærescit, ut tamen securus non sit, & fieri aliter posse putet: infirmius etiamnū adhæret, quū illa excūt, suspicor, conicēto, ni fallor, uidetur: & per negationem, nō credo, non arbitror, non suspicor, non memini. Assentitur firme, & secure & omni semoto dubio, quum dicit, scio, cōpertum, exploratum habeo. Aut per negationem, nempe assensum firmum contrarij: res est impossibilis, incredibilis, fabulosa, commētum: quis credat? tu id credis? quæ interdum habent dubitationem, & admirationem magis quàm assensum contrarij confirmatum. Ironia pro dissensione est, sanctus & diligens prætor Verres: homo infans & stultus Cicero. Ex admiratione nascit quærendi cupiditas: in qua primus aggressus uocat quæstio, qua uolumus scrutari de essentia aut inhærente alicuius rei, siue foras exeat ad alium, siue intra seipsum subsistat, qui quærit. Quæstionum alię simplex quoddam responsum postulant affirmationis aut negationis sine argumēto: ut, Dic mihi Dametа cuium pecus? quæ interrogationes nominantur: aliæ rationem & argumentum requirūt, aut certē fusiorem explicationem, quæ proprie quæstiones. Græci ἐρώτημα interrogationem, ζήτημα quæstionem dicunt: quā muis hæc interdum in linguis confunduntur. Rogat quisque uel de re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infinita: nisi quis fortē redigere ad ea loca argumentorum uelit, de quibus statim loquemur: ut totidem ex rebus quæstio existat, ex quot argumenta, per quę satisfit quęstioni. Rogat item de assensu aliorum: quid tu sentis? quid populus? quid senatus, quid Aristoteles aut Cicero? Interdum seipsum. ego ne id credam? mane. expendamus acrius. Tum uenit ad inquisitionem eorū, per quæ uel probando uel improbando acquiescat: cuius hæc est uia: Mens nostra in extrema rerum facie sensuum cognitionem, atq; arbitrium uelut ducem sequitur, sed quem ipsa interdū deflexum de uia iudicio suo reuocat: tum ex ijs, quæ à sensibus diditit, attollit se altius ac penitius se condit in rerum intima: aliaq; assequitur, & eruit occulta atq; abstrusa: sic tamen ut aditus ad incognita, sint prius cognita: ad incerta uero sint certa: credibilia quoque ac uerisimilia ad ea de quibus ambigit. Necesse est enim ut in assensu gradus attollat gradum, & sequentium adminiculum sint, quæ præcessere. Neque fieri potest ut in cursu ad metam perueniat, qui medium prius non attigit: nec in tenebris spectari quid potest, nisi lucem admoueris: ita neque dubia & tenebris obscurata cerni unquam poterunt, si non lux aliqua affulgeat ex ijs, quæ nos uelut spectata iam habemus ac certa. Eundem ad modum in mensuris, in ponderibus res ipsa nos docet, ut quæ sunt iam nobis comper-

Assensuū differētię

Quæstio.

comperta & explorata, quæ probabilia & uerisimilia reddant ea, quibus pro censura admouerentur talia, siue quod consentanea sibi sint, siue quod dissideant. Incredibile memoratu est, quot, et quàm uarias ad ueri inuestigationem rationes humanum ingenium ineat, ac tentet, haud aliter quàm qui rem magnopere abditam in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut non esse duorum modorum altero, aut quia aliquid sit, aut quia non sit: ut, an charus quis Deo? charus, quia pacis & concordiæ amicus, & quia fluxas res non amat: non charus, nam concordiam habet

Argumentum.

inuisam, & amat immodice suum corpus. Ergo est argumentum id, quod tam creditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur. Ordo uero eorum, quæ creduntur hic est:

Ordo credibilium.

Primam fidem arbitramur esse sensuum, hanc uulgus certissimam esse ducit, nec falli se ab illa posse: unde sunt illa, & uocem his auribus hausi: ego hisce oculis uidi. Et Dominus in Euāgelio, quæ uidimus, inquit, testamur: apud Plautum quidam pluris facit oculatum testem unum, quàm auritos decem. sed falli nonnunquam oculorum obtutum & aliorum sensuum aciem res est quotidiana, uitio suo, aut medii, aut obiecti, aut communis sensus, qui nisi aduertat, nihil percipietur recte. Ideo in antiquis Romæ testimoniis illud semper etiam rebus manifestissimis addebatur, ut credo. Verum hęc causa non erat, cur Academia in totum abrogaret fidem sensibus: quasi nihil recte possit deinceps agere, qui semel egerit praue. Sed quod uno tempore erratum est à sensibus, alio corrigitur: quod ab uno homine, sarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessario sensus labuntur, non culpa sua, sed rerum: his subuenit mens, cuius est certius iudicium atque exactius, quæq; deprehenso semel sensuum errore, certius deinceps iudicat. Secundus fidei locus est, quod suus cuiq; affectus suasit: qui quandiu dominatur animo, omnia sui iuris facit, & quamlibet falsa exploratissima ereduntur: nam acumen ingenij & acrimoniam iudicij nebula quadam obducit, ne quid ualeat inspicere nisi per eam ipsam. Interdum quoq; tanta est cæcitas, ut qui perturbationibus tenentur, uidere se uel audire negent, quæ uident, atque audiunt: quandoque reuera alienato mentis iudicio sensibus defungi non queunt: aliàs obstinatione quadam non ferunt affectioni quicq; obsistere: Hinc amāti pulchra omnia, etiam deformissima, & in odio atq; inuidētia nihil satis bene. Quanq; sunt in affectu proni quidam ad desperationem, ij nihil credūt, quod quidem optent euenisse: alij spem habēt cum uoto ad credulitatem propensiores, ad hos etiam quæ uana esse non ignorantur, tamen si affectum moueant, nonnihil impetrāt fidei, ut fabulæ quæ delectationem afferunt: ita enim iudicij uim uoluptas occupat, ut nihil sinat agere, nec expēdere, cuiusmodi sint, quæ dicantur uacet: quippe antecessit affectio censuram, & exclusit. Dehinc sunt argumenrorum, & rationis uires. Tum autoritas dicentis. sed in iis non omnes ad eundem iesse modum habent: sunt qui omnia argumentis tribuant, non tam necessariis, quàm uerisimilibus: alij necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum ingenio suo fidunt. Nam apud eos, qui non tam sibi placēt, maluntq; alienum dictum sequi, q̄ suum ipsorum, maximi pōderis est autoritas: sed autoritates tamē non oēs æqui sunt momēti, de quibus erit peculiaris dicendi locus. At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, ex probabiliū est numero: & uti Quintilianus ait, si quid inter utranque partem conuenit, & cuicunq; nō contradicit aduersarius. Hoc in opere omissis aliis fidei generibus ac formis, de argumentis atq; autoritate differendum est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes communiter possident ex beneficio naturæ. Affectus rapiuntur impetu, antequam rationem audiant: quibus de causis exci tentur, aut resident, non est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunque obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus inuestigant, eisdem argumentorum instrumentis, ac uelut armis in diuersissimo materiarum genere utuntur. Quippe & iurisconsultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in sua peritia atque arte quæsiturus, essentiam scrutatur, inhærentia, causas, effecta: ut eodem penicillo & in tabula pictor Cęsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piscē. Hęc omnia magnis quidē atq; exercitatis usu & prudentia ingenijs in promptu sunt: artis uice est illis acumen & celeritas mentis: uerum tardioribus fuit consulendum. ipsis quoque felicissi-

Probabile

felicissimis subeũt sæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maxime necessarijs, ut sunt humana omnia infirma: optimum factu est uisum eam ipsam inquirendi rationem, & colligendi probabilia, quam omnes communiter usurparent, obseruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quam de inueniendo nominarunt. Ne quoties aliquid esset uestigandum, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis uelut tricis retardatum per tantam immensitatem naturę: & obtuso illi res essent densæ penetrandæ, & obscuræ perscrutandæ in tenebris. Ergo digesta sunt singula, et tanquã in domunculas et
Loci. sedes redacta quos locos dixerunt apposito nomine, quodque Aristotcli placuit inuentori, si Ciceroni credimus, facultatis huius. Est enim locus nomen instrumenti, quo rationem probabilem rimamur: sunt horum nomina tanq; lemmata nartheciorum apud pharmacopolas & unguentarios, quis illi admonentur, quid in quoq; insit narthecio aut capsula: ne omnia euoluere sit necesse, quũ uno aliquo est opus. Verum illud initio statim ignorari non oportet confusam hoc tempore & permistam quandam instrumentorum syluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid unumquodque operi conducat, & quantum, alterius sit cõtemplationis: ut sciat quisque, quantum in præsentia à nobis expectaturus sit: ne fortè maiora aut plura animo præsumens, quàm quod dabitur, satisfactum sibi nõ esse indignetur sua magis culpa quàm nostra. Quæcunq; ergo res in dubitationem uenerit, eam oportet penitus inspici interne, externe, sursum, deorsum, ante, retro, cogitatione & mente omnia perlustrare: ut uerum istud, ad iudicium utiq; nostrum tam multis coopertum & occultatum inuolucris, detegatur, atque in apertum se proferat: nam quum obiecto dictum additur, nisi quæ utrobique latent, expromantur ac conferantur mutuo, non facile utiq; scietur, quemadmodum illa inter se cõgruant. Quocirca multum ars hæc à prima philosophia adiuuat. Spectanda sunt illa etiam quæ de diffiniendo & diuidendo disseruimus: ea enim hunc in modum habent: pro loco est rei essentia, hinc inhærentia, tum actiones, passiones, causæ ipsius, & ea quorum illa ipsa est causa, quæ rem illam capiunt, siue in quibus

bus est & ea quæ res ipsa capit, quæ ad ipsam referunt, quæ ante eam sunt, quę post addita, attributa, quę humanis ingenijs excogitata, & in argumentum sunt assumpta. Essentiam rei patefaciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc insunt omnia, genera, species, differentiæ, seu propria. Tum ea quibus quęque res constituitur, et coagmentatur. Superius illud quod est generis uice essentiam inferioris utcunque demonstrat, in quo non tam est sumendum exactum illud genus, q̃ superius quiddam, ut de diffinitione diximus, ↄ esse superius est ad omnia, eóque Cicero primo Tusculanarum Quęstionum probat mortuos nõ esse miseros, quia non sint. Athenienses iuuenes gymnasijs se exercent: nam id est Græcis omnibus cõmune. Sic ostendit Cicero, si acta Cæsaris confirmentur, potissimum leges Cæsaris debere defendi ac confirmari: quoniam nihil est magis in actis, quàm leges. quærc inquit, acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: quære Syllæ, Cornelię: ita enim leges sunt inter acta, ut homines inter animalia: et recurritur ab inferiore ad superius, hoc est ab indiuiduo ad formam, ab hac ad genus. Qui potes malum negare, quem mendacem uides? & quem tu bonum uocas, nõ uideo quem locũ probitatis tenear. Ex proprietate & differẽtia. Nihil magis est hominis quàm iudicium, moderatio, consilium, ingenium, peritia, disciplina, quum sit animal rationabile, & disciplinæ capax: quid minus est eius, quàm furor, præcipitatio consilij, affectu rapi, rationi nõ obtemperare, præcipitem ruere in quodcunque animo fuerit collibitum? Mitio Terentij arguit se patrem esse, Demeam nõ esse, quòd hoc patrium sit potius consuefacere filium sua sponte recte facere, quàm alieno metu: Hoc pater, inquit, et dominus interest: hoc qui nequit, fatcatur se nescire imperare liberis. At res ex partibus suis cõstant: nec aliud est pars, quàm ex quo cum alio uel alijs quicquam constituitur: quarum alię sunt essentiales & simplices, ut materies & effectio. Alię compositæ, ut quæ ad quantitatem uidentur referri. Ex materie deprehenderunt physici animantes omnes mortales esse: propterea quòd hæc instabilis esset & fluxa, facilcq; mutationibus præberet locum. & Iuppiter apud Ouidiũ ex materia domus fatorum concludit ea esse immutabilia:

Locus ab essentia.

A genere.

A proprio

Totum.

Pars.

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quę sequuntur. Cicero utilitatem funeris Clodij arguit, ꝙ tam multæ deessent partes, imagines, laudatio, & eiusmodi. Ex hominis effectione intelligitur hominem non posse terrenis & caducis expleri, cuius animus cœlestis immortalisq; sit. L. Crassus orator non esse mirandum dixit si Domitius uocaretur Aenobarbus, cui esset os ferreum, & cor plumbeum. Aristoteles colligit pisces respirare, quia haberent pulmonem, & apes non respirare, quia nō haberent: nec suscipere disciplinam, quòd mauditæ sint. Ad partem dixerim pertinere sexum, mare, fœminam. Cōiuncta sunt cum essentia ea, quæ solo casu & uocis mutatione distant, quæ à Cicerone coniugata nominantur: ut sapiens, sapienter, sapere, sapientia: homo, humanus, humaniter. Terentius: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. in quibus duæ sunt concludendi formulę: nam uel ad idem pertinent, uel ad duo: singula ad singula: prius est, si eloquēs est admirabilis, eloquentia est admiranda: alterū, diuitiæ sunt beatitudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniugatis referantur sine adiectione ulla, ualida existunt plerunque argumenta: ut sapere est recte uiuere, ergo sapientia recta uita, sapiens recte uiuens. Sin quid addatur, pinguia & pq̄ infirma. nec illa ipsa superiora satis in toto genere constant: homo est pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philosophi sunt mali, ergo philosophia est mala: hæc est bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionem tradimus non iudicij. Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Cassius Dolobellā: qua lege? Cicero diffinitione legis ostendit optima & maxima lege. Sic em̄ inquit in Antonia. undecima: Quid C. Cassius pari magnitudine & animi, & consilij profectus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolobellam? qua lege? quo iure? eo, quod Iuppiter ipse sanxit: ut omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legitima & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & à numine deorum tracta ratio imperans honesta, prohibens contraria: huic igitur legi paruit Cassius. Nec refert diffinitio ne sit essentialis, an quæ descriptiones nominantur: nam plerunque rei essentia non aliter, quàm ex adiunctis cognoscitur. Hinc sumuntur plurimæ controuersiæ quid hoc, quid illud nominetur: quid sit sacrilegiū, quid furtum, quid postliminium. Alter locus capit inhęrētia amplissimo argumentorum receptu. Primum ex ijs, quę sensibus sunt obuia, & ei sensui, qui communis nominatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac stirpium uires ex colore, sapore, tactu, odore: ut apud Vergilium de iudicio soli:

» Et sapor indicium faciet manifestus & ora
» Tristia tentatum sensu torquebit amaror.

Animantum naturæ ex facie, quod est physiognomorum, medicorum quoque: ut qui morbos etiam ex uoce deprehendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex resonantia: & musici chordarum ex sono. Dicunt fuisse, qui de facie iudicium ferret ex uoce, credo de buccis & naso, nam ea sunt uocis organa. Tum ex odore anhelitus de ualetudine medici ptonuntiant: ex oculorum & uultus habitu cognoscitur, quemadmodum quisque sit affectus. Alius est enim faciei habitus iratis, quàm placidis, lætis quàm tristibus, metuentibus quàm spei & fiduciæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere deum fieri, quòd non esset corpore diuinæ maiestatis capaci. Et barbari formosissimos quosque homines principes faciebant, quòd existimarent in eiusmodi corporibus habitare animos non dissimiles. Hinc illa: pulchros pulchra decent: nō bene olet, qui bene semper olet. Et Dominus apud Prophetam exprobrat Iudææ genti impudentiam: Frons inquit, mulieris meretricis tibi facta est: facies enim pudoris est sedes, & potissimum oculi, qui iudices sunt, quemadmodum animo affecti simus. Pythagoras ex magnitudine pedis Herculis, ut Plutarchus refert, assecutus est, quantus ille esset, quantúmque homines reliquos amplitudine corporis antecederet. Hinc prouerbium, ex unguibus leonem: quæ habent etiam nonnihil comparationis. Ideo ad ea quoq; pertinent, quæ sunt ad rem. Ouidius hominem ostendit esse animalium præstantissimum, ꝙ prona quæ spectent animalia cætera terrā, & cætera. Non ueniunt in hūc locum, quæ quis dixit, sed uocis sonus: nec illa ego uidi, ego audiui, autoritatis em̄ sunt hęc. Præterea externa inhęrētia

Coniugata.

A diffinitione.

Ab inhęrē tibus.

externorū sunt signa: ut ignis celeritas calorē arguit, & aspectus glacici rigentem esse aquam testatur. Sunt alia adiuncta, quæ capiūtur animo, huc uenitur per externa: sed alia tamen fiunt uerisimilia per illa: uelut à leone magis quàm à cane discerptum hominem, ꝙ ea est feræ sæuitia: toxico potius aliquē subito extinctum, quàm bubula. Medici ex rerum uiribus, ac naturis quas ędit quis, si in morbum incidat, cēsent quid maxime ualetudini obfuerit. Huius nationis sunt illa, furenti gladium non tradendū: puero, aut impotenti, ac uiolēto animo publicam functionem non credendum, utique nec ouem lupo. Actio sequitur, quę ut ex interiore quadam ui & ingenio cuiusque rei proficiscitur, ita eam ipsam uim hominibus ostēdit, & declarat, ut naturam fontis uel putei, quam inde hauseris aquam: eodem quasi contubernio passionem colloco: quòd complicatæ ita sunt, ut actio esse non possit, ubi non & passio, & contrà: tum multa actionis creduntur esse, quæ ad passionem alij referunt: ut sensus omnes Aristoteles audire, uidere, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quæcunque quis fecit, dixit, uoluit, cogitauit: nec solum in trāsacto iam tempore, sed in præsenti, & uenturo. Sedes signorum confertissima: conscius sceleris, nam expalluit, fugit, titubauit, odit, nam torsit os, minatus est, indignatus est, torue aspexit. Cicero arguit Clodium insidias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illum moriturum: qualis uir, inquit uetus uebum, talis oratio: & Dominus in Euangelio, à fructibus eorum cognoscetis eos. Ex ijs quæ qs egit, qualia aget: uidelicet sumpto naturæ illius rei uelut gustu quodā: unde collecta sunt experimenta naturę rerū, & efficaciæ eorū, quę utilia nobis essent, quæ noxia. Ex actibus non solum interiora inhærentia, uires, potentiæ, imbecillitas, generositas, degeneratio: perfectus adamas, nam ferro non cessit: ignauus canis, qui lupum metuit: bonus magnes, calybem traxit: Sed exteriora eliciuntur quoque: dulce hoc uinum, quod calfecit. & inter hæc numerantur, quæ quis non fecit, tanquam in quiete sit ratio aliqua actionis: conscius, tacuit enim: robur animi in Tito Annio Milone, quòd in iudicio capitali nō perturbetur animo, non illachrymetur, non deprecetur iudices. Eadem sunt sed φιλοσοφώτερα in Publio Rutilio, & Socrate

Ab actiōe.

crate Platonis: adde etiam, ut puto uerius, & accōmodatiora ad formulam exactæ uirtutis, quæ ille persequitur in apologia eius, item Xenophon. Solemus item dicere, ne diruas, quæ ipse non extruxisti: non uis prodesse, saltem ne obsis. quasi qui illa non facit, par sit eum, nec altera facere. in quo est ceu uis quædam autoritatis debiti officij, de quo mox uerba facimus. Agamemnon apud Homerum uetat Achillem animi & corporis uiribus efferri: dij inquit, huic illa dedere: cur dicat, ne superbias ijs rebus, quas ipse non parasti tibi, sed habes alieno beneficio. explicatū apud Paulū Apostolū, & pie magis: Quid habes ὃ non accepisti: sin aūt accepisti, quid gloriaris quasi nō acceperis? Actio quoque actionem excludit: ne occidat, quandoquidem expoliauit. Modus actionis hic expenditur, quomodo quicque sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nempe persona, aut rei patientis qualitas: ut læsum hominem, & amicum læsum, ac bene merentem magistratum, patrem: sicut in Propheta, uirga percutient maxillam iudicis Israel. & Demosthenes inuidiam conflat Midiæ, quòd in facie ab eo cæsus esset, & quidem coronatus. Coniunctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito à qua fit aliquid, aut propter quam fit: illa efficiens nominatur, hæc finis. poterat efficens causa ad ea uideri, quæ ante rem sunt spectare: ut finis atque effectum post rem. Sed consultius fuit hęc separare, quòd nonnullę causę sunt simul cum effectis rebus, tum percipientur facilius hæc: nec est quicquam periculi, uti postea ostendam, si eadem pluribus interdum sint locis comprehensa. Causarum alia naturalis est, cuius actionis principium ac uis est in ipsius effectionis natura: ut igni calfacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit uis, ut aquæ ab igne feruefactæ calfacere, lapidi excusso ascēdere: sed hæc non diuturna sunt, remoto eo quod uim affert, unumquodque ad naturam suam actutum recurrit: unde est illud, uiolenta non diuturna. Dionysius quum matri suæ uetulę dissuaderet coniugium, quod ipsa uehementer expetebat, leges inquit humanas cogere possumus, naturæ non possumus: nam sunt quædam naturalia, quibus non fit uis, ut in cursu uitæ. Naturali causę alia quadam ratione oppositæ est fortuita causa: in quam & casus & inconstantia incurrit. Hic

Causæ.

rit. Hic malus uersus non est Homeri, nam ille est optimus uates: ita est. sed aliquando poetæ doctissimi uersus ædunt non doctissimos: quandoque bonus dormitat Homerus, ut inquit Horatius. Est & causa quædam propinquior, alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquam gradus, uidelicet ut quæque propius ad effectum accedit, aut longius. In homine primi sunt parentes, hinc aui, proaui, & patria in quo est natus proprior, quàm patria parentum, aut illa, in quam est receptus & ascitus. Nam duplicem facit patriam Cicero, ciuitatis & naturæ: ut ipsi ciuitatis patria sit ROMA, naturę Arpinum: est etiam patria antiqua quę parentes uel auos ædidit, ut Regillum antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidem quatenus genuit, atque educauit, in his reponitur: nam si locus sit tantum, in ijs est, quæ rem capiunt: ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: unde originem habuit nobilitas. DOMINVS in Euangelio: Si filij Abraæ estis, opera Abraæ facite: uidelicet non decet filium boni uiri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges censuram retinebat. Et Cicero secunda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria Pœnum perfidum, auarum Romanum: & comparationem habent causæ: non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati sumus, ut in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum uel auorum, non tamen eius in qua educati, ut in qua nati solum. Neque genitores aut patria ita solis excutiuntur hominibus, sed multo magis in cæteris animantibus, atque inanimis rebus, quia in illis plus ualet natura, quæ uoluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Saguntina quàm Parisiensis: melior hæc quàm Louanensis: canes, oues, boues ex hoc aut illo seminio optimi aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cæteris re-

ris rebus autor cõciliat pretium operi, uel detrahit: uersus pessimus, quia Chærili, aut Mœuij. Oratio optima, nępe Ciceronis: acutum inuentum, quia Aristotelis: ut sint qui damnare metuant, quæ non probant ueneratione tantum autoris. ut quidam uersus Vergilij aut Homeri, phrasim in Cicerone, argumenta Aristotelis, picturam Apellis: hæc enim quis nõ admiraretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, malo cum Platone errare, q̃ cum alijs bene dicere. In remotioribus causis, & in quibus est trãsitus, error solet sæpe interuenire in gradibus, per quos rem deducim⁹. ut rixa causa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac uulnera, unde cædes. nec semper hęc sese ut posita sunt, consequuntur. Ideo etiam causæ incertę nominantur: nam aliæ certæ sunt, ex quis semper illud efficitur, quod sub eis subiectum est: aliæ incertæ, quæ uarietatẽ recipiunt, ut: Causæ differentiæ.

Non semper feriet, quodcunque minabitur arcus.

Non oẽs moritũrus, quibus mors est denuntiata: ex quibus hæ raro, illæ sæpe, aliæ plerunq; officiunt. Est causa inuolũtaria, quę ui naturę sine uolũtate & delectu agit: uelut ignis ardere & calfacere: primi impetus affectuũ sine ratione aliquo rapi: idcirco diminuit illis culpa. sicuti neq; animantes criminamur, si qd egerint ad q̃d instinctu naturæ suæ uidẽtur impulsæ. & minus culpamus stultos, q̃ sapiẽtes, quia minus eligunt: & leges multũ ignoscunt primis animi cõcitationibus. Aliæ sunt uoluntariæ, in quibus uoluntas & electio habet regnum: ut in homine, in cõiecturis quũ factum ne sit, aut fiet, quæritur, prima solet uoluntas cõsiderari, an uoluerit, an uolet. Causæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potentia rei faciundæ. Ergo res pro facta habetur, si uoluntas & facultas eidem adsint: quòd si alterutrum desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare. Nihil habet fortuna tua magius, q̃ ut possis, nec natura tua melius, q̃ ut uelis conseruare quàmplurimos. Plinius Tito Vespasiano. Nec quicquam mutauit in te fortunæ amplitudo in his, nisi ut tantundem prodesse posses, ut uelles. Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, quòd Atreus frater tantum, inquit, potest, quantum odit. Contradicimus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet: nec oberit, quia non poterit, aut nesciet: & de Populo Romano eiusdem ad Atticũ, quũ uideas

uoluntatem ciuitatis solutam, uirtutem alligatam. In facultate sunt ars, peritia, exercitatio, usus. Idcirco ex antecta uita coniecturam oratores faciunt de præsenti, aut uentura: ut Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, & Lucio Antonio, qui locus est apud eos frequentissimus. Et Plato non se queinpiam ait reprehendere, quod luderet, sed quod assuefactionem sibi generaret, quę postea uel inuitum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumentum: uerisimilius Remum uomere occisum, quàm gladio: quippe rusticis illis uomer magis ad manum & fœminam ueneno intercepisse hominem, gladiatorem ferro. Est causa quæ sine qua non dicitur, ut apud Quintilianum in apibus pauperis: In summa iudices quis dubitat, quin ei sit damnum imputandum sine quo non accidisset. Hęc quidem de autore siue efficiente causa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquē spectat, cuius gratia aliqua parata, & quæsita sunt, quæ media dici solent: ex fine de medijs cēsetur, & de eo ipso ex medijs, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumpsit. Ergo de uoluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta: unde est illud Cassij prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitum ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si nō fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quod eo sublato uersaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi præstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratione Cicero. Non est credibile Ligarium bello uoluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad suos cuperet: hæc uero per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem ultro uenisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem tot uictorijs auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modo essentia. Sanctum lucrum, quod in eius mosynis consumet: pia patientia, quę pro cœlestibus ac immortali felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: uir bonus, nam hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationem præbent. Nam ut causæ effectas res arguunt,

Instrumentum.

A fine.

guunt, ita contrà effectę res causas: bona causa, bonum effectum, & econtrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandem causam: ignis calorem, & calor ignem: quæ quum causis respōdeant, ad eundem possunt modū distribui, quo de causis est dictum. Sunt effecta naturalia, ut calor ignis: Sunt uiolenta, quibus adhibetur uis: ut apud Virgilium de opere, diligentia, labore assiduo, qui obeundus est, ut terra aliquid fundat. Sic in multis hominum ingenijs ut aliquid discant, aut recte faciant.

Effecta.

Vidi lecta diu, inquit ille, & multo spectata labore
Degenerare tamen ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret.

& illud Terentij, redis ad ingenium, quasi tu nō malis multo narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectū in quo est casus, ex inconstantia deprehenditur, quod semper sic non euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc casu benececiſſe, natura scelus esse. hic sunt euentus: melior dux Scipio Annibale, quia illū uicit: in quibus uariat fors: nam sæpe meliorem uincit peior, ut Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Ciceronem: adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem iam & exulantem euertit, & perculit ab abiecto. Nō est uerisimile tantum uniuersi, & tam constantem ordinem casu uel factum esse, uel regi: quis credat tam elegantem tabulam casu pictam non arte? Est effectum proximum & remotum: ut uxorem nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniamquidem maximus eorum amor præstat eis idem nolle, & idem uelle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non uult, est certus. Hercules probatur uera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Euangelio Ioannis ex operibus colligit cuius sint filij Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, uel Abraæ. Cicero Antoniana. xiij. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontificis max. fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabāt: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallustium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquam in uita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quàm quod te talem filium genuit. Incertum

Euentus.

affectum: ut hunc occisum ab illo, cum quo simultates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est uoluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnum flagitium meditatum est, & à malitia profectum, non ab affectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimum esse pictorem: & qui sic orat, hominem indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoque iudicatur ex re facta: ut pro Milone, uulnus in latere, quod acu punctum uideretur, pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab aliis quæ sunt propter finem, aut ab eo qui destinauit, ad finem ipsum. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellum, quæ fuit tertij belli Punici causa: & tanta uis telorum in domo Corn. Cethegi suspicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iã ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia naualis, sed non ad bellum Romanum. Nam Massiniſſę cæditur nobis amicissimo. Nō lucratur auarus homo, ut distribuat, sed ut custodiat. Sequitur id in quo est res, seu quod rē capit. Primum coniunctissima sunt inhærens & subiectum: quorum illud est in hoc. & quemadmodum per sensus ab inhærente ad subiectum progredimur, ita indagine quadam mentis ab hoc in illud: ut non posse niuem esse calidam, quòd eliquabili sit materia, quæ calori admota in aquam resoluitur: non posse animum affectibus obnoxium sapientem esse, quòd affectus iudicium omne, ac sapientiam perturbant. Cicero. 5. Tuscula, ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Capit etiam rem, quod est uelut indumentum, & uestitus quidam: ut in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen, & lanugo: quis sæpe probitas, improbitas, seminium, uires, patria iudicatur: in auibus pluma, in animantibus uilli, setæ, uellera, & robur leonis atque ursi ex setis, item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Et duræ per brachia setæ
Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in uestitu, armatura, & quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus

Ab eo in quo est.

nus Virgilianus conuitium ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis: illic & laxas uestes, & fluxa uirorum Velamenta uides. Cæsar ex cinctu iudicabatur mollis & effœminatus: hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo errasset in electione partium, præcinctura me decepit, & dissolutum Quintij animum declarat idem Cicero ex amictu, & illa usque ad talos demissa purpura, pro Habito: & apud Ouidium frigus Scytharum,

Pellibus, & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq; de toto corpore sola uides.

Continentur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc Locus.
minum fuit in utre, ergo sapiet picem. Versatus est hic uir Carthagini, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Luteriæ, altercari. à septentrione spirat uentus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro ex templis circa forum Romanum suppeditari sibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic in- Tempus.
fans potest iam ridere, nam plures quadraginta dies natus. Adiecta & loco & tempori partim naturalia sunt, partim ex humanis rebus atque operibus sumpta. Locus latus, angustus, montosus, planus, maritimus, ad septentrionem, sub hoc cœlo, iuxta aquam, prope syluam: non pugnandum cum equite hoc loco, quia est planus. Dicitur enim equum in planiciem uocare, contrahendus in angustias, de quo est illud, caue ne cæterum in fossam. Tum sordidus, nitidus, splendidus: non est uerisimile regem hic diuersatum in tam humili & sordido tuguriolo. Aristoteles Deo attribuit cœlum pro sede, ob loci excellentiam, in libro de mundo uel quisquis est eius autor. Indignitatē mortis Herculeæ ostendunt illi in tragœdia, quòd non solus esset futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæsaris & Pompeij non potest manifestiorem facere, quàm quòd tantum imperium duobus esset angustum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, sacer, prophanus, noster, alienus, frequens, desertus: tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus, in castris, ruri, in urbe in agro, in uia publica. quæq; sunt in loco oia, coniecturas

hinc

hinc natas suggerũt: ut in oratione Camilli de templis Romanis, & sacris apud Liuium: alia alios locos decent. Non in templo rixandum, non philosophãdum in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait esse, quòd quum causa agatur ante rates, cõferatur secum Vlysses: quippe Vlysses persequentibus Troianis naues deseruerat, ipse seruarat. Cicero timere se dicit, quàmuis dicat pro fortissimo uiro, quòd insolita fori facies dispositis ubique armatis à Pompeio animos terreret: & in eadem oratione, inuidia cædis Clodianæ, quòd occisus esset in uia Appia monimẽto suorum maiorum & in Antonium, quid faceres domi tuæ, quum alienæ tam sis insolens. Hinc illud Laconis ad Milesium delicate nimis sese gerentem, domi non hic Milesia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum Romæ fuisset audacissimus, in cœlo nõ auderet hiscere. Gallum inquit, in suo sterquilinio plurimum posse. Tempus naturale est primũ modi, seu quantitatis: ut prudens quia diu uixit: quid potuit uno die fieri? unde sunt excusationes illæ scribẽtium, quòd exiguum sit tempus ad componẽdum relictum: & tempus numeri quod re ipsa à modo nõ distat, sed tantum nostro uel loquẽdi, uel cogitandi more. Iudæi Domino nostro obiiciunt, quum nõdum esset quinquaginta annos natus, qui potuerit Abraam uidere, iam olim uita functum? hic est ætas: hęc ętas aliam uitam, alios mores postulat: faciat, quia nõ est facturus diu: ut apud Ioannem in reuelatione: Tempus breue est, qui sordet, sordeat adhuc: & in comœdia, prope est pater quum alieno arbitrio uiuendum est mihi. Dicitur etiam contrà: quid iuuat congerere, quæ sis breui relicturus: ut Paulus, de cętero fratres tempus breue est. Itaque qui habent uxores, sint tanq̃ non habentes. Apud eundem multa sunt ex tempore deducta argumẽta: ut hortamur uos, ne incassum gratiam Dei recipiatis. Ait enim tempore accepto exaudiui te, & in die salutis audiui te. Et alibi, scientes, quia tempus est iam nos de somno surgere: tametsi hoc illud pertinet, ut quando tempus est breue, illis nos paremus rebus, quę post hoc tempus sequentur. Sed à tempore ductum est argumentum. Cicero secundo de officijs libro L. Crassum ait magnam laudem ex accusatione Carbonis esse adeptum, quòd ęa ætate ostendit id se in foro optime

ro optime iam præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari: & disciplina atque industria militaris Pompeij demonstratur, quòd tantum bellũ, tam diuturnum, tam longe latéq; dispersum, quo bello omnes nationes gentesq; premebantur, extrema hyeme apparuit, meunte uere susceptum, media æstate confecit: hoc enim non ex qualitate temporis, sed ex mensura pendet: qualitates enim sunt naturales, æstas, hyems, uer, autumnus, rigor, tepor, meridies, uesper. Alia alijs temporibus decent & conueniunt: mane consilium, ut dicebat Socrates, uespere conuiuium. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi terræ, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt, hoc est tum epulantur, quum de cõsilio erat cogitandum, non de uoluptate. Et Horatius de rebus intempestiuis:

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Tum ex nobis: sementis, messis, uindemiæ. Non uexandi nunc agricolæ, quia uindemiæ, quia messis. Nundinæ, mercatus, festum, profectum, tempus pacis, tempus belli, tyrannidis, libertatis. Nam status rerum tempora solent appellari: ut difficilia, periculosa, facilia tempora. Sunt quædam quæ occultius uel tempus significant, uel locum: gaudendum, quia uenit maritus, quia bellum finitum, tempus est: quoniam amicus adest, locus. Iam quæ sunt in alio, uel fuerunt, argumentum de eo adferunt: mirandum non est uinum in hoc dolio acescere, in quo fuit acetum: & omnes esse Oratores, ubi Cicero uixerit. Ab alijs quoque rationibus ac modis, quibus esse in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: ut quod Dominus Philippo respondit, roganti de patre, qui uidet me, uidet & patrem meum: nam ego in patre, & pater in me est. Tum simile est in simili: uelut quòd prætori, aut senatui aliquid interdixisse eum uel statuisse dicimus, quod præcessores fecerint: & honorem Hephestioni habitum pro suo Alexãder duxit: nam & hic est inquit, Alexander. Qui corrupit semina, corrupit anni alimenta, quæ sunt in seminibus. Oratio hæc est acerba, & rabiosa, apparet ergo animum, unde est profecta, nõ fuisse tum æquum, & liquidum. Regnum praue, ac perturbate regi, indicio est. Regem aut consiliarios uel imprudentes esse, uel malos. Rex hoc concessit, non ergo regnum refragabitur: nam

Ad rem. nam in quo alio est regnum? Seges hæc uitiata, & degenerãs prodit, semen ergo fuit corruptũ. Ad rẽ dico in præsentia differri separata: non solum ea, quæ sunt ad aliquid, inter quæ sunt æqualia, ut amici, inimici, sodales, socij, uicini. Cicero ostendit Catilinam esse sententiã urbis, quod nemo tota Italia fuerit nefarius homo, & sceleros⁹, quin se cum Catilina familiarissime uixisse fateretur: oportet te esse malum uirum, qui sis optimo uiro inimicus. Cicero pro Cælio: negat uelle sibi esse inimicitias cum Clodia, quam omnes amicam potius omnium, quàm cum quam inimicam putauerũt: ex susceptis inimicitijs cum magno, arguitur uel magnitudo animi, uel temeritas: quanta sit furia Alecto declarat Virgilius, quòd nec Pluto, nec sorores sint illi amicæ,

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartareæ.

& urbanus ille improbitatem atque importunitatem Tyberij Cæsaris explicuit: breuiter uis omnia dicam, dispereã si te mater amare potest. Sodales: Cũ sancto sanctus eris: quales socij, talis ipse. Demosthenes qualis Philippus esset ostendit, ex his, quibus cum uiuat, & quibus delectetur. Est enim uel conformitas in hoc uel contagies. Vicini ut Cyrenaici sunt superstitionibusediti, uidelicet Aegyptijs cõfines. Sunt ad aliquid Maiora, ut Deus, patria, quæ & locus est & causa, atque origo, quædam etiam relatio, ut parentes ad causas pertinent, & ad hunc ecce tum, diuersa tamen ratione: illic ut genitores, hic ut maiores, & quibus subditos esse liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus, maritus, tutor, patruus, magister. Itaq; illa omnia dei perfecta sunt opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri à tali præside, sed omnia iustissime: & quod est apud Ciceronem de Demerito Phaleræo, ut Teophrasti discipulum possis agnoscere, & in comœdia, Philosophos habet domi: & mali corui malum ouum, Causæ sunt, non secus ac si quis dicat, calidus, quia ad ignem accessit: illa uero sunt nationis huius: Non decet sic uiuere, cui DEVS præest, & adest, Nunc Brutus amaret uiuere sub regno tali, succumberet aulæ Frabricius, cuperent ipsi seruire Caronnes. Minora, quæ ad maiora referuntur, ciuis, subditus, priuatus, seruus, filius, uxor, discipulus: ex familiarium moribus,

bus, quales sint ipsi domini coniicimus: ex populo bene aut secus morato atque instituto, quales ij qui reipublicæ præsunt, & ad quos pertiner morum cura. Terentius: apparet seruum hunc esse domini pauperis, miseriq; quàquam hæc ad exemplar possunt pertinere, quod in causis numeratur. Sed illud Crassi ad Philippum proprium magis est loci huius: non es meus Consul, cui ego nõ sum Senator. Alia sunt relata natura, ut similia, pater ac filius: alia uoluntate, amicus, inimicus: alia fortuna seu sorte, magistratus priuatus, dominus seruus: non uideo cur docere sit turpe, quum discere sit pulcherrimum. Inter hæc sunt temporis locique differentiæ, seu positus, prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: non decet te loqui primum, quum sis postremus: loquere maior natu, decet enim te: non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam hic ordo est loci. In quibus uidendum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si unicum sit prius posteriori illi, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen alia peruenisse Aureliam. In tempore non ita res habet, in quo est uelut unica, simplex linea: ut necesse est autumnum æstati succedere, annum tricesimum, uigesimo: unde iocus ille Ciceronis, fieri non potest, ut quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo fit Pipini mentio, neque hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tanto post fuerunt. At uero prius non euincit fuisse posterius, uel fore, uel esse: ut in procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: ut in Euangelio de Diua uirgine dicitur, antequam conuenirent, repertam gerere uterum: hoc uero non significat conuenisse. Attributa quoque ad fidem accersuntur, quæ ab externis sumuntur rebus: ut diues à pecunia, uel agris: gloriosus à prædicatione aliorum de uirtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab honore, quem ei alij exhibent: & his contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab uxore, discipulus à magistro, quum non effectum aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddã: nam si dicitur efficientia causa est. Seruus à domino, quũ inter se non

Tẽporis, & loci differentiæ,

Attributa,

confe-

conferuntur, sed ad alia: ut non potest docere, quia est pater: non debet militare, quia nouus maritus, perinde est, ac si dicatur, est quod agat domi: non hoc intelligitur attributiue, sed relatiue. Huius uelut domicilij sunt fortunę, ac possessiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & consuetudine: tum omnia adiecta extrinsecus: præclarum bellū, uilis triumphus, magnum argumētum multitudini ad res quam plurimas.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia coniunx?
O genitor, nec te miseret, nataę, tuiq;.

Cōparata. Comparata habent & comparationem, quæ est duorum uel plurium collatio in uno, similitudinem duorum in duobus, aut plurium in totidem. Exemplum coniunctum est cum superioribus, & species illorum, nisi quod hoc tantum est factum uel dictum cuiusquam ad imitationē pertinens, ut decet nos superioribus parere, sicut CHRISTVS patri suo: & rudiorum atque infirmiorum imbecillitati se accommodare, quod Christus fecit in discipulis. Nulla debēt esse ad nos exempla efficaciora, quam Christi. Exēpla ad exhortandum proficiunt plurimum, ut quia se ille ita gessit, par est te idem facere: nō tam probant esse quid, aut nō esse, quam suadent faciendum, uel contrā. itaque argumenta sunt æqui, honesti, utilis, decori & aliorum: quæ sunt in deliberatione posita. Parabolæ seu similitudines alię ad declarandam rem assumuntur, quæ sunt ex ratione dicendi, nō huius tractationis: aliæ ad fidem faciendā, ita esse quid, aut non esse, quoniam nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo uinciatur. porro quæ similia sunt, eandem habent ea ex parte naturam: alioqui non essent similia, at quibus eadem est natura, eadem illis conueniunt, quatenus quidem natura est illis una. Itaque similitudo est par ratio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quam illud illi. Peruntur exempla ex ijs quæ contigerunt, ut historijs: aut contingunt, ut rebus naturæ: uel quæ uideri uolumus contingere, aut contigisse, quod genus sunt fabulæ, & apologi. Similitudo est, ut quemadmodum sol unus omnibus sufficit, ita uox una præceptoris cunctis discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: ut. ix. Aeneid.

An non

An non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes? Luca.
Vis tu magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma iacet? & quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id nō fecisses, ego facerem? A minori ad maius: An tenor habet sedes, Aeneas Iouis proles nō habebit? Si Christi fimbria tam efficax, quanto magis mater? si fœmur Abraæ sanctum propter Christum, sanctior mater Christi. Cæsar apud Luc.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes,

& alia. Vtrunq; permiscetur. ut in. 1. Aenei.

Pallas ne exurere classem
Argiuūm.

minor est Pallas quam Iuno: & plus exurere quam auertere. Comparatio alios quoque inter se locos commiscet: mirandum nō est iuuenem imperitum à sene ueterano ac uetatore circunscriptum. Demosthenes in Olinthia. mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suffragijs decernentes superatos à Philippo esse belligerante, præsente omnibus, nec occasionem ullā è manibus dimittente. In diuersis Diuersa.
sunt contraria, contradicentia, priuantia, distantia: adde huc τὰ πρός τι. Hæc enim ex ijs sunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam nisi collata nihil hic agunt: nigrum uel albū per se inter inhærentia numerantur, mutuo uero commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: aliquis potest esse sanus, ergo & æger: inimicus te fecit ægrū, amicus faciet sanum: iniustitia malum, ergo iustitia bonū. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minime repugnare. & à negantibus apud Liuium: simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: quam multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: cæcus, non ergo uidet: nunquam profuisti, neque nunc proderis. In relatiuis uidendum ut negantia eodem quo affirmantia pertineat: est pater, ergo non filius, intelligendum eiusdem: est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus: ut in ijs quæ eodem nomine reflectuntur.

tur. *Simile* similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, ut dici uulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister sui ipsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt uelut duo, ut alter officio præceptoris fungatur, alter discentis. *Sunt* probationes quædam per contrarii propositionem: si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornat magis quàm probat: quamuis interdum quibusdam sufficit, ἀντίθετον ab Hermogene uocatur: sed propositio alio est argumento fulcienda: uidelicet nocet oculis lucubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed uel negatiuis utimur, uel contrariis rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinem redigitur. Atqui eidem pater & filius sunt grati: & albus & niger color: sed habent magnam ueri similitudinem in pictisque. Lux dulcis, cæcitas ergo acerba: æstas amœna, tristis igitur hyems. Quintilianus in geminis languentibus: Quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri se illud fecisse pro filio. hoc enim ualet, seruare filium tantum est bonum, ut atrox sit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus utroque modo: hoc equi & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quanto magis homo faciet: prius est huius naturæ, alterum comparatorum. Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumentum quoddam propter aliquam similitudinem atq; affinitatem inducuntur. Causæ uiderentur posse hoc loco comprehendi, uerum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quòd eæ latissime paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam eiusce rei causam, sane ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, ut postea docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ causæ uideri possunt, sed abdite. *Signa* quæ uocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, ut occidit, quia

Ante rem.

rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorum genera: est hic illud M. Fabii, quis dubitet mathematicum uera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat cum non esse mentitum? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes, & prædictiones. Serenum postridie, quia uesper rubet: appetere uernum tempus, quia

Candida uenit auis longis inuisa colubris.

Inter quæ sunt, quæ haberi pro causis possent, sed latentibus: ut,

Ventus erit, uento semper rubet aurea phœbe.

Sunt quæ necessario alia antecedunt, tanquam aurora diem, uesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessario: ut feriæ D. Stephani post natalem CHRISTI: in bellis Romanorum triarii post principes: in ædibus atrium post uestibulum. Sunt quæ plerunque, ut æstus post Maium, tepor post aduentum hyrundinum. Alia nonnunquam ex coniecturis: ut principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Pisistratus ad eundem modum oraret Dionysium fore malum, quandoquidem omnes qui arcem Syracusis occuparunt, mali fuerint. Si quid antea factum uel dictum ad imitationem producitur, exempli est: sin ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo rationum uires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ antecedunt. Post rem sunt, quę quoquo modo illam sequuntur: nec interest post rem sint omnino, an post tempus præsens: id quod ulimi quoque in ijs, quæ sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum exactis sumuntur, loci sunt exemplorum: quum ipsa ad alia applicantur, & argumentum præbent in futurum, huius sunt notæ: non arripiendam a Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere: & Pallas Telemacho apud Homerum, sis strenuus, ut bene de re posterorum quispiam loquatur: & apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionem propter sermones, qui erunt de ipsis in Græcia: & quot genera antecedentium posuimus, totidem in consequentibus existimari conuenit.

Post rem.

Quod pro argumento sumitur

In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem qua de agitur pertinēs: hæc autoritas & testimonium & cerone nuncupatur. Itaque non solum dicta comprehenduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, non facta, denique omnia, quis sententia declaratur: ut legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis nocet: & Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quando inferias homo est impensus mini? Quocirca & exempla autoritate etiam censentur mox aperiam: huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In autoritatis uim, rationem & ius niunt, Rumor popularis, fama autore incerto, præiudi quod antea de simili causa uel in eadem, aut rebus ad dem pertinentibus ante legitimum atque ultimum iudi pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui comm

Autoritas quomodo censetur.

nes loci à rhetoribus nominantur, quòd in utrāq; par magnam ueri similitudinem habeant. Autoritas fide matur. Non omnis persona eiusdem est autoritatis. Fi dem, sicut Euripides inquit à diuersis dicta non idem lent fides paratur, si is, qui quid dicit, credatur id scire non mentiri scire eos putamus, qui ualent uel natura, admodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatione Ieres acres q; uel peritia, ut artifices expertos, eos qui rem sum habent, atque experientiam: Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit, aut non uult: non fallere, cui hoc non est futurum utile, cui non est tale causa: nemo enim gratis est malus. unde illa uehemens terrogatio, cur ego fallerem? & illud Græcorum, τί ἐξω ἀπατῶν; Tum uir bonus aut amicus, qui optime non decipiet: nescit fallere puer, demens, uinolentus, rum motus ceu naturales uidentur esse. Ergo autorita ma est Dei, & earum rerum, quas nō dubitamus à Deo fectas. Nam hunc & nosse omnia, & nolle quenquā i dem conijcere, omnes scimus. Neque enim est causa quare obrem id uelit. huius uoluntas ac sententia potissima clarata est nobis ab unigenito eius filio, qui semper eius sinu: hinc responsis, quę patres acceperit & ante C stum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt co ti. his accedunt somnia, & signa ea, quę pro certo habe à Deo mitti: uaticinia hominum diuino numine in

rum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, exta, omina: hinc uidetur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quisquis non ex eius præceptis uitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quædam animorum informationes, atq; inde existunt æquitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano præcipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: uelut philosophi, quique humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriæ, legum latores, & eos à quibus populi, atque ciuitates formantur ad uirtutem & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quòd beneuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dummodo bene de eorum ingenio ac peritia sentiamus, à quibus nunquam falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus iis, quæ parentes dixerunt, quæ nutrices, nutricii, consanguinei, præceptores. In eundem locum cadunt, quæ magni & sapientes uiri iis præceperunt, quos charissimos habebant: ut Cato & Cicero filijs: & in uniuersum posteris, quibus nemo ferè male uult, nisi sit uir pessimus: ut qui dixit, me mortuo ardeat terra: uel qui aliquid ad utilitatem suam uelit eis persuasum, ut qui captarunt diuinitatis opinionē. Postremo uinolentis, & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantum obstat, ut scire eos, quæ dicant, suspicemur: testantur hoc prouerbia, in uino inesse uerum, & puerum ac fatuum uere fateri. Quocirca populus plurimum tribuit dictis hominum diuitum: quòd eos sapientissimos esse censet, qui rem quoquo modo auxerunt: eam esse unicam sapientiam opes parare. Suffragia quoque numerat, non appendit: quod plures censent, id pro uerissimo accipit: unde est morum, consuetudinum, officiorū ciuilium, siue priuatim seu publice custodia: prouerbiorum & dictorum, quæ uulgo feruntur, fides: existimat enim plures minus posse decipi, quàm paucos: & minus esse cur tam multi uno consensu uelint alijs imponere. Sed ex ijs sententijs, quæ sunt receptæ aliæ prudentissimæ sunt animaduersæ, aliæ ab stultitia populari manarunt,

runt. Et apud alias nationes, atque adeo alios homines a
habentur pro sapientibus, & bonis: ubi est exemplorum
efficacia. Græci barbarorum sensibus nihil tribuunt. R
mani Græcorum exemplа rident, ut Scipio apud Titū Li
uium. Solos maiores suos graues homines, magno ing
nio, iudicio, uirtute, probitate esse arbitrantur. Nos Chri
stianos non debent gentilium exempla ad æmulādum a
ducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorum, qui pi
re ac germanè Christum exprimunt, potissimum Christ
ipsius, qui ad hoc nos inuitat, exemplum do uobis, u
quemadmodum ego facio, uos faciatis: ideo Paulus ait, I
mitatores mei estote, sicut & ego CHRISTI. Si quid
uero est inter gentiles probe, mite, pie, sanctè actum, tan
to nos excellentius præstare conuenit, quanto excelsio
est nostra conditio, qui baptizati sumus, lustratique sa
guine illius, quem pater dedit instauratorem priscæ per
fectionis, qua non longe ab angelis discedimus. Eleua
tur autoritas primum, quòd qui dicit, nesciat, atque i
gnoret de quibus loquitur: uel natura, ut sunt mente ca
pti, pueri, tardi homines: uel imperitia, ut qui nullum
huiusce rei habent usum, & si artem teneant: hanc scili
cet parum proficere citra assuefactionem: aut qui hanc
quidem sunt nacti, non posse tamen absque arte bene
censere: quòd ars in uniuersum fit de omnibus, experi
menta de singularibus. Contradicere sibi quempiam for
tissimum est argumentum eum id nescire, quod affirmet,
& detrahit aliis ipsius dictis fidem: tum offensum esse ali
quid eum asseruisse falsum, graue præiudicium est posse
decipi, & esse hominem, & non nunquam asserere, quæ
non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit,
ut qui non animaduerterunt, qui leuiter attigerunt, aliu
ud agentes, homines uani, qui quicquid in buccam. Sic so
lemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex quidem sanc
tus, & incorruptus, sed male edoctus de causa: quod in
præiudicijs affertur: ad quam defensionis rationem mea
quidem sententia potuisset Cicero deducere præiudicium
censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & ma
iestatis autoritate: ut diceret solere eos uti testimoniis
inimicorum, quos ignorent esse tales: simul propter mul-

Autoritas quō eleuat

titudi-

tudinem rerum, quas uno eos eodémque tempore obire
necesse est, non perinde omnia examinare, ac expendere,
ut iudices decet facere, qui ad eā unā rē uacant: adde his in
ciuitate, in quā tot sunt inimicitiæ: ita ut culpa ab eis in
rem & mores hominum deriuetur. Nam ut ipse defendit,
censores de leuitate fuggillat. In scriptoribus si quid cul
patur, sic excusare consueuimus, exempli gratia posuit,
non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: di
xit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula mul
titudo, nec examinat, quæ confirmat. Loca, tempora, per
sonæ, exactum diligentiam, & circumspectionem, aut re
mittunt: in quo non tam autoritas consideratur dicentis,
quàm dicti: dixit inter pocula, in cubiculo, uni amicorum,
inter nugandum, discinctus ad focum. contrà uero in sena
tu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spe
ctatur modus ioco dixit, ridens, dormitans, detorto nu
tu, moto capite, motis manibus, serio, iuratus: quæ o
mnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negli
gentiam Erucij inuasit Cicero ad ostendendum falsam il
lius accusationem in Roscium Amerinum. Præter hæc au
toritati detrahitur pondus, si existimatur uoluisse falle
re. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, nisi sint
praua quædam ingenia, quæ iam usum mentiendi in natu
ram penè uerterint, ut ubi nihil interest sic eos, aut contrà
affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquo
ties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam ha
bemus, etiam quum uera dicit. quod Aristoteles festiue, &
sapienter respondit, esse lucrum mendacium. Sed ferè uti
litatem aliquam suam sectatur qui mentitur, hoc est, quod
sibi putat conducere. Quo fit ut his distinctis & separatis
prudentia & probitate, plus habeat uirium ad fidem pro
bitas, quàm scientia: peritos enim & malos non sapien
tes nominamus, sed callidos, astutos, uersutos, uafros: nec
quisquam se illis credit, nisi sint amici: sed si amici sint,
iam boni uiri esse existimantur. Neque enim hic quæ
ritur qualis sit quisque, sed qualis credatur. Nec fru
stra illud dicitur, uita maxime persuadet. Quæritur à
mentiente utilitas pecuniæ. Hanc solam imperitum uulgus
utilitatē nominat: ideo magnopere fidē abrogat tenui ac

pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat esse fatis, eoq; non facile adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæstus gratia, quum contrà maior sit ferè habendi sitis in his, qui plus hauserunt, & pauperes sæpe præsentibus & qualibuscunq; acquiescant. Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est laudatio, q; numo uidetur tributa, non ueritati. Capitur etiam honor: multa & assentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido: cuius possessio nō minus est, quàm diuitiarum molesta & laboriosa. Præterea in corpore est utilitas: mentietur quis, ut præsentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, uel neci detur: quod in tormentis contingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum uel præsens dolor in imbecillis, uel sequentis pœnæ metus in robustis ueritatis uocem penitus intercludat: unde natum est illud, tormenta & qui perferre, & qui nō perferre poterit mentietur. uoluptates item: plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenæ administris: quo in genere mentientium continentur parasiti. Ex his omnibus deciaratur maxima autoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt secuti, quòd non solum commoda uel pecuniæ, uel honorum, uel corporis nulla spectabant: Sed cum ingenti omnium harum rerum incommodo ueritati parebāt constanter patefactæ & ostensæ. Iā affectus ad mentiendū impellunt, uel sui cuiq;, uel alicui, si inseruire illis stet sententia. Sunt qui ueritate parū se oblectaturos aliorum animos rentur, mendacia admiscent: ut Homerus, & ferè Poetæ: Alii gaudent grandia, atrocia, tragica narrare, ut alios uel rerreant, uel defigant stupore: & se fore admirabiles arbitrantur, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis deiectā tur. In utilitatum nostrarū numerum recipiuntur, quę cōmoda sunt, quibus bene uolumus, quæ incōmoda, quibus male, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, ut mater pro filio, uxor pro marito, & in illum quoq;, qui est irata, ut inimicus contra inimicum: hinc amici contra amicū, & inimici pro inimico inuincibile testimoniū. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quæ in controuersiam uocantur, iam autoritati eius quem dixisse non ignoramus, non est locus. Sed sæpe autoritate

salua, negamus hoc eum sensisse, quod aduersarius ait: aut confirmamus sensisse, quod ipsi uolumus, de quo prius est dictum: tum hoc non pertinere ad nostram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant uim dicti uel facti: uere dixit, recte fecit, sed illo loco & tempore. hoc uero uel post illa, non ita est, nō expedit: notæ sunt hæ quæstiones. Nec uero existimo quenquam admonendum si Cicero referat Aristotelem dicere mundum esse æternum, autoritatem huius sententiæ Aristotelis esse, Ciceronis uero Aristotelem hoc dicere. Rei appellationem in hunc locum reieci, quòd magna ex parte autoritatis sit: ut consilium publicum non debere ex iuuenibus constare, sed senibus, quod senatus nuncupetur: quæritur à quibus senatus nominetur? à Romanis: de eorum autoritate agitur: à Lacedæmonijs: quanta his fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes uocauit, & ad uerbum ueriloquia, tanquam testimonia sunt eorum, qui ea utuntur lingua: uocabula enim alia in alijs linguis habēt etyma. Ita Cicero melius dicit & commodius à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis συμπόσιον, id est comporationem: uel σύνδειπνον, id est concœnationem: & in paradoxis requirere se ait maiorum suorum prudentiam, qui hæc fluxa & contemptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinem uenit omnis appellatio siue nominis, siue prenominis, siue cognominis, siue tituli, & quod Græce ἐπίθετον dicitur, inscriptionis, lemmatis. Aristoteles libro de Mundo ex nomine ipso τὸ κόσμος docet nihil eo esse pulchrius, aut ordinatius. Nam κεκοσμῆσθαι dicuntur cętera, quę fiunt pulchre, atque ordine: non iniuria appellatum Draconem, qui tale uirus efflarit legum. Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui uocetur sereniſſimus: eum qui beatissimus non debere belli miseriis implicari: non fœda & nefaria facinora designare, qui sit sanctissimus. Demosthenes in Midiā, eum qui Thesmothetā læserit, ciuitatē læsisse cōtendit: q; θεσμοθέτης non alicuius hominis nomē sit, sed ciuitatis ipsius. Transiit abuna lingua in aliam. Cic. Philip. Lysidicus ipse in uerbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnū in Epidāno Sumitur argumentū ex æquiuoco: ut ni propius huic picturę assederis, nam est leo, uel scorpius. & amphibologia, ut:

A rei appellatione

Quis neget Æneæ magni de stirpe Neronem.
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo inest sæpenumero festiuus ludus. Noli in æstate incēdi: homo frigidus ne huc accedas in bruma: qui potest Maurus esse pectoris candidi? quomodo hæc percurres æger pedibus? domus opulenta & beneficā, multos enim alit de referta moribus. In nominibus quę destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momenti habet illorum autoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Porcium, quòd Cato cognominetur: quæritur uero à quibus? quantum illis tribuendum? ex ijs quæ de autoritate diximus repetenda hæc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in ijs, quæ ad mores uirtutesque dicuntur pertinere. In quibus uero appellationibus non est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & uelut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hactenus, ut ex euentu ostendamus consilii potius fuisse nuncupationem, quàm casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina, & similia, reliquerunt has cognominationes posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit aliqua, in posterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filij parentibus, non item Athenis & in Asia. Hæc est immēsa illa, atq; adeo infinita argumentorū sylua, quæ uariam & latissimam rerum naturam includit, non solum ad dicendum utilis, sed ad usum uitæ, & sentiendum, & uiuendum. Puto me locum nullum præteriisse, species nō sum omnes persecutus, sed neq; poteram. Sufficit genera consignasse: citius periculum fit, ne eadem diuersis locis uideantur repetita, ut argumentum idem ex uarijs locis credatur deprompi posse. Equidem non adeo cōfudi locos, ut fortasse fis illis uideri posset, qui harum rerum cognitionem distinctionemq; non satis accuratam & exactam perceperūt. Sed longe præstat desumi ex multis locis idem argumentum posse, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non interest, quibus nomunibus instrumenta nominentur, modo sint apta usui:

usui: & commodissimum est artifici multa esse instrumenta, quorum unoquoque si libeat, idem opus absoluat. Est qui parum dextre aliquibus utitur instrumentis: huic si ad idem perficiendum opus, alijs instrumētis succurratur, ingens procul dubio adferetur utilitas. Ita queri ac elici idem argumentum è uarijs argumentorum sedibus posse, fuerit ad inueniendum longe conducibilius, quàm singula singulis tantum claudi: quippe quod quærenti hac uia non occurret, alia præsto erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quàm sint expolita aut elegantia, sed quàm ad utendum idonea. Verum ut exempla omnium magis sint in promptu, ducamus hominem per locos argumētorum: tum quia uarium animal, & materia uberrima ad dicendum, tum quia de illo cognitio maxime necessaria est, nempe quotidianæ tractationis. In substantia hominis est animal, & rationabile, unde conflatur eius diffinitio: hinc liumanus, & humane coniugata: Tum partes essentiæ, materia sumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generosissima res omnium, quæ sub cœlo sunt: partes item mobis externæ caput, os, pectus, brachia, dorsum, crura, pedes: & internæ lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, uenæ, caro, sanguis, os, spiritus: tum cutis, pili, barba, nævus, uerruca. Inhærentia sunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectum, curuum, proportio membrorū, celsum caput, brachia expansa, manus diducta, corde ad sinistram, incessus, uox, uires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, sanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuiositas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, uafricies, atque usus rerum, uirtutes, & uitia. Actionū sunt quæ dixit, fecit, uoluit, tentauit, mouit, pertulit, passus est: causę eius sunt efficientes quidem Deus, & parētes, & quodammodo solum natale: finis naturalis, quem Deus ei destinauit, æterna felicitas: ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit uanos, & noxios sibi, opes, honores, nomē, uoluptates: effecta eius sunt magna profecto & admirabilia, cultura agrorū, ciuitates, leges, literæ, tot disciplinæ, atq; artes, quarū aliæ corpore, aliæ

Homo per loca argumentorū.

re, aliæ ingenio exercentur, partim utroque: instrumentis utitur ingenio, memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus, & quæ extrinsecus sibi parat, ut sunt pennæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, hasta, & alia quorum iniri numerus non potest. Ipse idem homo est finis cæterorum animantium, & omnium quæ sub luna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo V. sereno, salubri tempore, in libertate, in republica Brugis, in cubiculo, in armario, uestitus, armatus splendide, sordide. Ad hominem referuntur Deus, princeps, & rector eius pater, mater, tutor, patruus, magistratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupillus, filius fratris, filius sororis, priuatus, subditus, seruus, uxor, amicus, inimicus, sodalis, socius, commilito, uicinus, ciuis. Tum diuitiæ, possessiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his contraria paupertas, ignominia, obscuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius, seruus, dominus. Denique ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrarium: contradictio est homo, nō est homo. Dissitum est quicquid non est homo, equus, lupus, color, magnitudo, liber. Pro argumentis adducātur maiores, exempla priorum, historiæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo, aut prēmonstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non solum ad arguendum ualere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunque re uelis: ut nō absurde uideatur Agricola Rodolphus existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in conuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendum, de quacunque re quis uellet audire, ex his fontibus ubertatem illam & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, ut nunquam dicēdi materia deficerentur. Duo restant consideranda, quomodo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis utendum. Prius quidem, ut nos utamur, sicut magni auctores sunt usi: Tum ut cognita ratione argumenti, qd aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat uires, sitq; ita cilius infirmari, ac dissolui, si fit opus. Est uero locos argumentorum ex aliis operosius eruere, quam nobis ipsis inuenire.

nire. Nam non habet quotidianus usus rectum illum connectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid uelit efficere, & quo modo: ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars apparcat, & manifestę fiāt insidiæ, partim quod maius robur accedit probationi: sicut punctim ferire, uel ex transuerso grauius interdum est, & letalius. Ita ad inuolucra, quæ res sua sponte ac natura habent, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenii ui, ergo interdum uno uerbo cluditur tota argumentatio: ut consulatum petebat scurra. Nonnunquam totidem sunt argumenta, quot uerba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationē cadit. Iam multis uerbis unica est argumentatio: uidelicet quum unum uerbum, in quo uis inest aliqua, uarie tractatur, atq; explicatur: an non erat resistendum insidiatori? Scilicet prębendum erat iugulum ei, qui uitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumētatione una pars attingitur: non occidet, nam quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinē: ut Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidam putauerunt honestum, utile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ locum: quantalibet cum uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse erit, nihil facere. De faciēdo autem deliberatur: quę sic reducitur, omnis deliberatio est de faciēdo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaque mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est: non magis quam ubi constat quid fieri non posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est: hæc sic, omnis deliberatio de dubiis, nulla necessitas de dubiis, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptionem ubique posuit propositionis loco. Nonnunquam transiliūt relictis mediis. Brutos ego impellerem? ait Cicero, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie uideret, alter etiā Halæ. Hic omissa sunt illa de genere, de facinorib⁹ generis, expulsione regum, & Sp. Melio occiso. Sic etiam à loco ad locum: homo sapiens quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partem sumpserant, sed ad partis accidens transiliunt.

Quomodo alii utū tur locis.

runt. Quandoque ſolum, quod ab aduerſario dici poſſet, præoccupatione quadam notant leuiter: non occidet hæc filium nam hoc ſola fecit Medæa. occultant etiam figuris, & ſchematis, ut interrogatione enuntient, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et uno ut uerbo finiam, ipſi idem maximi autores rationem ſui argumenti, unde prompſerint, quemadmodum concinnarint, aptarint, torſerint, interrogati neſciant ſæpe explanare. Videdum tamen quid efficere ſtatuerint, quorſum ſpectet argumentum, quid intendant. Ad id neceſſarium eſt cognoſcere, in quo uerſetur controuerſia, aut quæ ſit queſtio, non ſolum illa generalis totius cauſę, uel operis: ſed particularis, ad quam argumentum illud pertinet: eam ubi erimus nacti, uidendum multa ne ſint, quæ probent, an unum tantum. Si multa, utrum ſit aliud alius argumentum, an ad diuerſa tendant per ſe ſingula. Sumendum unumquodq; illorum, eíque aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas naſcitur, ac proinde inſtrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ conſtant uno uerbo, expoſita ſunt cognitioni, ut quiuis dicat, cuin qua parte quadrent pronuntiati, de quo eſt controuerſia: quæ uero integra enuntiatione ſimplici aut compoſita, obſcuriora ſunt. uno uerbo cõſtant, quum uis probationis uno in uerbo eſt ſita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffuſa: ut Socrates nõ ducet uxorem, quia philoſophus. Socrati hoc competit: uidendum quæ ſit eius proportionis ratio inter Socratem, & philoſophum, quod nomẽ: non ducet, quia eſt animal moroſum & querulum mulier uxori. Quæro an homo ſit equus, ſi colligo non eſſe, quia homo eſt rationabilis, ad hominem hoc pertinet. Sin uero quia equus non eſt rationabilis, ad equum. Sin utrunque coniungo, duo ſunt loci: ut in hoc, omnis homo eſt rationabilis, nullus equus eſt rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à diſſitis rationem duxi. Quum in argumẽto duo aut plura ſunt uerba, & unumquodque ſuam habet proportionem & locum, conſideranda ſunt ſingula ſeparata. Plato nõ ducet uxorẽ, quia philoſophus, Socratis diſcipulus, ut neq; Thales duxit: in philoſopho eſt inhærens, in altero

Vnde naſcitur nomen loci.

altero cauſa, in tertio exemplum: non mouebit affectus in iudice, quia uir bonus, & Athenienſis, & perinde faceret, ut ſi normam, qua metiſurus quid eſſet, prius inflecteret: primum eſt ex inhærente, ſecundũ ex attributis, in tertio uis eſt ſimilitudinis, quã habet canonis inflexio ad motum animi. Sunt abſtruſiores loci alij, ad quos exercẽdo penetrabimus, ab his quę diximus uelut manu ducti, tametſi nõ perinde laborandũ eſt eruere ex alijs locos, q̃ nobiſipſis ad rẽ noſtrã inueſtigare. Eſt em̃ res hæc quæ uſu potiſſimum conſtat: ut nihil omnino ars tota ſine diligenti & ſedula tractatione profutura ſit: hæc uero etiam citra artem multas habet uires & ualidas: quippe maximi fuerunt oratores & diſputatores acutiſſimi, antęq̃ ars ulla eſſet inuẽta, & ex quorum uſu ac operibus ars eſt obſeruata. Omnia illa quæ ſupra ſunt à nobis poſita tenenda in promptu, ut literarę elementa, non codẽ utiq; ordine inuenienduũ, ſicut nec eodem ſcribendũ ordine, quo literas didicimus. tãetſi præſtabit initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumẽta. Nec omnia omnibus cõgruunt, ſicut nec literas omnes in unum quodq; uerbum infarcimus. Ac ut quæ literæ quibus uerbis neceſſarię ſint, nõ queunt tradi regulę, cõmunis uſus docet: ita in hac obſeruatione contingit, ut qui quibus cauſis loci cõgruant prę ſcribi non poſſit: uidendũ tamen quid uelimus efficere. Cognoſcenda exactiſſime cauſa, & omnia quæ uerſantur in quæſtione animo & cogitatione complectenda: quocirca oportet eum, qui inuẽturus eſt, uerſatum eſſe diligẽter in præſenti quæſtione, & tenere ſaltẽ generalia in ea arte, de qua ſumitur materia dicendi. Si non ſit ex arte ulla, certè ſenſum communem uitæ, quid probabile ſit ijs, apud quos eſt dicturus, quid abſonũ: ad quæ prudentia adiuuamur. Ergo propoſita quæſtione, ueſtigandum per ſedes has, quid ſub utroque termino claudatur, deinde conferenda ſingula cum ſingulis, & cum omnibus: aſſuefactio præſtabit, ut uno quaſi intuitu peruideamus neceſſaria, ſicut in cõiungendis literis. An Clodius iure ſit cęſus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia ſeditioſus. an omnis ſeditioſus iure occidi poſſit: ſi non omnis, an talis? hoc tempore? hoc loco? à tali uiro? Tum quia inſidiatorẽ: an omnem inſidiatorem fas ſit occidere? an hunc? hoc tempore? Nec aliter atq;

in ſyl-

in syllabis & dictiombus in infinitũ fere tenditur, sic in locis. Sunt loci locorum: ut an Milo dignus exilio? non, quia uir fortis: an fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilii, quum Roma semper gerat bella, ñ qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi. Iam an Romæ retinendi tales: & id quidem ascendendo ad generaliora: nam in singularibus est status. An homini conueniat studium? etiam, quia est animal ratione præditum: an ratione præditis conueniat studium? Iam loci quærendi in rationabili. An philosopho conueniat belligerari? non: quia est homo deditus literis, amicus hominum: per locos hominis, per locos eruditi: denique eorum omnium, quæ ponuntur in probatione: si sint in quæsito plura, loci inter se omnes cõmittendi, & comparandi. An omni generi scriptorum commode possit historia admisceri, ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab iis quę ex re, omni illi sermoni qui quid docet: tum ex historia, omni generi scriptorũ admisceatur cognitio rerum præteritarum: iam commode: nam uenuste, nam delectabiliter, nam ad probabilitatem, atq; intelligentiã apposite.

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOAN

IOANNIS

LODOVICI VIVIS DE DISPVTATIONE.

VERITATEM NON PLENE aut aperte acies mẽtis nostræ intuetur, multa & dẽsa obscuritate corporis oppressa, atque hebetata. Sed nos obscuritatem hanc à nobis in res ipsas traducimus, ut eas altissimis ac cæcis admodũ tenebris dicamus obrui, & inextricabilibus involucris occultari. Quo sensu pronuntiauit Democritus, ueritatem in altissimo puteo demersam latere. Ad purgandos autem hosce cortices, ut nucleus prodeat purus: ingenium humanum examinandæ ueritatis facultatem à Deo accepit: cuius functio disputatio nominatur. Nam quemadmodũ uites, nuces, ferrum, aurum putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquisitione ueritatis remotis uel falsis, uel ambiguis ac incertis, ad ea ueniatur, quę dubio procul sint uera. Lux hęc est, quę ingenio nostro infertur, ut per ea, quæ in confesso recipiuntur pro ueris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutentur, quæ nobis sub specie se insinuabant ueri. Sit ergo nobis definita disputatio, argumentorũ ad aliquid pro utra parte nullum est argumentum, nec disputatio potest ulla existere. Duces animi nostri sunt uires illi à Deo ad cognoscendum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinq; nos habere animi functiones scribit, Mentem, Dianoeam, Opinionẽ, Phantasiam, Sensum: horum istæ sunt uires & opera. Sensus lentior est, quàm ut syllogismo discurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quam ut syllogismum expectet. Opinio assensus est. Phantasia seu uisum apprehensio. Dianœa quam sanè cogitationẽ dicamus, est motus: itaq; hæc ratiocinatur, & syllogismo utitur. Hæc quidem contemplationis sunt de anima: sed de his non plura in præsentia dicam, nec accuratius, quàm quod instituto nostro erit satis. Ratiocinatur

Disputatio quid.

Animę qn que functiõ.

ergo cogitatio uel ex ijs, quę mens illi suggerit, uel quę opi-
nio, uel quæ usum. Nam sensus uiso seruiunt: ideo sub ὑπο-
θέσεις à Platone comprehenduntur. Mens ad cogitationem,
quantum assequi potest, uerissima & perfectissima adfert,
uelut axiomata, naturales informationes, & in omnium
animis impressas inculpatasq; notiones, ex quibus aptissi-
mæ ac firmissimæ rationis nectuntur syllogismi: in quibus
est scientia, si alibi usquam. Opinio suppeditat credibilia a-
liàs uera, aliàs falsa: unde existunt syllogismi uerisimiles,
qui secum nonnullam dubitationē important. Visum sum-
ministrat uanas imagines, somnia, hallucinationes, impo-
sturas: ducitur enim phantasia similitudine, quam ex igno
rantia, atque incogitātia coniungit temere, & commiscet,
ut unum ex duobus aut ex multis cōfundat: unde error na
scitur ambiguitate uel uocis, uel sententiæ: ut quum uox plu
ra significat, quæ commiscentur, & redduntur tanquam
unum, nempe uerbi ancipitis, uel oratiōis amphibolæ: tum
ex scripto quod non distinguitur accentu, aspiratione, scri
ptione recta. in sensu autem quum ab una significatus ra-
tione ad aliam latenter subitur: nempe ab essentiali ad in-
hærens, uel contrà: uelut quum sic coniungimus, homo est
animal, animal autem est genus: mel est dulce, dulce uero
aliud alio magis. adde huc, quum praua conclusio pro ue-
ra recipitur, ꝙ aliquam illius præ se imaginem ostetet: de
quibus uitijs superius admonuimus. Nam phantasia, ut le-
uiter ab uno in aliud mutatur, ita etiam leuiter assentitur:
ut in quodcunque inciderit, ob segniciem ulterius scruta ne
di subsistat ilico, & acquiescat: itaque uehementer fallitur,
quoniam neque ambigua distinguit, nec partes inter se cō
fert, ut quemadmodum compositæ sint, & colligatæ an-
maduertat. Iudicium animi inter hæc tam diuersa uelut di
sceptator quidam sedes incipit eorum omnium uires, & ue
lut causam expendere, quæ reprobat, omnino respuit, &
damnat. quæ approbat, alia secure admittit, alia incertus.
Sunt inter quæ anceps & animi dubius pendet, quod simili
tudo aliqua & ueri apparet, & falsi. Hi iudicij motus è re-
bus argumentorum generibus excitantur. In quibus & res
debent spectari, & connexio: Argumenta omnia uel ex cer
tis exploratis, necessarijs depromuntur rebus, uel ex proba-

Iudicia.

bilibus, & quæ de coniecturis pendent. non sunt hæc rerum
ipsarum nomina, sed quæ cuique uidentur: alijs enim alia
sunt certa, & indubitata: eadem etiam non omnibus talia.
Quæ eliciuntur ex certis, nexuque iunguntur euidenti ac
perspicuo cum ijs, quæ confirmant, iudicium ad se pellici-
unt securum: argumentatio huiusmodi nominatur certa
atque euidens. quæ uero uel probabiba sunt, uel non mani
festa complexione cum eo cohærent, cui probādo adhiben-
tur, iudicium ad se inuitant nutans, & suspectum. nec pla-
nè sibi ñdens ipsi: hæc argumentatio probabilis nuncupe-
tur, siue credibilis: ab Aristotele dialectica. Ambiguum est
iudicium, & quasi seipsum sistinet, quum pares sunt argu-
mentorum uires pro utraque parte in re controuersa, ac
uelut paria in lancibus pondera. Quæ argumentatio iudi-
cium fallit, ea uel de materia decipit, ex qua conflatur, uel
de artificio, nempe forma, & colligatione partium: cogni-
tio materiæ ad singulas artium pertinet: ut quum dicitur,
omnis unius principatus optimus, Tyrannis est principa-
tus unius, ergo optimus, forma uero & compositio hu-
ius sunt loci: omnis uirtus suauis, & uoluptas suauis,
uirtus igitur: hic proprie paralogismus appellatur: nam
prior ille tametsi ex falsis, tamen bonus esse syllogismus
potest, qualis est ille idem. Materiæ argumentorum ge-
netatim quidē sic itur obuiam: Certa & necessaria osten-
duntur non esse eiusmodi, si declaretur al ud simillimū ne-
cessarium non esse: interdum quoque ex eodem illo argu-
mento contrarium concludi. Si opponatur autoritas. fuis-
se, quibus nō sit usum tale, quorum ingenium & iudicium
alijs in rebus pro ualido sit habitum. Probabile est, ꝙd cui-
que uidet ita esse, nō certa & euidēti ratione, sed uerisimilio
re, ꝙ sit cōtraria: sumitur aliquādo probabile pro cōperto
& explorato, sed de illo priore nunc loquimur. Probabilia
uel infirmātur, uel tollunt penitus: infirmātur, si planū fiat
minus esse in eis robur, ꝙ putabat: solere contrariū plerūq;
euenire. Tollunt obiectione eorū quę illi sint uel necessaria
uel magis credibilia: & patefactione circunstantiarū, cur in
hoc loco, in hoc tēpore, in his rebus illud nō procedat. Pro
babiliora sunt quę efficaciora pro se habet argumēta quę-
ue pariter efficacia, sed plura tamē sunt, quibus quisq; fidē

Materia ar
gumētorū
quomodotra
ctatur.

Probabile

Probabi
liora.

habet, quo maiorem hoc sunt magis efficacia. In coniectu-
ris nō satis labefactat, qui non necessarias ostendit, aut nō
fortes, sed qui non bonas: quod fit exponendo in plerique
usu uenire contrarium non similibus tantum, sed in hoc ip-
dem loco, tempore, hominibus, rebus: ut erubescere hum-
& trepidare, & titubare, & perturbari pro signo conscien-
tiæ accipitur: atqui sic solet in omni congressu, etiam apu-
amicissimos, tutis & securis rebus, ut Cicero de quacunque
causa dicturus. Iam uero argumentationem aptam & con-
fectam uel repellimus, uel dissoluimus, uel eludimus, uel re-
tundimus. Repellitur, quum negatur bene colligi: dissolu-
tur, quum profertur captio, quæ quia fere fit ex ambigu-
& simili, idcirco uocatur distinguere: in quo tanquam re
duas aut plures in partes discisa, membrum unum ipsi ne-
bis sumimus, alterum uel reliqua aduersario concedimus.
eluditur, quum adfertur absurdum, quod sequeretur, si ita
esset. Retunditur, & quasi opprimitur, quum fortius cōtra
id argumentum opponitur. Qui uero negat aliquid in ar-
gumento ita habere, nihil ad argumentationem dici, sed
ad examen partiū illius: de quo iam sumus locuti. Elusio a
retusione non multum distat: utraque ab Aristotele appel-
latur ἔνστασις, Latine ad uerbum instātia, sed appositum rei
uocabulum est obiectio, uel obex: qui uelut currenti argu-
mento obicitur, ut sit in fluminibus: quod est non connec-
xionem argumenti dissoluere, aut discindere, sed uenienti
occurrere, & quasi cursum impedire. Idq; cogitationi no-
stræ non raro accidit. Nam quum ex intentione argumen-
tationis res sequitur perabsurda, tum animus uelut imbe-
manu sistit primū, hinc quū se non bene progressum fuisse
deprehendit, unde cœperat reuertitur: & quamuis nesciat
dicere, quo nam sit falsus loco, ubi sit erroris causa, error
tamen inesse non dubitat. Opponitur obex argumentatio
ni ex eodem, ex simili, ex contrario, ex autoritate. Ex eo-
dem: si quis dicat amor bonum quia dulce: occurritur, imo
malū, quia indigentia. Ex cōtrario: bonus uir amicis noce-
bit, quòd ab eis lęsus, a quibus minime oportebat: nequa-
quod nec malus amicis noceat, etiam ab eis læsus. Ex simili
hic homo maleficio est semel affectꝰ, semper igitur odiet
qui hoc? quum beneficio affecti non semper ament. Ex au-

Argumentatiōis tractatio.

De instantia.

toritate: ignoscendum his, quia sunt pueri: obicitur, imò
Solomon iubet, ut uirga ne discedat a puero. In quo sunt
exempla dictorum, & factorum. Parcendum huic, quia fi-
lius. Atqui Torquatus, & Brutus etiam occiderunt suos: &
maluerunt orbi uitam agere, quàm habere improbos. In
quibus non dissoluitur uinculum prioris cum posteriore,
sed fucum atque inualidum ostenditur. Quanq; in multis
elici potest, quod dissoluat, sed longiore ambage: ut quum
dicimus, bonum uirum non læsurum amicos læsum ab eis,
quòd malus non referat amicis maleficij gratiam: sic solui-
tur prior probabilitas ex secunda, quòd lęsio non debet es-
se causa ultionis in bono, quandoquidem non est in malo:
quod est argumentum à comparatione minoris. Tum ma
leficio semel affectus semper oderit, ex obiectione efficitur,
amorem non esse perpetuum, itaque nec esse naturæ affe-
ctuum, ut sint perpetui: quare quum odium sit affectus, mu
tabitur tēpore. Dicendum iam est de singulis argumenta-
tionū generibus. Et syllogismi quidem quæ sit ratio, quæ
deuinctio propositi cum intentione, alibi demōstrauimus.
Exempli uis est in similitudine: nam similibus causis simi- Exemplū.
les attribuit natura effectus, similib⁹ principijs similes pro
gressus atque exitus: similibus qualitatibus, atque affectio-
nibus similes facultates, & eiusmodi. Idcirco ad persuaden
dum nō repugnanti, atque ei, qui ultro sequitur, aptissima
est hæc probandi uia: ut quę docet & ostendit magis quàm
cogit: cōfirmatur similitudine, dissimilitudine infirmatur:
quam difficile non est in omni simili inuenire. Neque enim
sunt ulla tam conformia, quæ non aliqua in re discrepent:
qui etiam si repugnans eam differentiam non inueniat,
haud in re culpam esse suspicatur, sed in se, qui uel non be-
ne inquæsierit, uel non facile inueniat: examinandum est
tamen an difformitas sit in eo, quo de agitur. ut Cato se oc
cidit, ne Cæsari seruiret, ergo tu occide te, ne seruias tyran-
no: respondebitur non esse simile: nam Catoni summum
erat malorum seruire, & illis profanis. at initiatis Christia
na pietate non item: adijcitur, imò summum malorum est
seruire cum quem CHRISTVS liberū fecit. Ita est, non
quidem homini seruire, sed peccato & diabolo. Demosthe-
nes tantus euasit Orator studio, cur non & tu quoq;? Quia

in illo studium ardentius, ingenium umidius, iudiciũ acrius ferino patrius haustus cum lacte. In libello Ciceronis de Senectute, quum Cato exemplo sui docuisset non debere ætatem grauem esse senibus, excipit Lælius: fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam tolerabiliorem senectutem uideri: id autem non posse multis contingere. subiicit Cato: non dignitatibus, aut diuitiis fieri ætatem leuem, aut molestam, sed sapientia uel stultitia: nec solum triumphalibus uiris iucundam esse senectutem, sed iis etiam, qui pure ac eleganter ætatem transegerunt. Si dissimilitudo non sit præsto, consilium erit sequendum M. Fabii, ut dubia hceat dicere fabulosa: quales sunt apologi, poeticæ narrationes, Milesiæ fabulæ, res multæ Chaldæorum, Persarum, Aegyptiorum: sin uera & certa esse constet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidem recte esse facta. Tum autoritas eius excutitur qui quid dixit, non dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat esse momenti apud nos. confirmatur autoritas ad corroborandum argumentum, eleuatur ad debilitandum: de quo in inquisitione ueritatis diximus. Enumeratione deprehense sunt artes omnes, nempe ex multis experimentis collecta formula. Si hæc herba nocuit huic homini, profuit illi asino, & huic & illi, ergo omni homini nocet, omni asino prodest: si in aliquo instatur, ruit totum. Sed omnes singulares percensere impossibile. Aliquas pro omnibus sumimus, ad postremum uero adiicimus, quod sit pro aliis: ut sic in cæteris, uel non uideatur aliquid esse in contrarium, uel non est in contrarium obseruatũ. Infirmatem dare aliquid ad oppositum est necesse: tunc uel destruit, uel concutit. Scrupulum etiam inijcit addubitatione: fortasse non sic esse in omnibus, rem esse nouam, necdum satis exploratam: ut de ligno hebeno, & multis rebus, quæ hac primum ætate in notitiam uenerint: uel id paucis est id deprehensum. licebit tum ex iis adserere aliqua, quæ quum crederentur esse certissima, tempus docuit non esse talia: quæ exempla non rara sunt & in natura rerum, & in uita hominum. Alter uero uel ostendet, quid sit uitij in eo, quod ille obiicit, cur ab aliorum natura dissentiat: ut si radix arboris sit medicata: uel saltem impediat in plerisque: pro re noua multa sunt experimenta: pro uetere

Enumeratio.

tere multos quæsisse, neminem inuenisse in contrarium. Saltem uerisimile esse, quandoquidem aduersum nemo comperit toties uestigarum. Inductio Socratica argumentatio est conformis naturæ: quum in aliis ita sit, quæ sunt similia, ita debere esse in hoc. Qui depellit, reddat causam differentiæ, quemadmodum in exemplo. Sed maiorem hic esse ac fortiorem continet, ubi tot sunt exempla allata pro uno aliquo: uelut cui credas nauem in periculo, eligis non amiciorem, sed periorem: cui rempublicam, cui equum domandum, ergo cui pecuniam: ex aduerso occurritur, non est ita: nam in illis opus est arte, hic fide. Tum faciendum est planum & illic esse opus fide, & hic arte: quoniamquidem si inimicus sit, prodet consulto: & hic si imprudens, perdet nesciens: nam eandem illam adferre pro instantia de qua est controuersia, perabsurdum est. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quod aptissimæ sunt ad capiendum: quum enim singularum rerum interrogationculæ proponuntur, minus apparet fraus: quæ profert se uelut acie explicata: minusque circunspicit is, qui respondet, quid sequatur ad posita sibi, ac concessa, quid repugnet. In comparatione uis [illegible] sparsa: nec ad certam formulam potest redigi, quæ [illegible] inuentionem argumentorum magis pertinet. Paria aut maius, & minus inter se in aliquo uel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipso sint paria, uel maius & minus: priuatus homo gignit tot liberos, non gignet rex? non sunt in hoc maius & minus. priuatus concionabaris, ergo & consul: non sunt maius & minus in concionando: quæ sæpenumero præbent urbani tatis materiam. Quin ego uno uerbo cedam, cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius sit aut minus dicere est eius, qui uires rerum nouit: ut hoc efficit illa herba, ergo & illa alia: in eo autem quod decet, prudentis. A minori aptum est argumentum confirmationi. A maiori informationi. A pari utrique. Similiter de relatiuis dicit Aristoteles, quòd posito uno, ponitur & alterum: sublato, tollitur. Sed hoc recte est intelligendum: si aliquis est pater, aliquis est filius: si nullus est pater, nec filius: & hoc quidem certè in essentia. nam in aliis nõ sunt relatiua: nullum patrẽ uideo, ergo nec filiũ: nullus

Inductio.

Comparatio.

Relatiua.

filius docet, ergo nec pater. Videndum ut rite assignetur re
latiuum: est seruus, ergo serui seruus, non bene, sed heri ser-
uus: nam ut alibi est declaratum, sunt quædam paria: ami-
cus inimicus, simile dissimile. Alia imparia: pater filius, ne-
rus seruus. neque uero proba est hæc collectio: est seruus, er
go comitatur herum: sed sic, ergo est sub hero: sicut est he-
rus, ergo possidet seruum: quando in hoc est seruus, ut sit
sub heri potestate: & herus, ut possideat seruum. Iste nō est
pater, ergo nec filius, inualida est: non enim dictum est no
lere mutuo in singulis, quod dictum est in uniuersali: in sin
gulis autem imparibus contrà ualent: ut respectu eiusdem
posito uno, tollatur alterum: hic est discipulus huius, ergo
non magister huius: nec solum comparatione eiusdem re-
latiui, sed eiusdem rei, in qua cōmittuntur: nam potest esse
simul & discipulus, & magister in diuersis rebus. In aduer-
sis, & priuātibus, & dissitis ad infirmandū cernamus prius,
an illa habeat medium, an sit tempus & subiectum à natu-
ra definitū, istuc uero aliunde petetur. Obseruādum etiam
in quo sint talia. do cœnam hominibus, non ergo equis: nō
sunt in hoc dissita. hic homo habet seruos albatos, non igi-
tur atratos: haud sunt utique in hoc aduersa. si quem dele
ctat uisus, huic est cæcitas inimica. in hoc priuantia: quippe
quam delectationem potest afferre uisus, hanc cæcitate ne-
cesse est amitti. In gradatione uis est, ut quod sequitur ad
minus, nempe ad illatum, sequatur ad maius, nempe ad ra-
tionem. Cauenda est hic, ut in omni genere argumentatio
nis, ambiguitas: studiosi amant otium, qui amant otium,
sunt desides: aliud est otium studiosorum, aliud desidiosi.
Quod hic puer uult, mater uult: quod mater, uult pater: quod
pater, populus: puer uult pila ludere, ergo & populus. aliud
est, quod puer uult matrem uelle, aliud quod mater: pa-
trem, aliud quod pater populum. Transitus est obscurus,
in quo fæpe dolus delitescit: qui bene potat, bene dor-
mit, qui bene dormit, nihil facit: trāsitur ad aliud tempus:
nam non in eodem tempore potatur & dormitur. Qui no
uit Laurentium Vallam, nouit & Theodorum Gazam, qui
hunc, & Politianum, qui Politianum, Erasmum, ergo qui
Vallam, Erasmum quoque. Sed in hoc uniuersalitas tuetur
complexionem: neque enim uerum est illorum aliquē in

Gradatio.

uniuersali.

uniuersali. In Soritis multi erant Stoici, & Academici no-
ui illi ab Archesila & Carneade in deprehendēdo quę sunt
multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta:
omnia demq, quæ dimensu quodam animi sunt per partes
constituta, de quibus Cicero quarto Academicarum quæ-
stionum meminit. Res ualde est spinosa, & inuoluta, pro-
pterea q terminos, qui consistunt in diuisibili, ipsi in inse-
ctili puncto collocari postulant: nec aceruus cōsummatur
singulis granorum, nec destruitur: ut nec pilis cauda equi,
aut numatim est diuitias definire, sed multis simul: ita adi
ciendo per indiuidua mirū nō est, nunquam attingi, quod
quæritur. Adde q nec per diuisibilia & quidem lata, qualia
sunt quæ mens nostra in illis capit: itaq; per modios tritici
est agendum, per crines centenos, per sestertia, & huiusmo
di. Dilemma aptum est ad perturbādum, quum animus ue
lut indagine undiq; circumseptus, nō statim prospicit exi-
tum: aperitur effugium, si quid sit medium, ut si duxeris di
uitem, erit ferendum: si inopem, alendum: medium est ali-
quid, uel reflectitur antistrephonte. Si diuitem, lautius ui-
uam: sin pauperem, quietius. Sed hoc non tam est refellere
dictū, quàm regerere. Sunt aliæ probationes conclusionis,
quæ reflexæ nominantur, quum negata illatione sumitur
eius oppositum, ex quo solo, uel eo cum una parte propositi
res ad id quod est maximum, & grauissimum deducitur,
duo contradictoria ostendi simul uera: illi priores ductus
sunt recti ad docendum & dicendum apti, iste ad refellen-
dum: quemadmodum syllogismi, qui affirmatiue conclu-
dunt, ualent ad probandum, qui negatiue, ad improban-
dum. at uero in probationibus & quasi putatione hac tam
diu progrediendum, quoad ueniatur uel ad cā, quę necessa
ria sit, & omnibus cognita: uel ad probabilem, cui sine ab-
surditate magna refragari non liceat: probabile dicetur,
quod cuiq; est receptum. Huc usq; postq; peruenieris, si per-
gas ulterius, periculum erit nimirum ne sicut est in prouer
bio, nimium scalpendo sanguinem elicias: & uiuum rescin
das, dum superuacanea immodice consectaris putando. Il-
lud in primis animaduerti conuenit, non omnia rerum ge
nera, quæ posita sunt in dubitatione paribus cōstabiliri ar
gumentis posse. Quę res sub sensuum notitiā cadunt, aptio

Soritæ.

Dilemma.

Reflexa probatio.

Quæ sit ar gumētorū ratio.

ra arguméta admitrunt, & ſenſui magis expoſita: cuius notæ ſunt effecta naturalium cauſarum. quæ uero mente, ea informationibus, quas hominum mentibus natura inſculpſit, fulciuntur: ut multa in mathematicis, & prima philoſophia. porrò quæ mentis indagine quaſi eruuntur abdita & abſtrufa, credibilibus ſunt quibuſdam contenta, uel ſenſibus uel menti magis accommodatis. At quæ prudẽtia, & uſu uitæ, ea expoſcunt, ad quę plura ſequuntur publice aut priuatim commoda, uel certe potiora, & ampliora, uel pauciora & leuiora damna ſiue in futurũ, ſiue in preſens. Multum ualet in his autoritas illorum, qui ſapientia & probitate præſtantes eſſe homines exiſtimantur: de quo numero ſunt ſtudioſi ſapiẽtiæ, ſenes, negotiorum callidi, legumlatores, magiſtratus, ſenatores, populi, ac ciuitates, quas accepimus bene inſtitutas. In ijs quæ docentur cœlitus, quęq; ſenſum omnem captumq; humani animi exuperant, & à ſolo Deo cognoſci poſſunt & tradi, potiſſimas partes ferunt dei ipſius autoritas, tum eorum, quos à Deo illuſtratos & edoctos eſſe euidentia nobis ſigna oſtẽdunt: ut argumenta quibus dicta ſua confirmãt, dictis ipſis ſint ſimilia, nempe diuina, & naturã excedentia. At quemadmodũ probabilia ſunt ad probationem ambiguũ admota, ita abſurda ingeruntur ad reuincendum contradictorium eius, quod nos intendimus: ut pietas eſt ſummum bonorum: nam ni eſſet, cedo quid aliud in eius locum reponeres? id ne quod ſitum eſſet in animo? an quod in corpore? quæ in corpore, communia ſunt nobis cum belluis. quæ in animo, cũ dæmonibus, dempta pietate. ſummi ergo hominum boni uel belluę participes erunt, uel dæmones, quod eſt nefas. Abſurda eodem prope modo cenſentur, quo probabilia. Hactenus de tacita & uera cuiuſq; ſecũ diſputatione. Nam in commiſſa illa & cõparata quę eſt duorum, non perinde poteſt uerum cerni, ac excudi, ut in illa interiore. Conflictu enim externo mentis

Diſputatio exterior.

acies turbatur, uel affectionibus ſuſcitatis, uel attẽtione ad ea, quæ ſunt foris. Adde quòd, quemadmodum prudenter inquit Ariſtoteles, duorum diſſertio, & ſermocinatio per orationem fit: in qua multæ occultantur fraudes, & latenter irrepunt: quæ uero diſputatio eſt unius ſecum, fit per res, quæ omnia liquidius ante oculos ſtatuunt, ac apertius

Itaq;

Itaq; etiam in ea, quę unius eſt diſputatio, ſi per orationem exerceatur, multas ſe inſinuare in animum fraudes eſt neceſſum. Quippe fraus omnis ex ſimilitudine oritur uel ueri uel boni, ac ſimilitudo anceps maior prõptiorq; eſt in intelligẽtia dictionum, q̃ rerum. Sed de hac nobis aliquorũ ſiue diſceptatione ſiue altercatione paucula quædam uideo dicenda: ne hæc ſcholę exercitatio deſiderari tanq̃ prætermiſſa à nobis poſſit: tametſi de ea multa & in libris topicis, & in elenchis Ariſtoteles præcepta tradidit. Nos uero breuiter more noſtro ac dilucide ſummas contrahemus earũ rerum, quæ nobis ad hoc inſtitutũ uidebuntur facere. Caput eſt in altercatione omni ut ſciatur, quid poſitum ſit in controuerſia, & de quo diſputantes contendunt: alioqui enim temere ac ridicule multa ultro citroq; iactabunt: quod paſſim uidemus in diſceptationibus cõtingere, ut alter aiat cœlum agitari, alter conetur euincere terram in mũdi medio quieſcere. proximum eſt ut reſpondens perſpectã illorũ omnium habeat naturam, de quibus agitur: ut ea nõ ſolum à diuerſis atq; abſimilibus cogitatione ac animi iudicio ſeiungat, ſed à cõformibus etiam, quæq; ex ſimilitudine fucũ poſſent facere ad fraudẽ: ex hac ſeparatione naſcetur, ut & diſtinguere ambigua, & diuidere, & diffinire recte ualeat. quorũ trium ignorantia magnos in diſputãdo & turbulẽtos errores affert, clamoresq; abſonos, plenos cõtentionis, quum uelut andabatæ, qui pedem cõtulerunt, oculis clauſis dimicent. & plerunq; uſu uenit, ut quę quis ignorat, tuetur pertinacius, ſiue oppugnet, ſeu propugnet, ratus uera ſeſe aſſeuerare: quum contrà qui à falſo ſe ſtare non neſcit, lentius agit, ac remiſſius ex conſcientia uidelicet, non ignarus captare ſe tantũ. Quapropter ut hæc uterq; clarius perueideat, cõſeruandum eſt iudicium integrum, minime perturbatum tempeſtate aliqua affectionum: quæ omnes inciatæ & accenſæ uelut fumum quendam rationi & facultati iudicandi offundunt, quo ueri perſpicientia impeditur. utiliſſimum eſt altercando nõ commoueri animo. Idcirco bilioſi, feruidi, iritabiles, capratores inanis gloriolæ non ſunt idonei altercationi, præſertim aduerſus ſophiſtam uafrũ. Incendũtur enim facile, & cẽſurę tanq̃ deſciunt de gradu eorũ, quæ ducũtur, ut quid uel antiſophiſta obiiciat, uel

ipſi

ipſi reſpondeant, non attendant. Tũ ſtudioſus gloriæ adeo eſt obſeruãdis omnium uultibus, geſtibus, nutibus occupatus, ut ea quę dicuntur, non poſſit animaduertere. Confine intelligentiæ rerum earum, quæ in contentione uerſantur illud eſt, ut aduerſarij uerba probe intelligat, quo ſenſu ab illo ſolcãt dici, quo ab auditoribus accipi. Sophiſta eſt, qui non ueritatem ſequitur rei, ſed opinionem auditorum uenatur de ſe, in qua finem ſibi ſtatuit uel queſtum, uel gloriam, uel irriſionẽ aduerſarij, aut aliquid affectus prauj. Quare argumentis laborat efficere, ut quæ antiſophiſta confirmarit, labefacta ab ſe alij credant, & oſtendiſſe falſa eſſe, illum pro ueris complexatum: falſum id eſſe duorum modorum altero cõuincitur, uel quum idem ipſe qui affirmarat, uictus ratione & argumentis confitetur ſe falſum ſenſiſſe, quæ eſt repugnantia: uel quum id, quo argumentorum uiribus protruditur, contrarium eſt opinioni eorum, quibus fides iure debeatur, nempe ſenſui omnium, uel opinioni aut ſententiæ eorũ, qui adſunt, uel receptis uulgo opinionibus, uel eorum, qui pro ſapientibus habẽtur cenſurę ac iudicio: quę pro falſis manifeſto exibilantur, aut pro abſurdis atq; abſonis reprobantur, aut non admittuntur tanquam paradoxa. Sed maxime omnium cupit ſophiſta ab ipſo eodem aduerſario confeſſionem contrarij extorquere. Non enim perinde & glorioſum ſibi ducit, & diuerſam tuenti partem turpe, ſi ille falſum aliquod ultro admittat, ꝙ ſi quid paradoxum ac dubium pugnans cum eo, quod poſuerat, alterando cogatur recipere, molem & uim rationum non ſuſtinens. Sed nos tamen momentaneam illam gloriam tanto pere affectanti concedamus facile: modo ipſi ueritatis fructum teneamus: ut ſi aberraſſe ſentiamus nos, reuertamur in uiã ſiue ultro, ſiue ab alio admoniti. quippe ſatius & fructuoſius eſt recta ingredi, quò intendimus, quàm aduerſario non concedere de uictoria, & pertinaciter tueri falſum: inuicti quidem perſiſteremus, ſed contra uerum: à quo uinci longe pręſtat, quàm omnino contra illud tendere. uincì ab homine contra diſputante leue eſt ac breuiſſimum cicde eus: falli autem & decipi malum ac miſerum: nec raro uinci te ab altercante perpuſillum honorem illi parit, tibi uero emolumentum grãde: diſcedit ille inflatus uictoria, tu libe

Sophiſta.

ratus ignorantia tanto ac tam fœdo malo. Vitanda ſunt tamen in ſophiſta tria potiſſimum captionum genera. Ambiguitas omnis ſeu uerbi unius, ſeu multorum, propoſitio falſorum dogmatum pro ueris, nempe uniuerſaliter dictorum, quæ tantum in parte ualent, & colligandæ argumentationis nexus fraudulentus. Nec eius inter diſputandũ dolus nos lateãt. Nam ille in quibus ſitus eſt negotij totius cardo, agere ſe contemptim ſimulat quo id negligentius à reſpondente expendatur. Tum quæ perperam ſunt admiſſa, uel conceſſa, uel negata, blandis uerbis approbat, ac extollit, ut in eo confirmetur reſpondens, quod cũ aſſenſu & laude uidet accipi. Itaq; ſuſpectus ſit nobis ſiue negligentiam præ ſe ferens, ſiue approbationem. Proponit etiam queſtiones uarias: ut ex reſponſionibus in eam demum inuadat, quam ſe ex animi ſui ſententia tractaturũ confidat. Quocirca unam aliquam iubebimus eum deligere, quam uelit uentilari. Quod ſi cœperit ex noſtro cãpo digredi, ſenſimq; & doloſe aliorſum pellicere, cogendus eſt, ut de ſtatu quæſtionis diſputet, deq; eo, in quo uerſabitur cõtrouerſia, idq; impenſe urgendum: ne imprudẽtes eò delabamur, de quo diceremus imparati. Quapropter ſi diſceptatio certa ſit ac finita, expediet in reſpondendo paulo pluribus explicare rem: ne ambiguitate obſcureſcat, & ignorantia claudatur, unde breuiſſimo gradu dolus inuadat tãquam ex inſidijs: ad quem patefaciendum ſi poſt longam altercationem reuertamur, credat aliquis nõ ſponte noſtra huc nos ueniſſe, ſed deuolutos ſophiſtæ impulſibus: ſin autem diſputatio incerta ſit atq; infinita, de eo, quodcunq; poterit ex uerbis noſtris ſophiſta arripere, conſultiſſimum fuerit breuiſſima reſponſa interrogationibus reddere, & maxime ad rem. Sed ſophiſta interim finit ſeſe rogari, ut oſtendat, quàm facile nos eludet, ac fruſtrabitur: itaq; reſponſiones ædit ancipites, ut ſemper ſibi caueat effugium: operępretium fuerit exigere ut apertius loquatur, & rem diffinitione ac diuiſione planiorem faciat, ut omnia circunſtantibus reddãtur apertiora, ne & nos illi uideamur cauillando ſimiles. Itaq; dabimus nos operam ne ludere atq; argutari in uerbis exiſtimemur, ſed iis utemur naturaliter eo ipſo ſenſu, quo ab ſpectantibus conſueuerunt ſumi. Sunt interrogationes non-

Sophiſta reſpondẽs.

nullæ

nullę multiplices, quarum simplex & categorica responsio ambiguitatem ex quęsito trahit: fecisti sacrilegium? nō feci. dubium est, quorsum ea respōsio pertineat: utrum q̄ nihil omnino surripuerit, an q̄ nō sacrum, uel non de sacro: hoc si sophista recusat exponere, ut captātem deludat, nos ipsi simplicius quærendo explicabimus: surripuisti hoc, an non? si negat, id est euincēdum. Sin fatetur, at hoc sacrum, itidem si abnuit, probandum: sin annuit, an de sacro. Idem accidit in quouis argumento multicipite, ut si quis persuadere uelit imperium unius esse optimum, quòd Romani in maximis quibusq; reipublicæ periculis ad creandum dictatorem soliti essent confugere. Sophista hic inueniet, quo & Romanos perstringat, non fuisse illam bene constitutā ciuitatem: & de dictatoribus cauilletur, uertisse illos ciuilem & legitimam potentiā in tyrannidē, ut Syllam, & Cæsarē. & q̄ non semper id sit factum: ut in cęde Clodiana, & aliās nonnunq̄: itaq; adhęrebit, cui erit commodissimum, uel ex uno in aliud transiliet: nos uero in eo ut sistat, postulabimus, in quo sit caput controuersię. Sed ille tamen, quum de re nō habet iam amplius quod dicat, ad auertendam ab argumentis audientium intētionem, uel dicit de aduersario, uel ad res alias egreditur: quæ iam ad disputationem non pertinent, & ueri inquisitionem, sed ad rixam, aut inanem quandā uelitationem: in quibusdam uero interim ad præsentem necessitatem elabendi.

DE DISPVTATIONE FINIS.

TOMI TERTII, QVI CONTINET LIBROS DE ARTIBVS, FINIS.

BRVGIS M. D. XXXI.

ERRATA SIC RESTITVE.

Columna. 58. linea. 32. nusquam. Col. 72. li. 3. à fine, linguā Col. 155. li. 34. maiorem. Col. 252. li. 26. inconditæ. Col. 297. li. 16. transfire. Col. 448. li. 1. tritius est. Col. 454. li. penultima, postremus. Col. 536. li. 27. quum tu hæc dices? suspicor legendum, quin tu hæc dicis?